

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Filosofie – dějiny filosofie

Petr U r b a n

Výraz a význam.

K problematice jazyka ve filosofii E. Husserla

1900-1914

**Expression and Meaning. Towards the Problem of
Language in E. Husserl's Philosophy 1900-1914**

Disertační práce

vedoucí práce – prof. Miroslav Petříček, Dr.

2008

Prohlašuji, že jsem disertační práci vykonal samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

OBSAH

0	<u>Úvod</u>	4
1	<u>Logická zkoumání 1900/01</u>	8
1.1	Místo problematiky jazyka v projektu Logických zkoumání	8
1.1.1	Záměr a metoda Logických zkoumání	9
1.1.2	Místo zkoumání jazyka v kontextu teorie vědy a teorie poznání	29
1.2	Analýzy fenoménu vyjadřování	49
1.2.1	Rozlišení znakové funkce poukazování a vyjadřování	50
1.2.2	Předběžná subjektivní a objektivní charakteristika vyjadřování	64
1.2.3	Teorie poznání a pregnantní fenomenologická charakteristika vyjadřování	86
1.3	Speciální problémy analýzy vyjadřování	124
1.3.1	Vyjadřování emotivních a volních aktů	124
1.3.2	Podstatně okazionální a vágní výrazy	131
1.3.3	Vlastní jména	141
2	<u>Rukopisy a přednášky 1901-1914</u>	148
2.0	Nástin vývoje Husserlova myšlení v letech 1901-1908	148
2.1	Noematická sémantika a otázka ideality významu	157
2.1.1	Noematické pojetí významu jako korelát k pojetí noetickému	158
2.1.2	Noematicky pojatý význam a intencionální vztah k předmětu	168
2.1.3	Idealita noematicky pojatého významu	182
2.2	Nové aspekty fenomenologie jazykového vyjadřování	211
2.2.1	Fenomén pravých znaků a specifický charakter jazykového výrazu	216
2.2.2	Posuny v intencionální charakteristice souvislosti vyjadřování	238
2.2.3	Vlastní jména a výrazy emotivity a vůle	261
	<u>Závěrečný exkurz: Dva kritické úhly pohledu (J. Derrida, E. Tugendhat)</u>	280
	<u>Abstrakt</u>	312
	<u>Summary</u>	313
	<u>Seznam literatury</u>	314

0 ÚVOD

Cílem předkládané práce je proniknout do světa Husserlova myšlení o jazyce v letech 1900-1914, vystopovat v něm rozmanité proměny, transformace a vnitřní pnutí a touto cestou rovněž poodkrýt krajinu Husserlova myšlení jako celku, do níž jsou jeho úvahy o jazyce vsazeny.

Dílo, které Edmund Husserl (1859-1938) za svého života publikoval, nenasvědčuje tomu, že by pro jeho fenomenologii představovala problematika jazyka stejně významnou filosofickou výzvu jako pro mnohé pozdější fenomenology nebo pro analytické filosofy. Lze dokonce konstatovat, že až na několik málo výjimek se žádný z Husserlem publikovaných textů problematikou jazyka systematicky nezabývá. Abychom tedy předešly možným pochybnostem o smyslu volby tématu této práce, zmíníme se hned v úvodu o dvou důležitých okolnostech Husserlova myšlenkového stylu a jeho filosofické tvorby.

1) Husserlovo myšlení se vyznačuje ze všeho nejvíce svým neutuchajícím úsilím o maximální „věrnost zkušenosti“. Tento charakteristický rys se projevuje mimo jiné v tom, že Husserl ve svých dílech často provádí velmi detailní analýzy i těch fenoménů, které se vzhledem k hlavním myšlenkovým liniím a tématům jeho prací jeví na první pohled jako periferní. Jsou to především Husserlova *Logische Untersuchungen* (1900-1901) (Logická zkoumání), která v tomto duchu poskytují velmi bohatý a jemně diferencovaný myšlenkový materiál k mnoha základním i speciálním otázkám filosofie jazyka a která budou proto pro naši práci velmi důležitým zdrojem. 2) Podstatně větší část Husserlovy myšlenkové tvorby je ale, jak známo, obsažena nikoli v jím publikovaných dílech, nýbrž v badatelských a přednáškových rukopisech, které se zachovaly v jeho pozůstalosti a jejichž vydávání v rámci Husserlových sebraných spisů v edici *Husserliana* není dodnes ani zdaleka u svého konce. Analýzy, které jsou v těchto rukopisech rozvíjeny, se často zabývají motivy, kterým se Husserl ve svých publikovaných spisech jinak výslovně nevěnuje, a nezdá se, že jsou v nich také prezentovány věcně zralejší filosofická stanoviska, než k jakým Husserl ve svých dílech dospívá. A právě to platí pro Husserlovo promyšlení problematiky jazyka. Jeho přednáškové a badatelské rukopisy zejména z let 1908-1914 velmi originálním způsobem modifikují rozvrh, který byl předložen v Logických zkoumáních, a rozvíjejí četné úvahy, které by mohly být v mnohém ohledu relevantní i pro novější filosofii jazyka. Pozoruhodné je i to, že některé významné výsledky těchto analýz Husserl vůbec nezužitkoval ve svých *Idejích k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I* (1913), ba dokonce že v tomto díle vyložil mnohé otázky na věcně podstatně nižší úrovni.

V předkládané práci se tedy zaměříme jak na Husserlem publikovaná díla, tak na jeho přednáškové a badatelské rukopisy, z nichž některé byly vydány teprve ve velmi nedávné době. Z jakého důvodu ale omezujeme své téma právě na období 1900-1914? Primárním kritériem tohoto omezení je doba vzniku jisté skupiny textů, kterou lze považovat za klíčový „korpus“ Husserlovy filosofie jazyka. Jsou to především Logická zkoumání (1900/01), „Přednášky o teorii významu“ z letního semestru 1908 a s nimi související badatelské rukopisy z let 1908-1911, Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii I (1913) a konečně rukopisy k přepracování a novému vypracování 6. Logického zkoumání z let 1913-1914. Naše omezení na dané časové období má kromě tohoto ale i svůj explicitně vylučující charakter. Nebudeme zkoumat proměny Husserlovy filosofie jazyka, které s sebou přinesla perspektiva „genetické fenomenologie“, jejíž ideu Husserl zformuloval v letech 1915-1920 a na jejímž uskutečnění pak pracoval až do konce svého života, a nezhledníme tedy ani pozoruhodné rukopisy z třicátých let, v nichž Husserl promýšlí problematiku jazyka ze svých nově vypracovaných filosofických pozic. Zohlednění těchto textů a jejich zasazení do celkového kontextu Husserlovy pozdní filosofie, by si vyžádalo natolik rozsáhlá a samostatná zkoumání, že si dovoluujeme přenechat jejich uskutečnění případnému pokračování zde předkládaného výzkumu.

Námi vymezené období 1901-1914 se do značné míry kryje s tím, co někdy bývá označováno jako „göttingenské období“ Husserlovy filosofie. Starší husserlovské bádání se pokoušelo fixovat ve vývoji Husserlova myšlení tři základní vzájemně odlišné epochy, které více či méně přesně odpovídají třem obdobím Husserlova univerzitního působení (1887-1901 Halle, 1901-1916 Göttingen, 1916-1928 Freiburg). V novějším husserlovském bádání panuje ale velmi široký konsensus v tom, že Husserlovo myšlení, zejména pokud přihlížíme k jeho badatelským a přednáškovým rukopisům, se vyznačuje velmi hlubokou vnitřní kontinuitou, takže lze spíše říci, že u Husserla vystupují některé motivy a tendence v určitých obdobích více do popředí, zatímco v jiných obdobích jsou spíše zase v pozadí. A právě tak i mnohé motivy a tendence Husserlova promýšlení problematiky jazyka v námi sledovaném časovém úseku žijí svým životem i hluboko před rokem 1900 a mnohé zase podstatně předjímají Husserlovy analýzy pozdní. Časové omezení našeho tématu tedy v žádném případě neimplikuje předpoklad, že by existovaly jasně odlišitelné autonomní epochy Husserlova promýšlení problematiky jazyka (např. „statická“ a „genetická“ apod.)¹, a neopírá se stejně tak ani o žádné hypotézy o rozmanitých vývojových fázích Husserlova myšlení.

¹ Pokud jde o Derridovu polemiku s názorem Merleau-Pontyho, že v Husserlově filosofii jazyka lze identifikovat „frapantní kontrast“ mezi raným a pozdním obdobím, dáváme tedy rozhodně zapravdu Derridovi. (Srov. Derrida

Cílem této práce je, jak jsme již naznačili, podat komplexní výklad hlavních podob, proměn a vnitřních pnutí Husserlových úvah o jazyce ve výše vymezeném období. Ve vztahu k takto formulovanému cíli se vnučuje otázka, zda lze od takového primárně dějinně-filosofického podniku očekávat nějaké jiné než ryze historické poučení. Domníváme se, že ano. Pro Husserlovo myšlení je charakteristické to, že se nikdy nespokojuje s dosaženou úrovní analýz a že systematicky využívá odhalování svých vlastních chyb a omylů ve prospěch úsilí o co nejvěrnější popis fenoménů. Když Husserl např. r. 1913 přistoupil k přepracování svých Logických zkoumání pro jejich druhé vydání, přijal pro svou práci maximu ponechat v textu vše „*co je hodno detailního studia*“, takže „*smí zůstat i jednotlivé omyly*“, pokud je lze považovat za „*přirozený předstupeň pro pravdu, která přehodnocuje jejich dobré motivy*“ (Hu XVIII, 10).² Jestliže si klademe za cíl sledovat zblízka proměny Husserlova promyšlení problematiky jazyka, nemůžeme se tedy vyhnout tomu, abychom spolu s Husserlem odhalovali rozmanité slepé uličky a aporie, do nichž se jeho myšlení mnohdy zaplétá. Takové studium pak může být podle našeho názoru jistě přínosné a poučné i z hlediska systematicko-filosofického. Pro posílení tohoto aspektu naší práce připojujeme k hlavnímu historicky zaměřenému výkladu závěrečný exkurz, v němž představujeme dvě kritické reflexe Husserlových koncepcí z hlediska novější filosofie jazyka.

Metodou předkládané práce je výkladový přístup, který by bylo možno označit jako „*imanentní interpretaci*“. „*Imanentní interpretaci*“ rozumíme interpretační postup, který nepřístupuje ke zkoumaným textům z hlediska širšího dějinně-filosofického kontextu³, nýbrž pokouší se vyzdvihnout jejich myšlenkové jádro, objasnit jejich klíčové pojmy a odkrýt jejich argumentační strukturu takříkajíc „*zevnitř*“ celkového myšlenkového rozvrhu, v němž byly zformulovány. Alfou a omegou našeho výkladu jsou proto Husserlovy vlastní texty, které budeme interpretovat téměř výhradně na pozadí jeho myšlení jako celku. Toto rozhodnutí do značné míry předznamenává i naše zacházení se sekundární literaturou. V pozadí naší interpretace jistě stojí studium relevantních titulů velmi rozsáhlého okruhu prací husserlovského bádání, na něž na příslušných místech odkazujeme a které samozřejmě všechny uvádíme v „*Seznamu literatury*“. Do vlastního textu naší práce jsme však nezařadili žádný zevrubný referát starších výzkumů a alternativních interpretací, vůči nimž by se pak

2003, 67; dále také: Mohanty 1964, 59-60)

² K pravidlu našeho způsobu odkazování na Husserlovy sebrané spisy (*Husserliana*) viz „*Seznam literatury*“ na konci této práce.

³ Tedy neklade si primárně otázky typu: Na co tyto texty navazují? Čím jsou ovlivněny? Jakým způsobem to rozvíjejí? Co a jak na ně navazuje? Atd.

naš vlastní výklad kriticky či souhlasně vymezoval. Vedlo nás k tomu několik důvodů. Situace husserlovského bádání je ve vztahu k našemu tématu a k námi interpretovaným Husserlovým textům pozoruhodně nevyrovnaná, a to především z důvodu oné specifické okolnosti, že Husserlovo dílo je zpřístupňováno postupně a pomalu. Na jedné straně tak existuje téměř nepřeborné množství prací, které se z různých perspektiv zabývají filosofií jazyka nacházející se v Husserlem publikovaných spisech (v našem případě se jedná pouze o Logická zkoumání a Ideje I), tedy ve spisech, které jsou k dispozici již od doby svého vzniku. Podat přehledný referát všech těchto prací by bylo nesmírně rozsáhlým a nelehkým úkolem, který by nepochybně vystačil k naplnění rozsahu nejedné další disertační práce. Na druhé straně existuje ale zatím jen relativně nepatrné množství textů věnovaných Husserlovým rukopisům o jazyce z let 1908-1914, z nichž některé byly vydány teprve během posledních let (především důležité rukopisy k přepracování a novému vypracování 6. Logického zkoumání z let 1913-1914)⁴. Rozhodli jsme se proto vystavět naši práci v první a naprosto převažující linii na těsné interpretaci Husserlových vlastních textů, a to rovnovážně, jak pokud jde o dosud téměř nekomentované rukopisy, tak i pokud jde o hojně probádaná a debatovaná klasická díla. Svou váhu sehrála v tomto našem rozhodnutí také skutečnost, že v české odborné literatuře jsou i klasická Husserlova díla z perspektivy našeho tématu jen velmi málo známa a zřídka diskutována.

Předkládanou práci jsme rozdělili do dvou hlavních oddílů, z nichž první se zabývá Husserlovou filosofií jazyka v Logických zkoumání 1900/01 a druhý sleduje modifikace a nové motivy Husserlova promýšlení problematiky jazyka v badatelských a přednáškových rukopisech z let 1901-1914. V prvním oddíle uvidíme, jak Husserl v rámci rozsáhlého projektu epistemologického objasnění základů apriorně-objektivní teorie vědy provádí detailní analýzy fenoménu smysluplného užití jazykových výrazů a pokouší se tento fenomén objasnit na základě modelu významově zprostředkovaného intencionálního vztahu k předmětu. V druhém oddíle budeme sledovat, jak Husserl nejprve v souvislosti s transcendentálním obratem své filosofie zásadním způsobem proměňuje svou sémantiku zavedením noematického pojmu významu a jak následně při pokusu o přepracování 6. Logického zkoumání rozvíjí řadu nových a velmi originálních analýz fenoménu vyjadřování, které podstatně překračují rozборы představené v Logických zkoumáních. V závěrečném exkurzu nakonec představíme dva kritické přístupy k Husserlově fenomenologii z pohledu novější filosofie jazyka, a sice v podání J. Derridy a E. Tugendhata.

⁴ Hu XX/1 a XX/2.

1. LOGICKÁ ZKOUMÁNÍ 1900/01

Tématem tohoto oddílu naší práce je Husserlova filosofie jazyka v 1. vydání Logických zkoumání 1900/01 (dále jen Log. zkoum.). První část tohoto oddílu (1.1) je věnována hledání místa, které problematika jazyka zaujímá v celkovém projektu Log. zkoum. Pomocí výkladu základního záměru a metody projektu Log. zkoum. vypracujeme pozadí, vůči němuž pak jasně vystoupí jak Husserlova motivace ke zkoumání fenoménu jazyka a jazykového vyjadřování, tak i řada klíčových předpokladů, s nimiž Husserl k tomuto zkoumání přistupuje a které rozhodují o jeho hlavních výsledcích. Uvidíme, že promýšlení problematika jazyka v Log. zkoum. je radikálně podřízeno pokusu o epistemologické založení čisté logiky jako obecné teorie vědy a že Husserlovy jazykové analýzy, navzdory značné originalitě a určité autonomii, které se jim v Husserlově výkladu dostalo, hrají roli pouhého předstupně pro plně rozvinutou fenomenologii myšlení a poznání. Druhá část tohoto oddílu (1.2) je věnována představení základního rozvrhu filosofie jazyka Log. zkoum. Nejprve vyložíme Husserlovu subjektivně a objektivně zaměřenou charakteristiku souvislosti smysluplného užívání jazykových výrazů (vyjadřování), abychom v dalším kroku tuto první charakteristiku prohloubili zohledněním základních pojmů Husserlovy teorie poznání a představili pregnantní fenomenologické vymezení jazykového vyjadřování a pojmu významu podle Log. zkoum. V poslední části tohoto oddílu (1.3) podáváme konečně výklad stanoviska Log. zkoum. ke třem speciálním problémovým okruhům filosofie jazyka – k otázce vyjadřování emoční a volní intencionality, k problematice podstatně okazionálních a vágních výrazů a konečně k otázce užívání vlastních jmen –, které zároveň představují určitou mezní oblast, ve vztahu k níž se Husserl pokouší zajistit svůj základní rozvrh a poskytnout mu charakter obecné platnosti.

1.1 MÍSTO PROBLEMATIKY JAZYKA V PROJEKTU LOGICKÝCH ZKOUMÁNÍ

Log. zkoum. se zabývají problematikou jazyka především v 1. zkoumání 2. dílu a také v několika delších pasážích 4. a 6. zkoumání téhož dílu. Jaké je ale místo a funkce výzkumů jazyka v celkovém projektu tohoto rozsáhlého Husserlova spisu a co je vůbec jádrem tohoto projektu jako takového? Bylo by samozřejmě možné zabývat se pojetím jazyka v Log. zkoum. i bez zodpovězení této otázky. Domníváme se však, že vypracování příslušné odpovědi nám může pomoci k úspěšnému dosažení cíle, který jsme si v této práci vytyčili. Máme za to, že teprve na základě objasnění celkového záměru a rámce projektu Log. zkoum. je možné 1) skutečně porozumět motivaci Husserlova zájmu o problematiku jazyka a zahlédnout základní

omezení, která z této motivace vyplývají, 2) pochopit smysl Husserlova specifického přístupu k fenoménu jazyka, zejména jeho kombinování „objektivně“ a „subjektivně“ zaměřeného popisu, a dále nahlédnout, proč Husserl vposled přenechává rozhodující slovo subjektivně-fenomenologické perspektivě.

1.1.1 Záměr a metoda projektu Logických zkoumání

Motto: „K vysvětlení harmonického souběhu přírody a zákonitosti, která je ‚vrozena‘ ‚intelektu‘, není zapotřebí žádných metafyzických či jiných teorií; namísto vysvětlování je zapotřebí pouhého fenomenologického objasnění znamenání, myšlení, poznávání a v něm pramenících idejí a zákonů. (Hu XIX/2, 729)

K objasnění celkového záměru a metody Log. zkoum. se pokusíme dospět cestou interpretace relevantních pasáží 1. dílu Log. zkoum. („Prolegomena k čisté logice“) a Úvodu k 2. dílu Log. zkoum. („Zkoumání k fenomenologii a teorii poznání“). Prolegomena rozvrhují a obhajují ideu objektivně zaměřené formálně-apriorní teorie vědy, „čisté logiky“, jejíž filosofická příprava a filosofické objasnění vyžaduje, jak ukazuje zejména Úvod k 2. dílu, provedení řady subjektivně zaměřených výzkumů k teorii poznání (1.– 6. zkoumání 2. dílu). Můžeme předeslat, že základním záměrem Log. zkoum. je právě rozvrh teorie vědy ve smyslu výzkumu podmínek možnosti teoretického poznání vůbec. Úspěšné uskutečnění takového rozvrhu podle Husserla ale předpokládá především jasné odlišení podmínek možnosti vědy s ohledem na faktické rysy a okolnosti lidských poznávacích schopností na jedné straně a podmínek možnosti vědy jako takové (s ohledem na její podstatný ideální obsah) na straně druhé. Zatímco podmínky možnosti teoretického poznání v prvním smyslu se týkají antropologických, psychologických a biologických aspektů lidského poznání, druhé podmínky se týkají základních prvků a zákonů každé možné teorie nezávisle na okolnostech faktického světa a faktických duševních schopností člověka jakožto příslušníka určitého biologického druhu. Husserl je přesvědčen o tom, že tyto dvě roviny nelze jednoduše převést na společného jmenovatele a že je zásadním nedostatkem teorie vědy, pokud připouští jakoukoli formu jejich záměny či směšování. Z tohoto pro Husserla vyplývají první dvě základní úlohy: 1) Je třeba prokázat, že každý teoretický pokus o směšování podmínek prvního a druhého typu, nebo dokonce o popírání existence podmínek druhého typu je odsouzen k naprostému nezdaru. 2) Je třeba rozvrhnout ideu teorie vědy zaměřené výhradně na podmínky možnosti teorie v druhém smyslu („ideální“ podmínky).

V následujícím budeme detailně sledovat, jakým způsobem 1. díl Log. zkoum. tyto dvě úlohy naplňuje.

a) Obecná logika jako teorie vědy

Možnost vědy či vědeckého poznávání závisí zajisté na určité schopnosti „*v poznání a ve věděni překračovat to, co je bezprostředně evidentní, a tedy triviální*“ (Hu XVIII, 32). Překračování toho, co je bezprostředně dáno a co je triviální, není ovšem žádnou zcela samozřejmou a prostou činností, nýbrž jistě vyžaduje užívání určitých specifických prostředků a postupů. Jako jeden z nejzákladnějších a pro vědecké poznání nejpodstatnějších metodických úkonů určuje Husserl spolu s dlouhou tradicí sahající až k Aristotelovi zdůvodňování (Begründung), ve smyslu zdůvodňování poznatků, a dále uspořádávání zdůvodnění do jednotné systematické souvislosti: „*K podstatě vědy patří jednota souvislosti zdůvodnění, v níž získávají systematickou jednotu spolu s jednotlivými poznatky i zdůvodnění sama a spolu s nimi i vyšší soubory zdůvodnění, které nazýváme teoriemi.*“ (Hu XVIII, 30) To, co činí poznání poznáním vědeckým, je podle Husserla právě jeho specifická „vědecká forma“, s níž a v níž je jakožto poznání uskutečňováno. Jinak řečeno žádná věda, žádné vědecké poznání, bez ohledu na to, jakou předmětnou oblastí se zabývají, se této podstatné „formy vědeckosti“ nemohou zříci, aniž by tím nepřestaly okamžitě být tím, čím jsou, totiž vědou, vědeckým poznáním. Je také zřejmé, že „forma vědeckosti“ je něco do značné míry nezávislého na konkrétních oblastech předmětů, které jsou pro tu kterou vědu tématem. A právě v této „*nezávislosti formy na oblasti věděni*“ (Hu XVIII, 37) spatřuje Husserl základ možnosti svébytného zkoumání, které se zabývá tím, co činí vědu vědou, tj. základ možnosti teorie vědy (Wissenschaftslehre). Teorie vědy ve smyslu obecné teorie vědy pak musí být nikoli výzkumem metodických postupů a formálních specifičností jednotlivých věd, nýbrž výzkumem „formy vědeckosti“, která je stejnou měrou společná všem vědám.

Obecná forma vědeckého myšlení či myšlení vůbec byla tradičně považována za předmět logiky. V souladu s touto tradicí pojímá Husserl v Prolegomenech „*vědu o vědě jako takové*“ (Hu XVIII, 40) jako „*obecnou logiku*“ či jako „*logiku ve smyslu teorie vědy*“ (Hu XVIII, 37) a pojem „logika“ používá v Log. zkoum. primárně ve smyslu „teorie vědy“ (srov. např. XVIII, 40). Protože právě tato obecná logika ve smyslu teorie vědy je v úvodních paragrafech Prolegomen vyznačena jako předmět Log. zkoum., mohli bychom říci, že název tohoto Husserlova díla by bylo možno synonymně nahradit názvem „Zkoumání k teorii vědy“.

Spolu s vymezením předmětu Log. zkoum. jako logiky ve smyslu obecné teorie vědy se ihned ohlašují první úkoly: Je třeba blíže určit povahu logiky, charakterizovat její postupy, specifikovat oblast jejích předmětů atd. Husserl připomíná historii podobných pokusů a všímá

si toho, že o povaze logiky byl často veden nesmiřitelný spor. V tomto sporu se střetávala schematicky řečeno dvě klasická stanoviska: 1) logika je na psychologii nezávislá, formální, apriorní a deduktivní disciplína (podle vzoru aritmetiky), tedy je to čistě teoretická disciplína. 2) logika je na psychologii závislá „*nauka o praktické dovednosti vědeckého poznání*“ (Kunstlehre von der wissenschaftlichen Erkenntnis: Hu XVIII, 23) a má tedy charakter empirické a induktivní disciplíny, tj. je to praktická, normativní disciplína.

V úvodních paragrafech Prolegomen je jasně řečeno, že záměrem Log. zkoum. není zúčastnit se tohoto sporu o povahu logiky, nýbrž „*objasnit principiální difference, které jsou v tomto sporu ve hře a objasnit vposled podstatné cíle čisté logiky*“ (Hu XVIII, 23). Nejde tedy o to rozhodnout se ve prospěch jedné ze stran sporu o povahu logiky, nýbrž proniknout k jeho kořenům, obnažit jeho základy a pokusit se vypracovat hledisko nové.⁵

Jakým způsobem přitom Husserl postupuje? Načrtneme zde pouze základní kroky, z nichž by mělo být dostatečně patrné, jaký záměr a metoda vládnu duchu Log. zkoum.

b) Normativní teorie vědy (nauka o dovednosti správného vědeckého myšlení) a otázka jejího teoretického základu

Husserl přijímá za východisko vymezení logiky jako „Kunstlehre“, tedy jako nauky o praktické dovednosti myšlení, a pokouší se fixovat smysl takto vymezené normativní a praktické nauky o vědě („Kunstlehre von der Wissenschaft“ Hu XVIII, 42). Husserl nepopírá, že pojetí logiky jako normativní „nauky o dovednosti správného myšlení“ má svůj dobrý smysl a své oprávnění a nepochybuje o tom, že logika má i tento rozměr prakticky významné nauky o správném vedení procesů myšlení a poznávání. Ve vztahu k takto vymezené logice Husserl nicméně klade klíčovou otázku: Co je teoretickým základem této normativní disciplíny? Přesun k otázce po teoretickém základu logiky ve smyslu „Kunstlehre“ vypadá na první pohled nečekaně a uměle. Pro Husserla jde ale jen o samozřejmé uplatnění principu, podle kterého každá normativní disciplína musí být nutně založena na disciplíně teoretické: „*každá normativní a rovněž každá praktická disciplína spočívá na jedné či více teoretických disciplínách, protože její pravidla musí zahrnovat teoretický obsah, který je oddělitelný od myšlenky normy (požadavku) a jehož teoretické probádání je úkolem právě oněch teoretických disciplín*“ (Hu XVIII, 53; srov. 59-60). „*Každá normativní disciplína vyžaduje poznání jistých*

⁵ Husserl na několika místech Log. zkoum. výslovně ohlašuje, že zastává „střední pozici“ mezi oběma tradičními názory na povahu logiky. Např.: „*Ve sporu o psychologické, nebo objektivní založení logiky zaujímám tedy střední pozici.*“ (Hu XVIII, 167). Pokusíme v našem výkladu předvést, v čem spočívá specifická povaha této „střední pozice“.

ne-normativních pravd.“ (Hu XVIII, 61)^{6,7} Na jaké teoretické vědě je tedy založena „nauka o praktické dovednosti vědeckého poznání“, která z teoretických věd jí poskytuje její „*podstatné teoretické fundamenty*“ (Hu XVIII, 62)? Hlavní úsilí Prolegomen se soustřeďuje kolem hledání odpovědi právě na tuto otázku.

Jakkoli různě může být normativní teorie vědy definována (jako nauka o dovednosti myšlení, souzení, usuzování, poznávání, dokazování atd.), jisté je podle Husserla to, že v jejím jádře budou vždy vystupovat takové pojmy jako „zdůvodnění“, „pravda/nepravda“, „důvod/důsledek“, „úsudek“, „soud“, „kontradikce“ atd. a dále určité zákonitosti, které jsou vyjadřovány za pomoci těchto pojmů, např.: „úsudek XYZ je kontradiktorický“ atd. Jaká disciplína je onou „korunní teoretickou disciplínou“ pro oblast, v níž tyto pojmy a zákonitosti původně vystupují?

1. díl Log. zkoum. polemizuje, jak známo, s koncepcí označovanou jako „psychologismus“. Trnem v oku je Husserlovi především psychologická odpověď na právě nadhozenou otázku: Všechny zmíněné pojmy a zákonitosti odkazují na psychické činnosti a na produkty těchto činností, takže příslušné zákonitosti nejsou ničím jiným než empiricky konstatovatelnými psychickými zákonitostmi a teoretický výzkum logické oblasti proto nutně vyžaduje empirickou vědu o psychických faktech, psychologii.⁸ Psychologické pojetí logických pojmů a zákonů považuje Husserl za fatální omyl, který zásadním způsobem brání rozvinutí skutečně adekvátního výzkumu teoretických základů prakticky pojaté logiky. Absurdnost jakékoli varianty psychologické teze, že logické zákony jsou ve svém jádře zákony psychologickými či že je lze na ně redukovat, se podle Husserla ukazuje jako zcela evidentní komukoli, kdo nepředpojatě zaměří svůj pohled na povahu psychologických zákonů na jedné straně a na povahu logických zákonů na straně druhé. Prolegomena⁹ se o tomto „evidentním náhledu“ snaží přesvědčit svého čtenáře pomocí řady analýz, jejichž společným výsledkem je konstatování, že srovnání psychologických a logických zákonů vede nutně k následujícímu výčtu vylučujících se určení:

⁶ Zdůvodnění tohoto principu, kterým se zde nemůžeme blíže zabývat, přináší teprve § 64 Prolegomen (zejména Hu XVIII, 238).

⁷ Vztah pojmu „normativní disciplína“ a „Kunstlehre“ definuje Husserl takto: „*Kunstlehre představuje onen zvláštní případ normativní disciplíny, kdy základní norma (Grundnorm) spočívá v dosažení obecného praktického účelu.*“ (Hu XVIII, 59)

⁸ Srov. Hu XVIII, §§ 18-21.

⁹ Nejsystematičtější argumentaci předkládají §§ 21-24.

<i>Psychologické zákony</i>	<i>Logické zákony</i>
reálné (Realgesetze) – zákony o faktech	ideální (Idealgesetze) – „nevypovídají nic o reálnu“ (145) ¹⁰
vágní, pouze pravděpodobně platné	absolutně exaktně platné ¹¹
a posteriori poznatelné (zobecnění zkušenosti)	a priori poznatelné (nahlédnutelné) „apodikticky evidentní“ (76) „apodikticky jisté“ (85)
empiricky obecné	čistě ideálně obecné
reálně nutné (příčina – následek)	logicky nutné (důvod – důsledek) „apodikticky nutné“ (140)
předpokládající existenci	zcela nezávislé na existenci ¹²
proměnlivé (153)	věčné a neměnné (154) ¹³

Základ omylu psychologické interpretace logična spatřují tedy Prolegomena souhrnně řečeno ve stírání či ignorování „*nejfundamentálnějšího epistemologického rozdílu*“ (Hu XVIII, 190-191) mezi reálným a ideálním bytím. Prolegomena sama charakterizují reálné bytí jako časově určené, vznikající/zanikající, proměnlivé, závislé na faktických okolnostech, zatímco ideální bytí charakterizují jako „*ne-časové*“ či „*nad-časové*“ (Hu XVIII, 105, 107), neměnné a nezávislé na faktických okolnostech. Ze všech těchto určení je jako nejzákladnější vyzdviženo určení na základě časovosti: Ideální bytí je „*povzneseno (erhaben) nad vsí časovost, tj. nemá žádný smysl, připisovat mu časové bytí, vznikání a zanikání.*“ (Hu XVIII, 87)¹⁴, zatímco reálné bytí je „*časově určené*“ (Hu XVIII, 87), „*vznikající a zanikající*“ (Hu XVIII, 134). Protiklad reálného a ideálního koncipují Log. zkoum. jako protiklad vylučující: „*Není myslitelné žádné odstupňování, které by mohlo zprostředkovat mezi ideálním a reálným.*“ (Hu XVIII, 80).

Již zběžné zamyšlení nad tímto způsobem rozlišování reálného a ideálního, které sehrává centrální roli v argumentaci Prolegomen (potažmo Log. zkoum. jako takových), může vyvolávat mnohé otázky: Odkud Husserl čerpá oprávnění pro tvrzení takto pojatého rozdílu mezi ideálním a reálným bytím? Je jeho tvrzení skutečně tak evidentní, jak sám předpokládá? Atd. Těmito a dalšími příbuznými otázkami se budeme níže zabývat. Prozatím je ponechme bez odpovědi a sledujme dále, jakým způsobem Log. zkoum. tohoto rozlišení využívají a jaká role mu přísluší v celkovém záměru díla. Primární využití rozlišení ideálního a reálného

¹⁰ Čísla v závorkách odkazují na příslušné stránky Hu XVIII.

¹¹ „*platí v absolutní přisnosti a bezvýjimečnosti*“ (Hu XVIII, 93).

¹² „*Žádný logický zákon neimplikuje jakýkoli ‚matter of fact‘, ani existenci představ či soudů či jiných fenoménů poznání.*“ (Hu XVIII, 81).

¹³ „*jednoty platnosti v nečasové říši idejí*“ (Hu XVIII, 136).

¹⁴ „*Pravda je ‚věčná‘ či lépe: je to idea a jako taková je nadčasová. Nemá smysl připisovat jí místo v čase nebo trvání, byť by se rozprostíralo přes všechny časy.*“ (Hu XVIII, 134) Takové připisování by bylo protismyslné (Hu XVIII, 135).

v argumentaci Prolegomen je velmi přímočaré: Rozdílu mezi reálným a ideálním bytím odpovídá nutně rozdíl věd, totiž rozdíl mezi „vědami o reálném“ (Realwissenschaften) a „vědami o ideálním“ (Idealwissenschaften). Pokud je ale psychologie vědou o reálném, o reálných psychických prožitcích a reálných zákonitostech, jimiž se tyto prožitky řídí, a pokud je oblast logična oblastí ideálního, nemůže teoretické probádání této oblasti nikdy příslušet psychologii a nemůže ani příslušet žádné jiné „vědě o reálném“, nýbrž jedině nějaké „vědě o ideálním“.

c) Podmínky možnosti teorie vůbec

Prolegomena se ale zdaleka nespokojují s pouhým odkazem na psychologické ignorování „nejfundamentálnějšího epistemologického rozdílu“ reálného a ideálního. Cílem Husserlova vyvrácení psychologismu není ukázat jen to, že psychologismus se mýlí, pokud jde o otázku teoretických základů normativně pojaté logiky, nýbrž především předvést, že psychologismus patří do širší skupiny teoretických koncepcí, jejichž důsledné domyšlení vede k nevyhnutelnému popření možnosti jakékoli teorie vůbec. Psychologismus stejně jako empirismus, antropologismus, naturalismus, relativismus, skepticizmus, biologismus a další příbuzné koncepce jsou v tomto smyslu koncepcemi absurdními, vnitřně rozpornými, protože chtějí být vědeckými teoriemi, systematickými jednotami platných a zdůvodněných poznatků, ale současně ve svém teoretickém obsahu nepozorovaně, leč nevyhnutelně popírají možnost jakékoli teorie vůbec. V čem toto popírání podle Husserla spočívá? Odpověď Prolegomen je zdánlivě prostá: V odmítání evidentních podmínek možnosti teorie vůbec. „*Nejtěžší námitkou, kterou lze proti nějaké teorii vnést, ..., je ta, že tato teorie je v rozporu s evidentními podmínkami možnosti teorie vůbec. Rozvíjet teorii a v jejím obsahu, ať už explicitně či implicitně, protiřecit větám, které zdůvodňují smysl a legitimitu veškeré teorie vůbec – to je nejen nesprávné, nýbrž od základu absurdní.*“ (Hu XVIII, 118)

Jádrem Husserlovy argumentace je tedy teze, že teorie vůbec je možná jen díky určité řadě evidentních podmínek a že jakékoli popírání těchto podmínek, které by si chtělo nárokovat statut teoretického poznatku, je zhola absurdní. O jakých podmínkách je zde ale řeč? Jaké podmínky možnosti teorie má Husserl na mysli? Prolegomena uvádějí tyto tři druhy podmínek možnosti teorie vůbec:¹⁵

1) Psychologické podmínky možnosti teorie vůbec: Empiricky-reálné subjektivní podmínky, které se vztahují k možnosti realizace vědy jako „*subjektivně-antropologické*

¹⁵ Srov. Hu XVIII, §§ 32, 65, 66.

jednoty poznání“ (Hu XVIII, 177). Tyto podmínky spadají do výzkumné oblasti empirické a genetické psychologie.

2) Objektivně-logické podmínky možnosti teorie vůbec: Ideálně-apriorní objektivní podmínky, které jsou založeny v „ideálním obsahu“ každé možné teoretické souvislosti: *„všechny zákony, které jsou založeny čistě v pojmu teorie – speciálně řečeno, které jsou založeny čistě v pojmu pravdy, věty, předmětu, vlastnosti, vztahu apod., zkrátka v pojmech, které podstatně konstituují pojem teoretické jednoty“* ve smyslu objektivní souvislosti pravd (Hu XVIII, 119). Tyto podmínky lze podle Husserlova názoru zkoumat *„odděleně od všeho vztahu k myslícímu subjektu a k ideji subjektivity vůbec“* (Hu XVIII, 240).

3) Noetické podmínky možnosti teorie vůbec: Ideálně-apriorní subjektivní podmínky, které jsou založeny v ideji poznávající subjektivity. Možnost poznání je možností „rozumového ospravedlnění“ každé teorie a takové rozumové ospravedlnění podléhá apriorním podmínkám: *„Teorie jako zdůvodnění poznání /jako subjektivní jednota poznatků/ je sama poznáním a závisí ve své možnosti na jistých podmínkách, které jsou založeny čistě pojmově v poznání a v jeho vztahu k poznávajícímu subjektu.“* (Hu XVIII, 118) ... *„je a priori evidentní, že všechny myslící subjekty vůbec musí být např. schopny provádět všechny druhy aktů, v nichž se realizuje teoretické poznání“* (Hu XVIII, 240). Žádné teoretické poznání podle Husserla např. není možné bez schopnosti „ideující abstrakce“ (uchopování pojmu) a bez schopnosti „evidence“ (adekvátního uchopování předmětu, prožitku pravdy).

Z půdy takto rozvržené nauky o evidentních podmínkách možné teorie nezbyvá Husserlovi než vyslovit poslední ortel nad logickým psychologismem a všemi podstatně příbuznými teoriemi: Každá teorie, která se pokouší redukovat fenomény poznání a myšlení a jejich objektivní obsah (s jeho objektivními prvky a zákonitostmi) na pouhá reálná, empiricky konstatovatelná fakta a která nepřipouští existenci ničeho jiného než takových empiricky konstatovatelných realit, implikuje v důsledku popření jak „objektivně-logických“, tak i „noetických“ podmínek možnosti teorie vůbec. Každý teoretický pokus o popření ideálních podmínek možné teorie, každý „logický“ či „noetický“ „skepticismus“ končí nevyhnutelně v absurdním popření sebe sama a ve znemožnění sebe sama jakožto teorie: *„To, že k pojmu skeptické teorie patří to, že je protismyslná, je z definice bez dalšího jasné.“* (Hu XVIII, 120).

Husserlovo vyvracení psychologismu (a jemu příbuzných teorií) není ale pro naše téma tolik podstatné jako sama Husserlova koncepce „evidentních podmínek možné teorie vůbec“, která stojí v jeho pozadí a o niž je jeho argumentace opřena. Zaměříme se proto přesněji na některé aspekty této nauky. Pokud jde o podmínky označované Husserlem jako

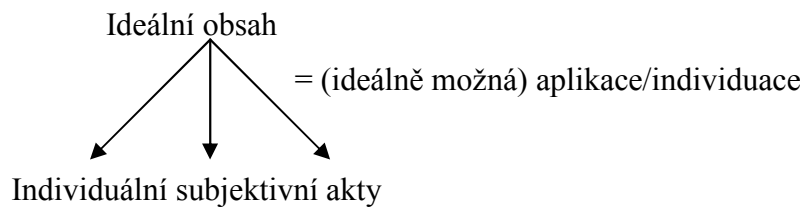
„noetické“, kladou Prolegomena důraz obzvláště na to, že jsou to podmínky ideální, nikoli reálné: „*subjektivními podmínkami možnosti je zde třeba rozumět nikoli reálné podmínky, které jsou založeny v jednotlivém subjektu souzení nebo v proměnlivém druhu soudících bytostí (např. v lidském druhu), nýbrž ideální podmínky, které jsou založeny ve formě subjektivity vůbec a v jejím vztahu k poznání.*“ (Hu XVIII, 119) Ideální noetické podmínky poznání „*jsou založeny v ideji poznání jako takového, a sice a priori, bez veškerého ohledu na empirickou specifčnost lidského poznávání v jeho psychologických podmíněnostech*“ (Hu XVIII, 240), a proto také „*platí vůbec pro každé možné vědomí*“ (Hu XVIII, 190). To, že se jedná o ideální podmínky ale podle Husserla nevyklučuje, aby byly vztahovány k reálným, individuálním subjektům – ba naopak, jestliže platí pro každé vědomí, platí nutně i pro ideálně možnou rozmanitost reálných subjektivních aktů. K tomu přistupuje to, že ideální platnost objektivně-logických podmínek teorie pojímá Husserl jako korelativní k ideální platnosti podmínek noetických „*výroky ‚pravda platí‘ a ‚jsou možné myslící bytosti, které nahlízejí soudy příslušného významového obsahu‘ jsou ekvivalentní*“ (Hu XVIII, 135). „*Každá pravda představuje jednotu vůči možnosti nekonečné a neomezené rozmanitosti správných výpovědí téže formy a matérie. Každý aktuální soud, který náleží do této ideální rozmanitosti, splňuje, ať už svou pouhou formou či svou matérií, ideální podmínky pro možnost své evidence.*“ (Hu XVIII, 190)¹⁶ Platnost objektivně-logického obsahu se tak prostřednictvím korelace k platnosti noetických podmínek jistým způsobem vztahuje i k ideálně možné rozmanitosti reálných subjektivních aktů.

Vidíme tedy, že navzdory neúprosné argumentaci Prolegomen ve prospěch radikálního odlišení oblasti ideálního a reálného, uvažuje Husserl i o možnosti překlenutí propasti mezi ideálním a reálným bytím, totiž o možném vztahu ideálního bytí a individuálních subjektivních aktů. Log. zkoum. zmiňují dvě alternativy takového vztahu: „*teoretično se realizuje v jistých psychických aktech a je v nich dáno na způsob individuálního případu*“ (Hu XIX/1, 8).

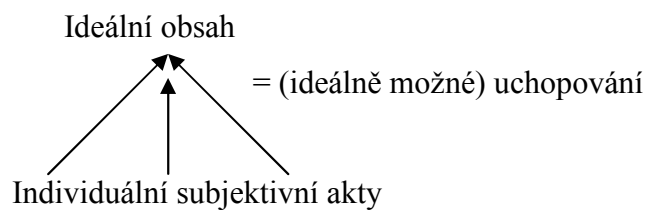
Model realizace či aplikace: Ideálně-objektivní podmínky teorie jsou samy o sobě bez jakéhokoli vztahu k individuálnímu bytí (a tedy i k reálným subjektům, reálným aktům myšlení atd.), avšak mohou být přeformulovány na zákony o ideálních podmínkách možnosti subjektivních aktů a touto aplikací získává ideálně-objektivní obsah „*čistě ideální a nepřímý*“ vztah k subjektivním faktům (Hu XVIII, 186). Objektivně-logické podmínky možnosti teorie

¹⁶ Srov.: „*Pravda je idea, jejíž individuální případ je v evidentním soudu aktuálním prožitkem.*“ (Hu XVIII, 193) A z opačné perspektivy: „*Rozmanitosti individuálních jednotlivých aktů poznání téhož obsahu odpovídá jedna pravda, právě jako tento ideálně identický obsah.*“ (Hu XVIII, 242)

„mohou projít evidentními transformacemi (*Wendungen*), díky nimž získají explicitní vztah k poznání a k subjektu poznání a vypovídají dokonce o reálných možnostech poznání“ (Hu XVIII, 241).

Model danosti: Vztah individuálních subjektivních aktů a ideálního obsahu je dále možný ve formě „danosti“ ideálně-objektivního obsahu v rámci těchto aktů. K subjektivnímu uchopování ideálně-objektivního obsahu může podle Husserla docházet jedině pomocí speciální reflexe na akty, v nichž je tento obsah „aktualizován“, a pomocí aktu „ideace“, který je na základě této reflexe vybudován.

Důležitým aspektem Husserlovy nauky o podmínkách možnosti teorie je rovněž to, že platnost ideálně-logického obsahu má podle Log. zkoum. určitou prioritu ve vztahu k možnosti subjektivní danosti tohoto obsahu: „*je evidentní, že pravdy samy a speciálně zákony, důvody, principy jsou, tím čím jsou, ať už je nahlížíme (einsehen), či nikoli. ... neplatí (sie gelten nicht) proto, že je můžeme nahlížet, nýbrž můžeme je nahlížet proto, že platí*“ (Hu XVIII, 240).

d) Podmínky možnosti poznání vůbec a idea čisté logiky

Nauka o evidentních podmínkách možnosti teorie vůbec nepředstavuje ale ještě pomyslné poslední patro, k němuž lze v architektonce Prolegomen sestoupit. Posledním základem, o který se projekt 1. dílu Log. zkoum. opírá a který se Husserl pokouší objasnit a legitimizovat prostřednictvím fenomenologických analýz 2. dílu, je podle našeho názoru rozvrh, který je zformulován v poslední kapitole Prolegomen, jež nese název „Idea čisté logiky“. Husserl zde ji nehovoří pouze o poznání vědeckém, nýbrž hovoří o poznání vůbec, a to tak, že ve vztahu k poznání jako takovému je podle něj třeba rozlišovat vždy trojí

souvislost: 1) souvislost prožitků (akty, v nichž se subjektivně „realizuje“ obsah poznání), 2) souvislost věcí (poznávané předměty) a 3) souvislost pravd (ideální obsah poznání) (srov. Hu XVIII, § 62). Dovolíme si nyní odcitovat v plném (jen místy zkráceném) znění příslušnou klíčovou pasáž: „*Nic nemůže být, aniž by bylo tak a tak určeno; a to, že to je, že je to tak a tak určeno, je právě pravda o sobě, která tvoří nutný korelát bytí o sobě. Tato evidentní neoddělitelnost ale není identita. V příslušných pravdách či souvislostech pravdy se konstituuje platnost věcí a věcných souvislostí. Ale souvislosti pravdy jsou jiné než souvislosti věcí, které jsou v nich pravdivé (pravé) ... Obě tyto jednoty, které lze myslet jednu bez druhé pouze v abstrakci – jednota předmětnosti na jedné straně, jednota pravdy na druhé straně – jsou nám dány ... v poznání. ... Jestliže provádíme akt poznání ... jsme zaměřeni na předmětné, které tento akt právě poznávajícím způsobem míní a klade, a pokud je to poznání v nejpřísnějším smyslu, pak ... je předmět jako takový nejen míněn ..., nýbrž poznáván; ... to, že je takto, je aktualizovaná pravda (aktuell gewordene Wahrheit). ... Jestliže reflektujeme na tento akt, stane se předmětem namísto onoho předmětného pravda sama, a ta je nyní dána předmětným způsobem. Uchopujeme přitom – v ideující abstrakci – pravdu jako ideální korelát pomíjivého subjektivního aktu poznání, jako jednu v protikladu k neomezené rozmanitosti možných aktů poznání a poznávajících individuí. Souvislostem poznání odpovídají idealiter souvislosti pravd.“ (Hu XVIII, 231-232)¹⁷*

Každá věc, každá věcná souvislost, každá předmětnost vůbec je nějakým způsobem určena. To, že je tak a tak určena, je ideálně platnou pravdou. Věci a pravdy nejsou totéž, ale patří neoddělitelně k sobě – v pravdách získávají věci svou platnost. Věci i pravdy nám mohou být dány v poznání. Akt poznání se primárně zaměřuje na poznávanou věc, ale současně je aktualizací příslušné pravdy. Příslušnou pravdu jako ideální korelát či ideální obsah aktu poznání můžeme předmětně uchopovat v reflexi na provedený akt poznání a v následné „ideující abstrakci“. Věci, pravdy a akty poznání stojí ve vztahu vzájemné ideální korelace. Každé poznání má svůj ideální obsah a tento ideální obsah je platností určité věci či věcné souvislosti.¹⁸

¹⁷ Ve vztahu speciálně k vědě a k vědeckému poznání zaznívá obdobně na jiném místě Prolegomen toto: „*K podstatě vědy ... patří jednota souvislosti zdůvodnění, v níž získávají systematickou jednotu spolu s jednotlivými poznatky také zdůvodnění sama a spolu s nimi i vyšší soubory zdůvodnění, které nazýváme teoriemi. ... Věda nesmí být polem architektonické hry. Systematická souvislost, jež je vědě vlastní, ... není naším vynálezem, nýbrž spočívá ve věcech, kde ji jednoduše nalzáme, odkrýváme. Věda chce být prostředkem, jímž se naše vědění zmocňuje oblasti pravdy ...; ale oblast pravdy není žádný neuspořádaný chaos, vládne v ní jednota zákonitosti; a tak i probádání a předložení pravd musí být systematické, musí zrcadlit jejich systematické souvislosti.“ (Hu XVIII, 30-31)*

¹⁸ „*K pojmu poznání náleží, že obsah poznání má charakter pravdy. Tento charakter nepřipadá pomíjivému fenoménu poznání, nýbrž jeho identickému obsahu, ideálnímu či obecnému (dem Idealen oder Allgemeinen), které máme všichni na zřeteli, když říkáme: poznávám, že $a + b = b + a$; a bezpočet dalších osob poznává totéž.“ (Hu*

Tento model bychom mohli ilustrovat pomocí následujících dvou schémat:

Schéma korelace věci, pravdy a poznání¹⁹:

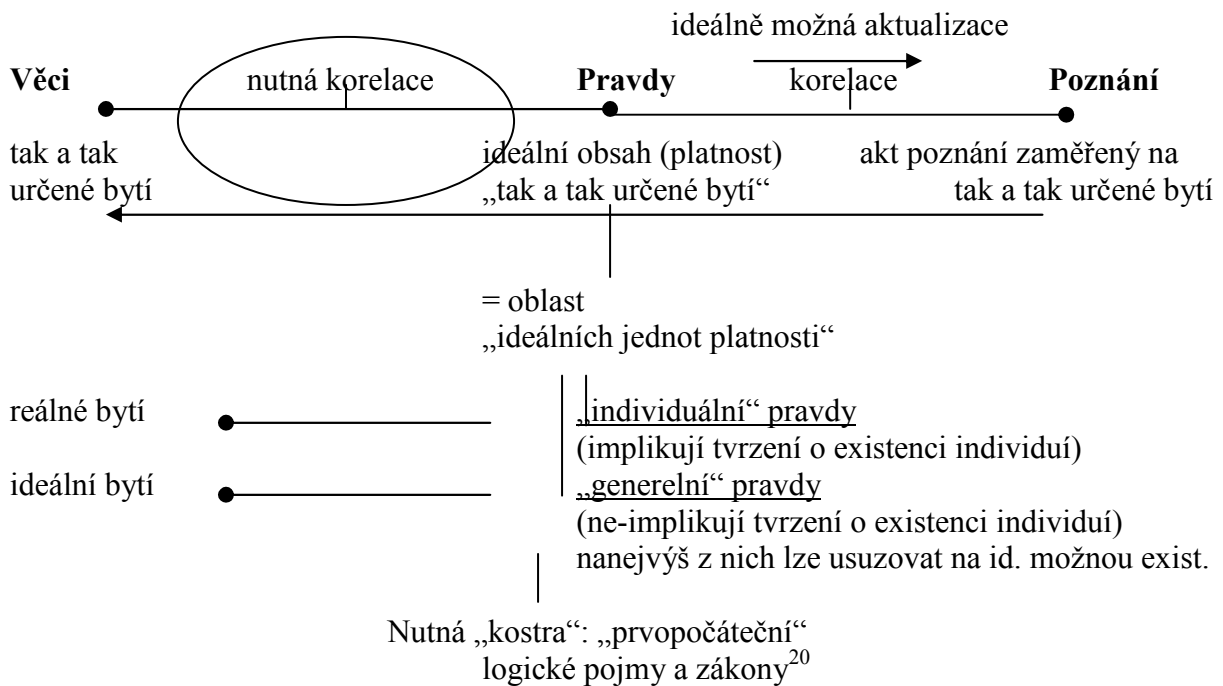
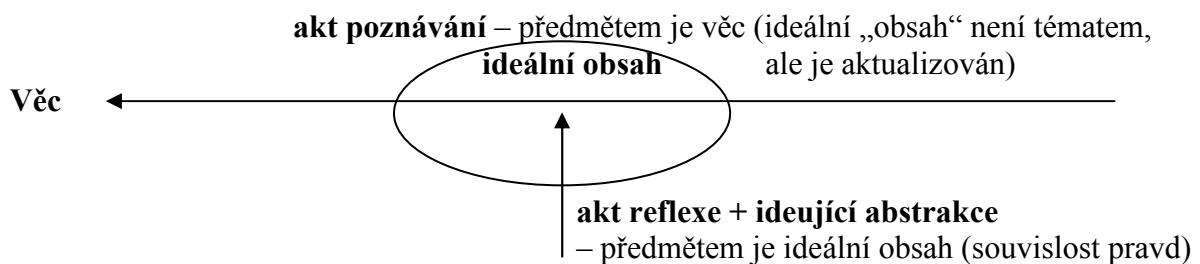

Schéma vztahu aktu poznání k předmětu:

XVIII, 155) „To, co je prožíváno jako pravdivé, a tudíž je prostě pravdivé, nemůže být nepravdivé. /B: To však vyplývá z podstatné souvislosti mezi prožitkem pravdy a pravdou.“ (Hu XVIII, 194).

¹⁹ Že nejde o schéma, které by platilo pouze pro 1. díl Log. zkoum., je zřejmé. V 2. dílu Log. zkoum. se nachází explicitní a pregnantní paralela: „Vše, co je, je, o sobě poznatelné, a jeho bytí je obsahově určeným bytím, jenž se dokumentuje v těch a těch pravdách o sobě.“ (Hu XIX/1, 95).

²⁰ 1) Formální významové kategorie: Primitivní prvky (pravda, věta ...); Primitivní formy spojování prvků (konjunkce, disjunkce, subjekt-predikát ...) – podléhají zákonům komplikace. 2) Formální předmětné kategorie: (předmět, stav věcí, vlastnost, počet, vztah ...) – podléhají zákonům možné objektivní platnosti.

Vraťme se nyní k výchozí otázce Prolegomen, totiž k otázce po vědě, která poskytuje teoretické základy normativně pojaté logiky. Podstatný teoretický fundament logiky ve smyslu normativní teorie vědy nemůže podle Husserla, jak jsme viděli, poskytovat v žádném případě „věda o reálném“, nýbrž jediné „věda o ideálním“, protože to, co je v logice jako „Kunstlehre“ normativně aplikováno, jsou čistě ideální pojmy a zákony. Jaká „věda o ideálním“ je tedy povolána k plnění této zakládající role? Husserl je přesvědčen, že hledaná věda není jednoduše identifikovatelná s žádnou z existujících „ideálních věd“. Ideu této vědy je podle něj třeba radikálně nově koncipovat. Log. zkoum. pro ni volí označení „čistá logika“ – v protikladu k pojmu „aplikovaná“ či „praktická“ logika (srov. Hu XVIII, § 13) – a určují ji jako vědu, která „v absolutní samostatnosti vůči všem ostatním vědeckým disciplínám vymezuje ony pojmy, které konstitutivně patří k ideji systematické či teoretické jednoty, a dále zkoumá teoretické souvislosti, které jsou čistě v těchto pojmech založeny.“ (Hu XVIII, 164-165). Jako specifický rys této „čisté logiky“ jakožto vědy, která se vztahuje ke všem vědám z hlediska jejich formy, vyzdvihuje Husserl zároveň to, že se takto vztahuje rovněž sama k sobě. Výlučnou oblastí jejího výzkumu jsou právě prvky a souvislosti, z nichž je sama vybudována. „Čistá logika“ má podle Prolegomen²¹ následující hlavní úlohy:

- 1) Stanovit a vědecky objasnit všechny základní pojmy, které umožňují souvislost poznání v objektivním ohledu, zejména souvislost teoretickou (formální významové kategorie: pravda, pojem, soud, konjunkce, disjunkce atd.; formální předmětné kategorie: předmět, jednota, počet, vztah atd.).
- 2) Vyhledat zákony, které se zakládají na formálních významových a předmětných kategoriích, ale netýkají se pouze možných forem komplikace a modifikace významových a předmětných jednot, nýbrž spíše objektivní platnosti vznikajících forem.
- 3) Zkoumat podstatné druhy (formy) teorií a k nim náležejících zákonech.

e) Epistemologické objasnění základních čistě-logických pojmů a kategorií

Když Husserl v § 51. Prolegomen hledí zpět na dosažené výsledky svých zkoumání, konstatuje sice, že nutnost rozlišení mezi reálným a ideálním byla důkladně doložena, ale rovněž ihned dodává, že „provádět významné epistemologické rozlišení ještě neznamena, uchopovat správně jeho epistemologickou podstatu. Je třeba s jasností porozumět tomu, co je ideálno samo v sobě a ve svém poměru k reálnu, jak může být ideálno vztaženo k reálnu, jak v něm může přebývat a dospívat tak k poznání.“ (Hu XVIII, 191) Stejně tak ve formulaci 1.

²¹ Hu XVIII, §§ 67-69.

úlohy čisté logiky zaznívá, že je třeba nejen stanovit, nýbrž především „vědecky objasnit“ všechny základní pojmy, které umožňují jednotu poznání v jejím objektivním ohledu (Hu XVIII, 244). Proces objasňování podstaty určitého pojmu je na několik místech Log. zkoum. charakterizován jako proces „odkrývání psychologického původu“ tohoto pojmu. Husserl si je dobře vědom toho, že řeč o „psychologickém původu“ by v tomto kontextu mohla být lehce desinterpretována v psychologickém smyslu. Této desinterpretaci se pokouší zamezit úvaha § 46 Prolegomen, v níž Husserl v explicitní analogii k čisté logice a jejím pojmům hovoří o „psychologickém původu“ aritmetických pojmů: „Všechny aritmetické operační útvary odkazují zpět na jisté psychické akty aritmetických operací, jedině v reflexi na ně lze ‚vykázat‘ (aufgewiesen), co je to počet, součet, výsledek apod. A navzdory tomuto ‚psychologickému původu‘ aritmetických pojmů rozpozná každý jako chybnou METABASIS, že by matematické zákony měly být zákony psychologickými.“ (Hu XVIII, 173). Aritmetické pojmy mají podle Log. zkoum. „psychologický původ“ v tom smyslu, že jediný způsob, jak si můžeme „úplně a zcela zpřítomnit, co je to vlastně číslo pět“ je ten, že ve vztahu k psychickým aktům, v nichž je tato „kolektivní představa“ aktuálně uskutečněna provedeme reflexi a na ní vybudovanou ideaci. Jedině díky takové operaci můžeme skutečně evidentním způsobem uchopovat příslušné čistě aritmetické pojmy a souvislosti: „To, co jsme zde vyložili ve vztahu k aritmetice, se přenáší plně na čistou logiku. Také pro ni připouštíme samozřejmě skutečnost, že logické pojmy mají psychologický původ, a i zde popíráme psychologický důsledek, který je na této skutečnosti zakládán.“ (Hu XVIII, 176)

V tomto smyslu pak Husserl v § 67 Prolegomen říká, že je třeba probádat „fenomenologický původ“ všech „formálně významových“ a „formálně předmětných“ kategorií, protože „tyto pojmy vyvstávají (entspringen) pouze reflexí na různé ‚myšlenkové funkce‘, tj. mohou mít svůj konkrétní základ (Grundlage) pouze v možných aktech myšlení. Všechny tyto pojmy je nyní třeba fixovat, je třeba zkoumat právě jejich ‚původ‘.“ (Hu XVIII, 245-246). Fenomenologický „původ“ logických pojmů zde vymezuje jako „náhled do podstaty příslušných pojmů a v metodickém ohledu ... fixaci jednoznačných, ostře odlišených slovních významů.“ „K tomuto cíli můžeme dospět jedině cestou zpřítomnění podstat“ (Hu XVIII, 246).

Která věda či metoda je ale povolána k uskutečnění takto koncipovaného „objasnění“ formálně významových a formálně předmětných pojmů a zákonů? Nemůže to zajisté sama objektivně zaměřená čistá logika, protože pro ni je primárním tématem jen objektivně-logický obsah. Zde jde ale právě o studium evidentní danosti tohoto obsahu v příslušných individuálních aktech poznání a myšlení: „Vše logické (alles Logische), pokud se má stát

námi osvojeným předmětem zkoumání a pokud má umožnit evidenci v sobě založených apriorních zákonů, musí být dáno v subjektivní realizaci.“ (Hu XIX/1, 9)

Úvod k 2. dílu Log. zkoum. přisuzuje provedení tohoto úkolu „fenomenologii a teorii poznání“²² (název 2. dílu Log. zkoum. proto také zní „Zkoumání k fenomenologii a teorii poznání“): „*čistá fenomenologie odkryvá ‚prameny‘, z nichž ‚vyvěrají‘ základní pojmy a ideální zákony čisté logiky, a k nimž je třeba je zpětně sledovat, aby byla dosažena ‚jasnost a zřetelnost‘, která je potřebná pro epistemologické pochopení čisté logiky*“ (Hu XIX/1, 7). Tento výzkumu subjektivního „původu“ logických pojmů a zákonů, který je ústředním tématem všech šesti zkoumání druhého svazku Log. zkoum., je v podstatě realizací ideje „noetiky“, tak jak byla formulována v Prolegomenech ve vztahu k otázce ideálních subjektivních podmínek možnosti teorie a poznání vůbec.²³

Pokusme se ještě přiblížit, v jakém vztahu stojí tato „noetika“ 2. dílu Log. zkoum., tato „fenomenologie myšlení a poznání“ vůči objektivně zaměřené „čisté logice“. Zdá se, že v Prolegomenech je idea „noetiky“ formulována především jako korelativní subjektivní doplněk výzkumů objektivně zaměřené čisté logiky. Noetika se zabývá principiálními zákonitostmi a vztahy každé možné teorie v jejich subjektivním obratu (ve vztahu k jejich ideálně možné „aktualizaci“ v subjektivním výkonu poznání). Již v Prolegomenech lze ale identifikovat anticipaci myšlenky, že ideálně-objektivní výzkumy čisté logiky mají být noetikou či teorií poznání nejen doplňovány, nýbrž přímo „zakládány“ (v jistém smyslu zde můžeme hovořit přímo o anticipaci myšlenky fundace formální logiky transcendentální logikou, tak jak ji Husserl předkládá ve svém pozdním díle „Formální a transcendentální logika“)²⁴: „*správné pochopení podstaty čisté logiky a jejího jedinečného postavení ve vztahu ke všem ostatním vědám tvoří jednu z nejdůležitějších otázek ... celé teorie poznání, takže je také velkým zájmem této filosofické fundamentální vědy, aby čistá logiky byla skutečně představena ve své čistotě a samostatnosti.*“ (Hu XVIII, 225-226). V dodatku o B. Bolzanovi, jehož výkon v oblasti objektivně zaměřené logiky a teorie vědy hodnotí Husserl velice vysoko, je proto rovněž formulována námitka, že v myšlení tohoto velkého logika je „*zvláště*

²² Otázce, zda Husserl v Log. zkoum. chápe „fenomenologii“ a „teorii poznání“ jako dvě různé disciplíny, se podrobně věnuje B. Grünewald v knize „Der phänomenologische Ursprung des Logischen“ a dospívá zde k závěru, že „*teorie poznání a fenomenologie prožitků myšlení a poznání‘ ... jsou vposled pro Logická zkoumání přece jen identické*“ (Grünewald, 51).

²³ V „Selbstanzeige“ Logických zkoumání z roku 1900 je ve vztahu k 2. dílu Log. zkoum. řečeno, že „*úloha epistemologického objasnění logiky se v jádře kryje s kritickým objasněním myšlení a poznání vůbec, tedy s teorií poznání samou.*“ (Hu XVIII, 262).

²⁴ V prvním vydání Prolegomen panuje v této otázce spíše nerozhodnutá dvojznačnost. Vyjadřuje ji jasně věta, kterou Husserl v textu dalších vydání již vypustil: „*Nevěděl bych, zda by si teorie poznání vůbec zasloužovala označení ‚úplná věda‘, kdyby nebylo možné pojímat celou čistou logiku jako její součást, či naopak pojímat výzkum teorie poznání jako filosofický přídatek (Annex) čisté logiky.*“ (Hu XVIII, 226)

citelný nedostatek epistemologického zaměření. Chybí ...výzkumy zacílené na autenticky filosofické objasnění logických myšlenkových výkonů, a tedy na filosofické zhodnocení logické disciplíny samé.“ (Hu XVIII, 228)²⁵ Husserl proto může již v Prolegomenech říci, aniž by tím ohrozil pracně obhájenou svébytnost a samostatnost čisté logiky, že teorie poznání chce nejen objasnit možnost poznání vůbec, nýbrž že chce rovněž „*evidentním způsobem ozřejmit ..., co v objektivně-ideálním ohledu tvoří možnost vědy a poznání vůbec*“ (Hu XVIII, 209).²⁶

Úvod k 2. dílu Log. zkoum. navazuje na právě citovaná místa Prolegomen a jako cíl předkládaných zkoumání již explicitně označuje „*epistemologické či fenomenologické založení (Grundlegung) čisté logiky*“ (Hu XIX/1, 7), „*důsledně provedená fenomenologie prožitků myšlení a poznání ve spojení s teorií poznání, která nám objasňuje vztah mezi objektivním a subjektivním, je předpokladem spolehlivého a konečného stanovení naprosté většiny, ne-li všech, objektivně-logických rozlišení a náhledů*“ (Hu XIX/1, 12). K přípravě a položení základů (čisté) logiky je podle Husserla zapotřebí „*analytické fenomenologie*“ (Hu XIX/1, 17). Ukazuje se tedy, že ambice projektu Log. zkoum. rozhodně překračují úzce vymezenou půdu teorie vědy a dotýkají se tradiční ideje „první filosofie“. Noetiku, která má objasňovat prameny všeho poznání a myšlení po stránce jeho apriorního subjektivního i objektivního obsahu, označují Prolegomena jako „*filosofickou fundamentální vědu*“ (Hu XVIII, 226), tedy jako vědu, která představuje základ filosofie vůbec. Právě „*filosofova kritika poznání*“ má doplňovat všechna ostatní vědecká zkoumání (včetně zkoumání objektivně zaměřené čisté logiky) takovým způsobem, že teprve díky ní „*se dovršuje čisté a pravé teoretické poznání ... uskutečňuje se úplný a celkový teoretický náhled.*“ (Hu XVIII, 256) Husserl doufá, že svými epistemologickými výzkumy základů veškerého možného poznání zahajuje právě takové „*evidentní objasnění, které je předpokladem pro konečné položení základů filosofie*“ (Hu XVIII, 213).

²⁵ Tímto aspektem vztahu Husserlova a Bolzanova myšlení se zabýváme podrobněji v článku „Bolzano a raný Husserl“ (Urban 2006).

²⁶ Vztah fenomenologie (filosofické „kritiky poznání“) a čisté objektivně zaměřené čisté logiky je vposled analogický ke vztahu filosofie a speciální vědy, tak jak jej tematizuje předposlední paragraf Prolegomen: Speciální vědec odhaluje prvky a zákonitosti své výzkumné oblasti, metodicky řízeným postupem konstruuje své teorie a buduje stavbu své vědy. Naprosto vůbec nepřekáží jeho úspěšné práci, pokud při ní nemá „*poslední náhled do podstaty teorie vůbec a do podstaty jejích pojmů a zákonů, které ji podmiňují*“ (Hu XVIII, 255). Výsadním úkolem filosofa je naopak provádět právě „kritiku poznání“, totiž v reflexi zkoumat „*co je podstatou teorie, co teorii vůbec umožňuje apod.*“ Filosof nechce zasahovat speciálnímu vědci do jeho práce, „*nýbrž chce jen získat náhled o smyslu a podstatě jeho výkonů ve vztahu k metodě a věci*“ (Hu XVIII, 255).

f) Metodický princip evidence a bezpředsudečnosti

Jakou metodu používají Husserlova Log. zkoum. k realizaci tohoto ambiciózního projektu „znovuzaložení čisté logiky a teorie poznání“ (Hu XVIII, 7)? Pokud jde o otázku metodické reflexe Log. zkoum., lze konstatovat na první pohled patrný rozdíl mezi jejich prvním a druhým dílem. Zatímco druhý díl zahajuje Husserl podrobnými úvahami o metodické povaze svých zkoumání, o oprávněnosti této metody a o potížích, které jsou s ní spojeny, Prolegomena působí jako metodicky naivní počín. Pokud čtenář Prolegomen položí ve vztahu k tomuto dílu otázku, jakým způsobem se zde dospívá k základním rozlišením, jako je např. rozlišení ideálního a reálného, a jak lze zdůvodnit oprávnění tohoto postupu, nabízí mu Husserlův text pouze několik obecných prohlášení: „*Nemohu nikoho nutit, aby nahlížel (einsehen) to, co nahlížím já. Nemohu však sám pochybovat, neboť opět nahlížím, že tam, kde mám náhled (Einsicht), tj. kde uchopuji pravdu samu, by byla každá pochybnost absurdní; a tak se nacházím v onom bodě, který buďto přijmu za archimedovský, abych odtud rozvrátil základy světa nerozumu a pochybnosti, anebo jej vydám všanc a spolu s tím i všechn rozum a poznání.*“ (Hu XVIII, 148). Přímou ve vztahu k rozlišení ideální povahy logických zákonů a reálné povahy psychologických zákonů v Prolegomenech můžeme číst: „*Proti pravdě samé, kterou s evidencí uchopujeme, se nemůže ani nejsilnější psychologická argumentace prosadit; pravděpodobnost nemůže popírat pravdu, domněnka nemůže popírat evidenci. Je možné, že toho, kdo zůstává vězet ve sféře obecných úvah, psychologické argumenty oklamou. Avšak pouhý pohled na jakýkoli z logických zákonů, na jeho ryzí mínění a evidentnost, s níž je jako pravda o sobě uchopován, by musel klam odstranit.*“ (Hu XVIII, 75)

1. díl Log. zkoum. vyzdvihuje tedy jako základní metodický nástroj evidenci či „náhled“ (Einsicht), přičemž dále upřesňuje, že touto nejpřisnější formou poznání se vyznačuje pouze nahlížení ideálního. V intencích nauky o ideálních podmínkách možné teorie vůbec lze pak argumentovat, že popírání skutečnosti, že přísná evidence poskytuje pravdu samu, znamená popírání možnosti každého vědění vůbec – jedná se tedy vposled o vnitřně absurdní pokus. „*Bez evidence není vědění*“ (Hu XVIII, 156).

2. díl Log. zkoum. rozvíjející podrobná zkoumání k noetickému objasnění podmínek možnosti poznání a myšlení vůbec je, jak již bylo řečeno, metodicky obezřetnější. Jako vůdčí metodický princip této řady zkoumání „k fenomenologii a teorii poznání“ vytyčuje Úvod k 2. dílu Log. zkoum. „*princip bezpředsudečnosti*“ (Hu XIX/1, 24 nn.): Každá skutečně filosofická teorie poznání nejen nekryje s metafyzikou či psychologií či přírodní vědou (všechny tyto vědy totiž předchází, tím že odkrývá jejich fundamenty), nýbrž nesmí ani z žádné z těchto věd čerpat své předpoklady, a to jak po stránce poznatkového obsahu, tak po

stránce metody (Hu XVIII, 226). Epistemologická bezpředsudečnost spočívá tedy podle Husserla především v kritickém vyloučení všech vysvětlujících modelů a předpokladů, které jsou nabízeny „bezprostředně-předmětně“ zaměřenými vědami, a to do té doby, než bude podrobena přísnému nezaujatému zkoumání sama „možnost“ poznání vůbec. Odkud lze ale takový „neutrální výzkum“ možnosti poznání začít?

Husserl naznačuje odpověď tím, že charakterizuje princip bezpředsudečnosti noetiky druhého dílu Log. zkoum. jako strategii „vyloučení všech poznatků, které nemohou být úplně a zcela fenomenologicky realizovány“ (Hu XIX/1, 24). Jaké kritérium ale odděluje poznatky, které mohou být „úplně a zcela fenomenologicky realizovány“, od těch, které takto „realizovány“ být nemohou? Husserl je přesvědčen (v návaznosti na svého učitele F. Brentana a na dlouhou filosofickou tradici, do níž je Brentanovo myšlení vsazeno), že východiskem skutečně bezpředsudečného noetického výzkumu může být jediné oblast „psychických fenoménů“, oblast prožitků, a sice potud, pokud jsou zkoumány subjektem, jenž tyto prožitky prožívá. „Fenomenologicky realizované“ poznatky jsou tedy poznatky získané výlučně na základě analýzy vlastních „psychických fenoménů“. Analýzu vlastních prožitků považují ale Log. zkoum. za metodicky význačnou nejen z důvodu její bezpředsudečnosti ve vztahu ke všem speciálním a bezprostředně-objektivně zaměřeným vědám, ale také z důvodu význačného způsobu danosti jejích předmětů. Log. zkoum. sdílejí spolu s dlouhou tradicí sahající až k Descartesovým „Meditacím“ přesvědčení o nepochybné jistotě poznání, s níž uchopujeme vlastní „cogitationes“. Motiv evidence jako jediného zdroje skutečného vědění, který rozvíjejí již Prolegomena, tak získává v přenesení na noetickou půdu podobu metodické úvahy o nepochybném charakteru poznání vlastních „psychických fenoménů“.

Metodická bdělost vede ale Log. zkoum. ještě k dalšímu kroku, kterým se Husserl odpoutává od filosofických přístupů, které staví rovnítko mezi pojem evidentního vnímání a pojem vnitřní vnímání a připravuje si tak cestu k transcendentálnímu obratu své filosofie. V příloze s názvem „Vnější a vnitřní vnímání. Psychické a fyzické fenomény“, která je připojena na konec 2. dílu Log. zkoum., se Husserl pokouší prokázat, že zdaleka ne každé vnitřní vnímání má charakter vnímání evidentního. Základní tezí této úvahy (která je v Log. zkoum. spíše naznačena než skutečně vypracována) je to, že charakter evidence a nepochybnosti přísluší pouze takovému vnímání vlastních prožitků, které tyto prožitky „jednoduše přijímá (einfach hinnehmen), místo aby je interpretujícím způsobem překračovalo (statt deutend über sie hinauszugehen)“ (či jinak „transcendentně interpretovalo“) (Hu XIX/2, 771). Pouze tento způsob vnitřního vnímání je podle Husserla „nepochybně evidentní“ a vylučuje, že by jeho předmětné koreláty byly ve skutečnosti určeny jinak, než jak jsou dány

v tomto aktu. To znamená, že i bytí tímto způsobem vnímaných předmětů, je bytí nepochybně jisté a že obdobná „nepochybnost bytí“ nemůže být garantována žádným jiným typem vnitřního vnímání.²⁷ Analyzované prožitky je tedy třeba popisovat tak, jak se dávají, a nepřekračovat tyto meze žádnou metafyzickou, přírodovědnou, ale ani psychologicko-genetickou interpretací. Log. zkoum. zde jednoznačně anticipují proslulý „princip všech principů“ vyjádřený o třináct let později v Idejích I²⁸, ale není tomu zajisté tak, že by tato důležitá metodologická poznámka již obsahovala myšlenku fenomenologické redukce jako vyřazení přirozené empirické apercepce prožitků a vědomí vůbec. Log. zkoum. zcela výslovně pojímají vědomí v přirozené empirické apercepci na způsob psychologie – vědomí je součástí empirického, psycho-fyzického lidského individua, je lokalizováno v čase reálného světa.²⁹ Pokud tedy Husserl v 1. vydání Log. zkoum. hovoří o „*fenomenologicky redukováném já*“ (Hu XIX/1, 364) nebo o „*fenomenologickém já*“ (Hu XIX/1, 356), má tím na mysli pouze od vší tělesnosti a materiality odlišenou „*reálnou jednotu vědomí toho kterého psychického individua*“ (Hu XIX/1, 357).

Důležitým metodickým principem Log. zkoum je konečně i to, že takto „karteziánský“ koncipovaná metodická bdělost zakazuje překračovat „reelný obsah“ prožitků a zabývat se přímo předměty, které jsou v těchto prožitcích míněny či dány: „*všechny předměty a předmětné vztahy jsou pro nás tím, čím jsou, jedině díky od nich podstatně odlišným aktům mínění, v nichž jsou nám představovány, v nichž před námi vystupují právě jako míněné jednoty. Pro deskriptivně-psychologický (čistě fenomenologický) pohled neexistuje nic než tkanivo takových intencionálních aktů.*“ (Hu XIX/1, 48)³⁰ O předmětech poznání nelze tedy

²⁷ Husserlovu cestu k myšlence připsání evidentního charakteru pouze „ne-interpretujícímu“ vnímání vlastních prožitků dokumentuje pozoruhodná pasáž na konci § 36 Prolegomen, v níž Husserl odmítá skeptické argumenty proti prožitku evidence mého vlastního „sum“ a „cogito“: Takové argumenty jsou podle něj „v evidentním rozporu s *bezprostředně názornou existencí, tj. s evidencí, vnitřního vnímání*’ v *oprávněném, a tudíž i nezbytném smyslu. Evidence na názoru založených soudů je právem popírána, pokud tyto soudy intencionálně překračují obsah faktické danosti vědomí. Skutečně evidentní jsou ale tam, kde se jejich intence zaměřuje na tuto danost samu, a dosahuje v ní, takové jaká je, svého vyplnění.*“ (Hu XVIII, 128-129).

²⁸ „Žádná myslitelná teorie nás nemůže zmýlit ohledně principu všech principů, že každý originárně dávající názor je zdrojem oprávnění pro poznání a že vše, co se nám v ‚intuici‘ originárně nabízí (takřikajíc ve své tělesné skutečnosti), je třeba brát jednoduše tak, jak se to dává, ale rovněž jen v mezích, v nichž se to zde dává.“ (Hu III/1, 51)

²⁹ V 2. vydání Log. zkoum. z r. 1913 Husserl kriticky poznamenává, že 1. vydání „není právo skutečnosti, že empirické já je transcendenci téže hodnoty jako fyzická věc. Jestliže vyřazení této transcendence a redukce na čistě-fenomenologickou danost nezanechá jako residuum čisté já, nemůže ani existovat žádná skutečná (adekvátní) evidence ‚já jsem‘.“ (Hu XIX/1, 368).

³⁰ Obdobně: „Místo abychoom vstupovali do rozmanitě na sobě vybudovaných aktů a byli tak zaměřeni výlučně na jejich předměty, máme spíše ‚reflektovat‘, tj. učinit předměty tyto akty samy. Zatímco jsou předměty nazírány, myšleny, kladeny do vzájemného vztahu ..., máme směřovat svůj teoretický zájem nikoli na tyto předměty a na to, jako co se v intenci oněch aktů jeví či jako co platí, nýbrž naopak právě na ony akty, které dosud nebyly vůbec předmětnými. A tyto akty máme nyní zkoumat, analyzovat, popisovat, činit předměty srovnávajícího a rozlišujícího myšlení v nových aktech nazírání a myšlení.“ (Hu XIX/1, 14)

v tomto přísném metodickém smyslu říci nic jiného než to, že jsou intendovány v tak a tak přesně charakterizovaných prožitcích poznání. Popis vztahu prožitku a jeho předmětného protějšku musí být proveden výlučně v zaměření na prožitek a jeho rozmanité charakteristiky.

Na metodických úvahách 2. dílu Log. zkoum. jsou ale na první pohled zarážející přinejmenším dva momenty: 1) Jak je možné, aby „objasnění“ základních pojmů a kategorií čisté logiky pomocí reflexe na jejich danost v příslušných prožitcích, bylo uskutečněno takovou analýzou prožitků, z níž je metodicky vyloučeno každé zohlednění předmětnosti? 2) Není fenomenologie prožitků myšlení a poznání, kterou zde Husserl rozvrhuje, přece jen běžnou psychologickou analýzou? A není tak nakonec v jasném rozporu s intencí Prolegomen svěřena úloha filosofického založení čisté logiky psychologii?

Ad 1) Explicitní metodický program druhého dílu Log. zkoum. skutečně předepisuje „*nechat na sebe čistě působit fenomenologické vztahy, bez zakalení jakýmkoli přimíšením intencionální předmětnosti*“ (Hu XIX/1, 16). Tento příkaz výlučného zaměření na prožitek a jeho „reelný obsah“ Husserl ale během provádění jednotlivých analýz 2. dílu Log. zkoum. systematicky porušuje. V rozsáhlých pasážích se Husserl de facto věnuje výzkumu korelace intencionálního prožitku a jeho předmětného korelátu. Tato tendence, která později přivádí Husserlovo myšlení k explicitnímu formulování programu fenomenologického výzkumu korelace předmětu a prožitku se projevuje dokonce již v metodických úvahách Úvodu k 2. dílu Log. zkoum.: „*Stejně tak jako fenomenologický, tedy čistě deskriptivní obsah ... prožitků vyžaduje bližšího probádání, tak ho vyžaduje i objektivní obsah, ideální smysl jejich předmětné intence, tj. jednota významu a jednota předmětu. Především ho ale vyžaduje také oboustranná souvislost, onen zprvu záhadný způsob, jak tentýž prožitek má a může mít obsah ve dvojím smyslu, jak v něm kromě jeho vlastního, aktuálního obsahu má a může přebývat obsah ideální, intencionální.*“ (Hu XIX/1, 21).³¹

Ad 2) Log. zkoum. charakterizují fenomenologii v návaznosti na F. Brentana jako „deskriptivní psychologii“³². Adjektivum „deskriptivní“ má vyjadřovat distanci této psychologie od každé psychologie „geneticky-vysvětlující“. Deskriptivní psychologie se neptá, proč jsou naše prožitky takové, jaké jsou, nehledá jejich příčinu a nesnaží se vysvětlovat jejich původ, nýbrž podává pouze čistou deskripci toho, jak naše prožitky jsou.

³¹ Když v Úvodu Přednášek o teorii významu z r. 1908 charakterizuje Husserl fenomenologickou pozici Log. zkoum., nezdráhá se dokonce tvrdit, že výzkum korelace poznání a poznávané předmětnosti byl v Log. zkoum. „metodicky čistě uskutečňován“: „*má-li být přivedena k evidenci podstata korelace mezi poznáním a předmětností v obou jejich podstatných druzích a formách, musí být ... studována právě tato korelace sama ... To bylo ... stanovisko Logických zkoumání. Toto stanovisko, navzdory jistému kolísání v jeho formulaci, bylo metodicky čistě uskutečněno*“ (Hu XXVI, 5-6).

³² „*Fenomenologie je deskriptivní psychologie*“ (název 3. dodatku, Úvod k 2. dílu Log. zkoum., § 6).

Ani toto upřesnění či omezení ale neodstraňuje problém, který jsme výše naznačili. Deskriptivní psychologie je přece stále ještě psychologií, tedy „vědou o reálném“, a proto jí podle průkazů Prolegomen nemůže v žádném případě příslušet úloha epistemologického založení čisté logiky. Na základě toho, co bylo řečeno o ideji noetiky v Prolegomenech, je ale zjevné, že zkoumání 2. dílu Log. zkoum. jsou koncipována nikoli jako psychologická zkoumání empirických faktů, nýbrž jako deskriptivně-psychologická zkoumání idejí či podstat: V tomto smyslu je v Úvodu k 2. dílu Log. zkoum. jasně řečeno, že fenomenologická teorie poznání má být „*obecným objasněním ideální podstaty či smyslu poznávajícího myšlení*“, a proto tedy „*nechce v psychologickém či psychofyzickém smyslu vysvětlovat poznání ... nýbrž chce objasňovat ideu poznání v jeho konstitutivních prvcích či zákonech.*“ (Hu XIX/1, 26-27) Individuální a faktické prožitky nejsou pro fenomenologii, právě na rozdíl od empirické psychologie, cílovou oblastí zájmu, nýbrž mají význam exemplárních případů, východiska pro akty nazírání podstaty, totiž podstaty prožitků a jejich struktur. 1. vydání Log. zkoum. nicméně v tomto metodickém ohledu zapříčinilo mnohá nedorozumění, protože zejména analýzy 2. dílu Log. zkoum. nevykazují na první pohled zřejmý eidetický charakter. Eidetická metoda je tedy v 1. vydání Log. zkoum. spíše metodou „implicitní“.³³

*

Pokusme se nyní shrnout, k jakému výsledku jsme v našem dosavadním výkladu dospěli: Sledovali jsme nejprve otázku, co je hlavním záměrem celkového projektu Log. zkoum. Ukázalo se, že hlavním záměrem tohoto díla je 1) rozvrhnout ideu „čisté logiky“ jakožto objektivně zaměřené apriorní vědy o základních významových a předmětných kategoriích, a obhájit to, že ona jediná může poskytovat nutný teoretický fundament normativní teorii vědy; 2) provést „objasnění“ všech základních čistě-logické pojmů a zákonů sestupem k jejich „subjektivnímu původu“ čili k jejich evidentní danosti v aktech poznání a myšlení. Jako základní metodu tohoto Husserlova projektu jsme identifikovali deskriptivně-psychologickou analýzu podstatných struktur vlastních prožitků provedenou v evidenci specifického vnitřního vnímání.

³³ „Fenomenologické analýzy Logických zkoumání ... ve svém metodickém provedení vskutku jednoznačně ukazují, že na žádném místě nemají smysl empiricky psychologických analýz reálných procesů vědomí. Spíše je třeba chápat je jako čisté, tj. čistě eidetické analýzy, jejichž tématem není nic jiného než osobité eidetické rysy prožitků vědomí. Tato fenomenologie, koncipovaná jako nauka o podstatách intencionálních prožitků, ... se zabývala výhradně ideálními možnostmi aktů poznání a jejich podstatnými strukturami, a proto nebyla žádnou psychologií, ani psychologií deskriptivní.“ (Ströker, 1987, 97 n.; srov. také: Bernet, Marbach, Kern, 50-51).

1.1.2 Místo zkoumání jazyka v kontextu teorie vědy a teorie poznání

Vzhledem k tématu naší práce, jímž je Husserlova filosofie jazyka, je nyní nanejvýš načase změřit pozornost na problematiku jazyka. Jaké místo zaujímají analýzy jazyka v tomto projektu epistemologického objasnění základů čisté logiky a poznání vůbec? Nezbytnost tematizace jazyka v souvislosti čisté logiky a jejího fenomenologického objasnění by byla zcela zjevná, pokud se ukázalo, že jazyk patří k ideálním podmínkám možnosti teorie a poznání vůbec. Je tedy třeba položit především otázku, jaká je podle Log. zkoum. role jazyka v souvislosti vědy a zda tato role neospravedlňuje řazení jazyka mezi ideální podmínky možnosti teorie a poznání vůbec.

Uvidíme, že Log. zkoum. na jedné straně hovoří o ideální možnosti jazykového vyjádření všech pravd a poznatků, o nutnosti završení vědeckého poznání ve výrocích a o nezbytnosti jazyka pro vyšší intelektuální aktivity. Tuto nutnost a nezbytnost ale nakonec na druhé straně pojímají jako nezbytnost pouhé metodické pomůcky, která umožňuje realizaci vědy jakožto faktické antropologické jednotky, totiž pokud napomáhá překračovat omezení faktických duševních schopností člověka (jazyk poskytuje smyslovou oporu myšlenkovým procesům a prostředek fixace jejich výsledků, časoprostorově existující dokumentaci, a spolu s tím možnost tradice vědy a v neposlední řadě možnost verbální komunikace mezi vědci). Ideální možnost vyjádření pravd (ideál logicky přiměřeného jazyka) je myšlena jako možnost takového znakového systému, jehož funkce se vyčerpává zrcadlením a fixováním prvků a struktur rovin jemu nadřazených (věc – pravda – poznání). Ideální obsahy vědy a poznání vůbec jsou tedy jako takové na jazykovém vyjádření podstatně nezávislé.

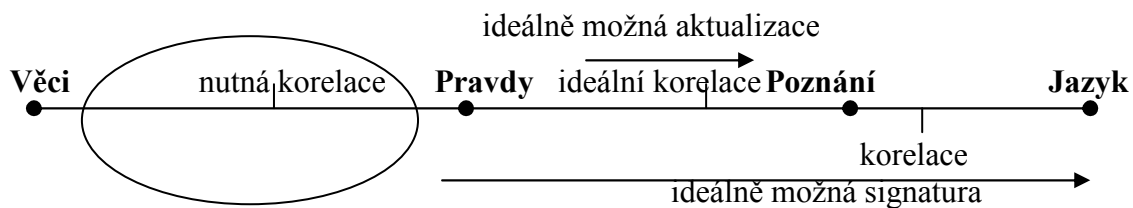
Přesto ale Husserl v Log. zkoum. konstatuje, že epistemologické objasnění základních prvků a zákonů teoretického poznání se neobejde bez zkoumání jazyka, a jejich 2. díl skutečně rozsáhlými analýzami jazyka začíná. Jak je to možné? Uvidíme, že odpověď je třeba hledat v Husserlově přesvědčení, že 1) akty a obsahy myšlení a poznání nacházíme zprvu a většinou zapojeny do souvislosti jazykového vyjadřování, a 2) že faktický jazyk (jako východisko pro výzkum podstaty jazyka) je třeba chápat jako nedokonalou empirickou „realizaci“ ideálně možného logicky přiměřeného jazyka, a tudíž jako možné prvotní vodítko pro analýzy oblasti čistého-logična. Výzkum jazyka a jeho užití je tedy v Log. zkoum. pojat především jako přirozené východisko pro fenomenologický výzkum aktů myšlení a poznání a jejich obsahů. Toto východisko není ale apriori nutné a postup Log. zkoum. nelze v žádném případě pojímat tak, že by stvrzoval Husserlovo přesvědčení o podstatné soupatřičnosti jazyka a apriorní souvislosti věc – pravda – poznání.

a) Věc – pravda – poznání – jazyk

Studium 1. dílu Log. zkoum, o které jsme se museli při výkladu základního záměru Log. zkoum. podstatně opřít, může ve vztahu k tématu „Husserlova filosofie jazyka“ vyvolávat jisté rozpaky. Sama Prolegomena totiž neříkají k problematice jazyka a jazykového vyjadřování – až na několik málo výjimek, o nichž budeme níže hovořit – téměř nic. V rámci představení základní apriorní trojčlenné souvislosti „věc – pravda – poznání“ v 1. dílu Log. zkoum. není ani pojem jazyka, ani pojem jazykového vyjadřování vůbec zmiňován.

O to více ale může překvapovat, že v 2. díle Log. zkoum., a dokonce právě na tom místě, které jsme výše citovali jako téměř doslovnou parafrázi klíčové pasáže § 62 Prolegomen, nacházíme vyjádření, které by bylo možno chápat jako jasný náběh k rozšíření původního schématu o nový člen, totiž právě o jazyk (ideálně možné jazykové vyjádření): *„Vše, co je, je ‚o sobě‘ poznatelné a jeho bytí je obsahově určeným bytím, které se dokumentuje v těch a těch ‚pravdách o sobě‘. To, co je, má své o sobě pevně určené vlastnosti ... To, co je o sobě pevně v určené, musí být ale možné objektivně určit, a to, co lze objektivně určit, je možné, ideálně vzato, vyjádřit pevně určených slovních významech. Bytí o sobě odpovídají pravdy o sobě, a pravdám o sobě dále odpovídají pevně a jednoznačné výpovědi o sobě. K tomu, aby bylo všude možné je skutečně vypovědět, je zapotřebí nejen žádoucího počtu dostatečně odlišených slovních znaků, nýbrž především odpovídajícího počtu exaktně významuplných výrazů – slovo ‚výraz‘ zde bereme v jeho plném smyslu. Je třeba schopnosti vytvářet všechny tyto výrazy, tedy výrazy pro všechny významy, které přicházejí teoreticky v úvahu, a ve vztahu k těmto jejich významům je s evidencí identifikovat či rozlišovat.“ (Hu XIX/1, 95) Je snadno doložitelné, že tato úvaha nepředstavuje v 2. dílu Log. zkoum. žádný izolovaný myšlenkový experiment. To, nač zde Husserl pomýšlí, je v 6. Log. zkoum. formulováno jako „ideál logicky přiměřeného jazyka“: *„Ideál logicky přiměřeného jazyka je ideálem jazyka, který by všem možným látkám a všem možným kategoriálním formám poskytoval jednoznačný výraz. Ke slovům pak patří jednoznačně jisté signifikativní intence, které mohou ožít i v nepřítomnosti ‚odpovídajícího‘ ... názoru. Paralelně ke všem možným primárním a fundovaným názorům pak probíhá systém primárních a sekundárních významů, které je (potenciálně) vyjadřují.“ (Hu XIX/2, 721) Tak jako Prolegomena konstatovala vztah ideální korelace mezi pravdou a poznáním, konstatuje nyní 2. díl Log. zkoum. *„idealitu vztahu mezi výrazem a významem“* (Hu XIX/1, 48): K pravdě, ideální významové jednotce platnosti, je korelativní nejen odpovídající akt poznání, v němž může být tato pravda aktualizována, ale také odpovídající jazykový výraz, který je *„jedinou a jedinečně přiměřenou formou vyjádření pro to identické, co se nazývá jeho významem“* (Hu XIX/1, 49). Zdá se tedy,**

jako by apriorní souvislost, kterou Husserl v 1. dílu Log. zkoum. odhalil jako základ možnosti každé teorie a každého poznání vůbec, nebyla v 1. dílu ještě představena ve všech svých konstitutivních aspektech, a jako by teprve 2. díl představil její plnou podobu. Původní schéma Prolegomen by pak v souladu s tímto posunem bylo třeba rozšířit následujícím způsobem:

Paralelně k větě „výroky ‚pravda platí‘ a ‚jsou možné myslící bytosti, které nahlízejí soudy příslušného významového obsahu‘ jsou ekvivalentní“ (Hu XVIII, 135), bychom tak museli koncipovat novou větu: „Výroky ‚pravda platí‘, ‚jsou možné myslící bytosti, které nahlízejí soudy příslušného významového obsahu‘ a ‚jsou možné myslící bytosti, které vyjadřují soudy příslušného významového obsahu‘ jsou výroky ekvivalentní“. Jestliže podle Prolegomen bylo a priori evidentní, že myslící subjekty vůbec musí být principiálně schopny uskutečnit všechny druhy aktů a poznatků, v nichž se realizuje teoretické poznání, pak by nyní v souladu s výše citovanými místy 2. dílu Log.zkoum. bylo rovněž a priori evidentní, že myslící subjekty vůbec musí být principiálně schopny všechny tyto druhy poznatků a pravd vyjádřit. Dále si můžeme všimnout toho, že stejně jako v Prolegomenech je i v 2. dílu Log. zkoum. mezi členy této apriorní souvislosti patrné jisté vyznačení hierarchického vztahu. Výše jsme viděli, že ideální jednotky platnosti (pravdy) podle Husserla „*neplatí proto, že je můžeme nahlížet, nýbrž můžeme je nahlížet proto, že platí*“ (Hu XVIII, 240). V podobném smyslu pak v rámci rozšířeného schématu 2. dílu zaznívá, že pravdy neplatí a nejsou poznávány proto, že je můžeme vyjadřovat, nýbrž naopak můžeme je vyjadřovat proto, že platí a jsou poznávány: „*Stav věcí sám je tím, čím je, ať už jeho platnost tvrdíme, či ne. Je jednotkou platnosti o sobě. Tato platnost se nám však zjevila a my ji objektivním způsobem, tak jak se nám zjevila, předložili. Řekli jsme: tak tomu je. Samozřejmě bychom to nebyli učinili, nebyli bychom mohli vypovídat, kdyby se nám takto nezjevila; jinými slovy kdybychom nesoudili.*“ (Hu XIX/1, 49)

b) Role jazyka v souvislosti vědy

To, že jazyk a jazykové vyjádření patří k souvislosti vědy, vyslovuje Husserl již v úvodních paragrafech Prolegomen a dále především v Úvodu k 2. dílu Log. zkoum. V jeho výkladech lze odlišit čtyři vzájemně propojené aspekty pozitivní role jazyka pro souvislost vědy:

- 1) Jazykové vyjádření pomáhá „fixovat“ zdůvodnění a umožňuje budoucí zdůvodnění
- 2) Jazykové výroky završují teoretické bádání
- 3) Jazykové vyjádření poskytuje pravdám či poznatkům formu „trvalé disponibility“
- 4) Jazyková dokumentace poskytuje vědě její „objektivní existenci“ ve světě

Ad 1) Viděli jsme již, že jako centrální metodickou operaci vědeckého bádání a poznání označuje Husserl zdůvodňování poznatků. Tato ústřední metoda vědecké poznávací činnosti je ale podle Husserla podporována či doprovázena řadou pomocných postupů. Pomocné vědecké metody, které nejsou skutečným zdůvodňováním, dělí Prolegomena do dvou tříd³⁴: A) Zkratky a náhražky zdůvodnění – zastupují výkon vlastního zdůvodnění a jsou proto velice významné z hlediska „ekonomie myšlení“. B) Pomůcky (Hilfsverrichtungen) pro zdůvodnění – slouží k přípravě, k usnadnění, k zajištění či k umožnění budoucích zdůvodnění. Jako příklad metodického postupu spadajícího do druhé z těchto tříd uvádí Husserl právě vyjádření myšlenek prostřednictvím jazykových znaků: „*důležitým předpokladem pro fixování zdůvodnění vůbec (Sicherung von Begründungen überhaupt) je to, že myšlenky jsou přiměřeným způsobem vyjadřovány pomocí dobře rozlišitelných a jednoznačných znaků. Jazyk poskytuje mysliteli široce využitelný znakový systém k vyjádření jeho myšlenek; ... nikdo se bez něj nemůže obejít*“ (Hu XVIII, 38). Husserl tak řadí jazyk do skupiny pomocných vědeckých prostředků, která je odlišena od třídy prostředků fungujících jako náhražky a zkratky zdůvodnění. V pozadí této klasifikace stojí myšlenka, že jazyk je podstatně jiným znakovým systémem než např. aritmetická symbolika, logický kalkul atd. Zatímco aritmetická symbolika či logický kalkul slouží k pouhému nahrazování myšlení, jazykové znaky slouží k vyjadřování myšlení. K formulování tohoto protikladu dospěl Husserl již na počátku devadesátých let, a to v opozici k pojetí, které sám ještě v období *Philosophie der Arithmetik* (Filosofii aritmetiky) zastával.

³⁴ „Metodické postupy ve vědách jsou zčásti zdůvodnění, zčásti pomůcky pro zdůvodnění“ (Hu XVIII, § 9 – název paragrafu)

Exkurz: Jazyk a kalkul

V pojednání *Zur Logik der Zeichen* (K logice znaků)³⁵ z roku 1890, které zkoumá znakové systémy a symbolické postupy převážně z hlediska „logických motivů“, jež jim jsou základem, vychází Husserl z toho, že mezi jazyky (jakéhokoli druhu, přirozenými i umělými) a kalkuly (aritmetickými algoritmy, logickými kalkuly apod.) stejně jako mezi příslušnými prvky – jazykovými znaky a algoritmickými znaky – neexistuje žádný principiální rozdíl. O několik let později ale již klade jazyk a kalkul proti sobě jako podstatně odlišné symbolické instituce. Toto přesvědčení o zásadní odlišnosti jazyka a kalkulu je nejzřetelněji zformulováno v Husserlově *Besprechung: Schröder, Ernst, Vorlesungen über die Algebra der Logik* z roku 1981 (Recenze „Přednášek o algebře logiky“ Ernsta Schrödera)³⁶ a v náčrtech k ní:

Jazyk i kalkul mohou být pojímány jako znakové systémy, ale také jako znakové postupy (v širokém smyslu jako „symbolické metody poznávání“, tj. metody spočívající na používání znaků). Porovnání funkcí obou těchto údajně základních typů symbolických institucí lze tudíž provést A) ve vztahu k prvkům či systematickým souvislostem, B) ve vztahu ke způsobům postupu či typu pravidel, které je řídí (gramatika/ kalkulační regule)

Ad A) Jestliže jazyk a kalkul pojmem jako „systémy“, lze jejich funkční rozlišení vyjádřit podle Husserla takto: jazyk je prostředkem myšlení, kalkul je náhražkou myšlení. Prvky jazyka – Husserl je nejčastěji označuje jako „výrazy“ – plní funkci doprovázení myšlenek na způsob jejich smyslového výrazu. Prvky kalkulu – Husserl je obvykle nazývá „algoritmickými znaky“ – plní naopak funkci nahrazování myšlenek na způsob zástupců: „*Jazykové znaky mají funkci smyslových vyjadřovacích prostředků, které stále doprovázejí myšlenky. Algoritmické znaky mají funkci smyslových symbolů, které nahrazují myšlenky a umožňují jejich vypuštění.*“ (Hu XXII, 394)

Ad B) Jestliže se jazyk a kalkul pojmu jako dva typy symbolických postupů poznání, lze jejich funkční protiklad podle Husserla opět převést na jednoduchou formuli: Jazyk je prostředek vyjadřování, kalkul je naopak

³⁵ Srov. Hu XXII.

³⁶ Srov. Hu XXII.

(mechanický) postup vyvozování: „*Algoritmus je tedy systematickou metodou symbolického vyvozování závěrů, jazyk je systematickou metodou vyjadřování myšlenek a psychických fenoménů vůbec pomocí znaků*“ (Hu XXII, 394).

Systém pravidel, který patří k systému jazyka, gramatika, která řídí jazykovou praxi, zacházení s jazykovými znaky, neposkytuje tedy žádný návod ke správnému vyvozování závěrů. Gramatika „*neříká, jak máme soudit, neposkytuje ani pravidla, jak můžeme vyvozovat soudy nepřímým způsobem pomocí symbolických umělých pojmů, nýbrž říká jen, jak máme soudy správně v souladu s jazykem vyjadřovat*.“ (Hu XXII, 250). Komplex pravidel postupování, který patří k algoritmickému systému, je naopak třeba chápat jako systém „předpisů vyvozování“, „pokynů k vyvozování závěrů“. Kalkul je „praktickou dovedností vyvozování soudů“, jazyk naopak prostředkem vyjadřování myšlenek.

Na základě tohoto funkčního určení jazyka a kalkulu lze pak ve vztahu k odpovídajícím „psychickým činnostem“ říci: Vyjadřující řeč je neoddělitelná od vyjadřovaného myšlení, zatímco mechanické počítání je činnost, kterou lze provádět nezávisle na myšlení, které nahrazuje. Mluvení implikuje myšlení, zatímco počítání předpokládá oddělitelnost znaků a signifikantních postupů od odpovídajících myšlenek a myšlenkových operací (pojmových postupů). V mluvení se „operuje“ (vyjádřenými) myšlenkami, v počítání se zachází se symbolickými zástupci myšlenek (pojmu). Bezmyšlenkovité mluvení je deficientní modus mluvení – přísně vzato se již o mluvení nejedná. Počítání, které by spoluprovádělo myšlení, by bylo naopak deficientním modem počítání – ba dokonce by to přísně vzato počítání již ani nebylo. Jazyk tedy funguje podstatně jako pomocný prostředek výkonu myšlení. Počítání naopak slouží k tomu, aby se bez provádění myšlenkových procesů bylo možné obejít. V souladu s tímto pojetím dodává Husserl ve svých náčrtech k „Recenzi ‚Přednášek o algebře logiky‘ Ernsta Schrödera“ následující: „*Při jazykovém myšlení se odehrává představující a soudící činnost na věci samé, na pojmech a soudech ... Při algoritmickém myšlení se odehrává logická činnost výlučně na smyslových znacích; nebo se spíše vůbec neodehrává, nýbrž místo ní se odehrává činnost jiná, je nahrazena ... smyslovou činností podle pevných znakových pravidel*“ (Hu XXII, 394). Nebo vyjádřeno kratším způsobem: Při mluvení jsme zaměřeni na myšlenky

(přesněji: na pojímané, souzené „věci“), zatímco při počítání zacházíme výlučně se smyslovými znaky.³⁷

*

Ad 2) + 3) + 4)

Poznatky fixujeme a dokumentujeme především tak, že je vyjadřujeme v jazykových výrazech. V komplikovaných teoretických úvahách můžeme zřídka pracovat s původními evidencemi, z nichž jsme své poznatky čerpali. Kdybychom nadto při každém dalším kroku rozvíjení teorie měli zopakovat všechny předchozí kroky, a to s původní evidencí, s níž jsme je vykonali, byla by možnost rozvinutí jakékoli teorie velice omezená.³⁸ Jazykové vyjádření tedy podle Husserla slouží jak „fixování“ dosažených poznatků, tak i k umožnění složitějších poznávacích procesů, při nichž pracujeme s pevně definovanými termíny, aniž bychom museli provádět původní evidence. Pokud by se dále věda uskutečňovala pouze v aktuálních aktech individuálních poznávajících subjektů, nebylo by možné např. to, aby nějaký subjekt navázal na vědeckou práci jiného subjektu. Teprve díky jazykovému vyjádření se poznatky jednoho subjektu stávají sdílitelnými pro subjekt jiný. Poznávající může dokonce navázat i na vědeckou práci poznávajícího či celé generace poznávajících, kteří již neexistují. To je možné jen díky písemné formě jazykového vyjádření poznatků, tedy díky vědecké literatuře. Jen takto je možné, aby věda přetrvávala i tam, kde ji celé generace či národy přestaly na určitou dobu rozvíjet a tradovat: „*Veškeré teoretické bádání, ... se završuje ve výrocích. Pouze v této formě se pravda a speciálně teorie stávají trvalým vlastnictvím vědy, stávají se listinně zaznamenaným (urkundlich verzeichnet) a stále disponibilním pokladem vědění a dále usilujícího bádání.*“ (Hu XIX/1, 7) „*Věda se objektivně vyskytuje (hat objektiven Bestand) jen ve své literatuře, pouze ve formě písemných děl má vlastní existenci (Dasein), byť je v mnoha ohledech vztahena k člověku a k jeho intelektivním činnostem; v této formě se věda šíří po tisíciletí a přetrvává individua, generace a národy.*“ (Hu XVIII, 27-28).

³⁷ Pojednání „K logice znaků“ a „Recenze ‚Přednášek k algebře logiky‘ Ernsta Schrödera“ se ale i přes svůj protikladný názor na vztah mezi jazykovými a aritmetickými znaky shodují na základním určení funkce jazyka: Jazyk slouží zpravidla dvojímu účelu 1) propůjčuje myšlení a vědeckému bádání „smyslovou oporu“, 2) umožňuje intersubjektivní komunikaci a sdělování vědeckých myšlenek a poznatků. „*Specifický výkon jazyka spočívá v symbolickém vyjádření (Ausdruck) psychických fenoménů, jehož je nám zapotřebí zčásti pro sdělování psychických fenoménů a zčásti jako smyslové opory pro vlastní vnitřní pohyb myšlenek.*“ (Hu XXII, 21)

³⁸ Srov. Hu VI, příloha III (1936).

c) Jazyk jako nezbytný prostředek realizace vědy jako antropologické jednoty

Vidíme, že řada míst Log. zkoum. hovoří o zásadním významu jazyka a jazykového vyjádření pro souvislost vědy. Z výše citované pasáže 2. dílu Log. zkoum. se navíc zdá, že Husserl byl svým způsobem nakloněn řadit jazyk mezi ideální podmínky možnosti teorie – apriorní možnost vyjádření koresponduje s ideální platností pravd a s apriorní možností poznání. Proč tedy již Prolegomena nezahrnula problematiku jazyka do svých výkladů o evidentních podmínkách možnosti teorie vůbec? Domníváme se, že tato nesrovnalost ve výkladu Log. zkoum. souvisí s Husserlovým příznačným váháním ve vztahu k roli a významu jazyka vůbec. Uvidíme, že Log. zkoum. na jedné straně nakonec jazyk přiřadí mezi pouhé vnější pomůcky vědy, které napomáhají realizaci vědy ve smyslu empirické, antropologické jednoty, a jazykový výraz vůbec vymezí jako něco, co je vůči vlastnímu ideálnímu obsahu vědy nahodilé a nepodstatné. Na druhé straně bude ale Husserl trvat pevně na tom, že každý znakový systém, který si chce nárokovat označení „jazyk“, musí obsahovat určité „čistě-logicko-gramatické“ jádro, jehož struktury a zákonitosti skutečně apriori korespondují s apriorními strukturami a zákonitostmi oblasti významů, která je sama o sobě na jazyku nezávislá, a že jazyk proto může sloužit jako přirozené východisko zkoumání oblasti významů a myšlení vůbec. Ukáže se, že pro přístup Log. zkoum. k problematice jazyka je tedy zcela určující „fundamentální rozdíl“ ideálního a reálného (faktického), apriorního a empirického, který sehrál ústřední roli v argumentaci Prolegomen. Faktický jazyk je myšlen jako principiálně nedokonalé přiblížení k ideálu „logicky přiměřeného jazyka“, jako pozoruhodná směsice čistě-logického jádra a empirických, obecně-lidských aspektů. Pro fenomenologické objasnění čisté logiky je tak jazyk relevantní pouze jako přirozené východisko u toho, co je nám nejbližší, a zároveň jako legitimní zdroj prvního naznačení směru analýzy oblasti významů.

Nyní budeme sledovat nejprve první naznačenou linii Husserlových úvah, totiž přiřazení jazyka mezi metodické prostředky, které umožňují realizaci vědy jakožto pouhé antropologické, empirické jednoty. Na konci § 42 Prolegomen Husserl s výslovným odkazem k námí níže referovaným výkladům a rozlišením říká, že *„pouhé pomůcky a surogáty zdůvodnění ... jsou empirické, vztahují se podstatně na specificky-lidskou stránku věd; jsou založeny v obecném ustrojení člověka, a to z jedné části ... v psychickém ustrojení a z druhé části dokonce i ve fyzickém ustrojení.“* (Hu XVIII, 167). Jazykové vyjádření myšlenek je tu spolu s dalšími „vnějškovými“ vědeckými úkony řazeno explicitně na stranu empirických, reálných podmínek možnosti teorie, tedy nikoli na stranu toho, co je nutným předpokladem,

bez něhož by teorie vůbec byla nemyslitelná, nýbrž na stranu toho, co je nezbytným předpokladem, bez něhož by teorie byla neralizovatelná jakožto „antropologická jednota“, tj. jako fakticky existující jednota vědění, kterou je schopen realizovat každý „normální“ resp. „příslušně nadaný“ člověk za známých „normálních“ okolností“ (Hu XVIII, 28).

U obou výše rozlišených skupin pomocných vědeckých metod (náhražky zdůvodnění, pomůcky zdůvodnění) máme co do činění s fenoménem symbolického myšlení, tj. myšlení, při němž se nedostává intuitivní danosti toho, co myslíme. Husserl byl pevně přesvědčen o nezastupitelném a nezměrném významu symbolického myšlení, a to jak pro běžný život, tak pro vědecký výzkum a každé rozvíjení teorií: „uvážíme-li dále, jak nepatrná ... je sféra, v níž se může původně pohybovat aktivní, plně evidentní bádání, které se lopotí s myšlenkami samými, udiví nás nutně, jak vůbec mohly vzniknout racionální teorie a vědy většího rozsahu. ... To umožňují umělé prostředky (Kunst) a metoda. Ty překonávají nedokonalosti našeho duchovního ustrojení a dovolují nám nepřímým způsobem, pomocí symbolických procesů a při zřeknutí se názornosti, ryzího pochopení a evidence, vyvozovat výsledky, které jsou naprosto zajištěné ...“ (Hu XVIII, 201-202). Ve vztahu k abstraktním vědám, konkrétně k aritmetice, prokázal Husserl důkladně již ve své Filosofii aritmetiky, že naprostá většina myšlenkových operací se zde odehrává pouze „symbolickou“ formou. Např. počet, jehož znakem je číslice 397, si není nikdo schopen s pravděpodobností, která hraničí s jistotou, představovat názorně, tj. tak, že by měl současně „před očima“ každý člen tohoto počtu a zároveň je všechny pojímal jako členy jednoho souboru. Jestliže provedeme např. operaci „ $397 \times 2 = 794$ “, je zajisté vykonána pouze „symbolicky“, tedy jako operace se znaky na základě pevně daných operačních pravidel, a nikoli jako názorné poznání. I jazykové znaky nám významně pomáhají překračovat úzké meze našich intelektivních schopností. Mnohé pojmy, které vyjadřujeme v jazyce, nejsme schopni přivést k jasné či vůbec žádné názorné danosti, takže v příslušných myšlenkových souvislostech operujeme pouze s jazykovými znaky a jejich nenázornými významy. Nezbytnost jazykového vyjádření se tedy v tomto smyslu jeví jako nezbytnost, která je relativní ve vztahu k faktickým mezím lidských intelektivních schopností. Právě tyto faktické, empiricky podmíněné meze lidského intelektu jsou příčinou toho, že jazyk je takovým znakovým systémem, „bez něhož se nikdo nemůže obejít“.

§ 9 Prolegomen vyjadřuje ještě jeden důležitý bod. Kromě toho, že je zde jazyk chápán jako pro vědu nezbytný jen kvůli nedokonalosti lidského intelektu, je navíc označen jako pomůcka „naprosto nedokonalá“: „Jazyk poskytuje mysliteli široce využitelný znakový systém k vyjádření jeho myšlenek; tento znakový systém, ačkoli se bez něj nikdo nemůže

obejít, představuje ale naprosto nedokonalou pomůcku přísného bádání.“ (Hu XVIII, 38) Nedokonalost každého takového jazyka jako znakového systému pro vyjadřování vědeckých myšlenek spatřuje Husserl především v nebezpečné víceznačnosti znaků tohoto systému. Tuto nedokonalost lze zajisté do určité míry redukovat. Chce-li přísné vědecké poznání využít co nejlépe výhod jazykového vyjadřování myšlenek, musí ve vztahu k jazyku provádět jistá „umělá opatření“. Základním z těchto opatření je podle Husserla přísné definování jazykových znaků ve všech těch případech, kde znakům chybí „jednoznačný a ostrý význam“ (Hu XVIII, 38).³⁹ Dalším opatřením, které je třeba na jazyk aplikovat, může být např. užívání krátkých a výstižných signatur tam, kde by zdlouhavé jazykové vyjádření mohlo představovat překážku zdůvodňujících operací, nebo kde by je mohlo dokonce úplně znemožnit.

Jazyk je takto v 1. díle Log. zkoum. pojat nakonec jako pouhá metodická pomůcka napomáhající k uskutečnění vědy jakožto antropologické jednoty, přičemž opravdovou využitelnost tohoto pomocného prostředku mají zajišťovat teprve „pomocná opatření“, která musí být uplatněna ve vztahu k faktickému lidskému jazyku (pomůcky „druhého řádu“). Pozitivní význam jazyka v souvislosti vědy je tak plně závislý na významu procesu zdůvodňování, k jehož fixaci jazyk přispívá: „*nesmí si nárokovat význam, který by byl ekvivalentní a svébytný ve vztahu k významu ... základních vědeckých procesů*“ (Hu XVIII, 38), tedy vlastních zdůvodnění. Pokud jde o roli jazyka jako podmínky kontinuálního rozvíjení vědy a vědecké tradice, je dle našeho názoru zjevné, že Log. zkoum. mají na mysli opět vědu jako kulturně-antropologický útvar. Pouze reálně existující jazykové vyjádření poznatků a reálně existující vědecká literatura umožňují objektivní rozvíjení a přetrvávání vědy, které přesahuje jak životy individuálních subjektů, tak i existenci národů a generací. „Objektivní výskyt“, který věda získává jedině ve své literatuře, zde Husserl myslí jako empiricky konstatovatelný výskyt v čase a prostoru. Proto také Husserl v 1. dílu Log. zkoum. nezařazuje jazyk mezi ideální podmínky možnosti vědy jako takové. Jazyk v jeho klasifikaci spadá na stranu reálných podmínek možnosti vědy, do jedné skupiny s psychologickými a fyziologickými podmínkami, které musí být splněny, má-li se moci fakticky uskutečnit lidské vědění a poznání. Jednoznačný jazykový výraz pravd a poznání je sice principálně a ideálně vzato možný, avšak „*o sobě ... neexistuje žádná nutná souvislost mezi ideálními jednotami, které fakticky fungují jako významy, a znaky, s nimiž jsou spojeny, tj. jejichž prostřednictvím se*

³⁹ Uvidíme, jak např. v 1. Log. zkoum. při definování pojmu „výraz“ hovoří Husserl v právě popsaném smyslu o nutnosti „vyvíjet nátlak na řeč“ z důvodu fixování přesné vědecké terminologie: „*Slovo ‚výraz‘ ... pojímáme v jistém omezeném smyslu, jehož rozsah vylučuje mnohé z toho, co se v normální řeči označuje jako výraz. Takovým způsobem se musí vyvíjet nátlak na řeč zajisté i všude jinde, kde je třeba terminologicky fixovat pojmy*“ (Hu XIX/1, 37).

realizují v lidském duševním životě. Nemůžeme tedy tvrdit ani to, že by všechny ideální jednoty byly výrazovými významy tohoto druhu.“ (Hu XIX/1, 109-110) Z hlediska vědy jako takové, tedy z hlediska toho, co vědu činí vědou, a bez čeho by nebyla tím, čím je, je „výraz něčím nahodilým (das Zufällige) a ... myšlenka, specificky-identický význam něčím podstatným (das Wesentliche)“ (Hu XIX/1, 100). Důsledkem takto určené role jazyka v souvislosti vědy je pak vyřazení fenoménu jazyka a jazykového vyjádření z pole přímého zájmu čisté logiky jako vědy o podstatě vědy vůbec: „Věda je zprvu antropologickou jednotou, totiž jednotou aktů myšlení, dispozic myšlení a jistých k tomu náležejících vnějškových úkonů. Vše, co určuje tuto jednotu jako antropologickou, a obzvláště jako psychologickou, zde není předmětem našeho zájmu. Náš zájem se spíše zaměřuje na to, co činí vědu vědou, a tím v žádném případě není psychologická a vůbec reálná souvislost, do níž se vřazují akty myšlení, nýbrž jistá objektivní či ideální souvislost, která těmto aktům poskytuje jednotný předmětný vztah a v této jednotnosti také ideální platnost.“ (Hu XVIII, 230)

d) Nezbytnost analýz jazyka pro epistemologické objasnění čisté logiky

Zbývá tedy vůbec ještě nějaký důvod, kvůli kterému být měl v rámci čisté logiky a jejího epistemologického objasnění seriózně tematizován fenomén jazyka a jazykového vyjadřování? Husserl je nejen přesvědčen o tom, že ano, nýbrž dokonce zahajuje Úvod k 2. dílu Log. zkoum. úvahou o „nutnosti začínat v logice analýzou jazyka“ (Hu XIX/1, 5)⁴⁰ a konstatuje, že „výklady o jazyce (sprachliche Erörterungen) patří zajisté k nezbytným přípravám pro výstavbu čisté logiky, protože jen za jejich přispění lze dovést vlastní objekty logického bádání ... k jasnosti, která znemožňuje nedorozumění.“ (Hu XIX/1, 6). Důvody, které Husserla v Úvodu k 2. dílu motivují k tvrzení o nezbytnosti výkladů o jazyce pro epistemologické objasnění čistě-logické teorie vědy, lze shrnout do dvou bodů:

- 1) Danost logických předmětností je zprvu spojena s jazykovým vyjádřením
- 2) Struktury a zákonitosti jazyka lze použít jako prvotní vodítko k odhalení a objasnění struktur a zákonitostí oblasti významů (pravd)

⁴⁰ Husserl cituje stanovisko J. S. Milla, který tvrdí, že logika musí nutně začínat výzkumy jazyka, neboť bez analýz jazyka by nebylo možné zkoumat významy vět. Husserl připouští jisté oprávnění této myšlenky, ale zároveň její platnost, jak uvidíme níže, značně omezuje.

Danost logických předmětností je „zprvu“ spojena s jazykovým vyjádřením – logické akty jako významové intence jazykových výrazů

Výše jsme již podrobně hovořili o základní koncepci Log. zkoum., podle které se pravdy jako ideální jednotky platnosti vztahují k ideálně možné subjektivitě, a to tak, že se mohou „realizovat“ či „aktualizovat“ v individuálních subjektivních aktech poznání a myšlení: *„teoretično se realizuje v jistých psychických aktech a je v nich dáno na způsob individuálního případu“* (Hu XIX/1, 8). Víme již také, že tato oblast „realizace“ či „danosti“ logična v aktech myšlení a poznání, je podle Log. zkoum. jedinou sférou, v níž lze dospět k epistemologické jasnosti ve vztahu k logickým objektům a zákonům, a proto je význačným předmětem zájmu epistemologického objasnění logična vůbec. Důležité doplnění, které přináší Úvod k 2. dílu, spočívá nyní v tvrzení, že tato danost či realizace logických objektů v subjektivních aktech je zprvu spojena s jazykovými výrazy: *„objekty, o jejichž probádání usiluje čistá logika, jsou zprvu (zunächst) dány v gramatickém rouše. Přesněji řečeno, jsou dány jako vložené (als Einbettungen) v konkrétních psychických prožitcích, které náleží ve funkci významu či významového vyplnění ... k jistým jazykovým výrazům a tvoří s nimi fenomenologickou jednotu“* (Hu XIX/1, 8). Klíčová otázka proto zní: V jakém smyslu je zde použito výrazu „zprvu“? Je ho použito pro vyjádření nutného a zákonitého sledu danosti logična v subjektivních aktech? Nebo označuje jen jistou primárnost či dokonce „běžnost a obvyklost“ vzhledem k faktickému uskutečnění aktů logického myšlení a poznání jako „antropologických“ jednotek? Úvod k 2. dílu Log. zkoum. nenabízí žádné jednoznačné vodítko k zodpovězení těchto otázek. Jediné místo Husserlova textu, které se zdá jistým způsobem ukazovat cestu k odpovědi, se při bližším pohledu odhaluje spíše jako odsunutí problému: *„Ať už je spojení myšlení a mluvení, či způsob vystupování finálního soudu ve formě tvrzení absolutně nutné, či ne, je každopádně jasné, že soudy, které náležejí vyšší intelektuální sféře, se nedají uskutečnit bez jazykového výrazu (sich nicht vollziehen lassen ohne sprachlichen Ausdruck).“* (Hu XIX/1, 7-8) Stejná otázka se tak vrací pouze v jiné rovině, v zúžení na „soudy, které náležejí vyšší intelektuální sféře“: V jakém smyslu je třeba chápat výraz „nedají se uskutečnit“? Jedná se o konstatování empirické skutečnosti ve vztahu k faktické realizaci lidských aktů souzení, nebo o konstatování a priori nutné zákonitosti ideálně možného provedení subjektivních aktů souzení?

Definitivní zodpovězení těchto otázek budeme muset přenechat podrobným analýzám, v nichž se v pozdějších kapitolách této práce zaměříme na povahu „fenomenologické

jednoty“, v níž se spojují akty logického myšlení a poznání a jazykové výrazy.⁴¹ Již nyní ale můžeme předznamenat, že zcela v souladu s výše představeným určením role jazyka v souvislosti vědy, se i zde ukáže, že mezi jazykovými výrazy a příslušnými „významovými“ akty neexistuje o sobě vzato žádná nutná souvislost: Signifativní mohou vystupovat „*také nezávisle na gramatickém spojení*“ (Hu XIX/2, 539) a mnohdy „*postrádají jakýkoli, at' už pevný či přechodný, vztah k výrazům*“ (Hu XIX/2, 594). Ponecháme-li prozatím inkriminovaný výraz „zprvu“ v „neutrální“ interpretaci, můžeme Husserlův první argument ve prospěch nezbytnosti zkoumání jazyka pro účely epistemologického objasnění logiky opsat takto: Danost logických objektů je nám primárně zprostředkovávána jednotami, v nichž se spojují prožitky myšlení/poznání a jazykové výrazy. Zkoumání fenoménu jazyka a jazykového výrazu je proto přirozeným východiskem pro objasňování oblasti logična.

V přesné paralele k charakteristice jazyka jako „velmi nedokonalé pomůcky“ přísného vědeckého (Prolegomena, § 9) Husserl ale ihned dodává, že tato prvotní danost logična je velice „*nedokonalou formou*“ danosti (Hu XIX/1, 9).⁴² Logické pojmy a z nich vybudované zákony vystupují zprvu jako „*více či méně kolísající slovní významy*“ (Hu XIX/1, 9). Jazykové výrazy jsou většinou víceznačné, a tak se může lehce stát, že totéž slovo se jednou spojí s tím, podruhé s oním ideálně identickým významem. Víme již, že evidence logických předmětností je podle Log. zkoum. čerpána z ideující abstrakce prováděné v reflexi na aktuální provedení prožitků, v nichž se tyto předmětnosti „realizují“. Pokud by bylo ale toto aktuální provedení uskutečněním pouhého vágního „slovního významu“, byla by tím ohrožena sama možnost jednoznačného evidentního uchopení logických pojmových podstat. Vyžaduje-li epistemologické objasnění logična právě takto přísnou formu uchopování logických pojmů a zákonů, nemůže se spokojit s „*pouhým symbolickým verbálním rozuměním*“. Je třeba „*vrátit se k ‚věcem samým‘. Na plně rozvinutých názorech chceme dospět k evidenci toho, že to, co je zde v aktuálně provedené abstrakci dáno, je opravdu a skutečně tím, co míní slovní významy při vyjadřování zákona*“ (Hu XIX, 10)

Analýzy k epistemologickému objasnění logična tedy mohou využít jako přirozené východisko běžnou „vágní“ danost logických idejí, k níž dospíváme na základě jejich realizace jako významů slov a vět. Toto východisko ale může sloužit jedině jako „odrazový můstek“ pro skutečně evidentní uchopení, které je dosahováno na základě pravých názorů. Je třeba uskutečnit plně názorné akty, které „aktualizují“ logické ideje, a na základě těchto aktů

⁴¹ „*ani smyslově-jazyková stránka těchto souborů (to, co v nich představuje ‚pouhý‘ výraz) a způsob jejího spojení s oduševňujícím významem nesmí zůstat mimo pozornost.*“ (Hu XIX/1, 17)

⁴² „*Zprvu je nám ale logično dáno v nedokonalé formě: pojem jako více či méně kolísající slovní význam, zákon, protože je vystaven z pojmů, jako ne méně kolísající tvrzení.*“ (Hu XIX/1, 9)

v reflexi a ideující abstrakci uchopovat ryzím způsobem logické významové podstaty. Právě díky této „operaci“ jsme také schopni přidělovat slovům a větám skutečně přísné významy a pracovat tak na vytváření vědecky přísné terminologie (srov. Prolegomena, § 9).

Husserl také v bezprostředním pokračování výše citovaného místa § 1. Úvodu k 2. dílu zdůrazňuje, že ony nezbytné jazykové výklady nemají být žádným speciálním výzkumem jazyka jako takového (nemluvě o výzkumu jazyka historicky daného), nýbrž že spíše již vlastně patří do oblasti teorie poznání či fenomenologie prožitků myšlení a poznání: „*Výklady o jazyce patří zajisté k nezbytným přípravám pro výstavbu čisté logiky, protože jen za jejich přispění lze dovést vlastní objekty logického bádání ... k jasnosti, která znemožňuje nedorozumění. Nejedná se přitom ale o gramatická zkoumání ve speciálním, k nějakým historicky daným jazykům vztaheném smyslu, nýbrž o zkoumání onoho nejobecnějšího druhu, která patří k širší sféře objektivní teorie poznání a, což s tím nejužším způsobem souvisí, ke sféře čistě deskriptivní fenomenologie prožitků myšlení a poznání.*“ (Hu XIX/1, 6). Vše tedy nasvědčuje tomu, že zkoumání jazyka zaujímá v námi sledovaném projektu epistemologického objasnění logična a poznání vůbec pozici „přirozeného východiska“ a „odrazového můstku“ pro vlastní fenomenologický výzkum prožitků myšlení a poznání.

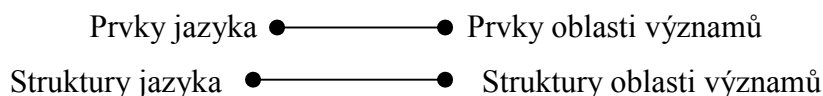
Gramatická analýza jako „nedokonalá pomůcka“ přímé analýzy významů – idea čistě-logické gramatiky

V Úvodu k 2. dílu Log. zkoum.⁴³ rozvíjí Husserl argumentaci ve prospěch nezbytnosti výkladů o jazyce, jak jsme již naznačili, ještě jinou cestou. Vychází z obecné zkušenosti, že analýza oblasti významů se často nechává vést analýzou gramatiky jazyka. Gramaticky pevné vztahy mezi jednotlivými prvky jazyka a zákonitosti těchto vztahů byly v logice a filosofii nezřídka pojímány jako vodítko pro analýzu logických vztahů a zákonitostí. Tato praxe se podle Husserla v celku oprávněně opírá o předpoklad jistého paralelismu mezi strukturami či zákony jazyka a strukturami či zákony myšlení (oblasti významů). Tento vágní předpoklad musí být ale podroben přesné analýze a musí být objasněny všechny podstatné vztahy, které zde vystupují do hry.

Běžná „*reflexe na myšlenky a na jejich vyjádření v jazyce*“, které je každý bez jakéhokoli zvláštního tréninku schopen, postačuje podle Husserla k tomu, abychom si všimli „*jistého paralelismu mezi myšlením a mluvením. Všichni víme, že slova něco znamenají, a víme také, obecně řečeno, že různá slova dávají výraz různým významům.*“ (Hu XIX/1, 18) Ze

⁴³ Hu XIX/1, § 4: „Nezbytnost zohlednění gramatické stránky logických prožitků“.

zkušenosti s běžnou jazykovou praxí samozřejmě víme, že slovům (prvkům jazyka) odpovídají jisté významy a že vztahům mezi slovy (či větami) odpovídají opět jisté vztahy mezi významy.

Jak daleko ale tento paralelismus jazyka a myšlení či významů sahá? Na tuto otázku jsou možné dvě krajní odpovědi: 1) Žádný skutečný paralelismus mezi jazykem a myšlením či významy neexistuje. To, co se nám jako takový paralelismus jeví, je ve skutečnosti pouze nahodilá souběžnost dvou nesouvisejících oblastí. 2) Paralelismus mezi jazykem a myšlením či významy je apriorní a úplný – všem diferencím a strukturám, které nalézáme na straně jazyka, odpovídají přesně difference a struktury na straně myšlení/oblasti významů.

V prvním případě by gramatická analýza jazyka a významová analýza byly dvěma zcela nesouvisejícími podniky, zatímco v druhém případě by se obě analýzy kryly, což by ve vztahu k jejich „subjektivnímu obratu“ znamenalo, že „*fenomenologie jazykových forem by v sobě zahrnovala zároveň fenomenologii významových prožitků (prožitků myšlení, souzení apod.)*“ (Hu XIX/1, 18) Husserl ale obě tato extrémní stanoviska odmítá a pokouší se ukázat, že správná je „*zajištěná střední pozice*“, totiž že „*gramatické rozdíly nejdou vždy ruku v ruce s rozdíly logickými*“ (Hu XIX/1, 19). Tato „střední pozice“ by tedy spočívala v tezi⁴⁴, že některé difference, které nalézáme na straně jazyka, odpovídají logicky-podstatným diferencím na straně myšlení či významů⁴⁵, zatímco jiné odpovídají logicky-nepodstatným (materiálním) diferencím na straně myšlení či významů⁴⁶, a některé pak konečně neodpovídají vůbec žádným diferencím na straně myšlení či významů. K ilustraci posledního případu uvádí Husserl difference v „zabarvení“ jazykových výrazů a jiné podobné „*estetické tendence promluvy, které narušují strohou uniformitu způsobu vyjadřování a jeho zvukovou či rytmickou nelibozvučnost*“ (Hu XIX/1, 18-19). Rozdíly v zabarvení, intonaci apod. diferencují a strukturují jazyk podle Husserla způsobem, který se vůbec nedotýká významové stránky.

⁴⁴ Hu XIX/1, 18-19.

⁴⁵ „*fundamentálním logickým rozdílům (totiž rozdílům, které mají svůj apriorní základ v obecné podstatě významů)*“ (Hu XIX/1, 19).

⁴⁶ Toto rozlišení logicky podstatných a nepodstatných významových diferencí se zjevně opírá o námi výše probírané vymezení oblasti zájmu „čisté logiky“. „Čistá logika“ se nemá zabývat všemi dimenzemi sféry významů/pravd, nýbrž pouze jejím „logickým“ jádrem – fundamentálními formálními významovými a předmětnými kategoriemi.

Skutečnost, že tyto jazykové difference mohou hrát důležitou roli např. v komunikaci, nemění podle Log. zkoum. to, že v ideální oblasti významů nelze dohledat nic, co by mohlo být považováno za jejich paralelu.

Jaké jazykové difference jsou tedy podle Husserla skutečně paralelní k logicky-podstatným významovým diferencím? A na základě jakého kritéria je lze odlišovat od těch jazykových diferencí, které jsou „pouze gramatické“? Husserl v Úvodu k 2. dílu Log. zkoum. naznačuje odpověď pouze na druhou z těchto otázek: Kritérium rozlišení pouze gramatických a logicky relevantních jazykových diferencí je něčím, co nemůže být odvozeno ze zkoumání jazyka samotného. Gramatická analýza dospívá vždy jen ke gramatickým rozlišením. Která z těchto rozlišní jsou ale „pouze gramatická“ a která jsou naopak relevantní z hlediska logiky, lze podle Husserla rozhodnout jedině na základě „čistě-logické“ analýzy oblasti významů a na základě epistemologického objasnění vztahu mezi výrazy a významy.

Odkud ale Husserl čerpá zdůvodnění pro svoji koncepci „relativního paralelismu“ mezi sférou jazyka a sférou významů či myšlení? Odpověď na tuto otázku podává především 4. Log. zkoum. nesoucí název „Rozdíl samostatných a nesamostatných významů a idea čisté gramatiky“. Jako „přirozené východisko“ zkoumání zde Husserl přijímá gramatický rozdíl mezi „kategorematickými“ a „synkategorematickými“ výrazy a jako jeho základ je následně identifikován logicky-podstatný rozdíl mezi „samostatnými“ a „nesamostatnými“ významy. Analýza forem vztahů spojení významů v samostatné významové celky (která je provedena jako čistě-logická významová analýza – nezávisle na jazyce) vede následně k odhalení dvou skupin apriorních významových zákonů, z nichž první určují, jak mají být významy spojovány či modifikovány, aby vůbec vznikl jednotný významový celek (smysl), zatímco druhé určují, co musí být dodrženo, aby významy mohly mít objektivní platnost (pravda). Stanovení první skupiny zákonů je úkolem „čisté nauky o formách významů“ (součást 1. úlohy čisté logiky), zatímco stanovení druhé skupiny zákonů je úkolem „čisté nauky o platnosti významů“ (součást 2. úlohy čisté logiky).⁴⁷ V závěru 4. Log. zkoum. charakterizuje Husserl „čistou nauku o formách významů“ jako disciplínu, která ve vztahu k jazyku a jeho gramatice odhaluje „ideální logickou kostru“, určité apriorní zákonné jádro, kterého se každý jazyk ve své realizaci musí pevně držet, a dodává, že „s ohledem na právě charakterizovanou funkci této oblasti pro porozumění ideální podstatě veškerého jazyka jako takového by bylo možné označovat tuto oblast čisté logiky jako čistou gramatiku“ (Hu XIX/1, 348). Čistá gramatika⁴⁸ je tedy nikoli jazykovou vědou, nýbrž fundamentální součástí čisté logiky, která

⁴⁷ Např. Hu XIX/1, 303.

⁴⁸ Druhé vydání Log. zkoum. dává přednost výrazu „čistě-logická gramatika“ ve snaze zdůraznit rozdíl mezi

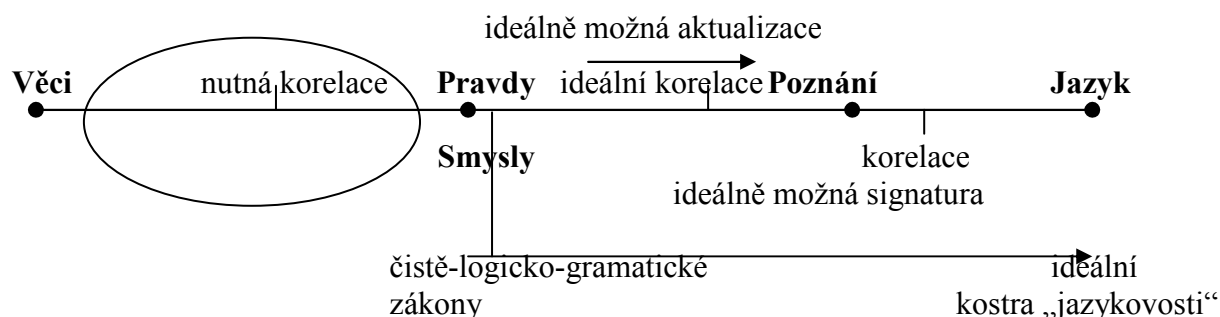
je sama o sobě na jakémkoli zkoumání jazyka nezávislá. Vztah čistě-logické gramatiky k empirické jazykovědě je proto vztahem aplikace (Hu XIX/1, 349).

Objasnili jsme již, že korelace mezi ideální platností pravdy a principiální možností jejího poznání je podle Log. zkoum. jiného „řádu“ než korelace mezi ideální platností pravdy a principiální možností jejího jazykového vyjádření. Nicméně pokud se takové vyjádření realizuje, podléhá tato realizace jistým apriorním zákonům. Tyto apriorní zákony (zákony možného jazyka vůbec) mají podle Husserla svůj základ ve fundamentálních formálních kategoriích oblasti významů. Vyhovění apriorním významovým zákonům je tedy nutnou (ne dostačující) podmínkou možnosti uskutečnění jazykového vyjadřování a jazyka vůbec. Jednotlivé případy realizace jazyka se mohou v mnohém ohledu rozmanitě lišit (vlivem odlišných antropologických, kulturních, historických, psychologických aj. předpokladů), ale pokud se má vůbec jednat o jazyky, musí být jejich „kostra“ strukturována podle formálně-významových zákonů: *„jazyk má nejen fyziologický, psychologický a kulturně historický základ, nýbrž také apriorní základ. Ten se týká podstatných významových forem a apriorních zákonů jejich spojování či modifikace, a nelze myslet žádný jazyk, který by nebyl těmito zákony podstatně spoluurčován. ... Nauka o formách významů odkrývá ideální kostru, kterou každý faktický jazyk, sledujíc zčásti obecně lidské, zčásti nahodile se proměňující empirické motivy, různě naplňuje a odívá empirickým materiálem. Ať už je z faktického obsahu historických jazyků, stejně jako z jejich gramatických forem tímto způsobem empiricky určeno kolik chce, přece je na tuto ideální kostru vázán každý; teoretické probádání této ideální kostry tak musí představovat jeden ze základů posledního vědeckého objasnění veškerého jazyka vůbec.“* (Hu XIX/1, 346-347) Každý faktický fenomén, který je hoden jména „jazyk“, není podle Husserla nikdy ničím čistě empirickým, čistě antropologickým, nýbrž obsahuje vždy apriorně-ideální jádro plus rozmanitý empirický „šat“.⁴⁹: *„Také v gramatické sféře existuje pevné měřítko, apriorní norma, která nesmí být překračována. Tak jako se v autenticky logické sféře odděluje apriorní jako ‚čistá logika‘ od empirického a praktického, právě tak se v gramatické sféře odděluje takříkajíc ‚čistě‘ gramatické, tj. právě apriorní (ideální forma‘ jazyka, jak se přiléhavě říkalo) od empirického. V obou případech je*

touto apriorní čistě-logickou disciplínou a empirickou „obecnou (čistou) gramatikou“, která v protikladu ke speciálním gramatikám zkoumá to, co je vytváří společný obecný empirický základ všech jazyků vůbec. Srov. Poznámky 1. a 2. na konci 4. Log. zkoum. (Hu XIX/1, 348-349).

⁴⁹ *„Ptáme-li se po důvodech, proč jsou v našem jazyce některá spojení povolena a jiná zapovězena, jsme zajisté odkazováni z valné části na nahodilé jazykové zvyklosti a vůbec na faktičnosti jazykového vývoje, který proběhl v jednom jazykovém společenství tak, v druhém onak. Z další části ale nacházíme podstatný rozdíl samostatných a nesamostatných významů, jako i vnitřně s tím související zákony spojování významů, zákony, které se v každém vyvinutém jazyce musí dokumentovat v gramatické nauce o formách a v příslušné třídě gramatických neslučitelností.“* (Hu XIX/1, 335-336)

empirické určováno zčásti obecnými, a přece pouze faktickými rysy lidské přirozenosti, zčásti také nahodilými zvláštnostmi rasy, dále národa a jeho dějin, individua a jeho individuální životní zkušenosti.“ (Hu XIX/1, 345)⁵⁰

Na tomto místě je třeba opět připomenout výše zmíněný „ideál logicky přiměřeného jazyka“. Na obou místech Log. zkoum.⁵¹, na nichž je tento ideál zformulován, ideál jazyka, který by pomocí zcela jednoznačných jazykových znaků vyjadřoval všechny formy a matérie oblasti významů, Husserl ihned dodává, že od takového ideálu je faktický lidský jazyk nekonečně vzdálen. Každý faktický jazyk v sobě nicméně uchovává nutně jistou stopu tohoto ideálu – má-li být vůbec jazykem, musí být strukturován v souladu s fundamentálními formálními zákony oblasti významů. Proč je tomu tak? Zdá se, že poslední půda, za níž se v Husserlově argumentaci již dále nesestupuje, je ryze teleologické povahy: „*má-li (soll) jazyk ... ve svém verbálním materiálu věrně zrcadlit a priori možné významy, musí disponovat gramatickými formami, které umožňují propůjčovat všem rozlišitelným formám významů rozlišitelný ‚výraz‘.*“ (Hu XIX/1, 313) Ideál logicky přiměřeného jazyka je tedy myšlen jako fakticky neuskutečnitelný telos každého možného jazyka. Telos logicky přiměřeného jazyka vymezuje osu či kostru, které se musí každý faktický lidský jazyk přidržovat, chce-li se ještě vůbec nazývat jazykem.⁵²

⁵⁰ Na možnou paralelu mezi Husserlovou ideou čistě-logické gramatiky a myšlenkou „hlubinné jazykové struktury“ N. Chomskyho se pokusil poukázat J. M. Edie (srov. Edie, 1977 a 1987). Jiní interpreti zase spatřují analogii Husserlové čistě-logické gramatiky a „transformačních pravidel“ R. Carnapa (srov. Bar-Hillel 1977).

⁵¹ 1. Log. zkoum., § 28; 6. Log. zkoum., § 63.

⁵² V pozdějších textech Husserl jasně vyslovuje názor, že nauku o formách významů lze pojímat jako podstatně nezávislou na gramatičnu jako takovém: „*Přistoupíme-li na ideální možnost, že každá věta /propozice/ (Satz), která je ideálně možně vyjádřenou ... větou, může být konstituována i bez všech slovních znění ..., má idea logické věty a spolu s tím idea významu ... ke gramatičnu jen mimo-podstatný vztah. Poněvadž nauku o formách významů, vyloženou ve 4. Logickém zkoumání, můžeme evidentně vztahovat i na věty (a části vět) v tomto čistém smyslu, plyne z toho možná interpretace této disciplíny, podle které by pro tuto disciplínu bylo označení čistě-logická gramatika použitelné pouze v nevlastním smyslu.*“ (Hu XX/1, 235-236; příloha II, léto 1913).

Pro významovou analýzu může být proto gramatická analýza vítanou, leč jen velmi nedokonalou pomůckou. Může totiž nepřímým způsobem předjímat a předznamenávat výsledky významové analýzy (Hu XIX/1, 17). Stejně jako ve výše probíraném případě „prvotní danosti“ logických objektů ve výrazových aktech platí i zde, že zkoumání jazyka může sloužit jako „přirozené východisko“ čistě-logických výzkumů, ale jeho význam se omezuje na roli pouhého „odrazového můstku“ k provedení k vlastních čistě-logických a fenomenologických analýz, které jsou samy ve svém jádře na zkoumání jazyka zcela nezávislé.

e) Metoda zkoumání jazyka v Log. zkoum.

Zkoumání jazyka v rámci Husserlova projektu fenomenologického objasnění čisté logiky je metodologicky předznačeno vůdčím epistemologickým a logickým zájmem. Již jsme se zmínili o tom, že výzkumy jazyka, které podle Úvodu k 2. dílu Log. zkoum. patří k „*nevyhnutelným přípravám výstavby čisté logiky*“, specifikuje Husserl jako „*výzkumy onoho nejobecnějšího druhu, které patří k širší sféře objektivní teorie poznání a ... čistě deskriptivní fenomenologie prožitků myšlení a poznání*“ (Hu XIX/1, 6). Fenomén jazyka má být tematizován v tom rozsahu, jaký je relevantní pro „objektivní teorii poznání“, a dále takovými metodami, které jsou relevantní pro „objektivní teorii poznání“. Cílem je zde epistemologické objasnění logična a možnosti poznání vůbec a jako přirozené východisko cesty k dosažení tohoto cíle se nabízí zkoumání prvotní souvislosti prožitků myšlení/poznání a jazykových výrazů. Výzkumy jazyka si v tomto smyslu nemohou nárokovat jiné metodické přístupy, než ty, které podle Log. zkoum. musejí být uplatněny v rámci „*bezpředsudečného*“ objasnění logična a možnosti poznání vůbec.

V souladu s obecnou metodou Log. zkoum. tak Husserl zdůrazňuje eidetický charakter výzkumů jazyka a upozorňuje, že každé zohlednění faktů v těchto zkoumáních je třeba chápat jako pouhé využití exemplárního případu za účelem abstrahování čisté „ideální možnosti“. Jazyk zajímá Log. zkoum. jako „ideální možnost“, nikoli jako fakt: „*námi stanovené hranice nepřekračujeme ani tehdy, když např. vycházíme z faktu jazyka a zkoumáme čistě komunikativní význam mnohých z jeho výrazových forem atd. Vždy se lze snadno přesvědčit o tom, že následující analýzy si uchovávají svůj smysl a epistemologickou hodnotu, ať už jazyky a vzájemné dorozumívání mezi lidmi, jemuž mají sloužit, skutečně existují, či ať už se to vše vyskytuje jen ve fantazii a možnosti.*“ (Hu XIX/1, 28)

*

Pokusili jsme se nastínit základní kontury myšlenkového projektu Husserlových Log. zkoum. a vymezit místo, které v tomto projektu zaujímá fenomén jazyka. Zkoumání jazyka získává v projektu Log. zkoum. roli přirozeného východiska epistemologického objasnění čisté logiky především proto, že s akty myšlení a poznání se setkáváme zprvu a většinou jako s významovými intencemi jazykových výrazů. Problematika jazyka podle Log. zkoum. ale nepatří do vlastního pole zkoumání čisté logiky, protože jazyk je podle Husserla nezbytný pro vědu pouze ve smyslu reálné podmínky jejího uskutečnění jakožto antropologicko-empirické jednoty. Přísné rozlišení oblasti ideálního a reálného, apriorního a empirického, které je zahrnuto v samotném základu myšlenkového projektu Log. zkoum., se tak projevuje v Husserlově přístupu k problematice jazyka především v tom, že faktický lidský jazyk je chápán jako určitá směsice apriorního „čistě-logicko-gramatického“ jádra, v němž jazyk skutečně koresponduje s apriorními strukturami a zákonitostmi oblasti významů, a nahodilého empirického materiálu, spolu s nímž se jazyk v empirickém světě nutně realizuje.

1.2 ANALÝZY FENOMÉNU VYJADŘOVÁNÍ

Pro Log. zkoum. je tedy jazyk tématem především kvůli svému faktickému spojení s akty myšlení a poznání a kvůli své podstatné schopnosti zrcadlit ve svých strukturách a zákonitostech struktury a zákonitosti oblasti logična. Právě s ohledem na tuto souvislost hovoří Log. zkoum., jak níže uvidíme, o jazykovém znaku jako o „výrazu“. Pojímát jazykový znak jako „výraz“, jako „vyjadřující znak“ znamená pro Husserla tolik co pojímát jej právě jako zapojený do souvislosti myšlení a poznání, jako znak s významem (ve smyslu ideálního obsahu myšlení či poznání i ve smyslu významového aktu, v němž se tento obsah „realizuje“). Pro postup výkladu Log. zkoum. hraje klíčovou roli důkaz, že tuto „vyjadřovací funkci“ jazykových znaků lze zkoumat izolovaně od ostatních funkcí, které mohou jazykové znaky ještě jinak plnit (např. od „sdělovací funkce“ v kontextu mezilidské komunikace). Tato okolnost je pro Husserla důležitá z metodologického i věcného hlediska: Výzkum jazyka (jeho vyjadřovací funkce) může být vhodným východiskem vlastního fenomenologického výzkumu prožitků myšlení a poznání jen tehdy, pokud je možné jej provést na poli evidentní fenomenologické danosti. Kdyby musela být podstatně zohledněna i dimenze mezilidské komunikace a všeho to, co implikuje, vstoupil by zásadně do hry i vztah k druhým subjektům, a sice jako vztah zprostředkovávaný výměnou reálných fyzických znaků nějakého empirického jazyka v časoprostorovém světě. Uvidíme nyní, jak 1. Log. zkoum. podniká řadu sémiotických analýz, jejichž cílem je prokázat právě to, že vyjadřování nemá nic podstatně společného s komunikativní funkcí jazykových znaků a že je tedy zcela přiměřené a adekvátní zkoumat vyjadřovací funkci jazyka mimo kontext komunikace, neboť tam se s ní setkáváme v její „čisté“ podobě. Husserl vede svou argumentaci primárně tak, že odlišuje znakovou funkci vyjadřování od pouhého příznakového „poukazování“, které vymezuje jako prosté asociativního odkazování něčeho reálně existujícího na něco jiného reálně existujícího. Komunikativně-sdělující funkci jazykových znaků přitom interpretuje právě jako funkci poukazovací.

Základní rozvrh analýzy fenoménu vyjadřování je v 1. Log. zkoum. proveden ze dvou perspektiv – subjektivní (deskriptivně-psychologické) a objektivní. Subjektivní analýza podává popis vyjadřování jako souvislosti prožitku „jevu znaku“ a „významové intence“, a případně i „významového vyplnění“ a lokalizuje podstatu „vyjadřovací funkce“ do uskutečnění prožitku „významové intence“, díky němuž jazykový znak získává význam a vztah k předmětu. V rámci objektivně zaměřené analýzy vyjadřování pak 1. Log. zkoum. především obhájí nutnost rozlišení významu a předmětu a načrtává základní podobu souvislosti znaku, významu a předmětného vztahu. Tato předběžná charakteristika fenoménu

vyjadřování se ale v mnoha ohledech pouze provizorní. Uvidíme, že Husserlův pregnantní fenomenologický popis vyjadřovací funkce jazykových znaků a objasnění vztahu jeho subjektivních a objektivních aspektů závisí zásadním způsobem na fenomenologických analýzách vědomí předložených teprve v 5. a 6. Log. zkoum a provedených bez jakéhokoli podstatného ohledu na analýzy jazyka. Jako podstata vyjadřovací funkce jazykových znaků je tak nakonec určeno uskutečňování „objektivujícího intencionálního prožitku“, v němž se konstituuje ne-názorný vztah k míněné předmětnosti. Význam je pak podle Husserla ideální jednotou (species), která se „individualizuje“ v odpovídajících významových aktech.

Na analýzách Log. zkoum. lze vyznačit celou řadu nesamozřejmých a nepřesvědčivých momentů. Kromě problematického vyjímání „vyjadřovací“ funkce jazykových znaků z kontextu jazykové komunikace lze spatřovat zásadní problém v postupně sílícím chápání „vyjadřovací“, tj. „myšlenkově-poznávací“ funkce jazyka jako jediné podstatné funkce jazyka vůbec. Rozštěp mezi objektivně-ideální a subjektivně-reálnou dimenzí fenoménu vyjadřování, v jehož pozadí stojí předpoklad radikální difference mezi oblastí reálného a ideálního bytí, brání Husserlovi v rozvinutí přiměřenějšího popisu fenoménů.

Text této části je rozdělen do tří hlavních oddílů. V prvním oddíle (1.2.1) podáváme interpretaci základních sémiotických rozlišení 1. Log. zkoum., jimiž Husserl otevírá svůj výzkum fenoménu vyjadřování jakožto znakové funkce. Druhý oddíl (1.2.2) představuje předběžnou charakteristiku vyjadřování, jak je podána v analýzách 1. kapitoly 1. Log. zkoum. V třetím oddíle (1.2.3) předkládáme výklad klíčových pojmů fenomenologické teorie poznání 5. a 6. Log. zkoum., abychom konečně v jeho světle představili výslednou podobu Husserlovy prohloubené fenomenologické charakteristiky fenoménu vyjadřování.

1.2.1 Rozlišení znakové funkce poukazování a vyjadřování

a) Základní diferenciace znakových funkcí (poukazování, označování, vyjadřování)

Analýzy 1. Log. zkoum. zahajuje Husserl úvahou o „*dvojím smyslu termínu ‚znak‘*“ (Hu XIX/1, 30). Rozlišení, které má Husserl na zřeteli, je rozlišení mezi znaky ve smyslu znamení či příznaků (Anzeichen) a znaky ve smyslu výrazů (Ausdrücke). Tyto dva pojmy nebo spíše druhy znaku nejsou pro Husserla jedinými pojmy, které specifikující pojem znaku, nicméně postup úvah 1. Log. zkoum. je natolik určován záměrem odlišit výrazy od znamení, že Husserl opakovaně hovoří pouze o dvojím smyslu termínu znaku. Co je ale znak vůbec? K čemu dochází, když nějaký předmět či stav věci vykonává funkci znaku? Husserl pouze prostě konstatuje, že „*každý znak je znakově pro něco*“ (Hu XIX/1, 30) a ihned na to přechází

k výkladu diferenciací obecné znakové funkce: U každé znaku můžeme říci, že je znakem pro něco, ne u každého znaku ale můžeme říci, že něco označuje nebo že něco vyjadřuje.

Označující a neoznačující znaky

Kdy o znaku říkáme, že označuje? V kterých případech hovoříme o označování? Znaky podle Husserla označují tehdy, když je vztah značení ustaven záměrně a na základě předchozího volního rozhodnutí: „*Pouze u znaků, které byly vytvořeny úmyslně a s poukazujícím záměrem, hovoříme ... o označování*“ (Hu XIX/1, 31). Rozdíl označujících a ne-označujících znaků se tak kryje s rozdílem přirozeného a záměrného původu tohoto kterého znaku, přičemž o vztahu označování lze hovořit pouze u záměrně vytvořených znaků. Protiklad označujících a ne-označujících znaků bychom mohli ilustrovat na následujícím příkladu: Dívám se ven z okna, vidím, jak se hýbají větve stromů, a vnímám to jako znak toho, že je větrno. Okolnost, že pohyb větví je znakem existence větrného počasí, není ničím, co bych já či někdo jiný záměrně ustavil. Jedná se o přirozenou souvislost. Pohyb větví neoznačuje větrné počasí, nýbrž je jeho přirozeným znamením či příznakem. A naopak, když např. vidím svou obvyklou značku na obalu knihy, vnímám to jako znak toho, že se jedná o mou knihu, a mohu říci, že tento symbol označuje mou knihu. Tento znak jsem vytvořil záměrně a na základě volního rozhodnutí, symbolem na obalu jsem označil knihu jako svou.

Výše citované vymezení „označujících znaků“ obsahuje ale ještě jeden aspekt – o označování hovoříme podle Husserla pouze u znaků vytvořených s poukazujícím záměrem. Na první pohled se zdá, že rozdíl označujících a ne-označujících znaků pojímají Log. zkoum. jako rozdíl uvnitř třídy poukazujících znaků: „*Pouze u znaků, které byly vytvořeny úmyslně a s poukazujícím záměrem (in anziegender Absicht), hovoříme také o označování, a to na jedné straně vzhledem k činnosti, která známky vytváří (vypalování cejchu, kreslení křídou apod.), a na druhé straně ve smyslu poukazování samého, tedy vzhledem k tomu, na co má být poukázáno, tj. k označovanému předmětu.*“ (Hu XIX/1, 31)

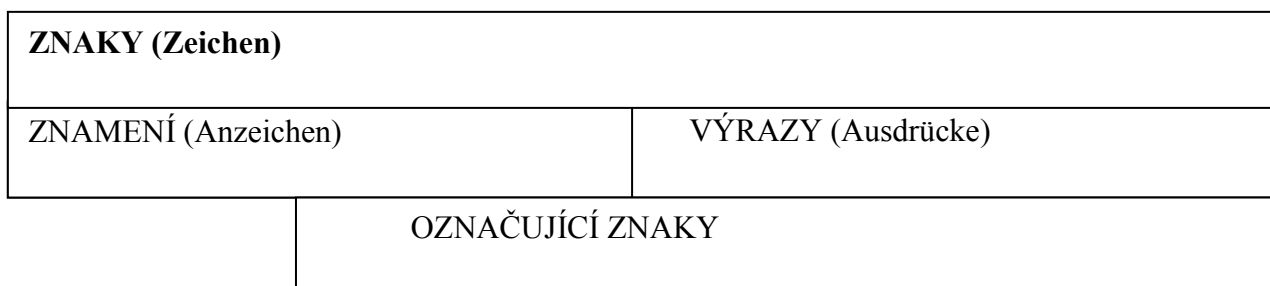
Vyjadřující a nevyjadřující znaky (výrazy a znamení)

Tak jako není každý znak označujícím znakem, tak podle Husserla není ani každý vyjadřujícím znakem. Věta např. vyjadřuje myšlenku, ale stopa zvěře ve sněhu nevyjadřuje přítomnost zvířat. Je jejím znamením, nikoli výrazem. K tomu dále přistupuje to, že pouze u těch znaků, které vyjadřují, můžeme podle Husserla hovořit o něčem takovém jako je význam či smysl. Slovo či věta má význam, má smysl, naproti tomu stopa zvěře význam nemá, nevyjadřuje žádný smysl, nýbrž pouze na něco poukazuje, je něčeho příznakem. Husserl takto

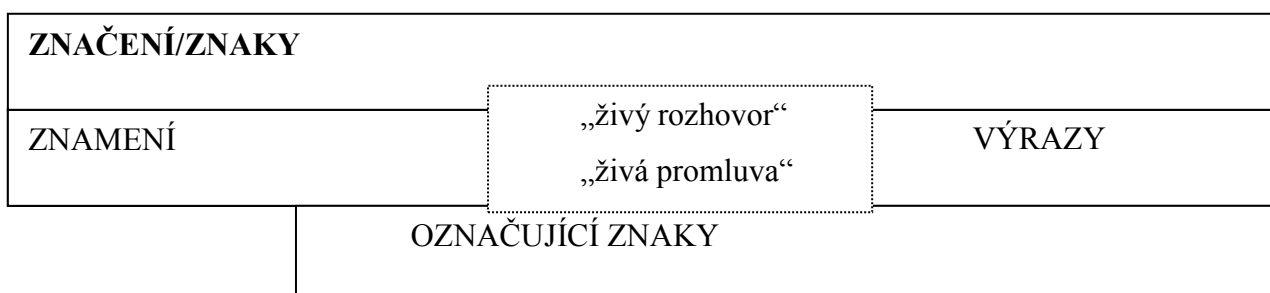
dospívá k předběžnému obecnému tvrzení: „*znaky ve smyslu znamení (poznávací znamení, známky atd.) nic nevyjadřují*“ (Hu XIX/1, 30). Znak ve smyslu znamení či příznaků je třeba odlišovat od znaků ve smyslu výrazů. Zatímco první jsou znaky nevyjadřujícími, znaky bez významu a smyslu, druhé jsou znaky vyjadřujícími, znaky s významem a smyslem: „*Od poukazujících znaků odlišujeme znaky s významem (die bedutsamen), výrazy*“ (Hu XIX/1, 37).

Znamená to tedy, že máme na jedné straně výrazy a na druhé straně znamení či příznaky, a že třída znamení se pak dále dělí na znaky označující a ne-označující? Pokud jde o pojem označování a označujícího znaku je text 1. Log. zkoum. dosti nejednoznačný a nedovoluje nám odpovědět jednoduše kladně na právě položenou otázku. Husserl totiž používá pojem označování nejen v souvislosti s poukazujícími znaky (oproti očekávání, které samozřejmě vyvolává výše citovaná „definice“ označování), nýbrž i v souvislosti s vyjadřujícími znaky. Kromě toho, že v průběhu 1. Log. zkoum. bude vztah výrazu a vyjadřovaného opakovaně označen jako vztah znaku a označovaného, vyslovuje Husserl již v § 1 větu, kterou lze dle našeho názoru interpretovat jako vztažení pojmu označování k výrazům: „*i tam, kde se o označování hovoří, lze upozorovat, že označování nemůže být vždy pokládáno za ono ‚znamení‘, které je charakteristické pro výrazy*“ (Hu XIX/1, 30). Níže také uvidíme, že v Husserlově vymezení výrazů hraje klíčovou roli stejný moment, který sloužil k odlišení označujících znaků od znaků ne-označujících, totiž okolnost záměrného vytvoření. Kloníme se proto k závěru, že jako označující znaky pojímá Husserl jak záměrně ustavené poukazující znaky, tak i všechny vyjadřující znaky. Zůstává pak samozřejmě otázkou, proč je výklad Log. zkoum. ve vztahu k pojmu označování takto vágní a co motivuje Husserlovu tendenci přiřazovat označování na stranu poukazování. Proč Husserl nevěnuje větší pozornost znakové funkci, která se zdá být společnou všem výrazům a mnohým znamením? Je tomu tak pravděpodobně proto, že Husserl orientuje svůj zájem téměř výhradně na odlišení ne-vyjadřujících a vyjadřujících znaků, a ve svém spěchu za tímto rozlišením přehlíží znakovou funkci, která jde napříč těmito dvěma třídami znaků. Tato nedostatečná pozornost Log. zkoum. pro fenomén označování je, jak uvidíme, podstatně korigována sémiotickými úvahami rukopisů k přepracování a novému vypracování 6. Log. zkoum. z let 1913/14. V druhé části této práce se budeme podrobně zabývat v těchto rukopisech provedenými analýzami aspektu volního ustavení právě znakové funkce, který je jedním z rozlišujících rysů „pravých znaků“ oproti „pouhým znamením“.

Následující schéma zobrazuje vztah pojmů znaku, označujícího znaku, znamení a výrazu z hlediska obsahu těchto pojmů, tak jak jsou dle naší interpretace vymezeny v 1. Log. zkoum.

Pokud jde o rozsah pojmů znaku znamení a výrazu, tvrdí Log. zkoum., že tyto pojmy jsou v naprosté většině svých případů zcela mimoběžné. Husserl ale upozorňuje na speciální případ, který bude, jak uvidíme, hrát velmi důležitou roli v další argumentaci: Poukazování a vyjadřování se může uskutečňovat současně na jednom případě, totiž u jazykového znaku, pokud tento znak vystupuje v souvislosti „živého rozhovoru“ (Hu XIX/1, 30) či „živé promluvy“ (Hu XIX/1, 39).

b) Podstata poukazování

Husserl zkoumá nejprve podstatu poukazování. Je příznačné, že analýzám podstaty poukazování jsou v Log. zkoum. věnovány pouhé 3 paragrafy (§§ 2-4), zatímco charakteristika podstaty vyjadřování je tématem téměř všech zbývajících 31 paragrafů 1. Log. zkoum., významné části 6. Log. zkoum. a mnoha pasáží zbývajících částí 2. dílu Log. zkoum. Svědčí to jasně o tom, že pro Log. zkoum. jsou sémiotické úvahy 1. Log. zkoum. pouze „odrazovým můstkem“, z něhož se má fenomenologický zájem co nejrychleji vrhnout směrem k rozsáhlým analýzám prožitků myšlení a poznání.

Poukazování jako motivační jednota

Znamení či příznaky mohou být, jak již bylo řečeno, záměrného i přirozeného původu. Má-li být ale vyzdvížena podstata funkce poukazování, je třeba hledat nikoli to, co třídu poukazujících znaků dělí, nýbrž to, co jí sjednocuje. To, co je poukazujícím znakům společné, lze podle Husserla fenomenologicky popsat jedině na případu jejich „*živoucí funkce*“, neboť „*nazývat něco znamením můžeme ve vlastním smyslu jedině tehdy, když to fakticky slouží jisté myslící bytosti jako poukaz na něco*“ (Hu XIX/1, 31). Tato zdánlivě bezvýznamná metodická poznámka odhaluje důležitý prvek Husserlova sémiotického přístupu: Být znakem není ničím, co bychom mohli na nějakém předmětu či stavu věcí konstatovat jako jeho vlastnost či předmětný rys apod., nýbrž je to funkce, kterou jistý předmět či stav věcí plní pro aktuální subjekt, je to způsob, jak pro nás jistý předmět vystupuje. Popis jednotlivých znakových druhů je tedy v Log. zkoum. pojat jako popis funkční, nikoli „substanční“.

Co je společného všem případům, kdy pro nás jistý předmět funguje aktuálně jako znamení něčeho jiného? Husserl navrhuje následující popis: „*jisté předměty či stavy věcí, o jejichž výskytu (Bestand) má někdo aktuální poznatek, poukazují tomuto člověku na výskyt jistých jiných předmětů či stavů věcí*“ (Hu XIX/1, 31). Toto pregnantní vymezení vyjadřuje již všechny aspekty, které jsou podle Husserla pro vztah poukazování konstitutivní. V souladu s metodickými principy Log. zkoum. je však zapotřebí prohloubit tento předběžný objektivně zaměřený popis pomocí fenomenologické deskriptivní analýzy prožitků. Znamení a poukazované jsou určitými předměty či stavy věcí a jeví se nám tak, jak jsou, v jistých aktech představování či souzení. Z fenomenologické perspektivy se situace živoucího poukazování ukazuje podle Husserla takto: „*přesvědčení o bytí oněch prvních /předmětů či stavů věcí/ je ... prožíváno jako motiv (a sice jako neevidentní motiv) pro přesvědčení nebo domněnku o bytí oněch druhých /předmětů či stavů věcí/*“ (Hu XIX/1, 32). Prožitkovou souvislost mezi aktem, v němž se nám jeví znamení, a aktem, v němž se nám jeví to, na co poukazuje, charakterizuje 1. Log. zkoum. blíže jako „deskriptivní jednotu“ s charakterem motivace a připisuje tomuto prožitkovému celku jako jednotný předmětný korelát věcnou souvislost, totiž že „předmět či stav věcí B má existovat, protože existuje předmět či stav věcí A“.

Poukazování a logické vyvozování (nevidentní a evidentní souvislost motivace)

Je fenomén poukazování tímto určením již dostatečně specifikován a odlišen od ostatních příbuzných fenoménů? Je to jediný fenomén, který může být charakterizován jako motivační jednota aktů, které odpovídá jako objektivní korelát určitá věcná souvislost? Husserlova odpověď je záporná: Existuje ještě mnoho jiných druhů motivačních jednot aktů.

Sám původ výrazu „motivace“ naznačuje, že významnou a rozsáhlou oblastí, v níž lze hovořit o motivační jednotě aktů, je oblast fenoménů vůle a emocionality. Do třídy motivačních jednot aktů lze ale podle Log. zkoum. řadit i fenomény z oblasti logiky. Jako jednotu motivace je podle Husserla možno pojmout např. i vztah mezi soudem, který soudí logický důvod, a soudem, který soudí logický důsledek, anebo spojení mezi soudy, které soudí premisy, a soudem, který soudí konsekvenci. Tyto motivační jednoty aktů mají samozřejmě i svůj objektivní korelát, totiž „věcnou jednotu“ mezi důvodem a důsledkem, mezi premisami a konsekvencí atd.

Výše citované vymezení znakové funkce poukazování je tedy příliš obecné a je třeba přikročit k dalším specifikacím. Husserl považuje za největší hrozbu možnou záměnu prožitkové jednoty znakového vztahu poukazování a prožitkové jednoty vztahu logického vyplývání či vyvozování. Obě tyto motivační jednoty aktů totiž vykazují zásadní odlišnosti: 1) motivační jednota poukazování je principiálně neevidentní, zatímco motivační jednota logického vyvozování je aktuálně či potenciálně evidentní; 2) věcná souvislost odpovídající prožitkové souvislosti poukazování má charakter empirické a pravděpodobnostní souvislosti, zatímco věcná souvislost odpovídající prožitkové jednoty logického vyvozování má charakter souvislosti ideální a nutné. V případě poukazu stojí na motivující straně empirické přesvědčení (nanejvýš empirická jistota) o reálné (časoprostorové) existenci jistého empirického předmětu či stavu věcí a toto přesvědčení motivuje přesvědčení o reálné existenci jiného empirického předmětu či stavu věcí. Jednota mezi prvním a druhým přesvědčením může mít nanejvýš charakter empirické jistoty (tzn. vysoké pravděpodobnosti).

Husserlova argumentace se zde opět opírá o předpoklad radikální difference mezi platností ideálního bytí a platností reálného bytí, který je po výkladu Prolegomen považován již za zajištěný. Husserl jako by prostě předpokládal, že čtenář již jasně nahlíží rozdíl mezi přísnou „logickou jistotou“, s níž je uchopován „ideální“ vztah logického důvodu a důsledku, a pouhou „empirickou jistotou“, která je nejadekvátnějším možným způsobem uchopování empirického vztahu mezi příčinou a následkem, empirickým celkem a částí atd. Nelze ale vyhnout otázce, zda přímo nebije do očí, že jsou zde srovnávány dva radikálně různé, možná zcela nesrovnatelné fenomény. Husserl ale nereflktuje na to, že by stěží někoho vůbec napadlo charakterizovat logický důvod v jeho vztahu k logickému důsledku jako znak, zatímco v případě znamení by asi každý souhlasil s tím, že máme co do činění se znakem a se vztahem značení (ukazovat přes sebe na něco jiného). Není snad srovnání ideálního logického vyplývání a empirického vztahu poukazování provedeno pouze proto, aby byla v duchu Prolegomen zabezpečena čistota ideálního před hrozící kontaminací reálnem? Tomu by

nasvědčoval i způsob, jak Husserl pojednává výjimečný případ, kdy o logickému důvodu můžeme v jistém smyslu hovořit skutečně jako o znaku pro logický důsledek. V případě matematického výpočtu může např. jistá okolnost na straně důvodu fungovat jako znak, poukaz na určitou okolnost na straně konsekvence. Fakt, že sčítaná dvě čísla jsou sudá, může pro mne fungovat jako znak (znamení) toho, že součet bude rovněž sudý. Základem této motivační souvislosti může být např. návyk ustavený dřívějším provedením podobných výpočtů, důvěra v autoritu učitele, který mne o tomto vztahu poučil atd. Pro Husserla je zcela zásadní, aby tento znakový vztah mezi dvěma členy matematické či logické operace nebyl zaměňován se skutečným vztahem mezi odpovídajícími ideálními obsahy. Jako znamení může fungovat jedině empiricky konstatovatelná vlastnost jistého prvku v reálně prováděném matematickém výpočtu, ale nikdy ne jeho ideální obsah sám. Faktická manipulace a operace s empiricky přístupnými signaturami a symboly je něco podstatně jiného než vlastní logické vyvozování a vyplývání.

Poukazování, pravděpodobnostní souvislost, asociace

Prožitkovou souvislost poukazování tedy Log. zkoum. charakterizují jako principiálně neevidentní motivační jednotu, jejímž předmětným korelátem je empirická souvislost mezi dvěma reálně existujícími předměty či předmětnými situacemi. Nabízí se ale otázka, zda pro poukazování není podstatná alespoň pravděpodobnostní souvislost mezi znaméním a tím, na co je poukazováno. 1. Log. zkoum. připouští, že tomu tak je. Můžeme rozlišovat skutečná znamení, která fungují jako empiricky oprávněný motiv, tj. zakládají vztah pravděpodobnosti či empirické jistoty, a zdánlivá znamení, která fungují jako empiricky neoprávněný motiv. Okolnost, zda je znamení skutečné či zdánlivé, se ale nijak nedotýká podstaty souvislosti poukazování jako takové: „*řeč o poukazech nepředpokládá žádný určitý vztah k úvahám o pravděpodobnosti*“ (Hu XIX/1, 35).

Je-li tedy pro poukazování jako takové nepodstatné, zda je odpovídající věcná souvislosti empiricky pravděpodobná či nikoli, odkud se pak bere onen charakter „věcné souvislosti“, který v poukazování zakoušíme, odkud získává empirické přesvědčení o existenci jistého předmětu či stavu věcí funkci „poukazujícího motivu“ pro přesvědčení jiné? Odpověď na tuto otázku podává Husserl v posledním ze tří úvodních paragrafů 1. Log. zkoum., které jsou explicitně věnovány znakové funkci poukazování (§ 4). Tento paragraf je zároveň zajímavý tím, že je exkurzem do jinak v Log. zkoum. metodicky suspendované oblasti geneze deskriptivních fenoménů.

Psychologický původ prožitkové souvislosti poukazování spočívá podle Husserl v „širší skupině faktů, které lze zahrnout pod historické označení „asociace idejí““ (Hu XIX/1, 35). Souvislost mezi přesvědčením o existenci znamení a přesvědčením o existenci toho, na co poukazuje, je ustavena výkonem asociace, a to nikoli takové asociace, která pouze pasivně spojuje obsahy vědomí podle pevných zákonů sdružování, nýbrž asociace, která „vytváří nové fenomenologické charaktery a jednoty, které ... nemají svůj nutný zákonný důvod v prožívaných obsazích samých“ (Hu XIX/1, 36). Předmětným korelátem tohoto tvůrčího výkonu asociace je „bezprostředně pociťovaná sounáležitost“ mezi různými prvky, které by jinak nanejvýš stály nesouvisle vedle sebe. Právě v této jednotě bezprostředně pociťované sounáležitosti získává existence jistého předmětu či stavu věcí charakter „svědectví“ pro existenci jiného předmětu či stavu věcí, jedno přesvědčení je „bezprostředně pociťováno“ jako „doporučení“ pro přesvědčení jiné (Hu XIX/1, 37). Znamením se předmět či stav věcí tedy stává tehdy, když je jeho existence bezprostředně pociťována jako „svědectví“ existence jiného předmětu či stavu věcí, a to bez ohledu na skutečnost, zda je toto „svědčení“ empiricky opodstatněné, či nikoli.

Shrňme základní body Husserlovy charakteristiky znakového vztahu poukazování:

- 1) Poukazování se realizuje jedině jako asociativně ustavená motivační souvislost prožitků přesvědčení o reálné existenci určitých předmětů či stavů věcí
- 2) Základem této souvislosti může (ale nemusí) být přirozená věcná souvislost mezi znakem a tím, pro co je znakem.

c) Předběžná charakteristika znakové funkce vyjadřování

Opakovaně jsme již zmínili o tom, že Log. zkoum. zdůrazňují důležitost jednoznačné vědecké terminologie. V duchu tohoto požadavku jednoznačné vědecké terminologie říká nyní Husserl ve vztahu k termínu „výraz“ to, že toto slovo je třeba zbavit nežádoucí víceznačnosti, s níž běžně vystupuje v naší řeči: Je třeba „učinit řeči násilí“ a vyřadit mnohé z toho, co běžně označujeme jako výraz (Hu XIX/1, 37). Zachycení kritérií, která Husserl aplikuje při tomto vyřazování všeho toho, co pod přísně fixovaný termín „výraz“ nespadá, nám může poskytnout první vhled do pozitivní charakteristiky znakové funkce vyjadřování, tak jak je koncipována v 1. Log. zkoum.

Slovy „výraz“ či „vyjadřování“ zajisté běžně označujeme např. různé fenomény, které souvisejí s vnějškově vnímatelnými projevy živé bytosti: O člověku např. říkáme, že má „znuděný výraz“, že jeho červenání „vyjadřuje jeho stud“ atd. O psu např. říkáme, že jeho

vyčeněné zuby jsou „výrazem připravenosti k útoku“. Právě tento běžný způsob vyjadřování je ale třeba podle Husserla vyloučit a je třeba jej nahradit takovým územ, podle kterého je výrazem „*každá promluva (Rede) a každá část promluvy, stejně jako každý podstatně stejnorodý znak*“ (Hu XIX/1, 37). Kritérium tohoto odlišení formuluje Husserl nejprve z perspektivy adresanta výrazu. Výraz je jako takové vnější projevení (Äusserung), které je 1) fenomenálně sjednoceno s projevovanými prožitky ve vědomí toho, kdo jej vytváří; 2) spojeno se záměrem předložit (sobě či druhému) výrazovým způsobem nějaké myšlenky („*Intention, irgendwelche ‚Gedanken‘ in ausdrücklicher Weise hinzustellen*“ Hu XIX/1, 37). Na základě takto koncipovaného kritéria pak musí z pojmu výrazu nutně vypadnout mimo jiné i takové fenomény, jako jsou mimika a gesta. Mimiku a gesta pojímají Log. zkoum. jako vnější exprese (Äusserungen) vnitřních duševních procesů a stavů, kterým zcela chybí jakýkoli záměr „předložit nějaké myšlenky“, ale i „*záměr sdělovat*“ (Hu XIX/1, 37).⁵³

d) Jazykové znaky v komunikaci a „v osamělém duševním životě“

Předeslali jsme již, že pro Husserlovu snahu o separování poukazovací a vyjadřovací funkce jazykových znaků hraje klíčovou roli srovnání případu jeho užití v souvislosti mezilidské komunikace a v rámci vnitřní samomluvy, kterou Husserl chápe jako promluvu v rámci „osamělého duševního života“. Log. zkoum. se pokoušejí prokázat, že pro smysluplné užívání jazykových výrazů je podstatná nikoli jejich specifická funkce v mezilidské komunikaci, nýbrž jejich čistá vyjadřovací funkce, dále že tato vyjadřovací funkce je podstatně nezávislá na intersubjektivní souvislosti jazykové komunikace a konečně že je možné, ba přímo žádoucí zkoumat vyjadřovací funkci jazyka v rámci „osamělého duševního života“, neboť právě zde se ukazuje ve své čistotě, „nezakalena“ ostatními „vedlejšími“ funkcemi jazykových výrazů. Rozhodující Husserlův argument zní: Jazykové znaky fungují v komunikaci současně jako výrazy i jako znamení; při přechodu do „osamělého duševního života“ ztrácejí jazykové znaky poukazovací funkci, ale zůstává jim funkce vyjadřovací. Vyjadřování je tedy invariantní, podstatnou funkcí jazykových znaků a je třeba zkoumat ho tam, kde se ukazuje ve své původní čistotě, tj. při užití jazykových výrazů v rámci

⁵³ Toto tvrzení je velmi problematické a svědčí o jisté neschopnosti či spíše neochotě Log. zkoum. vypořádat se důsledně s fenomény, které se pohybují na neostře hranici mezi oblastí volního a mimovolního. Zřejmě skutečnost, že gesta a mimika mohou být často vytvářeny vědomě a se záměrem sdělit něco druhému (svým gestem mohu např. zamýšlet druhého před něčím varovat, na něco upozornit atd.), je Husserlem vážně zohledněna a důsledně promyšlena teprve až v rukopisech z let 1913/14, o nichž budeme hovořit v druhém oddíle naší práce. – Tento způsob terminologického fixování pojmu „výraz“ navíc Husserl později opouští. Jasným důkazem jsou např. Ideje II, které označují jako výraz jak mimiku, tak i gesta, ale i vůbec jakékoli vnější projevy „duše“. Výrazem je vše, v čem se prostřednictvím média žitého těla vnějškově projevuje animalita (oduševněnost) živé bytosti.

„osamělého duševního života“. – Zaměřme se nyní na tuto argumentaci v jejích jednotlivých krocích.

Jazyková komunikace – jazykové znaky fungují jako výrazy a současně jako znamení

V souladu s předběžným vymezením vyjadřujících znaků začíná Husserl sledovat ty znaky, které fungují jako „promluva“ či „část promluvy“, tedy jazykové znaky. 1. Log. zkoum. konstatuje jako nepochybnou skutečnost, že výrazy jsou „původně povolány k plnění komunikativní funkce“ (Hu XIX/1, 39). Jejich původním a prvotním úkolem je zajišťovat interpersonální komunikaci, a proto se nabízí zahájit jejich výzkum právě s ohledem na situaci jejich komunikativního užití. To, co je původní či prvotní z hlediska faktického užití, ale ještě nemusí být původní z hlediska podstaty, a tato okolnost, jak je Husserl pevně přesvědčen, platí právě o komunikativní funkci výrazů. Pozornost, kterou 1. Log. zkoum. věnuje fenoménu komunikativního užití jazykových znaků, je tedy vedena zájmem prokázat, že komunikativní funkce výrazů není tím, co tvoří jejich specifickou diferenci vůči ostatním typům znaků, ba naopak, že právě v komunikativním užití se v jistém ohledu stírá zřetelnost rozdílu mezi výrazovou a poukazující funkcí.

Husserlův popis jazykové komunikace (představený především v § 7 1. Log. zkoum.) se omezuje na nejjednodušší a nejpřímochařejší případ zdařilé komunikativní situace, totiž kdy určitá osoba sděluje něco druhé osobě a ta toto sdělení chápe právě v tom smyslu, v jakém to sdělující osoba mínila. Husserlův výklad lze interpretovat jako pokus o vymezení základních podmínek, za nichž se jakákoli zdařilá jazyková komunikace může vůbec uskutečnit.

1) Jaké podmínky musí být splněny na straně mluvčího, aby došlo k vytvoření sdělující promluvy?

- a) Mluvčí musí vytvářet znak.
- b) Mluvčí musí vytvářet znak se záměrem vyjádřit se jím o něčem (spolu vytvářením znaku musí uskutečňovat jisté psychické činnosti, které znaku dávají význam/smysl).
- c) Mluvčí musí vytvářet znak se záměrem sdělit/manifestovat (kundgeben) tímto znakem jeho příslušný smysl svému protějšku.

2) Jaké podmínky musí být splněny na straně posluchače, aby došlo k rozumějícímu přijetí sdělení?

- a) Posluchač musí „přijímat“ (vnímat) vytvořený znak.
- b) Posluchač musí současně s vnímáním znaku pojímat mluvčího jako osobu, která vytváří znak se záměrem vyjádřit se jím o něčem (tj. která spolu s vytvářením znaku uskutečňuje jistou smysl-udělující psychickou činnost).

- c) Posluchač musí pojímat mluvčího jako osobu, která vytváří znak se záměrem sdělit/manifestovat svou smysl-udělující psychickou činnost, resp. její smysl (obsah).

Zdařilá jazykové komunikace je podle tohoto modelu charakterizována jako korelace manifestování (Kundgabe) psychických prožitků mluvčím a přijetí tohoto manifestování (Kundnahme) posluchačem, přičemž tato interakce je nutně zprostředkovávána fyzickou stránkou jazykových znaků. Nabízí se ale otázka, zda v tomto popisu není vynechána přinejmenším jedna zásadní komunikační podmínka, totiž že posluchač spolu s přijetím znaku sám uskutečňuje myšlenku, kterou tímto znakem mluvčí předkládá? Kdyby tak nečinil, odehrávalo by se celé rozumění v prostém registrování promluvy mluvčího jako pouhého znamení existence jeho psychické činnosti. Posluchač by sám nemyslel na to, o čem mluvčí mluví, jeho pozornost by byla zaměřena pouze na existenci jisté psychické činnosti posluchače. Takový případ přijetí sdělující promluvy, kdy myslíme pouze na to, „co teď asi běží mluvčímu hlavou“, je ale zajisté anomální. V podstatě ani není možné hovořit o zdařilé komunikaci, protože mluvčímu se nedaří to, co má v úmyslu, totiž přivést pozornost posluchače ke smyslu či obsahu svého sdělení.

Textovou oporu, která nám brání soudit, že Husserl hájí takto nepřiměřené pojetí jazykové komunikace, nacházíme v krátké poznámce vystupující v kontextu výkladu problematiky vlastních jmen (1. Log. zkoum, § 16). Smysl této poznámky ale zjevně není omezen na oblast vlastních jmen, nýbrž týká se zajisté výrazů vůbec: „*Slyšíme-li vyslovení vlastního jména, je v nás probuzena náležitá představa a my víme: to je představa, kterou v sobě mluvčí uskutečňuje a kterou chce zároveň probudit v nás. Jméno má ale ještě nadto funkci výrazu. Manifestující funkce je jen pomocným prostředkem funkce významové. Primárně není ve hře představa; nejde tedy o to přivádět zájem k představě a k tomu, co se jí nějak týká, nýbrž jde o to přivádět zájem k představovanému předmětu jako míněnému, a spolu s tím jmenovanému, a mít jej jako takový před sebou.*“ (Hu XIX/1, 64) K podmínkám zdařilé komunikace, které musí být splněny na straně posluchače, přidávají tedy Log. zkoum. ještě jeden bod: d) posluchač musí současně s vnímáním znaku uskutečňovat určitou psychickou činnost, jejímž prostřednictvím uděluje tomuto znaku smysl, s nímž jej vytvářel mluvčí.

Primárním motivem Husserlova popisu jazykové komunikace, jak jsme již řekli, je ale především jeho zájem o to, jakým způsobem v této souvislosti fungují jazykové znaky. Naznačili jsme již, že oblast jazykové komunikace představuje podle Husserla jistý kritický případ, kdy se na jednom a témž znaku realizují dvě podstatně odlišné znakové funkce, totiž

funkce vyjadřování a poukazování. Jazykové znaky tedy podle Log. zkoum. fungují v komunikaci současně jako znamení a i jako výrazy. Na jedné straně mluvčí vytváří jazykový znak jako znamení existence své příslušné psychické činnosti. Posлуhač pojímá existenci vyslaného znaku jako znamení existence psychické činnosti mluvčího (smysl-udělující intence a všech prožitků, které s ní případně souvisejí). Na druhé straně je ale vytváření jazykového ve vědomí mluvčího spojeno se záměrem „předložit nějaké myšlenky“, se záměrem „vyjádřit se jím o něčem“ a přijetí znaku posluchačem je spojeno s uskutečněním „myšlenky na něco“ – a potud znak funguje jako výraz.

Jazykové znaky mimo komunikativní užití

Platí-li, že jazykové znaky jsou původně povolány k tomu, aby fungovaly v souvislosti komunikace, a ukazuje-li se nyní, že v této souvislosti jazykové znaky fungují vždy zároveň jako znamení i jako výrazy, mohl by se nabízet závěr, že jazykové znaky vůbec nejsou vhodné k tomu, aby na nich byla zkoumána znaková funkce vyjadřování, nebo dokonce že spojení poukazovací a vyjadřovací funkce v případě komunikativně užívaných jazykových znaků zpochybňuje platnost rozlišení těchto dvou znakových funkcí, tak jak je Husserl nastínil na počátku 1. Log. zkoum. Husserl se ale naopak pokouší prokázat, že takové úvahy lze snadno odvrátit. Jako rozhodující argument uvádí to, že při promluvě „*v osamělém duševním životě*“ si jazykové znaky zachovávají funkci výrazů, zatímco z poukazující funkce jsou nyní zcela vyvázány (Hu XIX/1, 41).

Průkaz toho, že jazykové znaky v monologu „osamělého duševního života“ nefungují jako znamení, vede Husserl ve dvou argumentačních krocích. Jádrem této argumentace je prokázání absence konstitutivních rysů vztahu poukazování v případě užití jazykových znaků v rámci osamělého duševního života.

1) K podstatě poukazování podle Husserla patří, jak jsme výše viděli, to, že přesvědčení o existenci znamení či příznaku je prožíváno jako motiv pro přesvědčení o existenci poukazovaného: „*To, co nám má sloužit jako znamení ..., musí být vnímáno jako existující.*“ (Hu XIX/1, 42); „*K podstatě znamení patří to, že poukazuje na určitý fakt (eine Tatsache), na určitou existenci (ein Dasein).*“ (Hu XIX/1, 65). Předmět, o jehož existenci např. pochybuji nebo který si pouze představuji ve fantazii, pro mne podle Husserla nemůže plnit aktuální funkci znamení. Např. kouř, který si představuji ve fantazii, nemohu prožívat jako znamení ohně, zatímco kouř, který vidím stoupat z lesa, ano. Právě v tomto bodě se ale podle Log. zkoum. liší výrazy od znamení: Výraz při plnění své aktuální znakové funkce nemusí vůbec existovat: „*Neexistence slova nás neruší. Ani nás ale nezajímá. Neboť z*

hlediska funkce výrazu jako výrazu na ní vůbec nezáleží.“ (Hu XIX/1, 42-43) Při promluvě v rámci osamělého duševního života „si v normálním případě jistě vystačíme s představovanými slovy namísto slov skutečných. Ve fantazii nám před očima vystupuje vyřčený nebo vytištěný slovní znak, popravdě ale vůbec neexistuje.“ (Hu XIX/1, 42). Stejně tak ale nemusí vůbec reálně existovat ani předmět, který je výrazem označován: „jmenovaný /nominálním výrazem označovaný/ předmět nemusí vůbec existovat“ (Hu XIX/1, 65).

2) Pro znakovou funkci poukazování se ukázalo dále jako konstitutivní to, že poukazované není aktuálně prožíváno spolu se znamením, je něčím, co leží zprvu mimo aktuální názorné pole toho, kdo vnímá znamení. Pojem poukazování tedy implikuje přechod od aktuálně přítomného k nepřítomnému. Např. kouř, který vidíme současně s ohněm, z něhož vychází, nám nemůže nikdy aktuálně sloužit jako znamení existence tohoto ohně. Stejně tak nemůže podle Husserla jazykový znak sloužit pro mluvčího jako znamení jeho vlastních prožitků, protože tyto prožitky jsou mluvčím spolu s vytvářením znaku „v témž okamžiku prožívány“. A totéž platí i pro promluvu mimo souvislost komunikace: „V monologické promluvě pro nás slova nemohou zajisté fungovat jako poukazy na existenci psychických aktů, neboť takové poukazování by zde bylo zcela bezúčelné. Příslušné akty jsou totiž v témž okamžiku námi samotnými prožívány.“ (Hu XIX/1, 43)⁵⁴

Nutným důsledkem těchto dvou kroků Husserlovy argumentace je to, že při přechodu z komunikativního do mimo-komunikativního užití jazykového znaku dochází nutně k odpadnutí poukazovací funkce. Klíčová otázka nyní zní, zde při odpadnutí komunikativně-poukazující funkce jazykového znaku nedochází k současnému odpadnutí či přinejmenším modifikaci jeho vyjadřovací funkce. Husserl je pevně přesvědčen, že tomu tak není: Výrazy „mají stále své významy, a to tytéž významy jako v komunikaci“ (Hu XIX/1, 41), slovo nadále „vyjadřuje, a vyjadřuje totéž, ať už je někomu adresováno, nebo ne.“ (Hu XIX/1, 42). Z takto rozvinuté úvahy pak nelze než vyvodit následující dva závěry: 1) vyjadřování je v některých případech fakticky propojeno s poukazováním, ale principiálně je na něm nezávislé a může vystupovat zcela bez vztahu k této funkci. 2) Podstata vyjadřování nemůže spočívat v manifestační (kundgebende) funkci, kterou výraz původně plní v souvislosti komunikace: „význam výrazu a vše ostatní, co k výrazu ještě podstatně patří, nelze identifikovat s jeho manifestačním výkonem“ (Hu XIX/1, 42).

⁵⁴ Stojí za povšimnutí, že platnost teze, že při komunikativním užití fungují jazykové znaky zároveň jako výrazy a jako znamení, je Husserlovým vlastním výkladem omezena pouze na perspektivu posluchače. Pro mluvčího jazykové znaky ani v komunikaci nefungují jako znamení, nýbrž vždy jediné jako výrazy.

Podářilo se ale Husserlovi skutečně prokázat, že v případě jazykového znaku je komunikativní funkce oddělitelná od autonomní funkce vyjadřovací? Základem argumentu Log. zkoum. je pojetí specifické komunikativní funkce jazykového znaku jako asociativního poukazu z existence jisté reality (znaku) na existenci nějaké jiné reality (psychických procesů mluvčího). Toto pojetí je ale na první pohled problematické: Funkce jazyka v intersubjektívni souvislosti je takto redukována na pouhé „sdělování psychických aktů“ a ještě navíc na způsob asociativně fungujících „poukazů“. Neschopnost či neochota Log. zkoum. vidět v komunikativním užití jazyka něco víc než pouhou kombinaci vyjadřovací a poukazovací funkce se zdá nasvědčovat tomu, že Husserl vyšel z předem hotové představy o vyjadřování jako souvislosti jazykového znaku a aktů myšlení/poznání, která se uskutečňuje čistě v poli vědomí jediného subjektu. Viděli jsme, že tím, oč v Log. zkoum. vposled běží, je rozbor aktů myšlení a poznání jako místa subjektivní danosti logična. Myšlení, myšlení na něco, které podle Husserla činí užití jazykového znaku smysluplným, je něčím, co ke svému uskutečnění nepotřebuje víc než jeden subjekt, neuskutečňuje se nutně v komunikativní intersubjektívni souvislosti.

1.2.2. Předběžná subjektivní a objektivní charakteristika vyjadřování

V rámci sémiotických analýz 1. Log. zkoum., jejichž cílem bylo jasné odlišení poukazování a vyjadřování, zaznělo první pozitivní určení vyjadřování: Vyjadřovat znamená „mít význam“ a „mít význam“ podstatně souvisí s „mít záměr předložit nějaké myšlenky“ či s „mít záměr vyjádřit se znakem o něčem“. Tuto pozitivní charakteristiku je nyní třeba prohloubit. Všimněme si ještě specifického postupu Husserlova výkladu: Po osmi sémiotických paragrafech věnovaných rozlišení vyjadřování a poukazování rozvíjí 1. Log. zkoum. první úvahu zaměřenou přímo na analýzu funkce vyjadřování a tato úvaha je provedena fenomenologickou, deskriptivně-psychologickou metodou (§§ 9-10). Následně je ale proveden „*obrat od reálného vztahu aktů k ideálnímu vztahu jejich předmětů či obsahů. Subjektivní zkoumání ustupuje zkoumání objektivnímu.*“ (Hu XIX/1, 48). Takový postup ale neodpovídá přísné metodické strategii objasňování logična prostřednictvím subjektivně zaměřené kritiky poznání a rozumu vůbec. Již jsme se zmínili o tom, že přísný metodologický program Husserlových děl je často relativizován a porušován faktickým průběhem analýz. Stejně tak je tomu tedy i zde, v 1. Log. zkoum. Do subjektivně zaměřených analýz se neustále vplétají úvahy týkající se předmětných korelátů příslušných aktů, a totéž platí i opačně. Přesto má dobrý smysl sledovat obě základní linie Husserlovy úvahy (subjektivně a objektivně zaměřenou) samostatně, a tak budeme nyní postupovat i my.

a) Předběžná subjektivní charakteristika souvislosti vyjadřování

Fenomenologická deskripce fenoménu „smyslem oživeného znaku“

Základní otázku, ve vztahu k níž je koncipován Husserlův rozvrh subjektivní analýzy vyjadřování, bychom mohli formulovat takto: Jak lze s ohledem na průběh subjektivního prožívání popsat fenomén vyjadřování jakožto užití smyslem či významem „oživeného“ znaku? Dovolíme si nyní odcitovat v plném znění dvě důležité pasáže 1. Log. zkoum., které v kostce vyslovují všechny podstatné aspekty Husserlovy „deskriptivně-psychologické“ analýzy fenoménu vyjadřování: „*Postavíme-li se na půdu psychologické deskripce, rozčlení se konkrétní fenomén smyslem oživeného výrazu na jedné straně na fyzický fenomén, v němž se konstituuje výraz po své fyzické stránce, a na druhé straně na akty, které mu dávají význam a eventuelně názornou plnost a ve kterých se konstituuje vztah k vyjádřené předmětnosti. Díky těmto aktům je výraz víc než pouhý zvuk slova. Míní něco a v tomto mínění se vztahuje k předmětnému. Toto předmětné se může jevit díky doprovázejícím názorům buď jako aktuálně přítomné, anebo alespoň jako zpřítomněné (např. ve fantazijním obraze). Kde k tomu dojde, tam je vztah k předmětnosti realizovaný. Anebo se tak nestane; výraz funguje smysluplně, je*

ještě stále víc než prázdný zvuk slova, třebaže mu chybí fundující názor, který mu dává předmět. Vztah výrazu k předmětu je nyní nerealizovaný, protože je zadržen v pouhé významové intenci.“ (Hu XIX/1, 43-44) „Přijmeme-li za základ ... fundamentální rozlišení mezi názoru-prostými a vyplněnými významovými intencemi, pak i po oddělení smyslových aktů, v nichž se uskutečňuje jevení výrazu jako zvuku slova, musíme rozlišovat dva druhy či dvě skupiny aktů. Na jedné straně jsou to akty, které jsou pro výraz podstatné, pokud má být ještě vůbec výrazem, tj. zvukem slova oživeným smyslem. Tyto akty označujeme jako význam-propůjčující akty nebo také jako významové intence. Na druhé straně jsou to akty, které jsou sice pro výraz jako takový mimo-podstatné, zato však k němu stojí v logicky fundamentálním vztahu, že s větší či menší přiměřeností vyplňují (potvrzují, posilují, ilustrují) jeho významovou intenci, a spolu s tím právě aktualizují jeho předmětný vztah. Tyto akty, které v jednotě poznání či vyplnění splývají s význam-propůjčujícími akty, označujeme jako význam-vyplňující akty.“ (Hu XIX/1, 44)

Husserl zde rozlišuje tři základní složky fenoménu smysluplného užití jazykového znaku: 1) prožitek jevení fyzické stránky znaku, 2) prožitek „významové intence“ (Bedeutungsintention), 3) prožitek „významového vyplnění“ (Bedeutungserfüllung).

Ad 1) Prožitek jevení znaku je podle Husserla „smyslový akt“, díky němuž si představujeme znak v jeho fyzické stránce, tj. představujeme si to které konkrétní smyslové „znění slova“ (Wortlaut) čili ten který napsaný či vyslovený slovní útvar. Ad 2) Prožitek „významové intence“ má v Husserlově schématu význačné postavení. Tento prožitek je určen jako akt, který „oživuje znak smyslem“. Teprve díky němu získává jazykový znak význam či smysl⁵⁵ a vztah k vyjadřované předmětnosti. Toto „udělování významu či smyslu jazykovému znaku“ se již z perspektivy tohoto předběžného popisu

⁵⁵ Husserl, jak známo, používá v Log. zkoum. termíny „význam“ a „smysl“ (na rozdíl např. od G. Fregeho) synonymně: „Slovo ‚význam‘ užíváme dále jako synonymum slova ‚smysl‘. Jednak je právě u tohoto pojmu velmi příjemné mít k dispozici zaměnitelné paralelní termíny; zejména pokud jde o zkoumání našeho typu, v nichž má být probádán právě smysl termínu ‚význam‘. Spíše je ale třeba zohlednit ještě jinou skutečnost, totiž pevně zakořeněný zvyk užívat obě slova synonymně. Vzhledem k této okolnosti se nejeví jako šťastné rozlišovat jejich významy a užívat jeden termín pro význam v našem smyslu a druhý pro vyjadřované předměty (jak to navrhl např. G. Frege).“ (Hu XIX/1, 58).

K určitému terminologickému posunu dochází u Husserla až v Idejích I, kde je termínem „smysl“ označován „významový obsah“ všech intencionálních aktů, zatímco termín „význam“ je rezervován pouze pro „významový obsah“ vyjadřujících aktů: „Zaměřujeme se výlučně na ‚znamenání‘ a ‚význam‘. Původně se tato slova vztahují pouze k jazykové sféře, ke sféře ‚vyjadřování‘. Je ale téměř nevyhnutelné a zároveň důležité pro postup poznání, abychom rozšířili a patřičně modifikovali význam těchto slov, čímž získají v jistém smyslu aplikovatelnost na celou noeticko-noematickou sféru: tedy na všechny akty, bez ohledu na to, zda jsou spojeny s vyjadřujícími akty, nebo ne. Takto jsme stále hovořili o ‚smyslu‘ – toto slovo se jinak obecně užívá jako ekvivalent ke slovu ‚význam‘ – u všech intencionálních prožitků. Kvůli zřetelnosti chceme slovo ‚význam‘ vyhradit pro starý pojem, a to zejména ve spojení ‚logický‘ význam nebo ‚vyjadřující‘ význam. Slovo ‚smysl‘ používáme nadále v obsáhlejší šíři.“ (HU III/1, 285).

jeví jako nutná podmínka možnosti „fenoménu smyslem oživeného znaku“. Ad 3) Prožitek významové intence může být „eventuálně doprovázen“ aktem, jehož prostřednictvím se vyjadřovaná předmětnost jeví jako aktuálně přítomná, či zpřítomněná. I v tomto aktu, stejně jako v aktu významové intence se „konstituuje vztah znaku k vyjadřované předmětnosti“. Konstituuje se ale pouze v určité speciální podobě, totiž jako vztah k „názorně dané“ předmětnosti. Znak má ale „vztah k předmětnosti“ již díky významové intenci. Jestliže se nadto k významové intenci připojí akt tohoto třetího druhu, je vztah znaku k předmětnosti jakoby „završen“, „aktualizován“, „posílen“, „ilustrován“, totiž právě díky názorné danosti příslušné předmětnosti. Z hledisky podmínek možnosti „fenoménu smyslem oživeného znaku“ se tato funkce jeví jako funkce důležitá, leč nikoli nezbytná, ani podstatná

Je ale vůbec takováto analýza prožitkové souvislosti vyjadřování fenomenologicky oprávněná? Lze toto trojdělení základních složek skutečně ospravedlnit? Jaké ospravedlnění nabízí Husserl?

Rozlišení aktu jevu znaku a aktu významové intence

Podívejme se blíže nejprve na diferenci prožitku jevení fyzické stránky znaku a prožitku významové intence. Tento „deskriptivní rozdíl“ objasňuje 1. Log. zkoum. následující úvaha: „*Deskriptivní rozdíl mezi fyzickým jevem znaku a jeho významovou intencí, která mu vštěpuje ráz výrazu, vystoupí nejjasněji tehdy, když obrátíme svůj zájem zprvu na znak sám, např. na vytištěné slovo jako takové. Činíme-li tak, máme běžný vnější vjem (popř. vnější, názornou představu), a jeho předmět ztrácí charakter slova. Funguje-li tento předmět později opět jako slovo, je charakter jeho představy zcela změněn. Slovo (jako vnější individuum) je nám sice stále ještě názorně přítomné, stále se jeví, ale my se na ně nezaměřujeme, není již ve vlastním smyslu předmětem naší, psychické činnosti.* Náš zájem, naše intence, naše mínění – to vše synonymní výrazy, jsou-li pojaty v relevantně širokém smyslu – míří výlučně na věc, jež je míněna ve smysl-udělujícím aktu. Čistě fenomenologicky řečeno to však neznamena nic jiného než to, že názorná představa, v níž se konstituuje fyzický jev slova, prochází podstatnou fenomenální modifikací, jestliže její předmět získává platnost výrazu. Zatímco na ní zůstává beze změny to, co tvoří jev předmětu, mění se intencionální charakter prožitku. Spolu s tím ... se konstituuje akt znamenání, jenž ... je podstatně odlišný od názorné intence zaměřené na slovo samo.“ (Hu XIX/1, 46-47)

Husserl se odvolává na zkušenost s takovými případy, kdy u jednoho a téhož znaku zažíváme přechod od pozorování slova jako čistě fyzického objektu k rozumění slovu jako

smysluplnému jazykovému znaku. Zvažme nějaký konkrétní příklad. Pokud např. tiskař kontroluje kvalitu tisku, dívá se na slova a písmena jako na černé či jinak barevné stopy na papíře a všímá si čistě jejich fyzických vlastností – zda mají žádoucí odstín, zda jsou dostatečně ostrá, zda jsou na stránce správně umístěna atd. Fenomenologicky vyjádřeno: vytištěná slova se mu jeví jako fyzické předměty, stejně jako např. kameny, stromy, kladiva apod., čili prožívá jisté názorné akty, v nichž je na tyto smyslové předměty zaměřen. Pokud ale skončí s kontrolou tisku a začte se náhle do textu, který má stále před sebou, odehraje se z fenomenologického hlediska velice významná změna: Slova nezmizela z jeho zorného pole, naopak, stále jsou korelátem jeho názorných aktů, avšak tyto akty samy nestačí k uskutečnění celé komplexní situace „čtení“. K názornému smyslovému registrování slov přistupuje nyní ještě „rozumění“, v němž se naše pozornost zaměřuje na předmětnosti, které jsou příslušnými slovy vyjadřovány. Tuto situaci podle Husserla nelze popsat jiným způsobem než tak, že je prožíváno dvojí: představa slova (značně změněná oproti vnímání slova při kontrole kvality tisku) a prožitek významové intence, v němž se uskutečňuje ono nové zaměření na vyjadřovanou předmětnost. Je přítomno obojí a jedno na druhé přítom nelze redukovat.⁵⁶

Další doklad oprávněnosti fenomenologického odlišení prožitků fyzické stránky znaku a prožitků významové intence mohou poskytovat klasické případy užití homonymních výrazů. Může se stát, že slyšíme někoho mluvit o oku a rozumíme tomuto slovu jako výrazu pro tělesný orgán. Posléze ale z kontextu pochopíme, že dotyčný mluví o masném oku v talíři polévky. Fyzický vjem slova je v obou případech stejný, ale mezi první a druhou prožitkovou jednotou je zjevný deskriptivní rozdíl. Tento rozdíl nemůže spočívat v prožitku smyslového jevu znaku, nýbrž jedině v něčem, co k tomuto prožitku v obou případech přistupuje. A právě to jsou podle Husserla prožitky významové intence, případně i prožitky významového vyplnění. V nich je „představován“ v prvním případě zrakový tělesný orgán, v druhém případě masné kolo na polévce.

Rovněž možný je i opačný případ, případ synonymních výrazů, kdy se dvě prožitkové jednoty vyjadřování liší po stránce fyzického jevu znaku, ale jsou přítom shodné po stránce významové intence. Slyšíme-li slova „míč“ a „balón“, prožíváme odlišné akty názorné představy fyzické stránky znaku, ale prožitek rozumění je v obou případech shodný. Tam i tady se „v aktech rozumění“ konstituuje stejně určený vztah k příslušné předmětnosti.

⁵⁶ O tento fenomenologický popis opírá Husserl také jeden ze svých hlavních argumentů proti nominalistické koncepci, že kromě fyzického výskytu slova (*flautus vocis*) a výskytu označované předmětnosti není v souvislosti rozumění jazykového výrazu vykazatelného nic dalšího.

Rozlišení aktu významové intence a aktu významového vyplnění – otázka podstaty významuplnosti jazykových znaků

Jaké argumenty lze uvést na obhajobu deskriptivního rozdílu prožitku významové intence a prožitku významového vyplnění? Ve výše citované pasáži zaznělo, že rozlišení prožitků významové intence a prožitků významového vyplnění je pro fenomenologickou analýzu souvislosti vyjadřování „fundamentální“. To, že tyto dva aspekty konkrétní souvislosti vyjadřování „*nejdou v žádném případě identické*“⁵⁷ je pro Husserla natolik důležité, že prokázání této teze věnuje téměř celou 2. kapitolu 1. Log. zkoum., která nese název „K charakteristice význam-propůjčujících aktů“.

Husserl nejprve vychází ze srovnání případu, kdy prožíváme jev znaku s významovou intencí na jím vyjadřovaný předmět, ale tento předmět přitom není názorně dán, a případu, kdy tento předmět názorně dán je (ať už přímo ve vjemu, nebo alespoň např. v ilustrující fantazii). Rozdíl mezi prvním a druhým případem nelze podle Husserla vysvětlit pouhým konstatováním změny v aktu významové intence. Akt významové intence je v obou případech shodný. Rozdíl proto musí spočívat v přistoupení či odpadnutí nové prožitkové vrstvy, totiž vrstvy prožitků, které konstituují názornou danost příslušné předmětnosti. Detailní argumentaci ve prospěch tohoto fenomenologického rozlišení provádí Husserl v kontextu debaty o otázce „výnamu-zbavených“ výrazů. Základní otázka zde zní: Které akty jsou nutnou a dostačující podmínkou uskutečnění „výnamem oživeného znaku“? Jinými slovy: Které prožitky jsou pro „výnamuplnost znaku“ podstatné, a které nikoli? Husserl považuje v tomto kontextu za nutné vyvrátit především „rozšířené, *ne-li přímo převládající pojetí*“, že významuplnost výrazu spočívá v „*probuzení jistých, výrazu konstantně přiřazených fantazijních obrazů*“ (Hu XIX/1, 67). Pojetí, proti kterému zde Log. zkoum. razantně vystupují, je založeno na názoru, že vždy, když pojmáme slovo ne jako pouhý fyzický předmět, nýbrž jako významuplný znak, máme co do činění s konstantními fantazijními představami či obrazy označovaného předmětu. Tím, že se tyto představy či obrazy připojují k jevu fyzické stránky slova, „udělují mu význam“ a činí jej smysluplně užitým slovem.⁵⁸

1. Log. zkoum. se tedy nejprve pokouší odpovědět na otázku, zda se „výnamuplnost“ znaku „*konstituuje nutně na základě ... aktivity fantazie; anebo zda spíše doprovázející fantazijní obrazy nepatří k mimo-podstatným součástem výrazu*“ (Hu XIX/1, 47). Husserl je jednoznačně přesvědčen o druhé možnosti a svou pozici shrnuje takto: „*Jazykové výrazy jsou*

⁵⁷ „*již z předběžných náznaků, které jsme věnovali skutečnosti vyplnění, vyplývá, že akt, v němž se konstituuje intendující smysl, a akt, v němž se konstituuje vyplňující smysl, nejsou v žádném případě identické*“ (Hu XIX/1, 58)

⁵⁸ Mohanty referuje o této teorii jako „image theory“ nebo „mental picture theory“ (Mohanty 1946, 33 nn.).

jistě v mnoha případech doprovázeny fantazijními představami, které stojí v bližším či vzdálenějším vztahu k jejich významu. Avšak domněnka, že by rozumění výrazům vyžadovalo vždy takové doprovázení, je v rozporu s naprosto zjevnými skutečnostmi.“ (Hu XIX/1, 67-68)

Jaké evidentní skutečnosti zde má Husserl na mysli? Argumentace 1. Log. zkoum. ve prospěch teze, že „*existence doprovázejících fantazijních obrazů nemůže vytvářet významuplnost výrazu (či dokonce sám jeho význam) a jejich odpadnutí nemůže významuplnosti výrazu bránit*“ (Hu XIX/1, 68) lze shrnout do čtyř hlavních kroků:

- 1) Fantazijní obrazy se mohou všelijak měnit, ale význam výrazu zůstává identický.
- 2) Fantazijní obrazy se vůbec nemusejí dostavit, ale významu jazykového výrazu přesto dobře rozumíme. (U abstraktních předmětů nejsme často ani schopni vytvářet ilustrující fantazie, u individuálních a reálných předmětů mohou být tyto fantazie proveditelné, ale nemusejí se nám aktuálně vybavit.)
- 3) Možnou hypotézu protistrany, totiž že doprovázející fantazijní obrazy mohou být „podprahové“, že nejsme schopni je výslovně pozorovat, vyvrací podle Husserla poukaz na fenomén rozumění absurdním výrazů. Výrazy s „nesouhlasným významem“ jako např. „kulatý čtverec“, „trojúhelník s pěti stranami“ atd. nejsou výrazy zcela zbavené smyslu – ve spojení s nimi prožíváme jisté rozumění –, avšak odpovídající fantazijní ilustrace je a priori vyloučena.
- 4) Fantazijní obrazy, které se občas připojují k výrazům, jejichž významy jsou souhlasné, jsou často velmi nepřiměřené tomu, co je výrazem míněno: „*V nesrovnatelné většině případů není zajisté názor významové intenci vůbec přiměřený. Pro naši koncepci to ale v žádném případě nepředstavuje nejmenší potíž. Jestliže významuplnost výrazu nespočívá v názoru (Anschauung), pak není nutné pokládat mluvení bez názoru za mluvení bez myšlenky. Pokud názor odpadne, zůstane s výrazem spojen právě akt téhož druhu jako je ten, který jinak, vztažen k názoru, zprostředkovává poznání jeho předmětu. Akt, ve kterém se uskutečňuje znamenání, je tedy přítomen v jenom i v druhém případě*“ (Hu XIX/1, 73).⁵⁹

Na základě těchto argumentů považuje Husserl za zajištěné, že „*přesouvání významuplnosti výrazů ... do doprovázejících názorných obrazů*“ (Hu XIX/1, 62) je zásadně

⁵⁹ „*Akt znamenání se nemůže uskutečňovat teprve prostřednictvím názoru; jinak bychom museli říci, že to, co prožíváme v nesrovnatelné většině případů naší promluvy a četby, je pouhým vnějším vnímáním či imaginací akustických a optických souborů.*“ (Hu XIX/1, 76)

chybné. Fantazijní obrazy mohou sice čas od času napomáhat našemu rozumění významům výrazů, samy ale těmito významy, ani jejich nositeli být nemohou.⁶⁰

Viděli jsme, že jádrem vymezení výrazu (vyjadřujícího znaku) v Log. zkoum. je to, že se jedná o významuplný znak (bedeutsames Zeichen): „K pojmu výrazu náleží mít význam. Právě to jej odlišuje od ostatních znaků Výraz zbavený významu není tedy přesně řečeno vůbec výraz; nanejvýš je to něco, co uplatňuje nárok či budí zdání být výrazem, přičemž to přesněji viděno výraz vůbec není.“ (Hu XIX/1, 59) Nyní se na základě předběžné fenomenologické analýzy ukazuje, že v jednotě vyjadřování i po případném odpadnutí prožitků, které zajišťují názornou danost vyjadřovaného, zbývá vrstva „významové intence“, která poskytuje pouhému smyslovému jevu jazykového znaku význam či smysl a předmětný vztah. Kdyby ale odpadla i tato prožitková vrstva, zbyl by pouhý jev slova jako fyzického předmětu bez jakékoli znakové funkce. Husserl takto dospívá k závěru, že významová intence je „psychický charakter, který je podstatný pro výraz jako takový a který jej ve vědomí, tedy deskriptivně, odlišuje od pouhého zvuku slova“ a „tento charakter je ... možný a docela často skutečný, aniž by výraz plnil funkci poznání, aniž by stál v jakkoli volném a vzdáleném vztahu k názorům, které poskytují smyslovost.“ (Hu XIX/1, 67). Z toho dále vyvozuje, že „podstata vyjadřování spočívá ve významové intenci“ (Hu XIX/1, 103). Jako nutná a konstitutivní podmínka pro uskutečnění fenoménu znakové funkce vyjadřování je takto ze „subjektivní perspektivy“ odhaleno uskutečnění prožitku „významové intence“.

Původní jednota aktů v souvislosti vyjadřování

Výše uvedená rozlišení byla výsledkem rozboru souvislosti vědomí, v níž prožíváme smysluplné užití jazykového výrazu. Tato souvislost je ale původně prožívána jako jednotná. Vzpomeňme na jakýkoli jednoduchý příklad: Stojím na autobusové zastávce, vidím, jak přijíždí autobus, a slyším, jak někdo vedle mne říká „už jede autobus“. Rozumění této větě prožívám bezprostředně s jejím zaslechnutím a toto rozumění je bezprostředně „vyplněno“ vizuálním vjemem označovaného stavu věcí.

Předběžná fenomenologická analýza znakové funkce vyjadřování v 1. Log. zkoum. se tedy musí pokusit odpovědět na otázku, jaké povahy je jednota výše rozlišených aktů, pokud je brána jako původní fenomenální celek. Je bez dalšího jasné, že vztah mezi jevem znaku a významovou intencí nemůže spočívat pouze v tom, že tyto dva akty „stojí vedle sebe“ ve vědomí bez jakéhokoli vnitřního vztahu. Totéž ale platí, jak jsme výše viděli, i pro vztah mezi

⁶⁰ „*Pomíjivé smyslové obrazy ... fungují jako pouhé pomůcky rozumění, a nikoli samy jako významy či nositele významu.*“ (Hu XIX/1, 71)

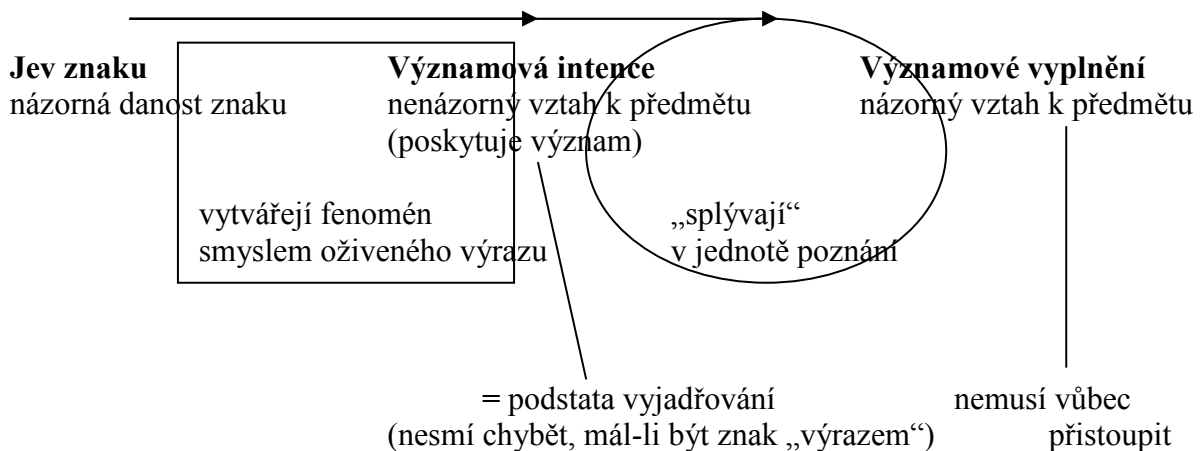
aktem, který konstituuje poukazující znak, a aktem, který konstituuje to, na co je poukazováno. Není tomu tedy s jednotou jevu znaku a významové intence, příp. významového vyplnění nakonec stejně jako u poukazování, kde jednota mezi prvním a druhým aktem byla charakterizována jako „citelná souvislost“ ustavená výkonem asociace? Kdyby se ukázalo, že spojení mezi jevem znaku a významovou intencí je pouze asociativní, byl by tím ohrožen jeden ze základních bodů rozlišení znakového vztahu poukazování a vyjadřování. Jistě i proto odmítají Log. zkoum. připustit, že by pouhá okolnost, že představa předmětu A pravidelně vyvolává na základě psychologických mechanismů představu předmětu B a převádí na ni pozornost, činila již z A výraz B (Hu XIX/1, 46). Vztah jevu znaku a významové intence musí být pojat jinak než vztah jevu znamení a toho, na co je jím poukazováno. Ale jak? Jednota všech tří aktů je podle Husserla prožívána jako „vnitřně spjatá jednota“: „*Akty, které jsme výše rozlišili – na jedné straně akty jevení výrazu a na druhé straně akty významové intence, eventuelně i akty významového vyplnění – netvoří ve vědomí pouhou pospolitost, jako by byly jen současně dány. Tvoří spíše vnitřně spjatou jednotu speciálního charakteru.*“ (Hu XIX/1, 45) V čem ale spočívá onen speciální charakter, o kterém je zde řeč? V jakém smyslu je jednota souvislosti vyjadřování speciální vnitřně spjatou jednotou prožitků?

Jako na první pohled nápadný fenomenální rys této prožitkové vyzdvihuje 1. Log. zkoum. „asymetričnost hodnoty“ jejích složek: „*Každý zná z vlastní vnitřní zkušenosti nestejnost hodnoty složek, které vystupují po obou stranách ... Prožíváno je obojí, představa slova i smysl-udělovací akt; avšak zatímco prožíváme představu slova, nežijeme již vůbec představováním slova, nýbrž žijeme výlučně uskutečňováním jeho smyslu, jeho znamenání. A tím, že tak činíme, že jsme angažováni v provádění významové intence a případně jejího vyplnění, patří celý náš zájem předmětu, jenž je v této intenci intendován a jejím prostřednictvím jmenován. (Přesně vzato znamená obojí totéž.)*“ (Hu XIX/1, 45-46) Prožitek fyzického jevu slova je jakoby odrazovým můstkem, z něhož naše psychická aktivita sice „vychází“, ale od něhož se okamžitě odpoutává a „vyráží“ směrem k předmětu, který je slovem označován. Ústředním výkonem prožitkové souvislosti „rozumění slovu“ je tedy tento „pohyb k označované předmětnosti“, v něm jsme ve vlastním smyslu psychicky angažováni. „*Zvuk slova je nejprve sjednocen (ist eins) s významovou intencí, a ta se opět sjednocuje (eint sich) s příslušným významovým vyplněním*“ (Hu XIX/1, 45) A právě zde vidí Husserl také příčinu k tolik časté záměny význam-udělovacích aktů s akty význam-vyplňujícími: „*protože v jednotě vyplnění se akt intence kryje s aktem vyplňujícím a je s ním tak nejintimnějším způsobem spojen (pokud zde vůbec ještě zůstává nějaká odlišnost), jeví se tato situace snadno*

tak, jako by výraz získával svůj význam vůbec teprve zde, jako by jej teprve čerpal z vyplňujícího aktu. Tak vzniká sklon považovat vyplňující názory (kategoriálně je formující akty se přitom obvykle přehlížejí) za významy.“ (Hu XIX/1, 62)

Jednota mezi jevem znaku, významovou intencí a případně i významovým vyplněním je tedy podle Husserla založena nikoli na asociaci, nýbrž na jistém specifickém „deskriptivním momentu“ této prožitkové souvislosti (Hu XIX/1, 46). Jaké speciální povahy je tento deskriptivní moment jednoty jevu znaku, významové intence a významového vyplnění a jak má být tato jednota fenomenologicky blíže popsána (odhlédneme-li od pouhého vyzdvižení asymetričnosti jejich složek)? To vše zůstává v úvodních paragrafech 1. Log. zkoum. bez objasnění. Stejně tak zůstává záhadou, co má Husserl na mysli, když říká, že názorné akty, v nichž se konstituuje vyjadřovaná předmětnost jako přítomná, či zpřítomněná, „*splývají v jednotě poznání či vyplnění s význam-propůjčujícími akty*“ (Hu XIX/1, 44), či že se s nimi kryjí, a tím „posilují“, „ilustrují“ či „aktualizují“ předmětný vztah, který byl zahrnut již ve významové intenci.

Schéma souvislosti vyjadřování ze subjektivní perspektivy

b) Předběžná objektivní charakteristika souvislosti vyjadřování

Viděli jsme již, že významy pojmají Log. zkoum. jako něco ideálního a objektivního, co v žádném případě nelze redukovat na nějaké reálné subjektivní fenomény. Takto byl pojem významu koncipován a obhajován proti každému psychologickému zkreslování již v Prolegomenech. Nemůže proto překvapovat, že v subjektivně zaměřené fenomenologické deskripci smysluplného užití jazykového znaku není řeč přímo o významech, nýbrž jedině o „význam-propůjčujících“ či „význam-vyplňujících“ aktech a o „významuplnosti“. Dokonce zde není řeč ani o předmětu jako takovém. Tyto pojmy zahrnuje 1. Log. zkoum. do svého

uvažování teprve v objektivně zaměřené analýze, kterou explicitně odlišuje od subjektivně zaměřené fenomenologické deskripce: „*Rozuměním naplněný výraz jsme dosud zkoumali jako konkrétní prožitek. Namísto faktorů vystupujících po jeho obou stranách, namísto jevu výrazu a smysl-propůjčujících prožitků, popř. smysl-vyplňujících prožitků, chceme nyní zaměřit pozornost na to, co je jistým způsobem, v nich dáno: na výraz sám, jeho smysl a příslušnou předmětnost. Provádíme tedy obrat od reálného vztahu aktů k ideálnímu vztahu jejich předmětů či obsahů. Subjektivní zkoumání ustupuje zkoumání objektivnímu.“ (Hu XIX/1, 48) Tímto obratem se Husserlovo zkoumání přesouvá na půdu, na níž se filosofické debaty o jazyce nejčastěji odehrávají.*

Rozlišení významu a předmětu

Že lze v souvislosti vyjadřování z objektivního hlediska rozlišit vyjadřující a vyjadřovaný pól, výraz a vyjadřované, je triviální tvrzení. Jak si ale máme představit vztah těchto dvou pólů? Co figuruje na straně výrazu a co na straně vyjadřovaného? Na první pohled by se mohlo zdát, že výrazy jsou něco jako štítky věcí. Každá věc má své jméno, svůj štítek, a ten je výrazem. Vyjadřovaným toho kterého štítku je pak ta která věc, k níž je štítek připojen. Ptá-li se někdo na význam určitého výrazu, je mu třeba ukázat předmět, jenž je tímto výrazem označován. Je tomu ale opravdu tak, že výrazy jsou něco jako štítky věcí a že význam výrazu a předmět, jenž je výrazem označován, jsou jedno a totéž?

Husserl takovou naivně realistickou sémantiku kategoricky odmítá: „*Každý výraz nejen něco znamená (besagt etwas), nýbrž také o něčem hovoří (sagt über Etwas); má nejen svůj význam, nýbrž vztahuje se také k nějakým předmětům. ... Nikdy ale předmět nespadá v jedno s významem.*“ (Hu XIX/1, 52) U výrazu je tedy podle Log. zkoum. vždy nutno rozlišovat mezi významem a předmětem. Jakým způsobem dokládá Husserl tuto „nutnost rozlišení významu (obsahu) a předmětu“ (Hu XIX/1, 52)? 1. Log. zkoum. se odvolává na jednoduché pozorování, že „*více výrazů může mít tentýž význam, avšak různé předměty, a opět že více výrazů může mít různé významy, avšak tentýž předmět*“ (Hu XIX/1, 52). Nápadné příklady této skutečnosti poskytují výrazu nominálního charakteru („jména“). Např. výrazy „vítěz od Jeny“ a „poražený od Waterloo“ se vztahují k individuálně identickému předmětu, k osobě Napoleona Bonaparte, ale jejich významy zjevně nejsou identické. Stejně tak je tomu např. s výrazy „rovnostanný trojúhelník“ a „rovnoúhlý trojúhelník“. ⁶¹ Každé „univerzální

⁶¹ Paralela této úvahy s proslulou argumentací Fregeho článku „Über Sinn und Bedeutung“ z roku 1892 je na první pohled zjevná. Husserlova a Fregeho sémantika, stejně jako i Husserlovo a Fregeho odmítnutí psychologismu vykazují v mnohém ohledu pozoruhodnou blízkost. Potíže s nesnadným vymezením

jméno“ (jméno s jistým rozsahem předmětů) může naopak označovat různé individuální předměty, ale jeho význam zůstává stále týž. Užitím např. slova „střecha“ mohu při pohledu s Pražského hradu označovat kterýkoli ze stovek individuálních předmětů, které mám právě před očima, ale toto slovo si ve všech případech svého užití uchovává svůj identický smysl. Totéž pozorování platí podle Husserla i pro oblast „výpovědí“ (predikací): Ve vztahu k dvojici vět „A je větší než B“ a „B je menší než A“ Log. zkoum. uvádí, že „*obě dvě věty vypovídají zjevně něco odlišného. Liší se nejen gramaticky, nýbrž i ,myšlenkově‘, tedy právě svým významovým obsahem. Vyjadřují však tentýž stav věcí, táž věc je dvojím způsobem predikativně pojata a vypovězena.*“ (Hu XIX/1, 54) Stejně je tomu např. u dvojic vět „Václav je syn Jana“ – „Jan je otec Václava“, „dům stojí u řeky“ – „řeka teče u domu“ apod. Jedna a táž „objektivní situace“ se může stát identickým předmětem vět, jejichž význam či smysl není v žádném případě identický.

U každého jazykového výrazu je podle Husserla takto zapotřebí rozlišovat 1) výraz sám, 2) smysl či význam, 3) označovanou předmětnost. S tímto výsledkem se ale analýza objektivních složek souvislosti vyjadřování nemůže spokojit. Ještě jedno podstatné rozlišení musí být podle Husserla provedeno tam, kde je jazykový znak zapojen do souvislosti poznání, kde, jak Husserl také říká, „plní poznávací funkci“: „*Přesně odpovídající rozlišení musíme učinit ve vyplňujících aktech, tedy ve vjemu a v jeho kategoriálních formacích, v aktech, díky nimž je pro nás významově míněná předmětnost názorně přítomna tak, jak je míněna. Tvrdím, že ve vyplňujících aktech musíme taktéž rozlišovat obsah, tj. takřikajíc významovou stránku (dem sozusagen Bedeutungsmässigen) (kategoriálně zformovaného) vjemu, a vnímaný předmět.*“ (Hu XIX/1, 56-57) Rozdíl mezi obsahem významové intence a obsahem významového vyplnění fixuje Husserl terminologicky jako „*rozdíl mezi intendujícím a vyplňujícím významem*“ (Hu XIX/1, 50). Pokusme se na nějakém příkladu přiblížit, v jakém smyslu lze mluvit o obsahu významového vyplnění v odlišení od předmětu tohoto prožitku. Řekněme, že se dívám před sebe na stůl a vidím papír s poznámkami, modrou knihu atd. Tuto identickou předmětnou situaci mohu vnímat různými způsoby. Pokud např. hledám, kam jsem dal papír s poznámkami, a náhle jej uvidím, bude se mi příslušná situace názorně jevit nejspíše takto: „papír s poznámkami leží na modré knize“. Pokud ale naopak chci např. otevřít modrou knihu a zjišťuji, že je překryta papírem s poznámkami, bude se mi situace nejspíše názorně jevit jinak: „modrá kniha leží pod papírem s poznámkami“. V obou případech je mi

komplexního vztahu mezi těmito dvěma mysliteli vyvolaly svého času živou debatu, které se zúčastnili autoři jako J. N. Mohanty, R. McIntyre, D. Føllesdal, M. Sukale, T. Eden aj. V našich končinách se tuto problematikou v novější době zabýval např. J. Peregrin.

názorně dána jedna a táž předmětná situace, „smysl“ či „obsah“ mé názorné představy je ale zde i tam různý.

V paralele k fenomenologické diferenciaci významové intence a významového vyplnění rozlišuje tedy 1. Log. zkoum. také objektivní „významový obsah“ významové intence (intendující význam) a objektivní „významový obsah“ významového vyplnění (vyplňující význam). Ani „intendující význam či smysl“ výrazu, ani „vyplňující význam či smysl“ výrazu přitom nikdy nespadá v jedno s předmětem, který je výrazem vyjadřován.

Otázka podstaty významuplnosti výrazu z objektivní perspektivy

Stejně jako v subjektivně zaměřeném zkoumání, tak i v jeho objektivní paralele diskutuje 1. Log. zkoum. otázku podstaty významuplnosti výrazu. Za jakých podmínek je jazykový znak významuplným znakem, výrazem? A za jakých okolností je jazykový znak naopak zbaven významu? Husserlova cesta k odpovědi na obě tyto otázky směřuje přes odmítnutí dvou konkurenčních koncepcí zbavenosti významu. 1) První z těchto koncepcí tvrdí, že jazykový znak je zbaven významu tehdy, když předmět, který je jím označován, neexistuje. 2) Druhá tvrdí, že jazykový znak je zbaven významu tehdy, když jím označovaný předmět je absurdní, kontradiktorický.

Ad 1) Názor, že výrazy jako „zlatá hora“, „desetihlavý pes“ atd. jsou zbaveny významu, se podle Husserla zakládá na mylném a naivním předpokladu, že významem výrazu je existující předmět, který je tímto výrazem označován. Výrazy jako „zlatá hora“ apod. mají nepochybně svůj „intendující význam“, nic nám nebrání „myslet“ na takový předmět, třebaže jsme ho nikdy ve skutečnosti neviděli a ani nevěříme, že by to bylo možné. Tyto výrazy ale mohou mít i „vyplňující význam“. Příslušný předmět nám sice není či nemůže být dán ve vnímání jako skutečně jsoucí, můžeme si jej ale kdykoli zpřítomnit ve fantazii. Významový obsah fantazijní představy předmětu zlatá hora je vyplňujícím významem výrazu „zlatá hora“ a nic na tom nemění okolnost, že existence takového předmětu je na základě empirických důvodů vysoce nepravděpodobná.

Ad 2) Absurdní výrazy jako „kulatý čtverec“, „rovnostranný obdélník“ jsou jistě váženějším kandidátem pro titul „výrazy zbavené významu“. To, co tyto výrazy označují, nejen neexistuje, nýbrž je i absurdní, je to něco, co si nejsme schopni ani fantazijně představovat. Proto se nabízí závěr, že tyto výrazy vůbec nic neznamenají.⁶² Husserl však

⁶² Jako zastánce této koncepce, která v protikladu k pouhé „Gegenstandslosigkeit“ výrazů jako „zlatá hora“ apod. trvá na „Bedeutungslosigkeit“ absurdních výrazů, cituje Husserl psychologické badatele Sigwarta a Erdmanna (Hu XIX/1, 60).

takový závěr odmítá a na podporu svého stanoviska se dovolává argumentů A. Martyho: „*Jak bychom mohli rozumět otázce, zda něco takového existuje, a negativně na ni odpovídat, kdyby tato slova byla beze smyslu? Takovou kontradiktornou matérii si musíme již z důvodu jejího odmítnutí přece nějak představovat.*‘ ... *,Když jsou takovéto absurdity označovány jako nesmyslné, může to znamenat jen to, že zjevně nemají rozumný smysl ...*“ (Hu XIX/1, 61). Klíč k řešení otázky významuplnosti absurdních výrazů spatřuje Husserl spolu s Martym v rozlišení dvou „forem“ smyslu: smyslu jako takového a rozumného smyslu. Je-li apriori nemožné, aby předmět, který je výrazem označován, byl názorně dán, takový výraz je zbaven rozumného smyslu či významu. To však ještě neznamená, že je tento výraz zbaven smyslu či významu jako takového. Rozlišení rozumného smyslu a smyslu jako takového převádí Husserl do své terminologie tak, že zbavenost rozumného smyslu označuje jako „*apriorní nemožnost vyplňujícího smyslu*“ (Hu XIX/1, 61): „*Jestliže chybí ‚možnost‘ či ‚pravda‘, lze intenci výpovědi vykonat samozřejmě ‚jen symbolicky‘; intence pak nemůže čerpat z názoru a z kategoriálních funkcí, které se mohou na jeho základě realizovat, plnost, jež tvoří její poznávací hodnotu. V takovém případě jí chybí, jak se říká, ‚pravdivý‘, ‚vlastní‘ význam.*“ (Hu XIX/1, 50) Zbavenost smyslu jako takového naopak charakterizuje jako apriorní nemožnost intendujícího významu. Jestliže jsme v jistém smyslu schopni rozumět otázce, zda kulatý čtverec existuje, nebo neexistuje, je tomu tak proto, že výraz „kulatý čtverec“ má stále ještě intendující význam, stále ještě něco míní, ale to, co míní, je apriori „objektivně neslučitelné“ (Hu XIX/1, 72).

Zcela jinými případy jsou ale podle Husserla takové výrazy jako „pět pole bez“, „žlutý kudy byl“ apod. Těmto výrazům nelze podle Log. zkoum. připisovat žádný smysl, jejich pomocí nejsme schopni nic mínit, a to ani zcela nenázorně a prázdně. V čem spočívá rozdíl mezi výrazy jako „kulatý čtverec“ a výrazy jako „pět pole bez“? Podle jakého kritéria odlišují Log. zkoum. výrazy, které „něco míní“, tedy od výrazů, které „nic nemíní“, tj. které nemají žádný smysl? Dotýkáme se zde důležitého bodu Husserlovy koncepce, totiž myšlenky apriorních zákonů slučování významů, o níž jsme se již zmínili výše, když jsme hovořili o paralelismu jazykových a významových diferencí a o ideji čistě-logické gramatiky. Základní formální kritéria konstituce jednotného smyslu jsou podle Log. zkoum. založena v prvopočátečních formálních kategoriích a zákonech oblasti významů, jejichž výzkum je úkolem čisté logiky, resp. její nejjednodušší části, totiž čistě-logické gramatiky jakožto nauky o formách významů. Husserl ve 4. Log. zkoum. říká, že jednou z nejzákladnějších skutečností oblasti významů je to, že „*významy podléhají zákonům, které řídí jejich spojování v nové významy*“ (Hu XIX/1, 325). V oblasti významů tedy existují jisté apriorní zákony

slučitelnosti a neslučitelnosti, jejichž porušení vede k vytváření neslučitelných, nejednotných významových shluků, zatímco jejich dodržení vede k vytváření slučitelných, jednotných významových útvarů. Výrazy, které jsou spojeny s nejednotným, neslučitelným seskupením významů, jsou zbaveny „smyslu jako takového“, „nic nemíní“. Naopak všechny výrazy, které jsou spojeny s jednotným významovým útvarem, mají jistý smysl, a to i v případě, když to, co je jimi míněno, je něčím objektivně neslučitelným, nepředstavitelným: „*Jestliže ... řekneme ,kulaté nebo‘ ; ,člověk a je‘ ; apod., neexistují vůbec žádné významy, které by odpovídaly těmto spojením jako jejich vyjádřený smysl. K sobě přiřazená slova v nás sice vyvolávají nepřímou představu jistého jimi vyjádřeného jednotného významu; máme však zároveň apodiktickou evidenci, že takový význam nemůže existovat, že tímto způsobem ustrojené a spojené významové části jsou neslučitelné v jednotném významu. Tuto nepřímou představu samu nelze chápat jako význam oněch slovních spojení. Výraz v normální funkci probouzí svůj význam; kde však chybí rozumění, tam výraz přivolá, nejspíše díky své smyslové podobnosti s významuplnými či srozumitelnými výrazy, nevlastní představu ,jistého‘ příslušného významu, přičemž význam sám zcela postrádáme.*“ (Hu XIX/1, 335) Tak např. významový celek formy „S je p“ tvoří jednotný význam jedině tehdy, když na místě „S“ vystupuje význam „nominální formy“ a na místě „p“ význam „adjektivní formy“. Tato podmínka je ale čistě formální, takže ji mohou splňovat i „materiálně absurdní“ věty jako „čtverec je kulatý“, „čern je bílá“ atd. Nesplňují ji ale naopak pseudo-věty jako „než je červené“, „tento stůl je a“ apod.

Log. zkoum připouští přesně řečeno dvě možné alternativy toho, kdy je znak zcela zbaven významu, a kdy tudíž není výrazem (a v přísném smyslu ani znakem).⁶³

- 1) když nemá vůbec žádný intendující význam, tzn. když se jedná o artikulovaný zvukový útvar bez jakéhokoli významu (pokud ještě pretenduje být výrazem, pak jen díky své vnější podobnosti se skutečnými výrazy). Jedná se o útvary jako „abakadabra“ apod.
- 2) když nemá „jednotný“ intendující význam, tzn. když se jedná o komplexní znakový útvar, který je složen ze skutečných výrazů, ale jakožto celek „nic nemíní“, resp. míní něco, co je „významově neslučitelné“. Příkladem je výraz „zelený je anebo“ apod.

⁶³ „Výraz zbavený významu není tedy přesně řečeno vůbec výraz; nanejvýš je to něco, co uplatňuje nárok či budí zdání být výrazem, přičemž to přesněji viděno výraz vůbec není. Do této skupiny patří artikulované zvukové útvary, které jsou akusticky podobné slovům, např. ‚abakadabra‘, ale na druhé straně i shluky skutečných výrazů, jimž neodpovídá žádný jednotný význam ... Např.: ‚zelený je anebo‘.“ (Hu XIX/1, 59).

Různé formy zbavenosti předmětu a zbavenosti významu, které se v průběhu námi sledované úvahy Log. zkoum. odlišily, můžeme tedy utřídit následujícím způsobem:

1) Aposteriori nemožnost existence označovaného předmětu (desetihlavý pes)	}	výrazy zbavené
2) Apriori nemožnost „vyplňujícího významu“ (rovnostanný obdélník)		
3) Apriori nemožnost „jednotného intendujícího významu“ (zelený je anebo)	}	znaky zbavené
4) Prostá absence „intendujícího významu“ (abakadabra)		

Nyní by již mělo být zřejmé, že Husserlova odpověď na první z výše položených otázek (jaké podmínky musí být z objektivního hlediska splněny, aby byl znak výrazem, tedy významuplným znakem) zní z objektivně zaměřené perspektivy takto: Znak je výrazem právě tehdy, když má jednotný intendující význam. To, co je podle 1. Log. zkoum. ve všech případech vyjadřování invariantní, co v žádném nemůže chybět, je tedy čistě-gramaticky jednotný intendující význam.

Vzájemný vztah objektivních prvků souvislosti vyjadřování

Jedním z hlavních cílů Husserlovy objektivně zaměřené analýzy souvislosti vyjadřování bylo, jak jsme viděli, prokázat, že význam výrazu a předmět výrazu nejsou nikdy jedno a totéž. Význam (intendující význam) byl v závěru vymezen jako podstata významuplnosti jazykového znaku a „zbavenost významu“ byla ostře odlišena od „zbavenosti předmětu“. Máme tomu tedy rozumět tak, že při pohledu na souvislost jazykového znaku, významu a předmětu odhaluje Husserl těsné a podstatné spojení mezi znakem a významem, ale naopak „mimo-podstatné“ spojení mezi významem a předmětem a mezi výrazem a předmětem?

Již v rámci Husserlova subjektivního popisu souvislosti vyjadřování zazněly jasné náznaky, že tomu tak zajisté není a že význam a aspekt vztah k předmětu jsou podle Husserla u každého výrazu podstatně provázány. Jako základní specifický výkon významové intence bylo dokonce určeno právě to, že tato intence poskytuje výrazu význam a současně s tím i vztah k předmětu. Stejně tak i z objektivní perspektivy konstatuje nyní 1. Log. zkoum. toto: „*rozdíl mezi významem výrazu a jeho vlastností, že se při jmenování obrací jednou na tu, podruhé na onu předmětnost (a přirozeně i rozdíl mezi významem a předmětem samým) smíme považovat za zajištěný. Na druhé straně je jasné, že mezi oběma stranami, které je třeba u každého výrazu rozlišovat, existuje blízká souvislost*“ (Hu XIX/1, 54). Jaké povahy je tato souvislost? Význam výrazu a vztah výrazu k předmětu jsou podle Log. zkoum. nejen navzájem spojenými aspekty, nýbrž

jejich provázanost v souvislosti vyjadřování je tak hluboká, že vztah k předmětu se má podle Husserla přímo konstituovat ve významu příslušného výrazu: „ve významu se konstituuje vztah k předmětu. Užívat výraz se smyslem a vztahovat se vyjadřujícím se způsobem k předmětu (představovat si předmět) je tedy jedno a totéž.“ (Hu XIX/1, 59). Jinými slovy: „výraz získává vztah k předmětnosti (Beziehung auf Gegenständliches) pouze tím, že znamená, a je tedy oprávněné tvrdit, že výraz označuje ... předmět prostřednictvím (mittels) svého významu“ (Hu XIX/1, 54).

Cožpak se ale výše neukázalo, že výraz může mít význam či smysl, a přitom se vůbec nemusí vztahovat k žádnému předmětu? A cožpak se dále neukázalo, že výraz s identickým významem se může vztahovat k velmi odlišným předmětům, a naopak výrazy s velmi odlišnými významy se mohou vztahovat k jednomu a témuž předmětu? Jak lze toto vše uvést v soulad s právě zmíněným tvrzením, že vztah výrazu k předmětu se konstituuje ve významu? Vyjděme od druhé z právě nadhozených otázek: Jak uvést v soulad tezi, že výraz s identickým významem se může vztahovat k odlišným předmětům (nebo naopak), a tvrzení, že vztah výrazu k předmětu se konstituuje ve významu?

Předmětný vztah a předmětný směr

Zodpovězení této otázky napomáhá Husserlovo nenápadné leč velmi významné rozlišení „předmětného vztahu“ (gegenständliche Beziehung) a „předmětného směru“ (gegenständliche Richtung). Výrazy „syn svého otce“ a „otec svého syna“ mohou fungovat jako označení jedné a téže osoby. Každý z těchto výrazů se k jedné a téže osobě vztahuje „různým způsobem“, „způsob předmětného vztahu“ těchto výrazů se liší. Jednou je příslušná osoba pojata jako syn svého otce, podruhé je pojata jako otec svého syna. Zatímco ale způsob předmětného vztahu těchto výrazů je odlišný, předmět, k němuž směřují, je tentýž, je to stále jedna a táž identická osoba. Způsob předmětného vztahu je různý, ale předmětný směr je identický. Proto také Husserl může tvrdit, že zachování identického předmětného vztahu znamená zachování identického významu, zatímco „při zachování identického předmětného směru se význam může měnit“ (Hu XIX/1, 55). Výrazy, které prostřednictvím různých významů označují jeden a tentýž předmět, jsou výrazy různého způsobu předmětného vztahu, ale identického předmětného směru. Určitou výjimku zde podle Log. zkoum. představují, jak ještě níže uvidíme, vlastní jména – v jejich případě znamená odlišnost významu zároveň odlišnost předmětného směru.

Předmětný vztah neimplikuje ani skutečnost, ani možnost předmětu

Jak je tomu ale s první otázkou? Není zjevný rozpor mezi tezí, že ve významu výrazu se konstituuje určitý předmětný vztah, a tezí, že výraz může mít význam i tehdy, když se nevztahuje k žádnému předmětu? I zde si musíme všimnout jistých zdánlivě nenápadných rozlišení. Na tom místě Log. zkoum., kde Husserl explicitně vyslovuje názor, že užívat výraz s významem je totéž co vztahovat se k předmětu, následuje dodatek: „*Nezáleží přitom vůbec na tom, zda předmět existuje, či zda je fiktivní, ne-li dokonce nemožný.*“ (Hu XIX/1, 59). Ono „mít význam“, které je nutné k tomu, aby se znak vůbec stal výrazem, je tedy podle Log. zkoum. identické s „mít vztah k předmětu“ jen s tou zásadní výhradou, že otázka existence a neexistence, nebo možnosti a nemožnosti tohoto předmětu zůstává zcela mimo hru. Jinými slovy, výraz má význam a spolu s tím i určitý vztah k předmětu také tehdy, když jím označovaný předmět neexistuje nebo když je absurdní, tedy když je apriori vyloučeno, že by mohl být názorně dán (nejen že nikdy nemůže existovat, ale nikdy si jej nemůžeme představit ani ve fantazii).

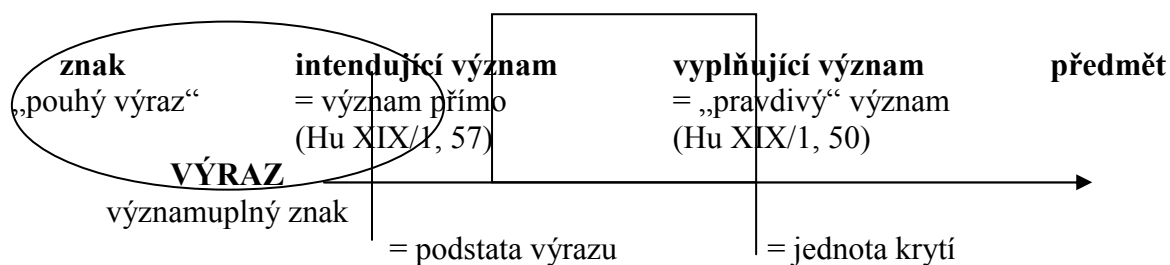
Viděli jsme, jak analýza významuplnosti výrazu z objektivního hlediska ukázala, že pokud je výraz zbaven předmětu, ať už z aposteriorních či apriorních důvodů, neznamená to ještě, že zbaven i významu. Jestliže tedy Husserl připouští existenci vztahu k předmětu u všech významuplných výrazů, znamená to, že koncipuje pojem vztahu k předmětu tak, že do něj není zahrnuta ani skutečnost, ani možnost tohoto předmětu. Pokud jde tedy o ustavení předmětného vztahu výrazu, je podle Log. zkoum. nutnou i dostačující podmínkou (stejně jako u významuplnosti výrazu) to, že výraz má jednotný intendující význam.

Předmětný vztah k názorně danému předmětu

Jak je tomu ale v takovém případě, kdy výraz vyjadřuje předmětnost, která je nejen prázdně míněna, nýbrž i názorně dána? Jak vypadá jednota příslušných složek z objektivního hlediska? Co kromě znaku musí být účastno této souvislosti? Viděli jsme, že podle Log. zkoum. nesmí chybět intendující význam, ten je samotnou podstatou výrazu. Jestliže je ale předmět dán názorně, musí být přítomen vyplňující význam jakožto „významový obsah“, v němž se konstituuje vztah k názorně danému předmětu. Jak se ale tyto prvky vztahují k sobě navzájem? Husserl předkládá následující model: „*V jednotě vyplnění ... se ‘kryje‘ intendující a vyplňující ‘obsah‘, takže při prožívání jednoty krytí máme před sebou intendovaný a zároveň ‘daný‘ předmět ne jako dvojí, nýbrž jen jako jeden.*“ (Hu XIX/1, 57), „*symbolicky*

fungující výraz ... nemíni nic jiného než výraz zjasněný názorem“ (Hu XIX/1, 76). Intendující význam (objektivní významový obsah čistě intendujícího vztahu k předmětu) a vyplňující význam (objektivní významový obsah názorného vztahu k předmětu) se v jednotě poznání či vyplnění podle Log. zkoum. kryjí. Výraz, který funguje v souvislosti poznání (ve vztahu k názorně danému předmětu), nemá tedy dva paralelní předmětné vztahy, nýbrž má jen jeden předmětný vztah a jeden předmětný směr. Kromě metafory krytí používá Husserl také označení jako „realizace“ nebo „aktualizace“, a to s důrazem na dynamickou povahu vztahu mezi významovou intencí a významovým vyplněním: Významový obsah názorného předmětného vztahu „realizuje“ či „aktualizuje“ významový obsah čistě intendujícího předmětného vztahu, tedy realizuje či rozvíjí to, co bylo předtím „zadrženo“ v pouhém intendujícím významu (srov. Hu XIX/1, 44). Stále přítom ale platí, že podstatou výrazu, podstatou vztahu vyjadřování je významový obsah čistě intendujícího vztahu k předmětu, a nikoli významový obsah vyplňujícího vztahu k předmětu.

Schéma souvislosti vyjadřování z objektivní perspektivy

Idealita objektivních složek souvislosti vyjadřování

Obrat k objektivnímu zkoumání, ohlášený na začátku § 11 1. Log. zkoum. implikuje ještě jeden velice významný moment, o kterém jsme zatím výslovně nehovořili. Obrat od konkrétních prožitků k jejich objektivním obsahům či předmětům charakterizuje Husserl zároveň jako obrat od oblasti „reálného“ k oblasti „ideálního“ (srov. Hu XIX/1, 48). Co motivuje Husserla k tomu, aby „objektivně-zaměřenou“ analýzu souvislosti výrazu, významu a předmětu pojímal zároveň jako analýzu ideálních prvků? Uvidíme, že důvodem je Husserlovo přesvědčení, že výraz i význam jakožto základní složky „objektivně pojaté“ souvislosti vyjadřování se vyznačují charakterem „ideální identity“, charakterem „jednoty v rozmanitosti“, který nemůže být připisován žádným časoprostorovým realitám.

Idealita znaku

Husserl si nejprve všímá charakteru ideální identity výrazů při odhlédnutí od jejich významové stránky. Co je vlastně výraz či znak sám? O čem mluvíme, když se např. ptáme, jak se správně píše to a to slovo, nebo když zjišťujeme, co znamená ten a ten jazykový výraz? Husserl odpovídá: „*při dotazu na význam nějakého výrazu (např. ‚kvadratický zbytek‘) nemyslíme samozřejmě slovem ‚výraz‘ tento hic et nunc vyluzovaný zvukový útvar, pomíjející hluk, který se nikdy neopakuje jako týž. Myslíme výraz in specie. Výraz ‚kvadratický zbytek‘ je identicky týž, ať již ho vyslovuje kdokoli.*“ (Hu XIX/1, 48-49) Husserl se zde dotýká důležitého fenoménu, totiž že výraz se může identicky opakovat, že je něčím, co se nezmnožuje v rozmanitých individuálních případech své realizace, a to i při úplném odhlédnutí od významové stránky. Tak např. výraz „stůl“ je stále jedním a tímtéž výrazem, byť se s ním normálně setkáváme ve velmi rozmanitém množství smyslově odlišných případů. Mluvíme stále o témž výrazu, ať už je toto slovo vysloveno hlubokým či vysokým hlasem, pomalu či rychle apod. Ba dokonce mluvíme o témž výrazu, ať už se setkáváme s verbální či grafickou podobou tohoto slova. Jeho identita se udržuje dokonce napříč tak odlišnými oblastmi, jako je oblast vizuálního a akustického vnímání. Výraz sám je identicky tím, čím je, ve svých rozmanitých individuálních realizacích se ani „nerozplývá“, ani „nezmnožuje“. Log. zkoum. zdůrazňují, že výraz sám je proto třeba odlišovat jak od jeho individuálních, reálných případů, tak i od prožitků, v němž se tyto reálné, individuální podoby výrazu konstituují: Výraz sám je mimo čas a prostor, je nepomíjející a přísně identický. Oproti tomu prožitek výrazu, stejně jako individuální smyslová „realizace“ výrazu jsou lokalizovány v čase (výraz může být lokalizován i v prostoru), jsou pomíjející a nikdy se neopakují jako přísně identické. Právě s ohledem na tuto zásadní odlišnost výrazu samého jako něčeho „ideálně identického“ vůči jeho rozmanitým individuálním realizacím hovoří Log. zkoum. o výrazu „in specie“ čili o ideálně-identickém výrazu, jehož idealita je podle Log. zkoum. idealitou species, obecného předmětu.

Idealita významu

To, co bylo právě řečeno o ideálně identickém výrazu, platí podle Husserla neméně o významu samém: „*Otázce po smyslu a významu výpovědi bude za normálních okolností sotva někdo rozumět tak, že by ho napadlo odkazovat na soud jako psychický prožitek. Na tuto otázku spíše každý odpoví: To, co tato výpověď vypovídá, je totéž, ať již ji jako tvrzení vyslovuje kdokoli a ať již tak činí za jakýchkoli okolností a v jakémkoli čase*“ (Hu XIX/1, 49)

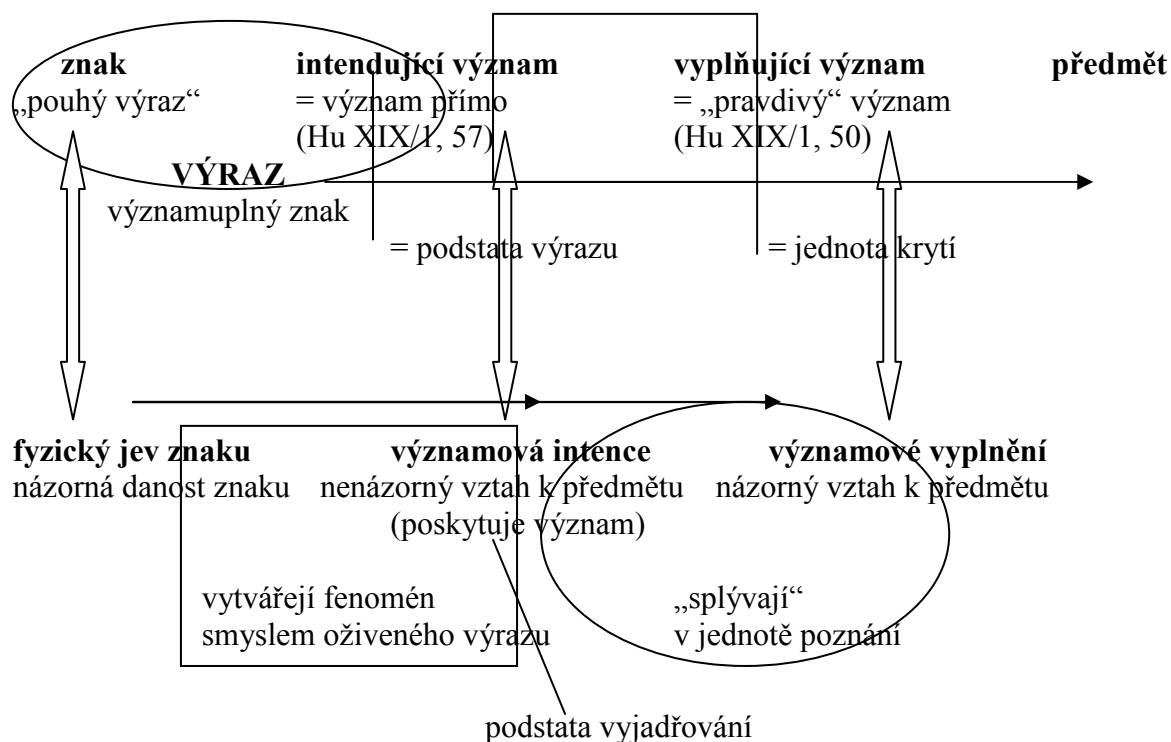
Význam je něčím ideálně-identickým, něčím, co se nezmnožuje ani počtem individuálních aktů, v nichž se realizuje, ani počtem individuálních subjektů, které tyto akty uskutečňují. Na rozdíl o těchto subjektů a jejich prožitků, je význam rovněž něčím zcela ne-subjektivním a ne-časovým: „*to, co je ve výpovědi vypovídáno, není vůbec nic subjektivního. Můj soudový akt je prchavý prožitek, je vznikající a zanikající. To, co výpověď vypovídá, tento obsah, že tři výšky trojúhelníka se protínají v jednom bodě*“ není však *ničím vznikajícím a zanikajícím. Kolikrát já nebo kdokoli jiný pronáší jednu a tutéž výpověď se stejným smyslem, tolikrát je vždy znova souzena. Soudící akty jsou případ od případu odlišné. To, co soudí, to, co výpověď znamená, je však vždy totéž. Je to cosi v přísném smyslu identického, je to jedna a táž geometrická pravda.“ (Hu XIX/1, 50) Význam jakožto něco podstatně ne-časového, přísně identického a nezávislého na subjektech a jejich prožitcích – včetně jejich existence: význam „*je identicky tím, čím je, ať už myslím a jsem, ať už vůbec jsou nějaké myslící osoby a akty, či nikoli. To platí pro všechny významy*“ (Hu XIX/1, 105) – charakterizují Log. zkoum. opět jako ideální jednotu ve smyslu species: „*Idealita významů je zvláštním případem ideality specifična vůbec (des Spezifischen überhaupt).*“ (Hu XIX/1, 107) „*Významy ... tvoří třídu pojmů ve smyslu ,obecných předmětů*“ (Hu XIX/1, 106), „*tvoří ideálně uzavřený soubor obecných předmětů, pro než je něčím nahodilým, jsou-li myšleny a vyjádřeny*“ (Hu XIX/1, 110). Idealita species je přitom charakterizována jako „*vyklučující protiklad k realitě či individualitě*“ (Hu XIX/1, 107). Husserlovo určení „způsobu bytí“ významů (obecných předmětů vůbec) je tedy opět založeno na premise „fundamentálního rozdílu“ mezi reálným a ideálním bytím, která sehrála, jak jsme viděli, zásadní roli v Husserlově polemice s logickým psychologismem, ale i ve vytyčení pozitivního úkolu „čisté logiky“. ⁶⁴*

Co je to ale „species“ a co vše je vlastně implikováno ve vymezení významu a výrazu jako „species“? Odpověď na tyto základní otázky nepřináší předběžná analýza fenoménu vyjadřování 1. Log. zkoum., nýbrž teprve výklady předložené v dalších částech 2. dílu Log. zkoum., kterým se budeme muset níže podrobně věnovat.

*

⁶⁴ Příklad odpovídajících míst z Prolegomen: „*Nesmíme směřovat soud jako soudový obsah, tj. ideální jednotu, a jednotlivý reálný akt souzení. První máme na zřeteli tam, kde mluvíme o soudu , $2 \times 2 = 4$ ‘, který je tímtež, ať už ho soudí kdokoli.*“ (Hu XVIII, 126); „*soudy ve smyslu výpovědních významů in specie, jsou identicky tím, čím jsou, ať už jsou základem skutečných aktů vypovídání, či nikoli, a dále ať už je vypovídá ten či onen.*“ (Hu XVIII, 145) Zásadní omyl „Herbartova směšování takřkajíc Platónské ideality a ideality normativní“ (Hu XVIII, 221) spatřují Prolegomena v tom, že Herbart „*vkládá podstatu ideality logického pojmu do jeho normality. Tím se mu posouvá smysl pravé a ryzi ideality, významové jednoty v roztroušené rozmanitosti prožitků. Tak je ztracen právě fundamentální smysl ideality, podle kterého je ideální a reálné odděleno nepřeklenutelnou propastí*“ (Hu XVIII, 220).

Pokud nyní spojíme výsledky Husserlovy předběžné charakteristiky souvislosti vyjadřování z obou perspektiv (subjektivní i objektivní), získáme následující schéma:

Ze „subjektivní perspektivy“ lokalizuje Husserl podstatu vyjadřování do uskutečnění „významové intence“, jejíž sjednocení s prožitkem jevu znaku vytváří teprve fenomén smyslem oživeného výrazu. Významovou intenci pojímá jako to, co poskytuje jevu znaku význam či smysl a zároveň vztah k předmětu. K významové intenci se mohou, ale nemusí připojovat také názorné akty, v nichž je názorným způsobem dán předmět, který je ve významové intenci pouze míněn. Tímto způsobem se Husserlovi daří vyhnout problematické sémantické koncepci, podle které spočívá významuplnost výrazu v přístupu fantazijních obrazů označované předmětnosti. Z perspektivy objektivně zaměřené analýzy pak významuplnost jazykového znaku spočívá podle Husserla v tom, že má jednotný význam. Přestože Husserl spatřuje velmi těsnou souvislost mezi významem a předmětným vztahem výrazu, daří se mu jasně distancovat od naivně realistické sémantiky, podle níž je významem výrazu označovaný předmět. V neposlední řadě pak vyzdvihuje Husserl ideální charakter významu i výrazu samého a jejich idealitu určuje jako idealitu ideálně-identické jednoty „species“.

Na první pohled je ale patrné, že Husserlovy analýzy fenoménu vyjadřování podané v 1. Log. zkoum. jsou pouze provizorní. Navzdory velmi detailním rozborům, které jsme výše

sledovali, zůstává stále celá řada základních pojmů a souvislostí téměř bez objasnění. Vnucují se především následující otázky: Co jsou vůbec ony psychické prožitky, intence či akty, o nichž je v Husserlově subjektivně zaměřené analýze řeč? Jaké povahy je jednota jevu znaku, významové intence a případně i významového vyplnění? Jak může prožitek významové intence „poskytovat“ jazykovému znaku význam, když je jen subjektivním „psychickým fenoménem“, zatímco význam je objektivní a ideální jednotou? A co přesně znamená, že ve významu, resp. významové intenci se konstituuje vztah výrazu k předmětu?

1.2.3 Teorie poznání a pregnantní fenomenologická charakteristika vyjadřování

Podle naší interpretace (srov. 1.1.2) a podle některých Husserlových vlastních výroků představují analýzy fenoménu smysluplného užití jazykového znaku 1. Log. zkoum. pouze východisko pro vlastní rozvinutí fenomenologické deskripce aktů myšlení a poznání. Ve své subjektivní a objektivní charakteristice fenoménu vyjadřování využívá 1. Log. zkoum. řadu pojmových diferencí, které budou zevrubně zavedeny a vypracovávány teprve v rozsáhlých výkladech k teorii intencionality a poznání podaných v 5. a 6. Log. zkoum. Proto na tomto místě našeho výkladu považujeme za nezbytné představit alespoň základní stavební kameny teorie poznání a intencionality Log. zkoum., přičemž pomocí takto získaných náhledů se pak v posledním úseku této části pokusíme prohloubit naši interpretaci Husserlových úvah o fenoménu jazyka.

a) Základní pojmy teorie intencionality a teorie poznání Log. zkoum.

Výklad teorie intencionality a teorie poznání Log. zkoum., který předkládáme na následujících stránkách, má v celku naší práce pouze „služebný“ charakter. Neusilujeme v něm proto o úplnost, nýbrž naopak představujeme jen základní rozvrh, který postačí pro uskutečnění našeho záměru. Základem naší interpretace bude až na několik výjimek výlučně text 5. a 6. Log. zkoum., a to pouze ve znění 1. vydání z roku 1901.

Prožitek, vědomí a intencionální akt

Jak chápe Husserl onen klíčový pojem subjektivních analýz vyjadřování, totiž pojem „prožitek“? Prožitek je v 5. Log. zkoum. charakterizován jako konstitutivní část „já“ či „vědomí“: „*to, co jako reálná část konstituuje to které já či vědomí*“ (Hu XIX/1, 363). Co je to ale vědomí či já? Vědomí vymezuje 5. Log. zkoum. jako celek či souhrn prožitků toho kterého psychického individua: „*souhrn prožitků, který (každý pro své já) zčásti s evidencí nalézáme jako něco, co se v nás vyskytuje, a z další čisti na základě dobrých důvodů předpokládáme*“ (Hu XIX/1, 363). Já či vědomí tedy podle Log. zkoum. není ničím jiným než jednotou spojení prožitků a prožitky nejsou zase ničím jiným než částmi a momenty této jednoty. Principem spojování prožitků v jednotu jsou přitom podle Husserla zákony, které spočívají v povaze prožitků samých (zákony celků a částí), a tak zde není zapotřebí žádného „vnějšího“ sjednocujícího prvku, žádného „čistého já“ jako „transcendentálního“ pólu jednoty prožitků (5. Log. zkoum., § 4).

Je na první pohled patrné, že toto vymezení prožitku a vědomí se pohybuje v definatorickém kruhu. Tento definatorický kruh je v prvních paragrafech 5. Log. zkoum.

prolomen jen v několika málo bodech: Prožitky a vědomí charakterizuje Husserl jako něco, co je 1) empiricky reálné (časové), 2) čistě psychické (v abstrakci od „tělesného já“). Prožitky tedy nejsou lokalizovány v prostoru a nemohou být ani v ničem prostorově obsaženy. Vědomí není žádnou věcí, která by byla složena z prožitků jako z malých věcí. Kromě tohoto očividného odmítnutí „naturalizace“ či „biologizace“ prožitku lze v „kruhové struktuře“ Husserlova vymezení prožitku a vědomí identifikovat ještě jeden významný pozitivní prvek: Prožitek a vědomí pojímají Log. zkoum. „čistě deskriptivně“ (tak, jak je každý „v sobě nalézá“), čili bez interpretujícího překračování danosti, které by chtělo např. „vysvětlit“ fenomén prožitku a vědomí pomocí odkazu na jeho genezi.

Husserl se připojuje k názoru svého učitele, F. Brentana, podle něhož je základní charakteristikou každé „psychické bytosti“ to, že je schopna představovat si předměty a na základě těchto představ se k předmětům dalším jiným způsobem vztahovat (radovat se, bát se, doufat atd.): „*Fenomenologické jádro já (empirického já)*“ vytvářejí takové prožitky, „*kteří pro toto já ,přivádějí k vědomí předměty*“ či „*ve kterých se já ,zaměřuje na příslušný předmět*“ (Hu XIX/1, 375). V souladu s touto charakteristikou přejímá Husserl i Brentanovo základní vymezení „psychických fenoménů“: Psychické fenomény jsou „*takové fenomény, které v sobě intencionálně zahrnují předmět*“ (Hu XIX/1, 382). Fenomenologickým jádrem každého psychického já je tedy „intencionální vztah k předmětu“ a tento vztah je uskutečňován význačnou třídou prožitků, které jsou proto označovány jako „prožitky intencionální“. Jako kratší alternativu názvu „intencionální prožitek“ zavádí Log. zkoum. termín „akt“ (srov. 5. Log. zkoum., § 13). Slovo „intence“, které je základem adjektiva „intencionální“, má vyjadřovat primárně právě tento rys zaměření na předmět, přičemž podle Husserla nemá záležet na tom, zda toto „zaměření na předmět“ vykazuje charakter explicitní pozornosti, či nikoli – „zaměření na předmět“ jsme i tehdy, když se vztahujeme k předmětu, který leží obrazně řečeno mimo náš zájem (Hu XIX/1, 392).

Každé „psychické já“ je ale kromě svého intencionálního jádra konstituováno dále i prožitky, které nemají charakter „intence“, totiž „počítky“ (Empfindungen). Počítky a jejich soubory jsou prožívány, tedy jsou reálnou částí vědomí, ale nejsou samy schopny „zahrnovat v sobě intencionálně předmět“. Přesto, jak uvidíme, hrají zcela zásadní roli z hlediska funkce poznání.

Pro pochopení Husserlovy teorie intencionality je klíčové to, že ono „zaměření na předmět“ či předmětný vztah, který se uskutečňuje v intencionálním prožitku, nesmí být v žádném případě pojímán jako vztah mezi nějakými realitami (např. mezi duší a věcí, myslí a extra-mentálním předmětem atp.). Prožitek (vědomí vůbec) není, jak již bylo řečeno, žádnou

věcí ve smyslu časoprostorové reality. Nemá lokalizaci v prostoru a nemůže se k ničemu prostorově vztahovat. Ani intencionální předmět není ale žádnou věcí, která by obrazně řečeno někde stála a čekala na to, až se k ní akt vztáhne v podobném smyslu jako sahá ruka po předmětu, který je od ní o sobě oddělen a leží v jejím dosahu. Při prožitku „předmětného vztahu“ není v reálném, časoprostorovém smyslu vztahováno vlastně nic k ničemu: „je přítomno jen jedno, totiž intencionální prožitek, jehož podstatným deskriptivním charakterem je právě příslušná intence. Tato intence je v souladu se svým speciálním charakterem tím, co plně a jedině tvoří představování tohoto předmětu.“ (Hu XIX/1, 386). „Za svůj tak a tak určený vztah k tomu kterému předmětu nevděčí představa v žádném případě tomu, že by se angažovala na nějakém vůči ní vnějším, o sobě a pro sebe jsoucím předmětu: jako by k němu ve vážně míněném slova smyslu ‚směřovala‘ ...; nevděčí za to vůbec ničemu, co by vůči ní zůstávalo nějak vnějším, nýbrž výlučně svému zvláštnímu vnitřnímu rysu.“ (Hu XIX/1, 451).

Nepředpojatá fenomenologická analýza může tedy v metodické čistotě u každého intencionálního prožitku rozlišovat reelný⁶⁵ a intencionální obsah. Reelný obsah intencionálního prožitku tvoří všechny části a momenty, které reelně konstituují tento prožitek jako celek (Hu XIX/1, 411). Tyto složky jsou reelně obsaženy v aktu a jsou také spolu s celým aktem časově individualizovány (spolu s příslušným aktem vznikají a zanikají atd.). O intencionálním obsahu aktu lze pak mluvit výhradně s ohledem na specifický rys „zaměření na předmět“. Husserl uvádí tři pojmy, které v této souvislosti přicházejí v úvahu (Hu XIX/1, 413): 1) intencionální předmět aktu, 2) matérie aktu, 3) intencionální podstata aktu.

Intencionální předmět

Každý akt se podle Log. zkoum. vztahuje k určitému odpovídajícímu intencionálnímu předmětu, k předmětnému korelátu. Viděli jsme, že Log. zkoum. rozhodně nepovažují intencionální předmět za reelnou součást aktu. Intencionální předmět nepatří k reelnému obsahu aktu, jeho konstitutivním rysem je naopak právě to, že zůstává něčím identickým v průběhu rozmanitých proměn reelného obsahu prožitku a že tímto způsobem tento reelný obsah aktu přesahuje, transcenduje. Předmět je vůči intencionálnímu prožitku vždy něčím transcendentním (např. Hu XIX/1, 427). Tuto okolnost Husserl s oblibou ilustruje pomocí příkladů z oblasti vizuálního vnímání: Dívám se na hrnek, reelnou částí mého vědomí jsou stále nová a nová počítková data, vnímaný intencionální předmět „hrnek“ je však stále týž.

⁶⁵ = „fenomenologický“ či „deskriptivně-psychologický“ (Hu XIX/1, 411)

Závažný zdroj možného nepochopení Husserlovy teorie intencionality představuje označování „předmětného korelátu“ intencionálního prožitku právě jako intencionálního. Scholastická teorie intencionality, na kterou odkazoval ještě i F. Brentano, pojímá totiž intencionální vztah vědomí k předmětu jako „*intencionální (ale i mentální) inexistenci předmětu*“ (Hu XIX/1, 380). Intencionální předmět je tedy chápán jako „mentální obraz“ či jako „v mysli obsažený znak“ skutečného předmětu. Vztah ke skutečnému předmětu, např. ve vjemu, se pak podle této koncepce uskutečňuje prostřednictvím „mentálního obrazu“. Husserl ale takové pojetí „vztahu k předmětu“ razantně odmítá. Hlavní námitka 5. Log. zkoum.⁶⁶ proti „znakovým“ či „obrazovým“ teoriím intencionality zní, že předpoklad „mentálního předmětu“ jako členu, který by měl nutně zprostředkovávat vztah ke skutečnému předmětu, je zbytečnou a deskriptivně neospravedlnitelnou konstrukcí: Pokud bychom se ke skutečnému předmětu opravdu vztahovali pomocí obrazu či znaku, který „existuje v mysli“, museli bychom vždy uskutečňovat „obrazové“ či „znakové“ vědomí, tedy představovat si tento mentálně inexistující předmět jako obraz či znak a nechávat se jím „vést“ k zobrazovanému či označovanému předmětu. Nic takového ale ve vědomí předmětu nenalzáme a neprožíváme. Kritizované pojetí se navíc zaplétá do nekonečného regresi: Předmět, který by jako „mentální obraz“ či „znak“ zastupoval předmět skutečný, by byl něčím, co si musíme rovněž nejprve nějak představit. Taková představa by se ale musela uskutečnit prostřednictvím dalšího „mentálního obrazu“ atd. Jako základní omyl znakové či obrazové teorie intencionality tedy Log. zkoum. identifikují zdvojování intencionálního a skutečného předmětu: „*Stačí to jen vyslovit a každý musí uznat, že intencionální předmět představy je týž jako její skutečný a případně jí vnější předmět a že je protismyslné mezi oběma rozlišovat.*“ (Hu XIX/1, 439). Výraz „intencionální“ tedy podle Husserla neříká ve vztahu k předmětu nic o jeho skutečnosti či neskutečnosti, nýbrž charakterizuje jej pouze jako předmětný korelát intencionálního prožitku. Husserl ale rovněž zdůrazňuje, že ani výraz „transcendentní“ neříká ve vztahu k předmětu nic o jeho skutečnosti či neskutečnosti. Každý intencionální předmět je transcendentní, totiž v tom smyslu, že překračuje či přesahuje reálný obsah svého prožitku. Např. intencionální předmět „hejno poletujících stromů“ je v tomto smyslu stejně transcendentní jako intencionální předmět „tento les“.

Tato úvaha ale v žádném případě neznamená, že by Husserlova teorie intencionality neuměla rozlišovat mezi vztahem k pouze imaginárnímu předmětu a vztahem ke skutečnému

⁶⁶ Tato námitka je vypracována především v § 11 a v „Příloze k paragrafům 11 a 20“ zařazené na konci 2. kap. 5. Log. zkoum. (V 2. vydání Log. zkoum. dal Husserl této příloze název „Ke kritice ‚znakové teorie‘ a nauky o ‚immanentních‘ předmětech aktů“ Hu XIX/1, 436).

předmětem. Uvidíme, že tomu tak není, třebaže i v tomto ohledu uplatňují Log. zkoum. fenomenologický princip, že „všechny rozdíly ve způsobu předmětného vztahu jsou deskriptivními rozdíly příslušných intencionálních prožitků“ (Hu XIX/1, 427): Rozdíly mezi „skutečností“, „imaginaritou“ a „pouhou míněností“ předmětu se musí vykázt jako rozdíly způsobu intence. Především, že skutečný předmět je podle Log. zkoum. nikoli předmět „vně vědomí“, nýbrž předmět daný význačnou formou intence: „*skutečný*‘ *neznamená* ,*jsoucí vně vědomí*‘, *nýbrž* ,*nikoli pouze míněný*“ (Hu XIX/1, 775). O tomto deskriptivnímu rozdílu budeme ještě níže hovořit.

Ve vztahu k intencionálnímu předmětu aktu je třeba podle 5. Log. zkoum. provést ještě jedno důležité rozlišení. Je třeba rozlišovat: a) „*předmět tak, jak je intendován*“ (der Gegenstand, so wie er intendiert ist), b) „*předmět přímo, který je intendován*“ (schlechthin der Gegenstand, welcher intendiert ist) (Hu XIX/1, 414). Intencionální předmět je v každém aktu představován vždy jako nějak určený – má určité vlastnosti, vystupuje v určitých vztazích atd. Jeden a tentýž předmět může být ale představován jako různě určený: např. osoba Napoleona Bonaparte může být představena jednou jako „vítěz od Jeny“, podruhé jako „poražený od Waterloo“; kmen stromu padlý přes cestu může být představován jednou jako „nepříjemná překážka“, podruhé jako „kus dřeva vhodný k sezení“ atd. Termín „předmět, tak jak je intendován“ označuje intencionální předmět v právě těch a těch určeních, v nichž je v tom kterém aktu intendován („vítěz od Jeny“, „poražený od Waterloo“, „nepříjemná překážka“, „kus dřeva vhodný k sezení“). Termín „předmět, který je intendován“ označuje naopak předmět, který můžeme identifikovat (např. na základě širší zkušenostní souvislosti) jako identického nositele rozmanitých určení. Různé intencionální prožitky se tak mohou vztahovat k identickému „předmětu, který je intendován“, a přesto k různým intencionálním předmětům ve smyslu „předmětu, tak jak je intendován“.

Níže (v části 2.1) uvidíme, že toto rozlišení dvou pojmů intencionálního předmětu sehrálo zcela zásadní roli v Husserlově objevu noematického pojetí významu.

Intencionální matérie a intencionální podstata aktu

Druhý z pojmů, které podle Husserla přicházejí v úvahu v souvislosti s pojmem intencionálního obsahu aktu, je pojem „matérie aktu“. Matérii aktu charakterizuje 5. Log. zkoum. jako „*to v aktu, co mu vůbec teprve poskytuje vztah k předmětnosti, a tento vztah je tak dokonale určený, že matérie určuje nejen předmětnost vůbec, kterou akt míní, nýbrž i způsob, jímž ji míní ... určuje, jako co akt tu kterou předmětnost pojímá*“ (Hu XIX/1, 429-430). Z tohoto vymezení je patrné, že matérii aktu přisuzuje Husserlova teorie intencionality

zcela centrální roli. Matérie je klíčovou složkou intencionálního prožitku proto, že mu poskytuje onen aspekt, který jej vůbec teprve činí prožitkem intencionálním, tedy aspekt předmětného vztahu. Z uvedeného vymezení dále vyplývá, že předmětný vztah je podle Husserla „zajišťován“ prostřednictvím materií aktu vždy jako již nějak obsahově určený. Není tomu tak, že by intencionální prožitek získával nejprve předmětný vztah a ten byl teprve následně nějak určován. Intencionální vztah aktu je materií navíc určován v obou ohledech, které byly výše rozlišeny ve vztahu k pojmu intencionálního předmětu: Je určeno, kteřý předmět je představován („předmět, který je intendován“), a současně i to, v jakých určeních a vztazích je představován („předmět, tak jak je intendován“). Pokud by tedy dva akty měly stejnou materii, představovaly by tentýž předmět v přesně stejných určeních a vztazích: „*Tutéž představu určité věci máme tehdy, když máme představy, v nichž se nám tato věc nejen vůbec představuje, nýbrž v nichž se nám představuje jako přesně táž; tj. ... na základě téže materie*“ (Hu XIX/1, 432) U aktů s rozdílnou materií není ale podle Log. zkoum. vyloučeno, že se tyto akty vztahují k identickému „předmětu, kteřý je intendován“. Již jsme zmínili o tom, že různé akty mohou podle Husserla představovat identický „předmět, kteřý je intendován“, ale přesto se mohou lišit svým „předmětem, tak jak je intendován“. Tato možnost je dána právě tím, že akty mohou mít různé materie, které „zajišťují“ vztah k identickému „předmětu, který je míněn“, ale vždy jinak určenému (s jinými určeními, v jiných vztazích atd.).

Jako třetí kandidát pro označení „intencionální obsah aktu“ byl uveden pojem „intencionální podstata aktu“. Tento pojem vymezuje 6. Log. zkoum. následujícím způsobem: „*jako podstatu ... intence je třeba pojímat to, co žádné intenci ... nesmí chybět nebo co v žádné ... intenci nelze volně měnit, aniž by ji to s ideální nutností ovlivnilo po stránce jejího vztahu k předmětnosti. ... za podstatu objektivujících aktů vůbec lze považovat ... jednotu kvality a materie.*“ (Hu XIX/2, 625-626) Výrazem „intencionální podstata aktu“ tedy Log. zkoum. neoznačují žádnou „obecnou“ či „ideální“ entitu (jak by se mohlo díky slovu „podstata“ zdát), nýbrž jistý moment aktu, který nesmí v prožitku chybět, má-li vůbec dojít k uskutečnění „vztahu k předmětu“, a který zároveň zajišťuje konstantnost či identitu uskutečňovaného předmětného vztahu ve všech jeho konstitutivních rovinách.

Neplní tyto funkce ale již sama materie aktu? Pokud jde o funkci „poskytování“ předmětného vztahu, je odpověď Log. zkoum. pozitivní, pokud jde ale o funkci „určení předmětného vztahu ve všech konstitutivních rovinách“, je odpověď negativní. Materie sice určuje vztah k předmětu po stránce toho, který předmět a s jakými určeními a vztahy je

představován, nicméně nestanovuje ještě jeden podstatný aspekt každého předmětného vztahu. Každý intencionální předmět je totiž podle Log. zkoum. intendován vždy nejen jako tak a tak určený (s těmi a těmi vlastnostmi, vztahy atd.), nýbrž také jako určený s ohledem na to, zda se k němu vztahujeme jako k něčemu jistě jsoucímu nebo pochybnému, milovanému nebo nenáviděnému, chtěnému nebo nechtěnému atd. Tento nový ohled předmětného vztahu – zda se jedná o tvrzení, pochybnost, otázku, přání, radost, touhu, chtění apod. – je podle Log. zkoum. určován specifickým momentem intencionálního prožitku, který Husserl označuje jako „kvalitu aktu“. Teprve spojení matérie a kvality aktu konstituuje po všech podstatných stránkách přesně určený vztah k předmětu, a proto právě spojení matérie a kvality aktu tvoří intencionální podstatu každého intencionálního prožitku.

Objektivující a ne-objektivující intencionální prožitky (teoretická, hodnotící a volní intencionalita)

Log. zkoum. navazují ještě na jednu Brentanovu charakteristiku „psychických fenoménů“, totiž na tu, podle které jsou psychické fenomény „*bud' představami, anebo mají představy za základ*“ (Hu XIX/1, 383). 5. Log. zkoum. reinterpretuje tuto Brentanovu větu v tvrzení, že „*každý intencionální prožitek je bud' objektivující akt nebo má takový akt za základ*“ (Hu XIX/1, 514). Co jsou to ale objektivující akty a proč musí každý intencionální prožitek buď být sám objektivujícím aktem, nebo mít takový akt za „základ“?

Objektivující akty charakterizují Log. zkoum. jako takové intencionální prožitky, které se vztahují ke svému intencionálnímu předmětu tak, že mu buď přidělují „určitou hodnotu bytí“, nebo nepřidělují „určitou hodnotu bytí“ (ein Seinswert) (Hu XIX/1, 483). Akty, které svému intencionálnímu předmětu přidělují určitou hodnotu bytí, které „zaujímají stanovisko k bytí“ svého intencionálního předmětu (Hu XIX/1, 502), jsou akty, v nichž je představovaný předmět pojímán jako „jsoucí“ či „nejsoucí“⁶⁷, „skutečný“ či „neskutečný“ atd. Intence těchto aktů vykazuje specifický charakter „víry“ (belief) či „přesvědčení“ v bytí nebo nebytí intencionálního předmětu. Objektivující akty, které svému intencionálnímu předmětu nepřidělují určitou hodnotu bytí, jsou akty, které se vzhledem k „hodnotě bytí“ intencionálního předmětu chovají jakoby neutrálně („*zaujíáme zcela neutrální vztah*“ Hu XIX/1, 477). Intencionální předmět jimi není pojímán ani jako jsoucí, ani jako nejsoucí, nýbrž je představován tak, že otázka jeho bytí či nebytí je „*ponechána bez rozhodnutí*“ (dahingestellt, Hu XIX/1, 499).

⁶⁷ Zda-li je předmět určen jako jsoucí či jako nejsoucí je věcí matérie aktu (Hu XIX/2, 656).

Rozdíl aktů, které přidělují svému předmětu určitou hodnotu bytí, a aktů, které k hodnotě bytí svých předmětů „nezaujímají žádné stanovisko“, je v Log. zkoum. pojat výhradně jako rozdíl intencionální kvality. Změna tohoto aspektu intencionálního vztahu je totiž možná při zachování zcela identické matérie, takže intencionální prožitky, které představují jeden a tentýž předmět ve zcela identických určeních, se mohou lišit právě tím, že tomuto předmětu jednou přidělují určitou hodnotu bytí, podruhé nikoli. Tento „kvalitativní“ rozdíl intencionálních prožitků je v Log. zkoum. terminologicky fixován jako rozdíl „kladoucích“ a „nekladoucích“ aktů (kladění či nekladění určité hodnoty bytí)⁶⁸.

Rozdíl kladoucí a nekladoucí kvality aktu pojímají Log. zkoum. jako rozdíl v rámci jednotného rodu kvalit – nekladoucí kvality nejsou ničím „heterogenním“ vůči kvalitám kladoucím, nýbrž jsou jejich modifikacemi (Hu XIX/1, 499) –, a právě pro tento „*svébytný rod kvality*“ (Hu XIX/1, 514) volí Husserl označení objektivující kvalita. Tento termín se pak přenáší na všechny akty, které vykazují kvalitu spadající pod tento rod. Proč ale právě zrovna termín „objektivující“? Toto označení je zdůvodněno mimořádně důležitým aspektem Husserlovy teorie intencionality: Tím, co aktu poskytuje jeho vztah k intencionálnímu předmětu, je podle Log. zkoum., jak jsme již viděli, matérie aktu. Matérie je ale abstraktní moment aktu, který ke své konkrétní realizaci nutně potřebuje spojení s určitou kvalitou (totéž platí i o každé kvalitě). A zde přichází rozhodující bod: Primárně a v pregnančním smyslu se podle Log. zkoum. realizuje matérie jakéhokoli intencionálního prožitku pouze ve spojení s kvalitami „kladoucími“ či „ne-kladoucími“: „*žádná matérie není možná bez objektivující kvality*“ (Hu XIX/1, 519).⁶⁹ „Objektivace“ čili „představení předmětu“ se tedy podle Husserla uskutečňuje jedině jako spojení matérie s kladením určité hodnoty bytí či s jeho nekladoucí modifikací.

Jak je tomu ale se všemi ostatními intencionálními prožitky, jejichž kvalita je jiná než objektivující? Jestliže se např. raduji z dárku, přeji si pěkné počasí, těším se na zítřejší den atd., jsou tyto mé prožitky „kvalifikovány“ jako radost, přání, těšení se atd., a nikoli jako objektivace. Každá radost, přání, těšení se, chtění je ale jakožto intencionální prožitek vždy radováním se z něčeho, přáním něčeho, těšením se na něco, chtěním něčeho atd. Husserl pokládá za apriori nahlédnutelné, že máme-li se moci z něčeho radovat atd., musíme si to nejprve představovat, a vykládá tuto okolnost tak, že každý intencionální prožitek, jehož kvalita je jiná než objektivující, musí být založen na nějakém jiném intencionálním prožitku,

⁶⁸ Např. Hu XIX/1, 499.

⁶⁹ „*matérie by nebyla vůbec realizovatelná, kdyby nebyla matérií objektivujícího aktu*“ (Hu XIX/1, 516); „*každá matérie ... je matérií objektivujícího aktu*“ (Hu XIX/1, 515).

který má objektivující kvalitu (Hu XIX/1, 444). Všechny ne-objektivující intencionální prožitky jsou takto v Log. zkoum. pojaty jako „komplexní“ prožitky, jejichž ne-objektivující kvalita se nutně „vybudovává na základě“ objektivující kvality aktu, který musí být tomuto komplexnímu prožitku základem: *„mnohé aktové kvality mohou vystupovat jen v komplexních útvarech, a to tak, že jim v celkovém aktu slouží jako nutný základ jiné aktové kvality, a sice kvality vztažené k téže materii, ..., takže jejich spojení s materii musí být zprostředkované.“* (Hu XIX/1, 454-455) Všechny ne-objektivující akty jsou tedy „fundovány“⁷⁰ v objektivujících aktech. Ne-objektivující kvalita je fundována v objektivující kvalitě a zprostředkovaně v materii objektivujícího aktu: *„Nemohu se z něčeho radovat, aniž by to, z čeho se raduji, stálo přede mnou ve způsobu bytí (in der Seinsweise), ve způsobu vnímání, vzpomínky, případně také ve způsobu soudu ve smyslu vypovídání apod. ... Když se např. vnímaje raduji, zakládá se aktový charakter radosti ve vjemu; vjem má svůj vlastní aktový charakter a svou materii poskytuje zároveň materii pro radost. Charakter radosti může zcela odpadnout, ale vjem zůstane o sobě nezměněn.“* (Hu XIX/1, 457)

Signitivní a intuitivní akty. Skutečnost intencionálního předmětu

Vraťme se ale ještě k objektivujícím aktům. Spojení materie a kvality aktu podle Husserla sice vyčerpává podstatné intencionální jádro prožitku, ale nevyčerpává ještě deskriptivní obsah objektivujícího intencionálního prožitku jako „konkrétně úplného“ aktu. V každém konkrétně úplném objektivujícím aktu musí být podle Log. zkoum. intencionální podstata spojena ještě s další složkou: *„Každý konkrétně úplný objektivující akt má tři složky: kvalitu, materii a reprezentující obsah.“* (Hu XIX/1, 620) Jako „reprezentující obsah aktu“ označují Log. zkoum. smyslová data, počítky. Počítky se stávají reprezentujícím obsahem konkrétního aktu ale teprve tehdy, když jsou jako reprezentující „pojaty“ pomocí materie aktu. V základu každého „konkrétně úplného“ objektivujícího aktu tak nacházíme „reprezentaci“ či „pojetí“ ve smyslu spojení reprezentujícího obsahu a intencionální materie aktu. Materie aktu přitom určuje smysl, v němž jsou reprezentující data pojímána – určuje např. to, že určitý soubor počítků mého aktuálního zorného pole je pojat jako „tato černá lampička“, jiný zase jako „stůl s papíry a knihami“ atd. Objektivující intencionální vztah k předmětu se tedy podle Husserla vždy uskutečňuje tak, že určitý reprezentující obsah je pojímán v určitém identickém smyslu. Toto „pojetí v identickém smyslu“ je zprostředkováno

⁷⁰ Pojem fundace je zaveden v 2. kap. 3. Log. zkoum. následovně: Jestliže A může existovat jedině v širším celku, ve kterém se spojuje s B, pak je vztah mezi A a B takový, že A musí být fundováno prostřednictvím B. Husserl rozlišuje „vzájemnou“ a „jednostrannou“ fundaci: Barva a tvar se např. fundují vzájemně. Soud je zase fundován nominální představou jednostranně.

matérií aktu (matérie je „*smyslem pojetí*“, srov. Hu XIX/2, 622) a jedině tímto způsobem jsme také schopni „transcendovat“ reálný obsah vědomí a vztahovat se k něčemu, co zůstává identické v proměně aktuálního reálného obsahu vědomí.

Specifickým aspektem každé „repräsentace“ je podle Log. zkoum. forma, kterou toto spojení matérie a reprezentujícího obsahu vykazuje. Husserl zvažuje tři základní formy repräsentace: Spojení mezi matérií a reprezentantem může být nahodilé a vnější (smysl pojetí není obsahově vázán na reprezentující data), tehdy se jedná o „signitivní“ repräsentaci.⁷¹ Anebo může být spojení mezi matérií a reprezentantem nutné a vnitřní (smysl pojetí je obsahově vázán na počítková data), tehdy se jedná o „intuitivní (názornou)“ repräsentaci.⁷² Intuitivní forma repräsentace může mít ale ještě dvě navzájem neredukovatelné podoby, může být „imaginativní“ či „perceptivní“. V případě imaginativní repräsentace je reprezentující obsah pojímán jako jevící se „obraz“ určitého předmětu – a to buď ve smyslu zobrazení (fotografie, socha atd.), nebo ve smyslu fantazie (imaginace) –, v případě percepce je pojímán jako jevící se „předmět sám“.⁷³

V každé repräsentaci, resp. v základu každého „konkrétně úplného“ objektivujícího aktu, je tedy třeba rozlišovat trojí⁷⁴:

- pojímané obsahy (aufgefasste Inhalte) – stanovují danost, na jejímž „základě“ je předmět představován
- matérii či smysl pojetí (Auffassungsmaterie, -sinn) – stanovuje který předmět a v kterých určeních je představován
- formu pojetí (Auffassungsform) – stanovuje zda je předmět představován signitivně, imaginativně, perceptivně (či smíšeně)

Log. zkoum. touto cestou dospívají ke klíčové klasifikaci objektivujících intencionálních aktů: Objektivující akty se dělí na nenázorné (signitivní) a názorné

⁷¹ Tato okolnost, že i zcela nenázorný (signitivní) akt vyžaduje podle Log. zkoum. ke svému konkrétnímu uskutečnění nejen jednotu intencionální matérie a kvality, ale i reprezentující smyslová data, je pro naše téma obzvláště důležitá. Ve většině případů se totiž jedná o smyslová data názoru jazykového výrazu, a i proto označuje Husserl tuto formu repräsentace jako „signitivní“. Uvidíme ale, že signitivní intence mohou podle Husserla vystupovat i „*nezávisle na gramatickém spojení*“ (Hu XIX/2, 539), totiž pokud jim potřebné reprezentující obsahy poskytují jiné názory, než názory jazykového znaku.

⁷² Srov. Hu XIX/2, § 26.

⁷³ Husserlovi se v Log. zkoum. ne daří zcela vyhnout svodům „znakové teorie“ vztahu k předmětu, kterou sám odmítá. Fenomén „intuitivní repräsentace“ je v Log. zkoum. koncipován v analogii k vědomí znaku, který odkazuje na označovaný předmět. Tak jako znak odpovídá svému předmětu, tak i „reprezentující obsahy“ odpovídají částem a stranám příslušného předmětu. Problém představuje především Husserlova teze o reálné obsaženosti počítků ve vědomí a pojetí těchto obsahů jako „zástupců“ odpovídajících obsahů předmětu, které jsou vůči vědomí transcendentní.

⁷⁴ Srov. Hu XIX/2, 624.

(intuitivní). Zatímco v aktech prvního typu je intencionální předmět pouze míněn, nenázorně intencován, v aktech druhého typu dospívá k názorné danosti. Intuitivní akty se pak dělí na akty vnímání (v nichž je dán předmět sám, ve své „tělesné přítomnosti“) a na akty imaginace (v nichž je předmět pouze imaginativně zpřítomňován): „*Intencionálním charakterem vnímání je přítomnění (Gegenwärtigen) (prezentování), v protikladu k pouhému zpřítomňování (Vergegenwärtigen) imaginace. Je to ... vnitřní rozdíl aktů, a sice rozdíl formy jejich reprezentace (formy pojetí).*“ (Hu XIX/2, 646) Je třeba zmínit, že rozdíl signitivních, imaginativních a perceptivních aktů a rozdíl kladoucích a nekladoucích aktů se podle Log. zkoum. kříží. Signitivní a imaginativní akty mohou být kladoucí i nekladoucí: „*obrazová i symbolická reprezentace jsou možné dvojím způsobem: kladoucím způsobem, jako obrazové či symbolické ‚mít za jsoucí‘, a nekladoucím způsobem, jako ‚pouhé‘ imaginování či pomýšlení bez ‚mít za jsoucí‘*“ (Hu XIX/2, 672). Příkladem kladoucí obrazové reprezentace je podle Husserla každá imaginativní představa, jejíž intencionální předmět vystupuje jako obraz předmětu, jemuž je připisována určitá hodnota bytí – např. dívám se na fotografii Pražského hradu a v této obrazové představě připisuji zobrazovanému předmětu hodnotu „jsoucí předmět“. Nekladoucí obrazovou reprezentací je např. to, když se dívám na fotografii Pražského hradu z čistě estetického hlediska, tj. když nezaujímám žádné stanovisko k tomu, zda tato fotografie zobrazuje skutečný či neskutečný předmět. Stejně tak uvažuje Husserl o „kladoucí fantazii“ v protikladu k „pouhé fantazii“ (5. Log. zkoum., § 40). Otázka, zda je i v případě percepce možný „neutrální vztah“ k bytí intencionálního předmětu, zůstává pro Husserla v 1. vydání Log. zkoum. otázkou otevřenou (srov. Hu XIX/1, 511-512).⁷⁵

S problematikou formy reprezentace intuitivních objektivujících aktů pak podstatně souvisí otázka fenomenologického způsobu vykazování skutečnosti a imaginárnosti intencionálního předmětu. Viděli jsme již, že intencionální vztah nelze v rámci fenomenologické bezpředsudečnosti pojímat v žádném případě jako vztah vědomí k nějaké o sobě jsoucí a vůči vědomí zcela lhostejné realitě: „*předměty ... se vůbec teprve ‚konstituují‘ v různých formách předmětné intence jako to, co pro nás jsou a platí*“ (Hu XIX/1, 169) „*Být předmětem není*“ fenomenologicky viděno „*žádnou pozitivní vlastnost, žádným pozitivním způsobem obsahu, označuje to určitý obsah pouze jako intencionální korelát představy*“ (Hu XIX/2, 616). Skutečnost a imaginárnost intencionálního předmětu musí být tedy stejně jako

⁷⁵ 2. vydání již jednoznačně připouští, že i „perceptivní“ forma reprezentace může být spojena s nekladoucí kvalitou. Pokud k tomu dochází, máme co do činění s „*pouhými fenomény*“ ... které můžeme pojímat bez zaujetí stanoviska, a přece jako je samy, a ne jako obrazy něčeho jiného“ (Hu XIX/1, 512 – 2. vyd.). Souvislost toho posunu Husserlova stanoviska s objevem fenomenologické redukce je bez dalšího zjevná.

všechny ostatní charaktery intencionálního předmětu fenomenologicky vykazatelné pomocí odkazu na různé způsoby intendování, v nichž se předmět jeví jednou jako skutečný, jindy jako pouze fiktivní. Akt, jehož intencionálním rysem je ukazovat předmět sám, v jeho pravé skutečnosti, je podle Log. zkoum. akt vnímání (prezentace předmětu). Ve vjemu pojmáme počitkové obsahy jako pravdivě představující předmět sám („wahr-nehmen“). Oproti tomu intencionálním rysem imaginativního aktu je, jak jsme již výše viděli, ukazovat pouze obraz předmětu. Skutečnost předmětu je tedy podle Log. zkoum. fenomenologicky vykazatelná jedině pomocí odkazu na „skutečnostní náplň“ (Realitätsgehalt) aktu (6. Log. zkoum., § 23), totiž na míru zastoupení perceptivních reprezentací v rámci představy příslušného předmětu. Čím více počitkových obsahů je pojmáno v perceptivní formě (čím větší měrou se jedná o vnímání, a nikoli o imaginování nebo pouhé mínění), tím větší měrou se příslušný intencionální předmět „jeví“ jako skutečný.

Je ale takový intencionální předmět vnímání, který se jeví jako skutečný, „opravdu skutečný“, „objektivně skutečný“? Otázka, zda intencionální předmět, který se jeví jako skutečný, je předmětem skutečným ve smyslu nějaké „absolutní“, „o osobě jsoucí“ skutečnosti je z pole fenomenologického zkoumání metodologicky vyražena.⁷⁶ Princip bezpředsudečnosti nepřipouští žádné metafyzické spekulace o absolutní skutečnosti „o sobě“, která by nebyla zároveň apriori možnou skutečností „pro nás“⁷⁷. Fenomenologie chce objasňovat „prožívání“ či „jevení“ předmětu, a sice předmětu přesně v tom způsobu, jak je „prožíván“, jak se „jeví“. Log. zkoum. již také tematizují rozlišení, které bude hrát v Husserlově filosofii čím dál důležitější roli, totiž rozlišení skutečnosti předmětu, jak se mi jeví v mém bezprostředním vnímání, a „objektivní“ skutečnosti předmětu, jak se jeví v intersubjektivně zprostředkované zkušenosti a v idealizacích vědy: *„Vnímání míní uchopovat předmět sám a jeho ‚uchopování‘ tak musí v a spolu s celým předmětem postihovat (treffen) také všechny konstituenty předmětu. Přirozeně se přitom jedná pouze o konstituenty předmětu, tak jak se tento předmět ve vnímání jeví, jako co v něm samém stojí, a nikoli snad o*

⁷⁶ D. Zahavi (Zahavi 1992) přesvědčivě ukazuje, že Log. zkoum. vyřazují z metodologických důvodů každé dotazování se po „vskutku objektivní skutečnosti“ intencionálního předmětu. Otázka, zda Log. zkoum. pojmají konstituci skutečného předmětu pro vědomí jako „restituci o sobě jsoucí skutečnosti“, nebo jako „produkcii skutečnosti“, je proto otázkou tomuto dílu nepřiměřeně položenou. Pokud jde o ontologickou dichotomii realismu a subjektivního idealismu, pozice Log. zkoum. je neutrální. Zahavi hájí tezi, že „ontologickou neutralitu“ Log. zkoum. je třeba pojímat nikoli jako Husserlův pozitivní filosofický výdobytek, nýbrž jako důsledek nedostatečné schopnosti zaujmout z perspektivy Log. zkoum. zřetelné stanovisko k zásadním ontologickým otázkám.

⁷⁷ Existence předmětu je myšlena nikoli v korelaci k perceptivnímu aktu jako faktu, nýbrž v korelaci k apriorní možnosti perceptivního aktu (v souladu se základním metodickým principem Log. zkoum.). Proto může Husserl i z fenomenologické perspektivy připouštět možnou existenci předmětů, které de facto nikdy nedospějí k danosti v názorných aktech.

takové komponenty, které náležejí k předmětu jsoucimu v „objektivní skutečnosti“, k předmětu, který je etablován teprve následnými zkušenostmi, poznatky, vědami.“ (Hu XIX/2, 682) Oba tyto „řády“ skutečnosti musí být ale pro fenomenologii vykazatelné pomocí odkazu na „konstituující“ souvislosti vědomí, přičemž Husserl bude vždy klást důraz na to, že skutečnost ve smyslu „objektivní skutečnosti“ vědy nemůže být intencionálně prvotnější než skutečnost ve smyslu korelátu mého bezprostředního vnímání.

Poznání jako vyplňující syntéza objektivujících aktů

Termín „intence“ lze v souladu s terminologickým územ Log. zkoum. chápat ve dvojitým smyslu (srov. 5. Log. zkoum., § 13). V širším smyslu je tímto slovem označována „zaměřenost“ na předmět, čili rys, který z definice náleží každému intencionálnímu aktu. V užším smyslu pak zaznívá ve slově „intence“ metafora „směřování k cíli“, jehož korelátem je dosahování cíle, završování se, vyplnění. Tento druhý rys intencionality je nejnápadnější u intencionálních aktů oblasti emotivity a vůle. Např. emotivní intence „těším se na to, že si odpočinu“ se orientuje k odpočinku jako k cíli, a pokud skutečně dojde k odpočinku, je tato intence završena. Volní intence „chci navštívit bratra“ je zase akt, který směřuje k návštěvě bratra jako k cíli a dosahuje tohoto cíle, pokud příslušnou návštěvu uskutečním. Přejít od „směřování k cíli“ k „dosažení cíle“ nelze podle Log. zkoum. vysvětlovat tak, že by prožitek s charakterem „směřování k cíli“ byl náhle nahrazen prožitkem, v němž je „dosahováno cíle“. Všechny intencionální „přechody“ jsou podle Husserla „speciálními prožitky přechodu, které je třeba samy charakterizovat jako akty a které příslušný intendující akt nechávají jakoby dosáhnout svého cíle v korelativním aktu“ (Hu XIX/2, 582). Při přechodu od „cílení“ k „docílení“ vzniká tedy mezi oběma prožitky „vědomí přechodu“, „syntéza vyplnění“, jejíž „syntetický charakter“ se nemůže ustavit ani v jednom, ani v druhém prožitku samotném, nýbrž je na těchto aktech vybudovaným „aktovým charakterem“ (Hu XIX/2, 582 nn.).

Husserl je spolu s dlouhou filosofickou tradicí sahající až k Platónovi a Aristotelovi přesvědčen, že charakter „směřování k cíli“ náleží nejen aktům „praktickým“ a „emočním“, nýbrž i aktům „teoretickým“.⁷⁸ K jakému cíli teoretické intence směřují? Log. zkoum. dávají jasnou odpověď: Intencionalita teoretických aktů „poukazuje k ideální mezi, nebo tuto mez ve svém koncovém členu již realizuje ...: je to cíl absolutního poznání, adekvátní sebeprezentace

⁷⁸ Nauka o „syntéze vyplnění“ nabízí Husserlovi mj. další prostředek ke klasifikaci intencionálních prožitků. Objektivující a ne-objektivující akty se podle Log. zkoum. podstatně liší nejen svou výstavbou, jak jsme viděli výše, nýbrž také charakterem své syntézy vyplnění: „Vyplňující syntézy u intencí přání a u intencí vůle jsou zajisté blízce příbuzné a odlišují se ostře ... od vyplňujících syntéz vystupujících ve významových intencích“ (Hu XIX/2, 584).

objektu poznání“ (Hu XIX/2, 598). Tento „*nepřekročitelný cíl*“ (Hu XIX/2, 598) veškerých teoretických intencí by podle Husserla byl dosažen jedině takovým aktem, ve kterém by se intencionální předmět „ukazoval“ nikoli již jen z určité perspektivy, nikoli již jen s relativní jasností a částečnou plností, nýbrž jako „*absolutně on sám ..., a to pro každou stranu, pro každý prezentovaný prvek předmětu*“ (Hu XIX/2, 647). Husserl jasně deklaruje, že tato „ideální danost“ je u naprosté většiny teoretických intencí nedosažitelná, ba dokonce že u celé rozsáhlé třídy perceptivních aktů, totiž u vjemů předmětů časoprostorové reality, je a priori vyloučena (srov. např. Hu XIX/2, 589 nn.⁷⁹). Nejčastějším způsobem „vyplnění“ v případě teoretických intencí je tedy „*přiblížení se k cíli poznání*“ (Hu XIX/2, 584), tj. přechod od intence, která je cíli poznání vzdálenější, k intenci, která je cíli poznání bližší: „*V každém vyplnění se uskutečňuje více či méně úplné znázornění (Veranschaulichung). To, co intence míní, avšak co představuje více či méně nevlastním a nepřiměřeným způsobem, to staví vyplnění ... přímo před nás; nebo alespoň relativně příměji než intence.*“ (Hu XIX/2, 597). V roli intence ve smyslu „směřování k cíli poznání“ proto mohou vystupovat jak čistě signitivní akty, tak i všechny názorné akty, které svůj předmět nepředstavují limitně-ideálním způsobem.

Pro fenomenologickou teorii poznání se zde rýsuje zásadní úloha: Je třeba objasnit povahu vyplňující syntézy objektivujících aktů. Log. zkoum. vychází z pozorování, že vyplnění objektivujících aktů se od vyplnění ne-objektivujících aktů liší tím, že pouze v prvním případě má vyplnění charakter „*syntézy identifikace*“ (např. Hu XIX/2, 584 n.) či „*identifikujícího krytí*“ (Hu XIX/2, 618): „*Objektivující akty bychom ... mohli přímo definovat jako akty, jejichž vyplňující syntéza má charakter identifikace*“ (Hu XIX/2, 585). Co a v jakém smyslu je ale v „jednotě poznání“ identifikováno? Z objektivně zaměřené perspektivy Husserl říká, že jde o identifikaci intencionálních předmětů. Předmětnost, kterou jsme nejprve prázdňe mínili, máme nyní názorně dánu, a to přesně takovou, jakou jsme ji mínili: „*Prožíváme to, jak je v názoru intuitivně zpřítomňován tentýž předmět, který byl v symbolickém aktu ‚pouze myšlen‘, a že je znázorňován právě jako něco tak a tak určeného, jako co byl zprvu pouze myšlen (pouze znamenán).*“ (Hu XIX/2, 566). Přechodový prožitek poznávání tedy vyžaduje dvojí aspekt: 1) přiblížení k cíli poznání, 2) identifikaci intencionálních předmětů. Pouhá identifikace předmětů bez přiblížení k cíli poznání by ještě

⁷⁹ „*Vnímání, protože vznáší nárok na to, že dává předmět ‚sám‘, vznáší spolu s tím vlastně nárok na to, že vůbec není pouhou intencí, nýbrž že je aktem, který může jiným aktům poskytovat vyplnění, ale sám již žádné vyplnění nepotřebuje. Většinou a např. ve všech případech ‚vnějšího‘ vnímání zůstává ale u tohoto nároku. Předmět není skutečně dán, není totiž dán plně a zcela jako takový, jaký sám je. Jeví se pouze ‚z přední strany‘, ‚v perspektivní zkratce a odstínění‘ apod.*“ (Hu XIX/2, 589).

nebyla poznáváním a stejně tak by nebyl poznáváním ani přechod od nenázorného mínění k mínění názornému, pokud bychom ho neprožívali jako přechod v rámci souvislosti mínění jednoho a téhož identicky určeného předmětu. Jak ale tuto možnost poznávacího přechodu objasnit z čistě fenomenologického hlediska? Syntéza, která identifikuje akty s ohledem na jejich tak a tak přesně určené intencionální předměty, přepokládá jako nutný základ něco, co v každém z těchto aktů zajišťuje identitu tak a tak určeného předmětného vztahu. A tím je matérie aktu: „*matérie ... zprostředkovává identifikaci*“, je „*tím v aktech, co jim slouží jako základ identifikace*“ (Hu XIX/2, 618). Husserl uvažuje i o případě „*úplné identifikace*“ (Hu XIX/2, 596), kdy je prožívána nejen identita tak a tak přesně určeného předmětu, ale i identita „*zaujetí*“ či „*nezaujetí*“ stanoviska k bytí tohoto předmětu. V takovém případě je základem „*identifikujícího krytí*“ nikoli matérie sama, nýbrž matérie spojená s kvalitou (celá intencionální podstata aktu). Kvalita ale nehraje na rozdíl od matérie rozhodující roli ve všech případech identifikace, a proto platí, že „*matérie je oním momentem v aktovém charakteru aktů, které v tom kterém případě vstupují v syntézu, který je pro identifikaci podstatný*“ (Hu XIX/2, 596).

Jak má být ale sama tato syntéza poznávání chápána? Jedná se o samostatný akt, jemuž odpovídá samostatný intencionální předmět? Husserl skutečně krátce zvažuje možnost pojímat syntézu vyplnění objektivujících aktů jako akt s vlastním intencionálním korelátem: „*to, co charakterizujeme ... ve vztahu k aktům jako vyplnění, to musíme ve vztahu k objektům, které vystupují po obou stranách, ve vztahu k nazíranému objektu na jedné straně a k myšlenému objektu na druhé straně, označovat jako prožitek identity, vědomí identity, akt identifikace; více či méně úplná identita je objektivní korelát, který odpovídá aktu vyplnění či se v něm „jeví“*. Jako akt smíme označovat nejen signifikaci a intuici, ale i adekvaci, tj. jednotu vyplnění, a to právě proto, že má svůj vlastní intencionální korelát, předmětnost, na kterou je zaměřena“ (Hu XIX/2, 568); „*vyplnění stejně jako poznávání – což je zajisté jen jiné slovo – lze samozřejmě ... označovat jako identifikující akt*“ (Hu XIX/2, 569). Syntéza identifikace je zde charakterizována jako fundovaný akt – intendující a vyplňujícího akt jsou dílčí intence a fundují nadřazený akt, který klade v těchto aktech představené intencionální předmětnosti do vztahu identifikace, a tento vztah je pak novou (fundovanou) předmětností, která jako intencionální korelát odpovídá fundovanému aktu. V „*Dodatku*“ k § 8. 6. Log. zkoum. Husserl ale připouští, že tento model je ve většině normálních případů „*poznávajícího vyplnění*“ nepřiměřený. V prožitku přechodu např. od matného tušení k jasnému vnímání toho kterého předmětu jsme vědomě zaměřeni na tento předmět sám, a nikoli na jeho identitu – identita předmětu sjednocovaných aktů není většinou vůbec uvědomována jako vlastní

intencionální korelát. Je ale vůbec uskutečňován samostatný akt vztahující identifikace? Husserl navrhuje následující řešení: Akt vztahující identifikace je přítomen jakoby „v zárodku“, není uskutečňován v plném a vlastním smyslu. Identita příslušných intencionálních předmětů je sice „implicitně vědomá“, ale nikoli „tematizovaná“: *„moment spojujícího sjednocování významové intence a korespondujícího názoru je sice reálně přítomen, nicméně tento moment jednoty nefunguje jako ‚representant‘ objektivujícího ‚pojetí‘; prožívaná jednota krytí není základem žádnému aktu vztahující identifikace, intencionálnímu vědomí identity, v němž by se nám identita jakožto míněná jednota stávala teprve předmětnou.“* (Hu XIX/2, 569); *„identifikující krytí je prožíváno, aniž by byla uskutečňována vědomá intence na identitu, vztahující identifikace“* (Hu XIX/2, 570). Explicitní akt „vztahující identifikace“ jako akt fundovaný v prožitcích, které vstupují do syntézy vyplnění, je tedy něčím, co je vždy možné uskutečnit (a při reflexi na syntézu vyplnění je vždy již uskutečňován), nicméně ve většině normálních případů poznávání je identifikující syntéza pouze „nevýslovným, nepojmovým prožitkem“ (Hu XIX/2, 568). *„Aktový charakter poznávání“* (Hu XIX/2, 562) nekonstituuje explicitní vědomí identity dvou odděleně představovaných předmětů. A právě v tomto smyslu bylo již v 1. Log. zkoum. řečeno, že *„v prožívání jednoty krytí máme před sebou zároveň intendovaný a ‚daný‘ předmět nikoli jako dvojí, nýbrž pouze jako jeden.“* (Hu XIX/1, 57)

Prosté a kategoriální akty (smyslovost a intelekt)

Prosté a fundované akty

Oblastí objektivujících, ale i ne-objektivujících intencionálních prožitků prochází podle Husserla ještě jeden významný rozdíl, který jsme zatím nemuseli v našem výkladu teorie poznání a intencionality Log. zkoum. zohlednit, totiž rozdíl prostých neboli smyslových aktů a aktů „intelektivních“ neboli „kategoriálních“ aktů. Akty prostého smyslového vnímání, akty prosté imaginace či prostého symbolického mínění atd. jsou akty, a tedy představují své předměty, provádějí své jednoduché objektivace, mohou fundovat komplexní intence hodnotící a volní intencionality a samozřejmě o nich takto platí vše, co fenomenologická analýza, pokud jsme zatím viděli, o intencionálních aktech vykazala. Podstatná část života našeho vědomí se ale podle Husserla odehrává v aktech, ve kterých před nás vystupují nikoli prosté a neartikulované intencionální jednoty, nýbrž členité a komplexní intencionální celky: předměty jsou např. kladeny do vzájemných vztahů, vystupují jako nositelé těch a těch určení atd. Zjednodušeně řečeno, svět, který se nám v našich intencích jeví, je především světem vztahů, souvislostí, rozmanitě určených předmětů atd. (vidíme auta na ulici, psa v boudě, něco

zakoušíme jako příjemnější než něco jiného atd.). Tyto komplexní intencionální útvary rozmanitého typu („moje rodina“, „už vychází slunce“, „tento obraz je pěkný“ atd.) jsou podle Log. zkoum. něčím, co se nikdy nemůže jevit v prostých intencionálních aktech, např. v aktech smyslového vnímání: „*V soudu se nám ‚jeví‘ stav věci (Sachverhalt). Stav věci, třebaže se týká něčeho smyslově vnímaného, není ale předmětem, který by se nám mohl jevit smyslově ... na způsob něčeho vnímaného*“ (Hu XIX/1, 461). Kromě „stavů věcí“ jsou podle Husserla takovými „*předměty vyššího stupně*“ (Hu XIX/2, 674) i všechny konjunktivní jednoty (stůl a židle), disjunktivní jednoty (peníze nebo život), soubory (hejno hus), počty (osm), predikáty (být červený) a obecné předměty (červeně).

V čem ale přesně spočívá rozdíl mezi čistě smyslovými a kategoriálními akty? Log. zkoum. koncipují tento rozdíl jako rozdíl „*prostých a fundovaných aktů*“ (Hu XIX/2, 675). Intencionální předměty čistě smyslových aktů jsou představovány „prostým“, „bezprostředním způsobem“, tj. bez explicitního členění a kladení různých určení, vztahů k jiným předmětům atd. Předmět čistě smyslového aktu je „*prostou jednotou*“ (Hu XIX/2, 677). Představa čistě smyslového předmětu se nebuduje pomocí jednotlivých představ stran tohoto předmětu, nebo pomocí jednotlivých představ jiných předmětů, které s ním vstupují do vztahu apod. Nic na tom nemění okolnost, že čistě smyslové akty se často uskutečňují ve formě „kontinuální syntézy“. Kontinuální vjemová syntéza je podle 6. Log. zkoum. „*sepjetí dílčích aktů v jeden akt, nikoli svébytný akt, který by byl v dílčích aktech fundován*“ (Hu XIX/2, 678). Předmět kontinuální vjemové syntézy je stále „prostou jednotou“. Tato „prostá jednota“ může být samozřejmě reálně složena z různých částí, ale tyto části jsou v čistě smyslovém aktu představovány pouze implicitně, zatímco explicitním intencionálním předmětem je „prostá jednota“ celého smyslového předmětu (Hu XIX/2, 680). Naopak intencionální předměty kategoriálních aktů musí být podle Husserla představovány na základě jistých představ, které již samy představují své intencionální předměty. Jedině takto „*vznikají akty, v nichž se něco jeví jako skutečné a jako samodané, a to takovým způsobem, že to, jako co se zde jeví, nebylo a nemohlo být ještě dáno v samotných fundujících aktech. Na druhé straně je ale nová či nově se jevící předmětnost založena v předmětnosti staré; má předmětný vztah k předmětnosti, která se jeví v zakládajících aktech, a její způsob jevení je tímto vztahem podstatně určen. Jedná se zde o sféru objektivit, které se mohou ‚samy‘ jevit pouze ve fundovaných aktech.*“ (Hu XIX/2, 675); „*Každý dílčí akt má svůj zvláštní intencionální vztah, každý má svůj jednotný předmět a svůj způsob, jak se k němu vztahuje. Ale tyto rozmanité dílčí akty se spojují do celkového aktu, jehož celkový výkon spočívá v jednotném intencionálním vztahu. A k tomu ... přispívají jednotlivé akty svými jednotlivými výkony. ...*

Předmět celkového aktu by se nemohl jevit jako takový, jak se fakticky jeví, kdyby dílčí akty nepředstavovaly své předměty svým způsobem“ (Hu XIX/1, 417). V kategoriálních aktech je vždy zahrnuto určité intelektivní neboli kategoriální pojetí či uchopení předmětu, který je představován ve fundujícím aktu. Toto myšlenkové pojetí fundujícího předmětu není žádným reálným formováním tohoto předmětu (Hu XIX/2, § 61), stejně tak jako ani kategoriální členění či spojování primárních předmětů neznámá reálné členění a spojování. Jedním z podstatných rozdílů reálné a kategoriální formace je to, že zatímco reálné spojování a členění je pevně stanoveno reálnou povahou spojovaných či členěných prvků, kategoriální formace je do značné míry svobodná a libovolná. Intelektivní formace a nutná fundovanost kategoriálních aktů se týká intencionálních materiálů. Matérie fundovaného aktu je nutně fundována v materiích fundujících aktů (Hu XIX/2, § 53), zahrnuje je v sobě, ale je oproti nim materiálů novou, a to právě díky svým novým „formám kategoriálního spojení“ (Hu XIX/2, 684). Objekty fundujících aktů poskytují „látku“ pro nové kategoriální „formy“ jimi fundovaných aktů, přičemž vposled poskytuje látku kategoriálním aktům vždy smyslovost. Všechny kategoriální akty tak odkazují bezprostředně či zprostředkovaně zpět ke smyslovosti (k prostým smyslovým aktům): „vše kategoriální spočívá vposled na smyslovém názoru, ... kategoriální názor, tedy intelektivní náhled (Verstandeseinsicht), myšlení v nejvyšším smyslu, by byl bez fundující smyslovosti protismyslem.“ (Hu XIX/2, 712).

Vědomí obecného a obecné předměty

V rámci kategoriálních aktů rozlišují Log. zkoum. „jednoduché syntetické akty“ a „vědomí obecného“. „Jednoduché syntetické akty“ (predikace, koligace apod.) se podle Husserla vyznačují tím, že jejich celková kategoriální intence je spoluzaměřena na předměty fundujících aktů (např. intence soudu „tento květináč je červený“ je spoluzaměřena na předmět „tento květináč“ a na předmětný moment „červený“). Kategoriální vědomí obecného se naopak vyznačuje tím, že jeho kategoriální intence není spoluzaměřena na předměty fundujících vjemů. Co je ale toto „vědomí obecného“ a jaká předmětnost je jeho vlastním intencionálním korelátém?

Důvod zájmu Log. zkoum. o fenomén „vědomí obecného“, resp. především o fenomén „názoru obecného“ je zjevný. Viděli jsme, že v samém jádru projektu Log. zkoum. je zakotveno Husserlovo přesvědčení o existenci „fundamentálního rozdílu“ mezi oblastí reálného a ideálního. Prolegomena věnují značné úsilí na obhájení autonomie sféry logických předmětností a zákonů jako sféry ideálních ne-časových jednot oproti sféře empirického reálného bytí. V souladu s požadavkem objasnění „psychologického původu“ základních

pojmu čisté logiky je pak samozřejmě třeba objasnit i „psychologický původ“ ideálních (obecných) předmětností vůbec, je třeba ukázat v jakých aktech a jakým způsobem dochází k jejich evidentní danosti v souvislostech subjektivního vědomí.

Husserlův první rozvrh vědomí ideálních (obecných) předmětů je podán v 2. Log. zkoum. v rámci rozsáhlé polemiky s empiristickými a nominalistickými koncepcemi, které popírají existenci něčeho takového jako je „obecný předmět“ či „vědomí obecného předmětu“. V jisté paralele k úvahám Prolegomen se Husserl nejprve snaží ukázat, že každý pokus o popírání bytí obecných předmětů vede k absurdním konsekvencím. Kloubem Husserlovy argumentace je zde myšlenka, že stejnost v oblasti individuálního, reálného bytí je myslitelná jedině ve vztahu k identitě určité ideální jednoty: Vše reálné je individuální a časové, lokalizované v toku času a všechna reálná určení se v tomto toku času stále mění. Reálné entity ale můžeme řadit do tříd, druhů, rodů atd., s ohledem na určité „stejně“ rysy, které tyto reality vykazují. Např. jistý okruh reálných předmětů, které vykazují stejný tak a tak určený soubor vlastností a vztahů řadíme pod druhový pojem „strom“. Soubor vlastností, který vykazují všechny pod tento pojem spadající předměty, je ale souborem vlastností, které jsou sice těmto předmětům společné, ale přesto se případ od případu individuálně liší. Co je tedy tím, co poskytuje určitému okruhu předmětů jednotu, co nás opravňuje používat ve vztahu ke každému z nich jedno jediné slovo?. Jednota, kterou míníme, když používáme jakékoli obecné jméno, jakýkoli pojem, je ničím, co nemůže být odvozeno či odděleno z individuálních případů. V oblasti individuálního lze narazit nanejvýš na jisté podobnosti, ale nikdy ne na identitu v přísném smyslu. Možnost vztahovat se k individuálním realitám jako k případům určitého identického rodu, druhu atd. musí být proto založena v něčem, co již není individuální a čeho vztah k těmto realitám není vztahem pouhé podobnosti: „*Tato opravdová identita, kterou zde tvrdíme, není nyní nic jiného než identita species. Tímto způsobem, ale též jedině tímto způsobem, může jakožto ideální jednota obsáhnout ... roztroušenou rozmanitost individuálních jednotlivin.*“ (Hu XIX/1, 106; § 31); „*Každá stejnost má vztah k nějaké species, pod níž srovnávané případy spadají; a tato species zajisté není, ani nemůže být něčím pouze stejným, neboť jinak by nebylo možné se vyhnout nejvýše absurdnímu regresu in infinitum.*“ (Hu XIX/1, 118). Každý pokus myslet stejnost v oblasti reálného na základě vztahů pouhé podobnosti či příbuznosti mezi reálnými předměty je podle Husserla nutně odsouzen k nezdaru a končí vposled v nekonečném regresu. Proto činí Husserl následující závěr: „*Empiristické pojetí, které chce vystačit bez předpokladu specifických /obecných/ předmětů pomocí sestupu k jejich rozsahu, je ... neproveditelné. Není nám s to říci, co dává rozsahu jednotu.*“ (Hu XIX/1, 120).

2. Log. zkoum. podrobuje kritice především různé varianty empiristické teorie abstrakce jako „pozornostního vyzdvižení“ jistých nesamostatných momentů reálného předmětu. Husserlova základní námitka proti těmto pokusům zní, že každé „pozornostní vyzdvižení“ nesamostatného momentu individuálního předmětu je stále jen vědomím individuálního předmětného momentu, a nikoli vědomím něčeho přísně identického, co nám umožňuje vztahovat se k různým individuálním předmětnostem jako k případům jednoho a téhož: „*Individuálně jednotlivý moment není ještě atributem in specie. Jestliže je míněn moment, má mínění charakter mínění individuálního, jestliže je míněno specificko, má mínění charakter mínění specifického.*“ (Hu XIX/1, 136) Nestačí ale pouze poukazovat na to, že empiristické teorie nedokáží vysvětlit „co dává rozsahu jednotu“. Skutečné a fenomenologicky přesvědčivé ospravedlnění předpokladu bytí „obecných předmětů“ je možné jedině prostřednictvím „*deskriptivní analýzy aktu, v němž dospíváme k evidentnímu vědomí species*“ (Hu XIX/1, 219).

V jakých aktech, v jakých způsobech vědomí dospíváme podle Log. zkoum. k původnímu vědomí něčeho takového jako je „obecný předmět“? Husserl hovoří v protikladu k empiristicky pojaté abstrakci o „*ideující či generalizující abstrakci*“ a její uskutečnění popisuje na příkladu vědomí species „červeň“ takto: „*Specifickou jednotu ‚červeň‘ ... uchopujme přímo, ‚samu‘ na základě určitého singulárního názoru něčeho červeného. Zaměřujeme pohled na červený moment, ale uskutečňujeme svébytný akt, jehož intence je zaměřena na ‚ideu‘, na ‚obecné‘. Abstrakce ve smyslu tohoto aktu je něco zcela jiného než pouhé pozornostní zdůraznění či vyzdvižení červeného momentu*“ (Hu XIX/1, 225-226) Nutným základem aktu „ideující abstrakce“ či názoru species „červeň“ je tedy smyslová názorná danost nesamostatného momentu určitého individuálního předmětu. Ta je ale pouze základem: „*Všude budeme muset rozlišovat mezi prostými ... názory, které tvoří základ, a ... aktovými charaktery, které se jakožto myšlenkové charaktery na tomto základě vybudovávají, aniž by se muselo na onom smyslově-názorném cokoli změnit.*“ (Hu XIX/1, 136) Každé názorné vědomí obecného, jakožto kategoriální akt vyžaduje jako svůj nutný základ názor fundujících předmětností (tyto předměty mohou být individuální, ale i obecné): „*na základě primárních názorů se uskutečňuje abstrakce, a spolu s tím vystupuje nový kategoriální aktových charakter, v němž se jeví nový druh objektivitu, která se může ... jevit pouze v takových fundovaných aktech*“ (Hu XIX/2, 690) „*zatímco se jeví věc či ... vlastnost věci, nemíníme tuto předmětnou vlastnost, toto zde a nyní, nýbrž míníme ... jeho ‚ideu‘; nemíníme tento červený moment na domu, nýbrž červeň*“ (Hu XIX/1, 114). Důležitým bodem Husserlovy nauky o obecném názoru je dále to, že pro danost obecného je lhostejné, zda je

ideující abstrakce fundována akty kladoucími či nekladoucími, perceptivními či imaginativními (srov. Hu XIX/2, 691). Pouhá fantazie jistého předmětného momentu je stejně plnohodnotným základem pro názor jeho podstaty jako akt vnímání. Tato okolnost souvisí s výše zmíněným rysem obecného názoru, totiž že předměty fundujících aktů nevstupují do intence aktu fundovaného. Podstata, která dospívá k danosti v obecném názoru, není podstatou pouze těchto předmětů, které jsou intendovány příslušnými fundujícími akty, nýbrž je podstatou všech svých možných jednotlivých případů.

Právě tato deskriptivní analýza „obecného názoru“ slouží Husserlovi jako prostředek posledního fenomenologického objasnění fundamentálního rozdílu ideálního a reálného, obecného a individuálního. 6. Log. zkoum. charakterizuje reálný předmět jako předmět „*možného smyslového vnímání*“ (Hu XIX/2, 667), jako „*možný předmět prostého vnímání*“ (Hu XIX/2, 679) či jako „*smyslový předmět*“ (Hu XIX/2, 674). Jestliže je názor obecného vybudován nutně tak, že „*předměty fundujících aktů nevstupují do intence fundovaného aktu*“ (Hu XIX/2, 690), pak je tedy z vědomí bytí obecného předmětu vyloučeno jakékoli spoluvědomí bytí reálného. Intencionální předmět obecného názoru je nutně i-reálný a ne-časový. Zde se dotýkáme velmi důležitého bodu Husserlovy nauky, jehož přehlédnutí svádí k jednoduché „platonizující“ desinterpretaci Log. zkoum. Vidíme, že podle analýz 6. Log. zkoum. se druhy bytí (reálné – ideální) diferencují podle druhů aktů (smyslový názor – kategoriální názor). Pro čistě fenomenologický pohled Log. zkoum. znamená „bytí“ především platnost, která dospívá k danosti v evidentním aktu: „*od smyslu bytí vůbec je neoddělitelná korelace k moci být vnímán, nazírán, znamenán, poznáván*“ (Hu XIX/1, 730). Jestliže tedy Log. zkoum. hovoří o bytí ideálních předmětů, neznámá to, „*že jde o předměty, které, protože neexistují nikde ve ‚světě‘, existují v nějakém TOPOS OURANIOS nebo v Božím duchu; taková metafyzická hypostaze by byla zajisté absurdní. Tomu, kdo si zvykl chápat bytí jedině jako bytí ‚reálné‘, předměty jedině jako předměty reálné, bude řeč o obecných předmětech a jejich bytí připadat jako zcela absurdní; nezarazí naopak toho, kdo ji pojme jednoduše jako poukaz na platnost jistých soudů*“ (Hu XIX/1, 106) Ve stejném smyslu je pak třeba interpretovat i fenomenologické pojetí pojmu „předmět“. Předmět znamená pro fenomenologickou perspektivu Log. zkoum. především korelát intencionálního prožitku, resp. identický subjekt intencionálních syntéz (srov. Hu XIX/1, 117). Species, „obecný předmět“ je tedy předmětem právě v tom smyslu, že se může stát identickým subjektem predikace, že mu můžeme přisuzovat jistá určení stejně jako jakémukoli individuálnímu předmětu (např.: „červeně je jednou ze základních barev“, „trojúhelník má tři strany“, „věta je složená z pojmů“ atd.). Rozdíl mezi ideálními (obecnými) předměty a reálnými (individuálními) předměty

spočívá tedy v tom, že obecné předměty jsou možnými identickými subjekty takových predikací, jejichž platnost neimplikuje nic časového, zatímco individuální předměty jsou možnými identickými subjekty takových predikací, jejichž platnost implikuje časové: „v rámci jednoty pojmu ‚jsoucno‘ (jinak řečeno ‚předmět vůbec‘) existuje fundamentální kategoriální rozdíl, který zohledňujeme jako rozdíl mezi ideálním bytím a reálným bytím, bytím jako species a bytím jako individuum. A stejně tak se i jednota pojmu ‚predikace‘ štěpí na dva podstatně odlišné druhy ... Tento rozdíl však neruší nejvyšší jednotu v pojmu předmětu ... V každém případě je tomu tak, že předmětu (subjektu) něco (predikát) připadá či nepřipadá, a smysl tohoto ‚připadání‘ spolu se zákony, které k němu patří, určuje také nejobecnější smysl bytí či předmětu vůbec. ... Jestliže vše, co je, platí pro nás jako jsoucí a jako takto jsoucí díky evidenci, s níž to v myšlení jako jsoucí uchopujeme, nemůže být řeči o tom, že bychom směli odmítat oprávněnost ideálního bytí. Vskutku žádné interpretační umění na světě nemůže z našeho mluvení a myšlení eliminovat ideální předměty.“ (Hu XIX/1, 130-131)

Apriorní zákony uskutečnitelnosti a neuskutečnitelnosti kategoriálních syntéz

Kromě prostředku fenomenologického objasnění „původu“ difference ideálního a reálného bytí, obecných a individuálních předmětů, poskytuje Husserlovi jeho teorie kategoriálních aktů rovněž prostředek k fenomenologickému objasnění nejzákladnějšího patra čisté logiky, totiž apriorních zákonů oblasti významů. Viděli jsme, že možnost kategoriální formace nezávisí na reálných vlastnostech či vztazích příslušných kategoriálně pojímaných předmětů a že je tedy podstatně svobodnější než jakákoli reálná formace předmětu. Nicméně ani kategoriální formace není podle Husserla svobodná absolutně, ani v oblasti kategoriálních aktů není možné spojovat cokoli s čímkoli, nýbrž je třeba respektovat určité „ideální zákony“, které jsou založeny v podstatě kategoriálních forem samých. Fenomenologicky vyjádřeno: Ne všechny kategoriální syntézy jsou skutečně proveditelné; skutečně proveditelné jsou jen takové kategoriální syntézy, které respektují apriorní zákony uskutečnitelnosti aktů a tyto zákony jsou založeny v ideální podstatě subjektivity vůbec, v „ideální podstatě intelektu (Verstand) vůbec“ (Hu XIX/2, 727)

6. Log. zkoum. rozlišuje dvě základní skupiny těchto ideálních subjektivních zákonů: 1) apriorní zákony uskutečnitelnosti intuitivních kategoriálních aktů a 2) apriorní zákony uskutečnitelnosti signitivních kategoriálních aktů. První skupina zákonů se týká ideálních subjektivních podmínek proveditelnosti kategoriálních názorů, které Husserl ještě dále dělí na podmínky analytické a syntetické. Analytické zákony uskutečnitelnosti kategoriálních názorů

předepisují možné spojování a transformování stávajících kategoriálních forem bez ohledu na příslušné smyslové látky. Takto je např. apriori neuskutečnitelná každá názorná kategoriální syntéza ve formě „A je non A“, „A náleží B a non B“, „A je částí vůči B a B je částí vůči A“ atd. Syntetické zákony uskutečnitelnosti kategoriálních názorů se naopak týkají možné aplikovatelnosti určitých kategoriálních forem na určité smyslové látky, tedy otázky zda je určitá kategoriální formace proveditelná s ohledem na zvláštnost té které smyslové látky. Evidentní vědomí neproveditelnosti určité kategoriální formace té které smyslové látky se můžeme proto získat jedině ve vztahu k aktuální vjemové danosti příslušné látky.

Ideální subjektivní zákony možného uskutečnění signitivních kategoriálních aktů se týkají čistě signitivní formy kategoriálních syntéz. Uskutečnění signitivních kategoriálních syntéz je zcela nezávislé na podmínkách uskutečnitelnosti názorných kategoriálních syntéz – nic nám nebrání např. čistě signitivně soudit „čtverec je kulatý“, „množina A je částí množiny B a množina B je částí množiny A“ atd. I zde má ale svoboda kategoriální formace podle Husserla své meze: „*V nevlastním kategoriálním formování a transformování jsme svobodni, pokud jen nevytváříme nesmyslné konglomeráty významů.*“ (Hu XIX/2, 723). Tak např. propozicionální syntéza formy „S je p“ je signitivně uskutečnitelná jedině tehdy, když akt konstituující předmětnost v pozici „S“ konstituuje předmětnost nominální formy a když akt konstituující předmětnost v pozici „p“ konstituuje předmětnost adjektivní formy. Pokud by tomu tak nebylo, nebyla by syntéza uskutečnitelná ani signitivně (např. „král je anebo“ apod.)

Čistě-gramatické zákony slučitelnosti a neslučitelnosti významů v jednotné (smysluplné) významové celky jsou takto fenomenologicky vykázaný jako zákony uskutečnitelnosti a neuskutečnitelnosti signitivních kategoriálních syntéz, zatímco logické zákony jako apriorní zákony slučitelnosti a neslučitelnosti významů v objektivně platné (možné a pravdivé) významové celky jsou vykázaný jako ideální analytické zákony uskutečnitelnosti a neuskutečnitelnosti intuitivních kategoriálních syntéz.

b) Pregnantní fenomenologická charakteristika souvislosti vyjadřování

Teorie intencionality a teorie poznání Log. zkoum. je, jak jsme viděli, ambiciózním pokusem o komplexní popis rozmanitých způsobů a forem „života vědomí“. V jádru tohoto popisu stojí pojem intencionálního prožitku jako „vztahu k předmětu“ a právě pomocí detailní deskriptivní analýzy podstatných prvků a struktur intencionálních prožitků se Husserl pokouší objasnit fungování života vědomí v celé jeho šíři a hloubce. Pro účel naší práce je nyní podstatné především to, jakým způsobem Husserl využívá výsledků těchto svých analýz při popisu fenoménu smysluplného užití jazykových znaků. V souladu se základním metodickým rozvrhem Log. zkoum. podává Husserl svou pregnantní charakteristiku fenoménu vyjadřování z půdy subjektivně (deskriptivně-psychologicky) zaměřené analýzy. Na následujících stránkách nejprve stručně vyznačíme, jakým způsobem se pojmosloví Husserlovy teorie poznání a intencionality promítá do charakteristiky oněch tří složek subjektivní souvislosti vyjadřování, tak jak je vyzdvihlo 1. Log. zkoum. Následně přejdeme k důkladnější interpretaci toho, co předběžná subjektivní charakteristika fenoménu smysluplného užití jazyka ponechala nejvíce bez objasnění, a to je souvislost mezi jednotlivými složkami (jev znaku – významová intence – významové vyplnění), a dále vztah významové intence jako subjektivního individuálního aktu a významu jako ideální jednoty.

Charakteristika jevu znaku, významové intence a významového vyplnění

Jako první složku fenoménu vyjadřování vyzdvihla předběžná subjektivní analýza jevu znaku, totiž prožitek, který představuje „*zde a nyní daný fyzický objekt*“ (Hu XIX/1, 81), „*pouhé znění slova*“ (Hu XIX/2, 561). Na základě analýz 5. a 6. Log. zkoum. charakterizuje Husserl nyní tento prožitek blíže jako intuitivní objektivující akt: „*Výraz o sobě, např. napsané slovo, je ... fyzickým objektem stejně jako jakýkoli libovolný tah perem či inkoustová skvrna na papíře; je nám tedy ‚dán‘ v témž smyslu jako jakýkoli jiný fyzický objekt, tj. jeví se, a to, že se jeví, zde stejně jako v jiných případech neznamená nic jiného než to, že je prožíván jistý akt, v němž jsou jistým způsobem ‚apercipovány‘ ty a ty počitkové prožitky. Akty, o které zde běží, jsou přirozeně vjemové či fantazijní představy; v nich se konstituuje výraz ve fyzickém smyslu.*“ (Hu XIX/1, 420-421) Určité reprezentující (počitkové) obsahy jsou „pojímány“ v souladu s příslušným „smyslem pojetí“ a forma spojení počitků a matérie je intuitivní. Jev znaku může vykazovat obě možné intuitivní formy reprezentace – může být jak aktem vnímání, tak i aktem imaginace. Jako imaginativní akt může mít jev znaku jak kladoucí, tak i nekladoucí kvalitu. V „pouhé“ fantazii (v nekladoucí fantazijní představě) si slovo představujeme takovým způsobem, že přitom vůbec nezaujímáme stanovisko k jeho

bytí. Jeho případná skutečná existence či neexistence je nám zcela lhostejná: „*Ve fantazii nám tane před očima vyřčený či vytištěný slovní znak, vpravdě ale vůbec neexistuje. ... Neexistence slova nás neruší. Ale ani nás nezajímá.*“ (Hu XIX/1, 42) Matérie jevu znaku, která stanovuje s jakými konkrétními určeními se ten který znak jeví, může být velmi rozmanitá. Jedno a totéž slovo se nám může jevit (omezíme-li se na jeho písemnou formu) např. jako vytištěné na papíře, vyřezané v kůře stromu, našité na kusu látky, složené z kamene ..., jako velké, malé, široké, vysoké, černé, bílé, měkké, sladké apod. „*Záleží pouze na všude znovurozpoznatelném tvaru, ale nikoli jako objektivním tvaru věci ze dřeva atd., nýbrž jako tvaru, který se skutečně nachází v reprezentujícím smyslovém obsahu názoru.*“ (Hu XIX/2, 619)

Významovou intenci charakterizuje Husserl jako signitivní objektivující akt, tedy jako akt, jehož intencionální předmět je představován signitivní formou reprezentace⁸⁰. Stejně jako v každém objektivujícím aktu je i zde prožíván určitý reprezentující obsah (počítková data), a ten je pojímán v souladu s určitým „smyslem pojetí“ (matérie). Forma spojení reprezentujícího obsahu a matérie je ale v případě významové intence „signitivní“ – tzn. nahodilá a vnější, matérie není obsahově nutně vázána na daný počítkový materiál. Stejně jako u všech objektivujících aktů, tak i u signitivního aktu platí, že intencionální matérie zajišťuje mínění 1) toho kterého předmětu, a to 2) tak a tak určeného. Předmětným korelátém významové intence je vždy ten který tak a tak přesně určený intencionální předmět: „*akt znamenání je určitý způsob mínění toho kterého předmětu*“ (Hu XIX/1, 54-55). Matérie významové intence může být jak prostá, tak i kategoriálně zformovaná – významová intence může mínit jak prosté předměty, i kategoriální jednoty (srov. např. Hu, XIX/1, 55). Předmětný vztah významové intence je stejně jako u všech objektivujících aktů spoluurčován kvalitou kladení či nekladení, která stanovuje, zda je tomu kterému tak a tak míněnému předmětu připisována hodnota bytí, či zda je otázka jeho bytí „ponechána bez rozhodnutí“. Teze, že „*akt znamenání je určitý způsob mínění toho kterého předmětu – s tou výhradou, že právě tento způsob významového mínění, a spolu s tím význam sám, se může při zachování identického předmětného směru měnit.*“ (Hu XIX/1, 54-55), upozorňuje na tu okolnost, že více významových intencí se může pomocí různých „způsobů významového mínění“ zaměřovat na identický předmět. Vyjádřeno v jazyce Husserlovy teorie intencionality: Akty různých materiálů se mohou uskutečňovat vztah k identickému předmětu. Přichází zde k uplatnění výše zmíněné rozlišení mezi „předmětem, který je intendován“ a „předmětem, tak jak je intendován“:

⁸⁰ Na jednom místě 5. Log. zkoum. je v 2. vydání nahrazeno termín „*signifikace*“ termínem „*nenázorná objektivace*“ (Hu XIX/1, 512 – 2. vyd.).

Významové akty, které mají identický „předmětný směr“, ale liší se ve „způsobu významového mínění“, jsou akty s identickým „předmětem, který je intendován“, ale s odlišným „předmětem, tak jak je intendován“.

Akt významového vyplnění je konečně charakterizován jako intuitivní objektivující akt. Základní rozdíl mezi aktem významového vyplnění a aktem významové intence spočívá tedy v tom, že se jedná o akt s intuitivní formou reprezentace (jeho materie je nutně a podstatně vázána na daný reprezentující obsah). Stejně jako u jevu znaku jsou i u významového vyplnění možné obě formy intuitivní reprezentace, forma perceptivní i imaginativní. Akt, který pojímá daný počitkový materiál jako obraz předmětu, může plnit funkci významového vyplnění stejně dobře jako akt, který pojímá počitkovou danost jako „předmět sám“. Materie významového vyplnění může být rovněž (v paralele k materii významové intence) jak prostá, tak i kategoriálně zformovaná. V prvním případě se pak jedná o čistě smyslový názor, v druhém případě se jedná o kategoriální názor. Kvalita významového vyplnění může být jak kladoucí, tak i nekladoucí („pouhá fantazie“). To, co bylo výše řečeno o možných rozdílech „způsobu významového mínění“ při zachování identického „předmětného zaměření“, se týká významového vyplnění stejnou měrou jako významové intence. Jeden a tentýž „předmět, který je intendován“ může být v aktu významového vyplnění názorně dán pomocí odlišných materií, takže příslušné akty se pak liší ve svém „předmětu, tak jak je intendován“.

Vztah jevu znaku a významové intence

Jaké povahy je spojení aktu jevu znaku a významové intence? První pozitivní charakteristiku tohoto vztahu přináší již začátek § 10 1. Log. zkoum.: Jev znaku a významová intence tvoří „vnitřně spjatou jednotu specifického charakteru“ (Hu XIX/1, 45). Výraz „sepjetí“ (Verschmelzung) vystupuje v Log. zkoum. jako terminus technicus. Husserl označuje tímto termínem, v návaznosti na svého učitele C. Stumpfa, určitý vztah koexistujících obsahů, a sice takový, v němž současně se vyskytující obsahy, které by jinak mohly existovat odděleně, přecházejí bez odlišení jeden do druhého.⁸¹ Husserl hovoří v této souvislosti také o „vzájemném ,prostupování“ obsahů (Hu XIX/1, 251). V jakém smyslu se jev znaku a významová intence „vzájemně prostupují“? Jistým náznakem možného směru odpovědi je Husserlovo již výše zmiňované zdůraznění „nerovné hodnoty“ složek tohoto

⁸¹ Srov. 3. Log. zkoum., § 9.

vztahu: „Prožíváno je obojí, představa slova i smysl-udělovací akt; zatímco však prožíváme představu slova, naprosto již nežijeme představováním slova, nýbrž žijeme výlučně uskutečňováním jeho smyslu, jeho znamenání. Tím, že tak činíme, že jsme angažováni v provádění významové intence ..., patří náš celý zájem předmětu, jenž je v této intenci intendován a jejím prostřednictvím jmenován. ... Je právě funkcí slova (či spíše názorné představy slova), aby v nás probouzelo smysl-propůjčující akt a ukazovalo na to, co je, v něm intendováno a snad vyplňujícím názorem dáno, a aby orientovalo náš zájem výhradně tímto směrem.“ (Hu XIX/1, 46) Na této pasáži si lze všimnout dvou důležitých momentů: 1) Husserlovi se nedaří zcela opustit slovník jím odmítaného „asociačního“ pojetí vztahu znaku a významové intence. Hovoří sám o tom, že funkcí jevu slova je probouzet v nás významovou intenci.⁸² Níže uvidíme, jak teprve v rukopisech z let 1913/14 dospívá Husserl ke stanovisku, které mu umožňuje jasně zachytit specifický charakter odkazování jazykových znaků v protikladu k charakteru odkazování asociativního typu. 2) Při popisu vztahu jevu znaku a významové intence hraje důležitou roli aspekt pozornosti. Tento motiv je v Log. zkoum. vyjádřen nejzřetelnějším způsobem v § 19 5. Log. zkoum., který onu „nerovnou hodnotu“ pojímá charakterizuje pomocí odlišného stupně „aktivity“ vědomí, s níž jsou příslušné akty vykonávány: „Výraz je např. vnímán, ale náš zájem nežije v tomto vnímání; naše pozornost je zaměřena ... spíše na smysl; převládající aktivita tedy náleží smysl-udělovacím aktům“ (Hu XIX/1, 420). Husserl ale tuto analýzu uvádí pouze pro ilustraci obecného fenoménu pozornosti⁸³ a v Log. zkoum. ji dále bohužel nevyužívá. I v tomto případě, jak níže uvidíme, představují Přednášky o teorii významu z roku 1908 (dále jen „Přednášky 1908“) a rukopisy z let 1913/14 významný posun Husserlova přístupu.

Vidíme, že charakteristika jednoty znaku slova a významové intence jako „jednoty sepjetí“, v níž oběma členům náleží různý stupeň aktivity vědomí, zkoumaný fenomén příliš neobjasňuje. Není ale také ani posledním slovem Log. zkoum. k tomuto tématu. Paralelně s vymezením vztahu jevu znaku a významové intence jako „jednoty sepjetí“ charakterizuje Husserl tento vztah také jako fundační souvislost aktů. Nejzřetelnější formulaci tohoto pojetí přináší 1. Log. zkoum.: „Znamenání, charakter vyjadřujícího znaku, předpokládá právě znak, ve vztahu k němuž se jeví jako jeho znamenání. Nebo řečeno čistě fenomenologicky: znamenání je tak a tak zabarvený aktový charakter, který předpokládá akt názorného

⁸² Asi nejvýraznější lapsus Log. zkoum. v této věci představuje Husserlovo charakterizování „pevných“ či „objektivních“ výrazů jako výrazů, jejichž význam se připojuje „ke slovu ... pomocí pevné asociace“ (Hu XIX/1, 94).

⁸³ „§ 19. Funkce pozornosti v komplexních aktech. Fenomenologický vztah mezi slovním zněním a smyslem jako příklad“ (Hu XIX/1, 419).

představování jako nutný fundament. V tomto druhém aktu se konstituuje výraz jakožto fyzický objekt. Výrazem v plném a vlastním smyslu se stává ale teprve díky aktu fundovanému.“ (Hu XIX/1, 81) Souvislost jevu znaku a významové intence je zde koncipována jako souvislost dvou na sobě vybudovaných objektivujících reprezentací či „pojetí“: „*pomocí prvního pojetí vzniká jev pouhého znaku jako tady a teď daného fyzického objektu (např. zvuku slova). Toto první pojetí ale funduje druhé pojetí, které zcela překračuje hranice prožívaného počitkového materiálu a nenachází v něm již svůj analogický stavební materiál pro nyní miněnou a veskrze novou předmětnost. Tato předmětnost je miněna v novém aktu znamenání, ale není prezentována v počitku.*“ (Hu XIX/1, 81) Kdybychom vzali tuto řeč doslovně, museli bychom rozlišovat dokonce trojí intenci či objektivaci, neboť v souladu s Log. zkoum. má v rámci fundační souvislosti aktů svůj intencionální korelát jak každá samostatná, tak i celek. Ve fenoménu „smyslem oživeného výrazu“ by tak musely být účastny 1) fundující objektivace, v níž se konstituuje znak jako fyzický předmět, 2) objektivace, v níž se konstituuje mínění vyjadřované předmětnosti (významová intence), 3) celkový akt, v němž se konstituuje celek „smyslem oživeného výrazu“ jako fundovaná jednotka. Husserl tuto konsekvenci ale odmítá a upravuje svou koncepci tak, že „*způsob, jímž verbální akty /jevy znaku/ přispívají k celkovému aktu, ..., je zcela jiného druhu než způsob, jímž přispívají fundující akty /v souvislosti kategoriálního aktu/*“ (Hu XIX/1, 422). K této úpravě vedou Husserla zajisté dva důvody: 1) Fundace kategoriálních aktů v aktech nižšího stupně je nutná. Fundace významové intence v aktu jevu znaku nutná není. 2) Předmětnost kategoriálního aktu je (až na výjimky) spoluurčována předměty fundujících aktů. V případě souvislosti významové intence a jevu znaku je něco takového vyloučeno. – Prozkoumejme nyní blíže první z těchto důvodů.

Viděli jsme, že objektivita kategoriálního aktu se podle Log. zkoum. může jevit pouze v aktech vyššího stupně, které jsou nutně fundovány akty nižšího stupně. Lze konstatovat stejnou nutnost i v případě fundace významové intence v názoru znaku? Několik míst Log. zkoum. vzbuzuje dojem, že Husserlova odpověď na tuto otázku je pozitivní. Např.: „*znamenání je tak a tak zabarvený aktový charakter, který předpokládá akt názorného představování jako nutný fundament. V tomto druhém aktu se konstituuje výraz jakožto fyzický objekt.*“ (Hu XIX/1, 81) Nutnost fundace, o které se na tomto a podobných místech hovoří je nutností ve smyslu Husserlovy nauky o „konkrétně úplném“ objektivujícím aktu, který ke své realizaci vyžaduje spojení matérie s „reprezentujícími obsahy“. Ani čistě signitivní akt by podle této nauky nemohl být realizován jako konkrétní prožitek, pokud by nebyl spojen s určitým reprezentujícím obsahem. Jelikož tento reprezentující obsah nemůže ale čerpat sám ze sebe (je čistě signitivním aktem), musí mu být poskytován nějakým intuitivním aktem:

„Čistě signitivní akt by existoval jako pouhé spojení kvality a matérie, pokud by vůbec mohl být , pro sebe‘, tj. pokud by mohl vytvářet konkrétní prožitkovou jednotu. To ale nemůže; nacházíme jej stále jako přívěšek určitého fundujícího názoru.“ (Hu XIX/2, 619).⁸⁴ Jako tento nutný fundující názor je pak na oněch několika místech Log. zkoum. označen právě názor znaku: „signitivní intence nejsou možné bez smyslové opory ... mají tedy svým způsobem také intuitivní plnost. ... je to sice plnost, ale nikoli plnost signitivního aktu, nýbrž aktu, který jej funduje a ve kterém se konstituuje znak jako názorný objekt.“ (Hu XIX/2, 626); „tento názor znaku ... realizuje in concreto možnost signifikativního aktu jako aktu zcela nevyplněného.“ (Hu XIX/2, 619). Fundace aktu významové intence v názoru znaku se takto jeví jako fundace nutná.

Je však snadno prokazatelné, že pokud jde o nutnou fundaci signitivního aktu názorem, nepovažuje Husserl roli názoru znaku za výlučnou. O aktech jevu je v 5. Log. zkoum. řečeno, že jsou „pro výraz jako takový nepodstatné“ (Hu XIX/1, 421): „namísto určitého slovního znění by mohlo ve stejné funkci vystupovat libovolné jiné slovní znění; ba dokonce by mohlo slovní znění zcela odpadnout.“ (Hu XIX/1, 421). Čistě signitivní akt totiž vyžaduje jako oporu své realizace nikoli celý intuitivní akt, nýbrž jen nějaký reprezentující obsah: „každý signitivní akt vyžaduje nikoli fundující názor, nýbrž fundující obsah“, „kvalita a matérie ... názoru jsou pro signitivní funkci bezvýznamné“ (Hu XIX/2, 620). Jestliže jsou kvalita a matérie fundujícího názoru pro signitivní funkci bezvýznamné, znamená to, že požadovaný reprezentující obsah může být poskytován libovolným intuitivním prožitkem: „Jako takový obsah může fungovat každý libovolný /počítkový/ prožitek“ (Hu XIX/2, 620). Signitivní intence mohou tedy podle Log. zkoum. vystupovat „nezávisle na gramatickém spojení“ (Hu XIX/2, 539) a mnohdy „postrádají jakýkoli, ať už pevný či přechodný, vztah k výrazům“ (Hu XIX/2, 594). Tuto možnost vystupování signitivní intence „v oproštění od všech výrazů“ dokládá Husserl pomocí odkazu na fenomén „bezeslovného poznávání“ (wortloses Erkennen). Funkci názoru jazykových znaků mohou v některých případech převzít názory, které vstupují do syntézy vyplnění s příslušnými signitivními intencemi: „přítomným názorem je dispozičně probouzena asociace, která je zaměřena na znamenající výraz; aktualizována je však pouze významová komponenta výrazu, která nyní vrhá paprsky zpět do podněcujícího názoru a přelévá se do něj s charakterem vyplněné intence. Tyto případy bezeslovného poznávání nejsou tedy nic jiného než vyplnění významových intencí, ovšem takových, které se fenomenologicky oddělily od signitivních obsahů /znaků/, jež k nim jinak“

⁸⁴ Jinými slovy: „význam nemůže takřikajíc viset ve vzduchu“ (Hu XIX/2, 622).

náležejí.“ (Hu XIX/2, 592-593). Významové intence tedy běžně využívají jako „oporu“ počitkový materiál názoru znaku, ale stejně tak dobře mohou využít jako „oporu“ i obsah jiného intuitivního aktu.

Víme ale již, že Husserl přece jen připouští, že v některých případech je podpůrná role názoru znaku pro signitivní akt nenahraditelná. Výše jsme viděli, že Úvod k 2. dílu Log. zkoum. zmiňuje určitou oblast případů, v níž se spojení mezi jevem znaku a významovou intencí jeví jako nezbytné: „je každopádně jasné, že soudy, které náležejí vyšší intelektuální sféře, se nedají uskutečnit bez jazykového výrazu (sich nicht vollziehen lassen ohne sprachlichen Ausdruck)“ (Hu XIX/1, 8). Jaké soudy má Husserl na mysli? Tato myšlenka není v Log. zkoum. nikde dále rozvíjena⁸⁵ a vymezení zde zmíněné „vyšší intelektuální sféry“ soudů nepředstavuje pro Husserla zjevně žádný významný úkol. S ohledem na myšlenku „bezeslovného poznávání“ bychom mohli soudit, že na názor jazykového znaku musí být podle Husserla odkázány ty signitivní akty, jejichž odpovídající vyplňující názor je z nějakého důvodu neproveditelný. Proč Husserla tato problematika „netrápí“? Odpověď je nasnadě a koresponduje s naší interpretací podanou při výkladu místa problematiky jazyka v Log. zkoum.: Hranice, která odděluje oblast možných názorů, které jsme schopni uskutečnit, od oblasti možných názorů, které uskutečnit neumíme, je hranicí vyznačující meze faktických lidských intelektivních schopností, a tudíž je něčím, co nevyplývá z ideální podstaty příslušných aktů samých. Názor jazykového znaku jakožto opora realizace signitivního aktu je v celé oblasti vyšších intelektivních činností pro nás nenahraditelný, ale to vše jen kvůli naší faktické duševní výbavě jakožto empirických příslušníků biologického druhu homo sapiens. „O sobě“, z hlediska „ideální podstaty“ jsou čistě signitivní akty realizovatelné i na základě jiných názorů než jsou názory znaků. Vyjádřeno slovníkem „objektivně“ zaměřeného zkoumání: „O sobě neexistuje žádná nutná souvislost mezi ideálními jednotami, které fakticky fungují jako významy, a znaky, na něž jsou vázány, tj. jejichž prostřednictvím se realizují v lidském duševním životě.“ (Hu XIX/1, 109-110).

Viděli jsme, že model „jednoty sepjetí“ a „souvislosti fundace“ je zjevně jediným prostředkem, kterým Log. zkoum., pokud jde o charakteristiku vztahu jevu znaku a významové intence, disponují. Husserlovi se zde nedaří postoupit od vágních náčrtů k bližší charakteristice specifického rysu sepjetí či fundace znaku a významové intence v odlišení od

⁸⁵ Ojedinělou výjimkou je následující zmínka 6. Log. zkoum., v níž Husserl v opačném směru charakterizuje ty kategoriální názory, které podle jeho názoru jistě bez výrazu uskutečnit lze: „Každý bezpředsudečný analytik jistě uzná, že např. soubory či mnohé primitivní stavy věcí můžeme nazírat, aniž bychom je přiváděli k nominálnímu či propozicionálnímu výrazu.“ (Hu XIX/2, 720).

jiných forem sejetí a fundace. Log. zkoum. nicméně naznačují alternativu, která se pro Husserla stane později rozhodující. Tímto náznakem je zmínka o odkazovací funkci v § 10 1. Log. zkoum. Husserl tuto funkci charakterizuje jako „deskriptivní moment“ celkového prožitku vyjadřování, jako inherentní součást souvislosti plného vyjadřování, ale dále ji neanalyzuje. Níže uvidíme, jak v rukopisech z 1913/14 hraje právě tento aspekt vztahu vyjadřování centrální roli a jak je jeho analýza plodně využita k objasnění souvislosti mezi vědomím slovního znění a významovým míněním. Viděli jsme také Husserl v Log. zkoum. explicitně připouští možnost uskutečnění významové intence mimo spojení s názorem jazykového znaku a nepokládá za potřebné vymezit blíže oblast aktů, v níž takové oddělení od jazykových znaků podle jeho názoru de facto možné není. Tento nezáměr o bližší rozbor nezbytnosti spojení významových intencí s jevy jazykových znaků odpovídá celkovému rozvrhu Log. zkoum., jak jsme jej nastínili v předchozí části naší práce. Kritérium odlišující sféru aktů, které bez jazykového výrazu uskutečnit nelze, od sféry aktů, které bez něj uskutečnit lze, je kritériem odvozeným vposled z faktického rozsahu specificky lidských poznávacích schopností. Významová intence je vázána na názor znaku nikoli sama o sobě, apriori, nýbrž jen v jistých případech své realizace v lidském duševním životě.

„Vyplněná“ souvislost vyjadřování (označování názorně dané předmětnosti)

Výše jsme podrobně představili argumenty, kterými Husserl odmítá pojetí, podle kterého „názorně vyplněná souvislost vyjadřování“ spočívá v pouhém asociativním napojení slova na názor označovaného předmětu: „*Slovo není napojeno vnějškově, na základě pouhých skrytých psychologických mechanismů na určité shodné rysy názorů. ... Pouhá souběžnost, pouhé vnější společné či následné vyskytování obou těchto jevů nevytváří mezi nimi žádný vnitřní vztah a jistě ne vztah intencionální. A takový intencionální vztah zde ale zjevně nacházíme, a to jako fenomenologicky zcela specifický.*“ (Hu XIX/2, 561) Jádrem Husserlovy argumentace bylo rozlišení aktů významové intence a aktů významového vyplnění, přičemž akty významového vyplnění byly charakterizovány jako akty, v nichž nemůže spočívat podstata významuplnosti výrazů. Kdykoli je jazykový výraz užíván ve vztahu k názorně danému předmětu, jsou podle Log. zkoum. prožívány nejen odpovídající názorné akty, ale i akty významové intence, které jsou vlastními nositeli významu a předmětného vztahu příslušného výrazu: „*mezi vjem a slovní znění je vsunut ještě jeden akt Říkám akt, protože prožitek výrazu má, ať už je doprovázen vjemem či nikoli, intencionální vztah k předmětnosti. Tento zprostředkující akt musí být oním aktem, který v pravdě poskytuje smysl, patří ke smysluplně fungujícímu výrazu jako podstatná složka a je podmínkou toho, že*

je smysl identicky týž, ať už se k výrazu připojí doprovázející vjem či nikoli.“ (Hu XIX/2, 552). Výklad předběžné subjektivní charakteristiky souvislosti vyjadřování jsme uzavřeli konstatováním, že zůstává záhadou, co má Husserl na mysli, když říká, že názorné akty, v nichž se vyjadřovaná předmětnost jeví jako přítomná či zpřítomněná, „splývají v jednotě poznání či vyplnění s význam-propůjčujícími akty“ (Hu XIX/1, 44), a tím „posilují“, „ilustrují“ či „aktualizují“ předmětný vztah, který byl zahrnut již ve významové intenci. Jako by v řadě argumentů s cílem prokázat, že významuplnost výrazu nespočívá v aktech názorné danosti označovaného předmětu, nýbrž v aktech významové intence, nevybylo místo pro objasnění vztahů souvislosti „vyplněného“ vyjadřování. Je tedy třeba položit otázku, v čem přesně podle Log. zkoum. spočívá ona specifická intencionální souvislosti mezi jevem znaku a názorem označovaného předmětu.

„Vyplněné“ vyjadřování jako klasifikující poznávání

První návrh 6. Log. zkoum., které se touto otázkou podrobně zabývá, zní, že zprostředkování mezi jevem znaku a příslušným aktem vnímání není zajišťováno významovou intencí samou, nýbrž aktem „klasifikujícího poznávání“. Když označujeme názorně přítomný předmět např. jako „kalamář“ je tento vztah „*zprostředkován nikoli akty pouhého znamenání, nýbrž akty poznávání, a zde jsou to akty klasifikace. Vnímaný předmět je poznáván jako kalamář, ... znamenající výraz je obzvláště niterným způsobem sjednocen s klasifikatorním aktem a tento je opět jakožto poznávání vnímaného předmětu sjednocen s akty vnímání*“ (Hu XIX/2, 559). V souvislosti vyplněného vyjadřování by pak musely být v souladu s tímto modelem přítomny čtyři intencionální prožitky: 1) jev znaku, 2) významová intence, 3) akt klasifikace, 4) názor označovaného předmětu. Akt klasifikace je přítom podle Log. zkoum. aktem vědomého kladení předmětu jako individuálního případu určité „třídy“, tedy aktem, v němž je určitá předmětnost je uvědomována jako individuální případ příslušné podstaty.

Takový model souvislosti vyplněného vyjadřování působí na první pohled jako velmi umělá konstrukce. Kdyby tomu skutečně bylo tak, jak se zde tvrdí, každé jazykové označování názorně daného předmětu by nutně implikovalo vědomé kladení tohoto předmětu jako případu spadajícího pod odpovídající obecný pojem. Husserl v Log. zkoum. jasně nahlédl nepřijatelnost této konstrukce a tento návrh nakonec zcela odmítl: „*Nebudeme moci ... nadále podléhat pokušení, které v sobě skrývá myšlenka, ... že znamenání výrazů je třeba považovat za ... klasifikování*“ (Hu XIX/2, 734). Detailnější

argumentaci k odmítnutí tohoto modelu vyplněné souvislosti vyjadřování přinášejí ovšem až rukopisy z let 1913/14, jak uvidíme níže.

„Vyplněné“ vyjadřování jako identifikující krytí významové intence a názoru

6. Log. zkoum. trvá nicméně pevně na tom, že vztah významové intence a významového vyplnění musí být zprostředkován „*momentem poznávání*“ či „*aktovým charakterem poznávání*“ (Hu XIX/2, 562). Jak lze ale tento „charakter poznávání“ myslet, nemá-li jít o klasifikaci? Podle pojetí, které je v Log. zkoum. nejvýrazněji zastoupeno (a poprvé souvisle představeno v §§ 7-9 6. Log. zkoum.), je díky „aktovému charakteru poznávání“ uskutečňováno „identifikující krytí“ „obsahu“ významové intence a vyplňujícího názoru. Zprostředkující role „charakteru poznávání“ spočívá v tom, že přivádí k vědomí identitu intencionálních podstat těchto aktů. Husserl zdůrazňuje, že v normálním a běžném případě toto vědomí neimplikuje postoj reflexe – nejedná se o „akt vztahující identifikace“, nýbrž o „implicitně“ identifikující poznávání. Identita příslušných intencionálních podstat je uvědomována, ale není tematizována: „*moment spojujícího sjednocování významové intence a korespondujícího názoru je sice reálně přítomný, nicméně tento moment jednoty nefunguje jako ‚reprezentant‘ objektivujícího ‚pojetí‘; prožívaná jednota krytí není základem žádnému aktu vztahující identifikace, intencionálnímu vědomí identity, v němž by se nám identita jakožto míněná jednota stávala teprve předmětnou.*“ (Hu XIX/2, 569); „*identifikující krytí je prožíváno, byť se nedostavuje vědomá intence na identitu, vztahující identifikování*“ (Hu XIX/2, 570) „*významová podstata signitivního (vyjadřujícího) aktu se identicky znovuobjeví v odpovídajícím intuitivním aktu ... a ... živoucí jednota identifikace uskuteční krytí samo a spolu s tím vztah výrazu k vyjadřovanému*“ (Hu XIX/2, 625). Nicméně přechod k explicitnímu vědomí jednoty obou intencionálních podstat, které vyžaduje nový akt, je ale vždy možný.

„Vyplněné“ vyjadřování jako „přizpůsobování se“ významové intence názoru

V 6. Log. zkoum., zejména v 3.oddílu, lze však identifikovat ještě určitý posun v Husserlově pojetí směrem k zjednodušení modelu souvislosti vyplněného vyjadřování. Tento posun se týká především problematické role „aktového charakteru poznávání“. Jedna z posledních formulací koncepce „jednoty krytí“ mezi významovou intencí a odpovídajícím názorem (ze závěru 6. Log. zkoum.) trvá sice ještě na charakterizování jednoty krytí jako jednoty poznávání, nezmiňuje ale již potřebu „jednotícího aktového charakteru“: „*Význam-udělovací funkci vykonává v první řadě a v každém případě jednotný soubor signitivních intencí, které jsou spojeny se slovy. Tyto intence vytvářejí pouhé signitivní souzení, pokud se*

jim nedostává žádného vyplňujícího názoru. ... Jestliže ale dojde ... k vlastnímu /tj. názornému/ provedení naznačené syntézy, pak se ‚vlastní‘ syntéza kryje se syntézou ‚nevlastní‘ (se syntézou ve významu): obě se sjednocují v identické intencionální podstatě, která zastupuje jeden a tentýž význam, jeden a tentýž soud, ať už se soudí pouze signitivně, nebo intuitivně. Analogické pojetí platí zjevně pro případy, kdy intuitivní plnost připadá jen jednotlivým slovním intencím. ... jednota krytí je ... skutečně jednotou poznání (ačkoli ne jednotou vztahujícího poznávání)“ (Hu XIX/2, 736) Husserl již neříká, že by se výraz vztahoval k nazírané předmětnosti „prostřednictvím“ či „na základě“ aktového charakteru poznávání, nýbrž dává přednost formulaci, podle které k tomuto vztahu dochází tak, že významová intence se „přizpůsobuje“ intuitivnímu aktu: „V názoru věcí provádíme soudící syntézu, intuitivní ‚tak je to‘ či ‚tak to není‘; jestliže se tomuto aktu názoru stavu věcí přizpůsobuje vyjadřující intence ... uskutečňuje se poznávání nazíraného stavu věcí.“ (Hu XIX/2, 737) Samo „přizpůsobování se“ (sich anmessen) vyjadřující intence intuitivnímu aktu je tedy vyjadřujícím poznáváním příslušné předmětnosti. Poznávání se neuskutečňuje v nějakém novém nadřazeném aktovém charakteru, ale je funkcí přistoupení vyjadřující intence k názoru označovaného.

Ve vztahu k speciálnímu případu, kdy vyjadřujeme vlastní prožitky, které v témž okamžiku nazíráme vnitřním vnímáním, zaznívá posun Husserlova pojetí ještě výrazněji: Výraz s významovou intencí „se přimyká“ k vyjadřovanému předmětu tak, že jej „artikuluje“: „výraz se sjednocuje na způsob poznání s nazíraným vnitřním prožitkem /tj. s předmětem názoru/ ..., výraz se k němu pouze přimyká (schmiegt ihm an) jako signifikující, jako jej artikuluje“ (Hu XIX/2, 747). Uvidíme, že tento přímý způsob „vyjadřujícího poznávání“ bude Husserl později připisovat nejen vyjadřování vlastních prožitků, nýbrž vyjadřování každé předmětnosti vůbec. Již v Log. zkoum. jsou tedy patrné náznaky zjednodušení modelu vyplněné souvislosti vyjadřování, k němuž Husserl poprvé explicitně dospěl teprve v rukopisech z let 1913/14.

Význam, intencionální akt a předmětný vztah

Kromě otázek týkajících se přesného vymezení souvislosti jevu znaku, významové intence a významového vyplnění ponechala předběžná charakteristika fenoménu vyjadřování otevřenu řadu otázek týkajících se vztahu významu, významové intence a předmětného vztahu výrazu: Co to znamená, že vztah výrazu k předmětu se konstituuje ve významu? Jak je možné, že významová intence je individuální, reálný akt a význam je ideální jednota? Jak se k sobě tyto dva vztahují? Jak je možné objasnit „*onen zprvu záhadný způsob, jak tentýž*

prožitek má a jak může mít obsah ve dvojím smyslu, jak v něm kromě jeho vlastního, aktuálního obsahu ... může přebývat obsah ideální, intencionální“ (Hu XIX/1, 21)?

V základním rozvrhu koncepce intencionality v 5. Log. zkoum. lze odhalit jisté napětí, o kterém jsme doposud nehovořili. Husserlovo počáteční rozlišování reálného či deskriptivního obsahu aktu a intencionálního obsahu aktu a přiřazování intencionálního předmětu na stranu druhého z těchto obsahů⁸⁶ vnucuje představu, že „intencionálního obsah aktu“ je koncipován jako „obsah“, který patří k aktu, ale rozhodně není jeho reálnou součástí. Na druhé straně ale Husserl v závěru charakteristiky intencionálního předmětu jako transcendentního reálný obsah aktu konstatuje, že z terminologických důvodů bude lepší vyhnout označování intencionálního předmětu jako „intencionálního obsahu aktu“ a rezervovat tento termín raději pro matérii a intencionální podstatu aktu (Hu XIX/1, 416). Z vymezení matérie a intencionální podstaty aktu je nicméně zjevné, že tyto „obsahy“ aktu chápe Husserl jako momenty „*v deskriptivním obsahu ... aktu*“ (Hu XIX/1, 431).⁸⁷ Matérie a intencionální podstata jsou podle Log. zkoum. něčím v aktech, nikoli něčím vůči aktům transcendentním. Pojem „intencionální obsah aktu“, pod který Husserl zprvu zahrnoval i intencionálního předmět aktu je tedy nakonec rezervován pro jistou součást reálného obsahu aktu: „*pojmem ‚intencionálního obsahu aktu‘ ... je třeba vyzdvihnout z úplného deskriptivního obsahu aktu*“ (Hu XIX/1, 431). Napětí, které lze pociťovat v této „peripetii“ pojmu „intencionální obsah aktu“ spočívá v tom, že teorie intencionality Log. zkoum. čelí (poslušna metodických principů fenomenologie) obtížnému úkolu objasnit identitu předmětného vztahu pomocí deskriptivních určení intencionálního prožitku, který je včetně všech svých částí určen jako „časově individualizovaný“, „vznikající a zanikající“. Matérie a kvalita aktu tak na jedné straně patří k deskriptivnímu obsahu prožitku (vzniká a zaniká spolu s prožitkem, je individuální atd.), ale na druhé straně se svým „intencionálním výkonem“ podstatně „dotýká“ dimenze identity a transcendence intencionálního předmětu. V jistém smyslu se proto nabízí říci, že i matérie a kvalita aktu transcendentují čistě reálný obsah aktu.

Odkud intencionální podstata aktu čerpá svou schopnost zajišťovat identitu předmětného vztahu, v jakém smyslu může být zdrojem identity a stability předmětného vztahu, jestliže je sama pouze individuálním nesamostatným momentem reálného obsahu aktu? A stejně palčivé otázky lze klást i z perspektivy popisu fenoménu vyjadřování: Jak může významová intence jako individuální subjektivní akt „poskytovat“ znaku význam,

⁸⁶ 5. Log. zkoum., § 16.

⁸⁷ „*Matérie ... je specifický charakter aktu, který je zahrnut v jeho fenomenologickém obsahu*“ (Hu XIX/1, 429-430) „*Matérie aktu v našem smyslu není zajisté ničím, co by bylo aktu cizí či co by k němu bylo vnějškovým způsobem připojeno, nýbrž je to vnitřní moment, neoddělitelná stránka aktové intence*“ (Hu XIX/1, 497).

jestliže v jejím reálném obsahu nenacházíme víc než samé individuální složky, zatímco význam je objektivní a ideální jednotou? Matérie a kvalita aktu jsou pouhé individuální charaktery našich prožitků, třebaže mohou být rozmanitým prožitkům společné: „*k psychologickému obsahu přirozeně patří jak to, co je případ od případu stejné, tak to, co se příležitostně mění. Proto vůbec netvrdíme, že by onen ve všech případech stejný aktový charakter by již sám významem. To, co nějaká výpověď, např. „ π je transcendentní číslo“ znamená, co touto výpovědí rozumíme, když ji čteme, a co jí míníme, když ji vyslovujeme, není žádný individuální, pouze se stále opakující rys našeho myšlenkového prožitku. Tento rys je vždy případ od případu individuálně odlišný, zatímco smysl výpovědi má být identický.“ (Hu XIX/1, 104-105) Intencionální podstata významové intence tedy nemůže být sama významem, ale přesto je právě ona tou složkou významové intence, která poskytuje výrazu jeho identický vztah k předmětu, který se podle Husserla má konstituovat ve významu. Jaký je tedy vztah mezi významem jakožto ideální jednoty (species) a významovou intencí, jejímž prostřednictvím se podle Log. zkoum. stává jazykový znak znakem s významem? Řešení, které Husserl navrhuje je formulováno na pozadí základního schématu vztahu ideálního a reálného bytí, který je v Log. zkoum. respektován od prvních stránek Prolegomen až po závěr 6. Log. zkoum: Ideální bytí se může „realizovat“ či „aktualizovat“ v reálném bytí a na základě názorné danosti reálného bytí je opět možno dospět k názoru odpovídajícího reálného bytí: „Významům tak jako všem ideálním jednotám odpovídají reálné možnosti a eventuelně skutečnosti, významům in specie odpovídají akty znamenání, přičemž významy in specie nejsou ničím jiným než ideálně pojatými charaktery těchto aktů“ (Hu XIX/1, 352).*

Vztah významu jako ideální jednoty a individuálního významového aktu pojímají tedy Log. zkoum. jako vztah species a jejího individuálního případu: „*Rozmanitými jednotlivinami vůči ideálně jednomu významu jsou ... odpovídající akty znamenání, významové intence. Význam se tedy má ke konkrétním aktům znamenání ... stejně, jako se má třeba červeň in specie ke zde ležícím proužkům papíru, které všechny ‚mají‘ tuto stejnou červeň. Každý proužek má kromě dalších konstitutivních momentů (rozlohy, formy apod.) svou individuální červenou, tj. svůj individuální případ této species barvy, ona sama však neexistuje reálně ani v tomto proužku papíru, ani nikde jinde ve světě*“ (Hu XIX/1, 106)⁸⁸ Tak jako má každý proužek červeného papíru „svou individuální červenou“, která je ve všech těchto případech pouze „stejná“, tak má každá významová intence, která intenduje tentýž stejně určený

⁸⁸ Toto pojetí vyjadřují již Prolegomena: „*tak jako je species něčím ideálně identickým vůči rozmanitosti možných jednotlivých případů ..., tak platí totéž i o identických významech či pojmech ve vztahu k pojmovým představám, jejichž jsou ‚obsahy‘*“ (Hu XVIII, 109).

předmět, „svou individuální intencionální podstatu“, která je ve všech těchto případech pouze „stejná“. Právě tak jako je ale podle Husserla stejnost různých případů červené myslitelná jedině jako stejnost individuálních případů identické species „červeň“, tak je podle něj i stejnost různých významových intencí myslitelná jedině jako stejnost individuálních případů významu jakožto identické species: *„Identita ‚tohoto‘ soudu či ‚této‘ výpovědi spočívá v identickém významu, který se v rozmanitých aktech opakuje právě jako tentýž a je v nich zastoupen významovou podstatou.“* (Hu XIX/1, 435); *„jednotnému významu odpovídá v aktuálním významovém prožitku individuální rys jako jednotlivý případ oné species“* (Hu XIX/1, 108) Aspekt identity intencionálního předmětu, který je v deskriptivním obsahu aktu zajišťován momentem intencionální podstaty, je tak vposled odvozován z přísné identity odpovídajícího významu, který se v této intencionální podstatě individualizuje. Souvislost významu a předmětného vztahu výrazu spočívá právě v tom, že význam jakožto species se individualizuje právě v tom aspektu významové intence, která zajišťuje určitost a identitu mínění předmětu: *„významové má v tom kterém jednotlivém aktu spočívat právě v aktovém charakteru, a nikoli v předmětu, má spočívat v tom, co činí tento akt ‚intencionálním‘, na předměty ‚zaměřeným‘ prožitkem.“* (Hu XIX/1, 353) Tím, co podle Husserla činí akt intencionálním prožitkem, je jak víme právě jeho intencionální podstata. Proto je v Log. zkoum. také právě intencionální podstata nejčastěji vymežována jako individuální případ významu: Významu jako ideální jednotě *„odpovídá jako ‚reelný‘ moment v deskriptivním obsahu aktu představy intencionální podstata s kvalitou a matérií“* (Hu XIX/1, 527-528); *„toto významové, ideálně řečeno význam, je u konkrétního soudového prožitku aktový charakter soudového kladení (abstraktní soudová kvalita)...spjatý s ‚obsahem‘ (matérií soudu)“* (Hu XIX/1, 453); *„to, co ve význam-propůjčujících aktech vytváří fenomenologický korelát ideálního významu, spadá v jedno s jejich intencionální podstatou“* (Hu XIX/1, 435). V 6. Log. zkoum. ale Husserl rovněž připouští možnost vymežit pojem významu pouze ve vztahu k intencionální materii a rozlišovat pak mezi „kvalifikovaným“ a „ne-kvalifikovaným“ významem (srov. Hu XIX/2, 617-618). Výhodou tohoto pojetí by bylo to, že odpovídá relativně běžným případům rozumění jazykovému výrazu, kdy např. rozumíme významu určité výpovědi, aniž bychom sami její obsah kladli či tvrdili. Nevýhodou by bylo naopak právě to, že při řeči o významu výpovědi, bychom takto vylučovali „moment aktuálního tvrzení“, který je podle Husserla jeho důležitou součástí (srov. Hu XIX/2, 617).

Druhým aspektem výše citovaného vymezení vztahu významu a významové intence bylo určení významu jako „ideálně pojatého aktového charakteru“: *„významy in specie nejsou ničím jiným než ideálně pojatými charaktery ... aktů“* (Hu XIX/1, 352). Jestliže jsou významy

species, které se „individualizují“ v určitých momentech aktů, pak platí, že významy mohou být uvědomovány výhradně v aktu ideující abstrakce na základě názoru těchto individuálních momentů: „význam jako species vyrůstá (*erwächst*) ... pomocí abstrakce na základě daného podkladu“ (Hu XIX/1, 112); „ideující abstrakce významové podstaty /intencionální podstaty významové intence/ poskytuje význam v našem ideálním smyslu“ (Hu XIX/1, 431). Názorná danost významu se tedy může uskutečnit jedině tak, že provedeme reflexi na příslušný akt významové intence a na základě této reflexe pak provedeme akt ideující abstrakce, která nám poskytne názor species (významu). Husserl označuje tento komplexní proces vědomí významu jako akt „logické reflexe“ (Hu XIX/1, 109).

Jaké konsekvence vyplývají z tohoto řešení pro popis fenoménu smysluplného užití jazykového výrazu? Co se podle Log. zkoum. odehrává, když užíváme jazykový výraz? Nyní by již mělo být zřejmé, jakým způsobem se Husserl nakonec pokouší spojit výsledky své objektivně a subjektivně zaměřené analýzy: Každé smysluplné užití výrazu implikuje uskutečňování významové intence, jejímž prostřednictvím se konstituuje vztah k tomu kterému, tak a tak určenému předmětu. Identita tohoto předmětného vztahu je zajišťována intencionální podstatou příslušného aktu a ta je individuálním případem významu jako ideálně identické ne-časové jednoty. Nevztahujeme se ale při každém smysluplném užití výrazu také k významu? Neříkáme snad, že rozumíme významu slova atd.? Primární uskutečnění významové intence je podle koncepce Log. zkoum. vždy vědomím míněného předmětu a nikoli vědomím významu: „Když uskutečňujeme akt /významové intence/ a jako by v něm žijeme, míníme přirozeně jeho předmět a nikoli jeho význam.“ (Hu XIX/1, 108). Význam se může stát předmětem našeho vědomí teprve následně díky „logické reflexi“, která sestává z aktu reflexe na vykonaný významový akt a idealizující abstrakce příslušných momentů tohoto aktu.

1.3 SPECIÁLNÍ PROBLÉMY ANALÝZY VYJADŘOVÁNÍ

Chce-li být vymezení jazykového výrazu jako znaku s ideálně identickým, nečasovým významem a lokalizovaní podstaty jazykového vyjadřování do objektivujícího intencionálního prožitku, v němž se uskutečňuje vztah k míněné předmětnosti, obecně platným rozvrhem, musí ověřit svou platnost ve vztahu ke třem speciálním okruhům otázek: výrazy emotivity a vůle, indexické a vágní výrazy, vlastní jména. U každé z těchto tří oblastí naráží Husserlův popis na určitý problematický bod: 1) Jak dochází k vyjadřování emotivních a volních aktů, jestliže podstata vyjadřování spočívá v uskutečnění objektivujícího intencionálního prožitku? 2) Lze skutečně obhajovat idealitu a nečasovost významů všech výrazů, a to i tváří v tvář takovým výrazům, jakými jsou např. ukazovací zájmena nebo běžné výrazy každodenního jazyka? 3) Jsou vlastní jména opravdu výrazy s významem? A jak je v jejich případě uskutečňován vztah k předmětu?

Uvidíme, že Log. zkoum. se ve všech třech případech pokoušejí hájit platnost svého základního schématu, ale dospívají ke koncepcím, které jsou ne vždy zcela přesvědčivé a místy dokonce působí jako holé konstrukce.

1.3.1 Vyjadřování emotivních a volních aktů

Významová intence byla vymezena jako signitivní (tj. objektivující) akt. Vztah významové intence k názoru označovaného předmětu byl určen jako syntéza identifikace (poznávání), která se může uskutečnit jedině mezi dvěma objektivujícími akty. Jak je tomu ale s přacími, rozkazovacími aj. větami, či jinými výrazy, v nichž vyjadřujeme hodnotící a volní intence? Základní otázkou, která v této souvislosti vyvstává, je otázka, zda funkci významové intence mohou plnit ještě jiné než signitivní objektivující akty. Jinými slovy, zda je či není pravdou, že „*představy, soudy, přání, otázky atd., zkrátka akty všeho druhu mohou plnit funkci význam-propůjčujících aktů naprosto stejně*“ (Hu XIX/2, 748). Touto otázkou Husserl dokonce „zarámoval“ celé 6. Log. zkoum. Klade ji hned v § 1 a svou definitivní odpověď na ni dává teprve v poslední kapitole. V poslední kapitole 6. Log. zkoum. jsou také podrobně diskutovány dvě koncepce, které obě Husserl odmítá: 1) První koncepce tvrdí, že jako „nositel významu“ může fungovat akt jakéhokoli druhu, s tím že intencionální prožitky všeho druhu mohou být vyjádřeny, a proto musí také moci poskytovat výrazům význam.⁸⁹ 2) Druhá

⁸⁹ Teze, kterou Husserl referuje jako „stanovisko logiků navazujících na Aristotela“, zní: Jména, výpovědi, přací věty, tázací věty, rozkazovací věty atd. jsou rovnocenné výrazové formy: jména vyjadřují představy, výpovědi vyjadřují soudy, přací věty vyjadřují přání, rozkazovací věty vyjadřují rozkazy atd. Všechny tyto druhy aktů se tedy rovným dílem řadí do skupiny aktů, které mohou propůjčovat význam jazykovým výrazům.

koncepce argumentuje, že významovou funkci mohou plnit pouze akty úzce vymezené skupiny, totiž akty „poznání“, přičemž vyjádření jakéhokoli aktu předpokládá poznávání tohoto aktu. Obě tato pojetí, jak již bylo řečeno, Husserl vyvrací. Proti první koncepci uvádí, že „*vyjádřitelnost všech aktů je irelevantní pro otázku, zda také všechny akty mohou fungovat jako smysl-udělovací*“ (Hu XIX/2, 547) Akt může být vyjádřen jakožto význam-udělovací nebo význam-vyplňující prožitek, ale může být také vyjádřen jako označovaný předmět. Je tedy třeba jasně rozlišit tyto dvě formy „vyjádřitelnosti“ aktů. Proti druhé koncepci Husserl namítá, že vede k nekonečnému regresu: Aby mohlo dojít k vyjádření onoho předpokládaného aktu poznávání, musel by být uskutečněn další akt poznávání, který by se na něj zaměřil atd. ad infinitum. Do protikladu k tomuto pojetí staví Husserl svůj názor, že musí existovat určité akty, k jejichž vyjádření nejsou zapotřebí žádné další na ně zaměřené akty.

Významovou intenci výrazu koncipuje Husserl od samého počátku 2. dílu Log. zkoum. ve smyslu objektivace, tedy ve smyslu intencionálního aktu, který „konstituuje“ určitou předmětnost: „*Použití výraz se smyslem a vztahovat se vyjadřujícím způsobem k předmětu (představovat předmět) je jedno a totéž*“ (Hu XIX/1, 59). Předmět jako identická jednota je vždy konstituován prostřednictvím intencionální matérie aktu. Primárními nositeli matérie jsou ale podle Log. zkoum. pouze objektivující akty, tedy akty s kvalitou „kladění bytí“. Akty ne-objektivujících kvalit (emotivní a volní akty) nikdy nemohou být přímými nositeli objektivace, vztahu k předmětu: „*Kvality jiného druhu /než objektivující/ jsou ... vždy fundovány v objektivujících kvalitách; nikdy nemohou být spojeny s matérií bezprostředně a samy pro sebe. Tam, kde tyto kvality vystupují, je celkový akt nutně kvalitativně více-foremný, tj. obsahuje kvality různých rodů kvalit; a to tak, že je od něj vždy oddělitelný úplný objektivující akt*“ (Hu XIX/1, 516). Víme již také, že syntéza vyplnění objektivujících aktů má charakter poznání (a identifikujícího krytí), zatímco ne-objektivující akty se vyplňují v syntézách podstatně jiného typu. Jestliže je ale vztah vyplněné souvislosti vyjadřování koncipován v Log. zkoum. jako syntéza poznávání, pak je zjevné, že akty, které se mohou této souvislosti bezprostředně účastnit jsou pouze akty objektivující.

Husserl vyvozuje z těchto důvodů jasný závěr: Ne-objektivující akty nemohou nikdy plnit funkci významových intencí, ani jejich vyplnění: „*akty významové intence stejně jako akty významového vyplnění, akty ‚myšlení‘ stejně jako akty nazírání, patří k jedné třídě aktů, ke třídě objektivujících aktů. Tím je stanoveno, že akty jiného druhu nemohou nikdy fungovat jako smysl-udělovací akty*“ (Hu XIX/2, 585). Jak potom ale může docházet k jejich vyjadřování? Odpověď 6. Log. zkoum. je zcela jednoznačná: Ne-objektivující akty mohou být

vyjadřovány jediné jako předměty aktů vnitřního názoru a přizpůsobujících se signitivních intencí. Ne-objektivující akty „mohou ‚dospívat k vyjádření‘ jediné tak, že signifikativní intence, které se spojují se slovy, se vyplní pomocí vjemů či fantazií, které jsou zaměřeny na akty, jenž mají být vyjádřeny, jako na předměty. Zatímco tedy v případech, kdy akty plní významovou funkci a dospívají tímto způsobem k vyjádření, se právě v těchto aktech konstituují signitivní či intuitivní vztah k nějakým předmětům, akty v oněch druhých případech jsou pouhými předměty, a to přirozeně ve vztahu k jiným aktům, které přitom fungují jako vlastní nositelé významu.“ (Hu XIX/2, 585)⁹⁰; „gramatickými útvary a jejich signifikacemi nejsou vyjadřována přání, rozkazy apod. samy, nýbrž jsou to názory těchto aktů, které fungují jako vyplnění.“ (Hu XIX/2, 749)⁹¹ Následující pasáž shrnuje pregnantně všechny základní prvky Husserlovy koncepce vyjadřování ne-objektivujících aktů: „My naopak spatřujeme při srovnání jmen a výpovědí s výrazy zde diskutované skupiny fundamentální rozdíl v tom, že ve jménech a výpovědích vyjadřované akty představování či souzení jsou sice význam-udělovacími (či význam-vyplňujícími), ale právě proto ne znamenány, tedy že ve jmenování a predikování jsou nikoli předmětnými, nýbrž předmět-konstituujícími. Na druhé straně, a v přímém protikladu k tomuto, zjišťujeme u všech zde diskutovaných výrazů, že ‚vyjadřované‘ akty, ... se pro nás stávají předmětnými. To se děje, jak jsme poznali, na jedné straně díky vnitřním názorům, které se v reflexi zaměřují na tyto akty, a většinou také díky vztahujícím aktům, které jsou v těchto názorech fundovány; a na druhé straně díky, eventuelně jen zčásti vysloveným, signifikacím, které se na způsob poznání přimykají k vnitřním názorům a vztahům, takže jejich předměty, tedy akty tázání⁹², přání, rozkazování atd. se stávají

⁹⁰ V 1. Log. zkoum. zmiňuje Husserl problematiku vyjadřování emotivních a volních aktů v souvislosti diskuse o „manifestaci“ (Kundgabe) aktů při komunikativním užití jazyka. Rozlišuje zde výrazy, které předmět zároveň označují i manifestují, a výrazy, které předmět označují, ale nemanifestují: „Výrazy se mohou vztahovat jak na jiné předměty, tak i na přítomné psychické prožitky vyjadřující se osoby. Výrazy se podle toho dělí na ty, které předmětnost, již jmenují (nebo vůbec značí), zároveň manifestují, a na ty, u nichž je jmenovaný a manifestovaný obsah různý. Příkladem pro první třídu jsou tázací věty, přací věty, rozkazovací věty; pro druhou třídu oznamovací věty, které se vztahují na vnější věci, vlastní minulé psychické prožitky, matematické vztahy apod. Jestliže někdo vysloví přání ‚prosím o sklenici vody‘, je to pro posluchače znamením přání mluvčího. Toto přání je ale zároveň také předmětem výpovědi. Dochází zde k částečnému krytí manifestovaného a jmenovaného. Říkám k částečnému krytí, protože manifestování zjevně dosahuje dál. Náleží k němu i soud, který je vyjadřován ve slovech ‚prosím atd.‘. Stejně je tomu samozřejmě i v případě výpovědí, které vypovídají něco o představování, souzení, domnívání mluvčího, čili mají formu ‚představuji si‘, ‚jsem názoru‘, ‚soudím‘, ‚domnívám se‘ atd., že ...“ (Hu XIX/1, 84)

⁹¹ Husserl se ve prospěch svého stanoviska dovolává (s určitými výhradami) Bolzanovy *Wissenschaftslehre*, I, § 22: „Eine Frage, z. B. *in welchem Verhältnisse steht der Durchmesser eines Kreises zu seinem Umfange?* sagt freilich über das, worüber sie fragt, nichts aus; darum sagt sie aber gleichwohl noch etwas aus: unser Verlangen nämlich, über den Gegenstand, nach dem wir fragen, eine Belehrung zu erhalten. Sie kann eben beides, wahr und falsch sein. Das letztere ist sie, wenn jenes Verlangen durch sie unrichtig angegeben wird.“ (citováno podle: Hu XIX/2, 737)

⁹² Mezi akty, které jsou vyjadřovány pouze prostřednictvím na ně zaměřených objektivujících aktů řadí Log. zkoum. kromě ne-objektivujících aktů také otázky a domněnky (čili, řečeno slovy Idejí I, všechny doxicky

jmenovanými a jinak signifikovanými předměty, příp. složkami predikovaných stavů věcí. V těchto objektivujících aktech spočívají pravé významy zde diskutovaných výrazů.“ (Hu XIX/2, 748)

V případě „vyplněné“ souvislosti vyjadřování emotivních a volních aktů lze tedy podle tohoto modelu Log. zkoum. rozlišit tři vrstvy aktů. Ilustrujme si tuto situaci na příkladu vyjadřování přání:

1) Akt přání

2) Akt vnitřního názoru, který je na způsob reflexe zaměřen na prožívaný akt přání jako na svůj předmět.

3) Akt vypovídání, který je signitivním způsobem zaměřen na prožívaný akt přání jako na svůj předmět a dosahuje svého vyplnění v aktu odpovídajícího vnitřního názoru.

Všechny tyto tři vrstvy aktů jsou ve výrazu „vyjádřeny“, ale nikoli stejným způsobem: Akt přání je vyjádřen jako předmět, akt vnitřního názoru je vyjádřen jako význam-vyplňující akt a akt vypovídání (signifikace) je vyjádřen jako významová intence.

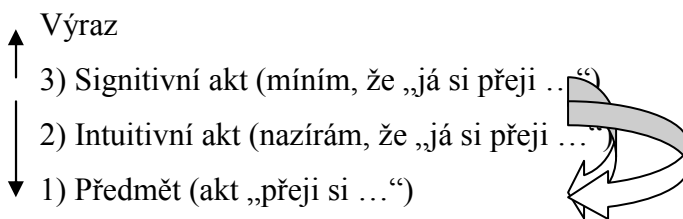
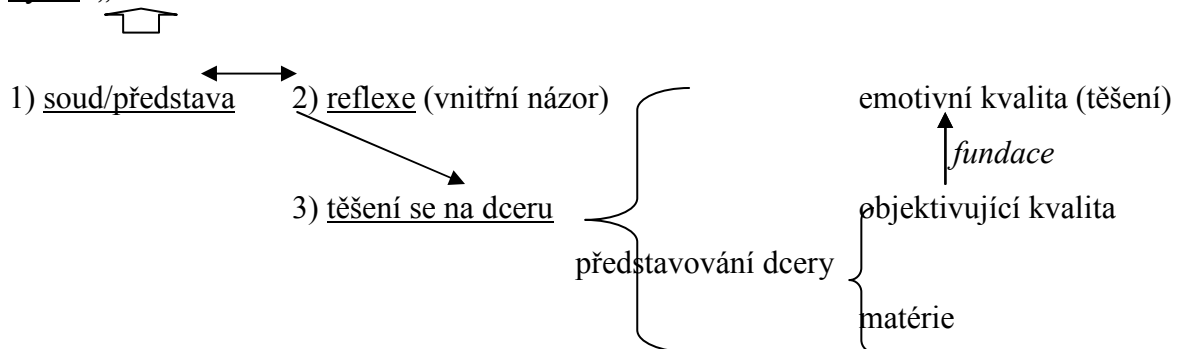

Schéma vyjádření emotivního aktu na příkladu výrazu „těším se na dceru!“:

výraz: „Těším se na dceru!“

Husserl připouští, že způsoby vyjádření aktů emotivity a vůle nemusí být vždy stejné a že nemají vždy formu predikativního výrazu jako např. (já) se těším, ..., (já) si přeji, atd. Log.

modalizované akty, tj. doxické akty, které nemají charakter doxické jistoty).

zkoum. rozlišují následující tři formy vyjádření ne-objektivujících aktů: 1) přímé či implicitní vyjádření, 2) predikativní (explicitní) vyjádření, 3) vyjádření „objektivní oklikou“.

Ad 1) Přímé (implicitní) vyjádření ne-objektivujícího aktu je takové vyjádření, kdy se výraz „přimyká na způsob poznání“ k reflexivně nazíranému vnitřnímu prožitku (např. „podej mi to!“, „ať se ti daří!“ apod.). Žijeme přednostně v příslušném aktu přání, tázání, rozkazování atd., zatímco vyjadřující akt se „přizpůsobuje“ vnitřnímu názoru tohoto aktu. Nejedná se ale o predikaci, protože vztah k prožívajícímu subjektu je pouze implicitní. Výraz je jakoby jménem příslušného aktu tázání, přání atd.: „*Jestliže se výraz sjednocuje na způsob poznání s nazíraným vnitřním prožitkem, vzniká tak spojení, které má charakter v sobě uzavřeného fenoménu. Pokud je v tomto spojení oním aktem, v kterém s převahou žijeme, akt otázky, zatímco výraz se tomto aktu přimyká jen jako akt znamenající a jej artikuluující, nazýváme celé spojení otázkou. Poznání zde nefunguje teoretickým způsobem – to činí pouze v predikaci, avšak zde se nepredikuje, otázka je sice poznána a vyjádřena, ale není subjektivována, není učiněna subjektem či objektem predikativních aktů. Tento přímým způsobem vyjadřující smysl tázací věty je očividně složkou predikativní tázací věty či významu odpovídajícího změněným okolnostem.“ (Hu XIX/2, 747)*

Ad 2) Predikativní (explicitní) vyjádření ne-objektivujícího aktu se uskutečňuje tak, že vyjadřující akt se přizpůsobuje vnitřnímu predikativně zformovanému názoru, v němž je nazíraný vnitřní prožitek kladen do explicitního vztahu k prožívajícímu subjektu. (např. „/Já/ rozkazují, abys mi to podal!“, „/Já/ si přeji, ať se ti daří“ apod.).

U obou těchto forem vyjádření ne-objektivujících aktů jsou podle Log. zkoum. možné ale ještě dvě varianty: A) Vyjadřovaný akt přání, rozkazu atd. a příslušný objektivující akt, který jej nazírá/znamená jako svůj předmět, mohou být prožívány současně, takže výraz je pak výrazem současné „*existence příslušných aktů v mluvčím*“ (Hu XIX/2, 744). Přání, které je takto doprovázeno výrazem, je stále přáním, a nikoli pouhým jmenováním či predikováním. B) Souvislost vyjadřování aktů emotivity a vůle ale nemusí být vyplněná aktem vnímání – vyjadřované ne-objektivující akty nejsou skutečně prožívány, jsou buď pouze prázdně míněny, nebo názorně představovány ve fantazii. V obou případech se jedná o nepravdomluvnou promluvu.

Ad 3) Vyjádření „objektivní oklikou“: Např. akt rozkazu můžeme ale vyjádřit i tak, že určitému subjektu v predikaci přisoudíme určitou povinnost. Tak např. věta „kdo přišel poslední, zavírá dveře“ může fungovat jako výraz mé vůle, aby za sebou poslední příchozí zavřel dveře. Jedná se o způsob vyjádření, který může být použit i tam, kde zcela chybí aktuální akt rozkazu, přání atd. Primární funkcí tohoto způsobu vyjádření je „objektivní

forma“ výrazu vlastní či cizí vůle, přání atd. Tento způsob vyjadřování ne-objektivujících aktů je podle Husserla využitelný především mimo komunikativní situace (mimo vztah já-ty), tj. tam, kde se stává nepoužitelnou forma přímého vyjádření.

Pojetí, podle kterého jsou výrazy aktů emotivity a vůle ve stejném poměru k těmto aktům jako výrazy objektivujících aktů ke svým význam-udělovajícím aktům, se nabízí především v souvislosti „přímého vyjadřování“: „*Zdroj všech komplikací*“ spočívá podle Husserla právě v tom, „že při přímém užití výrazu či vyjadřujících aktů na intuitivně uchopené vnitřní prožitky jsou signifikativní akty svými příslušnými vnitřními názory zcela vyplněny, tedy obě skupiny aktů jsou spojeny nejintimnějším způsobem, přičemž názory, jakožto vnitřní, jsou zároveň absorbovány (*aufgehen*) v prosté prezentaci zamenaných aktů.“ (Hu XIX/2, 750) Prostředkující akty reflexe jsou přehlíženy z důvodu specifické „transparentnosti“, akty, na které jsou zaměřeny jsou totiž podle Husserla dokonale prezentní, jsou prožívány v témž okamžiku a týmž subjektem, a tudíž s nimi reflexe jakoby „splývají“.

Samozřejmě že i objektivující akty mohou být vyjádřeny jako předměty vnitřních názorů a odpovídajících intencí⁹³ („soudím, že je dnes hezké počasí“ apod.). Platí přitom, že takto vzniklý výraz má jiný smysl, než jaký měl výraz původního objektivujícího aktu („dnes je hezké počasí“). Tato okolnost ale podle Husserla neplatí právě u ne-objektivujících aktů. Výrazy jako např. „ať je dnes hezky“ a „přeji si, ať je dnes hezky“ jsou v Log. zkoum. pojímány jako podstatně synonymní. Obecně řečeno: U každé práci, tázací, rozkazovací aj. věty „je vždy možné nalézt výpověď, která „znamená podstatně totéž“, jako původní tázací forma, práci forma atd.“ (Hu XIX/2, 742)

*

Husserl tedy i tváří v tvář fenoménu vyjadřování emotivních a volních aktů trvá pevně na svém přesvědčení, že podstata vyjadřování spočívá v uskutečnění objektivujícího intencionálního aktu. Vyjadřování ne-objektivujících aktů proto musí být objasněno jako

⁹³ Tento způsob vyjádření je podle Husserla běžný v komunikativní souvislosti, v níž hraje důležitou roli zájem o to, aby posluchač pojímal mluvčího jako někoho, kdo má právě to a to přesvědčení, kdo má právě tu a tu představu atd. Při plně vědomém přání sdělit posluchači tuto okolnost se proto v komunikaci často užije souvislosti vyjádření, v němž se příslušný akt přestavování, souzení, přesvědčení atd. stane předmětem nového objektivujícího aktu reflexe: „*Pokud mohou být také všechny výrazy plně vědomě nesený přáním sdělit se jejich pomocí druhému, dát jimi druhému najevo vlastní přesvědčení, pochybnosti, naděje atd., jsou eventuelně všechny doprovázeny akty reflexe na tyto vnitřní prožitky, přesněji akty názoru, který je vztahuje k já a k oslovené osobě. To platí tedy i o komunikativních výpovědích.*“ (Hu XIX/2, 747)

zprostředkované „médiem“ objektivující intencionality. Log. zkoum. předkládají model, podle kterého jsou ne-objektivující akty vyjadřovány pouze jako předměty vnitřních názorů, které se na ně reflexivně zaměřují. Níže uvidíme, že Husserl tuto koncepci později sám odmítá jako neospravedlnitelnou konstrukci a pokouší se ji nahradit alternativním modelem, aniž by se zřekl předpokladu, že veškeré vyjadřování je ve svém jádře objektivace.

1.3.2 Podstatně okazionální a vágní výrazy

Indexické výrazy či výrazy „podstatně citlivé vůči kontextu aktuální promluvy“ představují pro sémantickou koncepci Log. zkoum. dvojitý problém: 1) Významy indexických výrazů se zdají být podstatně relativními ve vztahu k aktuálnímu kontextu promluvy (vzhledem k tomu, kdo, kde a kdy je fakticky užívá). 2) Významy indexických výrazů se zdají být podstatně spoluurčovány konkrétními názornými akty. Víme již, že podle sémantiky Log. zkoum. má ale naopak platit to, že významy jsou ideálně-identické jednoty, které nemohou být nijak podstatně „vázány“ k faktické situaci či k faktickému subjektu, a že určitost významu je dána plně prostřednictvím příslušné významové intence, zatímco případný intuitivní akt může mít pouze vyplňující, „ilustrující“ funkci. Husserl má proto velký zájem na tom prokázat, že analýza smysluplného užití indexického výrazu nevyvrací jeho základní sémantický model. Řešení, které v Log. zkoum. rozvrhuje, spočívá v odlišení dvou složek rozumění indexickému výrazu. První složkou je podle Husserla „obecná významová funkce“, díky níž rozumíme indexickému výrazu i tehdy, když nevíme, kdo a v jaké situaci ho aktuálně užívá. Druhou složkou je „konkretizovaná významová složka“, díky níž můžeme uskutečnit intencionální vztah k tomu, co je v tom kterém případě skutečně označováno. Tato konkretizovaná významová složka je přitom uskutečnitelná jen díky spojení s názorným aktem, v němž dospívá k danosti to které právě označované. To ale podle Husserla neznamená, že by konkrétní význam indexického výrazu spočíval v názoru, nýbrž znamená to, že je *in concreto realizovatelný* jen díky spojení s názorem. Husserlova analýza indexických výrazů je završena tvrzením, že každý konkrétní význam indexického výrazu je ideální jednotou na způsob významových jednot vůbec, a proto by mohl být – ideálně vzato – pevně přiřazen k jednoznačnému objektivnímu výrazu.

a) Nahodilá víceznačnost X nevyhnutelná víceznačnost výrazů

1. Log. zkoum. rozlišuje následující tři druhy víceznačnosti jazykových výrazů:

- 1) Výrazy, které jsou nahodile užívány s různými významy
- 2) Výrazy, které jsou nevyhnutelně užívány s různými významy
- 3) Výrazy, které jsou užívány s různými významy kvůli své vágnosti

Ve faktickém jazyce se běžně setkáváme s víceznačnými výrazy. Např. výraz „kolo“ může znamenat jednu bicykl, podruhé část automobilu, potřetí kruh na vodní hladině atd. Taková víceznačnost nemůže samozřejmě zakládat námitku proti Husserlově pojetí ideální identity významů jazykových výrazů. Jedno a totéž slovo totiž používáme ve spojení

s různými významy, ale tyto významy samy jsou ideálně-identickými jednotami: takto užívané výrazy „*kolísají mezi určenými a předem stanovitelnými významy*“ (Hu XIX/1, 92). Tuto víceznačnost bychom mohli podle Husserla principiálně odstranit z jazyka tím, že bychom každému z příslušných významů přiřadili odlišný znak a lpěli na tom, že tyto znaky budeme užívat důsledně a výhradně jen s těmito významy: „*záleží jen na nás, zda takovýto výraz omezíme na jeden význam ... ideální jednotka každého z oněch odlišných významů není nijak dotčena nahodilou okolností, že se spojují se stejnými označeními*“ (Hu XIX/1, 86). Jestliže se tedy jedno slovo používá často ve spojení s různými významy, jedná se o principiálně odstranitelný „nahodilý rozmar“ víceznačnosti faktické lidské mluvy, faktického lidského jazyka.

Jinak je tomu ale u následující skupiny výrazů: Každé vlastní zájmeno, ukazovací zájmeno, relativní prostorová a časová učení („zde“, „tam“, „nahore“, „dole“, „zítra“, „nyní“ atd.) atd. jsou rovněž užívána s různými významy – „vpravo“ pro mne znamená něco jiného než pro osobu, která právě stojí čelem proti mně; „tady“ pro mne znamená něco jiného, než pro osobu, s níž např. právě telefonuji atd. Lze i u těchto výrazů považovat jejich víceznačnost za nahodilý jev faktické mluvy, který by bylo možné z jazyka odstranit zavedením jednoznačné terminologie? Je vcelku zjevné, že nikoli: „*Zjevně se zde nejedná o nahodilé, nýbrž o nevyhnutelné víceznačnosti, které by nebylo možné z jazyka odstranit žádným umělým opatřením a žádnou konvencí.*“ (Hu XIX/1, 86) Husserl označuje tento druh výrazů souhrnně jako „podstatně okazionální“ a staví je do protikladu k výrazům „objektivním“: „*Výraz označujeme jako objektivní tehdy, když svůj význam váže, či může vázat pouze pomocí svého zvukového jevového obsahu a když mu tedy lze rozumět, aniž by bylo nutné přihlídnout k vyjadřující se osobě a k okolnostem jejího vyjádření.*“ (Hu XIX/1, 86). S objektivními výrazy máme podle Husserla co do činění např. ve větách a teoriích abstraktních věd. Pro rozumění významu Pythagorovy věty jsou absolutně lhostejné okolnosti, za nichž byla vyjádřena. Naproti tomu „*podstatně subjektivním a okazionálním nebo krátce podstatně okazionálním nazýváme ... každý výraz, jemuž pojmově-jednotná skupina možných významů náleží takovým způsobem, že tento výraz ze své podstaty orientuje svůj momentální aktuální význam ve vztahu k příležitosti, k promlouvající osobě a k její situaci. Teprve v přihlídnutí k faktickým okolnostem vyjádření se zde může mezi příslušnými významy vůbec konstituovat význam určitý.*“ (Hu XIX/1, 87) Sem patří podle Husserla nejen výrazy, které slouží praktickým potřebám běžného života, ale např. i takové výrazy, v nichž vědec doprovází svou myšlenkovou činnost, v nichž sděluje své úvahy a záměry druhým osobám atd.

V nevyhnutelné víceznačnosti podstatně okazionálních výrazů a v nemožnosti rozumět jejich určitému významu bez přihlídnutí k faktickým okolnostem promluvy tkví závažný problém ve vztahu k Husserlově koncepci ideality významu. Je třeba zodpovědět palčivou otázku, zda tyto případy nejsou s to „*otřást ... pojetím významů jako ideálních (a tedy pevných) jednot, či podstatně omezit jeho obecnou platnost*“ (Hu XIX/1, 94). To je hlavní motiv Husserlovy analýzy fenoménu smysluplného užití podstatně okazionálních výrazů, přičemž jejím zjevným záměrem je prokázat, že i zde si popisy souvislosti vyjadřování, které byly provedeny původně ve vztahu k „objektivním“ výrazům uchovávají svou platnost.

b) Analýza užití podstatně okazionálních výrazů – 1. Log. zkoum., § 26

Za exemplární případ, jehož rozbor má platit pro všechny podstatně okazionální výrazy, volí Husserl rozbor rozumění výrazu „já“: „*Slovo ‚já‘ jmenuje případ od případu jinou osobu a činí to pomocí vždy nového významu. Co je v tom kterém případě jeho významem, můžeme zjistit jen z živé promluvy a z názorných okolností, které k ní náležejí. Čtete-li toto slovo, aniž bychom věděli, kdo je napsal, máme, ne-li významu zbavené, pak přinejmenším svému normálnímu významu odcizené slovo.*“ (Hu XIX/1, 86)⁹⁴ Význam výrazu „já“ se ukazuje jako podstatně vázaný na faktickou situaci promluvy, zdá se, že svou „významovou určitost“ čerpá teprve v závislosti na konkrétním kontextu promluvy, v závislosti na konkrétních faktických okolnostech (časových a prostorových, subjektivních souvislostech) promluvy atd.: „*Každý mluvčí má svou představu já (a tedy svůj individuální pojem já), a proto je u každého význam toho slova jiný*“ (Hu XIX/1, 88). Význam výrazu „já“ – a platí to i o významu každého podstatně subjektivního a okazionálního výrazu – se takto ukazuje jako podstatně subjektivní a závislý na faktickém časoprostorovém kontextu promluvy.

Takovému důsledku se ale Husserl snaží za každou cenu vyhnout a pokouší se prokázat, že i v případě smysluplného užití podstatně okazionálních výrazů musí být přítomno jisté identické „významové jádro“ a že toto „jádro“ je uchopitelné zcela nezávisle na faktických (reálných a subjektivních) okolnostech promluvy. Log. zkoum. sice připouští, že u podstatně okazionálních výrazů – na rozdíl od výrazů „objektivních“ – získává přihlídnutí k faktickým okolnostem promluvy jistou význačnou funkci, nicméně trvají na tom, že toto nezbytné přihlížení k faktickým okolnostem promluvy nikdy nevyčerpává „plný a celý význam“ podstatně okazionálních výrazů. Husserlovo řešení je rozvrženo v následující pasáži:

⁹⁴ Problematika „podstatné okazionality“ slova „já“ ve fenomenologickém popisu! (Heffernan, 77-78 pozn.)

„v představě ... okolností /té které promluvy/ a v jejím regulovaném vztahu k výrazu samému musí ... spočívat – protože rozumění výrazu se za normálních podmínek vždy dostaví – pro kohokoli uchopitelné a dostatečně spolehlivé opěrné body, které jsou s to vést posluchače k významu, který je v daném případě míněn.“ (Hu XIX/1, 87) O jaké „pro kohokoli uchopitelné a dostatečně spolehlivé opěrné body“ se jedná? Podle Husserla se jedná o všeobecně srozumitelné poukazy, tedy o všeobecně známé a obvyklé způsoby poukazování na „fakt užití“ toho kterého podstatně okazionálního výrazu a na „fakt uskutečňování“ určitých psychických funkcí mluvčím: „Protože ... každý, když mluví sám o sobě, říká ‚já‘, má toto slovo charakter všeobecně fungujícího příznaku (Anzeichen) tohoto faktu. Prostřednictvím tohoto poukazu (Anzeige) rozumí posluchač významu, pojímá nyní osobu, která je mu názorně přítomná, nejen jako promlouvající osobu, nýbrž také jako bezprostřední předmět její promluvy.“ (Hu XIX/1, 88). Vlastní význam aktuálně užitého slova „já“ tedy podle Husserla nespojujeme s tímto slovem bezprostředně (pomocí „sepjetí“ názoru slova a významové intence), nýbrž zprostředkovaně, v tom smyslu, že vztah mezi názorem slova a významovou intencí je zprostředkováván „poukazující funkcí, která na posluchače jakoby volá: tvůj protějšek míní sebe sama.“ (Hu XIX/1, 88). Podle Log. zkoum. jsou tedy ve fenoménu smysluplného užití podstatně okazionálního výrazu „vybudovány na sobě ve svébytné formě dva významy“, totiž 1) obecná „poukazující funkce“ (= „poukazující význam“) a 2) singulární intence na to které aktuálně označované (= „poukazovaný význam“) (Hu XIX/1, 89).

V případě výrazu „já“ musí být podle Husserla takto rozlišována „představa ‚mínění sebe sama‘ a v ní zahrnuté odkazování na přímou individuální představu promlouvající osoby“ a „přímá individuální představa“ či „individuální pojem ‚já‘“, který má promlouvající osobě o sobě samé. V první rovině plní znak „já“ funkci „všeobecně srozumitelného poukazu“ na fakt, že mluvčí právě uskutečňuje intenci označování a mínění sebe sama, v druhé rovině plní znak „já“ funkci výrazu pro „přímou individuální představu“, kterou má mluvčí o sobě samém. V případě demonstrativ, např. výrazu „toto“, je situace stejná: Je třeba rozlišovat 1) obecně fungující poukaz na fakt, že mluvčí míní něco ve svém názorném okolí, 2) singulární intenci na to které právě označované. Z toho pak vyplývá důležitá konsekvence: Pokud slyšíme či čteme slovo „toto“, aniž bychom sami měli singulární intenci na to které právě označované, je toto slovo „zbaveno svého vlastního významu“ (Hu XIX/1, 89), stejně tak „čteme-li slovo ‚já‘, aniž bychom věděli, kdo je napsal, máme slovo, které je, ne-li významu zbavené, pak přinejmenším svému normálnímu významu odcizené“ (Hu XIX/1, 87)⁹⁵

⁹⁵ Jako nevyhnutelný důsledek této Husserlovy analýzy se jeví to, že „plný a pravý“ význam slova „já“ má vždy jen ten, kdo toto slovo užívá (v přímé řeči). Pokud jde o rozumění slovu „já“, které přede mnou vyslovuje druhý,

Obecně řečeno, pokud se s podstatně okazionálním výrazem setkáváme mimo kontext jeho aktuálního užití mluvčím či autorem textu, náleží tomuto výrazu pouze „*myšlenka odkazu*“, a nikoli jeho „*vlastní význam*“ (eigentliche Bedeutung) (Hu XIX/1, 90). Husserl proto připouští, že „*plný a skutečný význam se může v každém případě normální funkce tohoto slova rozvinout jen na základě přístupující představy toho, na co se toto slovo předmětně vztahuje*“ (Hu XIX/1, 89), že „*co je v tom kterém případě jeho významem, lze zjistit pouze z živé promluvy a z názorných okolností, které k ní náležejí.*“ (Hu XIX/1, 87)

Vnucují se však následující otázky: Má-li být jedním ze „dvou na sobě vybudovaných významů“ každého podstatně okazionálního výrazu poukazovací funkce příslušného znaku, lze pak ještě trvat na odlišení výrazů od znamení?⁹⁶ Je aspekt identity a příslušnosti významu k významové intenci zachráněn odkazem na „obecnou významovou funkci“, která je vposled pojata jako poukaz?

c) Revize analýzy užití podstatně okazionálních výrazů – 6. Log. zkoum., § 5.

K otázce podstatně okazionálních výrazů se Husserl vrací ještě na začátku 6. Log. zkoum. a překládá zde pojetí, které se liší od koncepce vypracované v § 26 1. Log. zkoum. V tomto novém pojetí se Husserlovi daří vyhnout některým problematickým místům své původní nauky. Týká se to především pojetí „obecné významové funkce“ podstatně okazionálních výrazů jako funkce poukazující a pojetí vztahu mezi touto „obecnou funkcí“ a singulární představou označovaného.⁹⁷

V §§ 4-5. 6. Log. zkoum. zkoumá Husserl opět roli názorů v rámci souvislosti vyjadřování a stvrzuje svou tezi, že pouze významová intence je oním aspektem fenoménu vyjadřování, který „*patří ke smysluplně fungujícímu výrazu jako podstatná složka a který je podmínkou toho, že smysl je identicky týž, ať už se k němu připojuje, či nepřipojuje přiléhající vnímání*“ (Hu XIX/2, 552). Jak je tomu ale s podstatně okazionálními výrazy? Husserl přiznává, že v případě podstatně okazionálních výrazů je identifikování význam-udělovacího aktu obtížnější a komplikovanější než u výrazů „objektivních“. Jestliže totiž podstatně okazionální výrazy získávají svůj „plný a skutečný význam“, svou singulární intenci na to které právě označované, teprve díky „přihlédnutí“ k názorným okolnostem faktické promluvy,

nemohu nikdy dospět k uchopení „individuálního pojmu já“, který druhý o sobě má. Moje rozumění proto musí zůstat na úrovni první „významové funkce“, na úrovni rozumění faktu, že druhý míní sebe sama. – Je pozoruhodné, že Husserl o tomto důsledku v Log. zkoum. neuvažuje. (Heffernan – aplikováno na rozumění výrazu fenomenologických popisů.)

⁹⁶ J. Derrida hovoří v této souvislosti o „hromadném vpádu poukazování do výrazu“ (Derrida 1993, 125).

⁹⁷ Je určitou kuriozitou, že Husserl v 2. vydání Log. zkoum. z r. 1913 opomněl upravit text § 26 1. Log. zkoum. tak, aby odpovídal pojetí vypracovanému v § 5 6. Log. zkoum., které Husserl považoval za lepší (srov. Husserlovu poznámku z „Dodatků a vylepšení“ 2. vydání: Hu XIX/1, 89).

nabízí se závěr, že u těchto výrazu jsou názorné akty ne-li význam-udělovacími, pak alespoň význam-spoluudělovacími akty.

6. Log. zkoum. volí jako exemplární případ demonstrativum „toto“. Z perspektivy posluchače (ve vztahu k fenoménu rozumění) jsou nyní opět rozlišeny dvě „roviny“, tyto roviny jsou ovšem určeny jinak než v 1. Log. zkoum.: 1) „neurčitá představa jistého tímto slovem ‚toto‘ míněného“ (Hu XIX/2, 554) a 2) „přímá předmětná intence“ (Hu XIX/2, 557). Posluchač, který slyší slovo „toto“ a nemá ve svém zorném poli to, co mluvčí tímto slovem označuje, uskutečňuje nejprve neurčitě obecnou intenci „ukazujícího mínění“. Jestliže ale ono označované vystoupí názorně před jeho oči – tím, že posluchač např. otočí hlavu a změří se na to –, získá ono původně neurčitě obecné „ukazující mínění“ charakter určitého „ukazování na určitý zde a nyní nazíraný předmět“ (Hu XIX/2, 557). Ono první „ve své abstraktnosti neurčité“ ukazující mínění získává tedy díky názornému aktu „určitost předmětného zaměření, a spolu s tím poslední diferencí“ (Hu XIX/2, 553). Příslušný názorný akt toho kterého předmětu je tedy tím, co diferencuje a konkretizuje původně neurčité „ukazující mínění“: „Tím, že se aktový charakter ukazování orientuje podle názoru, získává určitost intence, která tímto názorem ... vyplňována“ (Hu XIX/2, 554). Specifickým rysem této „určitosti předmětného vztahu“, kterou získává obecné ukazující mínění tím, že se orientuje podle příslušného názoru, je to, že předmětný vztah je určen s ohledem na „předmět, kteřý je míněn“, a nikoli s ohledem na „předmět, tak jak je míněn“. Jinými slovy, výsledná, již přesně určená intence ukazujícího mínění, může být vyplněna libovolnými názory, „v nichž se jeví vždy ... týž předmět“ (Hu XIX/2, 554). Díky takto diferencovanému „přímému (tj. atributivně nezprostředkovanému) zacílení na předmět“ (Hu XIX/2, 554) se výraz „toto“ stává „plně významuplným“ výrazem (Hu XIX/2, 552).

Husserl si nyní všimá toho, že jeho analýza užití podstatně okazionálních výrazů v 1. Log. zkoum. se orientovala přednostně na fenomén rozumění, čili na perspektivu posluchače. Při zohlednění perspektivy mluvčího se ukazují některé aspekty této analýzy jako neudržitelné. Pozorujeme-li fenomén smysluplného užití výrazu „toto“ z perspektivy mluvčího ukazuje především, že pro mluvčího jsou obě zde odlišené „roviny“ spojeny v jeden „neoddělitelně jednotný význam“ (Hu XIX/2, 557). V případě mluvčího je „ukazující mínění“ slova „toto“ již od samého počátku plně určité a konkrétně zacílené. Husserl trvá nicméně na tom, že i z perspektivy mluvčího lze provést rozlišení obou výše zmíněných složek: 1) obecného charakteru ukazování a 2) toho, „co jej určuje, co toto ukazování omezuje na ukazování jistého ‚toto‘“ (Hu XIX/2, 557).

Ačkoli Husserl operuje i nadále s terminologickým párem „poukazující – poukazovaný“, (srov. Hu XIX/2, 557) nemají již tato slova smysl, který by odpovídal definici poukazování z 1. Log. zkoum. Obecné „ukazující mínění“ je „neurčitou intencí“, nikoli poukazujícím odkazem od znamení na poukazované. Stejně tak „singulární intence“ na to které označované nevystupuje v pozici něčeho, na co je v pravém smyslu poukazováno, nýbrž má statut intencionálního konkretizujícího momentu ve vztahu k neurčité intenci obecného „ukazujícího mínění“. Určitý příspěvek názorného aktu k významuplnosti podstatně okazionálního výrazu spočívá např. u slova „toto“ v tom, že ten který názor „*realizuje ...možnost rozvinutí onoho ‚mínit toto‘ s jeho určitým vztahem k předmětu.*“ (Hu XIX/2, 554) Bez diferenciacie a konkretizace předmětného vztahu, které je poskytováno aktuálním názorem, by vlastní významová intence okazionálního výrazu nebyla „*in concreto*“ uskutečnitelná (Hu XIX/2, 554). Názorné akty tedy okazionálnímu výrazu význam v žádném případě neudělují, ale jejich přistoupení umožňuje uskutečnění plně konkrétní významové intence v každém aktuálním případě užití podstatně okazionálního výrazu. Kromě toho podle Husserlova modelu platí, že ačkoli je okazionální výraz případ od případu své konkrétní realizace spojován s odlišným „plným významem“, „*zbývá při vši této změně cosi společného, co takovou víceznačnost odlišuje od oné nahodilé víceznačnosti*“ (Hu XIX/2, 553).

Pro podstatně okazionální výrazy tedy podle Log. zkoum. platí, že

- 1) jejich významuplnost spočívá ve významové intenci
- 2) jejich významy jsou ideálně-identickými jednotami
- 3) jejich podstatná víceznačnost se týká pouze spojení s „plným významem“, pokud jde ale o jejich „obecnou významovou funkci“, lze je považovat za výrazy jednoznačné.

d) Vágní výrazy, podstatně okazionální výrazy a „neomezenost objektivního rozumu“

Husserl přiznává, že „*většina výrazů běžného života*“ (Hu XIX/1, 93), tedy většina výrazů každodenního přirozeného jazyka jako „tráva“, „zlobit“, „polechtat“, „roztomilý“ atd., je zcela jiného charakteru než výrazy, které vystupují ve větách a zákonech např. matematických teorií. Zatímco výrazy užívané ve větách „čistých“ teorií jsou výrazy exaktními – mají jasně a jednoznačně definovaný identický význam – , výrazy každodenního přirozeného jazyka většinou „*nemají jeden v každém případě svého užití identický významový obsah; orientují svůj význam podle typicky, avšak jen zčásti jasně a určitě pojatých příkladů, které se běžně v různých případech, ba dokonce v jednom a témž myšlenkovém sledu mnohonásobně mění.*“ (Hu XIX/1, 93). Velmi podobně je tomu podle Husserla s výrazy jednoduchých druhů časových a prostorových učení, barevných a

zvukových kvalit apod.: „Typické charaktery, které se prosazují na základě vnímání a zkušenosti, např. charaktery prostorových a časových útvarů, barevných a zvukových útvarů atd., určují významuplné výrazy, které se v důsledku splývajících přechodů těchto typů (tedy v rámci svých vyšších rodů) musejí samy stát splývajícími. Jejich užití je jisté v rámci jistých odstupů a mezi bezpečné, totiž ve sférách, ve kterých vystupuje typický charakter jasně, ve kterých je ho možné s evidencí identifikovat a rozlišit od určeností velmi odlehlých (křiklavě červený – uhlově černý, andante – presto). Avšak tyto sféry jsou vágně ohraničené, přesahují splývavě do korelátních sfér zahrnujícího rodu a vytvářejí přechodové sféry, v nichž je užití výrazů kolísající a zcela nezajištěné.“ (Hu XIX/1, 93-94) Kolísání a nestabilita významu všech těchto vágních výrazů vykazuje zajisté velmi odlišný charakter, než např. nestabilita významu homonymně víceznačných slov.

Každodenní řeč je tedy plna jak „podstatně okazionálních výrazů“, které orientují svůj plný význam nutně ve vztahu k faktické situaci promluvy, tak i „vágních výrazů“, jejichž význam je vázán na neexaktní typy konkrétních empirických případů. Není to dostatečný důvod k tomu, abychom určitou oblast významů charakterizovali jako oblast okazionálních a vágních významů a odlišili ji od oblasti významů objektivních a exaktních? Pro Log. zkoum. je každý vážně míněný pokus o takového rozlišení zcela nepřijatelný: „*mezi významy a významy neexistuje žádný podstatný rozdíl*“ (Hu XIX/1, 96). Významy jsou podle Log. zkoum. ze své podstaty něčím objektivním a ideálně-identickým a připisovat něčemu ideálně-identickému vágnost, neurčitost či relativnost ve vztahu k reálným individuím je protismyslné. Toto určení významů je podle Husserla vyžadováno naším běžným rozuměním slovu „význam“, a vyplývá především nutně z evidentně nahlédnutelné povahy prvků a zákonů objektivního obsahu každé možné vědy a každého možného poznání: „*Významy samy se ... nemění; říkat, že se mění, je ... přímo protismyslné, za předpokladu že významy nadále chápeme jako ideální jednotky, tedy species, a to jak u jednoznačných a objektivně pevných výrazů, tak i u víceznačných a subjektivně zkalených výrazů. To však něčím, co vyžaduje nejen normální řeč ... o významu, který je identicky týž, ať už tentýž výraz vyslovuje kdokoli, nýbrž vyžaduje to především vůdčí účel našich analýz /objasnění objektivně-logických podmínek možnosti teorie vůbec/*“ (Hu XIX/1, 96-97).

Jestliže tedy Log. zkoum. trvá na tom, že všechny významy jsou objektivními a ideálně identickými jednotkami, a současně i na tom, že všechny výrazy se vztahují ke svému označovanému prostřednictvím určitého významu, nezbyvá Husserlovi než konsekventně tvrdit, že významový „obsah, který je v tom kterém případě míněn subjektivním výrazem, jenž orientuje svůj význam podle situace, je přesně v tom smyslu ideálně jednotným významem,

jako jím je obsah nějakého pevného výrazu“ (Hu XIX/1, 95). To ale znamená, že každý podstatně okazionální a vágní výraz naší běžné řeči je v každém konkrétním případě svého užití ideálně vzato spojitelný s určitým ideálně-identickým obsahem, který by opět ideálně vzato mohl být pevně přiřazen určitému znaku, jenž na způsob jednoznačného objektivního výrazu vyjadřoval pouze tento obsah a nic jiného: „ideálně vzato, lze každý subjektivní výraz při identickém uchování významové intence, která mu v daném okamžiku (augenblicklich) náleží, nahradit výrazy objektivními“ (Hu XIX/1, 95). Tuto ideální možnost přiřazení ideálně-identického významu každé momentální intenci individuálního subjektu odůvodňuje Husserl náhledem, že každé časové a prostorové určení, stejně jako každá nuance barvové či zvukové kvality apod. se díky „neomezenosti objektivního rozumu“ (Hu XIX/1, 95) může stát „substrátem k němu náležejícího vlastního významu“: „každé prostorové a časové určení se, co do ideální možnosti, může stát substrátem k němu náležejícího vlastního významu (Eigenbedeutung). Každé místo musí být o sobě odlišitelné od každého jiného místa, tak jako každá barvová kvalita od každé jiné barvové kvality. A stejně jako je a priori možná představa, která přímým způsobem ... míní se sebou identickou kvalitu, a stejně jako lze dále a priori myslet možné opakování této představy s pokračující identifikací jejího mínění (Meinung), a konečně připojení tohoto identického mínění jako významu k určitému výrazu, tak musí totéž platit i pro individualizující určení, ať už se jinak jakkoli významně odlišují od určení ostatních.“ (Hu XIX/1, 96). Tato ideální možnost je podle Husserla „a priori zajištěna evidencí a představuje fundament teorie poznání“ (Hu XIX/1, 96)⁹⁸. Veškerá víceznačnost podstatně okazionálních i vágních výrazů se z perspektivy tohoto ideálu jeví jako víceznačnost nahodilá, tedy jako víceznačnost na způsob běžné homonymie, která je z jazyka principiálně odstranitelná.

Na druhé straně je třeba vidět, že Log. zkoum. v žádném případě nepředpokládají možnost faktické realizace tohoto ideálu, ba naopak tvrdí, že od tohoto ideálu jsme nekonečně vzdáleni a že pro nás zůstane navždy nedosažitelným: „Pomysleme jen na nedostatek časových a prostorových určení, na naši neschopnost určovat je jinak než vztahením k již předem daným individuálním existencím, přičemž tyto existence samy nejsou přístupny pro exaktní určení, které by nebylo zkaleno nějakým užitím podstatně

⁹⁸ Pozoruhodné svědectví toho, že Husserl již v době psaní 2. dílu Log. zkoum. uvažoval ve směru budoucího odmítnutí teze o „neomezenosti objektivního rozumu“, představuje následující pasáž badatelského rukopisu z období 1898-1900: „Čas se ... ve své určitosti nedá vyjádřit přímým způsobem. Neexistují možná jména pro určité časy a individuální časové úseky... Každý časový bod je tím, čím je, nemohu jej dále pojmově určovat, stejně jako nemohu dále popisovat nejnižší diferencí barvy, ‚určitou‘ červenou. Tak jako barvy tvoří kontinuum, jímž se naše subjektivní pojmy nemohou v diferenciacích řídit (nemůžeme mít tolik odlišných slovních významů, kolik je objektivních barev), tak je tomu i s časy.“ (Hu XX/2, 371; text č. 26, 1898-1900)

subjektivně významuplných výrazů. Vyškrtněme podstatně okazionální výrazy z naší řeči a pokusme se popsat nějaký subjektivní prožitek jednoznačným a objektivně pevným způsobem. Každý pokus je zjevně marný.“ (Hu XIX/1, 96). V tomto smyslu je víceznačnost podstatně okazionálních výrazů a vágních výrazů skutečně „nutná“. Co ale brání uskutečnění tohoto ideálu? Je to pouhý fakt, že nemáme „*žádoucí počet dostatečně odlišených slovních znaků*“, resp. „*odpovídající počet exaktně významuplných výrazů*“ (Hu XIX/1, 95)? Nikoli. Podle Husserla je to především skutečnost, že se nám zásadně nedostává „*schopnosti vytvářet všechny tyto výrazy, tedy výrazy pro všechny významy, které teoreticky přicházejí v úvahu, a ve vztahu k těmto jejich významům je s evidencí identifikovat či rozlišovat.*“ (Hu XIX/1, 95-96) V této souvislosti se tak vrací důležitá otázka, kterou jsme již výše kladli ve vztahu k problematice Husserlova pojetí role jazyka v rámci vědy: Jedná se zde o omezení vyplývající z faktu „*lidského duševního ustrojení*“, čili o „*nemožnost*“ empirického, obecně antropologického charakteru, anebo o „*nemožnost*“ v apriorním smyslu? Odpověď na tuto otázku by na základě námi provedeného výkladu měla být již zcela zjevná: Husserl je v Log. zkoum. zjevně přesvědčen, že „*to, co je o sobě pevně určené, musí být ... možné objektivně určit, a to, co lze objektivně určit, je možné, ideálně vzato, vyjádřit v pevně určených slovních významech*“ (Hu XIX/1, 95)⁹⁹. Vzpomeňme si na schéma trojčlenné respektive čtyřčlenné souvislosti, které jsme výše zkoumali ve vztahu k myšlence „*logicky přiměřeného jazyka*“: Určení bytí odpovídá objektivní platnost, objektivní platnosti odpovídá ideálně možná subjektivní danost a vyjádřitelnost pomocí pevných slovních významů.

*

Husserlův přístup k problematice „*podstatně okazionálních výrazů*“ v Log. zkoum. svědčí o neschopnosti vypořádat s problémem empirických významů. Významy všech jazykových výrazů myslí Log. zkoum. jako ideální jednoty logicko-apriorního charakteru. Níže uvidíme, že na základě podstatného prohloubení analýz ideality významu v letech 1908-1911 se Husserlovi podařilo načrtnout fenomenologickou charakteristiku rozdílu empirických a logicko-apriorních významů a dospět tak k přiměřenějšímu popisu ideality významů běžného každodenního jazyka.

⁹⁹ Slovy rukopisu z období 1898-1900: „*a priori existuje možnost učinit každý subjektivní význam objektivním. Totéž vyslovujeme jinými slovy, když říkáme, že každý předmět lze objektivně pojmenovat a určit, každý vztah lze uchopit objektivní větou.*“ (Hu XX/2, 379; text č. 27).

1.3.3 Vlastní jména

Stejně jako problematika vyjadřování emocí a vůle a problematika podstatně okazionálních výrazů představuje pro Log. zkoum. i problematika vlastních jmen svého druhu mezní případ, protože u vlastních jmen není jednoduše patrné a prokazatelné jednak to, že mají význam, a dále to, že jejich význam-udělovacím aktem není názorný akt, nýbrž příslušná významová intence. Uvidíme, že specifikum vlastních jmen spatřuje Husserl na jedné straně v tom, že se vztahují ke svému předmětu ne-atributivním, „přímým“ způsobem, a na druhé straně v tom, že mohou být „vyplňovány“ okruhem názorů, který je vymezen nikoli „identickým způsobem určení předmětu“, nýbrž „identitou předmětu“. Jak je ale takové přímé (neatributivní) mínění předmětu možné, jestliže podle Log. zkoum. každé mínění předmětu musí být míněním nějak určeného předmětu. Husserl se toto napětí ve své nauce pokouší řešit tak, že „vlastní znamenání“ charakterizuje jako přímé mínění, v němž jsou implicitně zahrnuty jistá určení míněného předmětu, a to taková určení, která jsou čerpána z názoru označovaného předmětu.

a) Vlastní jména jsou znaky s významem

Problematicke vlastních nevěnuje Husserl Log. zkoum. systematickou pozornost. Dílčí poznámky o problematice vlastních jménech jsou roztroušeny na různých místech Log. zkoum., ale společným jmenovatelem těchto pasáží je přesvědčení, že vlastní jména jsou „výrazy“, tedy že stejně jako všechny ostatní výrazy mají význam.

První diskuse problematiky vlastních jmen v Log. zkoum. se objevuje v kontextu polemiky s konkurenčními názory na podstatu významuplnosti výrazů (1. Log. zkoum., § 16). Terčem Husserlovy kritiky je především koncepce J. S. Milla, který podle Husserlových slov „*klade podstatu významuplnosti jmen do spoluoznačování (connotation) a nespoluoznačující jména proto charakterizuje jako zbavená významu*“ (Hu XIX/1, 63). Významuplnost výrazu nespočívá podle Milla v tom, že výraz předmět pouze označuje, nýbrž v tom, že o něm zprostředkovává určitý poznatek, podává o něm nějakou informaci. Když označujeme např. nějaké zvíře jako „psa“, podáváme o označovaném předmětu informaci, že má vlastnosti typické pro psa. Když totéž zvíře označujeme vlastním jménem, nesdělujeme o něm žádnou informaci, nýbrž na něj pouze jakoby „ukazujeme“. Mill je přesvědčen, že vlastní jména nemají význam a jejich funkci přirovnává k funkci pouhých značek. Husserlova hlavní námitka zní proti Millovi je ta, že ztotožňování významuplnosti a konotace je založeno na chybném předpokladu. Podle Husserla není důvod se domnívat, že by výrazy, které nezprostředkovávají o předmětu žádný poznatek, nebyly stejně plnohodnotnými výrazy jako

ty, který poznatek o předmětu zprostředkovávají. Rozhodující je, že oba tyto typy výrazů mohou fungovat tak, že jejich prostřednictvím se vztahujeme k označovanému předmětu, akorát tak činíme jednou přímo, jindy pomocí charakteristiky: „*Mill správně zdůrazňuje rozdíl mezi jmény, které nám zprostředkovávají ‚poznatek‘ o předmětu, a jmény, které tak nečiní; nicméně ani tento rozdíl, ani ekvivalentní rozdíl mezi konotujícími a nekonotujícími jmény nemá co do činění s rozdílem mezi tím, co je významuplné, a tím, co je bez významu*“ (Hu XIX/1, 65). Rozdíl konotujících a nekonotujících výrazů tedy Husserl pojímá jako rozdíl uvnitř oblasti výrazů, tedy znaků s významem. V jednotné třídě nominálních výrazů či významů se takto odlišují atributivní a neatributivní nominální výrazy či významy. Vlastní jména jsou podle Log. zkoum. vyjadřujícími znaky, které mají neatributivní, „přímý“ vztah k označovanému předmětu: „*vlastní jméno jmenuje předmět ‚přímo‘. Nemíní ho atributivním způsobem jako nositele těch či oněch rysů, nýbrž míní ho bez takového ‚pojmového‘ zprostředkování, míní ho takového, jaký ‚sám‘ je, tak, jak by ho postavilo před oči vnímání. Význam vlastního jména tedy spočívá v onom ‚mínit tento předmět přímým způsobem‘*“ (Hu XX/2, 555)

Jak lze ale myslet toto „přímé“, „neatributivní“ intendování? A jak lze myslet souvislost vyplněného vyjadřování v případě vlastních jmen, pokud platí, že významová intence tohoto jména intenduje svůj předmět „tak, jak by ho postavilo před oči vnímání“?

b) Souvislost vyplněného vyjadřování u vlastních jmen

Začněme nejprve druhou otázkou. 6. Log. zkoum. označuje vztah vlastního jména k názorně danému předmětu jako vztah „*neméně zprostředkovaný než v případě ostatních výrazů*“ (Hu XIX/2, 564). Tato teze není v rozporu s koncepcí 1. Log. zkoum., protože na tomto místě není řeč o pojmovém či atributivním zprostředkování, nýbrž o tom, že realizace názorného vztahu k označovanému předmětu vyžaduje u všech výrazů sjednocení významové intence s názorným aktem: „*vlastní jména, stejně jako všechna ostatní jména, nemohou nic jmenovat, aniž by při jmenování poznávali*“ (Hu XIX/2, 564). Pro všechny výrazy platí stejnou měrou to, že jejich názorný vztah k předmětu se může uskutečňovat jedině pomocí syntézy vyplnění, přičemž tuto syntézu, jak jsme již viděli, pojímají Log. zkoum. jako poznávání. V případě vlastních jmen proto Husserl hovoří o syntéze „*vlastního poznávání (Eigenerkennen)*“ (Hu XIX/2, 565). „Vlastní poznávání“ je v 6. Log. zkoum. postaveno do určitého kontrastu k vyplňující syntéze ostatních druhů nominálních výrazů. Zatímco u ostatních nominálních výrazů, jako jsou jednoduchá „třídní jména“ (budova, pták atd.) nebo kategoriálně zformovaná nominální označení (tento překvapivý poznatek atd.), je vztah

k názorně danému předmětu zprostředkován kategoriálním pojetím, intelektivní formací, zatímco vyplnění významové intence vlastního jména je naopak přímé, prosté. Specifikem vlastních jmen je tedy podle Husserla to, že jejich významové intence se vyplňují prostými, kategoriálně nezformovanými smyslovými názory: „*Kdo zná osobně Kolín a má tak pravý vlastní význam slova ‚Kolín‘, ten má v tom kterém aktuálním prožitku významu přesný korelát budoucího potvrzujícího vnímání. ...vlastní jméno ‚Kolín‘ ...míní ve svém vlastním významu totéž město ‚přímým způsobem‘, míní toto město samo, tak jak je. Prostý vjem zde bez pomoci dalších, na něm vybudovaných aktů přivádí k jemu předmět, který míní významová intence, a to tak, jak jej tato intence míní. Pouhý vjem je proto pro významovou intenci aktem, ve kterém tato intence dosahuje zcela přiměřeného vyplnění.*“ (Hu XIX/2, 659) Jestliže vyplnění „vlastního znamenání“ prostým názorem je vyplněním zcela přiměřeným, pak i samo „vlastní znamenání“ musí být „prostým“, kategoriálně nezformovaným aktem, a stejně tak „vlastní význam“ sám musí být významem bez jakékoli intelektivní formace: „*Vlastní význam je jako význam jednoduchý, bez významového členění a formy*“ (Hu XIX/1, 308).

Výše jsme viděli, že okruh názorů, které mohou vyplnit významovou intenci obecného jména, je podle Log. zkoum. vždy stanoven identitou intencionální matérie významové intence – významová intence může být přiměřeně vyplněna pouze takovou názornou intencí, jejíž matérie může vstoupit do syntézy identifikace s matérií oné významové intence. Rozhodující roli při této identifikaci sehrává obsahová určenost intencionálního předmětu (tj. přesně stanovený soubor určení a vztahů, s nimiž je tento předmět míněn). Jestliže je ale specifikem vlastního znamenání to, že míní předmět přímo, bez obsahového určení, zůstává otázkou, jakým způsobem by mohl být omezen okruh názorů, které je mohou vyplňovat. Husserlova odpověď zní: Okruh názorů, které mohou vyplnit příslušnou identickou intenci vlastního znamenání, je omezen jediným kritériem, totiž tím, zda se jedná o akty, které představují tentýž předmět ve smyslu „předmětu, který je míněn“: „*To které /vlastní/ jméno nepatří zjevně ani k nějakému určitému vjemu, ani k nějaké určité imaginativní představě či jinému zobrazení. Táž osoba se jeví v bezpočtu možných názorů ...Každý jednotlivý jev takové intuitivní rozmanitosti může sloužit stejným právem za základ pro vlastní jmenování, které se uskutečňuje ve stále stejném smyslu. Ten, kdo jmenuje, míní jednu a tutéž osobu či věc, ať už je dán jakýkoli jev.*“ (Hu XIX/2, 564-565) Jediné, na čem tedy u názorů vyplňujících intence vlastních jmen podle Log. zkoum. záleží, je funkce názorného představování individuálně-identického předmětu. Způsob určení tohoto předmětu je přitom irelevantní. Tuto irelevantnost obsahových určení názorně daného předmětu označují Log. zkoum. jako obecnost vlastních jmen (srov. Hu XIX/2, 564 n.). Je jasné, že obecnost vlastních jmen nelze

zaměřovat s obecností jmen obecných či třídních. Obecnost třídního jména spočívá v tom, že toto jméno má rozsah předmětů, které jsou jím označovány. Kritériem toho, který předmět do příslušného rozsahu spadá, a který ne, je v tomto případě obecný pojem, resp. okolnost, zda příslušný předmět je, nebo není individuálním případem příslušného pojmu, zda má, nebo nemá známky, které jej charakterizují jako individuální případ tohoto pojmu atd. Vlastní jména se naopak vyznačují tím, že se vztahují k jedinému identickému předmětu. Jejich obecnost tedy nespočívá v rozsahu označovaných předmětů, nýbrž v rozsahu způsobů jevení tohoto identického předmětu. Nositelem jednoty zde není obecný pojem, nýbrž individuální identita označovaného: „Obecnost vlastních jmen spočívá v tom, že k jednomu individuálnímu objektu patří syntéza možných názorů, které jsou sjednoceny společným intencionálním charakterem, totiž tím, který bez ohledu na ostatní fenomenální rozdíly mezi jednotlivými názory poskytuje každému z těchto názorů vztah k témuž předmětu.“ (Hu XIX/2, 565). V této souvislosti Husserl charakterizuje význam vlastních jmen také jako „individuální význam“ v protikladu k významu obecných či třídních jmen jako „významu obecnému“ (Hu XIX/2, 564).

c) Vlastní znamenání a jeho „implicitní obsah“

Přejdeme nyní k druhé z výše položených otázek: Jak je možný přímý, neatributivní vztah vlastního jména k jím označovanému předmětu? Právě vyložené analýzy vyplněné souvislosti vyjadřování u vlastních jmen mohou sugerovat představu, že vyjadřující vztah vlastních jmen k jimi označovaným předmětům je podle Husserla intencionálně určen pouze po stránce toho, kteřý předmět je intendován, tedy že mu zcela chybí jakékoli určení po stránce toho, jakým způsobem je tento předmět intendován. Pokud by Husserl přijal, že takový přímý intencionální vztah, který je zcela neurčitý s ohledem na to, jak je předmět intendován, je v konkrétních případech vlastního jmenování skutečně realizován, musel by přinejmenším omezit obecnou platnost své teze, podle které je intencionální podstatou každého intencionálního vztahu vždy určeno jak to, který předmět je intendován, tak i to, jakým způsobem je intendován. Pokud by ale Husserl trval na univerzální platnosti tohoto intencionálního principu, nabízela by se samozřejmě otázka, zda by pak nemusel spolu s J. S. Millem konsekventně připustit, že vztah vlastních jmen k jejich předmětům není významově zprostředkovaným intencionálním vztahem, a že vlastní jména tudíž skutečně nelze pojímat jako vyjadřující znaky.

Husserl si byl tohoto problematického vyústění své koncepce vlastních jmen vědom a pokusil se je překlenout, aniž by se vzdal toho, že význam vlastních jmen je zcela

jednoduchý, přímý, neatributivní, ale ani toho, že každý významový vztah je míněním toho kterého předmětu spolu s jistým souborem jeho určení, vztahů atd. Pokus o takové řešení je obsažen v koncepci vlastního znamenání, kterou Husserl vypracoval ve 4. Log. zkoum. Toto zkoumání je zahájeno diskusí o složenosti a jednoduchosti významů. Právě v rámci této diskuse obhajuje Husserl názor, že vlastní význam je zcela jednoduchý a nesložený a že nevykazuje žádná členění a artikulace. Na druhé straně ale připouští, že v jistém smyslu se řeči o složenosti vlastního významu vyhnout nelze: *„Nepochybně budeme muset odmítnout pojetí, podle kterého se vlastní význam člení na významy a je v tomto smyslu významem komplexním; zároveň ale budeme muset připustit, že vlastní význam v sobě skutečně jistou složenost nese.“* (Hu XIX/1, 306). Vlastní význam lze podle 4. Log. zkoum. pokládat za složený jedině v tom smyslu, že v „přímé intenci“ vlastního znamenání je vždy implicitně spoluobsažen jistý soubor určení jmenovaného předmětu. Ilustrováno na příkladu vlastního jména určité osoby: *„Protože vlastní význam představuje pouze tuto osobu, a sice přímým způsobem, musí se v představující intenci projevit rozmanitá určení této osoby; tato určení jsou tedy jistým způsobem představována; avšak jsou představována takřikajíc naráz, pouze implicitně, nikoli explicitně. ... Teprve postupné analýzy a na ně navazující akty atribuce či predikace poskytují ke každé implicitně intendované vlastnosti odlišený význam.“* (Hu XIX/1, 308) Promysleme nějaký konkrétní příklad: Užívám-li nějaké vlastní jméno např. „Bill Gates“, uskutečňuji „přímé“, „neatributivní“ mínění jmenovaného předmětu, totiž osoby Billa Gatese. Bill Gates je v tomto významovém mínění představován vždy s nějakým souborem určení a charakteristik, např. jako nejbohatší člověk světa, geniální podnikatel, nejštedřejší mecenáš apod. Tato určení jsou ale v původním uskutečnění vlastního znamenání pouze implicitní, jsou jakoby skrytě obsažena v primárně „jednorázovém“ přímém vztahu k dané osobě. Teprve následně je možné provést explikaci těchto určení a výslovně dané osobě připsat jako určení, s nimiž si tuto osobu představuji. Při této explikaci je ale uskutečňován nový významový akt, jehož význam se v žádném případě nekryje s původním významem vlastního jména.

Významová intence vlastního jména je tedy podle Husserla na jedné straně zcela přímá a prostá, neobsahuje žádnou významovou formu a žádné členění, a v tomto smyslu tedy nenese žádnou explicitní informaci o míněném předmětu. Na druhé straně je ale „implicitně atributivní“ v tom smyslu, že vždy implicitně představuje rozmanitá určení míněného předmětu, která mohou být v následné analýze explikována a explicitně predikována. Tuto „dvojí dimenzi“ vlastního významu se Husserl pokouší fixovat pomocí následujícího pojmového rozlišení: Vlastní význam je jednoduchý v tom smyslu, že jako význam se nečlení

v žádné dílčí významy, ale zároveň je složený potud, že má vždy jistý komplexní „*implicitní obsah*“ (Hu XIX/1, 310). Husserl proto označuje vlastní význam také jako „*implikující význam*“ a zdůrazňuje, že „*ke každému implikujícímu významu existuje jiný význam, který člení či explikuje jeho obsah*“ (Hu XIX/1, 310).

Jaká je ale intencionální role tohoto „implicitního obsahu“ ve významové intenci vlastního jména a co je vlastně tento „implicitní obsah“ fenomenologicky vzato zač? 4. Log. zkoum. se omezuje na jedinou, a nadto poměrně nejasnou poznámku: Implicitně intendovaná určení míněného předmětu jsou „*rozlišitelnými momenty*“, které „*vlastní významy nesou v sobě, nikoli však ve formě artikulovaných dílčích významů*“ (Hu XIX/1, 310). Tyto nejasné náznaky se Husserlovi podařilo v rukopisech z let 1908-1914 rozvinout v originální koncepci vlastního jmenování jako uskutečňovaného pomocí „vlastního pojmu“ (Eigenbegriff). Níže budeme tyto analýzy podrobně sledovat.

d) Normální a odvozené užití vlastních jmen

Ve vztahu k problematice vlastních jmen zavádí Husserl v Log. zkoum. ještě jedno zajímavé rozlišení: Odlišuje 1) užití vlastního jména v normální funkci, 2) užití vlastního jména „*v nepřímém smyslu*“ (Hu XIX/1, 309) a 3) užití vlastního jména „*v odvozené významové funkci*“ (Hu XIX/2, 555).

Ad 1) V normální funkci je podle Husserla vlastní jméno užíváno jen tehdy, když je jím označovaný předmět míněn „*přímým způsobem*“, a sice v takové intenci, kterou může mít jen ten, kdo označovaný předmět „*sám zná*“, kdo měl tento předmět již někdy „*názorně před očima*“. Významovou intenci normálně fungujícího vlastního jména např. nějakého města je tedy schopen „*probouzet (erregen) pouze názor toho města*“ (Hu XIX/2, 556). Tato charakteristika implikuje důležitý důsledek: Normální vlastní znamenání je do jisté míry úzce vázáno na názorné akty, které je vyplňují. Log. zkoum. staví v tomto ohledu vlastní jména do blízké souvislosti s podstatně okazionálními výrazy a tvrdí v obou případech, že „*význam těchto přímým způsobem jmenujících výrazů vyrůstá původně z názoru, podle kterého nominální intence původně orientují své směřování k individuálnímu předmětu*“ (Hu XIX/2, 555). Stejně jako u podstatně okazionálních výrazů platí, že normální významová intence vlastního znamenání získává svou „*plnou určitost*“ jedině tím, že se orientuje podle příslušného názorného aktu, nicméně tato okolnost neznamená, že by vyplňující názory díky tomu přebíraly význam-udělovací funkci.

Ad 2) Pokud slyším např. vlastní jméno nějakého člověka, ale vůbec neznám jeho „*nositele*“ – nikdy jsem o něm neměl názornou představu –, pak podle Husserla nemohu

rozumět tomuto vlastnímu jménu v jeho normálním významu. Vlastní jméno může v takovém případě fungovat nanejvýš „v nepřímém smyslu“. Když např. slyším, jak někdo užívá vlastní jméno „Karel“, ale vůbec nevím, o kom je řeč, mohu s tímto výrazem spojit intencionální prožitek s obsahem „jistá osoba nazývaná ‚Karel‘“, ale tento intencionální prožitek není v žádném případě normální významovou intencí příslušného vlastního jména. Vlastnímu jménu takto rozumím pouze „v nepřímém smyslu“.

Ad 3) Zvláštním případem je konečně situace, kdy o nějakém tak a tak určeném předmětu predikuji, že mu náleží jisté vlastní jméno, že se jmenuje tak a tak („hlavní město Španělska se jmenuje Madrid“ apod.). Akt, který v případě zde plní funkci významové intence, je podle Log. zkoum. syntézou představy, která představuje tak a tak určený předmět („hlavní město Španělska“), a „pojmu ‚jmenovat se tak a tak‘ (*Begriff des So-heissnes*)“, který si vytváříme pomocí reflexe na prožitky normálního užití vlastního jména (Hu XIX/2, 555-556). Vlastní jméno takto neplní svou normální významovou funkci, nýbrž plní „*odvozenou významovou funkci*“ (Hu XIX/2, 555).

*

I v otázce vlastních jmen trvají Log. zkoum. na všech dosažených výsledcích analýzy vyjadřování: Vlastní jména jsou vyjadřující znaky, znaky s významem a jejich podstatná významuplnost spočívá v aktu významové intence, která uskutečňuje mínění označovaného předmětu. Názorný vztah k označovanému předmětu se realizuje pomocí syntézy významové intence a odpovídajícího názorného aktu. Co je ale přesně významem vlastního jména? Je to species intencionální podstaty významové intence, stejně jako u ostatních výrazů? Na tyto nenabízejí Log. zkoum. žádnou přesvědčivou odpověď. Uvidíme, že teprve z perspektivy noematické sémantiky se Husserlovi mohlo podařit vymezit přesněji význam vlastních jmen v odlišení od významu jmen obecných a objasnit jeho souvislost s představovými obsahy, bez nichž by se nemohl in concreto uskutečnit.

2 RUKOPISY A PŘEDNÁŠKY 1901-1914

Tento oddíl naší práce si klade za cíl představit vývoj a změny, kterými prošlo Husserlovo promyšlení problematiky jazyka v období od vydání Log. zkoum. po rok 1914 včetně. V souvislosti s transcendentálním obratem své filosofie koncipuje Husserl nový, noematický pojem významu a tento posun má důležitý dopad na půdu jeho pojetí jazykového vyjadřování. První část tohoto oddílu proto věnujeme zrodu a rozmanitým aspektům Husserlovy noematické sémantiky, především ve vztahu k její první konsekventní formulaci, ke které došlo v Přednáškách o teorii významu z letního semestru 1908. Zatímco Ideje I nepřinášejí v otázkách filosofie jazyka mnoho nového a v některých bodech dokonce opomíjí analýzy provedené ve starších rukopisech anebo ani zdaleka nedosahuje jejich analytické úrovně, představují pro naše téma zásadní zdroj Husserlovy rukopisy k přepracování a novému vypracování Log. zkoum. z let 1913/14.

Posuny v Husserlově teorii významu a jazykového výrazu, které budeme tomto oddíle jsou do značné míry plodem posunů na půdě teorie intencionality a teorie poznání. Nebylo by jistě správné tvrdit, že tím, co vedlo pohyb Husserlova myšlení směrem k noematickému pojetí významu, byly právě analýzy jazyka. Bylo to spíše Husserlovo stále sílící vědomí nedostatečnosti noetické teorie intencionality spojené s transcendentálním obratem jeho filosofie, k němuž došlo již několik let po vydání Log. zkoum. Proto považujeme za nezbytné načrtnout na tomto místě základní kontury vývoje Husserlova myšlení v letech 1901-1908, tedy v době, která předcházela sepsání Přednášek o teorii významu, v nichž došlo k první explicitní formulaci noematické teorie významu.

2.0 Nástin vývoje Husserlova myšlení v letech 1901-1908

a) Vztah k Logickým zkoumáním

Kritika, kterou Husserl formuluje vůči Log. zkoum. z perspektivy svých později vypracovaných filosofických pozic, se vždy vyznačuje jasným vědomím průlomového významu tohoto díla a důrazem na hlubokou kontinuitu vzhledem k základním myšlenkám a koncepcím, které byly v tomto díle představeny.¹⁰⁰ Husserl s oblibou přirovnává cestu svého myšlení k postupu objevitele, který dorazil k břehům dosud neprozkoumané „*nekonečně rozlehlé temné části světa*“ (Hu XXVI, 6) a odtud podniká teprve první výpravy, jejichž výsledkem nemůže být víc než předběžné zmapování pobřeží. Průzkum tohoto nekonečně rozlehlého neznámého terénu nemůže být nikdy završen v nějakých všestranně kompletních a

¹⁰⁰ „Husserlovy pozdější úvahy a jeho další filosofický vývoj mohou být do značné míry chápány jako pokus vyrovnat se s nedostatky a nejasnostmi svého prvního fenomenologického díla.“ (Zahavi 1992, 144)

definitivních popisech: „*Nové objevné cesty dávají poznat nové souvislosti a nechávají vystoupit staré v novém světle.*“ (Hu XXVI, 6) Ve vztahu k Log. zkoum. ilustruje tento aspekt Husserlovy filosofie následující poznámka z Předmluvy k 2. vydání: „*Logická zkoumání pro mne byla průlomovým dílem, a tedy nikoli koncem, nýbrž počátkem. Po dokončení tiskových úprav jsem se okamžitě znovu pustil do studia. Pokusil jsem se vydat lépe počet ze smyslu, metody a filosofického dosahu fenomenologie a po všech stránkách dále sledovat rozvinuté linie problémů*“ (Hu XVIII, 8). Navzdory vší kritice, kterou vůči Log. zkoum. Husserl formuluje již v prvních letech po jejich vydání, platí pro něj nicméně stále to, že „*Logická zkoumání musí sloužit jako ...východisko pro nová zkoumání*“ (Hu XXVI, 6). Korektury a vylepšení analýz Log. zkoum. koncipuje tedy Husserl nikoli jako něco myšlenkovému světu Log. zkoum. vnějšího, nýbrž je naopak přesvědčen o tom, že obě podle jeho soudu nejzralejší zkoumání 2. dílu Log. zkoum. (totiž zkoumání 5. a 6.) „*již v jádře obsahují vypracované fundamentální materiály k vylepšení ... je třeba je pouze energicky a konsekventně dále rozvinout*“ (Hu XXVI, 6). Nicméně i tyto „nejzralejší“ analýzy Log. zkoum. chápe Husserl stále jen jako „*první počátky, které je třeba v mnoha ohledech podstatně překračovat*“ (Hu XXVI, 17).

Vývoj Husserlova myšlení v letech 1901-1914 se může pro povrchní pohled jevit jako odvrát od realismu Log. zkoum. k subjektivnímu idealismu Idejí I. Pokusili jsme se již ukázat, že Log. zkoum. nehájí ani naivní, ani metafyzický realismus, nýbrž že jejich ontologická pozice je neutrální a obsahuje již zárodky Husserlova pozdějšího transcendentalismu. Nyní dále uvidíme, že i „transcendentální idealismus“, k němuž se Husserl propracoval v souvislosti s formulací „transcendentální fenomenologie“ v období mezi Log. zkoum. a Idejemi I, nelze jednoduše identifikovat s žádnou tradiční verzí idealismu, ba naopak že tradiční dichotomie realismu a idealismu je v Husserlově „transcendentálním idealismu“ podstatným způsobem překonána.

b) Od deskriptivní psychologie k transcendentální fenomenologii

Fenomenologická teorie poznání jako fundamentální filosofická věda

Viděli jsme, že pro Log. zkoum. je problematika objasnění čistého logična již neoddělitelně spojena s otázkami teorie poznání, ba že právě fenomenologická teorie poznání má být povolána k tomu, aby odkrývala „*prameny*“, z nichž „*vyvěrají*“ *základní pojmy a ideální zákony čisté logiky*“ (Hu XIX/1, 7). V centru pozornosti 2. dílu Log. zkoum. (zejména zkoumání 5. a 6.) tak stojí zásadní gnoseologické otázky: „*jak může ono ,o sobě‘ objektivitu dospívat k představě, tedy stávat se jistým způsobem opět subjektivním; co znamená, že*

předmět je ,o sobě‘ a že je ,dán‘ v poznání; ... co znamená ona poznávající adequatio rei ac intellectus v různých případech, podle toho, zda se poznávající ,uchopování‘ týká něčeho individuálního nebo něčeho obecného, faktu či zákona atd.“ (Hu XIX/1, 12-13). Motivace k rozvíjení teorie poznání v Log. zkoum. je, navzdory jasným náběhům k pojetí teorie poznání jako fundamentální filosofické vědy vůbec, ještě velmi těsně spojena s projektem čisté logiky a se snahou o zajištění plné evidence pro čistě-logické pojmy a zákony. V letech následujících po vydání Log. zkoum. se Husserl ovšem postupně propracovává k názoru, že centrálním filosofickým úkolem je právě „kritika rozumu“ (teoretického, praktického a hodnotícího)¹⁰¹ ve smyslu univerzální teorie poznání či „kritiky poznání“ (např. Idea fenomenologie, 15). Základním motivem této kritiky rozumu je Husserlovi nepochybně snaha o konečné a radikálně zdůvodněné odstranění skeptických pochybností týkajících možnosti platného poznání vůbec, resp. možnosti skutečně poznávajícího vztahu imanence a transcendence.

Originalita fenomenologické teorie poznání spočívá již v době Log. zkoum. v tom, že demaskuje protismyslnost tradičních gnoseologických koncepcí, které pojímají imanenci a transcendenci jako ontologicky založené protiklady, mezi nimiž je třeba vytvořit nějaké zprostředkující spojení na způsob reálného vztahu. Husserl si nyní stále silněji uvědomuje to, že tradiční teorie poznání a její psychologicky, biologicky či duchovědně inspirované varianty, vedou v důsledku ke „*skeptické beznaději*“ (Hu II, 30). Tomuto „*sklonu k otevřenému skepticizmu*“ (Idea fenomenologie, 15) může být podle Husserla učiněna přítrž jedině tehdy, pokud se podaří přivést korelaci prožitku poznání a poznávaného předmětu k plně názorné jasnosti pomocí fenomenologicky bezpředsudečného zkoumání, tedy pomocí kritiky poznání, která „*nesmí předpokládat nic jako předem dané*“, nýbrž „*musí začít u takového poznání, jež odnikud slepě nepřevzala, nýbrž které si sama dala, které ona sama klade jako první.*“ (Idea fenomenologie, 33).

Fenomenologická redukce a výzkum korelace prožitku a předmětu

Víme již, že v souladu s principem fenomenologické bezpředsudečnosti, jak jej formuluje 2. díl Log. zkoum., je bezpředsudečný výzkum poznání možný pouze v postoji fenomenologické reflexe na vlastní prožitky poznávání. V letech 1905-06 dospívá ale Husserl k zásadnímu objevu, který sehrál ve vývoji jeho myšlení klíčovou roli: Při reflexivním výzkumu vědomí, který byl rozvržen a prováděn v 2. díle Log. zkoum., dochází navzdory vši metodické bdělosti k tomu, že zkoumané psychické prožitky jsou implicitně vztahovány

¹⁰¹ Rukopis X x 5, str. 17; 25. 9. 1906, citováno podle Úvodu vydavatele Hu II (Idea fenomenologie, 12).

k určitému empirickému, lidskému já, a spolu s tím kladeny jako existující reality. Fenomenologické deskripce Log. zkoum. jsou prováděny v postoji přirozeného života, který je neoddělitelně spojen se spontánní vírou v reálné bytí předmětů zkušenosti, a nic na tom nemění skutečnost, že tyto deskripce jsou prováděny v proti-přirozeném postoji reflexe: *„Pouhá reflexe, jakkoli pečlivě pozoruje, analyzuje a zkoumá mé čisté psychično, mou čistou duševní niternost zůstává ... přirozenou psychologickou reflexí.“* (Hu VIII, 79) Přirozené empirické pojímání daností psychologicko-deskriptivní reflexe znamená ale neoprávněné interpretující překračování evidentně daného. Není možné připouštět *„evidenci sum, která konstatuje mou existenci v přirozeném, psychologickém smyslu.“* (Hu XXIV, 216; 1906) Jestliže ale teorie poznání nesmí skutečně předpokládat nic jako předem dané a jestliže musí vycházet pouze z poznatků, které mají charakter absolutně nepochybné samodanosti, pak je podle Husserla naprosto nezbytné provést „očistění“ daností psychologické reflexe od vši přirozené empirické apercepce.

Právě toto metodické vyřazení přirozené empirické apercepce vědomí představuje jednu z prvních a základních charakteristik Husserlovy „fenomenologické redukce“. Fenomenologicky očištěné vědomí již není vědomím toho kterého psycho-fyzického individua, ba dokonce ztrácí vůbec charakter psychična ve smyslu empirické psychologie: *„ztrácí veškerý psychologický smysl a jsme nakonec přiváděni zpět k absolutnu, které není fyzickým, ani psychickým bytím ve smyslu přírodní vědy. Ve fenomenologickém pozorování je toto absolutno nicméně všude polem danosti.“* (Hu XXIV, 242; 1906). Danost fenomenologicky redukované reflexe je takové povahy, že nemá žádné místo ani v objektivním prostoru, ani v objektivním čase, je to *„čisté a prosté ‚toto‘, absolutní danost a nepochybnost“* (Hu XXIV, 371; 1906). Fenomenologicky očištěné vědomí již není součástí světa kladeného v přirozeném objektivně zaměřeném postoji, tj. právě toho světa, jehož poznatelnost tradičně zpochybňují různé varianty filosofického skepticismu. Fenomenologická kritika poznání tedy *„leží v protikladu ke všemu přirozenému poznání v nové dimenzi“* (Idea fenomenologie, 32), a tím, co ji vyzbrojuje proti všem nástrahám skepticismu je právě fenomenologická redukce.

Fenomenologická redukce tedy „očisťuje“ danost přirozené psychologické reflexe a odkrývá vědomí jako půdu absolutně nepochybné danosti. Vzpomeňme ale, že základní teze Husserlovy teorie intencionality zní, že vědomí je vždy vědomím něčeho, že je vždy intencionálně vztaženo ke svému intencionálnímu předmětu. Podle striktní metodologického rozhodnutí Log. zkoum. nelze o intencionálním předmětu přísně vzato říci nic jiného než to, že je intendován v tom kterém tak a tak charakterizovaném intencionálním prožitku a že je

vůči němu transcendentní. Povahu intencionálního vztahu aktu a vůči němu transcendentního předmětu je možné vykazovat s evidencí jedině v zaměření na reálnou imanenci prožitku. Jestliže je ale nyní ve hře objasnění podstaty samotného poznávacího vztahu mezi imanencí a transcendencí, nabízí se otázka, zda kritika poznání vystačí s pouhým popisem aktové stránky tohoto vztahu. Husserlovi bylo brzy zřejmé, že pokud by se podařilo přivést do pole evidentní samodanosti i předmětnou stránku tohoto vztahu, znamenalo by to nesmírný přínos pro kritiku poznání. Husserl si v této souvislosti opakovaně klade otázku, zda skutečná evidence nedosahuje dál než k tomu, co je reálně obsaženo v oblasti fenomenologicky redukované imanence (srov. Idea fenomenologie, 4. a 5. přednáška): „*A nemohu zde pronášet evidentní soudy nikoli o reálním obsahu ... jevu, nýbrž o zjevujícím se věcném předmětu?*“ (Idea fenomenologie, 62).

Koncem roku 1906 dospívá Husserl k formulování kladné odpovědi na tuto otázku, a sice v kontextu následující úvahy: Pokud bereme korelát fenomenologicky redukováného intencionálního prožitku přesně takový, jak je v tomto prožitku dán, tedy pokud ve vztahu k němu vyřazujeme veškeré apercepce přirozeného postoje (kladení reálné existence apod.), pak je i on evidentní daností, i on je „čistým fenoménem“ a jako takový může být zkoumán v rámci fenomenologické bezpředsudečnosti. Po provedení fenomenologické redukce se v prožitku „*kladou proti sobě jev /fenomenologicky redukováný prožitek/ a to, co se jeví /předmětný korelát právě takový, jak je míněn/, a kladou se proti sobě v rámci čisté danosti, tedy pravé imanence.*“ Fenomenologicky redukováný fenomén v tomto smyslu „*vyžaduje rozlišení mezi jevem a tím, co se jeví. Máme tu tedy dvě absolutní danosti, danost jevení /prožitku/ a danost předmětu*“ (Idea fenomenologie, 22). „*Je zapotřebí ... nahlédnout, že radikální problém se musí týkat ... vztahu mezi poznáním a předmětem, ale v redukováném smyslu, kdy již není řeč o lidském poznání, nýbrž o poznání vůbec, přičemž se nepřihlíží k žádným spolukladeným existenčním tezím, ať už se vztahují k empirickému já nebo k reálnému světu.*“ (Idea fenomenologie, 64). Bezpředsudečný pohled fenomenologa tedy může být s plnou evidencí zaměřen „*jak na fenomény, tak i na to, co se ve fenoménech jeví čili na myšlenkově míněné předmětnosti. ... Můžeme evidentním způsobem popisovat, jak ... akty představují určený předmět a můžeme takto popisovat, ... co patří k podstatě vědomí, pokud je to vědomí jisté objektivitě, a co patří ke korelativní předmětnosti, pokud a nakolik (soweit und soweit) je v takto charakterizovaném vědomí vědomá*“ (Hu XXIV, 230 n.; prosinec 1906)

Vidíme tedy, že počínaje rokem 1906 označuje Husserl jako fenomenologicky evidentní danost nejen intencionální prožitek sám a jeho reálný obsah, ale i jeho intencionální

„předmět přesně tak, jak je v tomto prožitku intendován“, a ukazuje, že je možné „studovat čistě imanentně a esenciálně ... čistou korelaci mezi předmětností a poznáním“ (Hu VII, 387-388; 1908).¹⁰² „Vyjasňování podstaty poznání a poznávané předmětnosti“ je nyní vymezeno přímo jako „první a základní moment fenomenologie vůbec“ (Idea fenomenologie, 30). Z této nově vypracované perspektivy se každé omezování sféry samodanosti na oblast reálné imanence jeví nutně jako „předsudek“, „pokušení“ a „jednostrannost“.¹⁰³ Vyjádřeno slovy Idejí I: „Z poznání podstatné dvojstrannosti intencionality s ohledem na noesis a noema plyne, že systematická fenomenologie nesmí svůj zájem jednostranně zaměřovat na reálnou analýzu prožitků, a speciálně prožitků intencionálních. Zpočátku to však představuje velké pokušení, neboť historický a přirozený postup od psychologie k fenomenologii je spojen s tím, že imanentní studium čistých prožitků, studium toho, co je jim podstatně vlastní, je samozřejmě chápáno jako studium reálných složek prožitků.“ (Hu III/1, 296) Přibližně od letního semestru 1908 hovoří Husserl v této souvislosti o transcendentální fenomenologii a vymezuje ji jako systematický výzkum komplexní korelace prožitků a jejich předmětných korelátů: „vyjasnění souvislosti mezi pravým bytím a poznáním, a tedy vůbec probádání korelace mezi aktem, významem a předmětem, to je úloha transcendentální fenomenologie“ (Hu XXIV, 427). V tomto období si Husserl rovněž sálem silněji uvědomuje, že transcendentální fenomenologie nemůže své výzkumy omezovat na čistě punktuální korelaci momentálního aktu a příslušného intencionálního korelátu, nýbrž že musí zkoumat korelaci mezi organizovanou syntetickou souvislostí rozmanitých aktů a jednotným intencionálním předmětem (kontinuální proces poznání): „úkolem je právě toto – v rámci evidence a samodanosti sledovat všechny formy danosti a všechny korelace a provést objasňující analýzu každé z nich. Do úvahy samozřejmě nepřicházejí pouze jednotlivé akty, nýbrž i jejich komplexy, jejich souvislosti ve shodě a neshodě a také ony teleologie, jež se v tom projevují. Tyto souvislosti jsou ... jednoty poznání, které mají jako jednoty poznání také své předmětné koreláty. ... Tímto způsobem nakonec dospíváme i k pochopení, jak může být transcendentní reálný objekt vystižen v aktu poznání ... jako to, co je zprvu míněno, a jak se smysl tohoto mínění v postupující souvislosti poznání krok za krokem vyplňuje. ... Chápeme potom, jak se objekt zkušenosti nepřetržitě konstituuje“ (Idea fenomenologie 23-24).

¹⁰² Stojí za povšimnutí, že podle Husserlových vlastních slov došlo u něj k prvnímu průlom myšlenky výzkumu korelace mezi aktem poznání a předmětem poznání již v roce 1898 při práci na 2. svazku Log. zkoum. (srov. Hu VI, 196).

¹⁰³ Přednášky Idea fenomenologie hovoří o „předsudku imanence jako reálné imanence“ (Idea fenomenologie, 21)

c) Transcendentální idealismus a „konstituce předmětů pro vědomí“

Transcendentální fenomenologii ve smyslu „systematického odhalování konstituující intencionality“ chápe Husserl počínaje námi sledovaným obdobím až po svá pozdní díla jako transcendentální idealismus: „*Jen ten, kdo nechápe nejhlubší smysl intencionální metody nebo smysl transcendentální redukce nebo dokonce obojí, může chtít oddělovat fenomenologii a transcendentální idealismus*“ (Hu I, 119). Je velkým neporozuměním Husserlovu transcendentálnímu idealismu, pokud je chápán jako subjektivistické redukování transcendentní skutečnosti na obsahy vědomí nebo idealistické vyložení reality jako reálného produktu „absolutního vědomí“. Základní smysl Husserlova transcendentálního idealismu spočívá dle našeho názoru v tom, že dogmatický předpoklad „skutečnosti o sobě“ jako něčeho absolutně nezávislého na jakékoli možné zakoušející a poznávající subjektivitě je demaskován jako absurdní a kontradiktorický – transcendentní skutečnost není žádnou „věcí o sobě“, nýbrž je jednotou artikulovaného smyslu a platnosti, a jakožto útvar smyslu a platnosti vyžaduje vždy subjektivitu, pro niž je smyslem a platností: „*Absolutní realita znamená přesně tolik co ‚kulatý čtverec‘. Realita a svět jsou zde právě tituly pro jisté platné jednoty smyslu, totiž jednoty ‚smyslu‘, které jsou vztaženy k jistým ... smysl-udělujícím a platnost smyslu vykazujícím souvislostem ... vědomí.*“ (Hu III/1, 120) Toto tvrzení Idejí I neimplikuje žádné rozpuštění objektivitě a transcendence v imanenci vědomí.¹⁰⁴ Husserl naopak trvá vždy pevně na tom, že k vlastnímu smyslu a platnosti každého transcendentního předmětu patří to, že vždy podstatně přesahuje a překračuje reálné obsahy zakoušejícího vědomí, a ke smyslu a platnosti transcendentních předmětů časoprostorového světa pak patří to, že jsou nám vždy dány jako něco, co se ukazuje jen z určité perspektivy, jako něco, co se v sledu další zkušenosti může ukázat vždy nově a jinak, než jak jsme očekávali atd. Husserl se jen pokouší ukázat, že právě tento smysl a platnost transcendentní skutečnosti je něčím, co je myslitelné a pochopitelné jedině jako korelativní vůči principiálně možné zkušenosti a subjektivitě, jíž se transcendentní skutečnost právě v tomto specifickém smyslu a platnosti „ukazuje“. Nutnost korelace bytí předmětů a bytí vědomí tedy neznamená žádné vytváření předmětů v absolutním vědomí, nýbrž znamená nutné „zakořenění“ vší objektivitě v souvislostech poznávající a zakoušející subjektivitě: „*nebylo by dobré říkat: ‚existuje jen absolutní vědomí‘, jako by se chtělo říci: ‚vše ostatní bytí je jen zdánlivé‘... To by bylo zajisté zásadně chybné. Přírodní objekty jsou samozřejmě pravé objekty, jejich bytí je pravé bytí... Je zásadně chybné, jestliže*

¹⁰⁴ Již Log. zkoum. odmítají jasně jakýkoli fenomenalismus, jakékoli redukování skutečnosti na pouhé obsahy vědomí: „*At' už se otázka existence či neexistence fenomenálních vnějších věcí rozhodne jakkoli, není pochyb o tom, že realita právě vnímané věci nemůže být chápána jako realita vnímaného souboru počítků ve vnímajícím vědomí.*“ (Hu XIX/2, 764-765).

se toto bytí měří jiným měřítkem, než jaké je vyžadováno v souladu s jeho kategorií, a jestliže je diskreditováno kvůli tomu, že se ‚konstituuje‘ ve vědomí, že je zakořeněno ve vědomí“ (B IV 6, 91b n.; 1908, citováno podle Bernet 2004, 67).

V tomto smyslu je tedy třeba také interpretovat Husserlovu řeč o „konstituci předmětů pro vědomí“. Pojem konstituce prošel během vývoje Husserlova myšlení mnoha důležitými proměnami, avšak nikdy však neznamenal žádné reálné vytváření předmětů v absolutním vědomí. Jestliže již přednášky z roku 1907 říkají, že „*věci, se konstitují v aktech, dospívají v nich k danosti a jen takto konstituované se ukazují takové, jaké jsou*“ (Idea fenomenologie, 61), pak je tím myšleno jen to, že vše, s čím se můžeme setkat jako s předmětem, je vždy určitou jednotou smyslu, která se právě tak, jak se s ní setkáváme, ustavuje v určitých jevových souvislostech a zákonitostech, které jsou nutně zakořeněny ve strukturách intencionálního života prožívající a zakoušející subjektivity. Konstituce je proces, který dovoluje tomu, co se v něm konstituuje, aby se ukázalo, rozvinulo a artikulovalo právě v té podobě, v jaké se zde jeví. Transcendentální subjektivita je zajisté nutnou podmínkou uskutečnění tohoto procesu. Není ale podmínkou jedinou a dostačující. Proces konstituce vyžaduje se stejnou nutností také aspekt pasivní „předchůdné danosti“ a tato faktická předchůdná danost je něčím, co transcendentální subjektivita nemůže nikdy čerpat ze sebe samé. V tomto smyslu pojmají již Log. zkoum. konstituci smyslových předmětů pro vědomí jako „interpretující pojmání“ předem daných „počítkových obsahů“ (srov. Hu XIX/1, 397) a konstituci všech ne-smyslových předmětností vůbec chápou jako vposled fundovanou v prostých smyslových názorech (srov. Hu XIX/2, 712).

Husserlova fenomenologie bývá v souvislosti s myšlenkou konstituce předmětů na půdě transcendentální subjektivity kritizována často i za své solipsistické implikace. Transcendentální idealismus interpretovaný jako nauka o vytváření předmětů v absolutním vědomí se zdá být nutně solipsismem. Husserl ale přitom již velmi brzy po prvním zformulování programu transcendentální fenomenologie v letech 1906-1907 jasně nahlédl zásadní a nezastupitelnou roli, kterou v procesu konstituce hraje subjektivita druhého, resp. intersubjektivita. Přednášky „Základní problémy fenomenologie“ 1910/11 (srov. Hu XIII, text č. 6) tak již rozpracovávají otázku konstituce objektivit jako intersubjektivních jednot platnosti a pro Ideje II, jejichž první rozvrh vznikl v roce 1912, je téma intersubjektivit zcela nedílnou součástí fenomenologických konstitutivních analýz: „*Věc je pravidlem možných jevů. To znamená: věc je realitou jako jednota mnohosti uspořádaně sounáležících jevů. A tato jednota je intersubjektivní.*“ (Hu IV, 86). Zejména ve svých pozdějších textech pak Husserl výslovně připisuje intersubjektivitě transcendentální význam a říká, že „*konsekventní*

provedení redukce na transcendentální ego přechází v souladu s jejím vlastním smyslem k fenomenologii transcendentální intersubjektivitě“ (Hu I, 69), neboť „subjektivita je tím, čím je – totiž konstitutivně fungujícím já – jedině v intersubjektivitě“ (Hu VI, 175).

Transcendentální idealismus Husserlovy fenomenologie v žádném případě nechce odstranit realismus běžného přirozeného postoje, nýbrž chce naopak objasnit a učinit srozumitelným pravý význam a ospravedlnitelný nárok tohoto přirozeného realismu každodenního života, ale i realismu vědy, a to právě prostřednictvím objasnění zákonitých konstitutivních souvislostí, které leží skryty v jádře přirozeného postoje našeho života. V tomto smyslu představuje Husserlův transcendentální idealismus jasné odmítnutí jak metafyzického realismu, podle něhož je skutečnost jakousi na veškerém vědomí nezávislou „o sobě jsoucí“ realitou, tak i metafyzického idealismu, podle něhož je to jediné skutečné „o sobě jsoucí“ subjekt či duch s jeho obsahy. V tradiční dichotomii metafyzického realismu a idealismu je tedy Husserlův transcendentální idealismus nelokalizovatelný, přesněji řečeno Husserlova fenomenologie vytyčuje cestu, po níž lze tuto dichotomii zásadním způsobem překonat.

2.1 NOEMATICKÁ SÉMANTIKA A OTÁZKA IDEALITY VÝZNAMU

Viděli jsme, že teorie významu Log. zkoum. je navzdory mnohým náběhům ke korelativnímu noeticko-noematickému způsobu zkoumání uzavřena v mezích jednostranně noetické formulace fenomenologie. Významy ve smyslu čisté-logiky i ve smyslu významů jazykových výrazů jsou pojaty jako species jistých podstatných reálných složek aktů myšlení a poznání. Toto pojetí implikuje řadu velmi problematických důsledků: 1) Logické myšlení, které operuje s významy samými a se zákony oblasti významů samými, se musí odehrávat v živlu reflexe na reálné složky individuálních subjektivních aktů myšlení a poznání. 2) V individuálním aktu rozumění jazykovému výrazu míníme označovaný předmět, ale nikoli význam sám. Uchopení významu jazykového výrazu je možné teprve v ideující abstrakci na základě reflexe na reálné složky individuálního subjektivního aktu znamenání. 3) Význam „zprostředkovává vztah k předmětu“ v tom smyslu, že vědomý vztah k předmětu se konstituuje prostřednictvím podstatných reálných složek aktů, v nichž se „individualizuje“ význam jakožto jejich species. 4) Vztah významu a individuálního aktu znamenání je pojat jako vztah „zastupování“ obecné podstaty svým individuálním případem (individualizace).

Požadavek důsledného zohlednění noematické stránky intencionality myšlení a poznání, který byl nastolen spolu s transcendentálním obratem fenomenologie, otevřel Husserlovi cestu k nové, noematické formulaci pojmu významu, která se ukázala – a to jak z hlediska logiky, tak i z hlediska fenomenologie jazyka – jako podstatně plodnější a adekvátnější, než formulace noetická: 1) Explicitní tematizace významu (v logice i v rámci jazykové praxe) nevyžaduje žádnou reflexi na akt. 2) Při primárním provedení znamenání je explicitně uvědomována označovaná předmětnost, ale v tomto vědomí je vždy zahrnuto i vědomí významu, jen ne tematické a explicitní. 3) Ve významu „se konstituuje vztah k předmětu“ v tom smyslu, že „denotační“ (referenční) a „konotační“ (určující) funkce významu jsou dvěma základními aspekty každé konstituce předmětu pro vědomí vůbec. 4) Význam není v individuálním uskutečnění aktu znamenání nijak a ničím „zastupován“, nýbrž v každém individuálním aktu znamenání „vystupuje“ sám jako ideálně-identický a jeho ideální identita není obecností rodu či druhu, která by se individualizuje ve svých případech.

2.1.1 Noematické pojetí významu jako korelát k pojetí noetickému

Náběhy k noematické teorii významu jsou obsaženy již v přednášce „Teorie soudu“ z letního semestru 1905 (Hu, Materialienband 6) a v přednášce „Úvod do logiky a teorie poznání“ ze zimního semestru 1906/07 (Hu XXIV). První konsekventní vypracování noematické sémantiky přináší ale teprve „Přednášky o teorii významu“ z letního semestru 1908 (Hu XXVI). V následujícím výkladu se proto zaměříme téměř výhradně na text Přednášek 1908. Uvidíme, že noematický pojem významu je zde zaveden jako korelát pojmu noetického a má tento druhý pojem nikoli nahradit, nýbrž doplnit, přičemž Husserl zvažuje několik variant noematického pojmu významu.

a) Historický a systematický kontext „Přednášek o teorii významu“ z LS 1908

V zimním semestru 1906/07 přednesl Husserl v Göttingen kurz „Úvod do logiky a teorie poznání“¹⁰⁵. Tato přednáška měla být základem pro nově plánovanou publikaci. Když ale v létě 1907 zahájil Husserl práci na nové knize, zarazil se u problematiky, které byla věnována první část přednášky, totiž u problematiky „*logiky analytického myšlení*“ (Hu XXVI, 3). Plánovaná kniha nakonec nevznikla. Intenzivní promýšlení „*problému významu a analytického soudu*“ (Hu XXIV, 447) zaujalo Husserla koncem roku 1907 natolik, že těsně před začátkem letního semestru 1908 změnil téma přednášky, kterou původně ohlásil s názvem „K úvodu do teorie vědy“, a pojal ji jako přednášku o problematice soudu a významu. Teprve při pozdějším prohlížení tohoto přednáškového rukopisu dal Husserl tomuto kurzu z r. 1908 název „Přednášky o teorii významu. Letní semestr 1908.“ (srov. Hu XXVI, 226).¹⁰⁶

Základní rámcem Husserlova filosofického zájmu v Přednáškách 1908 je stejně jako v Log. zkoum. teorie vědy. Rozvržení obecné ideje teorie vědy vyžaduje vymezení a charakterizování jednotlivých teoreticko-vědních disciplín a jejich příslušných předmětných oblastí. Jako první z těchto disciplín musí být podle Husserla charakterizována „*formální analytická logika jako v jistém smyslu nejvyšší a poslední vskutku filosofická logika a spolu s ní podstatně související fenomenologie poznání*“ (Hu XXVI, 3). „Sféra logiky analytického myšlení“ je tedy stejně jako v Log. zkoum. určena jako fundamentální oblast teoreticko-vědního zájmu a jejímu objasnění je opět připisován zásadní význam jak pro teorii vědy a logiku, tak i pro „*filosofii vůbec*“ (Hu XXVI, 3). Objasnění podstaty a specifické povahy sféry

¹⁰⁵ Hu XXIV.

¹⁰⁶ Pod tímto názvem jej r. 1987 vydala U. Panzer v rámci Hu XXVI. K dalším historickým souvislostem srov. „Úvod vydavatelky“ a „Textově kritický dodatek“ in: Hu XXVI.

logiky analytického myšlení je tak nejen prvním a základním úkolem teorie vědy, nýbrž zároveň „jednou z hlavních a základních složek teorie poznání“ (Hu XXVI, 4). A právě na tento úkol se rozhodl Husserl zúžit svá zkoumání v Přednáškách 1908.

Analytické či formálně logické myšlení pojímají již Log. zkoum. jako „*myšlení na základě pouhých významů*“ (Hu XXVI, 4), jako myšlení na základě zákonů založených čistě v podstatách a formách významů samotných. Do centra pozornosti se proto nutně dostává pojem významu. Nedílnou součástí objasnění oblasti logiky analytického myšlení musí být objasnění pojmu významu a s ním souvisejících fenoménů. Právě ve vztahu k termínu „význam“ Husserl ale na samém začátku Přednášek 1908 říká, že toto slovo „*může znamenat téměř cokoli a jeho objasnění působí nesmírné potíže*“ (Hu XXVI, 4).

Přednášky 1908 rovněž vyslovují značnou nespokojenost s výsledky dosaženými v Log. zkoum. Výklady Log. zkoum. podle Husserla obsahují „*mnoho nesmělých polovičatostí, mnoho rozporů, mnoho omylů způsobených vlivem zažitých předsudků. A to platí i o teorii významu ... zejména pokud jde o 1. zkoumání druhého svazku*“ (Hu XXVI, 6). Budeme podrobně sledovat, jakých bodů sémantiky Log. zkoum. se tato kritická slova týkají a jakým způsobem se Přednášky 1908 pokoušejí tyto „polovičatosti“ koncepce Log. zkoum. napravit. Nejprve ale poukážeme na pozoruhodnou skutečnost, že navzdory těmto kritickým výhradám přejímají Přednášky 1908 téměř všechny klíčové body teorie významu Log. zkoum. Uvidíme tedy, že Husserl v Přednáškách 1908 svou původní sémantickou koncepci neodmítá a neodstraňuje, nýbrž odhaluje její jednostrannost a rozvrhuje noematickou sémantiku jako její nezbytné doplnění.

b) Stvrzení základních rozlišení 1. Log. zkoum.

Východiskem Husserlova výkladu v Přednáškách 1908 je stejně jako v Log. zkoum. otázka vyjadřovací funkce jazykových výrazů. V čem spočívá vyjadřování výrazu? Co to znamená být vyjadřujícím znakem, znakem s významem? Následující řada Husserlových charakteristik výrazu a vyjadřovací funkce odpovídá přesně základnímu rozvrhu Log. zkoum.: Výraz něco míní, něco znamená, čili vztahuje se k určité míněné, znamenané předmětnosti. To, co činí znak výrazem, je právě tento specifický vztah k označované předmětnosti: „*Díky tomuto vztahu je slovní znění více než pouhý zvuk, než nějaký libovolný smyslový objekt.*“ (Hu XXVI, 14). Co ale znamená, že výraz se vztahuje ke znamenané předmětnosti? V sepetí s jevem slova se jeví určitá předmětnost a tato předmětnost musí být stejně jako slovo „*nějak konstituována ve vědomí. Toto ‚konstituována ve vědomí‘ odkazuje na prožitkovou stránku, na stránku vědomí, která je právě tím, co působí, že zde stojí ty a ty předmětnosti.*“ (Hu XXVI,

15) Při vyjadřování máme tedy vědomí slova, ale v jednotě s vědomím slova musí vždy vystoupit ještě jiné akty, které zajišťují mínění označované předmětnosti: „*Jevy slova ... jsou nositelé významových aktů.*“ (Hu XXVI, 13) Jaké akty musí přistoupit k vědomí slova, aby se vůbec uskutečnil fenomén smysluplného výrazu, tj. aby byla realizována podstatná funkce výrazu, totiž „vztah k znamenání předmětnosti“? Předmětnost může být představována prázdnými, nenázornými akty, nebo plnými, názornými akty, dále také akty kladoucími, nebo akty ne-kladoucími atd. Jsou některé z těchto aktů pro vyjadřovací funkci výrazu nezbytné, a jiné nikoli? Fenomén smysluplného užití výrazu se uskutečňuje i tehdy, když nejsou vůbec k dispozici akty, které zajišťují názornou představu označované předmětnosti. V takovém případě plní výrazy „*pouze symbolickou funkci, jsou chápány, jsou smysluplně užívány bez ilustrujících, vyplňujících, zjasňujících názorů. Výrazy se nadále vztahují k předmětnosti, jmenují ji, znamenají ji; ale tento vztah není realizován*“ (Hu XXVI, 15).¹⁰⁷

Jako podstatnou funkci výrazů určují tedy Přednášky 1908 stejně jako Log. zkoum. vztah k znamenání předmětnosti a uskutečnění tohoto vztahu lokalizují do významových aktů, jejichž názorná forma nemusí být k dispozici, aniž by to ohrozilo významuplnost výrazu. Podstata fenoménu smysluplného užití jazykového znaku spočívá tedy v aktech prázdného mínění označované předmětnosti, které za normálních okolností vystupují v souvislosti s názorem slovního znění. Jsou ale pro vyjadřovací funkci výrazu rozhodující všechny momenty těchto aktů znamenání? Podstatou vyjadřovací funkci výrazu je to, že se konstituuje vztah k tak a tak určenému předmětu. Rozdíly mezi výrazy, které se pomocí různých významů vztahují k témuž předmětu, jsou přece rozdíly „způsobů“ mínění jednoho a téhož předmětu. Co je tím, co působí, že jeden a tentýž předmět je představován jednou s tím a podruhé s oním určením? Víme již, že v souladu s Husserlovou teorií intencionality jsou různé způsoby mínění předmětu vykazatelné „*ve specifické ,povaze*“ či ve „*vnitřním ustrojení*“ představ samých (Hu XXVI, 32 n.). Je to tedy „vnitřní ustrojení“ představy, které zodpovídá za to, že se uskutečňuje právě takový a takový vztah k předmětu, ale i za to, že tento vztah může vstoupit do spojení se vztahem jiným a fungovat jako vztah k jednomu a témuž předmětu. Představy shodného „vnitřního ustrojení“ tedy představují shodně určený

¹⁰⁷ Přednášky 1908 přejímají i terminologický pár „význam/smysl-propůjčující“ a „význam/smysl-vyplňující“ akty, avšak tyto výrazy používají spíše zřídka. Husserl nyní dává přednost označování nenázorných aktů jako „*prázdných představ*“ a názorných aktů jako „*plných představ*“ (např. Hu XXVI, 13). Stojí rovněž za povšimnutí, že Přednášky 1908 se odvracejí od označení „symbolická představa“, které bylo v Log. zkoum. běžně užíváno pro prázdné představy, a jako důvod uvádějí to, že „*vázanost na smyslové názory znaků, symbolů je pro prázdné intence nepodstatná*“ (Hu XXVI, 13). Jedná se tedy o konsekventní domyšlení stanoviska hájeného již v 6. Log. zkoum., podle kterého, jak jsme viděli, uskutečnění prázdné významové intence nevyžaduje nutně jako podklad názor znaku.

předmět: „*představy, jakkoli se jakožto singulární jednotliviny liší, nesou v sobě jisté společné momenty*“ (Hu XXVI, 32) a právě tyto momenty „*vytvářejí vztah k předmětnosti, a to v tom způsobu, v jakém jej vytvářejí*“ (Hu XXVI, 35).

Postup Přednášek 1908 je potud souběžný s postupem výkladu Log. zkoum. Zde ale paralela mezi výkladem Log. zkoum. a Přednášek 1908 končí. Přednášky 1908 nepředkládají žádný další popis toho, co je toto „vnitřní ustrojení představy“, tento „podstatný obsah“, který mohou sdílet rozmanité individuální představy jako svůj „společný moment“. Husserl jako by předpokládal, že posluchači přednášek již dobře vědí, o čem je řeč. Ve hře je samozřejmě „*podstata aktů, pokud jsou tyto akty konstitutivní pro objektivitu*“ (Hu XXVI, 35). Řeč tedy není o ničem jiném než o intencionální podstatě či intencionální materii aktu.

Po identifikaci jistých momentů aktů znamenání jako momentů, které zajišťují plnění vyjadřovací funkce výrazu, čili jeho vztah k tak a tak určené předmětnosti, přechází Husserl k provedení důkazu, že tyto akty ani jejich momenty nemohou být významy samými. Co jsou významy samy?: „*jako významy či smysl výrazu jsou většinou označovány ... psychické prožitky připojené /k jazykovému znaku/*“ (Hu XXVI, 10). Toto pojetí, které má minimálně dvě varianty (někdy jsou jako význam označovány prázdné akty, jindy akty názorné) označují Přednášky 1908 jako „*psychologický pojem významu*“ (Hu XXVI, 25). Husserlovo odmítnutí psychologického pojmu významu v Přednáškách 1908 je opět v zásadě shodné s argumentací Log. zkoum., jen s tím rozdílem, že dochází k jistému posunu důrazu: Proti ztotožňování významu a prožitku znamenání neargumentuje Husserl nyní primárně s ohledem na čistě-logický pojem významu jako ideální nečasové jednoty, nýbrž s ohledem na běžnou zkušenost s užíváním slov „význam“ a „smysl“: „*Jsou-li psychické akty, které se uskutečňují ve vyjadřování, označovány jako významy, protirečí to jasnému smyslu obecně běžné řeči o smyslu a významu, který se orientuje podle něčeho zcela jiného než jsou psychologické reflexe, tolik vzdálené přirozenému myšlení.*“ (Hu XXVI, 25) Hovoříme-li o významu či smyslu slova či věty myslíme běžně významem určité identické „co“ tohoto výrazu, tj. to, co tento výraz znamená, a to nikoli teď a tady a pro mne, nýbrž stále a pro kohokoli.

Na druhé straně ožívají Přednášky 1908 ale i původní argument Log. zkoum., v němž je stavěna do protikladu povaha prožitků znamenání a povaha významů samotných: Psychické prožitky, které se v aktuálním vyjadřování pojí se slovy, jsou něčím, co se nemůže opakovat jako „*v přísném smyslu identické*“, jsou něčím principiálně rozmanitým a pomíjivým (Hu XXVI, 25). Zatímco významy jsou identické jednoty, nečasové a nepomíjející, prožitky se všemi svými částmi a momenty jsou časové, pomíjející a rozmanité. „*Význam-propůjčující akty jsou pomíjivými prožitky, význam sám je ideální jednotou, je nečasový, se sebou*

identický, tak jako každá idea“ (Hu XXVI, 31). Ačkoli tedy významové prožitky ani jejich momenty nemohou být samy významy, musí ale mezi významy a „podstatnými momenty“ aktů znamenání existovat určitý vztah, který zakládá podstatnou významovou funkci aktů znamenání v souvislosti vyjadřování. K objasnění tohoto bodu využívají Přednášky 1908 stejně jako Log. zkoum. model vztahu species a jejího individuálního případu: Význam je „specifičnem (*ein Spezifisches*), které se individualizuje v aktech, resp. v jistých momentech aktů“ (Hu XXVI, 34), je „obecnou podstatou, která se individualizuje ve všech ...aktech s tímž obsahem, s tímto stejným vnitřním ustrojením“ (Hu XXVI, 33). Význam sám, obecná podstata je v tomto smyslu něčím, co může být evidentně dáno jedině „ve vědomí obecného, ve vědomí s charakterem ideace“ (Hu XXVI, 32), „význam ... je něco, co vyjímáme (*entnehmen*) z aktů pomocí ideující abstrakce.“ (Hu XXVI, 87) Pokud jde o to, který moment aktu znamenání je základem pro „ideující abstrakci“, v níž je uvědomován význam jako ideální jednota, připouštějí Přednášky 1908, opět stejně jako Log. zkoum., dvě možnosti: Je-li pojem významu koncipován s ohledem na předmětný vztah, který je určen jak, po stránce obsahu, tak i po stránce způsobu „kladení bytí“, musí být základem ideace významu celá intencionální podstata aktu, tj. jeho matérie plus jeho kvalita. Pokud je ale koncipován s ohledem na předmětný vztah, který je určen po stránce obsahu, ale nepřihlíží se přitom na aspekt kladení „hodnoty bytí“, postačuje k uchopení významu ideující abstrakce na základě matérie aktu. Ilustrováno ve vztahu k oblasti soudů: „slovo ‚význam‘ by mohlo být ... vymezeno dvojím způsobem: jako význam lze označovat jednak soud /kladoucí propozicionální akt/ *in specie*, ale také to, co je společné soudu *in specie* a rozumění /nekladoucí propozicionální akt/ ‚téhož obsahu‘ *in specie*“ (Hu XXVI, 34). Přednášky 1908 proto hovoří o „fenologických“¹⁰⁸ pojmech významu“ (srov. Hu XXVI, § 26), čímž myslí na jedné straně matérii in specie, a na druhé straně intencionální podstatu in specie (srov. Hu XXVI, 84).¹⁰⁹

¹⁰⁸ Výraz „fenologický“ (či „fansický“) je terminus technicus Přednášek 1908 a označuje to, pro co bude Husserl později v Idejích I používat výraz „noetický“ (tj. týkající se prožitku). Termín „fenologický“ je v Přednáškách 1908 používán jako protějšek k výrazům „fenomenologický“ či „ontický“, které jsou zase vyhrazeny pro to, co budou Ideje I označovat termínem „noematický“ (tj. týkající se předmětného korelátu prožitku). Tam, kde Přednášky 1908 hovoří o „fenologickém/fansickém pojmu významu“ budeme tedy kvůli větší přehlednosti výkladu používat označení „noetický pojem významu“, a tam, kde hovoří o „fenomenologickém/ontickém pojmu významu“, budeme naopak dosazovat výraz „noematický pojem významu“. Pokusíme se tak vyhnout matoucím záměnám, které jsou více než nasnadě, uvědomíme-li si, že výraz „fenomenologický“ používá Husserl v I. vydání Log. zkoum. synonymně s výrazem „deskriptivně-psychologický“ (čili „noetický“)!
¹⁰⁹ Domníváme se, že vydavatelka Hu XXVI, U. Panzer, staví neoprávněně Log. zkoum. a Přednášky 1908 v tomto ohledu do protikladu, když říká, že Přednášky 1908 na rozdíl od Log. zkoum. nehájí již bez omezení pojetí, podle kterého je individuálním případem ideálního významu celá intencionální podstata aktu (Hu XXVI, Úvod vydavatelky, XV n.). Není pravdou, jak jsme viděli, že by Log. zkoum. hájila toto pojetí „bez omezení“.

Uvědomíme-li si, jak rozsáhlé výklady věnují Log. zkoum. objasnění základních pojmů a vztahů v rámci této sémantické koncepce, jeví se jako poněkud zarážející, že Husserl závěrem těchto narychlo načrtnutých úvah Přednášek 1908 konstatuje, že „*oprávnění pojmu významu, který čerpá svůj smysl ze specifična (ein Spezifisches) ve znamenání, se jeví po podaných výkladech jako zajištěné*“ (Hu XXVI, 35). Pro naši souvislost vyplývají z této okolnosti následující dva závěry: 1) Husserl se v Přednáškách 1908 zcela explicitně hlásí k noetické sémantice¹¹⁰, a to právě v té podobě, jak byla vypracována v Log. zkoum.. Výhrady Přednášek 1908 vůči teorii významu Log. zkoum. tedy nemíří na samo jádro noetické sémantiky, nýbrž týkají se, jak za chvíli uvidíme, nedostatečnosti tohoto sémantického modelu především pokud jde o objasnění některých základních otázek souvisejících s aspektem ideality a objektivitu významu a s aspektem vztahu významu a předmětu. 2) Husserl v Přednáškách 1908 necítí potřebu obhajovat v detailech svůj základní rozvrh noetické sémantiky (považuje ho za zajištěný), nýbrž soustředí zájem přednostně na vypracování korelativní sémantiky noematické.

c) Potřeba korelativního doplnění noetického pojetí významu

Právě jsme viděli, že pojem významu, který je koncipován s ohledem na aktovou stránku fenoménu vyjadřování, považuje Husserl za zajištěný a identifikuje jej s pojmem významu, který byl vypracován v Log. zkoum. (Hu XXVI, 35). Přejít od noetického k noematickému pojetí významu je v Přednáškách 1908 ohlášen takto: „*aniž bychom oslabovali oprávnění tohoto /noetického/ pojmu, jeví se jako možné, ba v tom směru, jímž se ubíral počátek našich úvah, jako žádoucí, abychom koncipovali ještě pojem jiný. Slovo ‚význam‘ může mít, jak se zdá, i určitý smysl, který se netýká ani aktu, ani species aktu, nýbrž týká se něčeho, co je toho protějškem na předmětné straně.*“ (Hu XXVI, 35). V Přednáškách 1908 tedy nejde o to vymezit „jediný správný“ pojem významu, nýbrž spíše jde o to popsat různé stejně možné pojmy významu a prozkoumat jejich vzájemné vztahy: „*Význam‘ je ... víceznačný termín. Odlišit a objasnit jeho různé, vzájemně související významy je tím, oč*

Za naprosto chybnou považujeme ale interpretaci, podle které se Přednášky 1908 liší od Log. zkoum. tím, že jako základ ideace významu (v noetickém smyslu) pojmají pouze intencionální matérii aktu (např. Becke, 92). Třebaže některá místa Přednášek 1908 mohou v tomto duchu vyznívat (např. Hu XXVI, 87), z celkového kontextu a z mnoha jiných míst je jasné, že i podle Přednášek 1908 jsou možná principiálně dvě pojetí: význam jako species matérie aktu (= „*fenologický pojem významu v nejširším smyslu*“ či „*pouhý‘ fenologický význam*“ Hu XXVI, 116), anebo význam jako species matérie spolu s kvalitou (= „*užší‘ fenologický pojem významu*“).¹¹⁰ Je nepochybné, že Husserl trvá na oprávněnosti noetického pojetí významu dokonce ještě v r. 1913. Dokládá to následující citát z tiskových obtahů k tehdy neuskutečněnému 2. vydání 6. Log. zkoum.: „*Význam výrazů spočívá (liegt in) zjevně v intencionální podstatě příslušných aktů, a to je cenný náhled*“ (Hu XX/1, 2; léto 1913).

usilujeme.“ (Hu XXVI, 31) Proto Přednášky 1908 nezpochybňují oprávnění noetického pojmu významu, nýbrž označují je „jen“ za omezené a jednostranné.

Zdá se, že Husserl v souvislosti s rozšířením fenomenologického výzkumu o oblast intencionálního předmětu považuje za nepochybné, že noetické pojetí musí být doplněno korelativním pojetím orientovaným na předmětovou stránku intencionality.¹¹¹ Přednášky 1908 dokonce nevypracovávají žádné detailní argumenty, které by měly prokázat nedostatečnost noetického pojetí. Spíše lze z kontextu usuzovat, které motivy – kromě základního požadavku rozšíření fenomenologického výzkumu z noetického pole na pole noeticko-noematické korelace – vedou Husserla k rozvrhu pojetí noematického. Lze rozlišit minimálně dva motivy, které vystupují v Husserlově výkladu výrazně do popředí. První se týká aspektu a-subjektivit a identity významu, jak o něm běžně hovoříme v souvislosti s jazykovými výrazy. Druhý se týká problematické charakteristiky uchopování významu jako „ideující abstrakce“ na základě určitého momentu aktu znamenání. 1) Slovem „význam“ rozumíme běžně ve vztahu k jazykovému výrazu určité „identické co“ tohoto výrazu čili určitou předmětnou strukturu, něco, co není ani součástí myslí mluvčího, ani součástí myslí posluchače, něco, co je pro kohokoli přístupné. Je tedy vážnou otázkou, zda teorie významu, která se obrací primárně na oblast „imanence“ (toho, co je imanentní mému vědomí) a ve vztahu k ní se pokouší stanovit své základní pojmy, nezačíná u zcela nepřiměřeného východiska: „*proč vedle významu ve smyslu ideálně pojatého fenomenologického momentu přijímáme také význam ve fenomenologickém smyslu? Nespočívá to v tom, že /význam/ ... není ničím imanentním, nýbrž něčím intencionálním ...?*“ (Hu XXVI, 116) „*Když soudíme, máme před očima obsah, a nikoli složky soudu. Obsah patří ke sféře intencionální předmětnosti.*“ (Hu XXVI, 119). 2) Při normálním smysluplném užití jazykového výrazu se míníme znamenanou předmětnost, ale zároveň se jistým způsobem vztahujeme k významu tohoto výrazu, říkáme, že rozumíme významu, chápeme význam atd. Ve fenoménu normálního smysluplného užití jazykového

¹¹¹ Tento požadavek doplnění jednostranně noeticky koncipovaného pojmu významu je znovu zopakován v Idejích I, podle kterých nelze v žádném případě vystačit s rozlišením prožitku souzení a ideje intencionální podstaty či matérie tohoto prožitku: „*je třeba fixovat více idejí, které leží v podstatě soudové intencionality po obou odlišených stranách. Je nutné především poznat, že zde musí být, tak jako u všech intencionálních prožitků, principiálně rozlišovány obě strany, noesis a noema. Kriticky je tu třeba poznamenat, že pojmy ‚intencionální‘ podstata a ‚poznávací‘ podstata, které jsme vypracovali v Logických zkoumáních, jsou sice správné, ale připouštějí ještě druhou interpretaci potud, pokud je lze chápat principiálně jako výrazy nejen pro noetickou, nýbrž i pro noematickou podstatu, a že noetické pojetí, které bylo v Logických zkoumáních jednostranně provedeno, nepadá v úvahu pro koncepci čistě-logického pojmu soudu (tedy pojmu, který vyžaduje čistá logika ve smyslu čistě mathesis, v protikladu k noetickému pojmu soudu normativní logické noetiky).*“ (Hu III/1, 217)

Stojí rovněž za povšimnutí, že již v rukopise z období 1898-1900 hovoří Husserl zcela přirozeně o významu v noetickém i noematickém ohledu: „*Každý výraz má význam a význam je to, co je výrazem míněno, nebo to ve smysl-udělujícím prožitku, co umožňuje a určuje vztah k předmětu.*“ (Hu XX/2, 378; text č. 27)

výrazu ale naopak nenacházíme ani stopu po něčem takovém jako je reflexe na akt znamenání či ideující abstrakce, v níž bychom nazírali species jistého momentu aktu. Když smysluplným způsobem užívám výraz čili když prožívám znamenání, „*míním předmětný protějšek aktu znamenání; akt znamenání je sice uskutečňován, ale je uskutečňován tak, že v něm žijeme, nejsme tedy na něj zaměřeni. A přirozeně přitom ani nevykonáváme ideující abstrakci, která by uchopovala na způsob species nějaký moment z aktů. Neprovádíme reflexi, a tudíž ani ideaci, která by předpokládala stejné či podobné zaměření pohledu.*“ (Hu XXVI, 36)¹¹². Přesto se ale jistým způsobem vztahujeme i k významu. Log. zkoum. tuto okolnost ponechala bez povšimnutí, resp. nebyla s to pomocí svého výkladového instrumentálu objasnit tento pozoruhodný fenomén sepjetí výrazového vztahu k předmětu i významu.

d) Význam jako „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“

Je tedy třeba popsat, a to právě s ohledem na předmětovou stránku, k čemu vlastně dochází, když výraz plní svou aktuální významovou funkci, když se uskutečňuje významový akt, v němž se konstituuje vztah k znamenání předmětnosti. Pro takový popis je podle Přednášek 1908 klíčové rozlišení, které zavedlo ve vztahu k pojmu intencionální předmětu aktu již 5. Log. zkoum. (§ 17), totiž rozlišení „předmětu, který je míněn“ a „předmětu, tak jak je míněn“. V následující úvaze, která využívá tohoto rozlišení k tematizaci předmětné stránky aktu znamenání je „předmět, který je míněn“ označován jako „předmět přímo“ (Gegenstand schlechthin) a „předmět, tak jak je míněn“ jako „téma“: „*Ve výpovědi ‚vítěz od Jeny‘ míním a kladu právě: vítěz od Jeny! ...Říkáme-li pak ‚porazený od Waterloo‘, míníme téhož, ale ne totéž, či míníme téhož nikoli tímž způsobem. ... Pokaždé je, chtělo by se říci, tématem, které vystupuje před zrakem vědomí, něco jiného, a je to něco, co právě na způsob tématu implikuje různé, jednou vztah k tomuto městu, podruhé vztah k onomu městu, jednou ‚být vítězem‘, podruhé ‚být porazeným‘ apod. Tématem není předmět přímo. Ten totiž nikdy a nikde nestojí před naším zrakem sám. Před zrakem máme určité téma, a to jednou to a podruhé ono. Rozmanitá témata mohou být ale v takovém vzájemném vztahu, že řekneme, že je to jedno a totéž, např. táž osoba, která je zde míněna, která je jednou tak a podruhé onak znamenána, pojmově uchopována“ (Hu XXVI, 36-37). Ve všech případech, kdy dva či více různých výrazů uskutečňují vztah k jednomu a témuž, ale každé jinak určenému předmětu, lze podle Husserla takto provést rozlišení mezi „předmětem přímo“ a „tématem“ či „předmětem, tak jak je znamenán“. Přednášky 1908 stejně jako Log. zkoum. vztahují toto rozlišení jak*

¹¹² Rukopis z roku 1907 lapidárně konstatuje: „*Myšlenka (Gedanke) není myšlení (das Denken), ani myšlení in specie.*“ (Hu XXVI, 156; příloha VII).

k intencionálnímu předmětu nominálních aktů, tak i k intencionálnímu předmětu propozicionálních aktů. Tak je podle Husserla např. vzhledem k predikaci zapotřebí rozlišovat „stav věci přímo“ (Sachverhalt schlechthin) a „stav věci ve formě svých určení“ (Sachverhalt in der Form seiner Bestimmungen) (Hu XXVI, 100). Dvě výpovědi se mohou vztahovat k témuž „stavu věci přímo“ (k téže „předmětné situaci“), ale pokaždé jako jinak určené, každá se tedy vztahuje k jinému „stavu věci ve formě svých určení“ („celý stav věci ve své významové formě“ Hu XXVI, 46).

Není některý z těchto dvou pojmů intencionálního předmětu vhodným kandidátem pro hledaný protějšek noeticky koncipovaného významu? Nevymezuje některý z nich pojem významu v předmětném smyslu? Zvažme tuto otázku nejprve ve vztahu k pojmu „předmět, který je znamenán“. Je vcelku zjevné, že po obsáhlých analýzách Log. zkoum., jejichž cílem bylo zajistit jasné odlišení významu a označovaného předmětu, by identifikace významu a „předmětu, který je znamenán“ představovala neospravedlnitelný regres. Přednášky 1908 v souladu s Log. zkoum. ani v nejmenším nepochybují o principu, podle kterého „u všech výrazů ... musíme rozlišovat význam sám a předmětnost, k níž se význam vztahuje“ (Hu XXVI, 29), nebo jinak řečeno, že „výraz něco znamená, a toto ‚co‘ je třeba odlišovat od předmětu, k němuž se výraz vztahuje“ (Hu XXVI, 31). Táž výše citovaná úvaha, která měla ilustrovat nutnost rozlišení „předmětu, který je znamenán“ a „předmětu v tom způsobu, jak je znamenán“, je v Přednáškách 1908 (stejně jako v Log. zkoum.) pojata jako důkaz nezbytnosti jasného rozlišování významu výrazu a označovaného předmětu. Výrazy „vítěz od Jeny“ a „poražený od Waterloo“ mají různý význam, ale vztahují se k témuž předmětu, k osobě Napoleona Bonaparte.

Nabízí se proto otázka, zda neexistuje zřejmá příbuznost mezi rozdílem „význam – znamenáný předmět“ a rozdílem „předmět v tom způsobu, jak je znamenán – předmět, který je znamenán“? Odpověď Přednášek 1908 na tuto otázku je jednoznačně kladná, ba co víc, Husserl označuje jako hledaný protějšek noeticky pojatého významu právě „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“: „význam je toto ‚před naším zrakem stojící‘, tento tím a tím způsobem ‚pojatý či myšlený předmět jako takový ... znamenáný předmět jako takový, v tom způsobu, jak je znamenán“ (XXVI, 37). Takto pojatý význam označují Přednášky 1908 také jako „kategoriální předmětnost“, a to vzhledem k okolnosti, že mluvíme-li u kategoriálních aktů o „předmětu v tom způsobu, jak je znamenán“, máme na mysli právě předmět v tom způsobu, jak je kategoriálně pojat, čili míněný předmět s celou jeho kategoriální významovou formou (srov. Hu XXVI, 46): „Jestliže oproti předmětu přímo hovoříme o předmětu pojmaném v tom způsobu, v němž je znamenán či míněn, nespočívá rozdíl pouze ve způsobu

myšlení, nýbrž v tomto odlišném způsobu myšlení, nazíráme, máme jako téma odlišný způsob míněného jako takového. A spolu s tím právě vyvstává skutečně nový pojem významu, který označujeme paralelním výrazem, kategoriální předmětnost' příslušné výpovědi ...v protikladu ke znamenání předmětnosti přímo“ (Hu XXVI, 38). Místo termínu „kategoriální předmětnost“ používají Přednášky 1908 často také kratší výraz „kategoriale“.

Jaký je vztah mezi takto noematicky pojatým významem a významem ve smyslu species intencionální podstaty či matérie významového aktu? Noematicky pojatý význam jako „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ je nepochybně něčím „intencionálním“, „ne-
imanentním“, něčím transcendingícím reálný obsah aktů znamenání. Husserl z toho vyvozuje, že takto pojatý význam se nutně liší jak od prožitků samých a jejich součástí, tak i od všech species aktových momentů: „noematicky pojatý/ význam ... není prožitkem, není ničím fenologicky vykazatelným, a není ani abstrakcí z něčeho takového, tj. není žádnou fenologickou /tj. noetickou/ species“ (Hu XXVI, 47). Význam jako „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ je ale na druhé straně podle Přednášek 1908 ve vztahu k noetickému významu přesně korelativní: „Kategoriale jsou přesnými protějšky aktových podstat, významů ve fenologickém (fansickém) smyslu.“ (Hu XXVI, 86). Význam v noetickém smyslu byl koncipován jako „ideálně pojatý“ moment znamenání, jímž je zajišťován tak a tak určený způsob mínění znamenání předmětnosti, takže všechny akty, kterým je tento tak a tak určený způsob mínění společný, které mají společný onen podstatný aktový moment, jsou významové akty téhož významu. Noematický význam je nyní koncipován přesně korelativně: Všechny akty, v nichž je představován jistý tak a tak významově určený předmět, jsou akty téhož významu. Husserl ovšem zdůrazňuje, že noematický pojem významu je primární a že „*podle tohoto pojmu významu teprve orientujeme pojem druhý*“ (Hu XXVI, 38). Tato poznámka je v naší souvislosti velmi důležitá, protože prioritu noematického pojmu významu před pojem noetickým zdůvodňují Přednášky 1908 opět odkazem na přirozené předmětné zaměření normálního aktu znamenání či normálního uskutečnění vyjadřování. Noematický pojem významu je takto prvotní z hlediska přirozeného sledu našeho běžného významového vědomí: „Fenomenologický /noematický/ pojem významu je směrodatný proto, že přirozeně jsme zaměřeni na předmětnost, zatímco k fenologickému /noetickému/ pojmu dospíváme tak, že uskutečňujeme reflexi na prožitky“ (Hu XXVI, 38).

2.1.2 Noematicky pojatý význam a intencionální vztah k předmětu

Zavedení noematického pojetí významu v Přednáškách 1908 jako „předmětu v tom způsobu, jak je znamenán“ je spojeno s jeho odlišením od „předmětu, který je znamenán“ či „předmětu přímo“. Základním nedostatkem noetické sémantiky Log. zkoum. bylo, jak jsme již řekli, to, že nedokázala přesvědčivě objasnit vztah významu a předmětu. Má-li noematické sémantika právě v tomto bodě podstatnou výhodu, pak musí představit nejen rozlišení, nýbrž především právě pozitivní charakteristiku vztahu noematického významu a předmětu.

a) Noematicky pojatý význam a znamenáný „předmět přímo“

Přednášky 1908 sdílejí s Log. zkoum. základní sémanticko-sémiotický princip, podle kterého se výraz vztahuje k označovanému předmětu prostřednictvím svého významu: „o předmětu vypovídáme ... prostřednictvím a pomocí významu“ (Hu XXVI, 42), k předmětu se výraz vztahuje „prostřednictvím média významu“ (Hu XXVI, 44). Přesný fenomenologický popis toho, jak noematicky pojatý význam („předmět v tom způsobu, jak je znamenán“) zprostředkovává vztah k označovanému předmětu („předmět, který je znamenán“), je spojen s mnoha obtížemi. Těmto obtížím nemusela Log. zkoum. čelit, protože díky jejich metodickému zúžení zájmu na noetickou stránku intencionality mohla redukovat objasnění vztahu významu a předmětu na popis intencionálních funkcí odpovídajících složek objektivujících významových aktů. Noematická perspektiva, která se Husserlovi otevřela v plném rozsahu teprve až po konsekventním zavedení fenomenologické redukce, nastoluje ale požadavek přesného fenomenologického popisu příslušných vztahů fenoménu smysluplného užívání výrazu právě s ohledem na předmětnou, noematickou stránku.

Míníme v aktu znamenání dva předměty (předmět přímo a význam)?

Analýzu předmětné stránky fenoménu vyjadřování (významového vztahu k předmětu) otevírají Přednášky 1908 položením otázky, na co jsme vlastně zaměřeni při aktuálním uskutečňování významové intence. Husserlův první pokus o odpověď naznačuje spíše závažné obtíže, než aby nastiňoval vlastní směr řešení: „Když uskutečňujeme znamenání, míníme něco předmětného. V jistém smyslu to znamená, že míníme předmět přímo, a v jistém smyslu to znamená, že míníme význam. Je snad náš pohled zaměřen na dvojí? Máme před očima dva prvky, a je tomu jako třeba v případech, kdy více objektů v našem vjemovém poli usiluje o přednost pozornosti ...? Tak tomu zde zjevně není. ... Není žádné znamenání bez určitého způsobu významu, a tak zde předmět stojí právě v tomto způsobu. Nejsme tedy spíše zaměřeni na význam, ba není význam v pravém a ‚vlastním smyslu‘ tím, co nám stojí před

očíma a co je předmětné? Na druhé straně, kdyby byl význam oním předmětným, míněným, jak bychom pak mohli říkat: ‚Vítěz od Jeny je tentýž jako poražený od Waterloo‘. Museli bychom přece říkat, že to, co je míněno, je odlišné. Ale my říkáme: Význam, mínění (die Meinung) je odlišné, ale to, co je míněno, je totéž.“ (Hu XXVI, 48) Tato předběžná analýza aktuálního provedení aktu znamenání může budít dojem, že ve fenoménu aktuálního vyjadřování jsme zaměřeni současně na význam i na znamenáný předmět: „je uvědomován význam, a dále je uvědomován předmět prostřednictvím významu“ (Hu XXVI, 71).

Je tomu ale opravdu tak, že každé smysluplné užití výrazu implikuje uskutečnění dvou předmětných vztahů (např. Hu XXVI, 80), přičemž prostřednictvím prvního, vztahu k významu, se uskutečňuje druhý, vztah k předmětu přímo? Závažné důvody brání Husserlovi v tom, aby toto přijetí akceptoval. Husserl především odmítá to, že by intencionální „aktivita“ představy mířila „dvěma směry“, takže v jednom směru by byl představován „obsah představy“ a v druhém směru, který je zprostředkován směrem prvním, by byl představován „předmět představy“. Od této koncepce intencionálního vztahu se jasně distancovala již Log. zkoum.¹¹³, a to především pomocí odvolání se na deskriptivní fakt, že fenomén aktuálního představování předmětu nepodává žádné svědectví o zdvojování představované předmětnosti: „Když si představuji dům, mám určité vědomí. V tomto vědomí je představován dům a nic jiného“ (Hu XXVI, 47). Dalším Husserlovým argumentem proti koncepci „dvojího směru představující aktivity“ je to, že tato koncepce vede v důsledku k nekonečnému regresu: Označovaný předmět má být míněn prostřednictvím jiného předmětu (významu); abychom ale mohli tento druhý předmět (význam) mýnit, musíme mýnit opět další předmět, jehož prostřednictvím se předchozí mínění uskutečňuje atd. in infinitum.

Explicitní vědomí „předmětu přímo“ a implicitní vědomí významu

Existuje nějaký způsob, jak se vyhnout nepřijatelnému důsledku „zdvojování předmětnosti“, ale nevzdat se přitom jak vymezení významu jako „předmětu v tom způsobu, jak je znamenán“, tak ani teze, že vztah výrazu k předmětu je zprostředkován významem? Přednášky 1908 navrhuji řešení, jehož jádrem je prokázání odlišnosti způsobů vědomí, jimiž je v aktuálním provedení aktu znamenání uvědomován na jedné straně „předmět přímo“ a na druhé straně „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ (význam). Základ tohoto řešení je zdánlivě prostý: V primárním provedení aktu znamenání je explicitním předmětem vědomí pouze „předmět přímo“, zatímco význam („předmět v tom způsobu, jak je znamenán“) je

¹¹³ Mimo jiné v souvislosti kritiky Twardowského „K nauce o obsahu a předmětu představy“, srov. Hu XIX/1, 55.

uvědomován jen implicitně; i význam se ale může stát explicitním předmětem vědomí, totiž v následném a novém „zaměření pohledu“, které z původního aktu „vyjme“ a explicitně představí to, co bylo v tomto aktu před tím uvědomováno pouze implicitně.

V pozadí takto koncipovaného modelu vztahu noematicky pojatého významu a označovaného „předmětu přímo“ stojí důležité analýzy, které Husserl vypracoval ve svých přednáškových a badatelských rukopisech v období 1905-1907, a to ve vztahu k otázce předmětného vztahu soudů. Pomocí výkladu těchto analýz intencionálního vztahu soudů si připravíme interpretační pozadí, vůči němuž pak jasně vystoupí smysl této koncepce implicitního a explicitního vědomí významu.

b) Implicitní a explicitní vědomí celkového intencionálního korelátu soudu

Primární předmět soudu jako předmět v pozici subjektu

Log. zkoum. se nepodařilo dospět k jasné odpovědi na jednu z důležitých otázek teorie soudu, totiž na otázku: co je vlastně předmětem soudu? Log. zkoum. staví bez definitivního rozhodnutí vedle sebe dvě možné odpovědi: 1) Předmětem soudu je předmět, o němž se vypovídá, tj. předmět v pozici subjektu (S je p), anebo 2) předmětem soudu je celkový stav věci, jenž se vypovídá (S je p) (srov. 1. Log. zkoum., § 12). V období 1905-1907 se Husserl ve svých přednáškách a badatelských rukopisech intenzivně věnoval problematice teorie soudu a dospěl právě v otázce předmětu soudu k podstatně diferencovanějšímu stanovisku než v Log. zkoum.: „to, co je ... ve vlastním smyslu objektem, ‚před-mětem‘ (*Gegen-stand*), je explicitně jen to, co je myšleno v nominálních představách“ (Hu XXVI, 69-70). Pouze nominální akty jsou „představujícími akty v pregnantním smyslu“, protože jen ony „konstituují v predikativním vědomí předměty o nichž“ (*Gegenstände-worüber*); a činí to především v nejužším smyslu jako subjektové akty“ (Hu XXVI, 66).¹¹⁴ Je-li tedy „ve vlastním smyslu předmětná, aktuálně předmětná ... /pouze/ předmětnost nominálních představ“ (Hu XXVI, 71), vyplývá z toho ohledně intencionálního vztahu soudů nutně to, že vlastním předmětem soudu může být jedině předmět, o němž se vypovídá, tedy předmět v pozici subjektu. V případě predikace např. „tento doutník je silný“ je tedy vlastním předmětem soudu pouze nominální termín „tento doutník“, tedy předmět v pozici subjektu, jemuž je připisován predikát „silný“.

¹¹⁴ Mohou to ale činit i jako představy s jinou funkční charakteristikou než je charakteristika „subjekt“. Mohou konstituovat např. předmět ve funkci objektu („kočka vidí psa“, „kočka vidí myš“), nebo předmět ve funkci vztahového predikátu (auto je menší než dům) atd.

Jedním ze základních stavebních kamenů teorie intencionality Log. zkoum. je ale, jak již víme, princip, že každý intencionální akt se vztahuje k odpovídajícímu intencionálnímu předmětu a že stejně jako nominálním (jednopaprscitým) aktům odpovídá nominální intencionální korelát, tak odpovídá i syntetickým (kategoriálním) aktům syntetický intencionální korelát (stav věcí, soubor, počet atd.). Tento princip není novými Husserlovými analýzami k teorii soudu ani v nejmenším zpochybněn. Husserl je nadále přesvědčen, že každý soud má nutně jak intencionální vztah k „předmětu, o němž se vypovídá“ (k předmětu v pozici subjektu), tak i intencionální vztah ke svému celkovému předmětnému korelátu (vypovídávanému stavu věcí). Je tedy třeba objasnit, jakým způsobem se Husserl pokouší sloučit tento princip své teorie intencionality s nově vypracovaným náhledem, že vlastním předmětem soudu může být jedině předmět konstituovaný nominálním aktem, čili předmět v pozici subjektu.

Implicitní vědomí celkového předmětného korelátu soudu

Způsob vědomí, jímž je v primárním uskutečnění soudového aktu uvědomován „předmět o němž“ se podle Husserla liší od způsobu vědomí, jímž je v tomto aktu uvědomován příslušný stav věcí (odpovídající celkový intencionální korelát): V prvním případě jde podle Husserla o explicitní předmětné vědomí, zatímco v druhém případě pouze o implicitní vědomí. V aktuálním provedení predikace „*mají stavy věcí jakožto předměty jistý sekundární charakter. Při kladení a určování uskutečňujeme nejprve první a fundující nominální představy ... jednota myšlení se vztahuje stále k těmto předmětům jako předmětům ,o nichž se soudí‘.*“ (Hu XXVI, 99) Stav věcí, předmětný korelát predikace jako celku je tedy podle Husserla v aktuálním provedení predikace uvědomován sekundárním, ne-tematickým či implicitním způsobem.

Nejedná se zde ale o zbytečnou konstrukci, nebylo by nakonec jednodušší a adekvátnější připustit, že v aktuálním provedení soudu se uskutečňuje prostě jeden jediný předmětný vztah, a to vztah k předmětu, o němž se vypovídá? Možná je tomu tak. Husserl se ale každopádně tomuto směru uvažování za každou cenu brání a na důkaz oprávněnosti svého pojetí se odvolává na následující okolnost: Implicitní, ne-tematicky uvědomovaný předmětný korelát původního uskutečnění soudového aktu je něčím, co vždy můžeme v následném „novém zaměření pohledu“ z původního soudu vyzdvihnout a učinit tak explicitním předmětem nominálního aktu, přičemž je vždy apriori možná syntéza, která nechá s evidencí vyvstat identitu tohoto nyní explicitně a předtím pouze implicitně uvědomovaného intencionálního předmětu: „*To, že je něco skutečně předmětné, předmětné ve vlastním smyslu,*

znamená, že máme jisté nominální vědomí; a jestliže říkáme o vědomí, že je v něm něco předmětné, byť se nejedná o vědomí nominální, spočívá to v tom, že toto vědomí v souladu se svou podstatou umožňuje nominalizaci, která z něj nechá vystoupit před oči to, co samo před očima nemá, a vyjme z něj a představí předmět, který je v tomto vědomí představován implicitním, a nikoli vlastním způsobem.“ (Hu XXVI, 69)¹¹⁵ Je-li ne-nominálním kategoriálním aktům připisován předmětný vztah, pak je jim připisován jedině jako „vztah k předmětnosti, který jim náleží vlastně jen implicitně“, ale toto připisování je podle Husserla naprosto legitimní „právě s ohledem na možnost ... nominalizace“ (Hu XXVI, 85). Krátce řečeno, soudům je podle Husserla třeba připisovat vztah k jejich celkovému předmětnému korelátu (stavu věci) potud, že tento předmětný korelát, který je v původním provedení aktu uvědomován pouze implicitně a netematicky, se může stát explicitním předmětem následné nominální představy, a to díky a priori možnému zaujetí odpovídajícího „nominálního postoje“ (Hu XXVI, 67). Odkud ale čerpáme jistotu, že to, co bylo implicitně uvědomováno v původním provedení aktu, je ale skutečně identické s tím, co je explicitně vyzdviženo v následné nominalizující reflexi? Tuto jistotu podle Husserla zaručuje „vědomí jednoty, které spojuje původní predikativní soud a jeho nominalizaci, ... vystupuje zde cosi identického, a právě díky tomu připisujeme také původnímu aktu předmětnost, která se stala ‚předmětem o němž‘ teprve pomocí nominálního aktu“ (Hu XXVI, 73); „v původní a nominálně modifikované formě je představováno ‚totéž‘ ... toto totožné bylo již vědomé, jen ne v pregnantním smyslu předmětné“ (Hu XXVI, 68).

Nominalizující reflexe a explicitní vědomí celkového předmětného korelátu soudu

Má-li být tento vysvětlující model přesvědčivý, musí být samozřejmě podána také fenomenologická deskripce onoho „nového zaměření pohledu“, jehož prostřednictvím se předmětnost, která byla v původním aktu uvědomována pouze implicitně, stává předmětem v pregnantním smyslu. Husserl toto vědomí charakterizují jako „reflexi“: „Příležitostně se v jednotě myšlení uskuteční reflexe, jimiž se stavy věcí těchto predikací stanou předmětnými, a to přirozeně v nových nominálních představách a v nových predikacích“ (Hu XXVI, 99). Intencionálním výkonem takovéto „nominalizující reflexe“ (Hu XXVI, 70) je to, že „z predikativního aktu takřkajíc ‚vyjme‘ předmětnost nebo učiní ‚předmětem o němž‘

¹¹⁵ Totéž řečeno jen mírně jinými slovy: „je jisté, že primární a vlastní vztah k předmětu přísluší nominální představě, která funguje predikativně a pokud funguje predikativně. Je-li zde ještě nějaká další řeč o vztahu k předmětnosti, může tento vztah vystupovat jedině v nových nominálních představách, které, pokud jsou vztaheny k daným představám, vyjímají (entnehmen) z těchto představ novou předmětnost a v nových predikativních souvislostech ji uchovávají a určují jako něco identického“ (Hu XXVI, 80).

(Gegenstand-worüber) něco, co bylo v tomto aktu již jistým způsobem vědomé, ale nikoli v pregnantním smyslu předmětné“ (Hu XXVI, 73). „Nominální představa ... takřikajíc vyjímá předmět z predikativního aktu v ne-nominalizované formě a posouvá ‚totéž‘ do pozice předmětnosti, do pozice něčeho, o čem je možno predikovat. ... Toto ‚totéž‘ bylo již vědomé, jen ne v pregnantním smyslu předmětné.“ (Hu XXVI, 68) Přednášky 1908 opakovaně zdůrazňují, že toto specifické intencionální médium nominalizující reflexe nesmí být zaměňováno s reflexí v tradičním smyslu reflexivního zaměření na akt (tedy s reflexí v tom smyslu, jak s tímto pojmem pracují Log. zkoum.). Intence nominalizující reflexe a intence „noetické reflexe“ jsou podstatně odlišné: „Provádíme jistou reflexi, tím že zaujímáme nový úhel pohledu a nyní namísto onoho ‚toto‘, které je v soudu předmětem ve vlastním smyslu, činíme předmětným ‚toto je a‘. Nečiníme zde předmětem akt souzení, nýbrž stav věcí, a sice přesně jako to, co je zde vyovídáno.“ (Hu XXVI, 81) Předmětem nového úhlu pohledu nominalizující reflexe je předmětný korelát soudu v tom způsobu významového určení, jak je v příslušném aktu míněn, a nikoli akt souzení sám. Nominalizující i noetická reflexe se sice obě liší od původního provedení vědomí tím, že jejich úkolem je sekundární tematizace „obsahů“ implikovaných v původním vědomí, avšak v případě noetické reflexe se jedná o „obsahy“, které tvoří reálnou součást prožitku, zatímco v případě noematické reflexe se jedná o „obsahy“, které transcendentují prožitek a nacházejí se výhradně v „ne-imanentní“ dimenzi intencionálního předmětu.

c) Kategoriální reflexe jako „uchopování významu“

Na základě tohoto výkladu Husserlových analýz implicitního a explicitního vědomí celkového předmětného korelátu soudu (1905-1908) by již mělo být snadno odhadnutelné, jak Husserl využívá těchto rozlišení v souvislosti problematiky způsobu vědomí významu jako „předmětu, tak jak je znamenán“ a předmětu jako „předmětu, který je znamenán“.

Nominalizující reflexi, která poskytuje explicitní vědomí celkového předmětného korelátu soudu, označují Přednášky 1908 také jako „kategoriální reflexi“, s ohledem na fakt, že díky této reflexi se pregnantním předmětem vědomí stávají právě kategoriální předmětnosti. Model, který byl původně vypracován pouze ve vztahu k soudům (propozicionálním kategoriálním aktům), přenáší Husserl ale nyní na všechny kategoriální akty, tedy i na akty nominální. I v případě nominálních kategoriálních aktů je tomu podle Přednášek 1908 tak, že při jejich původním uskutečňování je explicitně uvědomována nikoli celá kategoriální předmětnost, nýbrž jen příslušný „předmět přímo“, k němuž se akt aktuálně vztahuje. V původním provedení představy, kterou vyjadřujeme např. slovy „tento starobylý

mlýn“, je tak naše vědomí zaměřeno primárně na „předmět přímo“, který je tímto výrazem označován (ten který předmět, který je aktuálně charakterizován jako „starobylý mlýn“). Z tohoto „*nereflektovaného nominálního postoje*“ můžeme ale vždy přejít do „*kategoriálně reflektovaného postoje*“, v němž se nám stane explicitním předmětem celý odpovídající kategoriální předmět čili předmět se všemi určeními a kategoriálními formami, v nichž je aktuálně míněn („tento starobylý mlýn“¹¹⁶): „*Do ... aktového útvaru ... můžeme takřikajíc vhlédnout, můžeme vhlédnout do ... představy, aniž bychom ji činili předmětem*“ (Hu XXVI, 81), „*nalézáme tu danost, nikoli předmět přímo, který je předmětem před touto reflexí, který je předmětem ... vědomí, pokud žijeme ve vědomí naivním způsobem ..., nýbrž nalézáme ,tak a tak míněný předmět jako takový‘.*“ (Hu XXVI, 81) U všech syntetických i nominálních kategoriálních aktů lze tedy takto provést kategoriální reflexi a v této reflexi vyzdvihnout „předmět v tom způsobu určení, jak je znamenán“, který byl v původním provedení aktu uvědomován pouze implicitně.¹¹⁷

Aplikace tohoto modelu na významové intence (na akty znamenání) je nyní zcela nasnadě: V původním provedení kategoriálního aktu znamenání jsme explicitně zaměřeni na „předmět přímo“, na „předmět, kteřý je znamenán“, ale současně si implicitně a sekundárně uvědomujeme i „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ čili noematicky pojatý význam. Vždy však může přejít z tohoto původního „nereflektovaného“ uskutečnění významového aktu do postoje „kategoriální reflexe“, v němž se nám stane předmětem explicitního nominálního vědomí sám „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ původního aktu. Kategoriální reflexe v aplikaci na akty znamenání je v tomto smyslu „*uchopováním významu*

¹¹⁶ Husserl si všimá toho, že u nominálních aktů lze rozdíl těchto dvou postojů vyjádřit v jazyce jen v písemné formě, totiž uvozovkami (Hu XXVI, 86). V případě predikativně-syntetických aktů je tomu ale jinak – zatímco primární akt je vyjádřen výrazem „toto je starobylý mlýn“, sekundární akt může být vyjádřen např. výrazem „fakt, že toto je starobylý mlýn“ apod.

¹¹⁷ Husserl explicitně připouští možnost „kategoriální reflexe“ i ve vztahu k prostým, nekategoriálním aktům: „*možnost kategoriální reflexe je založena v podstatě všech objektivujících aktů*“ (Hu XXVI, 90). I z každého prostého objektivujícího aktu je tedy možné s evidencí „vyjmout“ „předmět v tom způsobu, jak je míněn“ a ten je pak identickým „významem“ příslušného aktu (Přednášky 1908 dávají v tomto obecném smyslu přednost označení „*ontická reflexe*“ Hu XXVI, 92): „*Tomu, co ... bylo v analyticky logické oblasti vykááno jako fenomenologický /noematický/ význam, odpovídá přirozeně analogická ‚předmětnost‘ ve sféře ‚představ‘ v užším smyslu /ne-kategoriálních objektivujících aktů/ ... Je to ‚intencionální předmět jako takový‘, který ‚existuje‘ i tehdy, když ‚předmět sám‘ neexistuje. ... mohu vyjmout významový předmět (Bedeutungsgegenstand) (identický význam těchto a jiných vjemů, vzpomínek, pouhých představ i prázdných představ), o němž mohu kategoriálně soudit ... přesně tak jako o pojmu a větě.*“ (Hu XXVI, 188-189; příloha XIV, 1908). Husserl tedy kolem r. 1908 označuje „předmět v tom způsobu, jak je míněn“, který lze „vyjmout“ jak ve vztahu ke kategoriálním aktům, tak i ve vztahu k aktům prostým, jednoduše jako „význam“ (srov. např. Hu XXVI, příloha XII, asi 1908), a to navzdory svému nově vypracovanému názoru, že význam-udělujícími akty v souvislosti s jazykovými výrazy mohou být jen akty kategoriální (viz níže). Ideje I napravují tuto terminologickou nejednoznačnost slova „význam“ tak, že pro „noematický smysl“, který může být dán v „noematické reflexi“ na základě jakéhokoli intencionálního aktu, rezervují výraz „smysl“, zatímco termín „význam“ užívají primárně k označení „noematického smyslu“ těch aktů, které plní funkci význam-udělujících aktů v souvislosti s jazykovými výrazy (Hu III/1, § 124).

(*Bedeutungsnehmung*)“ (Hu XXVI, 93), který byl v původním uskutečnění významového aktu sice již implicitně uvědomován, ale ne tematizován.¹¹⁸

Toto rozlišení implicitního a explicitního vědomí významu poskytuje rovněž nástroj k objasnění výše zmíněného výchozího problému: Jak je možné, že na jedné straně s evidencí soudíme „vítěz od Jeny je též jako poražený od Waterloo“, ale na druhé straně rovněž s evidencí soudíme „vítěz od Jeny“ není tentýž jako „poražený od Waterloo“? Oba tyto soudy jsou možné současně jako evidentní soudy proto, že v prvním případě je pregnantním předmětem obou predikativně spojovaných představ „předmět přímo“ (historická osoba Napoleon Bonaparte) – takže v celý soud pravdivě vypovídá identitu tohoto předmětu –, zatímco v druhém případě (jak naznačují uvozovky) jsou pregnantními předměty noematicky pojatý význam „vítěz od Jeny“ a noematicky pojatý význam „poražený od Waterloo“ – takže příslušná identifikující predikace vypovídá pravdivě non-identitu těchto dvou „předmětů v tom způsobu, jak jsou znamenány“.¹¹⁹

d) Význam a „předmět přímo“ jako dvě stránky jednotné funkční souvislosti

Právě jsme viděli, jak se Husserl v Přednáškách 1908 pokouší spojit koncepci „významového“ či „vyjadřovacího“ vztahu k označovanému předmětu se svým novým noematickým pojetím pojmu významu, aniž by se přitom dopustil fundamentální chyby identifikace významu a předmětu. Význam byl charakterizován jako jedna ze dvou základních „forem“ intencionálního předmětného korelátu významového aktu, „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“, a byl takto odlišen od předmětu přímo ve smyslu „předmětu, který je znamenán“. Důležitou součástí Husserlovy argumentace bylo odlišení způsobů vědomí těchto dvou „forem“ předmětného korelátu v původním provedení aktu – zatímco „předmět přímo“ je uvědomován explicitním předmětným způsobem (v nominálním způsobu vědomí), „význam“ je pouze „spolu-uvědomován“ či „implicitně“ uvědomován.

¹¹⁸ Ö. Sözer výstižně přirovnává vyjmutí noematického významu k citací z textu: „Vyjmutí ontického významu jako ideje ... je jako vyjmutí citátu z textu. Stejně jako v případě citování je i zde něco, co je již předem ... vědomé, přeneseno do nové souvislosti (do souvislosti myšlení): Jde o citát myšlení nebo o myslící citát. Význam je citát myšleného.“ (Sözer, 130).

¹¹⁹ Toto řešení je již zcela jasně a velmi propracovaně předloženo v rukopise z r. 1907 (Hu XXVI, příloha VII). Husserl zde mimo jiné říká: „Mohu soudit o smyslu a mohu soudit o předmětu, k němuž se smysl ‚vztahuje‘. Říkám: vítěz od Jeny je též jako poražený od Waterloo. Jsem zaměřen na vítěze od Jeny, na osobu, která je tak v tomto smyslu představena, a ta je v obou případech táž. Mohu být ale také zaměřen na smysl ‚vítěz od Jeny‘ a smysl je v obou případech odlišný. Jedná se zjevně o modifikaci, kterou naznačují uvozovky. (Hu XXVI, 158) ... „Když jsem zaměřen na smysl a soudím o něm, jsem zaměřen na něco jiného, než když si v přirozeným způsobem představuji a soudím v témž smyslu. Tyto představy mají smysl, ale já nejsem zaměřen na smysl, nýbrž na ‚předmět‘. Mohu ale kdykoli zaměřit pozornost na smysl, který je v představě implikován na základě představy ... mohu vyjmout význam jako ‚znamenán jako takové‘, jako identično, které je tu dáno zatímco mám tuto představu, mohu uskutečnit toto zaměření, tuto ideaci, toto zření významu, a tak význam skutečně spočívá v představě.“ (Hu XXVI, 159).

Tato rozlišení dovolují již Husserlovi mnohé, zůstává nicméně otázkou, zda mu poskytují také dostatečný „deskriptivní nástroj“ pro pozitivní charakteristiku vzájemného vztahu mezi noematicky pojatým významem a předmětem v původním uskutečnění významové intence. Víme již, že podle Přednášek 1908 je v původním uskutečnění aktu znamenání „/implicitně/ *uvědomován význam a ... /explicitně/ uvědomován předmět prostřednictvím významu*“ (Hu XXVI, 71). Co to ale přesně znamená? Jaký deskriptivní smysl lze připisovat tomuto konstatování, že vztah k „předmětu, který je znamená“ je „zprostředkovaný“ významem jakožto „předmětem v tom způsobu, jak je znamená“?

„Předmět“ jako korelát identifikujících syntéz

Husserl si byl vědom toho, že úspěšné fenomenologické objasnění vztahu noematicky pojatého významu a „předmětu přímo“, se nemůže obejít bez provedení deskriptivních analýz způsobů vědomí, v nichž se konstituuje vztah k předmětu vůbec. Analogicky k postupu Log. zkoum. tak Přednášky 1908 přistupují k fundamentální analýze „konstituce předmětu“ pro vědomí, přičemž tato analýza je nyní provedena jako noeticko-noematická „konstitutivní analýza“, a to v nejširší obecnosti konstituce předmětu vůbec (bez omezení na jakoukoli speciální předmětnou oblast).

Jako základní deskriptivní rys každého vědomí předmětu vůbec vyzdvihují Přednášky 1908 nejprve to, že se jedná o vědomí identického, o vědomí určité jednoty: „*veškeré objektivování se uskutečňuje ve vědomí jednoty a ve vědomí identity*“ (Hu XXVI, 69), „*vlastní objektivující funkce jsou ty, v nichž je předmětné uvědomováno jako identické se sebou samým*“ (Hu XXVI, 64). Předmět představy je fenomenologicky viděno „*to identické představy, a předmět vypovídajícího soudu je to identické souzení, totiž to, co přivádí představy, které vystupují v soudu, k jednotě identity ..., co si uchovává a podržuje svou identitu v syntéze představ*“ (Hu XXVI, 50). Husserl s ohledem na tuto okolnost konstatuje jako základní zjištění, že vědomí předmětu jakožto vědomí jednotného a identického musí mít vždy charakter identifikujícího vědomí: „*chceme-li ozřejmit řeč o předmětném vztahu či o předmětu, který představa představuje, jsme nutně odkazováni na identifikace, v nichž je tentýž předmět uvědomován jako tentýž*“ (Hu XXVI, 62). Každá identifikace ale předpokládá určitou mnohost a rozmanitost, již je identifikací: „*Mít názor ještě neznamená mít předmět, i zde /v oblasti názorných aktů/ je předmět tím identickým představ.*“ (Hu XXVI, 60). Předmět se tedy fenomenologicky vyказuje jako totéž různých představ či různých jevů, jako to, co je „*totožné se sebou samým*“ v různých představách a jevech, co si „*uchovává svou identitu*“

v různých způsobech vědomí: „Výraz ‚to, co je zde identické‘ ... odkazuje na syntézu identifikace, do níž vstupují představy v souladu se svou podstatou“ (Hu XXVI, 51).

Přednášky 1908 takto dospívají k závěru, že nejexplicitnějším výrazem smyslu jakéhokoli předmětného vztahu vůbec je explicitní predikace identity (Hu XXVI, 61). V explicitní predikaci identity je předmět dvou (či více) představ výslovně kladen jako identický, jako jeden a tentýž (Hu XXVI, 49) (např. „vítěz od Jeny je týž jako poražený od Waterloo“). Husserl je však přesvědčen, že identifikující syntéza se v žádném případě nerealizuje jen v explicitní predikaci identity, nýbrž v každé predikaci vůbec. Predikativní akty jsou Přednáškami 1908 vymezeny přímo jako akty „jednotící“ a základní funkce predikace je charakterizována jako „poskytování jednoty“: „predikace není v zásadě ničím jiným než identifikací a je k identifikaci podstatně zpětně vztažena, a v každém případě ji lze vždy znovu převést na identifikaci ve vědomí jednoty“ (Hu XXVI, 65). Predikace např. „tento strom je zelený“ je podle Husserlova pojetí identifikací v tom smyslu, že představa „zelený“ se kryje s představou „strom“, představa určení se kryje s představou určovaného; v případě predikace „vítěz od Jeny byl Korsičan“ se pak zase představa „Korsičan“ kryje s představou „vítěz od Jeny“ (Hu XXVI, 67). Uskutečnění tohoto „vědomí krytí“ je podle Husserla možné jen díky tomu, že v něm vždy zároveň dochází k identifikaci příslušného nositele určení: „Předmět je to, co se stále znovu určuje jako identické v souvislosti poznání, co vstupuje do vztahu k novým identitám (Selbigkeiten), přijímá jednou ty, podruhé ony atributy, a tak zde stále stojí jako identický bod jednoty pro vzájemně se prostupující ... predikace“ (Hu XXVI, 72).¹²⁰

Vzájemná funkční odkázanost nominálních představ a predikativních syntéz

Připomeňme si, že v souladu s Husserlovým pojetím vypracovaného v přednáškách o teorii soudu v letech 1905-1907 a přejetého Přednáškami 1908 je předmětem v pregnantním smyslu pouze to, co uvědomováno v nominálních, tj. nesyntetických aktech. Každé vědomí

¹²⁰ Pro úplnost je třeba dodat, že syntéza identifikace, která je podle Přednášek 1908 nutnou podmínkou konstituce předmětu vůbec, nemusí mít samozřejmě ani podobu predikace. Přednášky 1908 rozlišují tři základní druhy syntéz objektivující identifikace:

- 1) Explicitní predikativní syntéza identifikace: „A je totéž jako B“. Tato explicitní identifikace může být uskutečněna symbolicky i intuitivně (ve druhém případě jde o „diskurzivní intuici“ či „kategoriální názor“). Je přitom lhostejné, zda je identifikovaný předmět skutečný, či nikoli. (Tento druh syntézy identifikace označuje Husserl také jako „čistou identifikaci“ - např. Hu XXVI, 161)
- 2) Neexplicitní predikativní syntéza identifikace: všechny ostatní predikace. Opět je možné symbolické i intuitivní uskutečnění a opět nezáleží na tom, zda je předmět skutečný. (Tento druh syntézy identifikace označuje Husserl také jako „atributivní syntézu“ - např. Hu XXVI, 161)
- 3) Ne-predikativní syntézy identifikace: např. kontinuální vjemová syntéza. V kontinuitě procesu prostého smyslového vnímání vytváří sled jevů jednotnou syntetickou souvislost vnímání jednoho a téhož předmětu.

předmětu je v tomto smyslu „*podstatně vázáno na nominální představy*“ (Hu XXVI, 72). Na druhé straně, jak jsme právě viděli, je předmět podle Husserla ale vždy nutně něčím, co se konstituuje jako jednota v syntézách identifikace. Oba tyto aspekty Husserlovy teorie se nijak nevyklučují, nýbrž jsou naopak podstatně provázané. Zaměřme se nyní blíže na tuto provázanost výše zmíněných aspektů vědomí předmětu, neboť teprve její zohlednění nám, jak uvidíme, umožní objasnit smysl Husserlovy koncepce vzájemného vztahu významu a předmětu ve významovém vědomí.

Husserl na jedné straně říká, že každé pregnantní vědomí předmětu se uskutečňuje jedině v nominální představě, ale na druhé straně zároveň zdůrazňuje, že „*chceme-li porozumět tomu, co znamená, že se nominální představa vztahuje k předmětnosti, budeme ... odkázáni na funkci této představy v predikativních souvislostech*“ (Hu XXVI, 59-60). Představování předmětu, které je tedy sice explicitně vykonáváno nominálními představami, ale tyto představy plní svou „*plně živoucí*“ (Hu XXVI, 70), „*aktuální*“ (Hu XXVI, 65), „*původní*“ (Hu XXVI, 61) objektivující funkci jedině v rámci širšího intencionálního kontextu, v rámci syntetické souvislosti. Nominální představa může být samozřejmě uskutečněna i izolovaně (mimo syntetickou souvislost), v každém případě takového uskutečnění pak ale podle Husserla nutně „*odkazuje pomocí přidružující se funkční myšlenky zpět na nějakou predikativní souvislost, a každopádně čerpá svůj původní představující charakter pouze ze své predikativní funkce.*“ (Hu XXVI, 61) To, že Přednášky 1908 pojímají tuto původní funkční odkázanost nominální představy na určitou syntetickou souvislost zcela vážně a radikálně, dokládá Husserlův názor, že izolovaně uskutečněné nominální představě je možné připisovat předmětný vztah vlastně jen v odvozeném smyslu, totiž právě ve vztahu k tomu, co tato představa jinak „*koná*“ či „*může konat*“ v rámci syntetické souvislosti: „*Jen díky tomu, co je schopna vykazovat na základě své specifické podstaty v oné souvislosti, je jí připisován i izolovaně předmětný vztah, a sice přesně v tom smyslu, který v oné souvislosti vyazuje. ... Protože podstata představy zakládá v rámci predikace předmětný vztah, je představě připisován tento vztah ... i mimo predikaci. Je tomu tak proto, že tato představa zůstává v ‚podstatě‘ touž představou.*“ (Hu XXVI, 61); „*jestliže říkáme, že každá představa představuje předmět ..., není to založeno na ničem jiném než na tom, že každá představa může fungovat predikativně a že, kdykoli tak v jednotě myšlenkové souvislosti činí, zakládá vždy znovu vědomí totožnosti, nechává vystupovat totéž jako identický subjekt predikátů, jako*

identický vztahný bod vztahů.“ (Hu XXVI, 63-64)¹²¹ Izolovaně uskutečňovaný nominální akt funguje jako „*neúplná výpověď*“ (Hu XXVI, 53).

Vztahovat se nominálním pregnančním způsobem k předmětu znamená tedy podle Přednášek 1908 totéž co „*uskutečňovat nominální představu a žít v ní v takové perspektivě, která ji činí pravým predikativním aktem nebo ji alespoň uschopňuje k tomu být predikativním aktem, takže se nyní může rozvinout predikativní myšlenková souvislost, která explikuje či stále znova a dále určuje, co je to, co se v této nominální představě konstituuje jako to identické této myšlenkové souvislosti.*“ (Hu XXVI, 72) Stejně tak jako soud nemůže uskutečnit svůj předmětný vztah, svou komplexní soudovou intenci bez toho, že by v rámci této komplexní intence vystoupila nominální představa, která ustaví pregnančním způsobem příslušný soudový subjekt (jako „předmět o němž“), tak podle Husserla ani nominální představa nemůže uskutečnit svou „aktuální“ objektivující funkci, aniž by byla vřazena do širší syntetické intencionální souvislosti. Vztah nominální představy, která konstituuje předmět v pregnančním smyslu jako „předmět o němž“ a syntetické souvislosti predikace, v níž jsou tomuto předmětu připisována jistá určení, jisté vztahy atd. je tedy vztahem vzájemné funkční odkázanosti. Každá predikace čili připisování jistých určení a vztahů vyžaduje představení určitého nositele určení a každé představení identického nositele určení vyžaduje připsání jistých určení tomuto nositeli: „*není možné myšlení, které by nebylo myšlením o něčem; tedy není možné vypovídající myšlení bez nominálních představ, díky nimž je výpověď výpovědí o tom a onom*“; stejně tak ale „*žádné myšlení není pouhou nominální představou ... nominální představa je jednou ze základních funkcí v rámci úplné výpovědi.*“ (Hu XXVI, 70). Řečeno jednou větou: „*Myslet, soudit znamená tak a tak vypovídat o těch a těch věcech.*“ (Hu XXVI, 80).

Předmět se tedy pro vědomí nikdy nekonstituuje jako „holý“, jako prostý všech určení a vztahů, nýbrž vždy jako předmět s takovými a takovými určeními nebo spíše v takových a takových určeních: „*je ustaveno to identické, předmět, a přirozeně ne jako nějaké ‚něco‘ vedle určení, která jsou mu v predikaci připisována; toto identické je spíše totéž tak a tak určené, stojící v takovém a takovém vztahu k tomu a onomu atd.*“ (Hu XXVI, 73). Jestliže se předměty konstituuji pro vědomí vždy „*jako nositelé určení, jako identična, která mají takové a takové vlastnosti*“ (Hu XXVI, 80), nemůže být intencionální vztah k předmětu nikdy interpretován tak, jako bychom měli před očima nejprve předmět „sám“, a k němu by pak teprve následně přistupovaly různé způsoby určení. – Toto viděla již Log. zkoum. a pokoušela se tento aspekt

¹²¹ S odkazem na tuto možnost plnění predikativní funkce označuje Husserl v Přednáškách 1908 všechny tyto akty v přeneseném smyslu jako akty „predikativní“ (např. Hu XXVI, 72).

konstituce předmětu pro vědomí fixovat pomocí popisu „dvojjedinné“ funkce intencionální matérie aktu (matérie zajišťuje určitost „směru“ i „způsobu“ předmětného vztahu, a to obojí naráz).

Vzájemná funkční odkázanost „předmětu přímo“ a noematicky pojatého významu

Výsledky těchto Husserlových analýz konstituce předmětu lze nyní konečně přenést na půdu původního problému, totiž problému pozitivní charakteristiky vzájemného vztahu významu a znamenání „předmětu přímo“: „Předměty nejsou ve znamenání zajisté ničím vedle významů. Je evidentní, že na předměty můžeme být zaměřeni jedině tak, že jsme na ně zaměřeni jako na tak a tak určené, tak a tak významově pojaté. ... Není žádné znamenání bez určitého způsobu významu, a tak zde předmět stojí právě v tomto způsobu.“ (Hu XXVI, 48); Znamenáný „předmět přímo“, k němuž se v aktu významové intence vztahujeme v explicitním způsobem, je pro nás v tomto aktu konstituován vždy již jako tak a tak pojatý, tak a tak určený: „identický předmět přímo je znamenán jednou tím, podruhé oním, vždy ale nějakým způsobem“ (Hu XXVI, 45). V původním uskutečnění významové intence nejsme zaměřeni na „ten který způsob určení“, v němž je znamenáný předmět uvědomován, nýbrž jsme zaměřeni na to identické, „o čem je řeč“, „o čem se vypovídá“ atd. Kdyby ale v tomto primárním zaměření na „předmět přímo“ nebyl již implicitně „spolu-uvědomován“ i určitý „ten který způsob určení“, nemohl by se vůbec onen pregnantní předmětný vztah realizovat: „každý předmět o němž je předmětem pouze díky určení, díky určitému způsobu významu“.

Právě v tomto a jedině v tomto smyslu je tedy legitimní říci, že „představa se vztahuje k předmětu prostřednictvím média významu“ (Hu XXVI, 71). V žádném případě to tedy neznamena, že by Husserl pojímal „předmět přímo“ jako nějakou samostatnou entitu, k níž se naše představy vztahují tak, že by „cestou“ k předmětu „procházely“ vědomím významu. „Předmět, který je znamenán“ a „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ jsou dvěma navzájem odkázanými funkčními aspekty procesu konstituce předmětu pro významové vědomí, přičemž pregnantně identifikovaným (objektivovaným) „ohniskem“ této konstituce je při původním uskutečnění významové intence vždy „předmět, který je znamenán“ (to identické, co je zde nějak představeno).

V každém vyjadřovacím vztahu k předmětu, v každém vyjadřujícím mínění předmětu je tedy podle Husserla zahrnuto nutně dvojí: 1) „reference“ k jistému nositeli významových určení, 2) „charakterizování“ tohoto nositele prostřednictvím významových určení. V primárním provedení vyjadřovacího vztahu k předmětu jsme primárně zaměřeni jakoby přímo na „věc samu“, o níž je řeč. Tento „předmět přímo“ si přitom vždy představujeme

v jistých určeních a vztazích, ale tato určení a vztahy nejsou naším „tématem“, jsou uvědomována, ale ne tematicky, ne explicitně. Můžeme ovšem zaujmout nový úhel pohledu a zaměřit se přímo na ten který „způsob charakteristiky“, v němž jsme minili označovaný předmět v původním aktu znamenání. Vztah k významu a vztah k předmětu jsou tak dvěma odlišitelnými, ale navzájem neoddělitelnými aspekty jedné a téže funkční souvislosti konstituce označované předmětnosti. Význam je „ten který způsob obsahových a formálních určení jistého identického nositele“, zatímco znamenáný předmět je „ten který identický nositel jistého způsobu významových určení“.

*

Shrňme základní kroky Husserlova prvního konsekventního zavedení a uplatnění noematického pojetí významu: 1) Vedle pojetí významu jako species momentu aktu, který zajišťuje uskutečnění právě toho a toho způsobu mínění předmětu, je třeba koncipovat pojetí významu v zaměření na korelativní předmětnou stránku. 2) Noematicky pojatý význam je „předmět právě v tom způsobu, jak je míněn“ (ten který způsob určení předmětu v objektivním smyslu). Takto pojatý význam není nikdy identický s „předmětem, který je míněn“, tj. s předmětným pólem, ke kterému příslušný výraz referuje. 3) Charakterizující a referující funkce jsou dvě odlišitelné, ale navzájem se vyžadující stránky jednoho a téhož procesu konstituce označovaného předmětu. 4) I k významu se můžeme vztahovat jako k předmětu (můžeme k němu referovat), a to v aktu „kategoriální reflexe“, který se uskutečňuje teprve na základě původní provedení aktu, v němž jsme byli zaměřeni nikoli na význam, nýbrž na označovaný předmět přímo. (U syntetických kategoriálních aktů je tato „kategoriální reflexe“ doprovázena dále nominalizací původně ne-nominální významové jednoty.)

2.1.3 Idealita noematicky pojatého významu

Ve vztahu k takto koncipovanému pojmu významu se ale ihned nabízí následující otázka: Jaký je jeho ontologický status? Jak je noematická sémantika schopna řešit problém ideality významu?

Kategoriální reflexi, v níž je nám dáván význam jako explicitní předmět vědomí, charakterizují Přednášky 1908 také jako „*vyjmutí ideje*“ (Hu XXVI, 92) či „*ideující uchopování významu*“ (Hu XXVI, 93). Tyto výrazy poukazují jasně na to, co již Log. zkoum. ve vztahu k pojmu významu neúnavně opakovala, totiž že význam je ideální jednotou a že vědomí, které nám význam dává, musí mít charakter „ideace“. Idealita významu je, jak víme, něčím, co podle Husserla představuje nejen nezbytný předpoklad jakéhokoli logického myšlení, nýbrž i běžné praxe našeho každodenního jazykového dorozumívání.¹²² Jak máme ale rozumět tomu, že „*kategoriální reflexe ... mají charakter ideací*“ (Hu XXVI 92)? V jakém smyslu lze v souvislosti s kategoriální reflexí hovořit o „ideaci“ a v jakém smyslu lze noematicky pojatý význam chápat jako „ideální předmětnost“?

a) Asumptivní kategoriální předmět a kategoriální ideace

Skutečný a asumptivní (míněný) kategoriální předmět

Idealita noematického významu je v kontextu Přednášek 1908 pojata v první rovině jako epistemologická neutralita, idealita ve smyslu lhostejnosti vůči otázce skutečnosti a neskutečnosti, možnosti a nemožnosti.

Vyjděme nejprve z Husserlovy charakteristiky noematického významu jako kategoriální předmětnosti. Nabízí se otázka, zda význam jako kategoriální předmětnost je skutečnou daností v kategoriální reflexi na základě jakéhokoli kategoriálního aktu, anebo jen určitého omezeného okruhu aktů. Přednášky 1908 se jednoznačně kloní k druhé možnosti: Skutečná, evidentní danost kategoriálního předmětu je možná jedině tehdy, když příslušný významový akt, ve vztahu k jehož noematickému obsahu je kategoriální reflexe uskutečňována, je sám aktem s charakterem evidence, tj. když se jedná o akt s charakterem „kategoriálního vnímání“. Např. stav věcí (celkový předmětný korelát soudu) je evidentní daností pouze „*v kategoriální reflexi uskutečňující se na základě soudové evidence*“ (Hu XXVI, 88). Kategoriální akty ale nemusejí mít právě charakter evidence, mohou mít např.

¹²² Srov. např.: „*Jestliže různé osoby nemají tytéž akty, ale mají akty, z nichž lze vyjmout tentýž význam jako ideálně-míněné, tedy akty stejného smyslu, mohou také zaměřovat svůj pohled na toto ideálně-identické; a vždy, když používají výrazy, které se orientují podle tohoto ideálně-identického, míní totéž. A různé osoby si navzájem rozumí, pokud jsou splněny podmínky dorozumívání, tedy pokud se mohou navzájem pojímat jako osoby, které prožívají takové akty, a tudíž míní to a to, a pokud může jeden druhého pojímat jako osobu, která míní totéž, co on sám*“ (Hu XXVI, 202).

charakter pouhého znázorňujícího zpřítomnění: „*kategoriální vědomí ... nemusí být vnímajícím vědomím, které přivádí kategoriální předmětnost k danosti. Vědomí může mít charakter vědomí zpřítomňujícího; v rámci intuice existují vůbec různé modifikace*“ (Hu XXVI, 83). Nemusejí mít ale ani charakter vědomí kladoucího, mohou být např. pouhými fantaziemi, které nekladou žádnou hodnotu bytí svého předmětu: „*Nepřehlízíme ani rozdíl mezi soudovým vědomím, které klade něco jako jsoucí, a vědomím pouze pomýšlejícím, které při stejném obsahu neuskutečňuje žádné kladení*“ (Hu XXVI, 83). Přednášky 1908 touto cestou dospívají k závěru, že význam ve smyslu „kategoriální předmětnosti“ v žádném případě nenáleží každému kategoriálnímu významovému aktu, nýbrž jen aktům evidentním (srov. Hu XXVI, 89).

Znamená to tedy, že některé významové akty význam nemají? A týká se to snad všech aktů, které nejsou nebo nemohou být uskutečňovány v modu evidence, tedy v modu vjemového kladoucího aktu? Přednášky 1908 a Log. zkoum. jsou zcela zajedno, pokud jde o základní sémantické přesvědčení, že v aktu znamenání se významový vztah ke znamenatému předmětu může konstituovat i tehdy, když odpovídající předmět není názorně dán (nemluvě o evidenci), a dokonce i tehdy, když odpovídající předmět ani názorně dán být nemůže (když je absurdní)¹²³. Přednášky 1908 tento základní princip jednoznačně respektují a zavádějí v souladu s ním důležité rozlišení, které Husserlovi umožňuje ukázat, že noematicky pojatý význam je něčím, co nutně náleží jak evidentním kategoriálním aktům, tak i aktům neevidentním, nekladoucím či zcela prázdně mínícím. Jedná se o rozlišení „skutečného kategoriálního předmětu“ a „asumptivního či míněného kategoriálního předmětu“.

Je-li kategoriální reflexe uskutečněna na základě evidentního kategoriálního aktu, je v ní kategoriální předmětnost dána v modu evidence, je dáno „skutečné kategorie“ (Husserl říká také „úplné“, „pravdivé“ či „vlastní“ kategorie). Kategoriální reflexe se ale může uskutečnit i takovým způsobem, že v ní bude vždy skutečnou daností „asumptivní kategorie“ či „míněné kategorie“ (např. Hu XXVI, 92-93). Asumptivní kladení charakterizují Přednášky 1908 jako takový „modus kladení“, v němž: 1) neudělujeme kladenému předmětu žádnou hodnotu bytí (neklademe jej ani jako jsoucí, ani jako ne- či jinak jsoucí), tedy neuskutečňujeme „*vědomí udělující hodnotu bytí (das Seinswert verleihende Bewusstsein)*“ (Hu XXVI, 75), „*neuskutečňujeme představu v modu kladení. Uskutečňujeme jiný modus.*“ (Hu XXVI, 91); 2) odhlížíme zcela od otázky pravdy a možnosti tohoto

¹²³ Slovy rukopisu z r. 1909: „Každý ‚objektivující akt‘ má významový obsah, ne každý má ale jevový obsah, a vůbec teprve ne každý je samodávajícím vědomím předmětu. Každý akt něco míní, protože znamená; protože znamená, ‚míří‘ na něco předmětného.“ (Hu XXVI, 150; příloha IV).

předmětu, tedy vztahujeme se k předmětu „*bez rozhodování o pravdě nebo nepravdě*“ (Hu XXVI, 93). Asumpce je tedy podle Přednášek 1908 takové kladení, které zcela odhlíží od rozdílu „způsobů kladení bytí“ a od rozdílu „způsobů danosti“. Možnost tohoto způsobu kladení, možnost „asumptivního obratu“ náleží podle Husserla k podstatě každého objektivujícího aktu: „*v podstatě každé představy a každého objektivujícího aktu spočívá možnost, že při zachování jeho fansického /noetického/ významu může být tento akt asumptivně transformován a může fungovat v asumptivních soudech*“ (Hu XXVI, 91).¹²⁴ Rozhodující je nyní to, že každý asumptivní soud má podle Přednášek 1908 „*svou možnost evidence*“ (Hu XXVI, 91), svou možnost „*pravé evidence*“ (Hu XXVI, 93) – to, že určitému asumptivně kladenému předmětu připadá to a to určení, soudíme s „evidencí“ svého druhu, s „evidencí“, která je lhostejná vůči způsobu bytí a způsobu danosti příslušného stavu věcí. Díky této speciální „evidenci“ asumptivního modu souzení lze ve vztahu ke každému soudu provést kategoriální reflexi, jejíž evidentní daností bude odpovídající asumptivní kategoriální předmětnost. Každému kategoriálnímu aktu je proto možné připisovat „*asumptivní kategorie (jeho ideu, míněné jako takové), a to před a nezávisle na vznesení otázky, zda mu náleží pravé kategorie*“ (Hu XXVI, 93): „*O všech výpovědích a predikativních útvarech můžeme ... uvažovat z takového hlediska, které se neptá, zda jsou pravdivé či nepravdivé, ... nýbrž spíše k nim přistupuje asumptivně bez rozhodování o pravdě a nepravdě ... Vše, co může být na základě určitého predikativního aktu vypovídáno v ‚asumptivním‘ obratu, co může být evidentně vypovídáno pod ‚asumpcí‘, to náleží asumptivnímu kategorie a tvoří význam predikativního aktu. V tomto smyslu má každý akt význam.*“ (Hu XXVI, 93). Kategoriální reflexe tedy může na základě jakéhokoli kategoriálního aktu, názorného i nenázorného, s evidencí „vyjmout“ „asumptivní kategorie“ či „míněný kategoriální předmět jako takový“ a tento asumptivní kategoriální předmět je významem v noematickém smyslu.

Máme tedy opravit náš výklad Husserlova noematického pojetí významu a dosadit namísto pojmu „kategoriální předmětnost“ pojem „asumptivní kategorie“? Rozhodně to není třeba. Již jsme viděli, že Husserl v úvodu Přednášek 1908 hovoří o různých pojmech spojených se slovem „význam“ a klade si za cíl tyto pojmy přesně vymežit a objasnit vztah mezi nimi. Kromě základního rozlišení noetického a noematického pojmu významu, vypracovává nyní další rozlišení ve vztahu k noematicky pojatému významu, totiž právě rozlišení významu jako „skutečného kategoriálního předmětu“ a významu jako „míněného

¹²⁴ Tato myšlenka „asumptivního obratu“ objektivujícího aktu se nekryje s myšlenkou „neutralitní modifikace“ z Idejí I. Zatímco neutralitní modifikaci chápe Husserl jako jednu z možných modifikací aktu s ohledem na „způsob kladení bytí“, asumptivní obrat je něčím jako úplným odhlédnutím od všech diferencí „způsobu kladení bytí“ a „způsobu danosti“ příslušného aktu.

kategoriálního předmětu“: „*Jestliže takto připisujeme každému predikativnímu aktu význam, dochází, jak je snadno patrné, k jistému posunu u pojmu významu. Pod tímto pojmem lze rozumět za první kategorie samo; za druhé lze pod ním rozumět míněné kategorie.*“ (Hu XXVI, 92) Pojem významu ve svém noematickém vymezení tedy není žádným jednoznačným a jednoduchým pojmem. Může být pojat jednak v širším smyslu (jako asumptivní kategorie), a pak platí, že každý kategoriální akt má význam, nebo může být pojat v užším smyslu (jako skutečné kategorie), a pak neplatí, že každý kategoriální akt má význam: „*Význam jako míněný, připustitelný, asumptivní kategoriální předmět je něčím, co náleží každému predikativnímu aktu ... Význam ve smyslu skutečného kategoriálního předmětu je něčím, co náleží jen některým predikativním aktům.*“ (Hu XXVI, 93).

Jak ale všechny tyto úvahy souvisejí s otázkou ideality noematicky pojatého významu? Velice těsně: Jestliže je asumptivní kategoriální předmět „*pravou daností*“ (Hu XXVI, 93) bez ohledu na to, zda kategoriální reflexe uskutečňuje na základě aktu, který dává skutečný kategoriální předmět, anebo na základě aktu, který představuje předmět zcela fiktivní či dokonce absurdní a objektivně neslučitelný (Hu XXVI, 90), je asumptivní kategorie nutně něčím nezávislým na možnosti a skutečnosti, čili je něčím veskrze „ireálným“. Husserl proto charakterizuje asumpci také jako „*svého druhu ideaci*“ (Hu XXVI, 93) a asumptivní bytí v ní dané předmětnosti jako „*svého druhu ideální bytí*“ (Hu XXVI, 93).

Toto vymezení ideality noematického významu je ale primárně negativní – bytí významu jakožto asumptivního kategorie je odlišeno od skutečného i možného bytí odpovídajícího předmětu, a tím je jasně stanoveno, že takto pojatý význam nemůže být nikdy žádným reálným předmětem: „*význam soudu ... je soudově míněné jako takové, nezávisle na pravém bytí či nebytí míněného. Jakožto míněné je ideálním předmětem.*“ (Hu XXVI, 194; příloha XVII) Nabízí se ale následující otázka: Není již sám „skutečný kategoriální předmět“ (první z obou právě odlišených pojmů noematického významu) podle Husserla „předmětem vyššího řádu“, tedy něčím podstatně „ireálným“, „ideálním“? A neplatí snad o kategoriální reflexi jako takové (bez omezení na asumpci), že je „*ideujícím uchopováním významu*“ (Hu XXVI, 93)? Je nasnadě, že pozitivní objasnění ideality noematického významu vyžaduje také objasnění vztahu mezi významem jakožto „skutečným kategoriálním předmětem“ a významem jakožto „asumptivním kategoriálním předmětem“, a to právě s ohledem na „i-reality“ obou.

Kategoriální předmět a kategoriální podstata

Jestliže je význam jakožto „skutečný kategoriální předmět“ podle Husserla již něčím i-reálným a jestliže význam jakožto „asumptivní kategoriale“ je ještě nadto svým bytím indiferentní vůči skutečnosti a neskutečnosti, možnosti a nemožnosti, nabízí se chápat rozdíl (či vztah) mezi těmito dvěma významy jako rozdíl (či vztah) vyššího a nižšího stupně i-reality či ideality. Přednášky 1908 jdou skutečně touto cestou a tuto myšlenkovou linii rozvíjejí v nauce o „*kategoriální ideaci*“ (Hu XXVI, 104). „Kategoriální ideaci“ charakterizuje Husserl – v kontrastu k „ideaci fenologické“, tj. noetické¹²⁵ – jako akt, který přivádí k danosti kategoriální podstaty, přičemž pojem „kategoriální podstata“ je vymezen jako přesná paralela k pojmu „předmětná podstata“: Tak jako je třeba u všech prostých (nekategoriálních) aktů rozlišovat předmět a jeho podstatu, tak je třeba i u všech kategoriálních aktů rozlišovat kategoriální předmětnost a její (kategoriální) podstatu¹²⁶. Podstata je podle Husserla něčím, co můžeme ve vztahu k jakémukoli předmětu vyzdvihnout jako „to, co jej činí tím, čím jest“ bez ohledu na jeho skutečnost či neskutečnost, a proto je také pro uchopení podstaty stejně vhodným podkladem jak vnímání, tak i fantazie: „*pokud nezáleží na skutečnosti či neskutečnosti, uchopujeme zde i onde /ve vnímání a fantazii/ něco podstatného, podstatu ..., ideu, esenci ... jako to identické, co je zde i onde dáno, nebo jehož danost je netečná vůči rozdílu vnímání a fantazie*“ (Hu XXVI, 104). Kategoriální podstata je tedy stejně jako předmětná podstata něčím, co je „invariantní“ vjemově i fantazijně danému předmětu, takže v danosti podstaty odhlížíme od způsobu bytí, s nímž je odpovídající předmět kladen¹²⁷: „*na základě jedné a druhé intuice /vnímání a fantazie/ se vybudovává nový pohled, tj. nový akt, a sice nazírající akt, a tento akt označujeme jako ideaci (zde kategoriální ideaci) či zření podstaty. V něm uchopujeme něco identického jako novou předmětnost, ať už vnímáme nebo žijeme ve fantazii. ... Kategoriální podstata je dána stejným způsobem, ať už máme evidenci či kvazi-evidenci.*“ (Hu XXVI, 104-105) Právě lhostejnost podstaty vůči skutečnosti či neskutečnosti oněch individuálních případů, jejichž srovnáváním dospíváme k danosti podstaty, zakládá podle Husserla specifický charakter bytí podstat – podstaty jsou

¹²⁵ Srov. např.: „*Z těchto všech aktů můžeme na druhé straně vyjmout (entnehmen) něco identického pomocí ideace, a sice nikoli nyní pomocí ideace fenologické /noetické/, nýbrž pomocí ideace fenomenologické /noematické/. Nezaměřujeme ... pohled na akty, abychom z nich vyzdvihli něco imanentně společného, nýbrž zaujímáme nyní fenomenologický postoj přesně tak, jak to musíme učinit, abychom uchopili kategoriální předmětnosti ...*“ (Hu XXVI, 118).

¹²⁶ Výjimkou je podle Husserla případ, kdy je kategoriální předmětnost od počátku podstatou (srov. Hu XXVI, 103).

¹²⁷ Rozdíl vnímání a fantazie myslí Husserl nyní jako rozdíl týkající se způsobu „kladení bytí“ (srov. např. Hu XXVI, 113-114). Log. zkoum. oproti tomu připouštěla možnost „kladoucí fantazie“ a klíčový rozdíl mezi vjemem a fantazií spatřovala v odlišné „formě reprezentace“ (imaginativní X perceptivní reprezentace).

„obecnými“ či „ideálními“ předměty, jejich bytí je bytím „ideálních možností“: „*Ize uskutečnit zaměření pohledu, které ... klade v jistém smyslu něco jako jsoucí, totiž esenci ... To, na čem nám pak záleží, není individuální bytí, individuální ‚toto zde‘ a jeho vlastnosti ..., nýbrž je to výlučně identická podstata; (a ta je, protože je vyřazeno kladení individuálního, eo ipso ‚obecným předmětem‘. Takto se rodí generelní způsob souzení ..., který nechce klást nic individuálního ...; pole tohoto způsobu souzení je pole obecných podstat různých stupňů. Tyto esence jsou také označovány jako možnosti, přesněji jako ideální možnosti v protikladu k možnostem reálným.)*“ (Hu XXVI, 118).

Naší pozornosti nesmí uniknout Husserlův popis toho, jak se „kategoriální ideace“ „vybudovává“ na svém příslušném podkladě. Přednášky 1908 v této souvislosti navazují úzce na koncepci „ideující abstrakci“ či „obecného názoru“ z 2. a 6. Log. zkoum.: Danost „obecného předmětu“ (Hu XXVI, 118) či „esence“ (Hu XXVI, 106) nutně předpokládá identifikující krytí na základě srovnávání jednotlivých případů: „*Když ... srovnáváme vnímání a fantazii a zaměřujeme se zde i onde na to, co je jednotné v pokračující vjemové a fantazijní souvislosti, můžeme zde i onde pomocí ideace vyjmout podstatu: podstatu předmětu čili předmětnou podstatu. O předmětu vnímání řekneme, že je této podstaty, stejně jako o předmětu fantazie. To platí přirozeně i o kategoriálním předmětu; takto se odlišuje kategoriale a kategoriální podstata.*“ (Hu XXVI, 112); „*kategoriální jevy a kvazi-jevy se kryjí. Jestliže nezáleží na modu víry, uchopujeme v obou podstatu, nikoli kategoriale, nýbrž kategoriální podstatu (paralelu prosté předmětné podstaty)*“ (Hu XXVI, 114). Danost kategoriální podstaty tedy nutně předpokládá srovnávání aktů, jimiž jsou poskytovány jednotlivé kategoriální předměty, a uskutečňuje se pak jako vyzdvižení něčeho jednotného, v čem se tyto akty a jejich předmětné koreláty „kryjí“ či co je jim všem „společné“.

Vraťme se nyní k původní otázce po vztahu mezi skutečným a asumptivním kategoriálním předmětem. Nebylo by možné nyní jednoduše říci, že asumptivní kategoriální předmět je pro Husserla totéž co kategoriální podstata a že vztah mezi asumptivním a skutečným kategoriale je vztahem mezi podstatou a jejím jednotlivým případem? Pro tuto interpretaci se zdá hovořit i následující: Husserl v Přednáškách 1908 konstatuje, že pojem „kategoriální podstata“ poskytuje „*opět určitý smysl slova ‚význam‘*“ (Hu XXVI, 106), přičemž, jak víme, od skutečného kategoriale bylo odlišeno asumptivní kategoriale právě jako druhý možný pojem noematicky pojatého významu. Asumptivní kategoriale Husserl dále charakterizuje jako to, co „*předchází*“ kategoriale skutečnému (Hu XXVI, 92), což by opět odpovídalo charakteristice vztahu kategoriálního předmětu a jeho podstaty jako vztahu skutečnosti a ideální možnosti: „*Podstatu označujeme také jako ideální možnost. To, co je*

ideálně možné, není současně skutečné. Ne každé esenci odpovídá existence, zajisté ale naopak.“ (Hu XXVI, 106); „*možnost je zahrnuta v pravdě*“ (Hu XXVI, 120). V tomto smyslu „předchází“ každému skutečnému kategorie jeho ideální možnost, nikoli ale naopak. Vztah mezi asumptivním kategorie a skutečným kategorie jako vztah ideální možnosti a skutečnosti kategoriálního předmětu by tak byl vztahem mezi vyšším a nižším stupněm ireality (ideality) v rámci oblasti kategoriálního vůbec.

Odpovídá ale tato interpretace skutečné intenci Přednášek 1908? Ihned uvidíme, že tomu tak není.

Věta (der Satz)

Začneme stejnou otázkou, kterou jsme výše položili ve vztahu k pojmu významu jako skutečného kategoriálního předmětu: Je možné, aby význam ve smyslu kategoriální podstaty byl dán pomocí „kategoriální ideace“ na základě jakéhokoli kategoriálního aktu? Kategoriální podstata je podle Husserla „ideální možnosti“ kategorie, takže kategoriální předměty, které spadají pod určitou kategoriální podstatu, nemusí být předměty skutečnými, ale musí být alespoň předměty možnými, tedy předměty ideálně možné názorné danosti (srov. Hu XXVI, 106). Z toho ovšem nutně vyplývá, že kategoriální podstata je něčím, co může být dáno pouze na základě intuitivních kategoriálních aktů: „*kategoriální podstata ... dospívá k danosti pouze v intuici a pouze z intuice ji lze vyjmout*“ (Hu XXVI, 118) Kdyby tedy kategoriální podstata sama měla představovat nejširší pojem noematického významu, znamenalo by to, že „*každé intuitivní myšlení má ... svůj význam*“, zatímco ale ne-intuitivní, prázdné „*symbolicky-verbální myšlení má význam jen potud, pokud se kryje s intuitivním myšlením a přivádí jej k ‚výrazu‘*.“ (Hu XXVI, 107) Takováto konsekvence by byla pro Husserla z mnoha důvodů nepřijatelná a takto pojatý význam by neodpovídal charakteristice významu ve smyslu asumptivního kategorie, podle které je význam možno připisovat všem, tedy i zcela ne-názorným, prázdným kategoriálním aktům. I čistě symbolické kategoriální akty (dokonce i akty, které míní něco objektivně neslučitelného jako „čtverec je kulatý“ apod.) mají podle Husserla svůj „identický logický obsah“ (Hu XXVI, 120). Tento identický logický obsah nemůže být ale v žádném případě totéž co skutečný kategoriální předmět, neboť tehdy, „*když je soud nepravdivý, kategorie ... vůbec neexistuje. Ale i v nepravdivém soudu je možné s evidencí nalézt jeho ‚co‘, jeho obsah, a pravdivě o něm vypovídat. Obsah soudu ale není identický ani s kategoriální podstatou; ta je totiž k dispozici jen tehdy, když je soud intuitivní nebo když jej lze v následné intuici potvrdit jako ‚možný‘. Avšak každý soud, i když je nepravdivý či protismyslný, i když mu neodpovídá pravda nebo možnost, má určitý obsah:*

každý má svůj význam. Posledně řečené se vztahuje primárně k výrazům: každý výraz, každá výpovědní věta mají svůj význam. Právě tento význam označujeme nyní ... při abstrakci od gramatického výrazu jako „větu“.“ (Hu XXVI, 119).

V jakém aktu dospíváme k danosti identického logického obsahu, „věty“, je-li něčím, co má akt i tehdy, když mu neodpovídá žádný skutečný ani možný kategoriální předmět? Přednášky 1908 hovoří v této souvislosti o jisté analogii ke „kategoriální ideaci“, s tím zásadním rozdílem, že pro ideaci „věty“ mohou sloužit za základ stejně dobře akty intuitivní i akty ne-intuitivní, tedy prázdně mínící: K uchopení „věty“ „není třeba oné ideace, která poskytuje kategoriální podstatu. ... Význam výpovědi, výpovědní obsah, větu ‚o sobě‘ uchopujeme již na základě prázdného představování /nenázorného nekladoucího aktu/ ... Vše zde závisí na posledních základních kladeních, která se vykazují v onom zvláštním vědomí danosti, které má sice charakter ideace, ale takové, která má dostačující základ v prázdném představování“ (Hu XXVI, 130-131). „Postačí nám představa ne-názorná, konfúzní, ba dokonce představa zcela prázdná.“ (Hu XXVI, 133); „nyní vůbec nezáleží na názornosti, nemluvě o zkušenostním postihování“ (Hu XXVI, 119). „Věta“ je tedy dána v „podobném zaměření pohledu“ (Hu XXVI, 118) jako kategoriální podstaty. Je daností „návoru podstaty“, a proto ji Husserl charakterizuje také jako „identickou ideální jednotu“ (Hu XXVI, 131) či jako „nejobecnější předmětnost, kterou lze ve sféře kategoriálních aktů vyjmout“ (Hu XXVI, 119).¹²⁸

Jaký je tedy konečně vztah mezi skutečným kategoriálním předmětem, kategoriální podstatou a „větou“? „Věta úzce souvisí s kategoriální podstatou“ (Hu XXVI, 130): každý akt, na jehož základě je možné provést ideující uchopení kategoriální podstaty (tj. každý akt kategoriálního vnímání a kategoriální fantazie), je podle Přednášek 1908 nutně rovněž aktem, na jehož základě je možné provést ideující uchopení „věty“. Vztah „věty“ a skutečného kategoriálního předmětu či kategoriální podstaty lze tedy vyjádřit metaforicky jako vztah mezi prázdným a plným „co“ příslušného kategoriálního aktu, přičemž „prázdné ‚co‘ je takřikajíc zahrnuto v plném ‚co‘“ (Hu XXVI, 117). Každá pravda (skutečná kategoriální předmětnost) a každá možnost (kategoriální podstata) v sobě nutně zahrnují „větu“ jako svou prázdnou formu či „kategoriální kostru“ (Hu XXVI, 133): „věta je takřikajíc prázdnou formou kategorie ... Věta spočívá takřikajíc jako prázdná forma jak v možnosti, tak i

¹²⁸ Husserlova terminologie je v Přednáškách 1908, stejně jako mnohdy jindy, poněkud nejednoznačná: Výraz „kategoriální podstata“ je zde užíván primárně pro označení společné podstaty kategoriálního jevu a kvazi-jevu téhož obsahu (v námi právě objasněném noematickém smyslu). Na druhé straně ale používá Husserl tento výraz i tak, že rozlišuje „plnou kategoriální podstatu“ a „prázdnou kategoriální podstatu“ (Hu XXVI, 116). Pouze první z těchto označení je přitom synonymní s výrazem „kategoriální podstata“ ve výše uvedeném smyslu. Druhé pak označuje to, co Husserl jinak nazývá „větou“.

v pravdě“ (Hu XXVI, 120). Neplatí ale opak. „Věť“ nemusí odpovídat ani pravda, ani možnost předmětu. Pokud je „věta“ pravdivá, odpovídá jí „skutečný kategoriální předmět“, pokud je „věta“ možná odpovídá jí „možný kategoriální předmět“. „Věta“ může být ale i nepravdivá, nebo dokonce absurdní, a přesto je tím, čím je, totiž „identickým logickým obsahem“ příslušných prázdných kategoriálních aktů.

Ani ideující uchopování „věty“ nemůže být ale podle Přednášek 1908 založeno na zcela libovolném uskutečnění kategoriálního aktu. I v případě ideace „věty“ záleží rovněž do jisté míry na způsobu, jímž jsou příslušné akty uskutečňovány. Prázdné kategoriální akty sice nemohou dosahovat evidence ve smyslu úplné názorné danosti, ale mohou podle Husserla dosahovat „evidence“ ve smyslu zřetelnosti, totiž zřetelnosti v uskutečňování svých kategoriálních formací a syntéz. Rozdíl mezi zřetelným a nezřetelným provedením prázdného kategoriálního aktu spočívá podle Husserla v tom, že v prvním případě jsou kategoriální syntézy uskutečňovány se skutečnou artikulací všech částí a spojů, zatímco v druhém případě jsou uskutečňovány s artikulací nezřetelnou a konfúzní: „*danost, kterou označujeme slovem ‚význam‘, ... se uskutečňuje jedině tak, že forma kategoriálního utváření, takřkajíc kategoriální kostra každé kategoriální věcné danosti vůbec, dospěje ke skutečné danosti tím, že se kategoriální syntézy, kategoriální akty opravdu uskuteční. Toto skutečné provedení má charakter názoru svého druhu“*; „*kategoriální členění a formy musí být uskutečněny vlastním způsobem (eigentlich vollzogen)*“ (Hu XXVI, 133). Základem ideujícího uchopení „věty“ mohou být tedy jakékoli kategoriální akty, ovšem s výhradou, že tyto akty musí být uskutečněny tak, že jejich kategoriální artikulace a syntézy mají charakter zřetelně provedených artikulací a syntéz.¹²⁹ Nezáleží ale vůbec na modu kladení bytí (vnímání X fantazie), ani na modu danosti (intuitivní X ne-intuitivní) těchto aktů.

Z našeho dosavadního výkladu by nyní mělo být již zřejmé, že vztah skutečného a asumptivního kategoriele pojímají Přednášky 1908 jako vztah skutečného kategoriálního předmětu a „věty“, přičemž „věta“ je podle Husserla „nejobecnější předmětnost, kterou lze ve sféře kategoriálních aktů vyjmout“ (Hu XXVI, 119)¹³⁰. „Věta“ svou „obecností“ či „idealitou“ v tomto smyslu „převyšuje“ jak kategoriální předmět sám, tak kategoriální podstatu. Každá kategoriální podstata a každá kategoriální předmětnost „spadají“ nutně pod určitou „větu“.

¹²⁹ Tuto speciální evidenci prázdných kategoriálních aktů bude později Husserl označovat jako „evidenci zřetelnosti“. Rozsáhlý výklad problematiky „evidence zřetelnosti“ přináší Husserlův spis Formální a transcendentální logika z r. 1929.

¹³⁰ To, že Husserl chápe v Přednáškách 1908 „větu“ jako „předmětnost s charakterem podstaty (Wesensgegenständlichkeit)“ potvrzuje rukopis, který vydavatelka Hu XXVI identifikovala jako součást Přednášek 1908. Husserl zde říká, že „věta“ je předmětně uchopována „na způsob podstaty“ (Hu XXVI, 163; příloha X).

Vidíme zároveň, že původní rozlišení skutečného a asumptivního kategoriale se zde rozšiřuje o nový prvek, totiž o „možné kategoriale“ (o kategoriální podstatu). Ideující uchopování skutečného kategoriale je vázáno výlučně na akty kategoriálního vnímání, ideující uchopování kategoriální podstaty je vázáno výlučně na kategoriální intuice (vnímání a fantazie), zatímco ideující uchopování „věty“ není omezeno na žádný druh kategoriálních aktů, nýbrž podléhá pouze podmínce, že odpovídající akty musí být uskutečněny se zřetelnou artikulací svých kategoriálních syntéz. Odhlížení od způsobů bytí a způsobů danosti, které je vlastní danosti asumptivního kategoriale se tak ukazuje jako úzce související s odhlížením od aspektu skutečnosti a možnosti, které je vlastní „ideujícímu uchopování“ „věty“.

Vidíme tedy, že pojem noematického významu získává v Přednáškách 1908 nakonec trojí možný smysl: 1) skutečný kategoriální předmět, 2) kategoriální podstata¹³¹, 3) „věta“ (asumptivní kategoriální předmět)¹³². Pouze třetí z těchto pojmu představuje přitom podle Husserla tím, co rozumíme „*větou v objektivně logickém smyslu*“ a „*významem vůbec v běžném smyslu*“ (Hu XXVI, 116). Noematickým pojmům významu 2) a 3) pak podle Přednášek 1908 přesně odpovídají pojmy noetické: „*kategorialia jsou přesnými protějšky (Gegenbilder) aktových podstat, významů ve fenologickém /noetickém/ ... smyslu*“ (Hu XXVI, 86). Významu ve smyslu kategoriální podstaty odpovídá „*fenologický intuitivní význam*“ (Hu XXVI, 116)¹³³, významu ve smyslu „věty“ odpovídá „*fenologický pouhý význam*“¹³⁴. Fenologický intuitivní význam je noetická podstata uchopovaná ideující abstrakcí na základě srovnávání aktů vnímání a fantazie „*téhož obsahu*“, zatímco „fenologický pouhý význam“ je noetická podstata uchopovaná ideující abstrakcí na základě srovnávání aktů vnímání, fantazie a prázdného mínění „*téhož obsahu*“: „*Intuitivní podstata všech kategoriálních jevů téže kategoriální podstaty, a sice fenologická podstata (fenologický intuitivní význam), má něco společného s prázdnou podstatou, a toto identické je fenologický význam v nejširším smyslu*“ (Hu XXVI, 116).

¹³¹ Jindy říká Husserl také „*intuitivní podstata*“ (Hu XXVI, 156 a 160).

¹³² Jindy říká Husserl také „*pouhý ontický význam*“ (Hu XXVI, 117), „*pouhý fenomenologický význam*“, „*pouhý kategoriální význam*“ (Hu XXVI, 134), „*nejširší fenomenologický ... pojem významu*“ (Hu XXVI, 117), „*logická podstata*“, „*pouhý smysl*“ (Hu XXVI, 156), „*formální, čistá podstata*“ (Hu XXVI, 160) – Paralelou tohoto pojmu je v Log. zkoum. pojem „*intendující význam*“.

¹³³ Jiné Husserlovo označení téhož zní: „*intuitivní fenologická významová podstata*“ (Hu XXVI, 114).

¹³⁴ = „*fenologický význam v nejširším smyslu*“ (Hu XXVI, 116). – Paralelu tohoto pojmu v Log. zkoum. představuje pojem „*intendující význam*“.

Význam v noematickém pojetí	Význam v noetickém pojetí
Skutečná kategoriální předmětnost	? ¹³⁵
Kategoriální podstata	Intuitivní noetická významová podstata
Věta (asumpivní kategoriální předmětnost)	Prázdna noetická významová podstata

Vidíme rovněž jasně, že Přednášky 1908 využívají model „případ – podstata“, a to jak k interpretaci vztahu jednotlivého významového aktu a noeticky pojatého významu (v souladu s Log. zkoum.), tak i k interpretaci ideality noematicky pojatého významu a k objasnění vztahu „kategoriální předmět – kategoriální podstata“ a „kategoriální předmět – věta“. Je zjevné, že Husserlovy úvahy jsou v Přednáškách 1908 vedeny snahou prokázat přísnou korelaci mezi noetickým a noematickým pojetím významu. Pokud tedy Husserl stále chápe idealitu noeticky pojatého významu výhradně jako idealitu species, obecné podstaty, která se individualizuje ve svých jednotlivých případech a je uchopována ve „vědomí obecného“, které se uskutečňuje na základě srovnávání příslušných individuálních případů s ohledem na to, co je jim všem společné (srov. především Hu XXVI, § 8 a), nemůže překvapit, že i idealitu noematického významu pojímá korelativně jako idealitu „obecného předmětu“ či „podstaty“.

V této souvislosti ale Přednášky 1908 zanechávají řadu nejasných míst a nevyřešených otázek: Je-li již skutečný kategoriální předmět významem, je třeba i jeho idealitu pojímat jako idealitu species? A co by pak byly individuální případy této species? Vyžaduje opravdu explicitní danost noematicky pojatého významu srovnávání rozmanitých případů a následné ideující abstrahování na základě identifikujícího krytí jistých společných momentů? Není význam jako ideálně-identický uvědomován implicitně již v každém individuálním aktu? Uvidíme, že Husserl si byl těchto otázek vědom a že se na ně pokusil odpovědět ve svých badatelských rukopisech především v letech 1908-1911. Před tím, než přistoupíme k výkladu těchto rukopisů, zaměříme krátce pozornost na ještě jeden důležitý aspekt teorie významu Přednášek 1908, totiž na otázku ideality „předmětu přímo“ jakožto konstitutivní složky každého významového mínění předmětu vůbec.

¹³⁵ Text Přednášek 1908 nenasvědčuje tomu, že by Husserl uvažoval o samostatném noetickém pojmu významu, který by byl „přesným protějškem“ noematického pojmu významu jako skutečné kategoriální předmětnosti. V jedné pasáži Přednášek 1908, která se zdá mířit k vymezení noetického korelátu tohoto noematického pojmu „pravdy“ (skutečná kategoriální předmětnost), označuje Husserl příslušný noetický korelát jako „*pravdivou fansickou /noetickou/ větu*“ a říká, že „věta“ v noetickém smyslu (pouhá noetická významová podstata) je pravdivou tehdy, když je akt tohoto obsahu uskutečnitelný na způsob aktu evidentního (Hu XXVI, 88-89). Noetický pojem „pravdy“ je tak opsán „oklíkou“ pomocí nejšířšího pojmu noetického významu. Pokud bychom chtěli domyslet, jak by mohl být noetický korelát pojmu významu jako skutečného kategoriálního předmětu koncipován „přímo“, nabízel by se např. pojem „vjemová noetická významová podstata“ (tuto podstatu by bylo možno získat jedině pomocí ideující abstrakce na základě aktů kategoriálního vnímání).

b) Idealita „předmětu přímo“

Výše jsme viděli, jak Přednášky 1908 odlišují význam jako „předmět v tom způsobu, jak je znamenán“ od „předmětu přímo“ a charakterizují oba jako navzájem odkázané funkční aspekty jednoho a téhož procesu konstituce předmětnosti vůbec. „Předmět přímo“ plní v tomto procesu roli aspektu, který zajišťuje identitu předmětu, jenž je v tom kterém případě vždy nějak významově určen. „Předmět přímo“ představuje identický pól reference příslušného významového vztahu. Jak je tomu je ale s bytím tohoto „předmětu přímo“? Je „předmět přímo“ něčím, čemu nutně náleží charakter skutečnosti, nebo dokonce reality (ve smyslu časoprostorové existence)? A je v tomto smyslu třeba stavět do protikladu význam s jeho ideálním bytím a „předmět přímo“ s jeho skutečným či reálným bytím?

Každé „*vědomí s charakterem vědomí totožnosti (Selbigkeitsbewusstsein)*“ (Hu XXVI, 74) je vědomím, které představuje nějaký předmět. Toto představování může mít charakter skutečné danosti předmětu (vědomí s charakterem evidence), ale může mít také charakter fantazie či pouhého prázdného mínění. I tehdy, když je vědomí totožnosti neevidentní, ba i tehdy, když je nenázorné a jeho názornost je z apriorních důvodů vyloučena, konstituuje se v tomto vědomí „předmět přímo“, byť pouze jako předmět míněný: *„třebaže se každá představa nevztahuje k pravdivému předmětu, zůstává při tom, že o každé představě lze bezpodmínečně říci, že představuje nějaký předmět“, totiž pokud k podstatě každé představy vůbec patří to, že může být asumptivně pojata a že může v pravdě fungovat jako člen hypotetických soudů (a příbuzných asumptivních soudů) takovým způsobem, že vznikají pravdivé výpovědi, o kterých platí, že vypovídají to, co „předmětu“ v souladu s představou pravdivě připadá, a to nikoli jako kladenému jako jsoucí, nýbrž jako asumptivnímu“* (Hu XXVI, 75) Tento předmět není ničím, nýbrž „je“ či „existuje“ jakožto předmět v tom smyslu, že jsou vždy možné asumptivní soudy, které o tomto předmětu něco pravdivě vypovídají, např. tak, že pouze analyzují jeho podstatu: *„i u nepravdivého soudu může být vyzdvižen asumptivně pravdivý soud, a nenázorné či nedokonale názorné představy mohou díky logické zákonitosti fungovat jako složky pravdivých identifikací, ačkoli jen asumptivních“* (Hu XXVI, 76).

Každá představa, každý skutečně objektivující akt je podle Přednášek 1908 principálně s to fungovat jako součást pravdivé identifikace: *„každá představa ve shodě se svou podstatou může být vřazena nejen do identitních myšlenek vůbec a do možných identitních soudů, nýbrž do pravdivých identitních soudů“* (Hu XXVI, 52). Jak je to možné? 1) U každé představy lze provést ideálně možné formálně logické obměny, při nichž zůstává zachována identita

představovaného předmětu. Takto formálně obměněná představa pak může vstoupit do platné identifikující syntézy s původní neobměněnou představou. 2) Každá predikace a každá představa připouští „asumptivní obrát“, v němž to, co je predikováno, není kladeno jako skutečné, nýbrž je kladeno „asumptivně“, „hypoteticky“. O jakémkoli předmětu lze s „asumptivní platností“ predikovat určení, která jsou obsažena v jeho pojmu. Např. predikace „Kentaur je bytost mezi člověkem a koněm“ je „asumptivní pravdou“. Předmět, který je v této asumptivní predikaci představován, není skutečnou jednotou, nýbrž „*pouhou představovou jednotou*“ (Hu XXVI, 52), nicméně je jednotou a tedy předmětem: „*Existují pravdivé soudy, do nichž se může vřadit každá libovolná představa, a každá se přitom může a musí stát průběžným členem různých spojujících identifikací, v nichž se udržuje identita předmětu jako podstatná identita a předmět sám explikuje svou podstatu.*“ (Hu XXVI, 63) „*Soudy tohoto druhu patří ke každé představě a jsou to soudy, které mohou být uskutečňovány s evidencí, které mají svou evidentní správnost.*“ (Hu XXVI, 63) Správnost či evidentnost identifikace, v níž se s evidencí konstituuje jistý „předmět přímo“, je tedy zcela nezávislá na skutečnosti či možnosti odpovídajícího předmětu. Třebaže předmět těch a těch vlastností (např. kulatý čtverec) nemůže z principu dospět k názorné danosti, lze o něm s evidencí vypovídat jako o „identickém subjektu predikátů“, „identickém vztažném bodu relací“ atd., a to v asumptivních soudech.

Tento důraz na možnou identitu „předmětu přímo“ jako nezávislou na otázkách skutečnosti a neskutečnosti rozvíjí pozoruhodným způsobem rukopis pocházející přibližně z roku 1909 (Hu XXVI; příloha XIII, asi 1909). Tento text je naprostým unikátem především z terminologického hlediska – Husserl se zde totiž pokouší zavést rozlišení mezi „smyslem“ (ideálním noematickým významem) a „významem“ (ideálně pojatým předmětným směrem), a to v duchu blízkém Fregeho rozlišování „Sinn“ a „Bedeutug“: „*Rozlišujeme zde: $smysl \neq$ význam. ‚Význam‘ je předmětný směr, míření k témuž předmětnému. Tento směr je zahrnut ve smyslu a různé smysly mohou mít tentýž směr.*“ (Hu XXVI, 178 pozn.); „*každý smysl má složku, kterou označujeme jako jeho předmětný směr či jeho význam*“ (Hu XXVI, 179). Nesetkali jsme se s žádným jiným textem, kde by se Husserl tuto terminologii užíval. Dlužno tedy říci, že tato okolnost poměrně stěžuje porozumění a interpretaci tohoto zajímavého rukopisu. – Samo rozlišení smyslu a předmětného směru by v kontextu Husserlových úvah, tak jak jsme je poznali, nebylo vůbec nijak nové. Husserl zde ovšem zdůrazňuje, že je třeba jasně odlišovat rovněž předmětný směr a předmět: „*dva jevy mají též význam /předmětný směr/, když se ‚kryjí‘ v syntéze identifikace ... To identické, co je kladeno v identifikující syntéze, není ale smysl ani význam /předmětný směr/, nýbrž předmět. ... Význam je významem*

něčeho. *Identické v uvozovkách jako identicky ‚míněné‘, ‚znamenáné‘, to je ‚význam‘ /předmětný směr/!*“ (Hu XXVI, 182). Předmětný směr je tedy pojat jako „to identické v uvozovkách“, „identicky míněné“. „To identické v uvozovkách“ je stejně ideální jako smysl, ale není to smysl, a stejně tak to není ani skutečný „předmět přímo“: „*Musíme tedy rozlišovat otázku vykazování pravdy, ‚skutečné předmětnosti‘ a otázku identity významu /předmětný směr/“* ... „*Musíme tedy rozlišovat pouze míněné a pravdivé (pravdivý předmět). Význam /předmětný směr/ znamená pouze způsobilost fenoménu vstupovat do syntéz krytí a v takové syntéze mají vždy dva fenomény a jejich smysl ‚tentýž význam‘.*“ (Hu XXVI, 188) Pro noematickou teorii významu je tedy otázka skutečnosti a neskutečnosti „předmětu přímo“ lhostejná. Noematická sémantika neukazuje vzájemnou funkční odkázanost ideálního noematického významu a nějakého reálného „předmětu přímo“, nýbrž ukazuje vzájemnou funkční odkázanost ideálního významu a ideálního významového „prvku“, jehož funkcí je zajišťovat identitu předmětného směru.

c) Odvrat od pojetí ideality významu jako ideality species

Ani noematická sémantika se nemůže vyhnout obtížné problematice vztahu individuálního vědomí a ideálního významu. Noematicky pojatý význam je svou idealitou a ne-časovostí propastně oddělen od veškerého proudu časového vědomí, ale na druhé straně může „vystupovat“ „ve“ vědomí jen jako „míněné jako takové“ toho kterého individuálního aktu. Jak je to možné? Jak lze myslet toto „vztažení“ ne-časového ideální jednoty k času, k němuž dochází tehdy, když tato jednota „vystupuje“ v noeticko-noematické struktuře individuálního časového vědomí? Husserl se v období 1909-1911 ve svých badatelských rukopisech vrátil k problematice noematického pojetí významu a pokusil se zpřesnit své analýzy právě především vzhledem k této otázce vztahu mezi významem jako ideální jednotou a jeho konkrétním „vystupováním“ v individuálním vědomí.¹³⁶

Význam jako to společné různých noematických fenoménů in specie?

Jak noematicky pojatý význam „vystupuje“ ve vědomí? Jak jsme si ho vědomí jako ideálně-identického?

¹³⁶ U. Panzer, vydavatelka Hu XXVI, připojila tyto rukopisy jako „Doplňující texty“ k hlavnímu textu Přednášek o teorii významu z r. 1908.

Husserl v této souvislosti využívá pojem „fenoménu“ jako aktuálního noematického korelátu toho kterého individuálního aktu.¹³⁷ Různé individuální noematické fenomény vykazují „společný obsah“, a proto se nabízí otázka: Co je ono „společné různých soudových fenoménů, pokud zde soudový fenomén ... bereme nikoli jako akt souzení /noeticky/, nýbrž jako to, co mám v soudovém aktu před očima /noematicky/“ (Hu XXVI, 193; příloha XVII)? „Co je toto identické? Je to idea v onom smyslu, v jakém je ideou species červeň?“ (Hu XXVI, 195-196, příloha XVII). Jako klíčová se v této souvislosti jeví následující otázka: Jaký je způsob vědomí, v němž si explicitně uvědomujeme, že rozmanité individuální „fenomény“ mají identický významový obsah? Každé explicitní vědomí identity se podle Husserla nutně uskutečňuje jako syntéza identifikace, a proto může být tato otázka položena i takto: Jaké povahy je syntéza identifikace, jejímž explicitním předmětným korelátem je identita významu? Husserl zvažuje dvě možné odpovědi: 1) Je to akt, který přivádí ke krytí jisté společné momenty individuálních fenoménů. 2) Je to akt, který „vyjímá“ z rozmanitých individuálních fenoménů to, co již v každém „vystupuje“ jako ideálně-identické. V prvním případě by se jednalo o identifikující syntézu uskutečňovanou na základě srovnávání společných individuálních momentů („nepravá identifikace“), zatímco v druhém případě by se jednalo o identifikující syntézu, která klade do syntetické souvislosti prvky, které jsou samy o sobě přísně identické („pravá identifikace“).

Již v rukopise z r. 1907 Husserl klade otázku, zda je pro danost noematického významu nutná identifikace, v níž jsou přiváděny ke „krytí“ různé akty: „*Musím ale uskutečňovat identifikaci, abych viděl toto míněné?*“ (Hu XXVI, 160; příloha VII, asi 1907). Jedná se v případě vztahu ideálního významu a jeho konkrétních „vystoupení“ v individuálním proudu časového vědomí o vztah species a jejích individuálních případů? Husserl se k této možnosti na několika místech svých rukopisů skutečně kloní, a to dokonce i v době, kdy již zformuloval argumenty proti takovému pojetí.¹³⁸ Husserl se opakovaně vydává tímto směrem na základě pozorování, že v neomezeném počtu individuálně různých případů máme „před očima“ fenomény s jedním a týmž „obsahem“. Kdykoli skutečným např. vjemový soud „venku štěká pes“, mám v tom kterém případě určitý momentální „fenomén“, ale ve všech případech uskutečnění tohoto soudu je příslušným momentálním „fenoménům“ cosi společného. Danost tohoto společného, danost příslušné ideální „věty“ se

¹³⁷ R. Bernet ve svém článku „Husserl Begriff des Noemas“ dokládá, že v Husserlovo užívání pojmu noematického korelátu je mnohoznačné. V období zavedení noematické sémantiky lze u Husserla identifikovat minimálně tyto tři pojmy noematického korelátu: „1) noema jako ten který korelátu aktu či jako punktuální noematický jev, 2) noema jako ideálně-identický ‚smysl‘ či ‚význam‘, 3) noema jako jednotný, konstituovaný předmět.“ (Bernet 1990, 71)¹³⁷.

¹³⁸ Srov. např.: Hu XXVI, 217; příloha XIX, asi březen 1911; Hu XXVI, 177; příloha XII, asi 1908.

proto zdá být něčím, co se nutně uskutečňuje pomocí srovnávání těchto různých individuálních případů a následné ideující abstrakce, která poskytuje obecnou podstatu, species (srov. např. Hu XXVI, 177; 1908)¹³⁹

V rukopise z 15.9.1910 (Hu XXVI; příloha XVII) dospívá Husserl ale na základě několika argumentů k explicitnímu odmítnutí tohoto pojetí: 1) Pokud by byl ideální význam species, tedy rodovou či druhovou podstatou, musely by se spolu s významem individualizovat v odpovídajících individuálních noematických fenoménech i ideální vztahy, které příslušná species má: „*Co platí o species v jejím vztahu k jiným species, to se přenáší na odpovídající individuální případy. Je tomu tak i zde? Stojí soudové momenty ... ve vztahu důvodu a důsledku?*“ (Hu XXVI, 194; příloha XVII). Připisovat něčemu, co je individuální a časové (individuálnímu soudovému fenoménu), vztah logického vyplývání z jiného individuálního a časového, by ale bylo zajisté absurdní. 2) Pojetí ideality významu jako obecnosti species nedokáže objasnit možnost „identity obsahu“ evidentního, fantazijního a prázdného noematického fenoménu. Pokud provedeme srovnávání a ideující abstrakci ve vztahu k noematickým fenoménům evidentního, pouze fantazijního a prázdného aktu „identického obsahu“ dospějeme nanejvýš k formální species „míněné vůbec“. Tato formální podstata „míněné vůbec“ je ale něco zcela jiného než příslušný ideálně-identický významový obsah, který původně „vystupuje“ v těchto aktech.¹⁴⁰

Jestliže tedy vztah významu a momentálního noematického fenoménu nelze z těchto důvodů pojímat jako vztah species a jednotlivého případu, vyplývá z toho, že je třeba přijmout druhou z výše uvedených možností pojetí danosti noematického významu: „*Způsob danosti téhož ‚zlatu je žluté‘ může být jistě různý, různý způsob názornosti atd. Avšak identita mínění se udržuje. To může být jen něčím ideálně-identickým, něčím co vyzdvihují v ideaci (třebaže ne pomocí srovnávající abstrakce). Slovo ‚vyzdvihovat‘ je vlastně také nevhodné. Jedná se o paprsek mínění, který má míněné, a to takovým způsobem, že identifikace ideje se může uskutečnit kdykoli.*“ (Hu XXVI, 148) Identifikující syntéza, která sjednocuje různé fenomény jako fenomény téhož významu, neimplikuje žádné srovnávání s ohledem na nějaký všude přítomný společný moment, ani neimplikuje provedení ideující abstrakce, která by poskytovala species, nýbrž naopak nutně předpokládá, že každý z těchto individuálních

¹³⁹ Husserl si později jasně uvědomil, že rozhodujícím motivem pro pojetí ideality významu jako obecnosti species mu byla právě tato úvaha o možné identifikaci individuálně různých fenoménů (noeticky i noematicky vzato), které vždy vykazují jistý „společný obsah“: „*Chybou ... bylo pojetí smyslu ... jako podstaty. Motiv pro tento fundamentální omyl je velmi silný, spočívá totiž v identifikaci všech skutečných a možných vjemů téhož, a stejně tak soudů vztahujících se na tentýž stav věci.*“ (A I 20, 9a; 1918; citováno podle Bernet 1976, 374).

¹⁴⁰ Obdobný argument je naznačen již v Přednáškách 1908: „*Je-li věta jako významový obsah zahrnuta v kategoriální skutečnosti i v kategoriální možnosti téhož obsahu, nelze ovšem větu myslet jako něco obecného na způsob rodu (ein gattungsmässig Allgemeines)*“ (Hu XXVI, 120).

fenoménů je již sám vědomím významu jakožto ideálně-identického: „*To, co je zde uvědomováno, je, právě tak, jak zde stojí, ideální, a nikoli reálné. Je snad vědomí soudu ideací? Není snad nesmyslné říkat, že vědomí soudu je ideací na základě vědomí soudu ...?*“ (Hu XXVI, 195; příloha XVII); „*když přecházíme od jednoho soudu k druhému, máme vědomí jednoty a totožnosti: míněné je totožné. Nejde o dva míněné stavy věcí, nýbrž o jeden stav věcí. Není uskutečňována abstrakce. Nemáme vědomí několika individuálních jednotlivin. V takovém vědomí bychom mohli konstatovat cosi společného. Pokud ale soudíme ‚zlatu je žluté‘, máme od počátku vědomí, v němž ... je uvědomován tento míněný stav věcí, a sice tak, že v novém takovém vědomí je uvědomováno totéž: možnost pravé identifikace.*“ (Hu XXVI, 201; příloha XVIII, asi podzim 1910). Význam tedy „vystupuje“ již v každém jednotlivém individuálním mínění jako ideálně-identický, takže předmětný korelát implicitního vědomí identity významu v individuálním aktu a předmětný korelát explicitního vědomí identity významu v identifikující syntéze mají podstatně tutéž formu ideality: „*v podstatě těchto fenoménů je založena jednota identifikace, při níž tyto fenomény vstupují v jednotu, ...soud /ideálně identický významový obsah/ přitom ale není žádnou společnou složkou, nýbrž je to identicky míněné (das identisch Vermeinte)*“ (Hu XXVI, 193, příloha XVII, 15.9.1910). „*Species je ideálním předmětem, soud je také ideální předmětem, ale není žádnou species. To, co všechny soudové akty téže soudové ideje soudí, je jedno a totéž, S je p!, a toto identické není získáváno pomocí abstrakce, není získáváno tak jako soudová idea.*“ (Hu XXVI, 192; příloha XVII, 15.9.1910) To identické „*vjemového soudového fenoménu*“ a „*fantazijního soudového fenoménu*“ je tedy nikoli species, nýbrž „*identický soudový fenomén*“, který nacházím jednou jako obsah vnímání, podruhé jako obsah fantazie. Neexistuje tedy žádný rozdíl mezi aktuálním soudovým fenoménem a ideou soudu, protože aktuálně uvědomovaný soud (noematicky) je uvědomován vždy již jako idea. „*Významy jako takové mohou být něčím identickým mnoha ... aktů, jsou něčím ideálním, protože nejsou reálnými složkami těchto aktů, tedy nevznikají a nezanikají spolu s nimi, neboť nové a nové akty mohou zahrnovat identický týž význam. ... Tato idealita však není idealitou v mém původním smyslu (s níž jsem ji zaměňoval), totiž idealitou eidos, podstaty jako ‚obecnosti‘. Obecné předměty ve smyslu významů a obecné předměty ve smyslu species je třeba ostře odlišovat.*“ (Hu XXVI, 217) Ve vztahu k významu ve smyslu „*věty*“: „*Uvažuji nyní o pouhém smyslu ... jako něčem, co lze vyjmout z každého soudu či každé soudové modifikace tohoto ‚smyslu‘ ... Ne jako o něčem obecném; je to idea*“ (Hu XXVI, 150), „*je to čistá idea*“ (Hu XXVI, 151); „*Něco takového, jako je věta, nemůže být získáno pomocí srovnávací abstrakce, jako by se několik soudů ... srovnáváním ukázalo být soudy jedné a téže... věty. Jsou to soudy identického smyslu a smysl*

se neindividualizuje v soudu tak, jako se obecná podstata červeň individualizuje v mnohosti červených momentů.“ (B III 12, 87a; citováno podle Bernet 1976, 372).

Je třeba říci, že pokud jde o pozitivní a objasňující charakteristiku „vystupování“ ideálně-identického významového obsahu v toku individuálního časového vědomí, nedaří se Husserlovi v tomto období předložit žádný přesvědčivý popis. Právě nejasnosti tohoto typu byly také jedním z motivů proč Husserl později věnoval také značnou energii prohloubení svých analýz vnitřního vědomí času. Jedním z mála míst (v námi sledovaných textech), na nichž se Husserl přece jen o jistou charakteristiku zmíněného vztahu pokouší, je následující text, v němž je identita významového obsahu v kontinuálním procesu vnímání charakterizována jako „to identické v trvání“, přičemž tento vztah k času získává ideální obsah tím, že je pojímán v individuálních časových ‚jak‘ svého vystupování: *„Percipované ... jako identické ‚co‘ ve všech fázích, je dáváno neustále v novém ‚jak‘, a formou tohoto od momentu k momentu nového ‚jak‘ ... je trvání. To identické ve všech ‚jak‘ je identické v trvání, a jako takové má místo v čase jen potud, pokud je pojímáno jako identické ‚co‘ v tom kterém ‚jak‘.*“ (A VI 8 II, 138a; prosinec 1909 – in: Hu XXXVIII) /tj. jako identické ‚co‘ míněné v tom kterém noematu/.

Nástin dalšího vývoje

Za okamžik uvidíme, že navzdory očekávání neuplatnil Husserl závěry těchto důležitých rozborů ideality významu z let 1909-1911 ve svých Idejích I. Ideje I dokonce překvapivým způsobem přehlízejí problematiku ideality významu jako takovou a namísto skutečné tematizace této otázky předkládají nauku o „identitě“ noematického „jaderného smyslu“, který může být společnou složkou rozmanitých „plných noemat“ jakožto jejich „abstraktní moment“. Ukážeme si, v jakém smyslu představuje koncepce Idejí I regres v Husserlově myšlení a jak se v ní Husserlovi nedaří zachytit to, co rukopisy z let 1909-1911 jasně odhalily.

Rukopisy k novému vypracování 6. Log. zkoum. z let 1913/14 na rozdíl od Idejí I tyto analýzy z let 1909-1911 přinejmenším implicitně zohledňují. Husserl si v této době stále silněji uvědomoval, že nelze jednoduše předpokládat jednotu pojmu „ideální“, nýbrž je třeba studovat v transcendentálně redukovaném postoji rozmanité způsoby vědomí, v nichž se konstituují různé druhy idealit či, jak Husserl později říká, „irealit“. Ačkoli se Husserl v rukopisech 1913/14 vyjadřuje k problematice ideality významu jen velmi zřídka a nepodrobuje ji žádným novým a originálním analýzám, je jeho stanovisko v této věci

jednoznačné a souhlasí se závěry rukopisů z let 1909-1911: „není v žádném případě bez dalšího řečeno, že každá ireálná předmětnost je ideální v onom speciálním smyslu, který jsme preferovali v 2. Logickém zkoumání, totiž ve smyslu obecné předmětnosti, kterou je nutno uchopovat v ideativní ‚abstrakci‘. ... zvláště ‚významy‘, které nás tolik zajímají, ve smyslu znamenaného jako takového (v noematickém smyslu) budeme stěží moci považovat za ‚obecné ideje‘. Stejně tak všechny míněnosti (Vermeintheiten), které se nevztahují ke slovům ..., ‚vjemový smysl‘ jako ‚vnímané jako takové‘, soud ... jako souzené jako takové atd.“ (Hu XX/2, 115; příloha XIII, jaro 1914); „Soud (souzené jako takové) či výpověď (vypovídáné jako takové) je něčím obecným ... oproti možným aktům souzení a vypovídání téhož ‚obsahu‘. Je něčím ideálně-identickým, ale tato obecnost není obecností rodu, druhu či difference ve vlastním smyslu. Každé ideální má určitý ‚rozsah‘, ale tato individualizace (Vereinzelung) není individualizací rodů v druhy.“ (Hu XX/2, 311; příloha XXXV, asi leden-březen 1914).

Poznamenejme ještě, že námi sledované rukopisy z let 1908-1911 posloužily Husserlovi jako významná studijní předloha znova kolem roku 1918, kdy se Husserl vrátil k promýšlení základních otázek logiky a teorie významu. Z této doby pochází také hojně citovaný dopis R. Ingardenovi, v němž Husserl vyslovuje své odmítnutí ideality významu jako obecnosti species: „Nezávislost smyslu věty na nahodilém souzení a soudícím ještě neznamená, že ono ideálně-identické je něčím na způsob species (ein Spezifisches). Odtud ale vede poslední objasnění do hlubších konstitutivních problémů, jejichž vztah k původnímu vědomí času Vám není neznámý.“ (Briefe an Ingarden, dopis z 5.4.1918, str. 9 n.). K nejrozsáhlejšímu a nejvýznamnějšímu uplatnění analýz ideality významu z let 1909-1911 došlo ale v rukopise přibližně z r. 1920, který Husserlův asistent L. Landgrebe později více méně doslova převzal do § 64 jím sestavovaného spisu Erfahrung und Urteil. Husserl zde pregnantně shrnuje svou argumentaci proti pojetí ideality významu jako obecnosti species a explicitně vyjadřuje své odmítnutí této koncepce: „Věta je něčím ideálním, to jsme ukázali poukazem na to, že libovolně mnohé výpovědní akty náležející libovolně mnohým vypovídajícím subjektům mohou vypovídat tutéž větu, mohou ji mít jako identicky tentýž smysl. Vnucuje se tu zajisté domněnka, že věta náleží rozmanitým aktům, jejichž je smyslem, jako něco rodově obecného, totiž tak, jako náleží např. rodová idea červeň mnoha červeným věcem. ... Tato představa je ale naprosto mylná. Jistě je tomu tak, že každá idea je jako taková obecná, totiž že odkazuje na rozsah možných jednotlivin, na nichž je vykazatelná; ne každá idea je ale obecnou ve smyslu obecnosti rodu či druhu. ... Chceme-li uchopit větu ‚ $2 < 3$ ‘, ... nemusíme srovnávat je tematizovat soudové akty, v nichž se soudí, že ‚ $2 < 3$ ‘; nemusíme provádět generalizující abstrakci a větu tudíž nikdy nenacházíme jako něco na způsob rodu,

jako by jí v každém soudovém aktu odpovídal nějaký vlastní moment, nějaká individuální věta. Každý soud míní sám o sobě větu a tato věta, toto mínění je od počátku ideální (ireálné). Dva akty souzení, které míní tutéž větu, míní identicky totéž, a není tomu tak, že by každý z nich sám o sobě mínil individuální větu jako moment a pouze jako vždy stejnou, takže ireálná věta ‚2 < 3‘ by byla jen obecným rodem všech takových jednotlivin. Každý akt sám v sobě míní tutéž větu. Mínění věty je individuálním momentem každého kladení věty, avšak mínění není individuální a nemůže být již individualizováno. Každý akt má zajisté ve svých reálných specifických rysech svůj individuální způsob, kterým je věta uvědomována ... Ale věta sama je pro všechny tyto akty a tyto modalities aktů identičnem jako korelátém identifikace, a nikoli obecnem jako korelátém srovnávajícího krytí.“ (A IV 22, 22b nn.; asi 1920; in Hu XXXVII).¹⁴¹

Exkurz: koncepce Idejí I

Ideje I zavádějí pojem noematu ve smyslu punktuálního ontického fenoménu: „Noematický korelát ... je třeba všude brát přesně tak, jak spočívá ‚imanentně‘ v prožitku vjemu, soudu, zalíbení atd., tj. tak, jak je nám tímto prožitkem nabízen, když se dotazujeme čistě tohoto prožitku samého.“ (Hu III/1, 203). Noema je tedy aktuální korelát, který zcela přesně odpovídá tomu kterému momentálnímu aktu: „vnímané‘ jakožto smysl v sobě nezahrnuje nic než to, co se v daném případě v onom vjemově se jevícím ‚skutečně jeví‘, a to přesně v tom modu, v tom způsobu danosti, v němž je právě ve vjemu vědomé“ (Hu III/1, 206). Jaký způsob bytí náleží noematu, jestliže je pojato jako předmětnost „přesně tak, jak spočívá imanentně v prožitku“? Jaký je vztah mezi bytím noematu a bytím prožitku? Bytí noematu spočívá podle Idejí I v jeho „percipi“, takže noema je jako takové neoddělitelné od bytí prožitku: „každý prožitek je uzpůsoben tak, že existuje principiální možnost zaměřit pohled na něj a na jeho reálné složky, a stejně tak ve druhém směru na noema, např. na viděný strom jako takový. To, co je v tomto zaměření pohledu dáno, je sice, logicky řečeno, samo předmětem, ale zcela nesamostatným. Jeho esse spočívá výhradně v jeho ‚percipi‘“ (Hu III/1, 229-230); „korelát vědomí je od vědomí neoddělitelný ... noematicno se odlišilo jako určitá k vědomí přináležející, a přesto svérázná předmětnost“ (Hu III/1, 295) Bytí noematického korelátu prožitku označují Ideje I dokonce přímo jako „imanentní‘ bytí“ (Hu III/1, 333).

¹⁴¹ Srov. Erfahrung und Urteil, § 64. Naprosto shodně argumentuje Husserl také v krátkém rukopise z r. 1921, který byl zařazen jako text č. 18 do svazku Hu XX/2 spolu s rukopisy k novému vypracování 6. Log. zkoum. z let 1913/14: „Věta ... je míněná jako takové, je vykazatelná v každém souzení. ... Věta je ideální předmět.“ (Hu XX/2, 315; text č. 18, asi 1921); „každá věta může být libovolně často myšlena a libovolně často vyřčena (versprachlicht), aniž by se tím individualizovala“ (Hu XX/2, 316; tamtéž); „Není zapotřebí žádné ‚abstrakce‘. Ideální vyvstává samo od sebe (das Ideale tritt von selbst hervor).“ (Hu XX/2, 317; tamtéž).

Pokud je noematický korelát prožitku brán v celé své plnosti, s níž vystupuje v konkrétním aktu (jako „plné noema“), lze u něho podle Idejí I rozlišit tři základní složky: 1) „to které míněné v ‚jak‘ svých obsahových určení“, 2) doxický charakter, 3) charakter danosti. „To které míněné v ‚jak‘ svých obsahových určení“ při abstrakci od doxických charakterů a od charakterů danosti označují Ideje I jako noematický „jaderný mysl“ a charakterizují jej jako primární fenomenologický pojem noematického smyslu vůbec. Husserl sice v Idejích I označuje slovem „mysl“ občas i „plné noema“, ale pregnantní pojem smyslu explicitně vyhrazuje pro noematický „jaderný mysl“ či „předmětný mysl“ (srov. Hu III/1, 206), který je něčím, co mohou mít různá plná noemata společně.

Plné noema =

Jaderný <u>mysl</u>
Doxické charaktery
Intuitivní charaktery

Jak je noematický „jaderný mysl“ v Idejích I přesně charakterizován?: „v noematu vystupuje všude identický obsah smyslu, který je pouze spojen s různými ‚charakteristikami‘ ... V noematu nestojí ‚S je P‘ samo; ... tak, jak je zde vyzdviženo jako obsah, je něčím nesamostatným; je vždy uvědomováno v proměnlivých charakterizacích, bez nichž se plné noema nemůže obejít.“ (Hu III/1, 219) Noematický jaderný mysl je charakterizován jako nesamostatný moment v plném noematu, jako „základní složka noematu“ (Hu III/1, 303). Z toho nutně vyplývá, že „jaderný mysl“ se vynořuje a mizí spolu s plným noematem v časovém toku vědomí. „Idealita“ noematického smyslu spočívá výlučně v tom, že může vystupovat v roli abstraktního ‚co‘ jako všude stejná složka rozmanitých plných noemat, a tak může být vztažen k různým časovým bodům a úsekům. Jeho „idealita“ tedy znamená nic víc než abstrakci od doxických charakterů a charakterů danosti plného noematu: „Jestliže chceme vycházet od určitého prožitku soudu získat plné noema, pak musíme ... brát ‚tento soud‘ přesně tak, jak je právě v tomto prožitku vědomý, zatímco ve formálně-logických úvahách je identita ‚tohoto soudu‘ mnohem širší. Evidentní soud ‚S je P‘ a ‚tentýž‘ soud slepý jsou soudy noematicky odlišné, ale identické s ohledem na jaderný mysl, který je jediný určující pro formálně-logické uvažování. Je to podobný rozdíl jako ... rozdíl mezi noematem vjemu a noematem paralelního zpřítomnění, které představuje tentýž předmět v přesně stejném obsahu určení, v téže charakteristice“ (Hu III/1, 218).

Již v rukopisech z let 1909-1911 se ale nacházejí argumenty, které prokazují, že idealita noematického významu nemůže spočívat v pouhém abstrahování od doxických a intuitivních charakterů punktálně pojatého smyslu: 1) Abstraktně pojatá „jádra smyslu“ individuálních noematických fenoménů nepřestávají být nesamostatnými momenty individuálních noemat (zcela obdobně jako mohou být např. materie různých aktů stejné, ale jsou stále momenty individuálních aktů). Možná invariantnost noematického „co“ při změně způsobů bytí a danosti neposouvá jaderný smysl na žádnou vyšší rovinu bytí než je ta, na které se nachází doxicky a intuitivně charakterizované individuální noema. 2) Rozdíl doxicky a intuitivně charakterizovaného smyslu a pouhého jaderného smyslu je rozdíl čistě funkční, a jako takový nemůže zakládat rozdíl individuálního a ideálního. Podle některých rukopisů z let 1909-1911 lze vjemový smysl, fantazijní smysl, vzpomínkový smysl apod. pojímat jako stejně ideální, jako jejich společnou abstraktní složku, jaderný smysl: „*Význam je míněn jako takové. Při stejném významu mohou ale dva akty vykazovat také rozdíly danosti, rozdíly onoho ‚jak‘ ‚být míněn‘ či rozdíly onoho ‚jak‘ míněnosti, které nemění a nepostihují obsah této míněnosti, tj. význam sám. ... Význam je idea. Můžeme ... ale vytvořit ještě jinou ideu: ... nikoli pouhý význam (blosse Bedeutung), nýbrž význam v jeho modu danosti (Bedeutung in ihrem Gegebenheitsmodus).*“ (A VI 12 III, 89a; 1909, citováno podle: Bernet 1976, 369). Stejně tak ve vztahu k charakteru kladení: „*Hovoříme-li o logickém soudu ..., patří k tomu moment víry, a to nikoli tak, jak se rozprostírá v imanentním čase, nýbrž jako odpovídající ideální moment*“ (A VI 12 III, 14b; 1909, citováno podle: Bernet 1976, 369; také in: Hu XXXVIII).

Ideje I dokládají vědomí problému ideality významu na jediném místě, totiž v § 94. Namísto důkladného pojednání je zde ale idealita noematického významu bez dalšího zaměňována s idealitou formální podstaty „význam vůbec“¹⁴² a odvozována z tematizace noematického smyslu v eidetické fenomenologii¹⁴³. Ideje I jsou orientovány primárně gnoseologicky, nikoli sémanticky, a proto pojímají noematický korelát především jako

¹⁴² Viz: „*korelativním protějškem právě charakterizované ideje soudu, jež představuje základní pojem formální logiky (disciplíny mathesis universalis, která je vztahena k predikativním významům), je noetická idea: ‚soud‘ v druhém smyslu, totiž chápaný jako souzení vůbec, v eidetické a jen formou určené obecnosti.*“ (Hu III/1, 218) – Toto pojetí ideality významu jako obecnosti formální podstaty (soud vůbec, význam vůbec apod.) Husserl ve svých rukopisech jasně odmítá. Např.: „*Význam ... je něco ideálního ... Je to idea, ale zároveň něco, co nesmí být zaměňováno s obecností ve vlastním smyslu, s obecností jistého ‚vůbec‘*“ (A VI 12 III, 88b; 1909, citováno podle: Bernet 1976, 368)

¹⁴³ „*nesmí se přehlížet fenomenologická redukce, která od nás vyžaduje, chceme-li získat právě čisté noema našeho soudového prožitku, abychom ‚uzávorkovali‘ vynášení soudu. Jestliže tak činíme, stojí proti sobě ve fenomenologické čistotě plná konkrétní podstata prožitku soudu, nebo, jak to nyní vyjadřujeme, noesis soudu konkrétně pojatá jako podstata a příslušné a nutně s ní sjednocené noema soudu, tj. ‚vynesení soud‘ jako eidos, a opět ve fenomenologické čistotě.*“ (Hu III/1, 217)

fenomén předmětu poznání. Právě směšování gnoseologické perspektivy s perspektivou sémantickou vede v Idejích I k řadě problematických formulací a nejasností, jakým je např. zmíněné označování „abstraktního ‚co‘“ punktálního noematického korelátu jako noematického „smyslu“, jehož prostřednictvím se má vědomí vztahovat ke svému předmětu (srov. Hu III/1, § 129).

e) Objasnění rozdílu ideality empirických a logicko-apriorních významů

Na závěr této části se ještě krátce zastavme u problému, který jsme zmínili již v souvislosti s Husserlovým výkladem „podstatně okazionálních výrazů“ v Log. zkoum. Je idealita všech významů opravdu stejného charakteru, tak jak tvrdila Log. zkoum.? Není přece jen určitý podstatný rozdíl mezi významy výrazů jazyka apriorní vědy a významy výrazů běžné každodenní řeči? Tyto otázky promýšlí a originálním způsobem zodpovídá pozoruhodný rukopis z r. 1911 („Problém ideality významů“ Hu XXVI, příloha XIX; pravděpodobně březen 1911).

Existuje nějaký rozdíl mezi významy běžných výrazů naší každodenní řeči a významy výrazů jazyka apriorních věd? Je např. význam výrazu „pes“ ve stejném smyslu ideální jednotou jako význam výrazu „trojúhelník“? Viděli jsme, že Log. zkoum. tematizovala rozdíl mezi objektivními a podstatně subjektivními výrazy, ale odmítla přenést tento rozdíl na oblast významů – mezi významy a významy nejsou žádné podstatné rozdíly, všechny významy jsou ideálními jednotami ve smyslu species. Brzy po vydání Log. zkoum. Husserl ale prohloubil analýzu rozdílu pravd týkajících se faktů (individuálních pravd) a pravd týkajících se podstat (generelních pravd) a dospěl v této souvislosti k důležitému zjištění: pravdy týkající se faktů jsou podstatně vztaženy k empirickému světu aktuální zkušenosti a k subjektům příslušných empirických představ, a nemůže pro ně tedy platit to, co platí pro pravdy podstatné, totiž že jsou zcela nezávislé na jakémkoli aktuálním vztahu k faktickým subjektům a faktickému světu: *„Každé určení individuálního objektu tohoto světa předpokládá vztah tohoto určení k dimenzi okazionální, totiž k názorům a názorným danostem individuí, k nimž určení směřuje a kteří jsou jedinými, pro něž je srozumitelné“* (Hu XX/2, 373; příloha XLIV, asi 1908-1910). Takto určené rozlišení „empirických“ a „apriorních“ pravd pak musel Husserl konsekventně přenést i na oblast významů: *„Významy mohou být zaměřeny na něco ideálního a mohou být zaměřeny na něco individuálního. Významy, které jsou zaměřeny na něco reálného, individuálního zahrnují v sobě jistým způsobem vztah k tomu, kdo se vyjadřuje, nebo (spíše: a) k tomu, kdo výrazu rozumí. Znamenání zaměřené na individuální předmět se vyplňuje v nazírání, které nutně implikuje aktuální vztah k já, jež uskutečňuje znamenání. ...*

/vyplňuje se/ v nějakém bytí-kladoucím názoru ..., který je opět spojen s intencemi, které mají své realizující vyplnění v nových názorech a vposled v názorech mého okolí, v němž nalézám sám sebe jako centrální bod.“ (Hu XXVI, 203; příloha XIX, asi březen 1911); „Čistě pojmové výrazy nacházejí svůj význam v podstatě významových intencí tak, že ke kladení nedospívá nic individuálního, nic z rozumějící či mluvící subjektivity a z toho, co je k ní nahodile vztaženo. Empirické výrazy kladou právě individuálně a kladení individuálního se nutně uskutečňuje tak, že přímo či nepřímou dochází také ke kladení empirického subjektu či jeho okolí.“ (Hu XX/2, 374, příloha XLIV, asi 1908-1910).

Ve vztahu k takto pojatému rozdílu mezi empirickými a čistými významy vystává pro fenomenologickou teorii významu následující otázka: Lze empirické významy vůbec ještě myslet jako ideálně-identické jednoty v protikladu k rozmanitosti individuálních subjektů, aktů a předmětů, k nimž se tyto významy vztahují, jestliže má platit, že „rozumění empirickým výrazům je fenomenologicky závislé na ... faktu“ ..., „že já, mluvčí, pojímám a nalézám sám sebe jako centrální složku určitého okolí a v něm nalézám druhé lidi, ... že i oni mne nalézají ve svém okolí a že se přitom vzájemně nalézáme v ,témž‘ světě a společném okolí“ (Hu XX/2, 374-375; příloha XLIV, asi 1908-1910)? Tato otázka podle Husserla implikuje „obtížnější problémy, než jsou problémy vážící se ... k významům, které se vztahují na čisté předměty, na ideální předměty“ (Hu XXVI, 208). V jakém smyslu lze vůbec hovořit o idealitě významů, které jsou podstatně vztaženy k empirickému světu subjektivní zkušenosti? Je zde možné přijmout idealitu ideálně-identického významu ve smyslu „věty“, tj. ideální významové jednoty, která může být s evidencí dána na základě libovolného intuitivního i prázdného aktu, tak jak je tomu podle Husserla v případě významů vztahujících se k ideálním předmětům? Pro fenomenologické objasnění těchto otázek je nezbytné popsat to, jakým způsobem se konstituuje a vyazuje identita empirických významů, přičemž podle Husserla platí, že „způsob, jímž se konstituují a jsou objektivními empirické významy, je podstatně jiný než způsob, jímž se konstituují a jsou objektivními čisté významy“ (Hu XXVI, 203). Co znamená identita empirického významu?: „identita /empirického/ významu ... znamená, že existuje skupina aktů, kladoucích aktů ..., aktuálních zkušeností souladného jevového obsahu, jimž se mohou přizpůsobit tytéž významové intence“ (Hu XXVI, 211) Empirický význam je podstatně vázán k aktuální zkušenosti proto, že jej vždy nacházíme jako něco, pomocí čeho vstupují do vědomí jednoty aktuální empirické názory. Identita empirického významu je identitou „jevového obsahu“ takových aktů, které aktuálně kladou určitý empirický předmět jako skutečný (vnímání, vzpomínka), tj. jako jsoucí v rámci celkové souvislosti časoprostorové reality. V tomto smyslu se empirický „význam orientuje podle zkušenosti, podle aktuální

zkušenosti“ (Hu XXVI, 211) a empirické „vyjadřování ... se nutně orientuje podle zkušenostních aktů“ (Hu XXVI, 211). Každé možné rozumění empirickému významu stejně tak nutně předpokládá možnost aktuální zkušenosti, jejímž je tento význam obsahem. Tato podstatná vázanost empirického významu k aktuální zkušenosti ale neznamená, že by význam nutně patřil k jedinému individuálnímu aktu či k jedinému individuálnímu subjektu. Rozumění empirickým významům je podstatně vázáno na možnost aktuálních zkušenostních identifikací, tyto identifikace ale mohou být principiálně uskutečněny různými zkušenostními subjekty, za podmínky, že všechny tyto subjekty sdílejí společný empirický svět jako všem společně přístupné pole možných empirických významů: „Význam patří k aktu, ale ne k jednotlivému aktu, a stejně tak nepatří ani k jednotlivé osobě. Různé osoby se mohou dorozumívát o něčem empirickém. To znamená: Osoba A uskutečňuje empirické představování a znamenání. Osoba B projikuje do osoby A takové představování a orientuje své znamenání podle téhož nebo podstatně téhož představování, případně také podle jiného představování, které je pro ni stejného významu a které může osoba A opět akceptovat jako představování stejného významu. Tak máme o týchž předmětech tytéž ‚skupiny‘ možností vnímání, které jsou spolu propojitelné ve vědomí jednoty ...; činíme dále nové zkušenosti, každý své, ale tak, že je obecně můžeme ve vzájemném dorozumívání ‚převzít‘, osvojit si je ... Všichni se tak nacházíme jako svůj protějšek společný svět, společné pole empirických významů“ (Hu XXVI, 213-214).

Opakovaně jsme již viděli, že identitu významu pojímá Husserl jako to, co zajišťuje identitu předmětného vztahu příslušného aktu, případně i příslušného výrazu. I v případě empirického významu je tedy funkcí významu zajišťovat identitu předmětného vztahu k příslušnému empirickému předmětu. Nabízí se ale následující klíčová otázka: Postačuje pro zajištění identity vztahu k empirickému předmětu onen identický významový aspekt, který může mít akt vnímání či vzpomínky společný s aktem fantazie či prázdného mínění téhož obsahu? Odpověď Log. zkoum. zní, jak již víme, že tento identický aspekt postačuje a že je právě tím, čeho ideace poskytuje význam ve smyslu species. Toto pojetí ale Husserl nyní ve vztahu k empirickým představám a empirickým významům odmítá. Příslušná argumentace (provedená na příkladu empirické výpovědi „Göttingen leží na řece Leine“) zní takto: „všechny ‚nesčetné‘ možné představy ... Göttingen ... vycházejí od lidí, kteří patří k jednomu a témuž světu, nebo jsou to všechno představy ..., které náležejí k jednotě možné konstituce této určité Země, s tímto určitým městem Göttingen. Jistě, všechna tato mínění a představy, které jsou těmto míněním základem, mají společnou podstatu, a to jak akty, tak i míněnosti (Gemeinheiten). To však nepostačuje pro identitu empirického vztahu: empirično je

přechodem k podstatě vyřazeno, ale tím i vztah k určité empirické předmětnosti, a tudíž je vyřazen i podstatný moment významu. ... Skuteční a možní lidé vynášejí tentýž soud ‚Göttingen leži na Leine‘, pokud vynášejí soudy téže podstaty, přičemž se ve svém faktickém představování a souzení chovají tak, že pro ně pro všechny je skutečně vytvořen vztah k této empirické předmětnosti.“ (Hu XXVI, 216-217)

Tím, co mohou mít akty vnímání a akty empirické fantazie „téhož obsahu“ společné, nemůže být nikdy empirický význam sám, neboť k empirickému významu patří jako podstatná složka moment kladení skutečnosti, spolu se vším tím, co toto kladení implikuje: „Veškeré empirické znamenání se uskutečňuje v rámci aktuality zkušenosti, je určováno podstatným obsahem zkušenosti, ale rovněž zkušeností jakožto zkušeností, jakožto aktualitou.“ (Hu XXVI, 214) Aktuální, kladoucí empirické představy mají podle Husserla vždy jistý „živoucí horizont“ či „dvorec vědomí“ a explikace tohoto horizontu nás vede vždy k novým a novým empirickým představám. Horizont empirické představy přitom vždy obsahuje také „prázdný obsah“, který se může vyplnit jen tak, že se objeví nové představy vstupující do jednoty vyplnění s představami původními. Dvorec empirické představy není zcela libovolný, nýbrž má vždy „podstatný obsah“, a ten do jisté míry určuje, v jaké souvislosti může ta která empirická představa stát. Díky tomuto „podstatnému obsahu“ mohu vždy s jistou zákonitostí postupovat od jedné představy k druhé a rozvíjet tak svůj aktuální dvorec vědomí. Právě toto zákonité rozvíjení podstatně určeného, ale zároveň vždy i podstatně neurčitého dvorce empirické představy je ale něčím, co nenacházíme u fantazijních představ. „*Fantazie je neurčitá s ohledem na své ‚před‘ a ‚po‘ a je možné si libovolně vymyslet okolí, přičemž jsem pouze v nepatrné míře vázán paprskem dané představy a onoho dvorce.*“ (Hu XXVI, 218) Empirické fantazijní představy mají také svůj dvorec, ale v jeho možném rozvíjení jsme dalece svobodnější, než jak je tomu v případě aktuálních empirických kladení. Pokud od této specifčnosti empirických představ abstrahujeme a zaměřujeme se pouze na identický aspekt, který mohou mít společný s představami fantazijními, ztrácíme podstatný moment empirických významů.

Prostřednictvím tohoto popisu odlišného charakteru empirického kladení (vjem, vzpomínka) a empirické fantazie dospívá Husserla k závěru, že empirický význam nemůže být podstatou či ideou, kterou bychom mohli tak jako v případě apriorních významů získat ideací jak z vnímání, tak i z fantazie téhož obsahu: „Empirický význam není ideou ve smyslu eidos, která by mohla být vyjmuta z aktuálního znamenání a fantazijního znamenání, tak jako je červeň ideou, která může být vyjmuta z faktického vnímání červené a z quasi-vnímání červené, totiž z fantazie červené. ... význam, který je zaměřen na něco s charakterem věci (ein

Dingliches), lze vyjmout jen z aktuálního znamenání založeného na kladení věci (z nemodifikovaného kladoucího aktu), totiž ve významové reflexi, která se vžívá do tohoto aktu a zaměřuje pohled na ... míněné jako takové. Toto míněné jako takové, význam nelze stejně tak vyjmout jako ideu (= eidos) z odpovídajících modifikací, tedy na základě quasi-představy, quasi-mínění, quasi-znamenání a quasi-reflektování.“ (Hu XXVI, 214; příloha XIX, asi březen 1911). V případě empirického významu proto neplatí, že idealita významu spočívá v jeho indiferentnosti vůči rozdílům kladení a kvazi-kladení. Empirické „míněné jako takové“ a fantazijní „míněné jako takové“ mohou být sice společně podřazeny pod obecnou ideu „míněné jako takové vůbec“, ale jakožto konkrétní významy nemohou být nikdy identické: „Smysl zkušenosti, třebaže je ideálně-identický, není odpovídající podstatou ‚smysl‘, kterou mají společnou určitá zkušenost a každá odpovídající fantazie. Fantazie má fantazijní smysl a zkušenost má zkušenostní smysl.“ (Hu XXVI, 264; poznámka na okraji textu, asi z r. 1918).

Právě touto „citlivostí“ vůči rozdílu kladení a kvazi-kladení se empirické významy podstatně liší od čistých (logicko-apriorních) významů. V dopise R. Ingardenovi z 5.4.1918 vzpomíná Husserl na to, že již brzy po vydání Prolegomen dospěl k názoru, že lhostejnost vůči rozdílu skutečnosti a fantazie neplatí pro všechny významy. Zatímco v případě čistých významu je lhostejné, zda jsou získány na základě aktů vnímání či fantazie, pro empirické významy tato lhostejnost neplatí. S tím dále souvisí to, že empirické a čisté významy se liší svým způsobem „vykazování“ pravdy, tj. s ohledem na okolnost, jak mohou dospívat k danosti jako pravdivé: „u čistých významů spadají pravda a možnost v jedno, u empirických významů jsou odděleny“ (Hu XXVI, 208). Pravdu apriorně-logického soudu lze s evidencí nazít vždy již na základě libovolného fantazijního uskutečnění. K významu apriorního soudu jakožto k obecné ideji, kterou lze vyjmout z fantazie stejně jako z evidentního aktu, patří pravda. U empirického soudu naopak nelze na základě pouhé fantazie nikdy nazít pravdu soudu, neboť k podstatě empirické fantazie neplatí, že vždy může být převedena na vědomí skutečné kladoucí danosti předmětu.

Dalším důležitým rozdílem mezi empirickými a čistými významy je pak podle Husserla podstatná neurčitost prvních a podstatná určitost druhých: „Každý ideální předmět, ideální prostý předmět ... a stejně tak každý kategoriální předmět, který se vztahuje k ideálnímu, je něčím, co je nebo může být pevně uzavřeno, hotovou daností v kategoriálním názoru. ... Ideálně, podstata je něčím, co může být v ideaci absolutně uchopeno (přinejmenším jako evidentní Kantovská idea!). ... Empirický předmět je předmětem prostřednictvím aktuálního jevu, je něčím, co je kladeno v empirickém názoru s jistým názorným obsahem určení, ale také s neurčitým obsahem určení.“ (Hu XXVI, 210)

Empirický názor míní svůj předmět v průběhu zkušenosti stále v novém a novém smyslu, takže „*mysl zkušenosti ... není ničím hotovým a uzavřeným, a to platí jak s ohledem na minulost, tak s ohledem na budoucnost a i s ohledem na přítomnost samu*“ (Hu XXVI, 219). Nový smysl, který se ustavuje novými zkušenostmi otevírá nové horizonty neurčitosti a ukazuje minulé horizonty v novém světle. V každé empirické představě je přítom nutně obsaženo něco „*přibližně a hrubě eideticky uchopitelného*“, něco uchopitelného „*na způsob typu v hrubých empirických pojmech nebo v ideálních pojmech (které stanovujeme jako ideální cíle, jako ideální ‚normy‘)*“ (Hu XXVI, 219). Toto „hrubě eideticky uchopitelné“ není ale nikdy ideou ve smyslu čisté apriorní podstaty, nýbrž je to „*empiricky určená idea*“ (Hu XXVI, 217). Empirické významy jakožto ideálně-identické významy se proto liší jak od individuálních empirických předmětů, tak i od podstat ve smyslu apriorních rodů, druhů a diferencí: „*i v empirické sféře máme významy jako ideje, ale tyto ideje nejsou čistými idejemi, nýbrž idejemi, které obsahují neodstranitelné empirické složky*“ (Hu XXVI, 217). Vidíme tedy, proč empirické významy musely zůstat v rámci dualistické ontologie Log. zkoum. nutně nepovšimnuty.

Shrňme nyní, k jakým závěrům Husserl dospěl ve své analýze rozdílu empirických a logicko-apriorních významů z roku 1911: 1) Existuje podstatný rozdíl mezi významy, které se vztahují k ideálním předmětům, a významy, které se vztahují k empirickým realitám. Významy druhého typu jsou podstatně vázány k aktuálním zkušenostem, které činí konkrétní individuální subjekty ve vztahu ke společnému zkušenostnímu světu (podstatná okazionalita empirických významů – žádná neomezenost objektivního rozumu). 2) Idealita významu ve smyslu lhostejnosti vůči rozdílu kladení a kvazi-kladení (idealita významové podstaty a idealita „věty“) náleží pouze významům vztahujícím se k ideálním předmětnostem, nikoli významům empirickým. U empirických významů nemáme nic jako „kategorieální podstatu“ či „větu“. 3) Idealita empirických významů není idealitou species – „empiricky určená idea“ nemůže být na rozdíl od species nikdy dána na základě vnímání i fantazie zároveň. 4) Empirické významy charakterizuje podstatná horizontalita a neuzavřenost.

Z tohoto posunu jasně vyplývá, že Husserl v Log. zkoum. rozvíjel svou teorii významu výhradně ve vztahu k „čistým“ významům a závěry, k nimž takto dospěl, se pokusil zobecnit pro všechny významy vůbec. Nepřesvědčivost nauky o významu podstatně okazionálních a vágních výrazů spočívá právě v této neschopnosti zahlédnout specifickou povahu empirických významů v jejich odlišnosti od významů apriorních.

*

Sledovali jsme jednotlivé kroky, které Husserla vedly k zavedení noematického pojetí významu jako „kategoriální předmětnosti“ nebo „předmětu v tom způsobu, jak je znamenán“. Noematická sémantika byla zavedena jako korelativní doplněk k noetické teorii významu. Z hlediska popisu fenoménu smysluplného užití jazykového výrazu se však noematická sémantika jeví jako privilegovanější. Její základní devizou je to, že dokáže pozitivním způsobem objasnit vztah významu a „předmětu přímo“, a sice jako dvou navzájem odkázaných aspektů jedné a téže funkční souvislosti konstituce předmětu vůbec. Přesvědčivější je i pokud jde o pojetí ideality významu a jeho vystupování v souvislosti ideálního vědomí. Význam již není žádnou species, která se individualizuje v momentech aktu, nýbrž je ideálně-identickou jednotou, která vystupuje jakožto přísně jednota už každém jednotlivém individuálním aktu. Díky noematické perspektivě se Husserlovy také podařilo přistoupit diferencovanějším způsobem k rozdílu empirických a logicko-apriorních významů. Mezi noetickou a noematickou sémantikou existuje na druhé straně ale i podstatná shoda. Tato shoda se týká především základního pojetí souvislosti významového vědomí jako vědomí předmětu (objektivace). Dále se týká rozlišení „plného“ a „prázdného“ významu a pojetí „věta“ (nejobecnějšího pojmu významu) jako významového celku respektujícího zákony čistě-logické gramatiky.

2.2 NOVÉ ASPEKTY FENOMENOLOGIE JAZYKOVÉHO VYJADŘOVÁNÍ

Rozvrh noematické sémantiky a s ním spojené posuny v pojetí jazykového významu, jeho vztahu k předmětu a jeho ideality představují relativně samostatný aspekt vývoje Husserlova myšlení v námi sledovaném období, a proto jsme mu věnovali samostatnou část. Pro tento postup jsme se rozhodli i proto, že Husserlovu konsekventní formulaci noematického pojetí významu bylo možno sledovat na poměrně uzavřeném textovém okruhu Přednášek o teorii významu z r.1908 a badatelských rukopisů z let 1908-1911.

Cílem následující části je představit další klíčové aspekty Husserlova promýšlení fenoménu jazykového vyjadřování v letech 1901-1914. Husserl se k problematice jazykové vyjadřování tu a tam průběžně vyslovuje i v rámci svého hlavního výzkumu věnovaného otázkám teorie poznání a fenomenologické kritiky rozumu vůbec. Pro naše téma je ale zásadní ta okolnost, že zhruba od léta 1913 do léta 1914 v rámci rozsáhlého pokusu o přepracování a nové vypracování 6. Log. zkoum. uskutečnil Husserl celou řadu pozoruhodných a velmi detailních analýz, v nichž se vrátil k základním otázkám své fenomenologie „výrazu“, jako je otázka vědomí znaku, vymezení jazykových výrazů v protikladu k ostatním typům znaků, popis souvislosti „vyplněného“ vyjadřování, vymezení intencionálního výkonu vyjadřování aj. Právě tyto rukopisy, k jejichž vydání v edici *Husserliana* (svazky XX/1, XX/2) došlo teprve před několika lety, budou sloužit v této části naší práce za hlavní textový základ našich výkladů. Zohledníme ale i některé jiné badatelské rukopisy z doby před rokem 1913, které vydavatel obou zmiňovaných svazků připojil jako přílohy k hlavním textům, a v několika bodech se dotkneme i relevantních míst *Idejí I* a *Přednášek 1908*.

V prvním oddíle (2.2.1) se zaměříme na Husserlovy analýzy znakového vědomí a především fenoménu „odkazovací tendence“, který v tomto vědomí sehrává klíčovou roli. V dalším kroku (2.2.2) budeme sledovat to, jak Husserl v návaznosti na nové pojetí znakového vědomí dospívá k podstatnému zjednodušení a reinterpetaci svého modelu „vyplněné“ souvislosti vyjadřování, tj. vztahu výrazu k názorně představenému předmětu. V této souvislosti rovněž pojednáme otázku, v čem vlastně spočívá intencionální výkon vyjadřování. Posledním oddíle této části (2.2.3) představíme proměny, jimž dostalo Husserlovo pojetí problematiky vlastních jmen a výrazů emotivní a volní intencionality.

2.2.0 Rukopisy k přepracování a novému vypracování 6. Log. zkoum. 1913/14 – historický a systematický kontext

Historický kontext

Bezprostředně po vydání Idejí I roku 1913 se Husserl rozhodl vydat znovu svá Log. zkoum. V novém vydání chtěl v podstatě zachovat text 1. vydání a pouze na některých místech provést vylepšení, která měla původní text především „*podle možnosti přizpůsobit stanovisku Idejí*“ (Hu XVIII, 9; Předmluva k 2. vydání). Log. zkoum. byla v roce 1913 skutečně znovu vydána, ale ne úplná. Chybělo 6. zkoumání, k jehož 2. vydání v separátním svazku došlo teprve až v r. 1921. Husserl k tomu v předmluvě z října 1920 poznamenává: „*Předkládané nové vydání závěrečné části Logických zkoumání neodpovídá k mé lítosti ohlášení z Předmluvy, kterou jsem v roce 1913 připojil k druhému vydání 1. svazku. Byl jsem nucen rozhodnout se uveřejnit namísto radikálního přepracování, které bylo tehdy už z velké části vytištěno, text starý, pouze na několik místech podstatně vylepšený.*“ (Hu XIX/2, 533). V létě 1913 nechal Husserl vytisknout obtahy k 1. oddílu nového vydání 6. zkoumání, na nichž pak v rámci korektur provedl ještě mnohé změny. S výsledným textem byl ale natolik nespokojený, že jej koncem léta 1913 nechal stáhnout z tisku. Nové náhledy především na půdě teorie významu a soudu nutily Husserla vzdalovat se stále od původní koncepce: „*Nemohl jsem se spokojit s pouhou revizí 1. vydání dosud chybějícího 6. zkoumání. Rozsáhlé partie, které byly již v tisku, jsem musel dokonce dát stranou. Rozhodl jsem se, že místo takového fragmentárního díla napíši zcela nový svazek, který bude plně práv mých současných názorů, v nichž jsem pokročil o mnoho dále.*“ (dopis W. Windelbandovi z 9. dubna 1914; citováno v Předmluvě vydavatele in: Hu XIX, str. XXV, pozn. 4). Na konci roku 1913 a na jaře 1914 Husserl nakonec skutečně vypracoval zcela nový text 1., 3., 4. a 5. kapitoly původního 6. zkoumání. V předmluvě k rozvrhu 1. kapitoly, která v tomto novém vypracování nese název „*Výraz a znak*“, stojí: „*Namísto vylepšení původního uzavírajícího 6. zkoumání předkládáme v přítomném zkoumání zcela novou práci, která sdílí s 6. zkoumáním podstatné části textu, ale vypracovává je v jiné formě na základě zralejšího náhledu.*“ (Hu XX/2, 17) Kromě těchto několika rozsáhlejších textů, které mají podobu relativně uzavřených kapitol, vypracoval Husserl ale především řadu kratších rukopisů, které jsou cenným dokladem nesmírného úsilí, které vynaložil na nové promýšlení základních témat původního 6. Log. zkoum. Tyto texty, které jsou živým svědectvím myšlenkové práce, se Husserlovi nepodařilo systematicky uspořádat. Jejich upořádání do tematických celků, které budeme v naší práci více méně sledovat, je dílem teprve vydavatele obou zmíněných svazků edice *Husserliana*.

Systematický kontext

Husserlovo nové vypracování ohlašuje stejný základní cíl jako původní 1. vydání 6. Log. zkoum. Jde opět o fenomenologické „objasnění logického vědomí vůbec“ (Hu XX/2, 18). Tento pokus o objasnění logického vědomí vůbec orientují rukopisy 1913/14 stejně jako v Log. zkoum. primárně na vědomí vědecké. Podstatný rozdíl ve formulaci základního úkolu zkoumání oproti Log. zkoum. a Přednáškám 1908 spočívá ale v tom, že rukopisy 1913/14 si již plně uvědomují intersubjektívni kontext konstituce vědecké objektivitě a zohledňují tento aspekt v samotném východisku zkoumání: „Pojímáme-li ono ‚o sobě‘, jímž se vyznačují pravda a předmětnost, jako ‚o sobě‘ ve smyslu vědy, jedná se o výraz intersubjektivitě. Pravda o sobě, pravda ve smyslu vědy pak znamená to, že poznání a evidence ve všech svých stupních a úrovních (kam až právě ono ‚o sobě‘ sahá) jsou něčím takřikajíc intersubjektívni směnitelným. ... V této objektivitě, která znamená přesněji řečeno intersubjektívni kladení a vykazování bytí, je nám v přirozeném postoji dáno vše logické.“ (Hu XX/2, 18-19; text č. 2) Husserl je nyní také již mnohem všímavější k jazykovému charakteru tohoto intersubjektívni kladení vědecké a logické objektivitě: „Logično se tu podstatně dává v jazykové formě. Na ni je totiž vázána možnost dalekosáhlé intersubjektívni fixace logicky míněného jako takového, která je pak zase předpokladem pro intersubjektívni vědu s jejími metodami, intersubjektívni uskutečnitelnými (intersubjektívni ospravedlnitelnými, doplnitelnými, vyvratitelnými) tvrzeními – pretendovanými ‚pravdami‘.“ (Hu XX/2, 20) Rukopisy 1913/14 v této souvislosti vyslovují metodický požadavek, aby zkoumání začínalo vždy u těch „fenoménů, které jsou nám zprvu dány“, třebaže tyto fenomény mohou být „fenomenologicky mimořádně komplexní a komplikované“ (Hu XX/2, 23). Za východisko „objasnění logického vědomí“ je proto přijat konkrétní a neredukovaný fenomén vědeckého myšlení a poznání v rámci intersubjektívni jazykově-komunikačníc souvislostí: „Tím prvním pro nás tím bude muset být nikoli myšlení bez jazyka (das sprachlose Denken), nýbrž myšlení výrazové (ausdrückliche Denken).“ (Hu XX/2, 22). Zkoumání má dále postupovat formou „dekonstrukce (Abbau) vyšších vrstev“, a takto pronikat k „jaderným vrstvám“ (Hu XX/2, 23-24). O tom, co je a co není na komplexním fenoménu výrazového myšlení a poznání podstatné, se tedy nesmí rozhodovat předem, na základě nekriticky přijatých předpokladů, nýbrž je třeba vyjít od konkrétního komplexního fenoménu a dekonstruovat jej detailními analýzami vrstvu po vrstvě.

Intersubjektívni-jazyková souvislost vědeckého myšlení je tedy v rukopisech 1913/14 brána s podstatně větší vážností než v Log. zkoum. Uvidíme ale, že Husserl ale přesto nadále

trvá na svém základním přesvědčení, totiž že podstatu logického myšlení a vědeckého poznání je možno nakonec zkoumat v abstrakci od všech intersubjektivně-jazykových souvislostí, ba dokonce že v této abstrakci se hledaná podstata nabízí ve své původní čistotě a jasnosti. Husserl proto navazuje úvahou, která je nám již dobře známa z kontextu Log. zkoum (byť s náznakem jistého váhání, které anticipuje směr, jímž se již brzy Husserlovo myšlení definitivně): Východisko u zkoumání komplexního fenoménu intersubjektivně-jazykové souvislosti je východiskem přirozeným, nikoli však nutným. Věda je vázána na intersubjektivně-jazykový rámec jen jako faktum, tedy ve své faktické realizaci, nikoli svou ideální podstatou. Právě fakt vědeckého poznání je ale tím, co je nám zprvu dáno, je „tím prvním pro nás“, a proto má sloužit jako východisko analýz jeho fakticky obvyklá, intersubjektivně-jazyková forma: „*Věda je zprvu faktem, shledáváme jako fakt to, že existují systémy intersubjektivně verifikovatelného poznání, intersubjektivně uchopitelných pravd. Ale snad můžeme myslet zkoumající a poznávající já jako oddělené od faktu komunikativní souvislosti poznávajících duchovních bytostí; možná že pravda, věda o sobě si pak v příslušných mezích podrží ještě dobrý smysl, snad i smysl radikálnější, neboť tento smysl je intersubjektivním smyslem podstatně předpokládán.*“ (Hu XX/2, 20) „Teprve pokud vyjdeme od tohoto komplexního, ale pro analýzu upřednostněného případu, budeme moci zkoumat téma jazyka-prostého myšlení, které vylučuje veškerou intersubjektivitu, a budeme pak moci vůbec přibrat do úvahy druhy vědomí, které se rozmanitě spojují s jazykovými složkami ..., avšak na druhé straně mohou vystupovat i bez těchto souvislostí. Takto budeme tedy postupovat. Zaměření na cíl, jímž je porozumění smyslu a výkonu logického poznávání, vyjdeme od promluv, provedeme nejprve analýzu jazyka, ale odtud budeme vedeni dále k analýze myšlení, a odtud dále, za účelem objasnit podstatné vztahy mezi myšlením a názorem, k analýze funkcí vyplnění a evidence“ (Hu XX/2, 22). Logično, myšlení, poznání to vše je podle Husserla principiálně oddělitelné od intersubjektivních a komunikativních souvislostí jako „*vnějších vrstev*“ (Hu XX/2, 24), které jsou pro nás fakticky tím nejbližším. Pokud od těchto vrstev abstrahujeme, vystoupí před náš pohled „*jaderné vrstvy ..., které je možno podrobit samostatnému zkoumání*“ (Hu XX/2, 24). „Vše, co fenomenologicky náleží k vyjadřování a výrazu potud, pokud slouží intersubjektivnímu dorozumívání, intersubjektivnímu poznání a vědě, a vše, co spolu s tím poskytuje větám, pravdám, evidencím, zdůvodněním atd. charakter intersubjektivně konstituované předmětnosti, může být vyloučeno. Zbudou tak podstatné obsahy, které patří na jedné straně k ideálně možným případům, kdy výrazy a výrazové myšlení vystupují fenomenologicky bez jakékoli charakteristiky, která by odkazovala na intersubjektivní funkci, a které se na druhé straně nacházejí jako nutné jádro

ve všech případech intersubjektivní funkce, na nichž může a musí být vykááno právě to jaderné, totiž primární podstata výrazového myšlení a výrazové myšlenky, a odtud myšlení a myšlenky vůbec“ (Hu XX/2, 24).

2.2.1 Fenomén pravého značení a specifický charakter jazykových znaků

Cílem této části je představit proměnu Husserlovy teorie znaku, k níž došlo při revizi 6. Log. zkoum. v letech 1913/14. V rukopisech 1913/14 se Husserl stejně jako v Log. zkoum. pokouší vymezit fenomén jazykového vyjadřování pomocí jeho odlišení od ostatních typů znakového vědomí. Oproti Log. zkoum. projevují ale rukopisy 1913/14 podstatně diferencovanější přístup ve vztahu k fenomenální příbuznost jazykových znaků a ostatních „pravých znaků“, jako jsou signály, dopravní značky, záměrná gesta, rozlišující známky apod. Husserl proto nejprve vypracovává precizní fenomenologickou charakteristiku „pravých znaků“ v jejich odlišení od „nepravých znaků“, jakými jsou pouhá znamení (poukazy, symptomy, indicie, příznaky atd.). Jako klíčový a specifický prvek „pravého znakového vědomí“ se ukáže fenomén „odkazovací tendence“, která vytváří spojení mezi vědomím znaku samého a vědomím označovaného.

a) Rozdíl pravých znaků a pouhých znamení

Poukazování (Anzeige) jako přirozený vztah motivace na základě věcné souvislosti X pravé značení jako záměrně ustavený vztah nezávislý na jakékoli věcné souvislosti

Vztah mezi znamením, příznakem (Anzeichen) a tím, na co je jím poukazováno, je v rukopisech 1913/14 pojímán v souladu s 1. Log. zkoum. jako vztah motivace na základě věcné souvislosti. Přesvědčení s charakterem empirické jistoty či pravděpodobnosti, které máme o existenci předmětu či stavu věcí A, motivuje přesvědčení o existenci předmětu či stavu věcí B. Vztah motivace je přitom založen na věcné souvislosti: „Z noetického hlediska je to jednota vědomí, v němž kladení bytí A motivuje kladení bytí B. Z noematického hlediska ... zde nacházíme: Je A, tedy je B.“ (Hu XX/2, 79). „Charakteristickým rysem poukazování je to, že jsme na základě věcné souvislosti bezprostředně odkazováni z A (být A) na B (být B)“ (Hu XX/2, 82; text č. 3, asi duben 1914). V mnoha případech poukazování je tato zakládající věcná souvislost přirozenou kauzální souvislostí jako např. oheň – kouř, zvěř – stopa, vítr – pohyb větví atd. Může se ale jednat i o vztah části a celku. Husserl dále zdůrazňuje, že jednota vědomí, která vzniká prostřednictvím motivace mezi přesvědčením o existenci znamení a přesvědčením o existenci toho, na co je jím poukazováno, nemá nikdy charakter explicitního úsudku, např. kauzálního úsudku, v němž na základě souzení příčiny „je A“ soudíme následek „tudíž je B“. Přejít od znamení k poukazovanému je vždy bezprostřední. Od názorného vědomí „je A“ vychází jakoby bezprostřední poukaz k přesvědčení „je B“.

Vztah, který Husserl nyní nazývá jako „pravé značení“, se oproti tomu vyznačuje tím, že není založeno na žádné věcné či přirozené souvislosti. Oba póly vztahu, východisko (znak)

a cíl (označované) spolu z věcného hlediska nemusejí mít vůbec nic společného. Např. uzel na kapesníku, který mě má upamatovat na to, že chci napsat dopis svému bratrovi, nemá z věcného hlediska nic do činění s tím, pro co slouží jako znak. Při pouhém pohledu na uzel na kapesníku nemohu nikdy bezprostředně „vidět“, že mám v úmyslu napsat dopis bratrovi: *„To, co zde spojuje oba členy znakového vztahu a vytváří jejich podstatný charakter, není vztah bezprostředního odkazování, který by byl fundován ve věcné motivaci“* (Hu XX/2, 81-82).

Husserl uvádí rovněž argument, který se objevil již v Log. zkoum. a sehrál tam zásadní roli v důkazu, že výrazová funkce jazykových znaků se nekryje s poukazovou funkcí, kterou plní výrazy v intersubjektivní komunikaci. Pro poukazovou motivační souvislost je podle Husserla konstitutivní kladení existence obou členů vztahu, jako motivant i jako motivované může fungovat jen to, co si uvědomuji jako existující. U pravého označování je naopak charakter kladení u obou pólů vztahu irelevantní – vztah pravého značení se konstituuje i tehdy, když znak a označované nejsou kladeny jako existující (když jsou např. představovány ve fantazii): *„...není tomu tak, že by vědomí B ve formě tematického prožívání bylo motivováno ve vědomí A, tak jako je mi třeba zakoušení A a uchopování existence A ... motivem pro existenci či budoucí výskyt B. Motivace tu vychází z A či z uchopované existence A. Ale to zde nepřipadá v úvahu. Nepřicházejí tedy v úvahu případy onoho druhu, jako když přítomná situace probouzí očekávání něčeho, co přijde ...“* (Hu XX/2, 192-193; text č. 12).

Co je tedy základem vztahu pravého značení, není-li to věcná či přirozená souvislost mezi póly tohoto vztahu? Na čem je založeno to, že od znaku přecházíme k označovanému? Husserl navrhuje následující: Základem přechodu od znaku k označovanému je okolnost záměrného ustavení znakového vztahu, tj. skutečnost, že jistému předmětu či stavu věcí byla jistým subjektem udělena funkce označovat něco jiného. Když např. zavádím pro svou vlastní potřebu nějaký „upomínací znak“ (uzel na kapesníku apod.), vybírám či vytvářím nějaký předmět či stav věcí s tím záměrem, aby mě upomínal na něco jiného. Rozhodl jsem, chci, aby předmět či stav věcí „A“ pokaždé, když se s ním později setkám, sloužil k přesunutí mého zájmu ze sebe sama na něco jiného, na nějaké „B“: *„Chci, abych při vnímání předmětu A či při vzpomínání, při vědomí s charakterem víry (kladoucí víry), v němž je mi dáno A, myslel na B. Chci a mohu učinit, aby výskyt vědomí A, vědomí, v němž je A uvědomováno jako jsoucí, byl spojen s tendencí směrem k vytvoření vědomí ‚je B‘ ... Mohu učinit, aby pro mne nějaký předmět, např. strom v této zahradě, fungoval jako znak upomínající na nějakou skutečnost, na to, že jsem se rozhodl být od nynějška jiným člověkem. Mohu udělat uzel na kapesníku se záměrem, aby tak vznikla upomínací známka, která má určitý ‚význam‘. Tato známka*

vystupuje nyní ve vědomí se svým odkazovacím charakterem. ... Má přitom zároveň charakter účelově ustaveného znaku (upomínající známky). Tendence vystupuje jako ustavená, nebo jinak řečeno odkazování a přecházení k tomu, na co je odkazováno, a mínění, které je v něm završováno, zde figurují jako ‚odpovídající‘ předchozímu vědomému rozhodnutí, na které si nyní vzpomínáme, fungují jako vyplnění vůle.“ (Hu XX/2, 81). Pro pravé znaky a vztahy pravého značení je tedy podle Husserla zásadní to, že jsou ustaveny na základě předchozího záměrného volního rozhodnutí: „Všechny pravé znaky pocházejí z takové zavazující, od subjektů vycházející povinnosti (Sollen) ... Tato povinnost (či jakékoli chtění) u poukazujících znamení přirozeně chybí“ (Hu XX/2, 97; příloha VII).

Zde je však třeba zamezit možnému nedorozumění: Je-li vztah pravého značení určen jako odlišný od vztahu pouhého poukazování tím, že spočívá na záměrném ustavení nějakým subjektem, zatímco onen druhý vztah je založen na věcné či přirozené souvislosti, mohl by se nabízet závěr, že rozdíl pouhých znamení a pravých znaků je v podstatě rozdílem přirozeného a umělého původu znaků. Proti takovému pojetí lze uvést mnohé protipříklady. Např. větrná korouhvička může plnit funkci pouhého znamení aktuálního směru větru. Díváme se na ní a jsme bezprostředně motivováni k přesvědčení o vanutí větru určitého směru. Přesto se ale jedná o předmět, který byl někým vyroben a záměrně připevněn na věž s tím úmyslem, aby fungoval jako znamení aktuálního směru větru. Přirozená, věcná souvislost byla a je záměrně využita k plnění funkce znamení, a máme zde tedy co do činění se záměrně vytvořeným, tedy uměle vzniklým znamením (Hu XX/2, 97). Stejně tak je na druhé straně možné, aby přirozená věcná souvislost byla využita k plnění funkce pravého značení. Levandule v zahrádce našeho domu se přirozeným způsobem podobá levandulím na provensálských polích. Pro mne ale tato levandule v zahrádce našeho domu slouží jako upomínací znak na provensálská levandulová pole, která jsem viděl na dovolené před několika lety. Máme zde tedy co do činění s přirozeně vzniklým pravým znakem (srov. Hu XX/2, 125). Je třeba připustit, že případy přirozených pravých znaků by bylo možno interpretovat i tak, že přirozená souvislost mezi znakem a označovaným je zde pouze náhodná a že nemá konstitutivní význam pro vztah pravého značení jako takový. Věcný vztah a pravý znakový vztah by tak byly pouze paralelní a podstatně nesouvisející, takže by zůstávalo specifikem pravého znaku to, že je ustaven na základě požadavku určitého subjektu. Případy umělých znamení ale představují větší problém. Jestliže zjevně existují znamení, která byla ustavena či vytvořena výlučně díky záměru určitého subjektu, nemůže rozdíl mezi pravými znaky a pouhými znameními spočívat v okolnosti jejich přirozeného, či naopak záměrného původu.

Rozdíly způsobů vědomí při přechodu od „východiska“ k „cíli“

Kritérium rozlišení znamení a pravých znaků nemůže podle Husserla spočívat v rozdílu vlastností či okolnostech vzniku určitých předmětů či stavů věcí, nýbrž musí spočívat v rozdílech aktuální funkce, kterou pro nás určité předměty či stavy věcí plní. Rozdíl mezi poukazy a pravými znaky je tedy stejně jako v Log. zkoum. pojímán výhradně jako rozdíl funkční. Rozhodující slovo musí proto podle Husserla náležet popisu rozdílných způsobů vědomí přechodu od východiska k cíli, od znaku k označovanému, resp. od poukazu k poukazovanému.

Modus vědomí, kterým se vyznačuje vztah pravého značení a kterým se odlišuje od vztahu pouhého poukazování, charakterizuje Husserl jako „pomocí znaku něco mínit“. Ve vědomí pravého znaku „něco míníme“, zatímco ve vědomí pouhého značení jakoby „něco vidíme“, „něco odezíráme“: „*Ve vlastním vědomí poukazu, v němž nějaké existující A funguje jako znamení, máme uchopování A, ale speciálně modifikované: během uchopování A okamžitě vyráží intencionální tendence k tomu, že je B, a to takovým zvláštním způsobem, že ,na 'faktu, že je A, ,zakoušíme', že je B, z bytí A ,odezíráme' bytí B ... Na druhé straně toto ,zakoušet na', ,odezírat z', ,vidět na', ,poznávat z', ,být tím odkázán na' není totéž jako ,mínit tím' či uchopovat, či rozumět ve smyslu ,být tím míněn*“ (Hu XX/2, 79-80). Klíčová otázka proto musí znít: Jak se liší ono „pomocí znaku něco mínit“, které je uskutečňováno ve vědomí pravého značení, od onoho „na znamení cosi odezírat“, které je uskutečňováno ve vědomí pouhého značení? Husserl vyzdvihuje dva základní rozdíly: 1) rozdíl ve způsobu uchopování prvku, který stojí v pozici „východiska“ toho kterého vztahu, 2) rozdíl zprostředkujícího vědomí mezi „východiskem“ a „cílem“ toho kterého vztahu.

Ad 1) Ve vědomí poukazu vystupuje znamení zprvu jako cílový bod našeho zájmu, je explicitním tématem naší pozornosti. Věcná souvislost, která existuje mezi poukazujícím a poukazovaným předmětem či stavem věcí, následně působí, že jsme bezprostředně motivováni k přesunutí naší pozornosti na druhý předmět či stav věcí. Této motivující tendenci obvykle pasivně podléháme a svou pozornost skutečně přesouváme. Předmět fungující jako znamení je nyní vědomý v roli motivujícího či poukazujícího pozadí.

U pravých znaků je tomu podle Husserla ale jinak. Naše pozornost je od počátku tematicky zaměřena na označované, v žádném momentu celého procesu pravého značení nevystupuje znak jako vlastní téma pozornosti, nýbrž naopak je od počátku uvědomován čistě jako průchozí prostředek: „*Je uskutečňováno vědomí znaku, ale toto vědomí má pouze charakter průchodu, není uskutečňováno tematicky.*“ (Hu XX/2, 205; text č. 13). Pravý znak je vždy vědomý jen „*jako ,prostředek', jako ,pouhý most', jehož prostřednictvím má být*

dosáženo ... toho, za čím znak míří“ (Hu XX/2, 86). K podstatě pravého značení tedy podle Husserla patří, že znak od samého počátku neupoutává náš zájem, nýbrž funguje jen jako prostředek průchodu či jako most k označovanému (Hu XX/2, 93; text č. 3).

Ad 2) Kromě odlišného způsobu uchopování výchozího pólu spatřují rukopisy 1913/14 rozdíl mezi pravými znaky a znameními především v odlišném způsobu vědomí momentu, který zprostředkovává mezi východiskem a cílem. Pravým znakem je něco míněno, něco sdělováno, rozumění pravému znaku je jakoby rozuměním sdělovanému mínění. Rozumět znamená oproti tomu znamená „něco vidět“, „něco odezírat“ (srov. Hu XX/2, 80; text č. 3). Tento rozdíl lze dobře ilustrovat na případech, v nichž identický předmět či stav věcí slouží jednou jako pouhé znamení, podruhé jako pravý znak. Např. mrkání oka druhého člověka může za určitých okolností fungovat jako pouhé znamení, ale za jiných okolností jako pravý znak. Rozdíl těchto dvou případů lze popisovat jak z perspektivy toho, kdo znak či znamení „vysílá“, tak z perspektivy toho, kdo znak či znamení s rozuměním „přijímá“. Rozhodující je přitom podle Husserla rozdíl aktivity a pasivity.

Z perspektivy adresanta je možno říci, že mrkání vyvolané např. neurotickým tikem nevyžaduje žádný aktivní výkon vědomí, zatímco mrkání vysílané jako pravý znak (např. v mimoverbální komunikaci) je pravým znakem jen potud, pokud je jím něco aktivně intendováno, tj. pokud má adresant v úmyslu tímto znakem něco označit či sdělit. Vysílání pravého znaku podle Husserla nutně předpokládá záměrný, aktivní, volní výkon vědomí adresanta. Každé nezáměrné mluvení, tak jako veškerá nezáměrná gesta a mimika náležejí v rámci této klasifikace mezi pouhá znamení. Rukopisy 1913/14 v tomto ohledu sice stvrzují názor úvodních paragrafů 1. Log. zkoum., avšak na rozdíl od Log. zkoum. nevyklučují možnost záměrné gestikulace a mimiky, jejíž znaky pak klasifikují jako znaky pravé.

Z perspektivy adresáta lze příklad s mrkáním oka popsat následovně: Pokud mrkání druhého člověka pojmám jako pouhé znamení, nechávám se pasivně vést procesem motivace, který je iniciován díky vjemu znamení. Tento proces dosahuje svého cíle v tom, když jsem pasivně přiveden ke kladení poukazovaného (např. faktu, že tento člověk má nějakou neurotickou poruchu). Jestliže ale mrkání druhého člověka pojmám jako pravý znak, uskutečňuji aktivní výkon vědomí, uchopuji znak v jeho specifické značící funkci a uskutečňuji tak ono „něco pomocí znaku mířit“, které s tímto znakem spojil ten, kdo jej v jeho funkci ustavil (např. míním, že druhý mně vnímá jako sympatáka).

b) Odkazovací tendence jako konstitutivní složka vztahu pravého značení

Ukazuje se tedy, že rozdíl vědomí pouhých poukazů či příznaků a vědomé pravých znaků spočívá v tom, že v prvním případě se odehrává určité pasivní, bezprostřední „odezírání něčeho“, v němž je výchozí prvek zpočátku tématem pozornosti, zatímco v druhém případě je uskutečňováno určité aktivní „mínění něčeho“, v němž výchozí prvek hraje od počátku roli netematického průchozího momentu. Rukopisy 1913/14 se ale nespokojují s naznačením tohoto rozdílu způsobů obou vědomí a podrobují detailní analýze fenomén onoho „něco pomocí znaku mínit“, kterým se vyznačuje vědomí všech pravých znaků. Husserl v této souvislosti odhaluje nezbytný moment „odkazovací tendence“ či „povinnostní tendence“ a charakterizuje jej jako centrální konstitutivní aspekt každého vědomí přechodu od pravého znaku k jeho označovanému.

Netematické mínění znaku – odkazovací tendence – tematické mínění označovaného

Fenomenologický popis komplexní souvislosti pravého značení vyžaduje důsledné rozlišení všech do této souvislosti zapojených intencionálních vrstev. Z toho, co bylo výše řečeno, by mělo být již zřejmé, že souvislost pravého značení podle Husserla nutně zahrnuje ne-tematickou intenci na znak sám a tematickou intenci na označované. Jaký moment je ale zodpovědný za přechod mezi těmito dvěma intencemi?

Rukopisy 1913/14 přesvědčivě prokazují, že kromě ne-tematické intence na znak a tematické intence na označované musí být v souvislosti pravého značení nutně zapojena ještě jedna intencionální vrstva, kterou nelze redukovat na ani jednu z obou zbývajících: „*Uchopuji znak, abych tak dospěl k označovanému, v představě následuji tendenci, a sice povinnostní tendenci (Sollenstendenz), která se završuje v tematickém uskutečnění vědomí na pravé straně ... V představování A je implikována působící povinnost (wirksames Sollen) vyžadující ‚tematické‘ představování B. Tak je A a B sjednoceno. V představě A je zakořeněna ‚tendence‘, je tu zakořeněna intence přechodu k tematickému mínění B, nikoli však libovolná tendence přechodu, nýbrž něco jako povinnost“ (Hu XX/2, 194; text č. 12, asi leden-březen 1914). Netematická intence na znak není s tematickým vědomím označovaného spojena bezprostředně. Nezbytnou zprostředkující roli hraje „odkazující tendence“ či „intence k přechodu“. Ve vztahu k jazykovým výrazům, jako speciálnímu typu pravých znaků, to vyjadřuje Husserl následovně: „*to, co připojuje míněný smysl k slovnímu znění a přiřazuje jej k němu jako ‚jím‘ míněný, je nikoli sama významová intence ve smyslu aktu, který propůjčuje slovnímu znění smysl, jenž je jeho pomocí míněn, ..., nýbrž jistá intencionální spojovací forma. Znamenání ve smyslu odkazování není znamenáním ve smyslu mínění, které se**

uskutečňuje ‚pomocí‘ slova a ve kterém žijeme, když vyhovující tendenci prvního odkazování klademe tematicky nikoli slovo, nýbrž souzené.“ (Hu XX/2, 163-164)

Vedle ne-tematické intence na znak sám musíme tedy podle Rukopisů 1913/14 rozlišovat ještě dva navzájem neredukovatelné momenty pravého značení: 1) odkazovací tendenci, 2) tematické vědomí označovaného (srov. Hu XX/2, 196). Pro odkazovací tendenci či intenci k přechodu k tematickému mínění používá Husserl také označení „signitivní intence“, v protikladu k intenci tematického mínění jako „signifikativní intenci“. Specifickým výkonem odkazovací tendence, který nespadá do kompetence žádného ze zbývajících dvou momentů, je odvádění vědomí od znaku samého ve smyslu přechodu k uskutečnění tematického vědomí označovaného. Odkazovací tendence má díky svému specifickému intencionálnímu výkonu, také svůj specifický způsob završování – završuje se díky uskutečnění *„tematického koncového vědomí“* (Hu XX/2, 196). Tematické koncové vědomí označovaného má v tomto smyslu zvláštní roli, protože je samo o sobě již vyplněním odkazovací tendence (srov. Hu XX/2, 200). Pokud se ale jedná o vědomí s formou nenázorného, prázdného mínění, pak je samo rovněž intencí, která „usiluje o vyplnění“ a tohoto „vyplnění“ či „nasycení“ dosahuje teprve v mínění označovaného v modu názorného aktu.

Odkazovací tendence se tak ukazuje jako nezbytná složka vztahu pravého značení vůbec. Právě ona je tím, co plní funkci „spojující vrstvy“ mezi vrstvou vědomí znaku a vrstvou vědomí označovaného. Nevíme zatím ale nic o statutu této tendence. Jedná se o samostatný akt? Pozice rukopisů 1913/14 je poněkud nejednoznačná. Husserl nejprve jasně odmítá pojetí pravého značení jako komplexu tří aktů spojených vztahy fundace, ale připouští možnost hovořit o odkazovací tendenci jako o aktu: *„Odkazování je dvoustranný, nesamostatný akt: je to sice akt, ovšem nesamostatná forma aktu, v níž se konstituuje ona nesamostatná forma jednoty znaku a označovaného“* (Hu XX/2, 164). Odkazovací vrstva pravého značení je takto nesamostatná proto, že na jedné straně musí vycházet z aktu názorného vědomí znaku, a na druhé straně se musí završovat v aktu tematického mínění označovaného. Jinak by byla neuskutečnitelná. Odkazovací tendence *„nejdou ničím pro sebe, existují pouze jako přechodové intence“* (Hu XX/2, 298; text č. 17). Intencionální výkon odkazovací tendence se plně vyčerpává zprostředkováváním vztahu mezi vědomím znaku a vědomím označovaného. V dalším postupu úvahy Husserl ale dospívá k závěru, že odkazovací tendence nemůže být pojímána ani jako akt, a charakterizuje ji nakonec jako *„intencionální formu spojení“*: *„intencionální ‚odkazování‘ je ... forma spojení. Zajisté je to intencionální vrstva, není to však možný ... akt“* (Hu XX/2, 298). Ani označení „intence“

nemůže proto odkazovací tendenci náležet v přísném smyslu intencionálního aktu, ve smyslu „cogito“. Jako intenci ji lze označit jedinečně v širokém a vágním smyslu, v němž lze nazývat intencemi všechny rozmanité fenomény vědomí, které se vyznačují charakterem tendence, směřování či usilování.

Odkazovací tendence jako tendence povinnosti (Sollenstendenz)

Rukopisy 1913/14 ale prohlubují fenomenologickou charakteristiku vědomí pravých znaků o ještě další zásadní aspekt. Husserl si všímá toho, že odkazovací tendence má charakter požadavku či povinnosti (Sollen)¹⁴⁴, a to hned ve dvojím smyslu: 1) ve smyslu povinnosti používat znak výhradně jako most či průchod, 2) ve smyslu povinnosti přecházet od znaku k mínění označovaného. Původem tohoto charakteru povinnosti je podle Husserla předchozí ustavující „chtění“ či „vůle“, jak jsme se již výše zmínili v souvislosti s odlišením pravých znaků a pouhých znamení či příznaků: „*prostřednictvím záměrného ustavení ‚upomínání se na‘ a tendence přechodu k ‚předmětu upomenutí‘ jako k mému výlučnému tématu, požaduji sám od sebe (mir zumute), abych od této chvíle používal Z jako prostředek pro tematické vědomí B a abych od této chvíle (bude-li k tomu dán podnět) mínil B.*“ (Hu XX/2, 84) „*Chci, aby A od této chvíle hrálo roli Z, které je spojeno se specifickou tematickou tendencí, s vědomím, že Z čili A má fungovat pouze jako prostředek, že je zde jen k tomu, aby probouzelo a uskutečňovalo tematické vědomí B.*“ (Hu XX/2, 85) Když pojímám určitý předmět či stav věcí jako pravý znak, který mne má např. upomenout na nějaký jiný předmět či stav věcí, vyhovuji tím jako by požadavku předchozího svého chtění, jímž jsem tento znakový vztah ustavil: „*prve jsem znakový vztah ustavil, nyní se chovám jako ten, kdo ‚rozumí‘, tj. ten, kdo akceptuje požadavek a spolu s tím následuje ustavenou tendencí*“ (Hu XX/2, 83).

¹⁴⁴ Charakteristika odkazovací tendence znaku jako svého druhu požadavku (Sollen) je obsažena již v Husserlových Göttingenských Přednáškách k teorii soudu z r. 1905: „*Se slovem je spojena takřikajíc tendence převádět náš zájem k znamenatému předmětu; slovo odvádí zájem od sebe sama a směřuje jej k znamenatému. Nalézáme tuto tendenci, jakmile se pokusíme zaměřit pozornost na slovo samo, pocítujeme odpor, požadavek ukazující jinam. Toto odkazování od sebe pryč směrem k znamenatému není nějakým skrytým psychologickým faktem, nýbrž fenomenologicky vykazatelným momentem v prožívání.*“ (Hu Materialien V, 69) Explicitně pak o tomto fenoménu pojednávají Přednášky 1908, které jej Husserl zasazuje do kontextu analýzy modů pozornosti: „*Vědomí slova má zjevně tu funkci, že nezadržuje primární ‚zaměření pozornosti‘ (Bemerken), které je v něm uskutečňováno, nýbrž převádí je k současně probuzenému vědomí významu. Ale nejen to. ... k fenomenologické podstatě slova náleží odkazovací tendence, požadavek (Sollen), který odkazuje na znamenaté a v něm se završuje ... Cítíme, jak slovo odkazuje na věc, žádá se od nás (wir sollen), abychom žili ve vědomí významu a věnovali mu svou pozornost. ... primární zaměření pozornosti (Beachten) na slovo přechází – a sice jako vyplnění tendence, požadavku – v tematické mínění věci, a to v médiu významového vědomí. Slovo je tu jako ukazatel, od něj vychází odkazující paprsek mínění, který se završuje ve znamenaté věci: ‚verbální intence‘ se vyplňuje. Tato verbální intence je tendencí a její vyplňování je analogické k vyplňování ostatních tendencí, např. tendencí vůle. Verbální intence je vyplněná právě tehdy, když slovo plní svou normální funkci.*“ (Hu XXVI, 22-24)

Subjektem, který ustavuje pravý znak, přitom vůbec nemusí být individuální subjekt, nýbrž může jím být i společenství subjektů, ba dokonce anonymní subjekt či anonymní společenství subjektů. Např. všechny konvenční znaky jsou v tomto smyslu založeny na požadavku intersubjektivní instance. Důležitou okolností pravého znakového vědomí je dále to, že původní ustavující chtění si nemusíme vždy znovu zpřítomňovat, ba dokonce že za normálních okolností nic takového vůbec nečiníme. Znaky používáme za normálních okolností habituálně, požadavek odkazovací tendence je pro nás něčím, na co jsme navyklí, co máme zažito: „*když už se znak zažil ve smyslu, který odpovídá této vůli, plní nadále svou funkci, aniž by se opíral o znovuožívající intenci vůle, o kladení požadavku*“ (Hu XX/2, 85), „*pokud znak ustavený ve smyslu tohoto požadavku užívám habituálně, může myšlenka na požadavek odpadnout či alespoň zcela ustoupit do pozadí*“ (Hu XX/2, 84). Přechod od znakového předmětu k mínění označovaného proto běžně neprožíváme jako vědomé plnění nějaké povinnosti, ani jako vědomé vyhovování nějaké vůli: „*nikdo (žádná osoba, žádný subjekt) ode mě nyní nic nežadá ...; znak tu stojí ... sám od sebe jako nositel určitého požadavku, totiž požadavku, který klade sám od sebe*“ (Hu XX/2, 86). Odkazovací tendenci lze tedy s ohledem tyto na normální případy užití znaku charakterizovat jako zvykovou tendenci k tematickému mínění označovaného: „*Habituální znak je sám od sebe nositelem praktického požadavku, a sice požadavku neosobního, který již ve vědomí nerealizuje předchozí vůli. Místo abych kladl sám sobě požadavek či místo aby mi jej kladl někdo jiný, klade mi požadavek znak sám, a klade mi jej čistě sám od sebe a ne jen jako korelát požadavku osobního.*“ (Hu XX/2, 86)

Odkazovací tendence pravých znaků v odlišení od jiných druhů tendencí

Rukopisy 1913/14 pojmají odkazovací tendence jako speciální případ rozsáhlé třídy „tendencí“ vůbec, a proto Husserl klade důraz mimo jiné i na to, aby odkazovací tendence byly ve své specifičnosti jasně odlišeny od ostatních druhů tendencí, zejména tendencí s charakterem asociace. Tento rozdíl je pro Husserl zásadní především s ohledem na charakteristiku znakové funkce jazykových znaků: „*Bereme-li slovo tak, jak je uvědomováno v uskutečňování smyslu, pak tendence, které vcházejí do smyslu, nejsou tendencemi asociálními*“ (Hu XX/2, 169; text č. 9). Rukopisy 1913/14 si ale uvědomují, že má-li být odkazovací tendence jazykových znaků přísně odlišena od tendencí asociálních, je nutné abstrahovat od všech „*faktických souvislostí aktuální promluvy*“ (srov. Hu XX/2, 167). Pokud jsou totiž faktické souvislosti promluva zohledněny, je asociální pojetí vztahu jazykového značení v určitém ohledu zcela oprávněné, neboť zahrnuje 1) asociální tendence či intence

jazykového zvyku, 2) asociační tendence či intence směřující z části promluvy na její očekávatelný celek.

Ad 1) „*zpravidla a u všech slov určitého ‚jazyka‘ náležejí slovům intence jazykového zvyku (Sprachüblichkeit), a ty spojují slova a ‚jejich‘ významy, které jim podle jazykového zvyku patří. Tyto intence jsou asociační a nadto praktické.“ (Hu XX/2, 169-170). Husserl je přesvědčen, že to, co je v tomto případě asociováno se slovem, není význam sám, nýbrž prostý empirický fakt, že to a to slovní znění je v příslušném jazykovém společenství užíváno tak a tak, za těch a těch okolností: „*Slova mají svůj jazykově obvyklý význam, tj. jsou apercipována jako intersubjektivně srozumitelné jednoty, a to nás přivádí k faktu užívání takových slov v takových významech. Přirozeně zde hraje svou roli asociace. Když užívám určité slovo, jsem upomínán na jiné analogické případy jeho užití, na různé případy, kdy toto slovo bylo užito ve stejném smyslu ... Avšak takto charakterizovaný vztah slovního znění a významu není oním specifickým rysem, v němž tkví podstata vztahu slovního znění a významu a jenž je tím, co je na tomto vztahu nejpodstatnější (Hu XX/2, 170). „*Slovní znění ... na sobě nese určitý intencionální poznatkový charakter (Erkenntnischarakter), který ukazuje do ... rozsahu jazykového společenství a vyplňuje se pomocí zpřítomnění dokládajících příkladů z tohoto rozsahu, tedy příkladů dokládajících to, že s tímto jménem bylo ve vzájemné komunikaci při manifestaci (Kundgabe) a přijetí manifestace (Kundnahme) naloženo nebo ještě bude naloženo tak, jak je běžně zvykem (gemeinüblich verhandelt wird)*“ (Hu XX/1, 84; text č. 2) Každé slovo se ve faktické promluvě spojuje tímto způsobem s intencí či tendencí jazykového zvyku. Tato tendence či intence se vyplňuje tehdy, když získáme jistotu o faktu, že dané slovo je v daném jazykovém společenství skutečně užíváno tak a tak, a ne jinak. Pokud chceme takto „přivést k vyplnění“ zvykovou intenci např. jistého geografického označení, „*musíme se ptát těch, kteří toto slovo užívají, musíme se např. přesvědčit o tom, že příslušné místo je v příslušném národu a zemi skutečně takto označováno atd.*“ (Hu XX/1, 84; text č. 2). Husserl je ale právě pevně přesvědčen, že tyto intence jazykového zvyku „*se podstatně liší od významové intence*“ a že je proto lze vyloučit z analýzy významové funkce jazykových znaků (Hu XX/1, 84; text č. 2).**

Ad 2) V souvislosti faktické promluvy vystupují kromě asociačních odkazů na „fakt běžného užití“ ještě další druhy asociačních odkazů. Husserl mezi nimi vyzdvihuje fenomén asociačního odkazování částí promluvy na předpokládaný či očekávaný celek promluvy, a to jak v rovině prvků, tak i v rovině struktur: „*Slovo nechce být pouze něčím pro sebe, chce být v souvislosti. Vřazuje se svou intencí do organizované souvislosti intencí, do jednoty intence, která se skládá z členitých a zformovaných parciálních intencí. ... První slovo je rozpoznáno*

jako jméno subjektu, odkazuje na predikát a toto odkazování plní v průběhu uplývající promluvy funkci tendence očekávání, která nachází své vyplnění ve predikátovém slově ... Tendence či očekávání zde patří k faktu slova. Objevení se vyřčeného nebo myšleného slova odkazuje na to, že přijdou nová vyřčená slova. Ve fenomenologické časovosti, v níž se promluva odvíjí, odkazuje tedy každý člen poukazujícím způsobem a více či méně určitě na členy následující, a formy, které se objevují, vyžadují formy, které s nimi gramaticky ladí. Požadavky přitom míří i zpět od toho, co je pozdější, k tomu, co je dřívější ... Ke každému sledu gramatických výrazů, které již mají jednotu rozumění, byť neúplnou, patří vždy takto prázdné intence, a sice intence očekávání následujícího, tedy i následujících myšlenek ... Intence, o kterých je tu řeč, jsou poukazy (Anzeigen)“ (Hu XX/2, 167-168)¹⁴⁵

Odkazovací tendenci pravých znaků odlišují rukopisy 1913/14 konečně i od „tendencí k názornosti“. Tyto tendence vystupují v souvislosti nenázorného mínění a vyznačují se charakterem „usilování o vyplnění“ pomocí názoru míněného. Odkazovací tendence ale dosahují svého vyplnění, jak již jsme výše zmínili, i ve zcela nenázorném, prázdném v tematickém mínění označovaného, v prázdné signifikativní intenci, která sama vyžaduje nasycení názorem. Jejich usilování o vyplnění proto nemůže mít charakter tendence k názornosti.

Problém jednostranného zaměření analýz na perspektivu adresáta

Viděli jsme tedy, jak rukopisy 1913/14 pronikají krok za krokem k detailní fenomenologické charakteristice vědomí pravých znaků či vztahu pravého značení. V jejím jádru stojí určení specifické odkazovací tendence jako klíčové složky, která zprostředkovává spojení mezi ne-tematickým vědomím „těla znaku“ a tematickým vědomím označované předmětnosti. Nabízí se ale následující námitka: Pojetí, které charakterizuje formu spojení mezi ne-tematickým vědomím znaku a tematickým vědomím označovaného jako „tendenci“, je formulováno jednostranně z perspektivy adresáta znaku a možnost jeho přenesení na perspektivu adresanta je velmi problematická – ve vědomí adresáta znaku není patrná žádná „tendence k přechodu“ mezi znakem a míněním označovaného, spíše se nabízí popisovat tuto situaci tak, že je zde tendence opačná (od mínění k znaku), anebo že se obojí vyskytuje současně. S ohledem na perspektivu adresanta znaku by pak bylo možno dále namítnout, že

¹⁴⁵ Husserlova terminologie v tomto kontextu ukazuje svou typickou volnost: Odkazování slov na mínění je zde označováno rovněž jako „poukaz“: „*Poukazování na to, co bude následovat, na další sled mluvení a myšlení je jedna věc, a poukazování od slova na mínění, znamenání je věc druhá. Obojí je poukazováním*“ (Hu XX/2, 169).

model „tendence“ je přiměřený pouze anomálním případům narušeného rozumění znaku, kdy určitý předmět či stav věcí nejprve pojmáme jako pravý znak, ale přitom zčásti či zcela nerozumíme jeho významu. Husserl na několika místech rukopisů 1913/14 přiznává, že jeho analýzy dávají zjevně přednost perspektivě příjemce znaku. Z této perspektivy se situace skutečně často jeví tak, že *„priorita je na straně znaku. Postupuje se jednoduše podle přirozeného sledu tendencí a vstupuje se do následného vědomí významu. Toto vědomí významu je tu něčím následným“* (Hu XX/2, 88; text č. 3). Je tomu tak ale i v případě „aktivního označování“, tedy z pohledu adresanta znaku? V situaci vytváření a vysílání jazykových znaků lze podle Husserla rovněž spatřovat určitý „pohyb“ od jednoho pólu znakového vztahu k druhému, byť v tomto případě v opačném pořadí: *„z hlediska mluvní intence přísluší priorita ‚myšlence‘. Význam je tím o sobě prvním“* (Hu XX/2, 88). *„Zprvu je zde ... názor, k jeho členění a poznávacímu uchopování dochází postupným vyjadřováním či spolu se znaky (se slovy), které se následně dostávají a ještě jednou procházejí a vyjadřují již konstituované téma. Zde se znovu a explicitně ukazuje priorita významové stránky, třebaže v uskutečnění výrazu musí být znak předem k dispozici a předem vytvořen“* (Hu XX/2, 88). Za určitých okolností – např. když hledám výraz pro nějakou věc, která je mi názorně dána, a následně jej nalézám – lze tedy podle rukopisů 1913/14 hovořit o jisté „tendenci“ i z perspektivy adresanta znaku. Husserl ovšem tuto tendenci směřující od názoru označovaného k vědomí znaku interpretuje jako asociální a z výše uvedených důvodů ji proto odmítá identifikovat s odkazováním pravých znaků (srov. Hu XX/2, 166). Jako běžnější a standardní situace aktivního pravého značení, se ale naopak ukazuje ten případ, kdy vědomí označovaného a vědomí vytváření znaku není časově rozestoupené, nýbrž probíhá současně: *„Pro mluvčího je na prvním místě intence na celek, na celou jednotu znaku a významu“* (Hu XX/2, 87), *„slovo a význam jsou naráz jedno, bez odstupu, takže nelze mluvit o nějakém přecházení, tedy ani o tendenci, která by se svobodně uvolňovala“* (Hu XX/2, 105-106), *„od počátku je zde osobitá dvoustranná jednotu“* (Hu XX/2, 92).

Druhá z výše uvedených námitek zněla, že pojetí znakového odkazování jako „tendence“ je, i pokud jde perspektivu příjemce znaku, koncipováno výhradně v zaměření na anomální případy, kdy obvyklý vztah mezi znakem a označovaným je nějak narušen. Když např. nerozumím významu určitého znaku, ale jsem přitom přesvědčen o tom, že se jedná o pravý znak, zakouším jisté napětí či odpor spočívající v tom, že mi „něco brání“ v uskutečnění požadovaného přechodu od znaku k označovanému. Ve všech takových případech se vědomí znaku a vědomí označovaného odehrává nikoli současně, nýbrž je odděleno časovým rozestupem, který působí, že intence na spojení obou pólů má zřetelný

charakter úsilí či tendence k jednotě. I když připustíme, že popis těchto anomálních případů je správný, nemůžeme se vyhnout otázce, zda je oprávněné zobecňovat je na charakteristiku pravého značení jako takového? Není naopak typickým případem pravého značení situace, kdy se vědomí znaku a vědomí označovaného uskutečňuje zároveň? Viděli jsme, že pokud jde o vztah „aktivního značení“, je Husserlova odpověď pozitivní. Pokud jde ale o perspektivu příjemce znaku, trvají rukopisy 1913/14 na nutnosti časového rozestupu mezi vědomím znaku a vědomím označovaného.

c) Charakteristika jazykových znaků jako kategoriálních pravých znaků

Doposud jsme sledovali postup Husserlovy fenomenologické charakteristiky pravých znaků či pravého značení. Jako specifikum pravých znaků se ukázalo to, že jsou uvědomovány ve funkční souvislosti vědomí, v níž je ne-tematické mínění znaku spojováno pomocí odkazovací povinnosti tendence s tematickým míněním označovaného. Má-li být ale vposled objasněna povaha jazykových znaků, pak je nezbytné, aby jazykové znaky byly v rámci třídy pravých znaků vymezeny jako jistý speciální případ a aby byl objasněn právě jejich specifický charakter, jenž je odlišuje od ostatních druhů pravých znaků, znaků s významem.

Jazykové znaky jako kategoriální pravé znaky

Základní specifická diference jazykových znaků oproti ostatním druhům pravých znaků spočívá podle rukopisů 1913/14 v jejich kategoriálním charakteru. Rozdíl jazykových a ne-jazykových pravých znaků pojímá Husserl jako rozdíl kategoriálních a ne-kategoriálních znaků. V prvním přiblížení lze říci, že kategorialita či kategoriální charakter jazykových znaků spočívá v tom, že tyto znaky jsou „citlivé“ vůči tomu kterému způsobu, v němž je jejich označované myšlenkově určeno či uchopováno, a že přistupují k logickým strukturám a artikulacím svého označovaného diferencovaně. Kategorialita jazykových znaků spočívá v tom, že tyto znaky jsou schopny prostřednictvím svých vlastních struktur a artikulací vydávat počet z kategoriálních struktur a artikulací svého označovaného. Zatímco ostatní pravé znaky své označované „jednoduše označují“ a jsou indiferentní vůči způsobům jeho členění, vykazují jazykové znaky „*podstatnou jednotu s modem danosti označované předmětnosti, obzvláště s určitým modem poznání (s kategoriálním modem)*“ (Hu XX/2, 128-129). Ten který kategoriální způsob vztahu k označovanému získává v jazykovém výrazu své „*pevné a diferencované vyjádření (Ausprägung)*“ (Hu XX/2, 130).

To, co odlišuje pravé znaky ve smyslu jazykového výrazu („verbum“) od znaků ve smyslu signálů („signum“), je kategorialita: „*U signálu směřuje znak ke ‚zpřítomňované‘ situaci ... Situace je předem představena, avšak označena a míněna pomocí znaku je pouze z hlediska obecného typu ... U jazykových výrazů máme nejen vůbec nějakou situaci, nýbrž určité kategoriální pojetí, a v tomto pojetí představovaný stav věcí je míněn, a to přesně v tomto pojetí, takže pomocí znaku, pomocí jeho odpovídajících částí a momentů je označována forma za formu (Form für Form)“ (Hu XX/2, 11; text č. 1) „*V případě signum se jedná o signování nějaké věci, události, situace. V případě verbum, jazykového znaku, není označována věcnost, nýbrž věta ‚o‘ věcnosti, je označováno k věcnosti vztažené, tak a tak kategoriálně zformované ‚téma‘. To se ale může dít jedině tak, že téma, věcnost ve svém kategoriálním Jak‘, je označována krok za krokem a pomocí zvláštních označení pro všechny kategoriální formace“ (Hu XX/2, 129). Signály stejně jako jazykové znaky jsou v rukopisech 1913/14 pojímány jako znaky s významem. „Mít význam“ je specifickou diferencí všech pravých znaků vůči pouhým znamením. Význam jazykových znaků a význam signálů se ale podle Husserla podstatně liší. Význam jazykových znaků (označované téma) vykazuje vždy určitou logickou strukturu, je to vždy nějak logicky artikulované téma, je to nerozlučitelné spojení látek a kategoriálních forem, a na tuto artikulaci jsou jazykové znaky nutně vázány. Signály jsou naopak vázány pouze na „obecný typus“ svého označovaného, eventuální kategoriální formace označovaného je zde irelevantní: „*Je možné ... signalizovat situaci, která není vůbec pojmově uchopena*“ (Hu XX/2, 118). Signály jsou tedy v tomto smyslu „svobodnější“ či „méně vázané“ než znaky jazykové.**

Paralelně k tomuto rozdílu významů znaků probíhá také rozdíl v rovině struktur a artikulací znaků samých. Signum může být komplexním, strukturovaným znakem, ale jeho komplexnost a strukturovanost se týká jen smyslové roviny znaku, jedná se pouze o vztahy mezi smyslovými částmi celku znaku: „*Existují ostatně i členité signály – ale toto členění nevyjadřuje žádné kategoriální členění*“ (Hu XX/2, 128). Z případných artikulací a formací signálu nelze nikdy vyčíst nic o kategoriální struktuře označované předmětnosti. Naopak členitost jazykových znaků je vždy více než věcí pouhé smyslové roviny. Struktury a formy jazykových výrazů jsou takové, jaké jsou, do jisté míry právě díky své schopnosti „zrcadlit“ struktury a formy svého označovaného tématu: „*U signálu máme jednoduchou šipku, která míří k situaci; u jazykových znaků máme situaci v jistém predikativním pojetí, tak a tak učleněnou, tak a tak uchopenou poznáním. Na straně slovních znaků vystupují části a momenty, které jsou nositeli pro části a momenty predikativního způsobu danosti situace, pro části a momenty noematické struktury, v níž se situace ‚jeví‘, v níž je eventuelně zcela*

prázdným způsobem míněna. Jestliže postupuji podle vodítka slovních znaků, mám tedy v rozumějícím vědomí sukcesivně se budující a stále se blíže určující probouzení způsobů vědomí, ve kterých věta postupně dospívá k danosti či ve kterých situace postupně dospívá k mínění.“ (Hu XX/2, 128) „Konstatujeme zde, že ... popisující výrazy jakoby ulpívají na popisovaných věcech, resp. že slovní znění se ‚kryjí‘ s kategoriálními předmětnostmi, větnými členy a větnými formami (jakožto kategoriálními ‚způsoby jevení‘ situací.)“ (Hu XX/2, 125).

Jazykové znaky, signály a obrazové vědomí

Husserl konečně srovnává vědomí jazykových znaků a signálů s vědomím obrazovým a spatřuje určité analogie mezi těmito různými způsoby vědomí. Vztah signálu k signalizovanému je analogický k určitému anomálnímu modu obrazového vědomí (pokud zde vůbec ještě jde o obrazové vědomí), totiž kdy obraz, např. portrét používám jako „přímý znak“, např. jako upomínací znak pro zobrazovaný předmět. Fotografie pugetu růží na stěně své kanceláře mohu použít jako upomínací znak pro záměr koupit své ženě cestou z práce květiny. Vztah jazykového znaku a jeho označovaného je naopak analogický k běžnému modu obrazového vědomí, kdy prostřednictvím obrazu míním zobrazovaný předmět na základě vztahu jejich vzájemné podobnosti. V případě jazykových výrazů „*nacházíme se slovním zněním vnitřně sjednocené vědomí významu, ... stejně jako nacházíme v obraze zobrazované nebo ve vědomí obrazu v jednotě krytí vědomí zobrazovaného: a kryjí se přitom moment s momentem, zobrazující momenty s momenty zobrazovanými*“ (Hu XX/2, 126); „*v představování obrazu mám rozmanitost rysů obrazu, které všechny plní zobrazující funkci, a v jazykovém představování mám rozmanitost jazykových obsahů a forem, které všechny plní významovou funkci*“ (Hu XX/2, 128). Podstatná strukturovanost jazykového znaku, která je pevně vázána k významové funkci, signálům zcela chybí. Jazykové znaky jsou podle Husserla v tomto ohledu obrazům bližší než signály.

d) Idealita jazykového výrazu

Idealita výrazu v odhlédnutí od jeho významové stránky je důležitým fenoménem, který byl v Log. zkoum. pouze pojmenován, ale spadl pod stůl spolu s charakterizováním ideality výrazu jako ideality species. Uvidíme že již Přednášky 1908 toto pojetí Log. zkoum. odmítají, ale teprve nové analýzy znakového vědomí z rukopisů 1913/14 poskytují Husserlovi ale relevantní argumenty a prostředky ke zformulování přijatelnější koncepce. Irealita výrazu je nyní pojata jako identita funkce odkazovací tendence. Vztah smyslového slovního znění a identické funkce odkazování je koncipován jako vztah smyslového nositele a jím fundované

vrstvy kulturního či duchovního „významu“. V dalším sledu se ale ukazuje, že i sama smyslová rovina výrazu (pouhé slovní znění v abstrakci od odkazovací tendence) vykazuje rovněž charakter ireálné identity znovurozpoznatelného smyslového typu.

Odmítnutí pojetí ideality výrazu jako obecnosti species – Přednášky 1908

Viděli jsme, že výraz ve smyslu ideálně-identické jednoty, která se nezmnožuje svými rozmanitými realizacemi a zachovává si svou jednotu napříč odlišnostem jednotlivých smyslových případů, pojímají Log. zkoum. „výraz in specie“. Idealita výrazu je tu pochopena jako idealita podstaty rodové či druhové obecnosti, která se individualizuje ve svých jednotlivých případech. Species (v souladu s koncepcí názoru obecného) ale mohou být dány vědomí jedině prostřednictvím „ideující abstrakce“ na základě srovnávání singulárních případů. Je tomu tedy tak, že v běžné mluvě a rozumění, kdy neustále operujeme s jazykovými znaky jako identickými jednotkami, provádíme stále ideující abstrakce na základě srovnání individuálních případů? Takováto koncepce je na první pohled nepřijatelná, a nic dokonce ani nenasvědčuje tomu, že by Husserl tyto konsekvence své nauky někdy výslovně akceptovat. Koncepce ideality výrazu jako ideality species je důsledkem celkově nedostatečné diferencovanosti chápání ideality v Log. zkoum. Husserl tento nedostatek v určení ideality jazykového znaku zahlédl brzy po vydání Log. zkoum. a v Přednáškách 1908 své původní pojetí ideality výrazu již explicitně odmítá: *„Toto německé slovo ‚král‘ ... je jedno a totéž, kdykoli ‚se představuje‘ (sich darstellst) v mluvené řeči prostřednictvím zvuků, v tištěném písmu ... Toto německé slovo ‚král‘ není věcí skutečného světa, ani věcí smyšlenou, není ničím, co by se v takových věcech nebo věcných učeních mohlo kdy individualizovat (vereinzeln). Je to zvláštní ideální jednota, objektivita svého druhu, která může být pojata na základě jevů singulárních empirických slovních znění, a je také pojata, všude tam, kde je slovo pojato právě jako slovo. Smyslové vědomí slovního znění proto zjevně není vědomím slova. V pojetí slova je ono první vědomí zahrnuto, smyslové slovní znění se zajisté jeví, jen ale jako fundující podklad. Je také zřejmé, že se neodehrává žádná jednoduchá abstrakce, jako by jednotlivá slovní znění, písemné znaky apod. byly individualizacemi (Vereinzelungen) slova jednoduše v tom smyslu, v jakém jsou singulární červené momenty individualizacemi červeně in specie.“* (Hu XXVI, 142; příloha II, 1908) Husserl zde ale nerozvíjí svou úvahu dál, nýbrž pouze konstatuje, že se jedná o důležitý fenomenologický problém.

Idealita výrazu jako irealita kulturní jednoty (identita intersubjektívni funkce)

Také rukopisy 1913/14 jednoznačně odmítají pojetí ideality výrazu jako obecnosti species, ale na rozdíl od Přednášek 1908 jsou již schopny nabídnout odpovídající argumentaci a prostředky ke zformulování alternativní koncepce: „slovo ‚lev‘ není na rozdíl od trojúhelníku obecností, která by se individualizovala v jednotlivých slovech ‚lev‘, tak jako se trojúhelník individualizuje v jednotlivých trojúhelnících.“ (Hu XX/2, 116-117; příloha XIV, asi jaro 1914) Toto tvrzení podepírá Husserl následujícími argumenty: 1) Proces idealizující abstrakce na základě srovnávání individuálních případů výrazu nemůže poskytnout žádnou identickou species tam, kde je srovnávána vizuální (napsaná) a v akustická (vyslovená) forma jednoho a téhož slova. 2) V každém individuálním aktu vyjadřujícího užití slova se vztahujeme ke slovu jako ireálně-identické jednotě. V každém konkrétním případě užití výrazu máme co do činění s identickým slovem samým, nikoli s jeho individuálním případem či zástupcem, u kterého by bylo zapotřebí teprve provést ideující abstrakci.

Vzhledem k této okolnosti „vystupování“ ireálně-identické jednoty výrazu v individuálním smyslovém jevu, formuluje Husserl názor, že výraz jako takový je něčím, co vykazuje afinitu jak k oblasti individuálního, tak i k oblasti ideálního, ale nepatří přitom přímo ani do jedné, ani do druhé z těchto sfér. Rukopisy 1913/14 proto charakterizují idealitu či spíše i-realitu výrazu jako idealitu, která náleží „individuálnímu typu“: „Tentýž zvuk slova je znovu-rozpoznáván, ať už se jeví v jasném či chraplavém hlase. Typus je týž. ... identita slova se omezuje na jednotu individuálního typu (Einheit des individuellen Typus).“ (Hu XX/2, 117; příloha XIV, asi jaro 1914) Vztah mezi výrazem jako „individuálním typem“ a výrazem jako individuální neopakovatelnou reálnou „událostí“ proto nelze chápat jako vztah individualizace, protože výraz sám jakožto typus je již něčím individuálním. Samo operování s pojmem „individuální typus“ by ale jen stěží mohlo dopomoci ke skutečnému objasnění fenoménu, o který zde běží. Je třeba především popsat, jaký je vztah mezi individuálním neopakovatelným jevem slova či konkrétním smyslovým výskytem slovního znění a vědomím slova jako individuálního typu, neboť oba tyto fenomény se podle Husserlovy koncepce účastní komplexní události normálního užití jazykového výrazu. Přednášky 1908 charakterizují tento vztah jako vztah jednostranné fundace: „*V pojetí slova je zahrnuto ono první vědomí /vědomí smyslového slovního znění/, smyslové slovní znění se zajisté jeví, ale vystupuje jen jako fundující podklad.*“ (Hu XXVI, 142; příloha II, 1908). Toto pojetí přejímají a rozvíjejí rukopisy 1913/14: „*Ve vědomí, které konstituuje slovo, je uvědomováno nikoli pouhé slovní znění jako prostá smyslová předmětnost, nýbrž slovo, které ‚něco znamená‘; slovo se konstituuje fenomenologicky nikoli v prostě nazírajícím vědomí, nýbrž ve vědomí,*

keré je v názoru fundováno“ (Hu XX/2, 113; příloha XIII, asi jaro 1914) Výraz ve smyslu identické jednoty, kterou máme „před očima“ v každém případě jejího užití, se konstituuje nutně na základě smyslového názoru, jehož prostřednictvím je dána čistě smyslová stránka znaku. Vztah mezi ireálním identickým výrazem (výrazem jako něčím co se nezmnožuje svým vystupováním v rozmanitých okolnostech a pro rozmanité subjekty) a výrazem jako smyslovou individuálně-neopakovatelnou „událostí“ je tedy vztahem fundovaného a fundujícího momentu: *„Slovo, promluva ‚se konstituuje původně‘ ... ve fundovaném, vícevrstevném aktu, a smysl, který tento akt slovu a promluvě předepisuje je evidentně takový, že na promluvu nemůžeme reagovat jako na reálnou předmětnost v tom smyslu, v němž je skutečností něco fyzicky nebo psychicky reálného. V přírodě, ve skutečném světě neexistují mezi reálnými věcmi a reálnými vlastnostmi atd. žádná slova a žádné promluvy“* (Hu XX/2, 111; příloha XIII, asi jaro 1914)

Problém vztahu ireálně-identického slova a konkrétního smyslového slovního znění tak otevírá nový okruh otázek týkajících se vztahu „přírody“ a „ducha“. Zatímco smyslové slovní znění náleží do řádu přírody ve smyslu časoprostorové reality, ireálně-identický výraz náleží do sféry „duchovních“ či „kulturních“ jednot: *„táž‘ věta může být opakovaně napsána či vyslovena, at‘ už ji píše a opakovaně píše či vyslovuje kdokoli. Konstituuje se intersubjektivní jednotou ... Věta má zajisté vztah k možným mluvčím, k určitému jazykovému společenství, a spolu s tím k světu atd. Věta se však nicméně stává jednotou, která přetrvává, i když se jednotliví lidé, kteří ‚ji‘ vyslovují či kteří ‚ji‘ rozumí, mění. Právě tak je tomu ovšem se všemi kulturními jednotami.“* (Hu XX/2, 72; příloha II, jaro 1914) Irealitu výrazu tedy Husserl vymezuje jako irealitu, kterou se vyznačují všechny kulturní jednoty. Rukopisy 1913/14 jdou ale ještě o krok dále a určují kulturně-ireální identitu výrazu blíže jako „identitu intersubjektivní funkce“: *„Znak, slovo jako intersubjektivně konstituovaná objektita, jako slovo německého jazyka, jako kulturní objekt, jako objekt světa duchovního společenství (gemeingestliche Welt). Slovu jako takovému (jednoznačnému slovu) náleží identita intersubjektivní funkce, funkce sdělovat to a to, tím a tím předem vyznačeným způsobem.“* (Hu XX/2, 75; příloha III, jaro 1914). Poněkud nejasný pojem „individuální typus“ takto získává velmi konkrétní a srozumitelnou náplň – identita a irealita výrazu ve smyslu „individuálního typu“ je identitou a irealitou „kulturní funkce“, v tom smyslu, v němž individuálně různé předměty či stavy věcí v libovolném množství opakovaných případů mohou sloužit stále k jednomu a témuž účelu: *„Pokud něco podobného slouží identickému účelu a je pro identický účel ‚stejně vhodné‘, je to často označováno jako jedno a totéž. Jedna houska a druhá houska:*

to je jedno a totéž. Jedno křeslo a druhé křeslo atd. ... nejde o to, co je individuální, nýbrž jde o identickou funkci“ (Hu XX/2, 117; příloha XIV, asi jaro 1914).¹⁴⁶

V souladu s koncepcí konstituce kulturních předmětností, kterou Husserl rozpracoval již v době rukopisů 1913/14¹⁴⁷ a dále rozvíjel v následujících letech¹⁴⁸, lze u každého kulturního útvaru vykázat dvě vrstvy: 1) „spodní“ vrstvu přírodních určení a 2) „horní“ vrstvu duchovních/kulturních určení. Každý kulturní útvar je vždy přírodním objektem, ale není jen jím, nýbrž je vždy současně nositelem kulturního významu (praktického, estetického, náboženského, užitného atd.). Kulturní určení vyžadují ke své realizaci v reálném světě „ztělesnění“ v přírodních určeních, a v tomto smyslu jsou v nich fundována. Svým duchovním významem ale vždy odkazují ke konstituující subjektivitě či společenství subjektů. V jakém druhu subjektivní činnosti má původ „duchovní význam“ kulturních předmětností?

Podle rukopisu, který L. Landgrebe použil v § 65 spisu „Erfahrung und Urteil“, má „duchovní vrstva smyslu“ kulturních předmětností svůj původ vždy v hodnotícím a volním chování. Kulturní význam odkazuje obecně řečeno na praktické zájmy určitého subjektu či společenství subjektů. Jak je tomu speciálně v případě jazykových znaků? V jaké činnosti má původ jejich kulturní význam? Viděli jsme, že Husserl v Přednáškách 1908 a v rukopisech 1913/14 vyzdvihuje jako podstatný moment jazykového výrazu „povinnostní“ či „odkazující“ tendenci, která spojuje znak a vyjadřované. Jazykový znak je podstatně určen k tomu, aby orientoval naši pozornost od svých přírodních určení pryč směrem k označovanému. Je záměrně ustaven k plnění této funkce. Znak má převádět náš zájem směrem k vědomí významu a my máme pojímat příslušný předmět nikoli jako přírodní objekt, ale právě jako znak. Tento dvojí povinnostní charakter, který ulpívá na jazykovém znaku, má původ v subjektivním či intersubjektivním „chtění“: „*Všechny pravé znaky ... mají původ ... v takovém požadujícím a od subjektu vycházejícím ,má být“ (Hu XX/2, 97; příloha VII, asi jaro 1914).* Tím, co vytváří „kulturní význam“ znaku, a to v abstrakci od jeho spojení s významem, je tedy odkazovací či povinnostní tendence. Nositelem této tendence je smyslové „tělo“ znaku, tj. čistě smyslová realizace slovního znění. Smyslový podklad povinnostní tendence připouští rozmanité změny, které se nijak nedotýkají identity „kulturního smyslu“, tj. identity odkazovací tendence.

¹⁴⁶ Toto pojetí bylo pro Husserla určujícím i v jeho pozdějších textech. Např. rukopis z léta 1921, který byl zařazen jako text č. 18 do Hu XX/2, klade do protikladu mimovolní tělesné výrazy a pravé „účelové znaky“ (Zweckzeichen) a jejich idealitu přitom charakterizuje jako praktickou možnost libovolně opakovatelného „užití stejných prostředků ke stejným cílům“ (Hu XX/2, 314)

¹⁴⁷ Srov. Ideje II, § 56 h) (1912)

¹⁴⁸ Srov. např. Phänomenologische Psychologie § 16 (1925), EU § 65.

Irealita „smyslového těla“ slovního znění

Je vztah prostého slovního znění a odkazovací tendence vztahem „reálného“ a „ideálního“? Husserl v rukopise z r. 1914 takovou možnost explicitně odmítá a přiznává charakter „ireality“ či „ideality“ jak odkazovací tendenci, tak i samotnému slovnímu znění: „Dokonce ani smyslový fenomén ‚slovního znění‘, který funguje jako podklad, není přesně viděno kladen ve verbálním vědomí jako reálné ... Již jednota slovního znění ... je něčím ireálným, tím spíše pak slovo samo, které ve své podivuhodné identitě připojuje jednotu smyslu k proměnlivě se předkládajícímu verbálnímu tělu (Leib), a tím je jakoby oduševňuje (gleichsam beseelend)“ (Hu XX/2, 113; příloha XIII, jaro 1914)

V jakém smyslu lze ale mluvit o „idealitě“ či „irealitě“ slovního znění samého (mimo spojení s odkazovací tendencí a významovou intencí)? 1) Slovní znění je „necitlivé“ vůči změně modu kladení bytí a danosti, je stále týmž slovním zněním, ať už je kladeno jako reálně existující, či nikoli: „Kdyby zvuk, inkoust, papír, celá reálná sféra, v níž tato slova-věci existují, byly iluzí, zdáním, non-realitou, nic by to neubralo příslušnému slovu samému včetně jeho slova-těla.“ (Hu XX/2, 113) 2) Slovní znění je něčím, co si uchovává svou identitu napříč různými smyslově odlišnými realizacemi. Např. jedno a totéž slovní znění může být vysloveno vysokým hlasem, hlubokým hlasem, pomalu, rychle atd.; jiné slovní znění může být jakožto identické napsáno na papíře, vyryto ve dřevě, vystříženo z látky apod. S touto problematikou souvisí již výše nadhozená otázka: Které momenty znaku jakožto „přírodního předmětu“ jsou relevantní pro funkci opory „duchovního významu“? Které z „přírodních určení“ fyzického předmětu, jenž funguje jako znak, jsou povolány plnit funkci bezprostředního základu pro „ztělesnění“ kulturní „svrchní vrstvy“ jazykového znaku, totiž jeho odkazovací tendence? Fyzický předmět znaku není zajisté pro tuto funkci relevantní v celé plnosti svých smyslových určení. To si Husserl uvědomoval již v Log. zkoum.: „Nezáleží na tom, zda jsou např. písmena nějakého slovního znaku ze dřeva, ze železa, z tiskařské černi atd., zda se jeví objektivně jako podobná. Do hry vstupuje pouze všude znovu-rozpoznatelný tvar, ale ne jako objektivní tvar věci ze dřeva apod., nýbrž jako tvar, který je skutečně k dispozici v reprezentujícím smyslovém obsahu /v počítkovém materiálu/.“ (Hu XIX/2, 619; 6. zkoumání, § 25) I v případě samotného smyslového útvaru slovního znění máme tedy co do činění s určitým souborem smyslových určení, který vstupuje do hry nikoli jako reálně-konkrétní a neopakovatelná jednotlivina, nýbrž jako identicky opakovatelný „typus“, „všude znovu-rozpoznatelný tvar“: „Pro identitu slova hraje roli pouze ‚jevící se jako takové‘, a sice ‚smyslový jev‘, ... čistě to, co je dáno jako ‚sluchový fenomén‘ či ‚vizuální fenomén‘. Rozdíl mezi vnímáním a fantazií je přitom ... irelevantní. A konečně, fenomén se

může obsahově měnit, jen musí být co do svého typu znovurozpoznatelný. ... Odhlédněme od jednoty psaného slovního znaku a znějícího zvuku slova ..., a zaměřme se na ten druhý. Tentýž zvuk slova je znovurozpoznáván, ať už se jeví v jasném či chraplavém hlase atd. Typus je týž: Můžeme rozlišovat jevy, a ty mohou být velmi odlišné, říkáme však totéž slovo, rozpoznáváme je, toto slovo, znovu.“ (Hu XX/2, 116-117; příloha XIV, jaro 1914)

V souvislosti jazykového vyjadřování rozlišuje tedy Husserl nakonec tři roviny ideality:

- 1) Idealita slovního znění¹⁴⁹: 1) Necitlivost vůči změnám modu kladení existence, 2) identita vždy znovu-rozpoznatelného smyslového typu. (Tato identita zaniká při přechodu např. z oblasti akustické do oblasti vizuální.) = typová konstantnost smyslové stránky (= „Leiblichkeit“ výrazu)
- 2) Idealita slova: Identita „kulturní vrstvy“ znaku, tj. jeho odkazovací tendence, která může být realizována ve spojení s velmi různými smyslovými útvary (při zachování určité meze variability). Jedno a totéž slovo může být napsáno a vysloveno v rozmanitém množství případů. (Tato identita zaniká při přechodu mezi různými jazyky.) = konstantnost v konvenční odkazovací tendenci (= „Geistigkeit“ výrazu)¹⁵⁰
- 3) Idealita významu: Idealita míněného jako takového. Míněné může vystupovat jako identické v libovolně mnoha případech jazykového vyjádření (napříč různými jazyky). (= identita míněného jako takového)

*

Shrňme na závěr novou sémiotickou pozici, kterou Husserl vypracoval v rukopisech 1913/14: 1) Každý „pravý znak“ je znak s významem, znak s označováním. Pravé znaky je třeba odlišovat od pouhých poukazů či příznaků. Poukazování je vztahem bezprostřední asociativní indikace z existence něčeho na existenci něco jiného, a to na základě empirické věcné souvislosti. Pravé značení je oproti tomu odkazováním znaku na význam bez ohledu na věcnou souvislost. Pravé značení je vždy ustaveno nějakou ustavující vůlí. Rozdíl způsobů vědomí souvislosti „východisko-cíl“ v případě znaků a v případě pouhých znamení. 2)

¹⁴⁹ Někteří interpreti pochybují, že by idealita jazykového výrazu mohla znamenat ještě něco jiného než idealitu s tímto výrazem spojeného významu. Srov. např.: „Jak může být pojem ideality aplikován na výraz v jeho čistě tělesné stránce? Lze tu odhalit pouze typové podobnosti. Nelze hovořit o témž výrazu ve vztahu k jeho čistě tělesné stránce ... Jaká podobnost – nemluvě o idealitě – by mohla existovat z čistě tělesného ohledu mezi tímž slovem jako napsaným a vysloveným?“ (Mohanty 1967, 62). Viděli jsme ale, že Husserlovy rukopisy 1913/14 umí na tuto otázku jasnou odpovědět.

¹⁵⁰ Problematiku ideality výrazu jako kulturní předmětnosti sleduje ve vztahu k Husserlovým pozdním textům D. Cairns v článku „The Ideality of Verbal Expressions“ (srov. Cairns 1973).

Husserl podrobuje detailnímu zkoumání sám vztah značení nejprve bez zvláštního ohledu na jazykové znaky. – Tento aspekt byl v Log. zkoum. úplně opomenut, a tak spadla pod stůl celá oblast znaků (jako jsou signály, gesta a mimika jako znaky v rámci neverbální komunikace atd.), které nejsou pouhými příznaky, ale rovněž nejsou ani jazykovými znaky. 3) Základní struktura vědomí pravého značení: a) Netematické názorné vědomí znakového předmětu, b) odkazovací tendence s charakterem povinnosti, c) tematické vědomí označovaného. 4) Odkazovací tendence jako spojovací forma mezi a) a c) není žádný pasivní mechanismus asociace, nýbrž je to speciální intencionální aktová forma (nikoli akt v pravém smyslu intence). Má charakter záměrně ustavené povinnosti tendence – odkazuje zpět na (inter)subjektivní ustavující vůli. V běžném znakovém vědomí působí habituálně. Je to tato tendence, co činí určitý předmět či stav věcí znakem, co mu uděluje funkci značení, znamenání (a to i při abstrakci od tematického vědomí označovaného). 5) Specifikum jazykových znaků je kategorialita. Jazykové znaky jsou jediné pravé znaky, které ve svém vlastním členění zohledňují a vyjadřují myšlenkové členění označovaného. 6) Idealita výrazu se ukazuje jako identita intersubjektivní funkce a od ní se odlišuje ještě idealita slovního znění jako typová smyslová konstantnost.

2.2.2 Posuny v intencionální charakteristice souvislosti vyjadřování

V souvislosti s Husserlovými objevy a novými analýzami provedenými ve vztahu k fenoménu „pravého značení“ a „pravého jazykového značení“ dochází v rukopisech 1913/14 rovněž k významným posunům v charakteristice souvislosti jazykového vyjadřování. Tyto posuny mají dvě hlavní ohniska. Prvním ohniskem je radikální reinterpretace modelu „vyplněného vyjadřování“ (tedy souvislosti vědomí výrazu a názorného vědomí označovaného) a druhým je významná proměna v pojetí specifického intencionálního výkonu vyjadřování. V paralele k těmto dvěma ohniskům je také rozdělen text tohoto oddílu naší práce. V první části (a) budeme nejprve sledovat Husserlovu problematizaci a následné odmítnutí jeho vlastního pojetí vyplněné souvislosti vyjadřování jako „syntézy krytí“ ne-názorné významové intence a odpovídajícího vyplňujícího názoru, abychom následně vyložili nový model, podle kterého je názor jazykového znaku spojen pomocí odkazovací tendence přímo s vlastním názorným aktem, bez zprostředkování nějakým všude invariantním prázdným významovým aktem. Druhá část (b) je pak věnována vývoji Husserlova pojetí podstatného intencionálního výkonu vyjadřování. V této souvislosti nás bude především zajímat, jak Husserl v období 1908-1913 vypracovává charakteristiku vyjadřujících aktů jako aktů kategoriálních a pojmově-uchopujících a budeme sledovat, jak v rukopisech 1913/14 nakonec odmítá svůj původní názor, podle kterého je vyjadřování „pojmově-uchopujícím poznáváním“ vyjadřovaného poznatkového obsahu. Zvláštní pozornost konečně věnujeme stanovisku, k němuž se Husserl dopracoval teprve v lednu 1914 a které „překládá“ výkon vyjadřování z význam-konstituujících aktů (tematické vědomí označovaného) do „verbálního vědomí“ čili do vědomí slovního znění spojeného se svou odkazovací tendencí. Tento významný posun dovoluje Husserlovi zcela nově tematizovat podstatu intencionálního výkonu vyjadřování, a to právě s ohledem na intencionální výkon přistoupení jazykových výrazu a jejich odkazovacích tendencí k tematickému vědomí vyjadřovaného „poznatkového obsahu“. Husserl tak v jednom ze svých rukopisů z r. 1914 dospívá k pozoruhodnému vymezení intencionálního výkonu vyjadřování jako svého druhu „zesílení“ či „stabilizace“ vyjadřovaných myšlenkových obsahů.

a) Zjednodušení modelu vyplněné souvislosti vyjadřování

První pochybnosti o „modelu krytí“ – rukopisy k přepracování 6. Log. zkoum. z léta 1913

Viděli jsme, že vyjadřující vztah k názorně danému předmětu vyžaduje podle nauky Log. zkoum. uskutečnění syntézy krytí mezi prázdnou „významovou intencí“ a názorným aktem „významového vyplnění“, přičemž tato syntéza je v Log. zkoum. pojata jako identifikující syntéza s charakterem „poznávání“. Toto stanovisko Husserl explicitně opakuje i v Přednáškách 1908: „*jestliže se výraz vytváří ... vyjadřujícím způsobem na názoru, když se orientuje ve vztahu k němu*“, tzn. když plní „*ve vlastním smyslu vyjadřující funkci*“, „*jsou symbolické akty v jednotě vědomí přiváděny ke krytí s odpovídajícími ,intuitivními‘ akty*“ (Hu XXVI, 108).

V rukopisech k přepracování 6. Log. zkoum. z léta 1913 zaznívají ale poprvé vážné pochybnosti o oprávněnosti tohoto pojetí: „*vnucuje se pochybnost, zda je přijatelné ono schéma krytí významové intence a významového vyplnění, které bylo jednoduše předloženo v 1. Logickém zkoumání*“ (Hu XX/1, 67). Nejistotu ohledně toho, zda je k vyjádření názoru opravdu nutná syntéza ne-názorného a názorného aktu, připouští Husserl minimálně v dvojím smyslu: 1) Původní model vyplnění je velmi komplikovaný, avšak fenomén názorně vyplněné souvislosti vyjadřování je prožíván jako přímý a jednoduchý. 2) Jsou-li vyplňující názorné akty kategoriálními názory, a nikoli názory prostými, nabízí se otázka, zda by tyto akty samy nemohly převzít roli význam-udělovujících aktů: „*Vyvstává otázka, zda akty, které v případě názorně nasycených výpovědí označujeme jako ,význam-vyplňující‘, nejsou ve zcela stejném smyslu význam-propůjčujícími jako akty ,význam-intendující‘ v opačném případě nenázorně provedených výpovědí; zda tedy podstatně totéž vědomí slovního znění není jednou spojeno s názornými, podruhé s nenázornými soudy ... téže intencionální podstaty*“ (Hu XX/1, 67)

Viděli jsme ale, že již podle Log. zkoum. je právě naše běžná zkušenost s intimní jednotou fenoménu „názorně vyplněného vyjadřování“ tím, co teoretiky často svádí k omylu, že za udělování významu jazykovému výrazu jsou odpovědny názorné akty (fantazijní představy, vjemy apod.). V tomto duchu rukopisy z léta 1913 nakonec označí myšlenku deskriptivního zjednodušení struktury vyplněného vyjadřování za „lákavý omyl“, kterému je třeba se bránit: „*Popis aktů či intencionálních aktových korelátů, které je třeba odlišit na obou stranách vyplnění (intuitivního nasycení), je ohrožován lákavými omyly*“ (Hu XX/1, 67). Na otázky po možnosti zjednodušení vztahu vyplněného vyjadřování mají tedy rukopisy z léta 1913 ještě jen jedinou odpověď: Pojetí Log. zkoum. je zcela správné, podstatou vztahu vyjadřování je prázdná, symbolická významová intence a tato intencionální vrstva musí být přítomna ve všech těch případech vyjadřování, kdy se výraz vztahuje

k názorně dané předmětnosti, a spojení mezi nenázornou a názornou intencionální vrstvou musí být zajišťováno vyplňující syntézou identifikace či krytí.

Odmítnutí „modelu krytí“ – rukopisy k novému vypracování 6. Log. zkoum. 1913/14

Na konci roku 1913 v rámci rozsáhlého pokusu o zcela nové vypracování 6. Log. zkoum. se Husserl k otázce vyplněného vyjadřování opět vrací a poprvé nyní podrobně nastiňuje možnou alternativu k původnímu modelu „syntézy krytí“: „Dalo by se říci, že jazykové vědomí je ve všech případech dvojčlenné, ať už je názorné, či nikoli. ... V souladu s tím by bylo třeba interpretovat vyplňující přechod od nenázorného jazykového vědomí k vědomí názornému jinak, než jak jsme to dělali. ‚Nasyčení‘ probíhá tak, že prázdné vědomí významu přechází v odpovídající vědomí názorné. Ve stádiu ‚krytí‘ však k žádnému ‚krytí‘ v pravém smyslu nedochází. Spíše je zde vědomí slovního znění vztaženo přímo k názornému vědomí, prázdné vědomí je nahrazeno (abgelöst) vědomím názorným, a toto názorné vědomí samo funguje nyní bez zprostředkování dále disponibilním prázdným vědomím jako význam. Podobně je tomu i tam, kde uskutečňujeme intuitivně vypovídání, aniž by docházelo k přechodu. Prostý názor je náležitě zformován a přidružují se k němu prožitky slovního znění se svými odkazovacími tendencemi, které se završují v nazíraném či v jeho formacích. Jestliže pak názor odpadne, nezůstanou uvědomována pouze slovní znění, neboť tomu není tak, že by názorné vědomí jednoduše ‚odpadlo‘, nýbrž mění se v prázdně představující vědomí, které přebírá funkci znamenání.“ (Hu XX/2, 151; text č. 7)¹⁵¹ Navzdory tomu, že Husserl na konci roku 1913 zformuloval již takto jasnou vizi, jak souvislost vyplňujícího vyjadřování myslet jednodušším a patrně mnohem přiměřenějším způsobem, zdráhá se nakonec opět přijmout tuto myšlenku za svou a vrací se k původnímu řešení. Potíž má s touto alternativní koncepcí především proto, že v ní stejně jako Log. zkoum. vidí popření nutného uskutečňování konstantní a ve všech případech invariantní „duchovní vrstvy“ vyjadřování (prázdné významové intence), jejímž přistoupením se znaky vůbec teprve stávají významuplnými výrazy. Husserl se tedy v podstatě obává nominalistických konsekvencí zvažované alternativy – kdyby byl výraz jednoduše spojen jednou s prázdným, podruhé s názorným aktem, byl by pouhým slovním zněním, které se připojuje jednou k míněné, podruhé k názorně dané

¹⁵¹ Zatím jen ve formě otázky formuluje Husserl tutéž alternativu ještě v jiném rukopise z prosince 1913 nebo ze začátku ledna 1914: „Nemáme spíše říci, že v případě vypovídání je slovní znění spojeno s odkazovací tendencí, která se završuje jednou v intuitivním, podruhé v prázdném souzení? Pokud by byl tento názor správný, nebylo by v případě intuitivního vypovídání asi nutné předpokládat krytí mezi prázdně intendujícími kroky soudu a odpovídajícími kroky intuitivními, spíše by pak bylo třeba uvažovat o možnosti, že akty prázdného a intuitivního vypovídání vykazují obecně viděno stejnou výstavbu. V obou případech by byla slovní intence v každém kroku spojena s odpovídajícím krokem soudu, ovšem jednou s prázdným, podruhé s plným.“ (Hu XX/2, 162-163; text č. 8).

předmětnosti, tak jak to tvrdí nominalisté: „*neexistuje žádné ‚duchovní‘ vyjadřování uskutečňované ve významových intencích, nýbrž jako vyjadřující zde může platit pouze slovní znění, díky jehož vztahu sjednocení jednou s prázdným, podruhé s názorným aktem, se v tomto vztahu nacházející akt nazývá aktem význam-udělovujícím.*“ (Hu XX/2, 152; text č. 7)

Možná obhajoba zjednodušeného modelu vyplněného vyjadřování vůči této námitce by ale mohla znít takto: Výraz přece není pouhým slovním zněním, slovní znění je spojeno s odkazovací tendencí, a ta je tím, co poskytuje smyslovému podkladu onu konstantní vrstvu vyjadřování. Husserl považuje tento způsob uvažování, k němuž se sám záhy, jak uvidíme, přikloní, zprvu za nepřijatelný. Odvolává se přitom na to, že odkazování výrazu je pouhou tendencí, a nikoli pravou intencí ve smyslu „cogito“, zatímco „duchovní vyjadřování“ je jistě něčím, co musí být uskutečňováno v modu „cogito“. Husserl tedy i po zformulování výše citované alternativy ke své původní koncepci trvá nadále na tom, že v každém vyplněném vyjadřování dochází opravdu k něčemu takovému jako „*krytí mezi prázdnými intencemi a odpovídajícími plnými intencemi*“ (Hu XX/2, 162; text č. 8). Opět se tedy pokouší zajistit svou původní pozici a činí tak pomocí analýzy vyplněné souvislosti vyjadřování z obou možných perspektiv – z perspektivy posluchače i mluvčího. Zatímco v případě posluchače se zdá jako zcela nepochybné, že jeho vyplněné rozumění výrazu implikuje jistý „*přechod, který s sebou zajisté současně nese určité ‚krytí‘ stále přítomných prázdných intencí a nově uskutečněných plných aktů*“ (Hu XX/2, 164; text č. 8), jeví se situace mluvčího, tedy situace „aktivního“ vyjadřujícího vztahu k názorně danému předmětu jako problematičtější. Vztah vědomí slova a názorného vědomí označované předmětnosti se nezdá implikovat jakýkoli přechod. Husserl to připouští: „*Když vyjadřuji to, co mám názorně před sebou, sjednocují se slova s věcmi, resp. slovo-konstituující akty s názornými akty přímým způsobem*“ (Hu XX/2, 165; text č. 8) Nicméně i toto specificky „přímé“ sjednocení vědomí znaku a názorného vědomí označovaného v případě „aktivního vyjadřování“ interpretuje nakonec opět jako zprostředkované syntézou názorného a nenázorného významového aktu.

Ke zlomu v Husserlově postoji dochází až v rukopise z 20. ledna 1914 (Hu XX/2, text č. 9). To, co texty z konce roku 1913 a ze začátku ledna 1914 formulovaly pouze jako odmítanou hypotézu nebo kladly ve formě otázky, to nyní Husserl explicitně označuje jako stanovisko, kterému je třeba dát přednost před původním modelem vyplněné souvislosti vyjadřování: „*Dlouhou dobu jsem se klonil k druhému pojetí /původní model/, nyní jsem však toho názoru, že je třeba upřednostnit pojetí první /nový model/. Cožpak není jednodušší? V intuitivním vypovídání jistě nelze nalézt nic takového jako významové intence, které by se navrhovaly na kategoriální názor, bereme-li ho v jeho úplnosti. To, co nalézt lze, je vědomí*

slova s jeho odkazovací významovou jednotou, s intuitivním kategoriálním aktem. ... Cožpak tedy není správné připustit v případě intuitivního a prázdného vypovídání stejnou výstavbu a označovat nadále jako význam míněnou předmětnost, která je spojena pomocí jednoty odkazování se slovním zněním? Význam je přitom stále jen jeden, jednou je to významem prázdným, podruhé plným.“ (Hu XX/2, 172; text č. 9) Rozdíl prázdného, symbolického vyjadřování a vyjadřování vyplněného je podle tohoto nového rozvrhu rozdílem názornosti a ne-názornosti aktů, které oboje mohou plnit tutéž význam-konstituující funkci vůči výrazům a které jsou takto spojovány přímo s výrazy prostřednictvím identické odkazovací tendence: „*Máme vědomí slovního znění ve spojení s prázdným nebo plným vědomím významu a toto spojení spočívá ve specifické přechodové tendenci, která vychází od slova a vstupuje do vědomí významu (ať už plného nebo prázdného).*“ (Hu XX/2, 177; příloha XVII, leden 1914)

V Husserlových úvahách lze identifikovat dva základní motivy, které vposled vedou k odmítnutí původního modelu „krytí“ a k přijetí nového, zjednodušeného modelu, podle kterého je prázdné a názorně vyplněné vyjadřování vybudováno podstatně stejným způsobem. Těmito motivy jsou: 1) lokalizování významuplnosti výrazu do odkazovací tendence, 2) konsekventní odhalení nadbytečné komplikace modelu „krytí“.

Ad 1) Husserl dospěl již v létě 1913 ve svých rukopisech k názoru, že slovo, má-li se stát významuplným slovem, nepotřebuje nutně spojení s tematickým míněním označované předmětnosti. Již samo „*verbální vědomí*“ (Hu XX/2, 171), tedy vědomí slovního znění spolu s „*vyšší aperceptivní vrstvou*“ (Hu XX/2, 170) odkazovací tendence, konstituuje podle Husserlova nynějšího názoru významuplný výraz, a to bez ohledu na to, zda se takový výraz dále spojí či nespojí s míněním označovaného, ve kterém se uskutečňuje vědomí významu: „*Ke slovnímu znění jakožto signum patří v něm fundovaný intencionální (noematický) charakter, jehož prostřednictvím slovo něco znamená‘ a je právě slovem, a ne pouhým zněním slova. Významuplnost (Bedeutsamkeit) je tedy tento v ‚rozumějícím‘ (či vypovídajícím) vědomí se slovem spojený charakter, zatímco význam sám (Bedeutung selbst) je míněné jako takové (das Vermeinte als solches)“ (Hu XX/1, 74; text č. 2, červenec 1913)¹⁵² Jazykový znak je významuplným výrazem tehdy, pokud je spojen s odkazovací tendencí na vědomí významu, ale nikoli nutně s tímto vědomím samým. Tím, co z pouhého fyzického jevu znaku*

¹⁵² Stojí za povšimnutí, že možnost označovat odkazovací tendence slova jako „znamenání“ zvažují již Přednášky 1908: „*Znamenáním ... lze rozumět buď akty nadané odkazovací tendencí, nebo smysl-udělovací či smysl-vyplňující akty.*“ (Hu XXVI, 25) Přednášky 1908 ale v žádném případě nepřipouštějí, že by významuplnost výrazu spočívala v odkazovací tendenci, nýbrž naopak akceptují stanovisko Log. zkoum., podle kterého je znak významuplným znakem teprve tehdy, když se k jeho vědomí připojí nenázorné mínění označovaného: „*slovo něco míní, něco znamená, čili vztahuje se na míněnou, zmlenanou předmětnost. ... Díky tomuto vztahu je slovní znění víc než pouhý zvuk, než jakýkoli libovolný smyslový objekt. ... význam-propůjčující akty, akty ‚na straně znamenání‘ jsou novými akty ve vztahu k aktům mínění slova“ (Hu XXVI, 14-15).*

(soubor zvuků, čar apod.) činí významuplné slovo, co „pozvedá“ slovo z čisté smyslovosti do „duchovní“ dimenze, je tedy sama odkazovací tendence jakožto „*intencionální médium, které leží ‚mezi‘ slovním zněním a smyslem*“ (Hu XX/2, 172; text č. 9), a nikoli tento smysl či význam sám (resp. akt, který jej konstituuje). Charakter „znamenání“ (Bedeuten) je něčím, co náleží každému pravému znaku (každý pravý znak něco znamená, odkazuje na nějaký význam), spočívá v jeho odkazovací tendenci, a náleží jazykovému výrazu jak v případě spojení s prázdným tematickým míněním označovaného, tak i v případě nenázorného tematického mínění označovaného. „Znamenání“ tedy podle tohoto nového Husserlova pojetí nespočívá ve významové intenci výrazu, nýbrž v jeho odkazovací tendenci!

Ad 2) V případě názorně vyplněného vyjadřování neodhaluje deskriptivní analýza na straně tematického mínění označovaného žádnou takovou dvojílost, kterou předpokládá původní model „syntézy krytí“. Především s ohledem na fenomén „aktivního vyjadřování“ (perspektiva mluvčího) se ukazuje jako deskriptivně přiměřenější názor, že verbální vědomí se sjednocuje s odpovídajícím názorem skutečně přímým způsobem a že tedy „*přízpůsobování se slov názoru*“ (Hu XX/2, 174) není zprostředkováno žádnou další aktovou vrstvou. Ani z perspektivy posluchače ale přesněji viděno nenacházíme žádné zdvojování aktových vrstev. Rozumějící mínění označovaného může být samozřejmě nejprve temné či zcela nenázorné a později „nasyčené“ či „vyplněné“. Tento přechod ale neimplikuje syntézu krytí. K jeho fenomenologickému objasnění plně postačí předpoklad nahrazení prázdného vědomí vědomím plným: „*Intence výpovědi se vyplňuje tak, že verbálně míněný poznatek (tedy výpovědní věta), se stane skutečně provedeným a evidentním poznatkem. ... Odůvodnit výpověď znamená převést prázdnou či poznáním ‚nedokonale‘ vyplněnou výpověď ve výpověď evidentní.*“ (Hu XX/2, 303) Další z Husserlových argumentů se týká intencionální funkce syntézy krytí, která byla v původním modelu předpokládána jako jednotící moment. Husserl sice již v Log. zkoum. zdůrazňoval, že identifikující syntéza krytí mezi významovou intencí a aktem názoru označované předmětnosti není žádnou explicitní identifikací, nicméně i jako implicitní identifikace uskutečňuje tato syntéza svůj specifický intencionální výkon, který není obsažen v původních aktech: „*Prázdné‘ ... vědomí (nenasyčené, názorně nevyplněné) může být samo pro sebe. Právě tak by na druhé straně mohlo být i intuitivní vědomí samo pro sebe, a to se všemi svými artikulacemi a formami. Obě strany přibírají v syntéze vyplnění nové formy, protože syntéza je intencionálním prožitkem svého druhu, který jako fundovaný konstituuje novou jednotu, jež jako fundovaná v jednotách, které jsou jí podkladem, musí konstituovat formu spojení a ve vztahu k členům formy přízpůsobení.*“ (Hu XX/2, 150) Tato intencionálně-konstitutivní funkce „syntézy krytí“ přidává tedy další komplikaci již tak

nepriměřeně složitěho modelu vyplněného vyjadřování. V každém názorně vyplněném vyjadřování by tak nejen musely vystupovat dvě samostatné aktové vrstvy (prázdné a názorné intence), nýbrž tyto vrstvy by musely být spojovány intencionální formou, která je fundována v obou spojovaných stranách a konstituuje své vlastní noematické koreláty. Ve vztahu k takto bizarně složitěmu modelu lze stěží poznamenat něco jiného, než to, že „*tyto komplikace jsou zarážející a toto celé pojetí můžeme odmítnout*“ (Hu XX/2, 151).¹⁵³

Rukopisy 1913/14 tedy vposled odmítají původní model vyplněného vyjadřování jako fenomenologicky neospravedlnitelnou konstrukci. Husserl nyní přiznává, že k zastávání tohoto pojetí ho motivovalo především jednostranné zaměření analýz na perspektivu posluchače, a k tomu navíc na do jisté míry anomální případy, kdy rozumějící mínění označovaného je uskutečňováno nejprve bez názoru a teprve následně se eventuálně dostaví odpovídající znázorňující představy (Hu XX/2, příloha XVII).

b) Otázka specifického intencionálního výkonu vyjadřování

V souvislosti s proměnou pojetí vyplněného vyjadřování se samozřejmě nabízí otázka, zda a jak se proměnilo i Husserlovo pojetí podstatného intencionálního výkonu vyjadřování. Vývoj této problematiky v období 1901-1914 je ale poměrně komplexní, a proto budeme muset podstatně zohlednit i stanovisko starších rukopisů.

Otázka po podstatě specifického intencionálního výkonu vyjadřování – jednoduše řečeno otázka: Co se vlastně děje, když dochází k vyjadřování a jak se vyjadřování „podepisuje“ na tom, co je vyjadřováno? – byla pro Husserla vždy podstatně spojena s otázkou, zda do souvislosti jazykového vyjadřování mohou být přímým způsobem (jako významové akty) zapojeny všechny prožitky vědomí, anebo jen prožitky (a obsahy) určitého druhu (a platí-li druhá možnost, jak je tento okruh vymezen). V následujícím výkladu budeme věnovat hlavní pozornost proměnám Husserlovy charakteristiky prožitků, které jsou „povolány“ plnit význam-udělující funkci v souvislosti vyjadřování. V závěru budeme sledovat, jak Husserl v rukopisech z r. 1913/14 přestává chápat sám pojem „vyjadřování“ jako vázaný na významové akty a lokalizuje výkon vyjadřování do „verbálního vědomí“ čili do vědomí slovního znění ve spojení s jeho odkazovacími tendencemi. Tento posun dovoluje Husserlovi přistoupit k otázce po specifickém intencionálním výkonu vyjadřování z nové,

¹⁵³ Husserl ještě na okraji poznamenává, že zcela nepřijatelná je samozřejmě i představa, že by při vyplněném vyjadřování docházelo k syntéze krytí mezi verbálním vědomím a názorem označovaného: Každá syntéza krytí implikuje zapojení minimálně dvou prvků, které jsou samy předměty tematického vědomí. Slovo je ale ve verbálním vědomí vědomé netematicky, pouze jako „moment průchodu“; stejně tak odkazovací tendence není samostatným aktem, nýbrž nesamostatnou intencionální formou.

plodné perspektivy, z níž se mu daří naznačit originální přínos vyjadřování ve vztahu k vyjadřovaným myšlenkovým či poznatkovým obsahům.

Objektivující a kategoriální funkce vyjadřování – Logická zkoumání a Přednášky 1908

Viděli jsme již, že Log. zkoum. omezila okruh prožitků, které mohou být přímo zapojeny do souvislosti jazykové vyjadřování (jako významové intence a významová vyplnění), na třídu objektivujících aktů: „*všechno znamenání (Bedeuten) v intenci a vyplnění je jednoho rodu – totiž rodu objektivující akt s jeho fundamentálním rozlišením na akty signitivní a intuitivní*“ (Hu XIX/2, 749). Veškeré vyjadřování se tedy podle Log. zkoum. odehrává v médiu objektivujících aktů. Má-li dospět k vyjádření jiná než objektivující intencionalita, je to možné, jak víme, opět jedině prostřednictvím intencionality objektivující.

V centru pozornosti Přednášek 1908 stojí predikativní objektivující akty a vymezení noematicky pojatého pojmu významu je zde podstatně vázáno právě na analýzu predikací a jejich možných samostatných částí (význam je charakterizován jako „kategoriální předmětnost“). Přednášky 1908 v této souvislosti vyslovují závěr, že synteticko-diskursivní (predikativní) intencionální funkce je hlavním rozlišujícím znakem aktů, které se mohou účastnit souvislosti vyjadřování v roli významových aktů: „*Význam-propůjčující akty jsou predikativní akty, tj. akty, které jsou buď úplnými predikacemi, anebo se mohou jako bezprostřední a vlastní složky do predikací vřazovat*“ (Hu XXVI, 64). Akty, které samy nejsou predikacemi, ale mohou se do predikací vřazovat jako bezprostřední složky, jsou podle Přednášek 1908 nominální akty, tedy jednopaprscité kategoriálně zformované intence. V tomto bodě vyjadřují Přednášky 1908 důležitý posun vůči pozici Log. zkoum. – oblast aktů, které se mohou zapojit do souvislosti vyjadřování v roli významových aktů, je nyní vymezena jako oblast kategoriálních objektivujících aktů.¹⁵⁴ 6. Log. zkoum. sice poukazuje na to, že vyplněné vyjadřování se uskutečňuje většinou prostřednictvím kategoriálních aktů: „*Poznání jakožto jednota vyplnění se neuskutečňuje na pouhém základě prostých aktů, nýbrž zpravidla na základě kategoriálních aktů*“ (Hu XIX/2, 695), nicméně pojetí plného vyjadřování u vlastních jmen jasně prozrazuje, že minimálně v případě těchto výrazů Log. zkoum. připouští, že do souvislosti vyplněného vyjadřování mohou v roli významových aktů vstupovat i akty kategoriálně nezformované (prosté): „*Významová intence ... nachází v pouhém vjemu akt, v němž se zcela přiměřeně vyplňuje*.“ (Hu XIX/2, 659) To, že pro Log.

¹⁵⁴ Tento názor formuluje Husserl poprvé jasně v Přednáškách o teorii soudu z r. 1905: „*Prosté vnímání nemůže být vyjádřeno, musí nejprve podstoupit intelektivní pojetí a zformování (intellektive Fassung und Formung)*“ (F I 27, S. 107a; také in: Hu, Marialienband 5).

zkoum. není případ vlastních jmen ve vztahu k této otázce úplnou výjimkou, potvrzuje podle našeho názoru jasně následující obecné tvrzení z 1. Log. zkoum.: „*Výrazy a jejich významové intence se přizpůsobují (messen sich an) ... nejen názorům (mám na mysli jevy vnější a vnitřní smyslovosti), nýbrž i různým intelektivním formám, díky nimž se pouze nazírané objekty vůbec teprve stávají intelektivně určenými a k sobě vztaženými objekty.*“ (Hu XIX/1, 55; takto pouze v 1. vydání).

Rukopisy 1913/14 zcela ve shodě s Přednáškami 1908 rozvíjejí myšlenku, že do souvislosti vyjadřování může přímým způsobem vstupovat jen to, co je kategoriálně zformované, a obohacují výklad Přednášek 1908 o důraz na noematickou stránku analýzy: „*Slovo, výpověď' či předmětnost verbálního vědomí uvědomovaná ve svém určitém ‚jak‘ nevstupuje do vyjadřovacího vztahu ...k prostému vnímanému jakožto předmětnosti, která je uvědomována v jistém ‚jak‘ (příslušného ‚způsobu jevení‘) v pouhém vnímání. Toto vnímané má spíše v jednotě intuitivně vyplněného výrazu svou ‚kategoriální formu‘, ‚myšlenkovou‘ formu jakožto (noematický) korelát formujícího myšlení ... Protože k podstatě každého vjemového smyslu patří to, že přijímá jisté kategoriální formy tohoto druhu, že je explikovatelný a ‚pojmově‘ uchopitelný v jistých jím předem vyznačených formách, je nový smysl ve vjemu zahrnut, a potud se výpověď, jak poněkud nepřesně říkáme, ‚orientuje‘ podle vjemu a vyjadřuje jej, zatímco přesněji viděno dává výraz kategoriálnímu útvaru. Z toho je pak zřejmé, že výpověď' obecně může vyjadřovat jen kategoriální (ein Kategoriales)“ (Hu XX/1, 72-73). Propast mezi vyjadřujícím „významem“ a vyjadřovanou „předlogickou zkušeností“ je tedy podle Přednášek 1908 a rukopisů 1913/14 překlenutelná jedině díky „myšlenkovému pojetí“ či „myšlenkové formaci“ této předlogické smyslovosti: „*na základě prostého vjemu jsem provedl jisté kategoriální explikace, a ty vyjadřuji ... Vyjádřen vůbec není vjem, nýbrž vyšší vrstva.*“ (Hu XX/2, 409; text č. 32, asi prosinec 1913); „*dávám výraz tomu, co na základě vjemu myslím, co z něj na jeho základě nalézám, co jako by vidím; provádím kategoriální názor‘ a ten je vyjadřován*“ (tamtéž, 410); „*výraz náleží pouze kategoriálním* (Hu XX/2, 440; text 35, asi 1912/13). Můžeme tedy říci, že stejně tak jako je ne-objektivující intencionalita emotivity a vůle podle Husserla vyjádřitelná jedině prostřednictvím intencionality objektivující, tak je i ne-intelektivní objektivující intencionalita (intence čisté smyslovosti) vyjádřitelná jedině v médiu intencionality kategoriální.*

V souladu s Log. zkoum. jsou ale vyjadřujícími akty v užším a vlastním smyslu pouze významové intence, tedy prázdné symbolické intence: „*Výrazem jako takovým ... zpravidla rozumíme ... výraz oživený smyslem. Neměli bychom proto vlastně říkat ..., že výraz vyjadřuje*

svůj význam (intenci). Vhodnější je zde jiný způsob řeči o vyjadřování, podle něhož plný výraz vyjadřuje vyplňující akt.“ (Hu XIX/1, 45); „mezi vjem a slovním znění je vsunut ještě jeden akt (či aktový útvar) ... totiž výrazový prožitek (Ausdruckserlebnis) ... Tento zprostředkující akt ... patří k smysluplně fungujícímu výrazu jako jeho podstatná složka“ (Hu XIX/2, 552). Lze těmto v užším a vlastním smyslu pojatým vyjadřujícím aktům (významovým intencím) připisovat nějaký osobitý intencionální výkon? Pojmový pár „prázdné významové intence – názorné vyplňující akty“ je v Log. zkoum. pojat jako jeden z možných kandidátů pro interpretaci tradičního pojmového páru „myšlení – názor“ (srov. Hu XIX/2, 731) V tomto smyslu by se mohla nabízet úvaha, že speciálním intencionálním výkonem vyjadřujících aktů je právě přinášení specificky myšlenkových forem a myšlenkové artikulace vůbec. Tato úvaha by ale byla v rozporu s jedním ze základních bodů Husserlovy nauky o kategoriálním názoru, totiž že kategoriální formace je možná rovněž i na půdě názorných aktů samotných. Kategoriální formace, díky níž se odlišují akty názorného myšlení od aktů pouhé smyslovosti, nemůže být proto tím, za co by názory vděčily svému spojení s významovými intencemi, nemluvě o spojení s jazykovými výrazy. Kategoriální explikace smyslovosti je operací, která je již podle Log. zkoum. možná zcela nezávisle na spojení názoru se symbolickým myšlením (srov. Hu XIX/2, §§ 48, 63).

Jaký je tedy podle Log. zkoum. intencionální výkon významových intencí ve vztahu k vyplňujícím názorům, když tyto akty vstupují do jednoty vyplněného vyjadřování? Prázdné významové intence se podle Husserla ve svých intencionálních obsazích a formách „věrně kryjí“ s intencionálními obsahy a formami názorných aktů, a toto „krytí“ má být a priori zaručeno tím, že „všem aktům kategoriálního názoru s jejich kategoriálně zformovanými předměty mohou odpovídat čistě signifikativní akty“ (Hu XIX/2, 721). Takto se všechny „vlastní představy“ (názorné akty) mohou „věrně zrcadlit ve sféře významových intencí (symbolických představ)“ (Hu XIX/1, 313). Toto pojetí, které je zastáváno již v Log. zkoum., stvrzují Přednášky 1908, podle nichž je rovněž kategoriální formace názoru možná „před jakýmkoli verbálním vyjadřováním, před jakýmkoli verbálními představami, které náležejí specificky k slovům. Diskursivní či kategoriální myšlení přináší své mnohé formy, jistou artikulaci, každý kategoriální dílčí akt má svou určitou pozici a funkci a v ní svou určitou formu. ... Verbální myšlení zrcadlí všechny tyto artikulace a formy ve verbálních představách ... Kategoriální představy a jejich formy se u dostatečně vyvinutého jazyka musí přirozeně zrcadlit v gramatické stránce výrazu, rozdílům představ s ohledem na obsah a formu musí tedy odpovídat rozdíly gramatického výrazu.“ (Hu XXVI, 78) Kategoriální pojetí smyslovosti se podle Přednášek 1908 odehrává vždy jako explikace implicitního obsahu prostého

smyslového vnímání. Představme si např., že se díváme na starobylý mlýn stojící u potoka. Je možné, že máme nejprve akt prostého smyslového vnímání, který neobsahuje žádné kategoriální (intelektivní) formy a syntézy. V kontinuální syntéze, která je základem procesu prostého vnímání, dochází k postupnému krytí různých vjemových mínění. Jedna a táž věc se nám zpravidla dává ze stále nových a nových perspektiv či aspektů (fenomenologický popis procesu vnímání proto vyžaduje určitou strukturu předmětné míněnosti, která není dotčena modifikacemi vjemového smyslu a zaručuje jednotu vnímaného předmětu jako něčeho identického v rozmanitosti jevů). Prvotní prosté vnímání ale může „přejít do diskursivní intuice /do kategoriálního názoru/, vědomí jistého ‚toto‘ učiní z toho, co se jeví, ‚předmět o němž‘, a na tomto předmětu jsou nyní uchopovány části či vlastnosti, a to tak, že se vytváří vědomí ‚toto má to a to A‘ nebo ‚toto je takové a takové povahy‘ apod.“ (Hu XXVI, 78). V našem případě se může vytvořit např. predikativní vědomí „toto je mlýn“. Původní prosté smyslové vnímání je „vědomí jednoty, které se explikuje v diskursivní syntéze, která v myšlenkovém pojetí staví před oči ‚být‘, ‚být určený‘, ‚být identický““ (Hu XXVI, 75-76). „To, co bylo v prostém názoru jistým způsobem implicitně dáno, dospívá k explikaci, nyní zde stojí subjekt, a tedy ‚předmět o němž‘, a k němu je ve fenoménu ‚je takový a takový‘ (im Ist-Phänomen) vztažena jistá charakteristika, která mu náleží, atd.“ (Hu XXVI, 78). Vědomí „toto je mlýn“ je takto jednou z bezpočtu možných explikací smyslu, který byl implicitně obsažen již v původním prostém vnímání.

Husserl již v Přednáškách 1908 dospěl k závěru, že význam-udělujícími a význam-vyplňujícími akty mohou být jediné akty kategoriální. Kategoriální formace ale není specifickým výkonem významových intencí – může se odehrávat již v rovině čistého názoru. Významové intence při vyjadřování názoru pouze zrcadlí intence intuitivní. Uvidíme níže, že i rukopisy z let 1908-1914 stejně jako Ideje I trvají pevně na možnosti předvýrazové konstituce kategoriálního smyslu, na možnosti „explikativní či analytické syntézy ... před pojmově-významovým výrazem“ (Hu III/1, 294).

Vyjadřování jako pojmově-uchopující poznávání vyjadřovaného – rukopisy 1909-1910

Na několik místech na okraji Přednášek 1908 Husserl poznamenává, že je zapotřebí rozlišovat mezi synteticko-diskursivní a pojmovou funkcí myšlení a kriticky konstatuje, že toto rozlišení nebylo v hlavním textu Přednášek 1908 dostatečně zohledněno: „Není ale zapotřebí rozlišovat mezi syntetickou a pojmovou funkcí?“; „myšlení se rozvíjí nejen diskursivním, nýbrž i v pojmovém uchopování (begreifend)“ (Hu XXVI, 78 pozn. 1 a 2).

Nabízí se proto otázka, zda při charakteristice významových intencí jakožto aktů myšlení není zapotřebí zohlednit kromě kategoriální funkce rovněž funkci „pojmovou“ čili zda podstatným intencionálním výkonem každého vyjadřování není také určité „pojmové uchopování“?

Tuto myšlenkovou linii rozvíjí několik rukopisů z let 1909-1910. Pokud jde o otázku, zda je vyjadřování vázáno na akty „pojmově uchopujícího myšlení“ a zda tedy každý význam-udělující akt je aktem pojmového uchopování, dává zde Husserl jednoznačně pozitivní odpověď. V analýzách těchto rukopisů je výrazně preferována noematická perspektiva: Husserl tvrdí, že to, co má být vyjádřeno, musí být „*pojmově uchopeno*“ (*in Begriffe gefasst*), „*poznáno*“ *po stránce obsahu a formy*“ (Hu XX/2, 280); „*znamenání je všude totéž: je to ,poznávání*‘, ..., *,pojmové uchopování*‘ (*Begreifen*)“ (Hu XX/2, 284; text č. 16, začátek roku 1910). Toto pojmově uchopujícího poznávání, k němuž má docházet při každém vyjadřování, přirovnává Husserl ke vztahu jmenování. To, co je vyjadřováno, je pojmově uchopováno a prostřednictvím tohoto pojmového uchopení pak označováno vyjadřujícím jménem: „*pro všechny intuitivní syntetická mínění, přes všechny jejich formace atd. se rozprostírá duchovní výraz, který je ale víc než opakováním, otiskem apod., je totiž pojmově uchopujícím výrazem (begreifender Ausdruck), ,poznávajícím*‘ výrazem ... *Výpověď je tedy jakoby ,vlastním jménem*‘, *vlastním výrazem predikativního soudu, ..., syntéza, která ještě není predikativně pojmově uchopující, má veskrze charakter syntézy pojmově uchopené (begriffene), a ta tvoří význam výrazu, fanseologicky /noeticky/ řečeno: tvoří jeho znamenání, které je právě veskrze pojmově uchopujícím myšlením (begreifendes Denken)*.“ (Hu XX/2, 231; text č. 15, 1909) Husserl dále zdůrazňuje, že pojmové uchopování ve smyslu znamenání je něco zcela jiného než pojmové uchopování ve smyslu subsumpce individuálního případu pod pojem, tedy ve smyslu kladení individuálního případu pod obecnou ideu díky „určující soudnosti“: „*Pojmové uchopování a poznávání*‘, *které podstatně náleží ke znamenání, nesmíme zaměňovat s určováním ,určující soudnosti*‘, *kdy je předmět určován a poznáván jako jisté A, jako jsoucí-a*“ (Hu XX/2, 283) „*Se slovním zněním sjednocené ,znamenání*‘ není v žádném případě ideováním, nýbrž je zvláštním druhem ,poznávání‘, *které všude stejným způsobem poznává všechny části a formy soudových syntéz, jež tvoří základ vlastního znamenání, a diferencuje se podle povahy (Artung) těchto částí o forem*“ (Hu XX/2, 279; text č. 16, březen 1910). Vyjadřující pojmově uchopující poznávání charakterizuje Husserl v těchto rukopisech konečně jako „vyzdvihování do sféry obecnosti“: „*Věta jako ,objekt*‘ výrazu *,S je P*‘, *,tento papír je bílý*‘. *Co je zde výkonem ,znamenajícího*‘, *,poznávání*‘? Ve výrazu tkví určitá obecnost. ... Celá souvislost je něčím poznávaným a dostává se jí obecného

označení. Je vyzdvižena do sféry obecnosti, která tvoří vyšší intelektivní stupeň.“ (Hu XX/2, 240, příloha XXVIII, podzim 1909).

V těchto úvahách z let 1909-1910 lze zajisté spatřovat navázání na jednu z centrálních myšlenek 6. Log. zkoum., totiž že „*přizpůsobování se výrazu vyjadřovanému aktu odkazuje na určitý akt poznávání, v němž se toto přizpůsobování uskutečňuje*“ (Hu XIX/2, 735). Viděli jsme, že již v Log. zkoum. odmítá Husserl nakonec pojímat toto „zprostředkující poznávání“ jako akt klasifikujícího podřazení případu pod pojem a že rovněž varuje před nekonečným regresem, k němuž by nutně vedla interpretace, která by toto vyjadřující poznávání pojala jako poznávání zaměřené na příslušné význam-udělující a význam-vyplňující akty (srov. Hu XIX/2, § 67). V Log. zkoum. je ale nakonec motiv „poznávací“ souvislosti vyjadřování přenesen zcela na půdu problematiky vztahu „identifikující syntézy“ prázdného významového mínění a vyplňujícího názorného aktu.

Výše citované rukopisy z let 1909-1910 jdou dále v tom smyslu, že se pokoušejí popsat „pojmově uchopující“ aspekt „poznávací“ funkce vyjadřování. Z náznaků, které jsou v těchto textech podány, nelze nicméně jasně určit, co se podle Husserla přesně odehrává, když kategoriální předmětnost názorného aktu vstupuje do souvislosti vyjadřování, a v jakém smyslu má být myšleno to, že při vyjádření je tato předmětnost ve všech svých formách a obsazích „pojmově uchopována“, a spolu s tím „vyzdvihována do sféry obecnosti“. Cožpak není sama intuitivně daná kategoriální předmětnost již něčím poznávaným? A v jakém smyslu mohu být pojmově uchopovány její kategoriální formy? Tyto a podobné otázky si Husserl nepřestává nadále klást a později, jak ještě uvidíme, jej přivedou také k definitivnímu odmítnutí pojetí vyjadřování jako „pojmově uchopujícího poznávání“.

Koncepce Idejí I

Pro Ideje I, které se orientují primárně na problematiku teorie poznání, představuje otázka „vyjadřování“ či „výrazu“ pouze okrajový problém. Husserl se k této otázce vyslovuje v relativně krátké pasáži na konci 3. oddílu (§§ 124-127). Je velmi pravděpodobné, že při psaní této části Idejí I využil Husserl jako předlohu tyto badatelské rukopisy z let 1909-1910, o nichž jsme právě hovořili. Pojetí intencionálního výkonu vyjadřování v Idejích I naznačuje sice již v několika bodech pozdější posuny Husserlova stanoviska, k nimž došlo v rukopisech 1913/14 – Husserl již např. opouští charakteristiku intencionálního výkonu vyjadřování jako poznávání –, v jádře je ale ještě plně vázáno jak na hledisko vypracované v rukopisech z let 1909-1910, tak i na základní koncepci představenou v Log. zkoum. a v Přednáškách 1908.

Pro naši souvislost je stěžejní následující pasáž z § 124, která pregnantně shrnuje pozici Idejí I a vyslovuje všechny její podstatné aspekty: „*Výraz*‘ je pozoruhodnou formou, která se může přizpůsobovat každému ‚smyslu‘ (noematickému ‚jádro‘) a pozdvihovat jej do oblasti ‚logu‘, do oblasti pojmového, a tudíž ‚obecného‘. ... V noetickém ohledu musí slovo ‚vyjadřování‘ označovat zvláštní vrstvu aktů, jíž se mohou všechny ostatní akty svérázným způsobem přizpůsobovat a s níž se mohou pozoruhodně slučovat, a to tak, že každý noematický aktový smysl, a v důsledku i v něm zahrnutý vztah k předmětnosti, získají v noematické stránce vyjadřování ‚pojmovou‘ ražbu. Jde o osobité intencionální médium, které v souladu se svou podstatou vyznačuje tím, že takřikajíc zrcadlí každou jinou intencionalitu po stránce formy a obsahu, že ji zobrazuje ve vlastních barvách a tímto zobrazením jí vtiskuje svou vlastní formu ‚pojmovosti‘.“ (Hu III/1, 286) Ideje I tedy spojují metaforu zrcadlení vrstvy názorných aktů ve vrstvě prázdných významových intencí, se kterou operují již Log. zkoum. a Přednášky 1908, s myšlenkou „pojmově- uchoující“ funkce vyjadřující vrstvy (ve smyslu pozdvihování vyjadřované vrstvy do „pojmové obecnosti“) z rukopisů 1909-1910. Husserl nyní také poprvé explicitně vyslovuje, že kromě těchto dvou funkcí nemá vrstva vyjadřování podstatný samostatný intencionální výkon, je „neproduktivním médiem“: „*Vrstva výrazu je – a to je její specifikum – neproduktivní, odhlédneme-li od toho, že propůjčuje všem ostatním intencionálním právě výraz. Nebo je-li libo: její produktivita, její noematický výkon se vyčerpává vyjadřováním a formou pojmovosti (Form des Begrifflichen), která s vyjadřováním nově přistupuje.*“ (Hu III/1, 287)

Ideje I jsou ale na druhé straně poměrně obezřetné a varují před doslovným chápáním vlastních metafor (zrcadlení, zobrazování, zvrstvení, médium atd.): „*Nabízející se výrazy jako ‚zrcadlení‘ či ‚zobrazování‘ je ... třeba brát s rezervou, neboť obraznost, která zprostředkovává jejich užití, by mohla snadno svádět na špatnou cestu*“ (Hu III/1, 286) Husserl chce především zamezit takovému výkladu, jako by vztah mezi vyjadřujícím a vyjadřovaným byl vztahem pouhého vnějškového přistoupení jedné aktové vrstvy k vrstvě druhé: „*Obrazu zvrstvení nelze přikládat příliš velkou váhu, výraz není nic takového jako nanesený lak nebo přehozený šat; je to duchovní zformování (geistige Formung), které vykovává na spodní intencionální vrstvě nové intencionální funkce a korelativně od této vrstvy intencionální funkce přijímá.*“ (Hu III/1, 288) Vyjadřující dimenze provádí „duchovní zformování“ vyjadřované dimenze, není žádným vnějškově přistupujícím šatem, který by „překrýval“ „spodní vrstvu“ bez jakéhokoli zásahu do ní. Husserl si je ale dobře vědom toho, že zde postupuje jen od metafory k metafoře, a upozorňuje sám na to, že tuto problematiku

nelze dostatečně objasnit bez dalšího obtížného studia provedeného „*na fenoménech samých*“ (Hu III, 288).¹⁵⁵

Idejím I se ale přece jen daří alespoň naznačit, v čem by bylo možné spatřovat osobitý výkon „nových intencionálních funkcí“, které má vyjadřování vykonávat na vyjadřované intencionální vrstvě. Husserl v této souvislosti hovoří o „obecnosti“ výrazu a charakterizuje ji jako určité abstrahování od řady intencionálních prvků vrstvy názoru: „*Vrstva znamenání není, a to principiálně, žádným druhem reduplikace vrstvy spodní. Celé dimenze variability ve spodní vrstvě nevstupují vůbec do vyjadřujícího znamenání, tyto dimenze či jejich koreláty zajisté vůbec ,nedospívají k výrazu‘: tak je tomu u modifikací relativní jasnosti a zřetelnosti, u pozornostních modifikací atd.*“ (Hu III/1, 291) Smyslové fenomény jsou prostřednictvím vyjádření „očištěny“ od své individuální jedinečnosti a neopakovatelnosti a jejich identické jádro smyslu se tak stává přístupným mimo čas a prostor (intersubjektivně sdělitelným), je „pozdvíženo do říše ‚logu““. Další specifický intencionální výkon vyjadřující vrstvy, o němž Ideje I hovoří, je „artikulace vyjadřovaného“. Ta se uplatňuje tehdy, když je vyjadřované konfúzní jednotou, zatímco vyjadřující vrstva aktů je uskutečněna se zřetelnou artikulací všech svých prvků a forem: „*Spodní vrstva může být (a většinou je) něčím konfúzně jednotným, něčím, co svou artikulaci nenese aktuálně samo v sobě, nýbrž vděčí za ni pouhému přizpůsobení skutečně artikulované a v původní aktualitě provedené vrstvy logického výrazu.*“ (Hu III/1, 289) Tato „artikulační funkce“ ale podle Husserla poskytuje vyjadřovanému jen takové členění, které bylo v něm samém již potenciálně zahrnuto. Kdyby tomu tak nebylo, byla by vrstva výrazu produktivní, neboť by uskutečňovala významný intencionální výkon a nebyla pouhou „aktualizací“ implicitně artikulovaného smyslu.

Vyjadřování neimplikuje ani znovu-poznávání, ani pojmové uchopování

Zatímco Ideje I zůstávají, jak jsme právě viděli, ve svém jádře vázány na koncepci intencionálního výkonu vyjadřování, kterou vypracoval Husserl již před rokem 1910 (vyjadřování jako zrcadlení a jako pojmové uchopování vyjadřované vrstvy), přinášejí rukopisy 1913/14 významné posuny. Husserl se zde nejprve dopracovává k odmítnutí pojetí vyjadřování jako „pojmově uchopujícího poznávání“, aby následně – v kontextu zjednodušení

¹⁵⁵ Je pozoruhodné, že odpor vůči metaforám „zrcadlení“, „zobrazení“ či „otisku“ se objevuje v souvislosti s charakteristikou vztahu vyjadřujícího a vyjadřovaného již v Husserlových badatelských rukopisech z let 1898-1900, tj. v období práce na 2. dílu Log. zkoum.: „*vypovídání není pouhým ‚vyjádřením‘ toho, co vnímám, jako by se jednalo o zobrazení (otisk) vnímání*“ (Hu XX/2, 324) „*části /výpovědi/ nejsou pouhými odrazy částí názoru, jako by celek byl výrazem či otiskem názoru, nýbrž působí zde určité psychické funkce, u nichž se metafora výrazu a otisku stává zcela nevhodnou.*“ (tamtéž 327). Zůstává samozřejmě otázkou, proč Husserl tyto náhledy v následujících letech svého myšlenkového vývoji nezúročil.

modelu vyplněného vyjadřování a lokalizování vyjadřovací funkce do odkazovací tendence jazykového znaku – předložil koncepci, podle které je podstatným intencionálním výkonem vyjadřování cosi jako specifické „zesílení“, „fixování“ či „zdvojení“ kategoriální objektivace, která se by se jinak mohla uskutečnit i bez tohoto výrazu.

Ke kritice předpokladu poznávání jako specifické funkce vyjadřování vedou Husserla následující kroky: Je tomu skutečně tak, že při vyjadřování např. nějakého stavu věcí, provádím něco takového jako poznávání a pojmové uchopování tohoto stavu věcí? Mám určitý stav věcí názorně „před očima“, následně jej vyjadřuji – znamená to, že nyní uskutečňuji nějaké nové „vyjadřující“ akty poznávání a pojmového uchopování? Nač ale takové komplikace? Není snad jednodušší a fenomenálně přiměřenější říci, že „výraz ... se přimyká (*schmeigt sich an*) formálnímu celku, je výrazem přímo“ (Hu XX/2, 311; příloha XXXV, 1914)? Nebo jinak: „*Je otázkou, zda jsou tyto komplikace nutné, a to především s ohledem na ‚poznávání‘ všech forem. To je tedy problém, o který zde běží. Skoro se zdá, že vystačíme s jednodušším pojetím. Pak by nebylo zapotřebí žádného pohledu na větu (kategoriální předmětnost v určitém smyslu). V soudovém vědomí je vědoma věta, ale nikoli v pohledu.*“ (Hu XX/2, 464; text č. 36, asi 1912/13) Dříve než představíme argumenty a závěry rukopisů 1913/14, chceme se nejprve krátce zmínit o důležitém terminologickém a pojmovém posunu, k němž došlo mezi Log. zkoum. a rukopisy 1913/14. Jedná se o posun v užívání pojmu a termínu „poznávání“ (*das Erkennen*). Viděli jsme, že pro pojem poznávání, jak je vymezen a používán v Log. zkoum., je určující především aspekt „přiblížení k cíli poznání“ (Hu XIX/2, 598), přičemž toto přiblížení k cíli poznání se může podle Log. zkoum. odehrát jedině jako identifikující syntéza prázdného mínění a jemu odpovídajícího názoru: „*akt čistého znamenání dosahuje na způsob usilující intence svého vyplnění ve znázorňujícím aktu ... Prožíváme, jak v názoru intuitivně zpřítomňována táž předmětnost, která byla v symbolickém aktu ‚pouze myšlena‘*“ (Hu XIX/2, 566). Log. zkoum. nepovažují za poznávání ani prázdnou významovou intenci samu, ani názorný vyplňující akt sám, i kdyby se mělo jednat o akty kategoriální: „*znamenání samo ... není poznáváním. V čistě symbolickém slovním rozumění je uskutečňováno znamenání ..., ale nic není poznáváno.*“ (Hu XIX/2, 566). Viděli jsme již také, že počínaje rokem 1908 začíná Husserl používat stále častěji ještě jiný pojem poznávání, totiž pojem poznávání orientovaný na predikativní a pojmovou funkci myšlení. Pojem poznávání ve smyslu predikativního a pojmově uchopujícího myšlení či vypovídání představuje pro Husserla nyní zcela legitimní paralelu k pojmu poznávání „v pravém“ či „vlastním“ smyslu, totiž ve smyslu přivedení prázdného myšlení k odpovídající intuitivní danosti.

Rukopisy 1913/14 preferují jednoznačně právě tento predikativně-pojmový pojem poznávání: „*Poznávání má znamenat: uskutečňování predikativních funkcí*“ (Hu XX/2, 296; text č. 17, asi leden-březen 1914). V tomto smyslu je ale možné hovořit o poznávání, které je uskutečňováno v prázdných významových intencích samotných. Tímto způsobem může nyní Husserl v příkrém kontrastu k výše citovanému stanovisku Log. zkoum. říci, že „*poznávání, které spočívá ve vypovídání, se zásadně netýká vztahu významových intencí k věcem, nýbrž týká se souzení samotného jakožto pojmově uchopujícího predikování (begreifendes Prädizieren)*“ (Hu XX/2, 304; příloha XXXII, asi leden-březen 1914). V souladu s tímto vymezením je pak také možné terminologicky rozlišovat „*prázdné a plné akty poznání*“ (Hu XX/2, 297; text č. 17), přičemž v prvním případě myslí Husserl pojmově-predikativní nenázorné akty a v druhém případě myslí pojmově-predikativní názorné akty. Protože rukopisy 1913/14 hájí rovněž přesvědčení, že jak názorné, tak i nenázorné kategoriální akty jsou uskutečnitelné bez jakéhokoli spojení s výrazem – „*v každém případě máme poznávání v kategoriálním aktu, před výrazem*“ (Hu XX/2, 304) –, mohou tedy v tomto smyslu rozlišovat „*výrazové poznávání*“ a „*ne-výrazové poznávání*“: „*Máme na slovech nezávislé (wortfreie), signifikativně nevázané, plné a prázdné akty poznání. Máme ke slovům vázané (wortgebundene), od slovních znění vycházející, plné a prázdné akty poznání.*“ (Hu XX/2, 297; text č. 17); „*Prázdné akty poznání a intuitivní akty poznání mohou být příležitostně samy pro sebe. Jindy vstupují do specifické intencionální jednoty s akty slovního znění. Vždy existuje principiální možnost, aby artikulacím a formám vědomí ‚na pravé straně‘ byla přiřazena nějaká slovní znění a momenty slovních znění a aby oba fenomény byly sjednoceny pomocí jisté fundované aktové formy.*“ (Hu XX/2, 171; text č. 9)

Výraz tedy podle rukopisů 1913/14 vyjadřuje vždy určité poznávání či poznatkový obsah, toto poznávání se však nicméně může uskutečnit i bez jakéhokoli výrazu. Na tomto místě se ale opět vrací původní klíčová otázka: Co se děje s poznáváním či s poznatkovým obsahem tehdy, když dospívá k vyjádření? Bezprostřední odpověď rukopisů 1913/14 zní: Při vyjadřování je prázdné či plné poznávání uskutečňováno s vrstvou výrazu: „*vyjadřovat znamená soudit ještě jednou, avšak soudit ve dvoji vrstvě. Vyjadřovat myšlenku znamená uskutečňovat myšlenku ještě jednou s vrstvou výrazu.*“ (Hu XX/2, 312; příloha XXXV, leden-březen 1914) Tato odpověď neposouvá problém o mnoho dál. Rukopisy 1913/14 ale na rozdíl od Idejí I disponují diferencovanějším deskriptivním potenciálem k objasnění vztahů, které jsou v této metafoře naznačeny: „*V uskutečnění výpovědi, je-li uskutečněna prázdně, je artikulovaně míněna táž předmětnost, máme ‚tytéž‘ akty, ale prázdné, a máme fundované akty, které vycházejí od slovních znění. ‚Význam‘ ... je prázdný. Je-li výpověď uskutečněna*

*názorně, jsou slovní intence stále ještě zde, ale v jiném modu. ... Akty poznání nejsou volné, nýbrž vycházejí od slov.“ (Hu XX/2, 297) Z tohoto citátu je podle našeho mínění jasně patrné, že Husserl aplikuje na námi sledovanou otázku podstatného intencionálního výkonu vyjadřování nový, zjednodušený model vyplněného vyjadřování, který jsme představili výše. Funkce vyjadřování již není připisována prázdnému aktu tematického mínění označovaného (aktu znamenání), nýbrž je lokalizována do „odkazovací tendence“ výrazu. Prostřednictvím odkazovací tendence pak může být výraz spojován jednou s prázdným „poznáváním“, podruhé s plným „poznáváním“: „Máme tedy specifické intencionální sepětí, do něhož mohou vstupovat vědomí slova a poznávací vědomí ... Zajisté máme slovní intence, které přecházejí k tomu, co je na druhé straně konstituováno, ... a přecházejí buď do prázdna, anebo do plnosti, podle toho, zda je pravá strana uskutečněna prázdný či plným či smíšeným způsobem. ... specifikum vyjadřování, odhlédneme-li od vědomí slovního znění, spočívá tedy v intencionálním ‚odkazování‘, ve ‚znamenání‘, které je však spojovací formou.“ (Hu XX/2, 298; text č. 17) Vyjadřování je zde tedy výslovně pojímáno jako přizpůsobování se či přimykání verbálního vědomí (vědomí slovního znění ve spojení s odkazovací tendencí) k vyjadřovanému, přičemž toto vyjadřované je již samo o sobě něčím poznávaným: „*Musíme rozlišovat poznávání, které se uskutečňuje v predikaci (explikaci) a vyjadřování, které není žádným novým explicitním poznáváním, totiž ve vztahu k vyjadřovanému poznávání či poznávanému.*“ (Hu XX/2, 305; příloha XXXII, asi leden-březen 1914).*

Když vyjadřuji, nevztahuji se k vyjadřovanému obsahu v žádných nových aktech poznávání – a to ani na způsob vlastního jmenování –, nýbrž vyjadřuji tento obsah, který je sám o sobě něčím poznávaným, a to tak, že poznávám, nyní ale dohromady s vyjadřující vrstvou: „*Stav věcí určuji nikoli pomocí pojmu, pod který tento stav věcí spadá (poznávacího pojmu), ani pomocí vlastního pojmu (Eigenbegriff), nýbrž tak, že prostě vytvářím (herstelle), prostě tvrdím (behaupte). Stav věcí v opravdovém smyslu nejmenuji. Vypovídám, mám stav věcí sám a ukazuji (hinzeige) na stav věcí sám. ... Vytvářím soud (intuitivně či neintuitivně), vyslovuji jej, tvrdím jej, stav věcí mám nyní před očima jako předmět myšlení ... Není tomu tak, jako když vidím nějaký stůl ... a poznávám jej jako stůl, nebo když vidím svého bratra a poznávám jej jako Heinricha.“ (Hu XX/2, 299-300; text č. 17, 1914) Samo pojmově-predikativní poznávání tedy není výkonem vyjadřování, ale výraz se k tomuto poznávání může kdykoli připojit či „přimknout“, a v takovém případě pak již nehovoříme jednoduše o „poznávání“, nýbrž hovoříme o „poznávání výrazovém“: „*Obecnost výrazu ... není obecností poznávacího pojetí, pojmově uchopujícího poznání ve vlastním smyslu slova. ... Vyjadřování je poznáváním, je pojmovým uchopováním potud, pokud je právě vypovídání poznáváním,**

keré má současně vyjadřující vrstvu, tedy pokud je vyjadřujícím poznáváním; a i tehdy, když je poznávání nevlastní, nejasné, máme právě nejasné poznávání, modifikaci poznávání, a právě proto přeci poznávání. Avšak vyjadřování není pojmovým uchopováním vyjadřovaného“ (Hu XX/2, 312; příloha XXXV, leden-březen 1914).

Husserl si sám ve vztahu k takto zjednodušenému modelu vyjadřování klade otázku, proč mu činilo stále takové potíže uznat, že vyjadřování neimplikuje žádné speciální poznávání či pojmové uchopování poznávaného. Jako příčinu těchto potíží označuje to, že ve svých analýzách dopustil záměnu „*přizpůsobování se výrazu (Anpassung des Ausdruck) a poznávání“* (Hu XX/2, 299; text č. 17). Fenomén „*přizpůsobování se výrazu“* vyjadřovanému, který se Log. zkoum. pokoušela popsat jako identifikující syntézu krytí mezi významovou intencí a významovým vyplněním, který rukopisy 1909-1910 chtěly fixovat jako pojmově-uchopující poznávání označovaného, se nyní v rukopisech 1913/14 ukazuje jako struktura, v níž vstupuje do vztahu vzájemného sepjetí „*verbální vědomí“* a (prázdné či plné či smíšené) „*tematické vědomí označovaného“*, přičemž centrální jednotící a tedy vyjadřovací funkci zajišťuje „*odkazovací tendence“* výrazu, která tvoří nezbytné jádro „*verbálního vědomí“*.

Vyjadřování jako „objektivující zdvojování“

Liší se ale vůbec nějak „*výrazové poznávání“* od „*poznávání ne-výrazového“*? Rukopisy 1913/14 na tuto otázku odpovídají jednoznačně kladně a pokoušejí se určit povahu intencionálních funkcí, které přináší souvislost vyjadřování ve smyslu sepjetí poznávání či poznávaného s odkazovacími tendencemi jazykových znaků. Tyto Husserlovy pokusy ale většinou nepřekračují úroveň poněkud vágních charakteristik a rukopisy 1913/14 se nakonec dokonce uchylují k použití týchž metafor určení jako Ideje I: „*Vyjadřování přináší novou intencionální vrstvu, v níž se ... jistým způsobem zrcadlí všechny členy a formy, které jsou zahrnuty v míněném, ve smyslu vypovídáného.“* (Hu XX/2, 298; text č. 17) „*Verbální intence-na je specifickou formou, která v sobě zajišťuje jisté ‚nasměrování‘ (Dirigiertsein) na intencionální matérii, a to takové ‚nasměrování‘, které je zajisté něčím jako zrcadlením toho, co stojí vpravo, protože každé složce a formě toho, co stojí vpravo, odpovídá určitý moment v onom směřování (Dirigieren).“* (Hu XX/2, 171; text č. 9, 20.1.1914)

Vzácnou výjimkou, která vyčnívá nad ostatními pokusy rukopisů 1913/14 o pozitivní určení specifického intencionálního výkonu vyjadřování, představuje ale relativně kratičký text z počátku roku 1914 (vydavatel Hu XX/2 jej zařadil jako přílohu XXXIV s názvem

„Vrstva výrazu jako objektivující zdvojování poznatkového obsahu“). Vzhledem k významu a délce tohoto textu dovolíme si nyní odcitovat jej v jeho plném znění:

„1) Předkládání (*hinstellen*) pomocí výrazových aktů. Tvrzením něco předkládám, proponuji (*proposice*), stanovuji, a to tak, že to, co v sobě myslím, vyjadřuji navenek (*äussere*) a nerozvinutou myšlenku rozvíjím a vyslovuji. Toto předkládání je intersubjektivním objektivováním. Vyslovené je společným objektem v souvislosti vcítění. V písemně fixovaném výrazu máme setrvávající objekt, který je i bez aktuálního vzájemného dorozumívání potenciálně srozumitelný, věta literatury atd. Existuje zde vztah k otevřenému jazykovému společenství: To, že je napsané či vyslovené předloženo, znamená: Kdo má uši, nechť slyší či může slyšet, kdo může rozumět v jazyce, nechť rozumí. Objektivně předložené je mnou tvrzené, mnou předkládané, a zároveň je něčím, za čím si musím či chci stát. Od tohoto tvrzení, stání si za něčím a předkládání jako čehosi jazykově objektivního v rámci jazykového společenství můžeme odhlédnout, byť to zjevně tvoří normální intencionální vrstvu všeho jazykového. Ve ‚vnitřním mluvení‘ má tato vrstva spíše neutrální modifikaci či jinou modifikaci, pokud mám třeba při myšlení a mluvení zároveň intenci přikročit později ještě k aktualizování, ‚skutečnému‘ vyslovení, objektivnímu předložení pro druhé, verbálnímu sdělení druhým či literárnímu sdělení otevřenému jazykovému společenství.

2) Odhlédneme-li tedy od toho, přináší vyjadřování – oproti explikování názoru a oproti poznatkové jednotě, kterou předkládá názor, spolu s průběžnou vrstvou poznávání – ještě vrstvu výrazu, která tím, že zprostředkovává intersubjektivní rozumění, vytváří onu intersubjektivní objektivaci. Avšak pokud zcela odhlédneme od této objektivace, zbude ještě jistá objektivace.

Slovy míním věci, mám nejen poznatkový obsah (*das Erkannte*), nýbrž mám jej ve vnější smyslové expresi (*Ausprägung*), která je oduševněna významovými intencemi. Je to zesílení a cosi jako objektivní vyzdvižení (objektive *Herausstellung*) /v poznámce: ‚položení prstu na..., ‚zdůraznění‘ pro pozornost‘/. Protějšek je mi nyní protějškem silnější měrou, a týká se to nejen ‚předmětu o němž‘, nýbrž poznatkové jednoty. Artikulace a poznávací artikulace /zlom stran 309 a 310/ vyvstávají silněji, nacházejí ve smyslovém svou oporu a cosi jako obraz, cosi jako podtržení celého artikulovaného poznatkového obsahu, nebo jak už to nazveme. Podvojnost (*Doppelheit*) má přitom tu výhodu, že prchavější poznávací stránka, ‚vyjadřovaná‘ myšlenka (intuitivní myšlenka), která je většinou pomíjivější, může zmizet, a odolnější slovo a věta zbudou. Opakování slov, těchto známých a vždy znovu se identicky navracejících objektivit, je něco, s čím můžeme

disponovat svobodněji a snadněji, a co je přitom vždy spojeno se svými charaktery rozumění, které s sebou zase nesou jistou svobodu vytváření k nim příslušející reprodukce vlastních myšlenek. Operujeme s podvojnými jednotami (Doppeleinheiten) a operujeme s ‚pouhými výrazy‘, jako by byly podvojnými jednotami, výrazy nám tyto jednoty ‚zastupují‘, můžeme se vrátit k odpovídajícím názorům. Kdybychom nemysleli slovy, naše ‚myšlenky‘ by stále znovu klesaly do prázdnoty, ale chyběla by jistota, že se znovunavrátili ve své staré formě, zvláště ve své staré poznatkové formě. Myšlenkám dáváme takřikajíc více těl (mehrere Körper), když je tímto způsobem zdvojujeme, když jim přidáváme odolnější, zrcadlící, a přitom volněji disponovatelnou, snadněji identifikovatelnou vrstvu, objektivitu, která je sama obzvláště jasnou, pevnou, známou, znovurozpoznatelnou. S touto objektivitou operujeme evidentně v čistě symbolickém myšlení, avšak ve vykazujícím myšlení jí poskytujeme druhou vrstvu a bereme symbolické jako ‚intenci‘ na plné. Intence zde znamená to, že plná slova, slova s rozuměním, mají charakter intencí, totiž intencí na svá vyplnění, na vlastní poznání, na krytí s vyplněními.“ (Hu XX/2, 309-310)

V první části tohoto textu (1) popisuje Husserl „intersubjektivní objektivaci“, k níž dochází tehdy, když obsahy našeho poznávání vyslovujeme či zapisujeme reálně existujícími znaky. Reálný výraz je „společným objektem souvislosti vcítění“ a reálný písemný výraz je něčím trvalým, odolným a potenciálně intersubjektivně přístupným napříč časem. Díky svému vyjádření v reálném výrazu získává ale i samo poznávané charakter „intersubjektivně předloženého“, „intersubjektivně přístupného“, získává novou konstitutivní vrstvu, kterou jinak než tímto vyjádřením získat nemůže. – Husserl zde poprvé zcela jasně vyslovuje motiv, který bude hrát důležitou roli v jeho pozdějších analýzách ke konstituci „objektivity“ a „ideality“ a jehož neznámější formulaci přinese rukopis z třicátých let proslavený pod názvem „O původu geometrie“ (Hu VI; příloha III).

Zcela v duchu základního přístupu raženého ve vztahu k fenoménu jazyka a jazykového vyjadřování počínaje Log. zkoum., rukopisy 1913/14 nevyjímaje, konstatuje nyní Husserl, že „od tohoto ... předkládání jako čehosi jazykově objektivního v rámci jazykového společenství můžeme odhlédnout, byť to zjevně tvoří normální intencionální vrstvu všeho jazykového“ (Hu XX/2, 309) a že i po tomto odhlédnutí zůstane významná intencionální funkce, kterou vyjadřování plní nezávisle na možnosti intersubjektivního „předkládání“. V druhé části (2) citovaného textu se proto Husserl pokouší určit specifický intencionální výkon vyjadřování, který se uskutečňuje jak v rovině intersubjektivní komunikace, tak i

v rovině „vnitřního mluvení“ (Log. zkoum. hovořila o „osamělém duševním životě“), kde výrazy nejsou reálně vytvářenými znaky, nýbrž jsou uvědomovány v „neutrální modifikaci“. V souladu s vymezením výrazového poznávání jako poznávání „ve dvojí vrstvě“, k němuž se dopracovaly rukopisy 1913/14 v souvislosti se zjednodušením modelu vyplněného vyjadřování, charakterizuje Husserl nyní intencionální výkon vyjadřování jako určité „zesílení“ či „podtržení celého artikulovaného poznatkového obsahu“, které spočívá v tom, že nemáme již poznávání samo, nýbrž máme poznávání spolu s „jasnou, pevnou, známou, znovurozpoznatelnou“ vrstvou známých objektivit, totiž jazykových znaků. Jazykové výrazy se svými odkazovacími tendencemi jsou pro nás něčím volněji disponibilním a snadněji znovurozpoznatelným než okamžité a prchavé obsahy našeho poznávání, takže tyto poznatkové obsahy získávají svým spojením s výrazy něco jako „druhé tělo“, díky němuž se pro nás teprve stávají něčím přehledně a pevně zformovaným, jasně „hmatatelným“ a vždy znovurozpoznatelným.¹⁵⁶

Vidíme tedy, že Husserl v rukopisech 1913/14 nakonec zcela opouští původní model vyjadřování jako „duchovního výrazu“, při jehož realizaci je v „médiu“ prázdných významových intencí pozdvihována vrstva vyjadřovaného do sféry „pojmové obecnosti“. Vlastní výkon vyjadřování je nyní lokalizován do odkazovací tendence jazykového výrazu a je charakterizován jako „objektivující zdvojování“ poznatkového obsahu, při němž samy o sobě prchavé a nestálé myšlenky získávají svá pevná, snadněji znovurozpoznatelná „druhá těla“.

Je nasnadě, jak dalekosáhlé důsledky by mělo, kdyby Husserl připustil, že tato „objektivace“, k níž dochází při vyjadřování pomocí odkazovacích tendencí, zasahuje do samého nitra konstituce vyjadřovaného poznatkového obsahu, a že intencionálně implikuje vztah k faktickému jazykovému společenství, jehož anonymní „ustavující vůle“ je posledním zdrojem „povinnostního charakteru“ příslušných znakových odkazů. Žádné místo rukopisů 1913/14 ale nenasvědčuje tomu, že by Husserl o takové možnosti v této době uvažoval. Naopak, ve věrné shodě se základními určeními Log. zkoum. trvá Husserl i nyní na tom, že nic nebrání principiálnímu uskutečnění „poznávání“ mimo jakékoli spojení s vyjadřující „objektivací“, nemluvě o spojení s reálným výrazem v souvislosti intersubjektivně sdíleného světa. Tuto apriorní možnost nelze podle Husserla nikdy vyvrátit poukazem na to, že fakticky

¹⁵⁶ Je pozoruhodné, že Husserl uvažuje takto nejen ve vztahu k výrazu „teoretické intencionality“, ale analogicky i ve vztahu k výrazu emotivní a volní intencionality – např.: „*Výraz slouží zesílení přání / „přání“ – noematicky/ ... To má přirozeně psychologické funkce. Fixace ve směru přání, usnadnění opětovného návratu přání atd.*“ (Hu XX/2, 427; příloha LIV).

nacházíme naše kategoriálně-pojmové myšlení či poznávání vždy jako zapojené do souvislosti jazykového vyjadřování, a že „normální intencionální vrstvu všeho jazykového“ (Hu XX/2, 309) vždy tvoří „intence ... ke skutečnému‘ vyslovení, objektivnímu předložení pro druhé, verbálnímu sdělení druhým či literárnímu sdělení otevřenému jazykovému společenství“ (Hu XX/2, 309).

2.2.3 Vlastní jména a výrazy emotivity a vůle

V tomto oddíle zaměříme svou pozornost na proměny, k nimž došlo v Husserlově pojetí problematiky vlastních jmen a výrazů emotivity a vůle v období 1901-1914, a to především v souvislosti s posuny základní charakteristiky fenoménu smysluplného užití jazykových výrazů, o nichž jsme hovořili v předchozích dvou oddílech (2.2.1 a 2.2.2). Budeme především sledovat, jakým způsobem Husserl při promýšlení tohoto okruhu speciálních otázek využívá své nauky o nutné kategorialitě všech významových aktů (resp. jejich obsahů) a jak se pokouší prokázat, že ani fenomén „vlastního jmenování“, ani fenomén „emotivních a volních výrazů“ neomezuje univerzální platnost této koncepce. Dále uvidíme, jak Husserl prohlubuje svou charakteristiku významu vlastních jmen za pomoci pojmu „předmětu přímo“ ve smyslu ideální komponenty významové funkce. Ve vztahu k problematice vyjadřování emotivity a vůle budeme sledovat především Husserlův pozoruhodný pokus o překonání zjednodušujícího a v mnoha ohledech nepřijatelného schématu z Log. zkoum., podle kterého jsou výrazy emotivity a vůle výrazy objektivujících aktů, které se zaměřují na emotivní a volní akty jako na své předměty. Husserl se pokouší překročit nedostatečnosti tohoto pojetí, aniž by se přitom musel zříci základního přesvědčení, že veškeré vyjadřování je podstatně objektivujícím (slovy Idejí I: doxickým) aktem. Výsledkem tohoto pokusu je koncepce vyjadřování emotivity a vůle na základě „doxické aktualizace“ implicitních doxických obsahů, které jsou podle Husserla nutně zahrnuty v noematických útvarech všech oblastí vědomí vůbec.

Na tomto místě bychom také měli objasnit, proč nezařazujeme i výklad o proměnách pojetí problematiky „podstatně okazionálních výrazů“ (tak, aby náš přítomný výklad odpovídal struktuře výkladu podaného v poslední části prvního oddílu). Husserl ve vztahu k otázce „podstatně okazionálních výrazů“ nevypracoval v námi sledovaném období žádné radikálně nové analýzy, které by pozměňovaly jeho řešení z Log. zkoum. natolik významně, jako je tomu u problematiky vlastních jmen a problematiky vyjadřování ne-objektivujících intencionalit. Na relevantních místech rukopisů k přepracování 1. kapitoly 6. Log. zkoum. z července 1913¹⁵⁷ Husserl v zásadě jen opakuje to, co k otázce „podstatně okazionálních výrazů“ řekl již v 1.vydání 6. Log. zkoum.

¹⁵⁷ Viz Hu XX/1; text č. 1, § 5 a Hu XX/1; text č. 2 § 5 (červenec 1913).

a) Posuny v analýzách fenoménu vyjadřování u vlastních jmen

Vlastní znamenání jako kategoriální akt

Viděli jsme, že podle 1. vydání Log. zkoum. je znamenání v případě vlastního jména prostým, kategoriálně nezformovaným aktem, a stejně tak i jeho odpovídající možné vyplnění (prostý vjem označovaného předmětu). Z perspektivy Husserlova pozdějšího stanoviska (vypracovaného již r. 1905), podle kterého mohou být do souvislosti vyjadřování zapojeny v roli významových aktů pouze akty kategoriální, představuje toto pojetí vyjadřování u vlastních jmen povážlivou trhlinu v systému. Explicitní odmítnutí původní koncepce Log. zkoum. ve vztahu k otázce významových aktů vlastních jmen vyslovuje Husserl již v rukopise z r. 1910: „Není snad vyjadřování vázáno na ‚akty myšlení‘, které se mohou zakládat na názorech, ale jsou od názorů odlišné? Není snad již vlastní jméno nositelem myšlenkové představy, pojmově uchopujícího aktu, takže každý význam-udělující akt je jistým ‚myšlením‘, ‚pojmovým uchopováním‘ (Begreifen)?“ (Hu XX/2, 268; text č. 16). Na tyto otázky dává Husserl následně kladnou odpověď: „Pouhá prostá představa není význam-udělujícím aktem. Prostá představa se stává představou, která vytváří vlastní význam, (stává se význam-udělujícím aktem vlastního jména) teprve tehdy, když se stane představou substrátu v rámci ‚vypovídajícího aktu‘, v rámci souzení či nějakého aktu toho druhu.“ (Hu XX/2, 270-271) Na okraji tohoto rukopisu Husserl později poznamenává: „Prostá představa se nestává sama význam-udělujícím aktem, nýbrž je na ní vybudováno kategoriální vědomí, které je identifikací.“ (Hu XX/2, 271). I ve vědomí toho, co je označováno vlastním jménem, tkví tedy podle tohoto pojetí vždy nutně „jistá ‚forma““ (Hu XX/2, 273). Myšlenka kategoriality vlastního jmenování je připravována ale již Přednáškami 1908. Vzpomeňme na to, že Přednášky 1908 hájí primát vlastních predikativních aktů před akty nominálními (nominální představa může plnit svou aktuální představující funkci jedině v predikativních souvislostech, jedině jako možný člen soudové jednoty) – předmět jakožto korelát predikativních aktů vystupuje proto vždy jako tak a tak určený, takže k „předmětu přímo“ se lze vztahovat jedině jako k nositeli svých určení. Právě toto má Husserl podle všeho na mysli, když v citovaném rukopise z r. 1910 dále říká, že každé jméno „*funguje v souvislostech, v souvislostech vyjádření, v souvislostech úplné promluvy nebo v souvislostech podobných*“ (Hu XX/2, 269; text č. 16). Díky nutné širší souvislosti vyjadřování získává každé slovo, každé jméno, a tedy i každé vlastní jméno, jistou „větnou pozici“ a spolu s tím i jistou formu, které odpovídá myšlenková forma, v níž je pojata tímto jménem označovaná předmětnost.

S myšlenkou kategoriality vlastního znamenání souvisí i změna Husserlova pojetí vyplněné souvislosti vlastního jmenování. Významová intence vlastního jména a názor

označovaného předmětu se mohou „sjednocovat“ jedině díky kategoriálním formacím, které na podkladě prostého vnímání konstituují nové intencionální akty, totiž akty kategoriální: „*verbální významová intence a vjem se nesjednocují bez dalšího. Vjem je takřikajíc zpracován novými akty, a tím se intencionálně konstituují jisté formy ... Vlastní jmenování ... vskutku vyžaduje, aby to, co je názorně dáno, bylo vyjímajícím způsobem uchopeno a aby se uskutečnilo na ně zaměřené kladoucí mínění, přičemž míněné je míněno jednou jako ‚předmět o němž‘, tedy jako subjekt výpovědi, jindy jako na příslušný subjekt vztažený či s ním identifikovaný objekt.*“ (Hu XX/1, 81; text č. 2) Tato intelektivní (kategoriální) forma, která náleží vlastním jménem jmenované předmětnosti, souvisí, jak jsme již řekli, právě s pozicí, kterou toto míněné zaujímá v celkové souvislosti predikace (pozice subjektu, objektu atd.). „*To, co je jmenováno vlastním jménem, ... má samo o sobě ... různé formy, které odpovídají různým predikativním funkcím. A je zcela evidentní, že tyto formy nejsou konstituovány pouhým vnímáním*“ (Hu XX/1, 81; text č. 2); „*Na straně jednotného významu výpovědi, a speciálně významu vlastního jména, které ve výpovědi vystupuje v různých ‚funkcích‘, nalzáme jistou proměnlivou formu, která má svůj protějšek v té či oné odpovídající formě vjemového objektu ..., který není pouhým objektem vjemu, nýbrž je zároveň objektem myšlenkově formujícího aktu, který je ve vjemu fundován.*“ (Hu XX/1, 82; text č. 2)

Vlastní jméno se vztahuje k označovanému prostřednictvím „vlastního pojmu“

Kromě kategoriální formace míněného, která je podle Husserla nutná k tomu, aby mohlo být toto míněné vyjádřeno (třeba i jen vlastním jménem), zdůrazňují rukopisy 1913/14 dále – v souladu s pojetím vyjadřování jako pojmově-uchopujícího poznávání – také nutnost pojmově-uchopujícího „vlastního poznávání“ (Eigenerkennen): „*To, co jmenují vlastním jménem, to poznávám: Poznávám Jana jako Jana, Berlín jako Berlín. Je ovšem nesnadné toto poznávání správně interpretovat.*“ (Hu XX/1, 82; text č. 2) Husserl je přesvědčen o dalekosahající paralele mezi jmenováním pomocí obecných či třídních jmen a jmenováním pomocí vlastních jmen: „*Je jasné, v čem se shoduje jmenování pomocí obecných jmen a jmenování pomocí vlastních jmen: V prvním případě se musí slovo přizpůsobovat individu (individuálně-identicky kladenému jako takovému), v druhém případě se musí přizpůsobovat obecnému.*“ (Hu XX/2, 355; text č. 23, asi prosinec 1913). V obou typech jmenování jde o určité „přizpůsobování se slova“ označovanému a toto přizpůsobování se předpokládá, podle nám již známé úvahy, zastávané především Husserlovými texty z období 1908-1913, určité „pojmově-uchopující poznávání“ označovaného. Jestliže v případě obecných jmen jde o „obecné poznávání“ jakožto poznávání prostřednictvím obecného pojmu (např. „to je pes“),

pak podle Husserla musí jít v případě vlastních jmen o „individuální poznávání“ či „vlastní poznávání“ jakožto poznávání pomocí „vlastního pojmu“ (Eigenbegriff) (např. „to je Jan“). V prvním případě se poznávání týká obecného jako vystupujícího v jednotlivém případě, anebo přímo obecného samého, zatímco v druhém případě se týká individua samého.

Co je ale toto „individuální poznávání“, které je předpokladem vztahu vlastního jmenování? „*Individuální poznávání – to je to, co mne stále znovu znejišťovalo.*“ (Hu XX/2, 355; text č. 23) Husserl se pokouší popsat fenomén „individuálního poznávání“ následujícím způsobem: O individuálním, vlastním jménem jmenovaném předmětu, např. o určité osobě jako nositeli vlastního jména „Martin“, získávám poznatky na základě individuálních zkušeností a vztahuji se k němu jako k identickému objektu těchto svých zkušeností. Kdykoli ve vztahu k tomuto předmětu činím nějakou novou zkušenost, vstupuje tato zkušenost do souvislého řetězce dřívějších zkušeností a obohacuje tak celkový soubor všech mých zkušeností, s nimiž si daného člověka vybavuji. Kdykoli se pak vztahuji k pro mně takto individuálně známé osobě, pojmám ji „*spolu s horizontem dřívějších zkušeností, byť neexplicitně, na způsob pouhé intence. Dotyčný zde stojí jako známý. ... Ve všech případech nějaké nové zkušenosti identifikuji to, co nově zakouším, a to, na co si vzpomínám, a tak znovu a znovu obohacuji obsah ‚pojetí osoby‘ (Personenauffassung); užití vlastního jména je takto ... vždy spojeno s poznáváním.*“ (Hu XX/2, 356; text č. 23). Smysl či poznatkový obsah, s nímž se vztahuji k dané, mně známé osobě, s nímž si ji vždy již vybavuji, je takto něčím stále novým a novým, stále bohatším a bohatším. Tento „individuální smysl“ mého „pojetí“ příslušné osoby „*je principiálně v pohybu a implikuje horizonty*“ (Hu XX/2, 357; text č. 23), je „*něčím in infinitum otevřeným a neostrým*“, totiž „*syntetickou jednotou vzpomínek*“ (Hu XX/2, 359; příloha XLI), která se identifikuje s každou novou individuální zkušeností a „*nasává do sebe ‚poznatky‘ obsažené v predikátech*“ (Hu XX/2, 358; text č. 23). Tento stále se proměňující smysl, s nímž si danou osobu představuji, je můj „*individuální pojem*“ (Hu XX/2, 357), který musí být podle této Husserlovy úvahy přítomen vždy, když se k této osobě vztahuji prostřednictvím vlastního jmenování. Vlastní jméno tedy sice „*vždy označuje tentýž individuální předmět přímým způsobem, jako to přímo identifikovatelné ‚ono samo‘ (das schlicht Identifizierbares selbst)*“ (Hu XX/2, 356; text č. 23), ale činí tak nutně „*prostřednictvím individuálního pojmu*“. Ve vlastním jmenování se vztahuji k označovanému jako k jistému „*identičnu určitého horizontu obeznámenosti, určitého horizontu vzpomínek*“ (Hu XX/2, 357; text č. 23). Vlastní jmenování je „*intence na něco, co je myšleno pomocí vlastního pojmu (... na něco, co je jmenováno prostřednictvím dřívějších vlastních pojmů a vlastních jmen)*“ (Hu XX/2, 359; příloha XLI).

Jak je v tomto modelu vlastního jmenování myslitelná souvislost vyplněného vyjadřování? Husserl pokládá za samozřejmé, že intenci vlastního znamenání (např. ve vztahu k určité osobě) nemůže vyplnit libovolný názor, nýbrž že ji může vyplnit jen takový názor, který se týká právě této identické osoby. Jak je ale tento okruh možných vyplňujících názorů vymezen, je-li vlastní znamenání určeno jako poznávání pomocí „vlastního pojmu“? Rukopisy 1913/14 předkládají následující řešení: Okruh možných vyplnění je vymezen pravidlem možných identifikací, přičemž toto pravidlo je předepisováno „poznatkovým obsahem“, s nímž je ten který jmenovaný předmět právě míněn: „*určený předmět je určen svým obsahem, ‚x‘ je v každém názoru dáno s nějakým obsahem a tento obsah předepisuje pravidlo pro to, co je s tímto ‚x‘ dále identifikovatelné, pro možné názory, které mají být s danými názory identifikovatelné s ohledem na ono ‚x‘.*“ (Hu XX/2, 362; příloha XLII) Vlastní jmenování může být tedy vyplněno všemi názory, které zachovávají „*souhlasnost zkušenosti*“ ve vztahu k tomuto kterému identickému „pólu určení“ (Hu XX/2, 356; text č. 23). Specifikem této souhlasnost „*individuální zkušenosti*“ je přitom to, že na rozdíl od běžného pojmově-uchopujícího poznávání (vyjadřovaného obecnými či třídními jmény) není omezena identitou toho kterého určitého noematického smyslu, či určité kategoriální formy. Posledním určujícím kritériem pro to, co může a nemůže vstoupit do jednoty identifikace s intencí vlastního jména, je souhlasnost nekonečně otevřené a pohyblivé matérie mého „individuálního poznávání“, v němž dochází ke stále novému a novému kladení jednoho a téhož „identického nositele určení“. Jak přesně má být tato souhlasnost myšlena a na čem přesně se zakládá možnost identifikací, která je v ní zajištěna, zůstává ale v námi sledovaných textech blíže neobjasněno.

Revize výkladu 4. Log. zkoum. z r. 1913

Některé z těchto nových náhledů, k nimž Husserl dospěl s ohledem na otázku vlastních jmen v období 1908-1913, byly zohledněny a využity při úpravách textu Log. zkoum. pro jeho 2. vydání v r. 1913. V naší souvislosti jsou zajímavé především výrazné změny, které Husserl provedl v § 3. 4. Log. zkoum. Toto zkoumání, jak jsme již viděli, obhajuje názor, že význam vlastního jména je zcela jednoduchý a nesložený. Význam např. jména nějaké osoby je něčím, co nikdy nemůže v sobě zahrnovat obsahová určení této osoby na způsob dílčích významových částí tak, že by bylo možné následnou explikací tato určení z vlastního významu vyzdvihnout¹⁵⁸: „*vlastní význam V znamená ... předmět takřikajíc*

¹⁵⁸ Husserl by proto nemohl souhlasit s názorem, že vlastní jména jsou jistými zkratkami atributivních jmen (jak tvrdí např. B. Russell).

v jednom paprsku, který je stále v sobě stejný a nelze jej tedy ve vztahu k témuž intencionálnímu předmětu diferencovat.“ (Hu XIX/1, 308 – 2. vydání). Viděli jsme ale rovněž, že 4. Log. zkoum. připouští na druhé straně určitou složenost či komplexnost v souvislosti vlastního jmenování, a to v tom smyslu, že následná analýza a explikace vlastního jmenování může skutečně vždy vyzdvihnout jistá obsahová určení jmenovaného předmětu. Tato explikace je ale podle Husserla vždy prováděna nikoli ve vztahu k „vlastnímu významu“ samému, nýbrž ve vztahu k aktuálnímu „představovému obsahu“ s nímž je vlastního znamenání uskutečňováno: *„Významy, které vystupují při predikativních analýzách toho kterého představovaného jako takového (jeweils Vorgestellten als solchen), jsou zajisté ... nově koncipovány, a nejsou nijak reálně implikovány v původním významu, v onom o sobě naprosto jednoduchém vlastním významu.*“ (Hu XIX/1, 308 – 2. vydání); *„všechna určení, která následná explikace a pojmové pojetí vyzdvihne z jmenovaného a s jistým obsahem představeného ‚Schultze‘, poskytují vždy nové významy, a nikoli snad parciální významy, které by byly reálně implikovány v původním významu a pouze nedospívaly k vyzdvižení.*“ (Hu XIX/1, 306 – 2. vydání)

Posun 2. vydání 4. Log. zkoum. spočívá především v tom, že Husserl r. 1913 upravil nebo doplnil původní text tak, aby bylo nyní lépe zřejmé, jak má být chápán vztah mezi oním aktuálním „představovým obsahem“, s nímž je jmenované představováno a „vlastním znamenáním“ samým, které míří ke jmenovanému jakoby přímým, zcela jednoduchým způsobem¹⁵⁹: *„Vlastní význam vyžaduje nutně jako podklad širší intencionální obsah, v souladu s okolností, že táž a v identickém smyslu znamenáná předmětnost (či předmětnost jmenovaná vlastním jménem v identickém smyslu) může být ‚představována‘ velmi různě, s měnícím se souborem určujících známek, ale že musí být ‚představována‘ s obsahem nějakým – přičemž tato změna a složenost tohoto souboru se významu samého nedotýkají.*“ (Hu XIX/1, 307 – 2. vydání) Význam vlastního jména je v tomto smyslu významem „nesamostatným“, protože na rozdíl od významů „samostatných“ (významů obecných jmen, vět atd.) musí být nutně realizován v rámci určité širší souvislosti vědomí, v níž je ten který předmět, jenž je vlastním jménem označován, současně představen v nějakých konkrétních určeních a vztazích. Tyto doprovázející představy jsou proto podle 2. vydání 4. Log. zkoum. nikoli *„nahodilými představovými doplňky k vědomí významu, nýbrž nutnými, byť obsahově proměnlivými představovými náplněmi, bez nichž by aktuální význam nemohl získat zaměření*

¹⁵⁹ Husserl v 2. vydání také zcela vypouští pojmový pár „implikující význam“ a „explikující význam“ a nehovoří již o žádném „implicitním obsahu“ vlastního znamenání. Dále také upozorňuje na to, že ani výklady 6. Log. zkoum. z 1. vydání nedosahují té úrovně analýz, které je dosaženo v 2. vydání § 3. 4. Log. zkoum. (srov. Hu XIX/2, 309-310, poznámka z 2. vydání).

ke znamenání předmětnosti, a tedy vůbec by nemohl jako význam být. To, co je jmenováno vlastním jménem, zde určitá osoba ‚Schultze‘, musí být při smysluplném užívání vlastního jména představováno s nějakým obsahem, jako tato určitá osoba. Jakkoli může být její představa nenázorná, vágní, neurčitá, obsah této představy nemůže zcela chybět.“ (Hu XIX/1, 306-307 – 2. vydání) Významuplnost vlastních jmen je tak nutně „založena“ na podkladu jistých atributivních představ označovaného předmětu, přičemž konkrétní způsob obsahového určení předmětného vztahu vlastního jména je vždy stanovován výhradně těmito podkladovými představami, a nikoli vlastním významem samým.

Představy či představové obsahy, které zprostředkovávají vztah vlastního jména k jím označovanému předmětu, charakterizuje Husserl nyní blíže jako konkretizující momenty vědomí vlastního významu a rozlišuje v tomto smyslu mezi „*konkrétním plným vědomím významu*“ a vlastním znamenáním „*čistě jako znamenáním*“ (Hu XIX/1, 308). Je na první pohled patrné, že Husserl se při koncipování tohoto modelu nechal inspirovat svým vlastním pojetím významu podstatně okazionálních výrazů: Tak jako je podle Log. zkoum. např. u demonstrativa „toto“ zapotřebí rozlišovat 1) „*neurčitě obecnou myšlenku ..., že se na něco ukazuje*“ a 2) „*doplňující představu ..., díky níž se teprve konstituuje určitost ukazování, a spolu s tím plný a vlastní význam demonstrativa*“ (Hu XIX/2, 557), tak je nyní i u vlastních jmen zapotřebí rozlišovat 1) obecnou funkci přímého vztahu k předmětu, tedy vlastní znamenání samo, 2) proměnlivé „*látkové momenty*“, které umožňují realizování konkrétního plného vědomí vlastního významu.

Co je ale onen „vlastní význam“ sám? A jakou intencionální funkci hraje přesně v souvislosti vlastního vyjadřování, jestliže mu nenáleží funkce významově-obsahového určování znamenání předmětnosti? Vidíme, že ani změny, které Husserl provedl v 2. vydání 4. Log. zkoum. neposkytují dostatečně srozumitelné objasnění tohoto základního problému.

Významem vlastních jmen je „předmět přímo“ v uvozovkách

Nabízí se otázka, zda skutečný pokrok směrem k odpovědi na otázku po významu vlastních jmen nebyl učiněn ve výše vyloženém pokusu o vymezení vlastního znamenání jako „*individuálního poznávání*“? Nelze jednoduše říci, že významem vlastního jména je „vlastní pojem“, jehož prostřednictvím je jmenované míněno? Husserl tuto cestu zcela odmítá. V souladu s jeho pojetím „vlastního poznávání“ se toto poznávání nikdy neodehrává jako explicitní připisování určitých určení poznávanému předmětu. Jedině při takovémto explicitním způsobu významového určování by ale mohl být příslušný „předmět v tom

způsobu, jak je znamenán“ pojímán jako význam.¹⁶⁰ V intenci vlastního znamenání běží podle Husserla naopak primárně o vztah k označovanému „předmětu přímo“ čili o vztah k tomu kterému „substrátu určení“, a právě tato okolnost musí být proto zohledněna při vymezení pojmu vlastního významu. Toho si Husserl jasně všímá již v r. 1909: „Vlastní význam (Eigenbedeutung) ... nespočívá v predikátech ..., nýbrž spočívá v ‚identickém subjektu‘ těchto predikátů, a sice jako individuálním, jimi určovaném. Jinak řečeno, /vlastní/ význam se při libovolném rozšíření poznání nemění ... Míření, a sice přímé míření k této jednotě, to je význam. ‚Představovaný předmět jako takový‘ přímo či kladený předmět jako takový, to je význam, a sice vlastní význam“ (Hu XX/2, 350-351; text č. 22; 1909) Husserl tedy již r. 1909 dospěl k vymezení významu vlastního jména jako jmenovaného „předmětu přímo“, jako označovaného individuálního „substrátu predikátů“.

První, co nám na tomto určení významu vlastního jména může padnout do očí, je to, že v něm dochází k identifikaci významu a předmětu. Je tedy třeba učinit závěr, že Husserl tváří v tvář fenoménu vyjadřování v případě vlastních jmen omezuje nakonec platnost svého základního sémantického principu, podle kterého „předmět a význam nikdy nespádají v jedno“ (Hu XIX/1, 52)? Viděli jsme již, že Log. zkoum. v případě vlastních jmen připouští, že význam a předmět jsou v podstatně užším vztahu, než jak je tomu u jmen třídních¹⁶¹; přesto ale Log. zkoum. trvá pevně na tom, že ani v případě vlastní jmen nespádají předmět a význam nikdy v jedno. Právě citovaná formulace z rukopisu z r. 1909 zní ale natolik jednoznačně, že by jen stěží mohla připouštět jiný výklad, než ten, že význam a předmět jsou v případě vlastních jmen skutečně identické.

Nesmí nám ale uniknout důležitá okolnost, která nám nedovoluje přijmout závěr, že by se Husserl v otázce vlastních jmen nechal nakonec zlákat k názoru, že významem těchto výrazů jsou skutečné referenční předměty: Husserl neříká, že vlastní význam je „předmět přímo“ jakožto skutečný předmět, nýbrž říká, že význam vlastního jména je „představovaný předmět jako takový‘ přímo či kladený předmět jako takový“ (Hu XX/2, 351), tedy „předmět přímo“ ve smyslu „pouze míněného“ „předmětu, který je znamenán“. Tento směr Husserlova uvažování je potvrzen v rukopise z prosince r. 1913. Význam vlastního jména je v tomto

¹⁶⁰ Možnost akceptovat „vlastní pojem“ jako vlastní význam je pro Husserla nadto nepřijatelná ještě z jiného důvodu. Pokud by byl významem vlastního jména individuální „vlastní pojem“, byly by u celé třídy jazykových výrazů (u všech vlastních jmen) významy podstatně subjektivně-individuálními a nekonečně proměnlivými obsahy. Tato konsekvence je pro Husserla nepřipustná především s ohledem na jeho základní úsilí o vymezení významů jako ideálně-identických, a-subjektivních jednot smyslu.

¹⁶¹ Různá vlastní jména se podle Log. zkoum. mohou vztahovat k témuž předmětu jen tehdy, když mají tentýž význam, a naopak totéž vlastní jméno může označovat různé předměty jen tehdy, když má různý význam „*Slovo jako ‚Sókratés‘ může jmenovat různé jen tak, že různé znamená; jinými slovy že je víceznačné. Kdykoli vystupuje v jednom významu, jmenuje zároveň jeden předmět.*“ (Hu XIX/1, 53)

rukopise charakterizován jako „*identično, které je zahrnuto ve všech představách určitého individua s proměnlivým ‚obsahem‘, které může být vyzdviženo v identifikaci a které se vědomě konstituuje v tom kterém ‚představovém obsahu‘, jenž je základem vlastnímu znamenání; /vlastní jméno/ má svůj význam v onom ‚x‘, které je vždy vědomé jako určené – neexplicitně – nějakým obsahem.*“ (Hu XX/2, 357; text č. 23) „*Proměnlivý smysl představ, z nichž vlastní jméno čerpá svůj význam, proměnlivé ‚co‘, jímž je určováno ‚x‘ smyslu, není významem vlastního jména. Význam spočívá v miněném individuu přímo (v uvozovkách), v identickém jako takovém, které je tím, čím je, právě jen díky svému ‚co‘ a díky otevřenému kontinuu těchto ‚co‘, které ho činí tímto totožným identifikovatelným.*“ (Hu XX/2, 356-357; text č. 23). Husserlovo označení vlastního významu jako „předmětu přímo“ v uvozovkách představuje tedy důležitý poukaz na jeho idealitu. Vlastní význam ve smyslu „předmětu přímo“ v uvozovkách je lhostejný vůči otázkám skutečnosti a neskutečnosti. Vlastní jméno proto nemění, ani neztrácí svůj identický význam, pokud zjistíme, že jeho nositel je fiktivní nebo neskutečný. Např. vlastní jméno určité osoby nepřichází o identitu svého „významového míření“ tehdy, když jeho nositel zemře, apod. Vlastní význam je tedy podle Husserla „x“ ve smyslu ideální referenční významové funkce.

Husserl v rukopisech 1913/14 orientuje své pojetí vlastního významu čím dál silněji právě na tuto noematicky a ideálně pojatou funkci „přímého míření“ k identickému substrátu určení, a dokonce se touto cestou vrací k původní koncepci Log. zkoum., podle které je vlastní znamenání zcela přímým (neatributivním) kladením označovaného: „*Vlastní jména – takto se vracím ke starému názoru – jsou přímými výrazy. ... Významová intence vlastního jména ... klade ‚x‘ samo, které je určeno, neklade ale určení. ... Je kladen předmět, který je v jistém smyslu určen, tento smysl ale není fixován. Zaujímáme takový postoj, v němž přechod k novým názorům téhož předmětu nemodifikuje tezi v jejím míření (Richtung) k ‚x‘, protože tato teze je právě mířením k ‚x‘.*“ (Hu XX/2, 360; příloha XLII). Vztah konkrétních obsahových určení a jmenovaného „předmětu přímo“ charakterizuje Husserl nyní jako vztah obsahu a formy, přičemž každá konkrétní realizace formy (předmět přímo vůbec) vyžaduje naplnění této formy určitým obsahem: „*Kdyby do smyslu vlastního jména vstupoval i vjemový smysl, mělo by vlastní jméno případ od případu různý smysl. Je jasné, že vlastní jméno se nenapojuje na proměnlivý vjemový smysl, nevyjadřuje jej, nýbrž vyjadřuje to ve smyslu, co dospívá ke stálému či eventuelně diskrétnímu ‚krytí‘ v kontinuálním sjednocení či v diskrétní ‚identifikaci‘. Každé vnímané jako takové v sobě zahrnuje takové ‚x‘ a má toto ‚x‘, které je formou s určitým obsahem. Forma brána čistě in abstracto by byla všude jedno a totéž, je to forma ‚předmětnost‘ vůbec; avšak určitý předmět je určený svým obsahem, ono ‚x‘ je*

v každém názoru dáno s nějakým obsahem“ (Hu XX/2, 362; příloha XLII). Libovolný způsob představení příslušného předmětu prostřednictvím atributivních (pojmově-kategoriálních) představ je proto vždy nutným „podkladem realizujícího vlastního jmenování“ (Hu XX/2, 361; příloha XLII, prosinec 1913).

*

Ve vztahu k problematice vlastních jmen se tedy Husserlův postoj v letech 1901-1914 změnil především v tom smyslu, že nejpozději od roku 1905 odmítá Husserl pojetí Log. zkoum., podle kterého jsou významové akty vlastního jmenování prostými akty bez jakékoli kategoriální formace. Nauku o nutné kategorialitě všech významových aktů (a jejich noematických obsahů) se pokouší Husserl spojit s myšlenkou „přímého“ vztahu vlastního jména k jeho předmětu, a to tak, že ukazuje nutnost zapojení intence vlastního jména do širší kategoriální či kategoriálně-pojmové významové souvislosti. Dospívá tak mimo jiné k pozoruhodnému vymezení „poznatkového obsahu“ vlastního jmenování jako „vlastního pojmu“, který je nekonečně otevřenou a proměnlivou souvislostí individuálních zkušeností a vzpomínek, které má jmenující o jmenovaném předmětu. Tuto „souvislost individuálních zkušeností“ identifikuje Husserl jako onen aspekt vlastního jmenování, který stanovuje pravidla pro okruh možných vyplňujících názorů. Jako „vlastní význam“ sám pak Husserl určuje identický „předmět přímo“ „v uvozovkách“. Nedopouští se tím ale identifikace významu a předmětu, protože význam vlastních jmen určuje jako ideální významový moment.

b) Výrazy emotivity a vůle

Vyjádření emotivity a vůle pomocí „poznávacího pojetí“ jejich intencionálního obsahu

V letech 1909-1911, čili v době, kdy Husserl již dospěl k vymezení noematického pojmu významu a kdy již pevně trvá na nauce o nutné kategorialitě všech významových aktů, se ve svých rukopisech znovu vrací k otázce vyjadřování emotivity a vůle. Exemplárním případem, na kterém je v těchto textech provedena většina analýz této problematiky, je vyjadřování přání.

Husserl ve shodě s Log. zkoum. rozlišuje dva základní typy vyjádření 1) výrazy typu „já si přeji, ať ...“, „já chci, aby ...“ atd. (Ichaussagen) a 2) výrazy typu „ať je Veronika zdráva“, „kž je ti dobře“ atd. (möge ...). Výrazy prvního typu nepředstavují podle Husserla žádný problém: Ve vnitřním kategoriálně zformovaném (predikativním) vnímání jsem změřen na své vlastní prožitky jako na předměty a toto vnímání vyjadřují pomocí vět, jejichž význam-

udělujícími akty jsou symbolicky uskutečňované soudy. (Potud shoda s Log. zkoum.). Problém představují ale výrazy druhého typu (kéž ..., ať ...). Log. zkoum. ve vztahu k těmto výrazům konstatovala, že se jedná o přímé způsoby vyjádření, při nichž dochází k „přimykání“ vnitřního vjemu přímo k prožívanému prožitku, bez zprostředkování soudem. Husserl si v souladu s Log. zkoum. všimá toho, že ve výrazech tohoto typu v žádném případě nejde o predikaci. Když někdo říká „kéž při mně stojí Bůh!“, nemohu reagovat na jeho výrok otázkou: „Je to pravda?“. Mohl bych se tak ptát ale samozřejmě tehdy, pokud by vyslovil propozici: „Přeji si, aby při mně stál Bůh“ apod. Jak tedy výrazy typu „kéž ...“, „ať ...“ interpretovat? Husserl odpovídá: „*stojí zde propozicionální obsah ve formě přání, ... a to je vyjádřeno ... Uskutečňuje se bezprostřední ‚poznávací pojetí‘ a na toto pojetí nemají soudy monopol. Významová sféra (a spolu s tím i sféra jazyková) přesahuje oblast soudů.*“ (Hu XX/2, 430; příloha LV, prosinec 1911)

Rozdíl nynějšího Husserlova názoru oproti koncepci Log. zkoum. je zjevný: Přímý výraz přání se nevztahuje ke skutečnosti mého prožitku přání, není to výraz ne-predikativního vnitřního vnímání mého aktuálního aktu přání, nýbrž vztahuje se k noematickému obsahu přání prostřednictvím ‚poznávacího pojetí‘. Husserl zde uplatňuje jednak noematickou perspektivu a rovněž nauku o vyjadřování jako „pojímajícím poznávání“ – to, co je vyjadřováno je „poznávaný“ „noematický obsah“ přání („kéž je ti dobře“, „ať je zítra hezky“ atd.) a takové „poznávající vyjadřování“ nemusí mít formu predikace. Znamená to tedy, že Husserl radikálně změnil své stanovisko a rozhodl se připustit možnost přímého vyjadřování emotivních a volných intencionálních obsahů? S ohledem na to, co jsme se již dověděli o Husserlově pojetí vyjadřování (totiž že předpokládá poznávání vyjadřovaného ve smyslu intelektivního pojímání), by kladná odpověď na tuto otázku byla více než zářející a musela by vést k radikálnímu přehodnocení naší interpretace. Uvidíme, že své základní stanovisko Husserl skutečně nezměnil, ale přizpůsobil je významně svým novým náhledům: „*Přání (das Wünschen) není samo o sobě mínící syntézou. Mínění může ale mínícím způsobem uchopovat přané jako takové (das Gewünschte als solches), může jej tedy objektivovat, což zahrnuje mínící objektivování představované předmětnosti, které slouží přání za základ, a objektivování přacího charakteru samého.*“ (Hu XX/2, 418; text č. 34, říjen/listopad 1909) V přímém výrazu přání není tedy vyjadřován původní intencionální korelát přání jako takový, nýbrž objektivovaný intencionální korelát přání, čili kategoriálně-pojmově uchopovaný intencionální korelát přání: „*Není žádný důvod, proč by měla být vyjádřitelná pouze soudová syntéza, a ne (pojmově uchopované) přání.*“ (Hu XX/2, 419; text č. 34, říjen/listopad 1909). Tím, co nám umožňuje vyjadřovat emotivní a volní intencionální obsahy, je „poznávací

pojetí“ a toto poznávací pojetí není vlastním výkonem ani emotivity, ani vůle, nýbrž intelektu: „*At' už se jedná o soudy (S je p) nebo o otázky, přání, chtění či domněnky, pochybnosti atd., vždy je tomu tak, a to právě díky podstatě vyjadřování, že to, co je vyjadřováno, je kategoriálně ve sféře víry (ein Kategoriales in der Glaubenssphäre).*“ (Hu XX/2, 436; příloha LVI, asi 1910/11).

Rukopisy z let 1909-1911 si podobně jako již Log. zkoum. všímají toho, že pro přímý způsob vyjádření emotivity a vůle je charakteristické to, že navzdory přítomnosti ne-emotivní a ne-volní objektivace, která nutně zprostředkovává vyjádření jako takové, není náš postoj teoretický, nýbrž naopak většinou zůstáváme jako by stále ponořeni do výkonu příslušné emotivní či volní intencionality: „*Když vyjadřuji přání (den Wunsch), zaměřuji na něj pohled (blicke auf ihn hin). Tím jej činím předmětem výrazu, ale nikoli předmětem teoretickým, ani předmětem v pozici subjektu, ani předmětem ve smyslu stavu věci. Žiji v pracím vědomí, nikoli v soudovém vědomí. Výraz slouží k zesílení přání (des Wunsches), přání neupoutává teoretický zájem; dokonce mi nezáleží ani na bytí mého přání. Když ho vyjadřuji, zaměřuji na ně sice pohled a ono zde stojí jako jsoucí v celé své plnosti bytí, avšak já žiji v přání, jsem primárně zaměřen na to, co si přeji.*“ (Hu XX/2, 427; příloha LIV, asi začátek roku 1910). Když vyslovuji rozkaz např. „Jane, přines mi vodu!“, vyjadřuji „aktuálně chtěné jako takové“: „*Vyslovil jsem rozkaz, nikoli ,tvrzení‘, nikoli objektivní výpověď, a přesto jsem vyjádřil určitý obsah (Bestand), který mám před sebou jako jsoucí*“ (Hu XX/2, 435; příloha LVI, asi 1910/11). Husserl si ale nyní všímá ještě jedné důležité okolnosti: I tehdy, když použijeme k vyjádření emotivity či vůle „nepřímý“ způsob výrazu, v němž predikujeme skutečnost, že máme ty a ty emotivní či volní akty („já/ si přeji, aby“, „já/ chci, ...), nemusí být náš zájem vůbec teoreticky zaměřený, ba naopak je většinou zaměřený ryze prakticky. V tomto smyslu lze rozlišovat mezi praktickým a teoretickým postojem při vyjadřování emotivity a vůle. Praktický postoj zaujímáme v naprosté většině případů komunikativního užití výrazů emotivity a vůle: Když v komunikativní situaci (tváří v tvář druhému člověku) vyslovuji predikativní výraz „přeji si, abys okamžitě odešel“ nebo „přeji si, aby tu bylo za hodinu uklizeno“, pak „*nechci v první řadě sdělit skutečnost, že si přeji to a to nebo že je to a to hodno přání, nýbrž jednoduše chci, aby mne druhý intuitivně pojímal ... jako takto chtějícího a abych v něm eventuálně vyvolal odpovídající vůli*“ (Hu XX/2, 427; příloha LIV, asi začátek roku 1910). Moje „vyjadřovací intence“ není primárně zaměřena na konstatování nějaké objektivní skutečnosti (že mám ten a ten prožitek), nýbrž je zaměřena na cíl způsobit vyjádřením něco v druhém, vyvolat u něj nějaké účinky: „*V intuitivní situaci se obracím na druhého a čistě intuitivně očekávám, že manifestaci (Kundgabe) mého aktu přání, mého aktu*

tázání atd. ... s porozuměním přijme a že na něj bude mít dopad. Intence je zde tedy zaměřena na manifestaci a na jisté účinky. Prostřednictvím výpovědních vět, které dávají výraz skutečnosti, že si takto přeji, že se takto ptám atd., chci zároveň druhého přimět k odpovědi atd.“ (Hu XX/2, 424; příloha LIII, asi začátek roku 1910) Mé vyjadřování se tu podle Husserla uskutečňuje sice prostřednictvím predikativních intelektivních aktů, ale můj primární zájem a úmysl, který celé toto vyjadřování řídí, je ten, „*abych v druhém pomocí tohoto sdělení něco způsobil*“ (Hu XX/2, 425; příloha LIII, asi začátek roku 1910). Výraz „přeji si, aby ...“ může být ale uskutečněn i v ryze teoretickém postoji. Psycholog např. může na základě rozboru svého vlastního prožívání konstatovat jako pozorovanou skutečnost, že má takové a takové přání atd. Stejně tak i fenomenolog ve svých tvrzeních a zápisech vyjadřuje skutečnost svého prožívání v ryze teoretickém postoji.

Nauka o „doxické aktualizaci“ a možnost přímého vyjádření jakékoli intencionality

Z analogických důvodů, které vedly, jak jsme výše viděli, k odmítnutí pojetí, že vyjadřování samo je „pojmově-uchopujícím poznáváním“ vyjadřovaného „poznatkového obsahu“, dospívá Husserl k pochybnostem o modelu přímého vyjadřování přání jako „poznávacího pojetí“ zaměřeného na „přané jako takové“. Je skutečně ospravedlnitelné předpokládat v případě přímého výrazu přání specifickou poznávací objektivaci „přaného jako takového“, zatímco u soudů a představ k žádné takové poznávací objektivaci docházet nemusí, neboť jejich vyjadřovaný obsah má již sám formu „poznatkového obsahu“? Není náš přímý výraz obsahu přání stejně bezprostřední jako výraz obsahu soudu či představy? Klíčová otázka proto zní: Jak se ve své výstavbě liší „ne-výrazové přání“ (přání bez vyjadřování) a „přání výrazové“ (přání s výrazem)?: „*Před výrazovým přáním (das ausdrückliche Wünschen), před přáním, které je spojeno se znamenáním, máme spodní přání (das untere Wünschen), jehož obsah nemá významové pojetí (Bedeutungsfassung). V přání spojeném s výrazem máme výrazové přání (den ausdrücklichen Wunsch) jako tematický, vědomý obsah. ... a zde spočívají všechny ty potíže a záhady, které mne stály léta. V přání je mi vědomý určitý propozicionální obsah s charakterem něčeho, co si přeji, v tázání je mi vědomý určitý obsah s charakterem něčeho, na co se ptám. Je toto vědomí samo ‚objektivující‘, anebo se objektivujícím stává díky významovému pojetí?“ (Hu XX/2, 431; příloha LV, prosinec 1911). Pokud by se podařilo ukázat, že přání samo může být něčím objektivujícím, něčím, co klade svou objektitu jako jsoucí, nebylo by nutné předpokládat „významové pojetí“ či „poznávací pojetí“, které musí přistoupit k obsahu přání, aby z něj teprve učinilo něco vyjádřitelného.*

Kolem r. 1912 rozvíjí Husserl ve svých rukopisech nauku, která mu poskytne nástroj k objasnění fenoménu přímého vyjadřování emotivity a vůle bez odvolávání se na nutné zprostředkující „poznávání“ příslušných obsahů. Jedná se o nauku o „doxické transformaci“ či „doxické aktualizaci“, která je výslovně rozpracována v Idejích I. Tato nauka je založena na analýze podstatné noeticko-noematické výstavby intencionálních útvarů emotivní a volní intencionality. Viděli jsme, že již Log. zkoum. hájí názor, že všechny ne-objektivující akty jsou nutně fundovány v aktech objektivujících, protože jejich speciální ne-objektivující aktové kvality, by byly nerealizovatelné, pokud by nebyly založeny na nějaké kvalitě objektivující. Roku 1912 již Husserl nepoužívá termín „objektivující akt“ a „objektivující kvalita“, ale hovoří od „doxických aktech“ a „doxickém charakteru“. Smysl je ale stejný – doxické akty jsou akty, které (řeceno s Log. zkoum.) představují předměty s „určitou hodnotou bytí“ (jsoucí, nejsoucí, možná jsoucí atd.) a doxický charakter je noeticky vzato „kladění určité hodnoty bytí“ a noematicky vzato předmětný „charakter bytí“. Husserl přitom v souladu s Log. zkoum. hájí nadále názor, že všechny ne-doxické akty (a jejich koreláty) jsou nutně vybudovány na aktu doxickém a tento akt (a jeho korelát) ve své výstavbě zahrnují. Z noetického hlediska přitom podle Husserla platí, že „*nejvyšší vrstvy /ne-doxické vrstvy/ celkového fenoménu mohou odpadnout, aniž by zbývající přestalo být konkrétně úplným intencionálním prožitkem*“ (Hu III/1, 220)¹⁶². Husserl je ale kromě toho nyní přesvědčen o tom, že všechny objektivity, které jsou kladeny aktuálně ne-doxicky, mohou být kladeny rovněž doxicky a že doxická teze je v původní ne-doxické tezi vždy již implicitně nebo potenciálně přítomná: „*Podle našich analýz mají právě doxické modalities a mezi nimi zejména doxická prvotní teze, teze jistoty víry, tu jedinečnou přednost, že jejich pozicijní potencialita obemyká celou sféru vědomí. Každá teze libovolného rodu může být s podstatnou zákonitostí, díky doxickým charakterizacím, které náležejí neoddělitelně k její podstatě, transformována (umgewandelt) v aktuální doxické kladění. Pozicijní akt klade, ale ať již klade v jakékoli ‚kvalitě‘, klade též doxicky; cokoli je jím kladeno v jiných modech, je jím kladeno též jako jsoucí: jen ne aktuálně. Aktualita ale může být ... vytvořena pomocí principiálně možné ‚operace‘. Každá ‚věta‘, např. každá práci věta může být ... transformována (umgewandelt) ve větu doxickou, a pak je ovšem jistým způsobem obojím v jednom: zároveň větou doxickou i práci.*“ (Hu III/1, 270-271) V aktech všech oblastí vědomí jsou podle Husserla „*takřikajíc skrytě obsaženy doxické teze*“ (Hu III/1, 293). Ke každé tezi, ke každému intencionálnímu prožitku náleží takto nutně určitá neoddělitelná doxická

¹⁶² Srov. především Ideje I, §§ 95, 116.

charakterizace, a to buď aktuálně (explicitně) nebo potenciálně (implicitně). U všech aktuálně ne-doxických aktů pak principiálně možné aktualizovat jejich doxický obsah a klást tutěž míněnou předmětnost na způsob explicitní doxické teze: „Každý akt či každý korelát aktu v sobě zahrnuje určité „logično“, explicitně nebo implicitně. Každý akt či aktový korelát je vždy možné logicky explikovat, totiž díky podstatné obecnosti, s níž se noetická vrstva ‚vyjadřování‘ může přimykát (anschmiegen) ke všemu noetickému (či vrstva výrazu ke všemu noematickému).“ (Hu III/1, 271). Formulováno speciálně ve vztahu k emotivní intencionalitě: „Hodnoty jsou míněny v aktu emotivity (Gemütsakt) emotivním způsobem, díky aktualizaci doxického obsahu těchto aktů se stávají doxicky míněnými, a dále logicko-výrazově míněnými. Každé ne-doxicky uskutečňované aktové vědomí je takto potenciálně objektivující, přičemž aktuální objektivaci vykonává jedině doxické cogito. Stojíme zde před nejhlubším z pramenů, z nichž je třeba objasnit universalitu logična ... a z nichž je také třeba pochopit poslední důvod universální vlády logiky samé.“ (Hu III/1, 272) Noematicky vyjádřeno: „hodnotný‘ může být doxicky kladeno jako ‚jsoucí hodnotný““ (Hu III/1, 267)

Ani rukopisy¹⁶³, ani Ideje I tedy v nejmenším neslevují ze základní teze, že „veškeré vyjadřování je ... doxickým aktem v pregnantním smyslu“ (Hu III/1, 293) a že „médiem vyjadřujícího znamenání“ je „specifickým médiem logu, je specificky doxickým“ (Hu III/1, 292-293). Vyjadřovány mohou být pouze explicitní doxické koreláty. To však podle nynějšího Husserlova stanoviska nevyklučuje přímou vyjádřitelnost emotivních a volních intencionálních. Ta je vždy apriori možná proto, že „k podstatě přacího vědomí patří to, že může být uskutečněna změna postoje, že implicitní doxická rovina může být explikována a přání (der Wunsch) může být uvědomováno stejně jako ... stav věcí. Tím dochází k určité proměně v uskutečňování přání; uskutečňujeme doxu, která takřikajíc přivádí přání (den Wunsch) do zorného pole.“ (Hu XX/2, 450; text 35, asi 1912/13); „můžeme žít v přání (im Wünschen) a na druhé straně můžeme provést změnu postoje, přičemž přání (der Wunsch) máme takřikajíc objektivně před očima, máme před očima ‚kěž je Sp‘ a toto ‚mít před očima‘ (Dastehen) je víra. Modifikace víry se transformuje sama ve víru, v modalizované bytí, ono ‚být přán‘ (Erwünschtsein) ... je uvědomováno přesně tak jako nemodalizované bytí v soudu (‚je‘).“¹⁶⁴ (Hu XX/2, 438-439; text 35, asi 1912/13). Přímé vyjádření se tedy uskutečňuje tak,

¹⁶³ Viz např.: „Akt, který konstituuje význam znaku, je ... vždy aktem doxickým; to, co znak jako takový ‚znamená‘, je vždy nějaké ‚To je!‘ (Es ist!) či ‚Existuje to a to!‘ (Das und das besteht!), znak se vždy vztahuje na jsoucí předměty, na jsoucí předmětné události, právě pokud jsou předloženy jako jsoucí ... Z toho pak také vyplývá, že význam-propůjčujícími akty nemohou být žádné jiné akty než akty doxické ... a že akty jiného druhu mohou přijmout významovou funkci jedině prostřednictvím média doxického aktu.“ (Hu XX/2, 56; text č. 2, 1914); „vyjadřování je specifickým aktem sféry víry“ (Hu XX/2, 439; text 35, asi 1912/13).

¹⁶⁴ Husserl zdůrazňuje, že „kěž je p“ není predikátem v tom smyslu, v němž je predikátem „je p“ a že tedy

že „v přizpůsobování se (*Anpassung*) znamenání znamenánímu dochází ke krytí média vyjadřujícího znamenání s doxičnem, které je zahrnuto v každé pozicionalitě“ (Hu III/1, 293), přičemž tím, co umožňuje „přizpůsobitelnost výrazu jakožto výlučně doxotetického prožitku ve vztahu k prožitku emotivnímu, který jako takový a ve všech svých členech zahrnuje více tezí, ale mezi nimi nutně i tezi doxickou“ je právě „doxická forma, která je zahrnuta ve všech složkách emotivního prožitku“ (Hu III/1, 293). Přímé vyjadřování aktuálně ne-doxického kladení se liší od přímého výrazu aktuálně doxického kladení v tom, že v prvním případě musí být uskutečněn přechod z postoje ne-doxického do postoje doxického, zatímco v druhém případě žádná taková změna postoje vyžadována není: „Vyjadřování vyžaduje uskutečnění doxa. ... Jestliže mám ... práci vědomí, volní vědomí, hodnotové vědomí, musím doxický postoj teprve vytvořit.“ (Hu XX/2, 475; příloha LIX, leden-březen 1914).¹⁶⁵

Kromě možnosti přímého vyjadřování ne-doxických aktů trvá Husserl samozřejmě nadále i na možnosti různých způsobů nepřímého vyjadřování. Nepřímé vyjadřování např. nějakého přání interpretuje nyní jako přímé vyjadřování doxicky kladeného stavu věcí, který vznikl predikativní explikací původního korelátu přání: „Vždy existuje více možností nepřímých výrazů ‚oklikou‘. K podstatě každé předmětnosti jako takové, ať je konstituována jakýmikoli akty, prostými či vícenásobně a synteticky fundovanými, patří rozličné možnosti vztahující explikace; na každý akt, např. na akt přání, se tak mohou napojovat různé k němu, k jeho noematické předmětnosti, k jeho celkovému noematu vztahované akty, různé souvislosti subjektivních tezí, na nich kladených predikátových tezí, ve kterých je soudově rozvíjeno a odpovídajícím způsobem vyjadřováno např. to, co bylo v původním aktu míněno jako přání. Výraz je pak přizpůsoben přímým způsobem nikoli původnímu fenoménu, nýbrž z něj odvozenému fenoménu predikativnímu.“ (Hu III/1, 293-294)

Pokud jde o Husserlův výklad problematiky vyjadřování ne-doxických intencionalit podaný v Idejích I, nelze opomenout jednu zarážející okolnost. Třebaže Ideje I systematicky a zcela kategoricky obhajují podstatnou doxičnost všeho vyjadřování a třebaže přinášejí velmi jasný a konsistentní výklad nauky o „doxické aktualizaci“ či „transformaci“ aktuálně ne-

struktura doxicky transformovaného vědomí přání je pouze analogická vůči struktuře soudu („p“ připadá „S“ jinak v přání a jinak v soudu) – doxická transformace tedy mění matérii původního aktu, ale nečiní z ní matérii soudu. V přeneseném smyslu a díky této analogii je podle Husserla nicméně přípustné hovořit o „soudu“ v širším a užším smyslu: „V širším smyslu je soudem každá práci věta. Každá v doxickém postoji provedená explikace, relace atd., a spolu s tím i každá modalizace vytvářejí ‚kategorialní‘ útvary v doxa a samostatně vzato ‚věty‘. Jsou to intelektivní akty. A je to sféra možného výrazu. Vyjadřování se podstatně vztahuje na sféru víry, ale v žádném případě ne na sféru soudů v užším smyslu.“ (Hu XX/2, 451; text 35, asi 1912/13).

¹⁶⁵ Husserl ještě doplňuje, že přímé vyjádření může být věrné a úplně pouze u doxicky nedomodalizovaných aktů, tedy u jistot (jistota víry, jistota přání, jistota chtění atd.), zatímco doxicky modalizované akty (domněnky, pochybnosti, atd.) mohou být vyjádřeny věrně a úplně jen nepřímým způsobem (Hu III/1, § 105).

doxických aktů, kterou využívají pro objasnění možnosti přímého výrazu ne-doxických aktů (jak jsme právě viděli), dopouštějí se na jednom místě § 124 totálního lapsu: Zcela v rozporu se smyslem svého výkladu tvrdí Husserl na tomto místě následující: „Vyjadřující vrstva ... vykazuje s ohledem na tetický charakter dokonalou jednotu podstaty s vrstvou vyjadřovanou a v krytí přijímá do sebe její podstatu natolik, že výrazové představování samo nazýváme právě představováním, výrazové věření, domnívání, pochybování samo a jako celek nazýváme věřením, domníváním, pochybováním; stejně tak nazýváme výrazové přání nebo chtění právě přáním, chtěním. ...Vyjadřující vrstva nemůže mít jinak kvalifikovanou poziciální či neutrální tezi než vrstva vyjadřovaná, a v krytí nenacházíme dvě odlišitelné teze, nýbrž jen jednu tezi.“ (Hu III/1, 287-288). Domníváme se, že toto místo nelze interpretovat jinak než tak, že stejně jako v některých dalších bodech (jak jsme již upozornili výše) vykazuje text Idejí I pozoruhodné nepřesnosti, a nemůže být proto v mnoha otázkách považován za spolehlivé vodítko k objasnění detailních aspektů Husserlova myšlení v příslušném období.

Rukopisy 1913/14 se v otázce přímého vyjadřování ne-doxických aktů hlásí explicitně k nauce o „doxické aktualizaci“ a k základnímu stanovisku Idejí I.¹⁶⁶ V jednom bodě se ale přece jen Husserlovo stanovisko oproti Idejím I poněkud mění, a sice ve vztahu k otázce, zda doxická transformace vyžaduje skutečně změnu postoje v tom smyslu, že specificky „přací kladení“ musí ustoupit „kladení doxickému“. Musí se doxická a přací teze navzájem vylučovat? Husserl nyní odmítá svůj původní názor, že při doxické aktualizaci se skutečně střídají dva postoje a svou novou pozici vyjadřuje následovně: „Táž 'přací výpověď' může být uskutečněna dvojím způsobem: V postoji přání (Einstellung des Wünschens) vypovídám ,kéž je Sp'. Tato výpověď' v sobě zahrnuje zaměření (Einstellung) na doxické téma ,kéž je Sp', já však aktuálně uskutečňuji přání, a i když při vyjadřování přání (den Wunsch) kladu, přesto poté přecházím opět do postoje přání. Doxický obrat ... neznamena odstranění přání (des Wünschens), je sám modem přání, pokud je přání nadále aktuálním, plně rozvinutým, skutečným toužením.“ (Hu XX/2, 469; text č. 37, asi leden-březen 1914)

Analogicky k výkladu v Log. zkoum. rozlišují rukopisy 1913/14 různé varianty, jak může vyjadřování (např. výraz přání) probíhat, pokud jde o to, zda je či není skutečně

¹⁶⁶ Viz např.: „Existují emotivní akty, realizace tezí emotivity, které jsou dále fundovány v aktech objektivujících (doxických). Avšak každá taková teze konstituuje opět předmětnost, což implikuje, že je tu cosi doxického, co může být v postoji doxa ,viděno', kategoriálně pojato a v tomto význačném smyslu objektivováno. Vyjadřování vyžaduje uskutečnění doxa. ... Jestliže mám ... přací vědomí, volní vědomí, hodnotové vědomí, musím doxický postoj teprve vytvořit. V něm mám ,nazírání', ,představování', zření hodnoty, zření povinnosti atd. A tak mám další krok kategoriální činnosti, která mi dává pouze doxično ..., které je vyžadováno pro výraz. Toto je stanovisko Idejí a je podle mého názoru naprosto správné.“ (Hu XX/2, 475; příloha LIX, leden-březen 1914).

prováděno přání, o němž je ve výrazu řeč: 1) Mohu uskutečňovat práci zaměření, aniž bych kladl bytí přání (aktuálně si přeji, ale nic nevyjadřuji). 2) Mohu uskutečňovat kladení bytí přání, aniž bych přání aktuálně vykonával (aktuálně vyjadřuji, ale nic si nepřeji). 3) Mohu ale také klást bytí přání a zároveň aktuálně uskutečňovat práci zaměření (aktuálně si přeji a toto své přání aktuálně vyjadřuji). Diskutabilní je právě tato třetí varianta: Musím se vzdát práci teze, má-li nastoupit teze vyjadřovací čili doxická? V rukopisech 1913/14 dospívá Husserl k jasnému stanovisku, že předpoklad ustupování práci teze před tezí doxickou je nepřiměřený tomu, jak přímý výraz aktuálního přání prožíváme. Práci teze mohou být uskutečňovány současně s tezemi doxickými a dochází k tomu vždy, když vyjadřujeme aktuální přání, které během vyjádření nepřestáváme mít: „*doxické kladení přání (des Wunsches) nijak nevyklučuje práci zaměření. Ony způsoby vyjádření, v nichž je používána vazba ‚kěz‘, volíme právě zejména tehdy, když se uskutečňuje aktuální přání. Není zde tedy třeba předpokládat žádný zápas či střídání dvou postojů, které by byly neslučitelné.*“ (Hu XX/2, 471; text č. 37, asi leden-březen 1914); „*Jestliže prožitek domněnky, emotivity atd. vstupuje do vyjádření, tzn. jestliže se mu dostává kategoriálního pojetí, může být (a často musí být) uskutečňováno současně s výrazem žití v aktu emotivity*“ (Hu XX/2, 474; příloha LIX, leden-březen 1914).¹⁶⁷ Ani tento deskriptivní posun ale nemění nic na platnosti základního schématu, že tím, co je vyjadřováno, je jediné korelát doxické teze. Husserl může proto v témž rukopise nadále tvrdit, že „*přání, které máme, nedospívá ... k přímému vyjádření, vyjadřována je doxická práci věta*“ (Hu XX/2, 473; text č. 37, asi leden-březen 1914). Emotivní či volní teze se vlastním vyjádřením neruší, její aktuální uskutečnění nemusí být „ani na okamžik“ pozastaveno, nicméně tím, co dospívá k výrazu není emotivní či volní teze jako taková, nýbrž vždy její doxicky transformovaná varianta, která se konstituuje souběžně s tezí původní.¹⁶⁸

*

¹⁶⁷ Pro přesnost je třeba říci, že v Idejích I lze již najít náznak tohoto pojetí: „*každá práci věta může být transformována (umgewandelt) ve větu doxickou, a pak je ... jistým způsobem obojím v jednom: zároveň větou doxickou i práci*“ (Hu III/1, 270-271).

¹⁶⁸ Husserl později odmítl i tuto koncepci a přiklonil se otevřeně k názoru, že ne-doxické akty mohou být „význam-udělovacími“ ve zcela stejném smyslu jako akty doxické, a to bez jakékoli „aktualizace“ svého potenciálního doxického obsahu. Toto stanovisko vyjadřuje Husserl nejzřetelněji v „Přípravných úvahách“ k přednášce „Transcendentální logika“ (opakované v letech 1920/21, 1923, 1925/26) (in: Hu XVII, doplňující text IV): „*Když vyslovujeme přání např. ‚kěz při mně stojí Bůh‘, máme spolu s členitým vytvářením slov zároveň jisté právě v tomto slovním členění vyjadřující se přání, které má zase paralelně členitý obsah. Stejně tak je tomu tehdy, když vyslovujeme rozkaz, otázku atd.*“ (Hu XVII, 361) Každé výrazové přání je tedy „přáci promluva současně s aktuálním přáním samým, aktuálním pracím míněním“ (Hu XVII, 361).

Vidíme tedy, že Husserl v letech 1901-1914 významně proměnil i své pojetí vyjadřování emotivní a volní intencionality. Odmítl především noeticky zaměřený model Log. zkoum., podle kterého jsou emoce a vůle vyjadřovány jedině prostřednictvím objektivujících aktů zaměřených na emotivní a volní akty jako na své předměty, a nahradil je modelem noematickým, podle něhož dochází především k vyjadřování „objektivních obsahů“ sféry emotivity a vůle. Pokud jde o to, jak je takový přímý výraz možný, odvrátil se Husserl od svého prvotního předpokladu, že toto vyjádření musí být zprostředkováno „poznávací objektivací“ příslušných obsahů, a přiklonil se k myšlence, že emotivní a volní objektivity v sobě nutně zahrnují potenciální doxický moment a že jeho možnou explikací získávají tyto objektivity samy charakter vyjádřitelných doxicky kladených obsahů. – V celém námi sledovaném období tedy Husserl neopustil své základní přesvědčení, že smysluplné užití jazykového výrazu je možné pouze ve vztahu k něčemu, co je kladeno „objektivujícím způsobem“ (s charakterem bytí) a že vyjadřování emocí a vůle se může uskutečnit jedině prostřednictvím „logického“ či „doxického“ média. Třebaže Husserl popsal i řadu specificky praktických a komunikativních aspektů takového vyjádření, vyčlenil je nakonec vždy z jádra vyjadřování samého a připsal jim pouze doprovodný, mimo-podstatný charakter.

Závěrečný exkurz: Dva kritické úhly pohledu (J. Derrida, E. Tugendhat)

Cílem této poslední části naší práce představit dva kritické přístupy k Husserlově fenomenologii z pozice novější filosofie jazyka – J. Derridy a E. Tugendhata. Relevantní texty námi zvolených autorů pocházejí z 60. a 70. let minulého století čili z doby, kdy ještě nebyly publikovány ani Přednášky 1908, ani rukopisy 1913/14. Jejich kritika je tedy zaměřena téměř výhradně na Log. zkoum. a Ideje I. Uvidíme sice, že některé z kritizovaných bodů byly v Husserlových přednáškových a badatelských rukopisech pozměněny, avšak v jádře tato kritika postihuje adekvátně i koncepce zastávané v nepublikovaných textech. Naším cílem tedy nebude obhajovat Husserlovu filosofii pomocí odvolávání se na rukopisy. Naopak bude možné ukázat, že i ve vztahu k rukopisům si námi zvolená kritika uchovává v zásadě svou plnou platnost.

Tuto část zařazujeme do naší práce především proto, abychom do primárně dějinně-filosoficky zaměřeného výkladu předchozích oddílů vnesli prvek systematicko-filosofické perspektivy. Tato část může rovněž sloužit jako náznak obecného zhodnocení Husserlových úvah z hlediska novější filosofie jazyka, které by pro své plné provedení vyžadovalo daleko větší textový prostor. Neusilujeme zde o úplnost v představení Derridovy a Tugendhatovy interpretace Husserla. Zejména v prvním případě by si takové představení vyžádalo rozsáhlé výzkumy, na které zde není prostor (o vydatnosti tématu Husserl-Derrida svědčí nesčetné množství publikací a odborných diskusí, které byly tomu tématu v posledních třiceti letech věnovány). Dovolujeme si zde omezit svůj výklad pouze na jádro obou kritických pohledů, přičemž chceme vyzdvihnout především ty aspekty kritiky, které se týkají Husserlovy filosofie jazyka v námi sledovaném období.

Proč ale J. Derrida a E. Tugendhat? Husserlova filosofie jazyka byla přece kritizována také mnoha jinými mysliteli. Naše volba byla vedena dvěma hlavními motivy 1) Oba zvolené autory spojuje to, že svou kritiku Husserla zformulovali na základě velmi přesné a detailní znalosti jeho filosofie. Nepřistupují tedy k Husserlově promýšlení problematiky jazyka „zvnějšku“, nýbrž chápou ho jako pevně zasazené do širšího kontextu, a jejich kritika je tak implicitně kritikou Husserlovy fenomenologie jako celku. 2) Každý ze zvolených autorů vychází z jiného východiska: V Derridově případě je to Heideggerova filosofie, strukturalismus a psychoanalýza, v Tugendhatově případě je to analytická filosofie. Tato okolnost nám umožňuje představit pohled z perspektivy z obou nejvýznamnějších myšlenkových linií filosofie 20. století.

A. Derrida a Husserlova filosofie jazyka

Derridovo myšlení je, jak známo, ve svých počátcích spjata s kritickou interpretací, přesněji řečeno s „dekonstrukcí“ Husserlovy fenomenologie. Tematické zaměření a specifický styl Derridovy četby Husserla se jasně formuje již v jeho disertační práci z r. 1954 *Le problème de la genèse dans la philosophie de Husserl* (Problém geneze v Husserlově filosofii), v návaznosti na níž pak r. 1959 vychází článek „*Genèse et structure*“ et la *phénoménologie* („Geneze a struktura“ a fenomenologie). Vrcholným plodem Derridovy interpretace Husserlova myšlení jsou ale především dva proslulé texty z 60. let. R. 1962 publikuje Derrida vlastní překlad Husserlova rukopisu o původu geometrie *Edmund Husserl, L'Origine de la géométrie* (Edmund Husserl, Původ geometrie) a připojuje k němu svůj rozsáhlý úvod. R. 1967 pak následuje knižní esej představující hlubokou kritiku Husserlova přístupu k problematice jazyka a znaku vůbec *La Voix et le phénomène: Introduction au problème du signe dans la phénoménologie de Husserl* (Hlas a fenomén: Úvod do problému znaku v Husserlově fenomenologii). Poněkud ve stínu tohoto eseje publikuje Derrida ještě téhož roku článek *La Forme et le vouloir-dire: Note sur la phénoménologie du langage* (Forma a význam: Poznámka o fenomenologii jazyka).

Husserlova filosofie jazyka je tématem všech tří posledně zmíněných Derridových prací. Podat komplexní výklad Derridova pohledu na Husserlovu filosofii jazyka, tak jak je prezentován všemi těmito texty, by byl, jak jsme již naznačili, natolik nelehký a rozsáhlý úkol, že by nás nutně vedl k překročení omezeného rámce této části naší práce. Chceme proto svůj zájem omezit především na ty aspekty Derridovy interpretace, které se týkají námi sledovaného období Husserlovy filosofie (1900-1914). Z tohoto důvodu si dovolíme ponechat stranou hlavního výkladu Úvod k Původu geometrie a zaměříme svou pozornost v první řadě na esej Hlas a fenomén (s přihlédnutím k článku Forma a význam), tedy na klíčový text, v němž Derrida předkládá svou vrcholnou kritiku Husserlova přístupu k problematice jazyka a znaku na základě detailní interpretace Log. zkoum. a Idejí I. Pro porozumění celkové strategii Derridovy četby Husserla bude nicméně nezbytné zohlednit i Úvod k Původu geometrie, protože tato práce představuje nejen jakousi neoddělitelnou „druhou stránku“ Hlasu a fenoménu, nýbrž také již do značné míry připravuje a anticipuje Derridovu vlastní pozici, kterou rozpracovávají explicitně teprve texty 2. poloviny 60. let.

A.1 Základní rozvrh a strategie Derridovy interpretace

Dva „osudové motivy“ Husserlovy fenomenologie

Základní osou Derridovy interpretace Husserlovy fenomenologie je jeho přesvědčení o existenci dvou „osudových motivů“, které bytostně určují pohyb Husserlova myšlení jako celku: *„historický osud fenomenologie je obsažen v těchto dvou motivech: fenomenologie je na jedné straně redukcí naivní ontologie, je návratem k aktivní konstituci smyslu a hodnoty, k aktivitě života tvořícího pravdu a hodnotu vůbec skrze své znaky. Současně však – a aniž by tento druhý motiv byl jednoduchou juxtapozicí k prvnímu – zcela jiná nutnost potvrzuje také klasickou metafyziku přítomnosti a vyznačuje příslušnost fenomenologie ke klasické ontologii.“* (Derrida 1993, 69)

Husserlova fenomenologie je podle Derridy na jedné straně ve svém nejvlastnějším jádře, v samotném principu metafyzické bezpředsudečnosti, v samotném „principu principů“ jako požadavku úplné přítomnosti pro dávající názor jakožto pramene a záruky každé hodnoty vůbec podřízena klasické ontologii, a tedy „metafyzice přítomnosti“, která vymezuje bytí jako přítomnost: *„co vlastně znamená fenomenologický ‚princip principů‘? Co znamená hodnota původní přítomnosti pro názor jako pramen smyslu a evidence, jako a priori všeho a priori? Znamená v první řadě jistotu, ideální a absolutní jistotu, že univerzální formou veškeré zkušenosti (Erlebnis), tedy života vůbec, vždy byla a vždy bude přítomnost.“* (Derrida 1993, 92) *„ne-značení jako ‚princip principů“* (Derrida 1993, 97). Sám fenomenologický projekt kritiky metafyziky tak Derrida interpretuje jako moment vnitřního stvrzování metafyziky: *„zdrojem fenomenologické kritiky je metafyzický rozvrh sám ve svém dějinném završení a v pouze restaurované neporušenosti svého původu.“* (Derrida 1993, 50); *„celý fenomenologický diskurs je zakotven ve schématu metafyziky přítomnosti“* (Derrida 1993, 132). Přítomnost je pro Husserla univerzální formou transcendentálního života, je to přítomnost transcendentálního života u sebe a pro sebe, a v tomto smyslu je podle Derridy transcendentální fenomenologie ve svém nejvlastnějším jádře dědicem a pozoruhodně čistým výrazem novověké transformace klasické „metafyziky přítomnosti“ jako filosofie absolutního sebevědomí: *„vědomí je přítomnost žití, onoho Erleben, zkušenosti, pro sebe a u sebe. Vědomí je jednoduché ... a v absolutně bezprostřední blízkosti se vztahuje pouze k sobě samému.“* (Derrida 1993, 96) *„přítomnost prožitku u sebe a pro sebe se má odbývat v přítomnosti jako teď ... v nedělitelné jednotě časové přítomnosti“* (Derrida 1993, 96-97).

Na druhé straně ale podle Derridy Husserlova fenomenologie od samého počátku „*sama a jakoby zevnitř otevírá svými vlastními popisy ... v sobě samé trhliny, pokud dokonce nepopírá samu sebe.*“ (Derrida 1993, 51). Derrida vyzdvihuje především Husserlovy analýzy „pohybu časení“ a „konstituce intersubjektivit“, v nichž Husserl odhaluje to, že konstituce identicky opakovatelného časového předmětu vyžaduje plynulý přechod od vjemu k ne-vjemu a že intersubjektivní konstituce ideální objektivit vyžaduje průchod prezentací ve vztahu k druhému ego. Husserl podle Derridy tímto způsobem dospívá k odhalení neredukovatelné zprostředkovanosti, ne-přítomnosti a ne-identity, která spočívá v samotném jádru každé bezprostřední přítomnosti a ideální identity: „*Husserl ... nikdy nevěřil v nějaké završení ‚absolutního vědění‘ jakožto přítomnosti nekonečného pojmu při sobě, v logu. To, co ukazuje v souvislosti s pohybem časování, nepřipouští v tomto ohledu žádné pochybnosti: jakkoli netematizoval ‚artikulaci‘, ‚diakritickou‘ práci diference při konstituci smyslu a znaku, v zásadě chápal jejich nutnost.*“ (Derrida 1993, 132). S ohledem na problematiku jazyka pak Derrida vyzdvihuje jako nepochybnou a zásadní tu okolnost to, že Husserl v postupu svého myšlenkového vývoje „*věnuje stále větší pozornost tomu, co v signifikaci, v řeči i zápisu stvrzujícím ideální předmětnosti, pravdu či idealitu nikoli registruje, nýbrž vytváří*“ (Derrida 1993, 69).

Právě v tomto druhém „osudovém motivu“ Husserlovy fenomenologie spatřuje Derrida zásadní afinitu Husserlova myšlení k „*myšlení ne-přítomnosti*“, jež „*z místa, které je jinde než filosofie*“, ¹⁶⁹ se stává schopným „*přiblížit se vsutku věci samé a nejhlubší instanci rozhodování*“ (Derrida 1993, 99). Tato „věc sama“ ale není žádnou „hlubší“ přítomností, která by mohla být opět předvedena před zrak teoretického pohledu. Naopak: „*věc sama se stále zcizuje*“ (Derrida 1993, 135) a toto zcizování, tento neredukovatelný odklad a rozštěp každé plnosti a přítomnosti je neredukovatelnou původní operací, která umožňuje jakoukoli přítomnost a aktualitu smyslu: „*Živá přítomnost tryská z nepřítomnosti u sebe a podmínkou její možnosti je stopa retence. Vždy je už stopou. Tuto stopu nelze myslet, pokud je východiskem jednoduchost něčeho přítomného, jehož život by byl uvnitř sebe sama. ... Původnost je totiž třeba myslet z této rýsující stopy, a nikoli naopak. Così jako pra-písmo tedy již vždy pracuje u původu smyslu. Je-li, jak si uvědomoval Husserl, smysl časové povahy, pak to nikdy není jednouchá přítomnost, nýbrž pak je smysl vždy již zapuštěn v ‚pohybu‘ stopy, a to znamená: v řádu značení. Vždy již vyšel ze sebe do ‚vyjadřující vrstvy‘ prožitku.*“ (Derrida 1993, 117-118); „*možnost písma /je/ již ... usazena uvnitř mluvy, která už od počátku působí*

¹⁶⁹ Filosofie je podle Derridy „Hlasu a fenoménu“ vždy již filosofií přítomnosti, a tedy metafyzikou (srov. Derrida 1993, 99).

v samém nitru myšlení“ (Derrida 1993, 115); „možnost opakování v nejobecnější formě, stopa v nejuniverzálnějším smyslu je možností, která musí mít místo nejen v čisté aktualitě ‚ted‘, nýbrž která dokonce musí tuto aktualitu konstituovat, a to právě pohybem diference, který sem s ní vchází. Taková stopa ... je ‚původnější‘ než fenomenologická originarita sama.“ (Derrida 1993, 103) Toto „myšlení ne-přítomnosti“, které se pokouší „myslet původnost ze stopy, a nikoli naopak“ je zároveň „myšlením ne-vědomí“: Neredukovatelná původní temporalizace totiž zároveň rozvrací jakoukoli možnost „uzavřít se v nevinné nerozdělenosti původního absolutna, protože to je přítomné pouze tak, že se bez ustání diferuje, tj. různí a odkládá“ (Derrida 2003, 155). Absolutní sebevědomí ve smyslu absolutně bezprostřední přítomnosti u sebe a pro sebe je neustále rozrušováno a rozvraceno neredukovatelným pohybem původu přítomnosti.

Strategie Derridovy kritiky Husserla

Zaměření Derridovy interpretace Husserla v eseji Hlas a fenomén (stejně jako v článku Forma a význam), je kritické. Derrida si zde klade za cíl soustředit se na příslušnost Husserlovy fenomenologie k „metafyzice přítomnosti“ (Derrida 1993, 69) a obnažit „metafyzickou substanci této fenomenologie“ (Derrida 1993, 78).¹⁷⁰ Tohoto cíle hodlá dosáhnout pomocí vykazání „systematické spjatosti pojmů smysl, objektivita, pravda, názor, vněm a výraz. Jejich společnou matricí je bytí jako přítomnost, absolutní blízkost ideality u sebe a pro sebe, předloženost předmětu, jenž je k dispozici pro opakování, uchovávání časové přítomnosti, jejíž ideální formou je přítomnost transcendentálního života pro sebe“ (Derrida 1993, 130). Na zdánlivě dílčím a detailním problému, kterým je problematika znaku, se má podle Derridy ukázat struktura Husserlova myšlení jako celku: „Logická zkoumání ... uvedla ... cestu, kterou postupovala celá fenomenologie. Do jejich 4. vydání (1928) tu nepozorujeme žádnou zásadní změnu anebo zásadní problematizaci ... Ještě v Krizi a v textech k ní připojených ... zůstávají v platnosti pojmová východiska Logických zkoumání, zvláště ta, která se dotýkají problému významu a řeči vůbec. Proto by právě zde více než kdekoli jinde mohla

¹⁷⁰ Motiv fenomenologie jako návratu k aktivitě života tvořícího pravdu a hodnotu skrze své znaky sleduje Derrida v Úvodu k Původu geometrie: „Řeč není pouhým vnějším výrazem (Äusserung) toho, co by i bez ní již bylo předmětem: uchopena ve své originální čistotě ustavuje tento předmět a de jure vytyčuje konkrétní podmínku pravdy. ... Žádná pravda by totiž neexistovala nebýt tohoto hromadění, které pravdu deponuje a podržuje“ (Derrida 2003, 66-67) „Motiv konečnosti se tu ocitá – možná víc, než by se zpočátku zdálo – sprízněn s principem fenomenologie, která by pak setrvala v napětí mezi finitním vědomím svého principu a infinitním vědomím svého posledního založení ... Husserlovi i Heideggerovi se vzájemná vazba jevení a skrývání vždy jeví jako prvotní, bytostná a definitivní.“ (Derrida 2003, 137). Derrida se později sám vyjádřil v tom smyslu, že Hlas a fenomén a Úvod k Původu geometrie je možno číst jako rub a líc téhož (srov. Derrida 1981, 5).

pečlivá četba Zkoumání ukázat zárodečnou strukturu husserlovského myšlení jako celku.“ (Derrida 1993, 48-49)

Jaká je strategie této Derridovy kritiky? Jako základní metodickou premisu Derridovy četby Husserla lze podle našeho názoru chápat následující větu z Úvodu k Původu geometrie: „*Zdrojem inspirace nám ... vždy bude intence samotného Husserla – i tehdy, když se zaměříme na určité obtíže.*“ (Derrida 2003, 9). Derridovým cílem není poměřovat Husserlovo myšlení měřítkem, které by bylo vůči němu vnější, či kritizovat je z pozice vypracované ve zcela jiné dimenzi myšlení, nýbrž naopak jeho základní strategií je obrazně řečeno „myslet s Husserlem proti Husserlovi“: „*Husserl nám sám umožňuje, abychom jeho myšlení obraceli proti němu.*“ (Derrida 1993, 89); „*přítomnost přítomného se odvozuje z opakování a nikoli naopak. To sice protirečí výslovné Husserlově intenci, nicméně ... respektuje se zde to, co implikuje jeho popis časování a vztahu k druhému.*“ (Derrida 1993, 91). V tomto „myšlení s Husserlem proti Husserlovi“ nemá jít ale o to, že by se proti určitým Husserlovým tezím argumentovalo jednoduše z pozice jiných Husserlových tezí. Cílem je ukázat, že určité motivy Husserlova myšlení implikují vnitřní pnutí, jejichž obnažením se prokáže neudržitelnost rámce, v němž byly tyto motivy formulovány. Jde tedy o to překračovat „klauzuru“ jistých myšlenkových motivů a rámců „*tím, že v ní vykazujeme protirečící si či neudržitelná tvrzení, takže se do ní pokoušíme vnášet určitou nejistotu, rozevírajíce jí k jejímu vnějšku, což je však možné pouze z určitého vnitřku*“ (Derrida 1993, 141 pozn. 25).

Ve vztahu k problematice jazyka a znaku vůbec, která pro Derridu představuje, jak jsme již viděli, nikoli otázku periferní, nýbrž naopak samu půdu, na níž se tradičně odehrává jeden ze základních manévrů, jimiž „metafyzika přítomnosti“ udržuje svou moc, formuluje Derrida svou taktiku následovně: Jde o to „*vtáhnout do dekonstruktivního pohybu ... celý systém diferencí: rozdíl mezi reprezentovaným a reprezentujícím vůbec, mezi označovaným a označujícím, mezi jednoduchou přítomností a její reprodukcí, prezentací ... a re-prezentací*“ (Derrida 1993, 91); „*Namísto frenetického hledání správné alternativy je třeba proniknout k nutně jedinému kořeni každého dilematu.*“ (Derrida 2003, 149).

A.2 Ztroskotání pokusu o přísné oddělení poukazujících a vyjadřujících znaků

Derrida je přesvědčen o tom, že systém diferencí, který se usadil v jádře Husserlovy fenomenologie pomocí celé řady redukcí, vyřazení, přísných rozlišení apod. (např.: ideální-reálné, nutné/evidentní-nahodilé/neevidentní; imanentní-transcendentní; mundání/faktické-transcendentální/apriorní, absolutní-relativní atd.) je pozoruhodným způsobem zavinit či předznačen v přísném rozlišení poukazujících a vyjadřujících znaků, o které se Husserl snaží

na začátku 1. Log. zkoum. Pokud by se tento předpoklad ukázal jako správný a pokud by se podařilo zároveň prokázat, že přísné rozlišení poukazu a výrazu je nelegitimní – o což se Hlas a fenomén skutečně snaží –, mělo by to samozřejmě „celou řadu hrozivých následků“ pro Husserlovu fenomenologii, díváme-li se na ni právě v její metafyzické „příslušnosti“ (Derrida 1993, 95).

Poukaz a výraz

Derrida nejprve pomocí velmi podrobné interpretace úvodních paragrafů 1. Log. zkoum.¹⁷¹ dospívá k následující a podle našeho názoru velice přesné charakteristice Husserlova vymezení poukazu: „*poukaz je všude tam, kde není plně přítomen výkon, jenž propůjčuje smysl, oživující intence, živá duchovnost významového záměru*“ (Derrida 1993, 79); „*Poukazové značení, jež má svůj ‚původ‘ ve fenoménech asociace a které vždy spojuje to, co empiricky existuje ve světě, bude v řeči pokrývat všechno to, co ‚redukce‘ vyřazují: faktičnost, světskou existenci, bytostnou ne-nutnost, non-evidenci atd.*“ (Derrida 1993, 72). Motivace Derridova výsadního zájmu o Husserlův přístup k fenoménu poukazu vysvítá jasně z toho, že jako společný jmenovatel všech Husserlových charakteristik poukazu identifikuje Derrida aspekt „*bezprostřední nepřítomnosti živé přítomnosti u sebe a pro sebe. Neboť hodnoty světské existence, smyslovosti, empiričnosti, asociace atd., jež mají vymezovat pojem poukazu, nacházejí ...svou poslední jednotu možná právě v této ne-přítomnosti.*“ (Derrida 1993, 78). Zcela adekvátní je pak podle našeho názoru i Derridova interpretace předběžného vymezení vyjadřujících znaků z 5. § 1. Log. zkoum., kde Husserl charakterizuje výraz jako znak vytvářený se záměrem vyjádřit se jím o něčem a vylučuje z oblasti vyjadřujících znaků všechny mimovolní „projevy“ jako jsou gesta, mimika apod., které zde označuje je jako poukazy: „*vše co přesahuje čistou duchovní intenci, čisté oživování skrze onen Geist, který je chtěním, .. toto vše je z Bedeuten eliminováno a tedy vyloučeno i z výrazu: např. mimika, gesto, tělesnost jako celek i mundání forma zápisu, tedy stručně řečeno totalita všeho viditelného a prostorového jako takového*“ (Derrida 1993, 76). Čistý výraz, čisté vyjadřování by – na rozdíl od poukazování jakožto pasivně-asociativního, na světskou existenci vázaného značení – byla „*čistá aktivní intence (duch, psyché, život, vůle) takového bedeuten, které oživuje diskurs, jehož obsah (Bedeutung) je přítomný*“ (Derrida 1993, 81).

K jakému z těchto „řádů značení“ patří jazyk a jeho znaky? Není snad řeč určitou formou gesta, nepatří svým bytostným jádrem k obecnému systému gest a poukazů? Anebo je

¹⁷¹ Nemusíme zde tuto interpretaci sledovat, protože náš vlastní výklad úvodních paragrafů 1. Log. zkoum., který jsme podali výše, je s ní plně v souladu. Pouze na něj tedy odkazujeme.

správné říci, že Husserlovo kritérium záměrnosti odlišuje záměrnou a nezáměrnou dimenzi řeči, takže řeč jako taková je vždy nutně spojením záměrného a nezáměrného, výrazu a poukazu (srov. Derrida 1993, 77)? Viděli jsme již, že žádná z těchto alternativ není pro Husserla akceptovatelná: Stanovisko Log. zkoum. je jasné: U jazykových znaků sice v nejčastějších případech jejich užití dochází k proplétání poukazovací a vyjadřovací funkce, ale kromě těchto případů je možná i taková situace, kdy jsou jazykové znaky užívány výlučně ve své vyjadřovací funkci. Právě tuto možnost čistého oddělení vyjadřovací a poukazovací funkce se Husserl pokouší, jak víme, prokázat pomocí odkazu na fenomén užití jazykových znaků v rámci „osamělého duševního života“. Husserl chce ale tímto „čistým oddělením“ zároveň prokázat, že to, co k jazyku podstatně náleží je právě vyjadřování, zatímco poukazování je pro jazyk funkcí pouze mimo-podstatnou: *„vše, co tvoří skutečnost výpovědi: fyzické ztělesnění nějaké Bedeutung, tělesná schránka mluvy ..., je ne-li mimo diskurs vůbec, tedy přinejmenším zcela vnější vzhledem k výrazovosti jako takové, k této čisté intenci, bez níž by nebylo diskursu. Veškerá vrstva empirické skutečnosti, tj. faktická totalita diskursu, patří tedy k poukazování“* (Derrida 1993, 75).

Je ale takové odlišení skutečně realizovatelné? *„Je možné přistupovat s tímto systémem rozlišení k řeči?“* (Derrida 1993, 88). To jistě není jednoduché rozhodnout. Otázka proto musí znít: Jsou Husserlovy argumenty ve prospěch přísného odlišení poukazovací a vyjadřovací znakové funkce legitimní?

Derridovo shrnutí Husserlových argumentů

Derrida zprvu nezaměřuje svou kritiku přímo na myšlenku „osamělého duševního života“, která je osou Husserlovy úvahy, nýbrž přijímá ji předběžně jako hypotézu a zkoumá, zda lze akceptovat argumenty, které Husserl na tomto základě vybudovává. Derrida je shrnuje takto:

V osamělém duševním životě nemohou jazykové znaky fungovat jako poukazující znaky proto, že

- 1) vůbec nemusí existovat – vystačíme si s pouze fantazijně představenými znaky (zatímco znamení musí být pojímáno vždy jako existující)
- 2) vyjadřující
 - A) nemůže sám poukazovat sám sobě na své právě prožívané akty (poukazovat lze jen na to, co zprvu není přítomné v mém „zorném poli“)
 - B) nemůže sám sobě něco skutečně sdělovat (každé takové sdělení je pouze fiktivní, fantazijní)

Výraz jako ideálně identická jednota podle Husserla neztrácí nic ze své funkce tehdy, když redukuje všechny jeho faktické empirické realizace. Při mluvě v osamělém duševním životě si vystačíme s fantazijní představou slova, která neimplikuje žádné kladení existence. Čistá výrazovost nemá zapotřebí empirické tělesné schránky, nýbrž vystačí si pouze s ideální identickou formou tohoto těla: *„vyjadřující diskurs jako takový a ve své podstatě nemá zapotřebí, aby byl skutečně ve světě prosloven“* (Derrida 1993, 74). Poukazování je ale oproti tomu na faktickou existenci neoddělitelně a bytostně vázáno. Redukujeme-li tedy faktickou řeč na monolog osamělého duševního života, vyřadíme-li vše, co patří k faktickému provozu užití jazykových znaků v mezilidské komunikaci, pak výraz *„ve zvláštním paradoxu izoluje veškerou ryzost své výrazovosti (své ex-presivity)“* (Derrida 1993, 65).

V rámci osamělého duševního života můžeme samozřejmě mluvit sami k sobě, můžeme vést se sebou rozhovor, přesto ale podle Husserla nedochází k žádnému skutečnému sdělování – vždy jde jen o fantazijní představu, a nikoli o skutečný rozhovor. V tomto vnitřním rozhovoru nefungují jazykové znaky nikdy jako poukazy, protože to, na co by měly poukazovat, je pro mluvčího bezprostředně přítomné: *„Poněvadž je prožitek bezprostředně přítomný sobě a u sebe v modu jistoty a absolutní nutnosti, je ukazování si sebe sobě pomocí nějaké delegace či reprezentace v poukazu nemožné, protože nadbytečné. ... Přítomnost prožitku u sebe a pro sebe se má odbývat v přítomnosti jako ‚ted‘“* (Derrida 1993, 96-97)

Skutečná a čistě fantazijní promluva

Kloub Husserlovy argumentace identifikuje Derrida v přísném odlišování fantazie (reprezentace) a vnímání (prezentace): V osamělém duševním životě si slova pouze fantazijně představujeme, stejně tak jako si pouze fantazijně představujeme to, že mluvíme sami k sobě, nebo k někomu jinému – tato slova a tento rozhovor přítom ale vůbec neexistují. Husserl se takto pokouší separovat „fantazijní“ promluvu a „reálnou“ promluvu, přičemž v reálném diskursu se čistý fantazijní diskurs svým způsobem jen odívá fakticitou, realitou, empiričností, která je mu tedy pouze vnějším šatem, jenž může být zase v prostoru osamělého duševního života odložen.

Skutečná promluva – fakticky vyslovená/napsaná	Čistě fantazijní promluva – promluva v osamělém duševním životě
prezentace	reprezentace
skutečné	čistě fiktivní
faktické, reálné	ideální
sekundární	primární

Je tomu ale opravdu tak, že vnitřní mluva není podstatně vztažena k živlu reality a empirie a že faktická jazyková komunikace není podstatně vztažena k živlu fantazie? Je případ faktické jazykové komunikace skutečně pouze nahodilým spojením dvou radikálně separovatelných dimenzí – dimenze poukazování s jejím podstatným vztahem k realitě, a dimenze vyjadřování s jejím vztahem k čistému živlu reprezentace?¹⁷²: „Nuže, *dost důvodů mluví pro to, že v řeči se reprezentace a realita nesdružují pouze nahodile zde či onde, protože je principiálně nemožné reprezentaci a realitu přísně oddělovat.*“ (Derrida 1993, 88)

Derrida se pokouší rozvrátit Husserlovy diferenciaci pomocí následujících argumentů:

- 1) Každé užití jazykového znaku je nutně odkázáno jak na fantazijní vědomí, tak i na vědomí reality. Totéž platí o vztahu k čemukoli „ideálnímu“ jakožto něčemu, co je opakovatelné jako identické.
- 2) A) Možnost absolutně nezprostředkované přítomnosti vědomí u sebe sama s pro sebe sama je vyloučena proto, že „*přítomnost přítomnosti u sebe se konstituuje v původní a neredukovatelné syntéze*“ (Derrida 1993, 98).
B) Fiktivní komunikace v osamělém duševním životě a skutečná faktická komunikace nejsou čistě oddělitelné – obě jsou vázány jak na fantazii, tak na vědomí reality (stejný argument jako u bodu 1).

Derrida souhlasí s Husserlem potud, že každé užití výrazu je vztahováním se k něčemu, co je identické v rozmanitých případech, k něčemu, co se může opakovat jako rozpoznatelné a identifikovatelné. Znak, který by se naskytl pouze jedenkrát, by nebyl žádným znakem: „*označující ... musí být vždy identifikovatelné ve své formě bez ohledu na různé empirické charakteristiky, jimiž může být modifikováno, a napříč těmito různými charakteristikami. Musí zůstat stejné a musí je být jako takové možno opakovat ... Foném či*

¹⁷² Derrida v této souvislosti rozlišuje trojí smysl výrazu „reprezentace“: 1) Reprezentace v obecném smyslu „Vorstellung“, 2) reprezentace ve smyslu re-reprezentace, tedy re-produkce prezentace, „Vergegenwärtigung“ jakožto modifikace původní „Gegenwärtigung“, 3) reprezentace ve smyslu zástupce za jinou „Vorstellung“, tedy jako „Stellvertreter“ (srov. Derrida 1993, 88).

grafém je do jisté míry vždy, kdykoli se prezentuje v nějakém aktu anebo vněmu, jiný, avšak jakožto znak a jakožto řeč vůbec může fungovat pouze potud, pokud jej určitá formální identita dovoluje znovu použít a rozpoznat.“ (Derrida 1993, 89). Ale právě v tomto aspektu spatřuje Derrida první puklinu, kudy se do difference mezi skutečnou a pouze fantazijní promluvou vkrádá nestabilita a nejednoznačnost. Husserlovy vlastní analýzy nás podle Derridy učí, že každý vztah k něčemu identickému a znovurozpoznatelnému implikuje nutně živel fantazie, a potud je práce fantazie zapojena neoddělitelně i do každé skutečné faktické promluvy: *„Tato identita /výrazu/ je nutně ideální. Nezbytně tedy implikuje reprezentaci; reprezentaci ve smyslu Vorstellung, která je obecně místem ideality, ve smyslu Vergegenwärtigung, která je obecně podmínkou reproduktivního opakování, a ve smyslu Repräsentation, neboť každá událost značení je substitutem (označovaného jakož i ideální formy označujícího). A protože tato reprezentační struktura je značení samo, nemohu započnout ‚skutečný‘ diskurs, aniž bych již původně nebyl angažován v bezhraničném elementu reprezentování.*“ (Derrida 1993, 89). Identita znaku žije v živlu reprezentace, a proto i každé reálné faktické užívání znaků implikuje médium re-representace jako zřídlo přístupu k znaku jakožto identické jednotě (vědomí identického jako něčeho co je stejné v opakování). Absolutně čisté oddělení reálné a fantazijní promluvy je z tohoto podstatného důvodu nemožné: *„Jakmile jsme ... připustili, že diskurs zásadně náleží k řádu reprezentace, pak se podezřelým stává právě rozlišení ‚skutečného‘ diskursu a jeho reprezentace, a to i bez ohledu na to, jde-li o diskurs čistě ‚výrazový‘ anebo o diskurs v rámci ‚komunikace‘.*“ (Derrida 1993, 89-90).

Stejně silná pochybnost o možnosti čisté difference skutečného a fantazijního diskursu se ale podle Derridy vtírá ještě z jiné perspektivy, totiž s ohledem na možnost čisté difference mezi fantazijní představou, která je modifikací prezentace (re-representací), a vjemem, který dává a klade něco jako empiricky skutečné (prezentaci). Derrida se odvolává na Husserlovy vlastní analýzy fantazie z Idejí I, které stanovují, že *„fantazijní operace (Phantasieren) vůbec je neutralní modifikací ‚kladoucího‘ zpřítomnění (Vergegenwärtigung) tedy vzpomínky v nejširším myslitelném smyslu.*“ (Hu III/1, 250). Fantazie se takto ukazuje jako něco, co v sobě nutně implikuje vztah ke kladoucí re-representaci, k „Vergegenwärtigung“, a ta v sobě zase nutně implikuje vztah k původní kladoucí prezentaci, ke „Gegenwärtigung“, tj. k vjemu. Schopnost fantazijního osvobození od empirického vnímání je něčím, co je k empirickému vnímání stále implicitně vztaženo a co se od něj proto nemůže oddělit v nějakém čistém či absolutním smyslu: Fantazijní představa *„v sobě chová primární vztah k původní prezentaci, tj. k vjemu a kladení existence, k víře vůbec. Ale právě proto není čistá idealita, k níž otevírá*

přístup neutralizace, nějakou fikcí. ... Schopnost čistého opakování, jež otevírá idealitu, a schopnost jež osvobozuje fantazijní reprodukci od empirického vnímání, si nemohou být navzájem cizí. A ovšem ani jejich produkty.“ (Derrida 1993, 94 – upravený překlad). Jestliže tedy každá idealita žije podstatně v živlu reprezentace, fantazie, pak je jako taková osvobozena od empirického vnímání nikoli „absolutně“, nýbrž „pouze“ jako korelát aktů možného opakování, a tímto způsobem v sobě vposled stále implikuje vztah k empirické kladoucí prezentaci: „idealita není leč jménem setrvalosti téhož a možnosti jeho opakování, neexistuje ve světě ani nepochází z jiného světa. Veskrze závisí na možnosti aktů opakování. Je těmito akty ustavena. Její ‚bytí‘ odpovídá způsobnosti opakování. Absolutní idealita je korelátem možnosti nekonečného opakování.“ (Derrida 1993, 91)¹⁷³

Skutečná i fantazijní (pouze představovaná) promluva, a tedy řeč a jazyk vůbec se takto ukazují jako bytostně vázané k živlu re-prezentace i prezentace, ideality a reality, přičemž obě tyto dimenze samy vykazují ve svém jádře původní netriviální a neredukovatelnou spjatost. V tomto smyslu pokládá Derrida za prokázané, že „*skutečná‘ řeč je právě tak imaginární jako imaginární diskurs a že imaginární diskurs je právě tak skutečný jako skutečný diskurs.*“ (Derrida 1993, 90); „*neexistuje žádné bezpečné kritérium, jež by dovolilo rozlišit vnější a vnitřní řeč anebo – pokud přistoupíme na hypotézu vnitřní řeči – mezi řeči skutečnou a fiktivní. ... Skutečný diskurs bez reprezentace je nepředstavitelný stejně jako reprezentace diskursu bez faktického diskursu.*“ (Derrida 1993, 95).

Tato neredukovatelná původní spjatost reprezentace a prezentace, fantazie a skutečnosti, ideality a reality, přítomnosti a ne-přítomnosti, vnějšku a vnitřku atd. ale podle Derridy neznemožňuje pouze tento konkrétní Husserlův argument (přísné odlišení fantazijní a skutečné promluvy), nýbrž znemožňuje rovněž jakýkoli jiný argument, který by se pokoušel vnést do pojmu znaku přísnou diferenci mezi poukazujícími a vyjadřujícími znaky, koncipovanou ve smyslu 1. Log. zkoum. To, co bylo výše uvedeno ve vztahu k promluvě a jazykovým znakům vůbec, platí podle Derridy stejnou měrou i o jakémkoli jiném znaku: „*původní struktura opakování ... vyznačuje znak vůbec*“ (Derrida 1993, 90); „*každý znak vůbec má strukturu původního opakování*“ (Derrida 1993, 95). Bytostná vazba k reprezentaci i prezentaci, fantazii i skutečnosti, idealitě i realitě, přítomnosti i ne-přítomnosti není ničím,

173 Tato úvaha se opírá především o Husserlovy pozdní analýzy, které Derrida podrobně zkoumá a referuje ve svém Úvodu k Původu geometrie (především v 5.-7. kapitole). To, že Derrida i v tomto bodě usiluje o věrnost Husserlovské „inspiraci“, není z řádek Hlasu a fenoménu na první pohled tolik patrné, a ani on sám na to příliš neupozorňuje. – Analýza, která je zde provedena ve vztahu k fenoménu ideality znaku, zachovává podle Derridy (opět tedy navazujícího na Husserla) svou platnost i ve vztahu k fenoménu všech dalších idealit implikovaných v kontextu řeči: 1) Idealita smyslové formy označujícího, 2) idealita míněného smyslu, 3) (případně i) idealita označovaného předmětu.

co by náleželo výlučně jazykovým znakům, nýbrž náleží ke znaku a značení vůbec: „*At' už jde o výraz anebo o poukazující sdělování, difference mezi ...jednoduchou přítomností a opakováním se vždy již začala stírat.*“ (Derrida 1993, 90) Jestliže nás tedy zamyšlení nad bytností znaku skutečně vede k odhalení původní struktury opakování jako neredukovatelné „hry“ prezentace a reprezentace, reality a ideality, přítomnosti a ne-přítomnosti, pak není nikdy možné uskutečnit rozlišení poukazujících a vyjadřujících znaků, z nichž by první měly být bytostně vázány na fakticitu, empiričnost, ne-přítomnost, zatímco druhé nikoli a není nikdy možné tímto způsobem separovat „čistou výrazovost“ řeči z univerzální sféry značení. Tím, že se Husserl o takové rozlišení pokouší zapojuje se podle Derridy do tradičního metafyzického úsilí o redukování původního fenoménu znaku a značení jako takového, a to na pouhý derivát originální přítomnosti. Toto metafyzické „stírání znaku“ (Derrida 1993, 90) je podle Derridy „pohyb, jímž se původ přítomnosti a ideality vytrácí v přítomnosti a idealitě, které umožňuje.“ (Derrida 1993, 93). Spolu s Heideggerem se pak Derrida pokouší tento pohyb interpretovat jako úsilí o zakrývání vztahu k smrti: „*Možnost znaku je ... vztah ke smrti. ... stírání znaku v metafyzice je zakrýváním tohoto vztahu ke smrti, který nicméně ustavuje značení.*“ (Derrida 1993, 93). Stejně jako znak není žádnou jednoduchou modifikací původní prezentace, tak ani vztah k smrti není žádnou modifikací původního „čistého“ vztahu k sobě v plné přítomnosti sebe sama, nýbrž naopak vztah k mé přítomnosti je vždy již původně vztahem k mé vlastní smrti: „*Zjevování se já sobě samému v tomto ‚já jsem‘ je ... původně vztahem k jeho možnému zaniknutí.*“ (Derrida 1993, 93)

Bezprostřední přítomnost vyjadřujícího a vyjadřovaného

Druhý z výše uvedených Husserlových argumentů ve prospěch přísného rozlišení poukazujících a vyjadřujících znaků se opírá o předpoklad bezprostřední přítomnosti a současnosti vědomí znaku, významového vědomí a případně i názorného vědomí označovaného předmětu – jazykový znak nemůže pro mluvčího nikdy aktuálně fungovat jako poukaz, protože to, na co by jím mělo být poukazováno, je pro mluvčího bezprostředně přítomné: „*V monologické řeči pro nás slova nemohou ... fungovat jako poukazy na existenci psychických aktů, neboť takové poukazování by zde bylo zcela neúčelné. Příslušné akty jsou totiž v tomtéž okamžiku námi samotnými prožívány.*“ (Hu XIX/1, 43)

Derrida interpretuje toto místo Log. zkoum. jako důležité svědectví o tom, že Husserl myslí sféru „osamělého duševního života“ jako sféru čisté imanence, tedy jako sféru nezprostředkované přítomnosti vědomí u sebe a pro sebe. Log. zkoum. tak podle Derridy nejen anticipují, nýbrž v zárodku již přímo formulují klíčovou myšlenku transcendentální

fenomenologie, kterou pak Ideje I vyjádří následujícími slovy: „Každý prožitek vůbec (každý takřikajíc skutečně živý prožitek) je ... prožitkem ‚přítomně jsoucím‘. K jeho podstatě patří možnost reflexe na něj, ve které je tento prožitek nutně charakterizován jako jistě a přítomně jsoucí.“ (Hu III/1, 251). Jestliže se Log. zkoum. pokoušejí myslet takové užití jazykových znaků, které by se odehrávalo čistě v rámci osamělého duševního života, pokoušejí se podle Derridy myslet situaci, kdy „duše řeči jako by se vůbec neoddělovala od sebe samé, od své přítomnosti u sebe a pro sebe ... může ukázat ideální předmět neboli ideální Bedeutung, která se s ním spojuje, aniž by se vydávala mimo idealitu, mimo niternost života u sebe a pro sebe.“ (Derrida 1993, 111); „označované ... a ‚vyjádřená‘ Bedeutung jsou vždy bezprostředně přítomné aktu výrazu“ (Derrida 1993, 111).

Stejně jako ve vztahu k pokusu o přísné rozlišení skutečného a fantazijního diskursu se však i nyní nabízí otázka: Je rozlišení mezi takovým užitím výrazu, kdy je mi vyjadřované bezprostředně přítomné a přístupné (prožívám je v témž okamžiku), a takovým užitím výrazu, kdy mi vyjadřované bezprostředně přítomné a přístupné není, skutečně realizovatelné? Achillovu patu Husserlovy argumentace spatřuje Derrida právě v předpokladu nezprostředkované přítomnosti vyjadřujícího a jeho prožitků, který je v Log. zkoum. neodlučně spjat s myšlenkou „osamělého duševního života“. Derrida se ale opět pokouší pouze „myslet s Husserlem proti Husserlovi“ – odvolává se totiž na Husserlovy vlastní analýzy vnitřního vědomí času a na jejich základě pak teprve klade svou stěžejní otázku: „Není pojem ryzí samoty a monády ve fenomenologickém smyslu rozrušován svým vlastním původem, samou podmínkou své přítomnosti u sebe a pro sebe: ‚časem‘ ...?“ (Derrida 1993, 104).

Derrida čerpá především z Husserlových „Přednášek k vnitřnímu vědomí času“ 1904/05 (a jen na několika málo místech odkazuje i na tehdy ještě nevydané Bernauské rukopisy). Husserl ve svých „Přednáškách k vnitřnímu vědomí času“ na jedné straně sice v souladu s tradicí charakterizuje „živé jádro“ přítomnosti jako punktuální „zdrojový bod“, „absolutního počátek“, „ted“: „průběhové mody imanentního časového objektu mají počátek, takřikajíc zdrojový bod. Je to ten průběhový modus, jehož přičiněním imanentní objekt počíná být. Je charakterizován jako ‚ted‘.“ (Hu X, 27); „pouze punktuální fáze je vždy přítomná jako ‚ted‘“ (Hu X, 39). Ale na druhé straně zde jasně a velmi originálním způsobem odhaluje, že toto punktuální „ted“ nemůže existovat samo pro sebe, že je neredukovatelně extendované a je uskutečnitelné jen jako jádro kometového ohonu retencí, takže patří „k podstatě prožitku, že musí být tímto způsobem extendován, že punktuální fáze nikdy nemůže existovat pro sebe“ (Hu X, 47). Derrida vyzdvihuje především to, že Husserl z tohoto druhého aspektu svých analýz

zcela správně a konsekventně vyvozuje, že mezi vjemem (imprese) a ne-vjemem (retence, protence) musí být vztah vzájemného plynulého přecházení: „*vjem a ne-vjem do sebe plynule přecházejí*“ (Hu X, § 16). Tím je ale rovněž implicitně řečeno, že „*přítomnost vnímaného přítomného se jako taková může zjevovat pouze potud, pokud kontinuálně splývá s ne-přítomností a ne-vněmem, tj. s primární vzpomínkou a primárním očekáváním (retencí a protencí)*.“ (Derrida 1993, 100).

Husserl se podle Derridy této konsekvence zalekl, resp. zalekl se především v ní implikovaného stírání jasné hranice mezi originaritou a ne-originaritou, bezprostřední přítomností a pouze zpřítomňovanou přítomností, na níž je vybudován sám fenomenologický „princip principů“. Proto se také již v „Přednáškách k vnitřnímu vědomí času“ přiklonil k zahrnutí retence do širě chápané sféry vjemu a tuto sféru se pokusil přísně odlišit od ne-vjemu, a to tak že hranici mezi původností a nepůvodností lokalizoval nyní mezi retencí (primární vzpomínku) a sekundární vzpomínku (Wiedererinnerung). Plynulé přecházení mezi retencí a znovuvzpomínkou je pro Husserla zcela vyloučeno, protože mezi vjemem a ne-vjemem musí být podle něj nutně diskontinuita. Právě toto přísné odlišení retence a znovuvzpomínky je ale podle Derridy nerealizovatelné a učí nás o tom opět Husserlovo myšlení samo: Retence a znovu-vzpomínka jsou zajisté v mnohém odlišné, obě jsou ale myslitelné jedině na základě možnosti opakování, možnosti navracení. Rozdíl mezi retencí a znovu-vzpomínkou, jakkoli je fenomenálně opodstatněný, je stále jen rozdílem mezi dvěma modifikacemi ne-vjemu, které mají společný kořen, totiž možnost opakování, návratu. Jestliže je ale mezi vjemem a ne-vjemem plynulý přechod a jestliže platí, že přítomnost vnímaného se může zjevovat jen potud, pokud kontinuálně splývá s ne-přítomností a ne-vjemem, pak je třeba také přijmout, že sama forma přítomnosti je myslitelná jedině na základě možnosti navracení téhož: „*přítomnost přítomného je ... vždy myšlena z ohybu návratu, pohybu opakování a nikdy naopak*“ (Derrida 1993, 103); „*nejjednodušší Vorstellung, tj. prezentace (Gegenwärtigung) je závislá na možnosti re-prezentace (Vergegenwärtigung). Přítomnost přítomného se odvozuje z opakování a nikoli naopak*.“ (Derrida 1993, 91)

Důsledky této úvahy pro řešení výše nadhozeného problému možnosti nezprostředkované přítomnosti vědomí u sebe a pro sebe jsou zcela zjevné: „*jestliže přítomnost přítomnosti u sebe není naprosto jednoduchá, nýbrž konstituuje se v původní a neredukovatelné syntéze, pak je Husserlova argumentace ohrožena v samém svém principu*.“ (Derrida 1993, 98); „*je-li tento ohyb přítomnosti sobě a u sebe neredukovatelný ..., nelze mluvit o jednouché identitě se sebou samým ,im selben Augenblick*“ (Derrida 1993, 103). Možnost redukce na „osamělý duševní život“, možnost tohoto zárodku transcendentální

redukce na monologickou sféru to, co je mi vlastní, je ve svém vlastním jádře rozštěpena neredukovatelným „pohybem časení“. „*Transcendentální temporalizace*“ (Derrida 1993, 103-104), která je podmínkou možnosti jakékoli „být přítomný“ či „být u sebe“, je současně tím, co „*radikálně rozvrací každou možnost jednoduché identity se sebou samým*“ (Derrida 1993, 102). Nemůže tedy existovat žádné takové užití jazykových znaků, které by se odehrávalo v dimenzi nezprostředkované přítomnosti a současnosti vyjadřujícího a vyjadřovaného. Každé užití jazykových znaků, stejně jako každé užití nejazykových znaků – protože každé užití znaků vůbec – má svůj kořen v „původní neredukovatelné syntéze“ přítomnosti a nepřítomnosti, vjemu a ne-vjemu.

A.3 Řeč jako mlčenlivá restituce předjazykového smyslu

Hlas, fenomén a čistá autoafekce

Oba výše sledované motivy Husserlovy argumentace – 1) odhalení čisté výrazovosti jazykového znaku v čistě fantazijní promluvě, 2) nezprostředkovaná přítomnost vyjadřujícího a vyjadřovaného v prostoru „osamělého duševního života“ – se podle Derridy splétají ve výlučném zaměření Husserlových analýz na fenomén „mluvené řeči“, na fenomén řeči realizované v hlasu. Když Husserl v rámci předběžného vymezení vyjadřujícího znaku (1. Log. zkoum., § 5.) říká, že výrazem je každá „promluva“ (Rede) a každá „část promluvy“ (Redeteil) a když následně tvrdí, že „*každý výraz ... o něčem hovoří (sagt über Etwas)*“ (Hu XIX/1, 52), nepovažuje to Derrida za pouze náhodnou formu vyjádření, nýbrž spatřuje v tom známku podstatného vazby Husserlova pojmu výrazu a mluvené řeči: „*Bedeutung je ... vždy to, co někdo anebo nějaký diskurs zamýšlí říci*“ (Derrida 1993, 62).¹⁷⁴

Z hlediska Husserlova vymezení výrazu a jeho pokusu o přísné odlišení výrazu a poukazu se fenomén mluvení či hlasem pronášeného výrazu jeví skutečně jako velmi privilegovaný před fenoménem písemného výrazu a psaní. Hlas je něčím, čeho fenomenalita má podstatně jinou formu než fenomenalita celého prostorového viditelného světa – je neustále bezprostředně k dispozici „v mém dechu“, nevzdaluje se mimo mě, nepřechází do distance, je něčím jakoby zcela vnitřním, transparentním a bezprostředním. Fenomén psaného znaku patří oproti tomu do sféry viditelného „vnějšího“ světa, má vždy svou „hustotu“ a prostorovou extenzi, může se ukazovat jako zcela oddělený od svého autora. I když fenomén

¹⁷⁴ Výraz „Bedeutung“ je podle Derridy v Idejích I rezervován pro obsah ideálního smyslu mluveného diskursu (discours parlé) (Derrida 1993, 63)

psaného výrazu redukuje na jeho ideální opakovatelnou formu, vždy ještě implikuje prostorový odkaz, jeho bytostným momentem je „vně“, „ve světě“.

Jestliže se tedy Husserl pokouší myslet výraz jako znak, který se ukazuje ve své čisté vyjadřovací funkci tehdy, když se v rámci osamělého duševního života jakožto fantazijně představený sdružuje s bezprostředně přítomným „významovým vědomím“, pak se skutečně nabízí fenomén mluvení a mluveného výrazu jako přímo paradigmatický. Hlasem pronášený výraz „*nevyžaduje intervenci nějakého vymezeného povrchu ve světě*“, a proto se nabízí k plnění funkce „absolutně disponovatelné substance významu“. (Derrida 1993, 113): „*Tato nezprostředkovaná přítomnost souvisí s tím, že fenomenologické ‚tělo‘ označujícího jako by se ve chvíli jeho utvoření rozplynulo. Jako by jeho elementem byl teď i napříště živel ideality. Fenomenologicky se tedy samo redukuje a světskou neprůhlednost své tělesnosti mění v čirou průzračnost. Toto stírání smyslové tělesnosti a její vnějškovosti je pro vědomí formou bezprostřední přítomnosti označovaného samou.*“ (Derrida 1993, 111). V pozadí Husserlova pokusu o přísné odlišení výrazu a poukazu spatřuje tedy Derrida stejný pohyb, který vede Husserlovy úvahy k výlučnému zohledňování fenoménu mluveného výrazu a mluvení. Tato „*redukce prostoru vůbec*“ (Derrida 1993, 113) má Husserlovi umožnit myslet výraz a řeč vůbec jako označování, které nevynáší své označující do dimenze viditelnosti, tělesnosti a faktického vnějšku, nýbrž naopak s ním splývá v jemu vlastní dimenzi imanence, v níž se konstituuje jeho smysl: „*duše řeči jako by se vůbec neoddělovala od sebe samé, od své přítomnosti u sebe a pro sebe. Nedává se všanc smrti v těle označujícího zůstaveného světu a prostorovému elementu viditelnosti. Může ukázat ... předmět ..., aniž by se vydávala mimo idealitu, mimo niternost života přítomného u sebe a pro sebe. ... Fenomén nepřestal být předmětem pro hlas. ... Fenomén se dává jako ovládnutá idealita fenoménu.*“ (Derrida 1993, 111). Nejde tedy jen o „redukci prostoru“, ale jde o redukci fakticity, transcendence a empirické reality vůbec. Hlas, v němž se uskutečňuje čistá vyjadřující funkce výrazu, tak nakonec jakoby zcela splývá s významovou intencí, a Husserl proto může říci, že „*logický význam je výraz*“ (Hu III/1, 286): „*původní afinitu k logu nepřiznává /Husserl/ zvukové substanci či fyzickému hlasu, světskému tělu hlasu, nýbrž hlasu fenomenologickému, hlasu v transcendentální tělesnosti, dechu, intencionálnímu oduševnění, které mění korpus slova v živé tělo, které z Körper učiní Leib, geistige Leiblichkeit. Fenomenologický hlas je tedy ona spirituální tělesnost, která mluví a je si přítomná – slyší se a rozumí sobě – i tehdy, je-li svět absentní.*“ (Derrida 1993, 60) Toto úsilí o ovládnutí přítomnosti ideálního vyjadřovaného smyslu prostřednictvím absolutně transparentního, bezprostředně disponibilního a nedeformujícího média hlasu svědčí podle Derridy o jednoznačné příslušnosti Husserlovy

fenomenologie k dějinám metafyzického privilegovaní hlasu (fóné) před písmem a podřazovaná řeči logu, tedy o její příslušnosti k „*epoše hlasu jako technického ovládnutí bytí-předmětu*“ (Derrida 1993, 109).

Privilegování mluveného výrazu a mluvení je u Husserla podle Derridy spjato ještě s jedním tradičním metafyzickým „gestem“, totiž s myšlenkou absolutně čisté, nezprostředkované autoafekce subjektu v jeho plné přítomnosti u sebe a pro sebe: „*Subjekt nemusí vystoupit ze sebe, aby byl bezprostředně afikován svým aktem výrazu.*“ (Derrida 1993, 109). Subjekt v rámci osamělého duševního života mluví podle Husserla sám k sobě, aniž by jakkoli opouštěl sféru čisté imanence a bezprostřední absolutní přítomnosti. Diference mezi subjektem jakožto mluvícím a jakožto slyšícím/ rozumějícím, je diferencí, která umožňuje uskutečnění autoafekce subjektu, umožňuje jeho být u sebe, aniž by do tohoto rozestupu vnikala jakákoli zprostředkovanost a jakýkoli vnějšek: „*Promlouvající subjekt se slyšíc chápe v přítomnosti. ... subjekt se může slyšet, povídat si a nechat se afikovat označujícím, jež tvoří, aniž by k tomu potřeboval nějakou okliku, např. přes vnějšek, svět anebo vůbec přes sféru nevlastního.*“ (Derrida 1993, 112) Slyšet se mluvit a rozumět svému hlasu v rámci osamělého duševního života je autoafekce zcela jiného řádu než vidět se psát a číst svůj text. V promluvě osamoceneného duševního života vykračuje subjekt jakoby na co nejkratší možnou vzdálenost od sebe sama, aby se hned zase mohl k sobě vrátit. Naoko opouští sebe sama, aby mohl být plně vědomě u sebe a pro sebe. Ve své podstatě to však nepotřebuje: „*Geistigkeit či Lebendigkeit je nezávislá a původní. Jako taková nemá zapotřebí žádného označujícího k tomu, aby si byla přítomná. Odhaluje se a žije tedy spíše navzdory svým označujícím než díky nim.*“ (Derrida 1993, 115)

Je taková čistota vyjadřujícího hlasu, taková čistá autoafekce skrze promluvu osamělého duševního života skutečně realizovatelná? Argumenty, které Derrida uvedl již proti možnosti čistého rozlišení poukazu a výrazu, poskytují základ pro jasnou odpověď: Původní temporalita, která pracuje v jádře znaku jako takového, implikuje nutné „vstoupení do světa“, „vstoupení do vnějšku“, a rozvrací tak jakoukoli možnost absolutní niternosti a mimosvětské transparentnosti mluvy. Ze žádného mluvení, stejně jako ze žádného psaní a ze žádného poukazování nelze eliminovat vztah ke světu, tělu, prostoru, faktu atd. A stejně tak nelze ani z žádného „být u sebe“, „být si přítomný“ eliminovat „nebýt u sebe“, „nebýt si přítomný“: „*Pohyb diference nepřistupuje k transcendentálnímu subjektu. Tvoří jej. ... Diference tvoří toto ‚sám sebou‘ jakožto vztah k sobě v diferenci vůči sobě, tvoří toto ‚sám*

sebou' jako non-identické.“ (Derrida 1993, 116) Je-li tomu tak, „pak není možná žádná čistá transcendentální redukce“ (Derrida 1993, 115).

Řeč jako „neproduktivní médium“ zrcadlící předjazykový smysl

Pokus Log. zkoum. o redukci jazyka na „čistou výrazovost“ pomocí přísného odlišení výrazu a poukazu není ale podle Derridy posledním reduktivním krokem, který Husserl ve vztahu k řeči podniká: „Husserl nemá v úmyslu vylučovat z ‚osamělého duševního života‘ pouze poukaz. Řeč vůbec, dokonce logos v jeho charakteru výrazu bude považovat za sekundární událost, jež se navrstvuje na původní a pre-expresivní vrstvu smyslu. I sama řeč výrazu má podle něj teprve přistoupit k absolutnímu mlčení vztahu k sobě.“ (Derrida 1993, 104) Husserlova redukce řeči dosahuje podle Derridy vrcholu své radikality teprve tam, kde se Husserl pokusí ukázat řeč vůbec jako „neproduktivní médium“, v němž se zrcadlí předjazyková vrstva smyslu.

Derrida v této souvislosti upozorňuje na přísnou hierarchii stupňů „původnosti“, kterou lze v Husserlových analýzách fenoménu vyjadřování identifikovat: „Výraz jako znak s významovým záměrem je tedy dvojí vykročení smyslu (Sinn) mimo sebe v sobě, ve vědomí, v onom bytí u sebe sama či pro sebe sama, které tu Husserl začíná určovat jako ‚osamělý duševní život‘“ (Derrida 1993, 73-74). Názorný předjazykový smysl (ideální významový obsah názorného aktu uskutečněného bez jakéhokoli vztahu k výrazu) nejprve vykračuje „mimo sebe“ do ideálního smyslu významové intence, zrcadlí se v něm, a ideální smysl významové intence pak vykračuje „mimo sebe“ do jazykového znaku. Tuto strukturu uspořádává Husserl tak, že pramen původnosti lokalizuje do názorného předjazykového smyslu a odtud myslí odvozenost až po její završení ve znaku. Na tutéž hierarchii se lze dívat ale i z druhé strany: Znakový předmět se stává výrazem teprve tehdy, když jej „oduševní“ významová intence, když se spojí s vědomím ideálního významového obsahu: „Slovo je tělem, které má co říci pouze tehdy, pokud je oživuje aktuální intence a převádí je ze stavu bezvládné akustičnosti (Körper) do stavu oživené tělesnosti (Leib). Toto tělo vlastní slovu vyjadřuje, pouze je-li oživeno (sinnbelebt) aktem významového záměru, který je proměňuje v duchovní tělesnost (geistige Leibigkeit). Avšak pouze Geistigkeit a Lebendigkeit je nezávislá a původní. ... To je tradiční struktura Husserlova diskursu.“ (Derrida 1993, 115). Významový záměr a jeho smysl je pak opět plně tím, čím je, totiž „duchovním výrazem“, jen potud, pokud se mu daří věrně zrcadlit formu, obsah a artikulaci předjazykového názorného smyslu.

Husserlův popis fenoménu vyjadřování implikuje podle Derridy nejen zřetelnou hierarchii, nýbrž i zjevnou teleologii. Fenomén výrazu jakožto „oživení“ znakového předmětu

významovou intencí myslí Husserl jako zcela záměrnou a vědomou exteriorizaci, jako zcela záměrné a vědomé „udělování smyslu“: „v řádu výrazových prožitků ... jsou ... intencionální a volní vědomí synonyma“ (Derrida 1993, 75); „pravý a autentický významový záměr je vůle říkat pravdu.“ (Derrida 1993, 128) Už sám pojem intencionality je ale podle Derridy zakotven v tradici voluntaristické metafyziky. Jestliže sama významová intence je u Husserla pojata jako to, co má věrně zrcadlit obsah a formu názorného smyslu, pak lze skutečně říci, že „*smysl chce být označen, vyjadřuje se ... ve významovém záměru, který není nic jiného než přítomnost smyslu, jež chce být řečena.*“ (Derrida 1993, 76). Husserl tedy vytyčuje určitý telos řeči, a tím je vědět plně a názorně, co říkám, a chtít to říci: „*telos ... výrazu záleží v tom, že formou přítomnosti restituuje úplnost smyslu, jak se aktuálně dává názoru. A protože je tento smysl vymezen na základě předmětného vztahu, musí médium výrazu chránit, respektovat a restituovat přítomnost smyslu zároveň jako před-stavenost předmětu, dávajícího se pohledu, i jako blízkost sobě ve sféře niternosti.*“ (Derrida 1993, 108) Tento telos Husserl ale překládá do edios a podstatu řeči určuje jako vědomé a záměrné říkání pravdy o předmětu (srov. Derrida 1993, 77).

Nedílnou součástí takového popisu řeči je pak charakterizování jazykového výrazu jako „neproduktivního média“, v němž se má zrcadlit předjazyková vrstva smyslu. Derrida se zaměřuje především na výklad podaný v § 124 Idejí I: Výraz (významová intence a její obsah) se jako „svrchní vrstva“ připojuje k „vrstvě spodní“ (intuitivní intence a její obsah). Derrida vyzdvihuje z Husserlova popisu především následující aspekty: „*Zaprvé, význam je založen na něčem jiném než je on sám a tato závislost bude Husserlovou analýzou bez ustání potvrzována. Zadruhé, význam tvoří vrstvu, jejíž jednota může být přísně vymezena.*“ (Derrida 1986, 159). Vrstva výrazu je pro Husserla médiem, které jako by čeká na to, až se do něj otiskne předjazykový názorný smysl. Je to „*médium, které nemá svou vlastní barvu, je zcela průhledné, nemá schopnost lomu*“ (Derrida 1986, 165). Určení výrazu jako neproduktivního média je podle Derridy neoddělitelně spjato s předpokladem přísného oddělení výrazu a poukazu a s předpokladem osamělého duševního života jako sféry absolutně bezprostřední přítomnosti vyjadřujícího vědomí pro sebe a u sebe, a ukazuje tak zároveň hlubokou kontinuitu Husserlova myšlení mezi Log. zkoum. a Idejemi I: „*Pouze za předpokladu ... absolutní blízkosti označujícího k označovanému a jeho stírání v bezprostřední přítomnosti mohl Husserl chápat médium výrazu jako ‚neproduktivní‘ a ‚reproduktivní‘. A jen za tohoto předpokladu mohl – paradoxně – toto médium bez náhrady redukovat a tvrdit, že existuje před-expresivní vrstva smyslu. Jen za tohoto předpokladu se tedy mohl cítit oprávněn*

redukovat totalitu řeči, ať poukazující anebo vyjadřující, aby uchopil původnost smyslu.“
(Derrida 1993, 114)

Viděli jsme, že Husserl sám v Idejích I ale připouští, že existuje určitá neúplnost, která „patří k podstatě výrazu jako takového, totiž k jeho obecnosti“ (Hu III/1, 291), a že poskytování „formy pojmovosti“ (pojmové obecnosti) lze pojímat přece jen jako jistou produktivitu vrstvy výrazu a že i „svrchní vrstva“ výrazu tedy působí zpět na „vrstvu spodní“ vyjadřovaného. Právě v intenci těchto Husserlových úvah si všímá Derrida toho, že již sám text Idejí I prozrazuje nestabilitu navržených diferencí a odhaluje nerealizovatelnost předloženého „geologického“ modelu. Klíčovou roli v Derridově argumentu hraje první věta § 124 Idejí I, v níž Husserl tvrdí, že vyjadřované akty se „protkávají“ (*verweben sich*) s akty vyjadřujícími: „*Protkávání se řeči ... s jinými vlákny zkušenosti vytváří tkanivo, texturu. Slovo ‚Verwebung‘ odkazuje k metaforické oblasti. ‚Vrstvy‘ jsou ‚splétány‘, jejich vzájemná spojitost je taková, že osnovu nelze odlišit od útku. Kdyby vrstva logu byla vrstvou pouze fundovanou, bylo by možné ji extrahovat a bylo by možné vynést na světlo vrstvu nevyrazových aktů a obsahů, která je jejím podkladem. Protože ale tato nadstavba působí podstatným a rozhodujícím způsobem zpět na onu Unterschicht, je nutno, a to od samého počátku popisu, spojovat s onou geologickou metaforou metaforu příslušně textuální: neboť tkanivo znamená text. Verweben zde znamená textere. Diskursivní je vztaženo k non-diskursivnímu, jazyková ‚vrstva‘ se mísí s ‚vrstvou‘ předjazykovou ... na způsob textu.“* (Derrida 1986, 160) Počátek tohoto procesu nám neredukovatelně uniká. Osnova nepředchází útek a útek nepředchází osnovu. Nejde o to popírat dualitu těchto dvou „vláken“, ani redukovat jedno na druhé: „*Nejde o to rekonstruovat zkušenost ... jako řeč ..., ani nejde o to provádět kritiku řeči na základě nevýslovného bohatství smyslu. Jde o to klást jednoduše otázky po jiném vztahu mezi tím, co je problematicky označováno jako ‚smysl‘ /obsah názorné zkušenosti/ a ‚význam‘ /obsah vyjadřující řeči/.*“ (Derrida 1986, 172).

Čistě-logická gramatika a předmětnost smyslu

Jistým završením Derridovy kritické interpretace Husserlovy filosofie jazyka je jeho odhalení dvojznačné tendence v myšlence čistě-logické gramatiky: Jestliže Log. zkoum. v souvislosti s myšlenkou čistě-logické gramatiky výslovně usilují o to ukázat, že výraz může být plně smysluplný i tehdy, když se nevztahuje k žádnému předmětu, ba dokonce i tehdy, když je existence nějakého jemu odpovídajícího předmětu apriori vyloučena, bylo by možné toto úsilí zajisté interpretovat jako snahu o prokázání bytostné svobody řeči ve vztahu k možnému poznání a předmětnému bytí: „*v rozporu z celou filosofickou /roz. metafyzickou/*

tradicí Husserl ukazuje, že mluva je i tehdy plnoprávnou mluvou, pokud dbá jistých pravidel, která však bezprostředně nejsou pravidly poznávání. Čistě logická gramatika, čistá morfologie významů nám má a priori říci, za jakých podmínek může být diskurs diskursem i tehdy, když nedává žádný poznatek.“ (Derrida 1993, 121).

Při bližší interpretaci se ale ukazuje, že Husserlova myšlenka čistě-logické gramatiky má svůj původ ve zcela jiné tendenci. Čisté formy významů, které jsou samy o sobě nezávislé na možnosti či skutečnosti předmětného vztahu, jsou u Husserla vždy určovány jako „zadržovaný předmětný vztah“. Čistě-logicko-gramatická smysluplnost je myšlena jako podmínka možnosti předmětného vztahu. Husserl tak „*jediným pohybem popisuje i stírá emancipaci řeči jakožto ne-vědění.*“ (Derrida 1993, 128). Jeho deskripcím jako celku proto podle Derridy vládne imperativ názoru a projekt poznávání. Čistě-logicko-gramatický smysl čeká na pravdu, předjímá pravdu a ve svém telos je tak závislý na názorném předmětném vztahu. Čistě-logická gramatika se z hlediska telos ukazuje jako „*gramatika poznání*“ – smysl je omezen věděním, logos je omezen objektivitou a řeč je omezena rozumem (Derrida 1993, 130): „*Je docela možné, že diskurs je v souladu se svou podstatou i tehdy, když je nepravdivý. Nicméně zajedno se svou entelechií je teprve tehdy, jakmile je pravdivý.*“ (Derrida 1993, 128). Způsoby značení či způsoby řeči, které nerespektují zákony čistě-logické gramatiky, musí být proto vyloučeny ze sféry smysluplnosti a řečovosti vůbec, protože neslibují žádný možný poznatek. Do této kategorie ale zajisté spadá např. básnická řeč a non-diskursivní formy značení (neliterární umění apod.). Označovat všechny tyto formy řeči a značení jako nesmyslné, upírat jim jejich specifické „*zdroje smyslu, který neukazuje k žádnému možnému předmětu*“ (Derrida 1993, 130), lze jen tehdy, „*pokud jsme už v souladu s naprosto tradičním filosofickým gestem napřed definovali smysl vůbec z hlediska pravdy, jež je myšlena jako objektivita.*“ (Derrida 1993, 130) Proto i tehdy, když Husserl v pozdějších analýzách dospěje k odhalení nezastupitelné role jazyka při konstituci intersubjektivní a ideální objektivitě, nepomýšlí nikdy na jazyk básnický, mystický apod., nýbrž výhradně na jazyk, který je poslušný zákonů čistě-logické gramatiky: „*Modelem jazyka je Husserlovi objektivní jazyk vědy. Poetický jazyk, jehož významy nejsou předměty, v jeho očích nikdy nezíská transcendentální platnost.*“ (Derrida 2003, 71-72)

Husserl sice ve 4. Log. zkoum. připouští, že čistě-logické apriori není jediným apriori, které lze v jazyce rozlišit, a že je třeba přiznat právo rozmanitým empirickým zákonitostem a strukturám řeči. Čistě-logické apriori nicméně považuje za podstatu a nutnou kostru každého možného jazyka, která se ve faktickém jazyku pouze jakoby odívá empirickým materiálem: „*Vyčlenění logického a priori z obecného a priori řeči neznamená, že z něj vydělujeme nějaký*

vlastní region, nýbrž, jak ještě uvidíme, označuje svrchovanost jistého logos, ryzost jisté normy a bytnost jistého určení. ... toto gesto, které dědí celá fenomenologie, je opakováním původní intence metafyziky.“ (Derrida 1993, 53-54) Toto určení čistě-logického apriori jako svrchované podstaty veškeré řeči vůbec implikuje nejen výše zmíněné vyřazení veškerého a-logického řečového smyslu, nýbrž i vyloučení svěbytné praktické, estetické a emoční dimenze řeči – praktická, estetická a emoční intencionalita je řečově vyjádřitelná pouze potud, pokud je převoditelná na intencionalitu teoretickou: „Model řeči vůbec ... určoval Husserl vždy z hlediska theorein ... nikdy neopustil přesvědčení o převoditelnosti axiologické oblasti na její logicko-teoretické jádro. Zde tedy opět narážíme na nutnost, která vedla Husserla k tomu, aby řeč zkoumal z hlediska logiky a epistemologie a čistou gramatiku chápal jako čistě logickou gramatiku, v níž více či méně bezprostředně dominuje možnost vztahu nějakému předmětu.“ (Derrida 1993, 106); „Husserl se zabýval řečí pouze v horizontu racionality a logos vymezoval na základě logiky, vlastně podstatu řeči určoval tradičně tak, že předpokládal logično jako normalitu platnou pro telos řeči. ... tento telos je telos bytí jako přítomnosti.“ (Derrida 1993, 53); *třetí* ‚osoba‘ indikativu přítomnosti slovesa ‚být‘ je neredukovatelným a čistým jádrem výrazu. Výrazu, o němž ... Husserl řekl, že není prostě ‚vyjadřováním se‘, nýbrž od samého počátku, vyjadřováním se o něčem“ (Derrida 1993, 107).

Derridova kritická interpretace Husserlovy filosofie jazyka tak nakonec vyúsťuje v položení následujících klíčových otázek: „*jak legitimovat rozhodnutí, kterým je úvaha o znaku podřízena logice? ... Co dává teorii poznání její pověření vymezovat původ a bytnost řeči?*“ (Derrida 1993, 52) Viděli jsme, z jakých důvodů považuje Derrida Husserlovo podřízení úvahy o znaku teorii poznání a logice za zcela nelegitimovatelné a z jakých důvodů se domnívá, že teorie poznání si uzurpuje pověření vymezovat bytnost řeči neprávem. To, že se v Husserlově fenomenologii tento tradiční reduktivní přístup k fenoménu znaku a řeči tak silně prosadil, je podle Derridy možné jen proto, že navzdory rozsáhlým a podrobným analýzám, které Husserl problematice znaku a jazyka věnoval, nepoložil si nikdy základní otázku po původu a bytnosti řeči vůbec, resp. položení této otázky se v jeho filosofii s příznačnou nezbytností stále odkládá: „Husserl musel ... od počátku až do konce své cesty odkládat každé explicitní zamyšlení o bytnosti řeči vůbec.“ (Derrida 1993, 52); „od Logických zkoumání až po Původ geometrie ... se specifický problém jazyka a jeho původu ... vylučuje anebo odkládá.“ (Derrida 2003, 57)

B Tugendhatova kritika Husserlovy filosofie jazyka

Tugendhatovo první kritické setkání s Husserlovou filosofií jazyka je obsaženo v jeho článku *Phänomenologie und Sprachanalyse* z r. 1970. Tugendhat koncipuje toto setkání jako konfrontaci mezi fenomenologií a analytickou filosofií. Zatímco vztah mezi analytickou filosofií a hermeneutikou podle Tugendhata není snadné určit, a zdá se, že hermeneutika stojí mnohem blíž k analytické filosofii než k fenomenologii, vztah mezi analytickou filosofií a fenomenologií lze určit snadněji, totiž jako vztah vylučujících se filosofických pozic. Fenomenologie a analytická filosofie se podle něj shodují v tématu, ale liší se radikálně v metodě: „*Pro fenomenologii stejně jako pro analytickou filosofii patří naše rozumění významu (smyslu) jazykových výrazů, stejně jako naše mínění předmětů do centra filosofického zkoumání, leč s opačnými prioritami. Pro Husserla je primární jednotkou vědomí intencionální ‚akt‘, který ‚míní‘ předmět; intencionální akt a korelativní předmět tvoří, řečeno s Heideggerem, základní situaci lidské ‚odemčenosti‘ vůbec. Pro analytickou filosofii je primární jednotkou odemčenosti naopak rozumění významu věty. Zatímco Husserl se tedy pokoušel zabudovat nějak rozumění významům do intencionálního vztahu k předmětům, pojímá analytická filosofie mínění předmětů naopak jako faktor v rozumění významům vět.*“ (Tugendhat 1970, 4) Tugendhat se chystá svou kritiku provést nikoli jako posouzení ze pozice nezaujatého pozorovatele, nýbrž jako kritiku Husserlovy filosofie z perspektivy analytické filosofie. Na druhé straně ale nemá jít o kritiku „zvnějšku“, nýbrž o takovou kritiku, kterou lze považovat za úspěšnou jen tehdy, když ji jako důvodnou uzná i fenomenolog sám. Proto si nelze vystačit s pouhým odmítnutím samotné možnosti fenomenologické „introspektivně intuitivní analýzy“ a s odmítnutím existence něčeho takového, jako jsou „akty“, které tato introspekce „odhaluje“.

K druhému podstatně rozsáhlejšímu a propracovanějšímu setkání pak dochází ve *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie* z r. 1976. Kritika Husserlovy filosofie jazyka je zde součástí rozsáhlého projektu „vyrovnání se s tradiční filosofií“ (s tradiční ontologií a transcendentální filosofií). Tradiční filosofii chápe Tugendhat jako filosofii, která se orientuje na pojem *jsoucna* jako *jsoucna*, resp. na pojem předmětu: „*pro celou tradiční filosofii /je/ rozhodující orientace na kategorii předmětu ... Základní otázka ontologie zní: ‚co je jsoucno jakožto jsoucno?‘ ... tato otázka je pojata tak, jako by se dotazovalo na ‚co-bytí‘ předmětu.*“ (Tugendhat 1976, 53); „*Základním pojmem dosavadní filosofie je pojem jsoucna či předmětu. Také základní pojem novověké filosofie – pojem vědomí – je chápán ve smyslu vědomí předmětů*“ (Tugendhat 1976, 131)

Strategie Tugendhatovy kritiky je pregnantně vyjádřena následující větou: „*Jestliže se nějaké předem dané pojmosloví při své aplikaci na určité širší tematické pole ukáže jako nedostatečné, vyvstane nezbytnost reflexe na předpoklady tohoto pojmosloví, na něž v rámci dosavadního pojetí nebylo třeba reflektovat; tak se dospívá k obecnějšímu pojmosloví, které je dosavadnímu pojmosloví základem, ale které připouští i jiná pojmová objasnění.*“ (Tugendhat 1976, 132) Kritický projekt, do jehož rámce je zasazena polemika s Husserlovou filosofií jazyka není tedy samoučelný, nýbrž charakterizuje ho podstatně „*kriticko-konstruktivní figura*“, „*spojení destruktivní a konstruktivní pojmové práce*“ (Tugendhat 1976, 132). Prvním krokem této kriticko-konstruktivní figury je nicméně krok kriticko-destruktivní. Tugendhat jej vymezuje jako „*ověření nosnosti tradičního, teoreticko-předmětového východiska (gegenstandstheoretischer Ansatz) v jeho aplikaci na rozumění jazykovým výrazům*“ (Tugendhat 1976, 131) Základní otázkou je tedy otázka, jak obstojí tradiční teoreticko-předmětové východisko filosofie, pokud je aplikujeme na otázku rozumění významu jazykových výrazů. Tradiční pojetí jazykového výrazu je pojetí výrazu jako zástupce: jazykový znak „*stojí za něco*“, „*zastupuje něco*“, a sice něco, co by mohlo být i bez něj. Význam výrazu je pak podle Tugendhata v tradiční filosofii pojímán jako předmět: „*v tradici není k dispozici žádné jiné pojmosloví než to, které ... pojímá význam každého výrazu jako předmět.*“ (Tugendhat 1976, 131)

Proč ale Tugendhat volí zrovna Husserlovu filosofii jazyka a Husserlovu sémantiku, a právě na ní chce zkoumat meze teoreticko-předmětového pojmosloví? Tugendhatova volba se zdá být jasně zdůvodněná: „*Jako zástupce tradiční pozice ... se nabízí Husserl. Husserl na jedné straně již zahlédl problematiku významu jazykových výrazů, a pokusil se, již pod vlivem Fregeho, rozhodně nepojímat význam výrazu jako předmět tohoto výrazu, na druhé straně – jinak než Frege – dospěl k této problematice na základě filosofického východiska, ve kterém nezůstává uzávorkován ani subjektivní (psychologicko-gnoseologický) aspekt jako u Fregeho a které je východiskem rozhodně teoreticko-předmětovým. Kromě toho Husserl ve své teorii kategoriální syntézy vynaložil v předanalytické tradici jedinečné úsilí vyřešit pomocí tradičního pojmosloví problém, jak význam komplexního výrazu ... sestává z významu svých členů. Obtíže a konečně aporie, do nichž Husserlova sémantika vyúsťuje, mohou být proto považovány za exemplární pro možnost ozřejmit pomocí teoreticko-předmětové pojmovosti rozumění jazykovým výrazům a zejména rozumění jejich spojení.*“ (Tugendhat 1976, 134) Husserl je tedy vhodný jako východisko kritiky proto, že teoreticko-předmětové pojetí má u něj podobu reflektované filosofické pozice a že si je vědom toho, že významy výrazů nejsou jednoduše jejich předměty.

Rozumění výrazu jako akt, tj. jako vědomí předmětu

Má-li být jazykový výraz něčím víc než jen „fyzickým fenoménem“, musí být někým „užit“ či „pojat“ jako výraz, jako znak s významem. Co je to za ale „způsob chování“ či „způsob vědomí“, který znaku „uděluje význam“? Co to znamená užívat smysluplně výraz, rozumět výrazu? Víme, že Husserlova odpověď zní: Uskutečňovat význam-propůjčující akt. „*Výraz něco míní, a tím, že to míní, se vztahuje k něčemu předmětnému.*“ (Hu XIX/1, 44)

Tento krok Husserlovy úvahy považuje Tugendhat za krok osudný: „*Husserl okamžitě přeskočil rozumění ve prospěch intencionálního aktu*“ (Tugendhat 1976, 181). Tugendhatova první výtka se tedy týká něčeho, co jsme již sami opakovaně zmiňovali, totiž že Husserl charakterizuje fenomén užití smysluplného výrazu pomocí pojmů, které jsou vypracovány a objasněny teprve až v analýzách intencionálního vědomí v 5. Log. zkoum. O těchto analýzách nyní Tugendhat říká: „*Tento fundamentální výzkum již ... vůbec není orientován na jazykové výrazy a jejich významy. Pomocí od jazyka oprostěné introspektivní intuitivní analýzy se dospívá k tomu, že základním fenoménem vědomí je intencionalita, tedy mínící zaměření na předmět; a výraz ‚akt‘ je zaveden jako terminus technicus pro ‚intencionální prožitek‘*“ (Tugendhat 1970, 5). Pojmy, o které se v Log. zkoum. opírá pokus o objasnění fenoménu jazykového vyjadřování a významu, jsou tedy čerpány z analýz prováděných „*nezávisle na otázce významu jazykových výrazů*“ (Tugendhat 1970, 6); „*Otázka, co to znamená rozumět jazykovému výrazu, není vůbec položena, je předpokládáno, že se jedná o intencionální, na předmět zaměřené vědomí. S tímto pojmem vědomí přistupuje Husserl od počátku k sémantické problematice.*“ (Tugendhat 1976, 144).¹⁷⁵

Nezdar Husserlova pokusu o objasnění významu výpovědi

Východisko u intencionálních prožitků nutí Husserla podle Tugendhata k přijetí problematické teze, že každý výraz má význam a zároveň se vztahuje k nějakému předmětu: „*každý výraz má nejen svůj význam, nýbrž vztahuje se také k nějakým předmětům*“ (Hu XIX/1, 52). Význam v noematickém pojetí je od předmětu odlišen jako „předmět v ‚jak‘ způsobů svých určení“. Co je ale podle Husserla významem a předmětem výpovědi?

¹⁷⁵ S tímto názorem pozoruhodně koresponduje postřeh Derridův formulovaný ve vztahu k Idejím I: „*Transcendentální popis fundamentálních struktur veškeré zkušenosti je prováděn ... aniž by se autor byl jen dotkl problému jazyka. Přišel na přetřes svět kultury, dokonce i vědy, ale třebaže jsou predikáty kultury a vědy nemyslitelné vně světa jazyka, udělil si Husserl právo – z metodologických důvodů – nezohledňovat ‚vrstvu‘ výrazu a dát ji provizorně do závorek. Toto právo si Husserl může udělovat jen proto, že se domnívá, že výrazovost tvoří původní a přísně vymezenou ‚vrstvu‘ (Schicht) zkušenosti.*“ (Derrida 1986, 159).

Co je předmětem výpovědi? Husserl podle Tugendhata nikdy nedospěl k jednoznačné odpovědi na tuto otázku, a to právě z důvodu svého předmětového východiska. Log. zkoum. váhají mezi následujícími dvěma možnostmi¹⁷⁶: Předmětem výpovědi je 1) předmět v pozici subjektu, 2) celkový předmětný korelát (stav věcí). Podle Tugendhata je Husserl na základě teoreticko-předmětného východiska nucen přijmout druhou možnost – dovoluje mu totiž mluvit o předmětu, který náleží výpovědi jako celku (stav věcí). Podle první možnosti by tomu bylo tak, že předmětem je zde pouze předmět označovaný výrazem v pozici subjektu, takže výpovědi jako celku neodpovídá vůbec žádný jednotný předmět.

Jak je ale možné od předmětu výpovědi pojatého jako „stav věcí“ ještě odlišovat význam výpovědi? Husserl myslí vztah výrazu, významu a předmětu výpovědi v co nejtěsnější analogii k singulárním termínům – významy vět mají být čímsi jako způsoby danosti předmětu. Co by ale měl být identický předmět významově odlišných výpovědí? Husserl pokouší oba pojmy předmětu výpovědi kombinovat, takže význam i předmět výpovědi jsou nakonec pojaty jako předměty: Při uskutečňování významové intence jsme zaměřeni nikoli na význam, nýbrž na předmět; nicméně význam se může stát předmětem v následném „reflexivním myšlenkovém aktu“ (§ 34 1. Log. zkoum.). Tímto následným procesem dochází k nominalizaci původního významu: Předmětem výpovědi je primárně „předmět v pozici subjektu“, ale po sekundárním zpředmětnění a nominalizaci se jím může stát celý vypovídáný „stav věcí“ (význam).¹⁷⁷ „Gramatické modifikaci nominalizace odpovídá sémantická modifikace zpředmětnění významu.“ (Tugendhat 1976, 155) V původním významovém vědomí je význam (stav věcí) již uvědomován, jen ne pregnantně předmětně.

Tugendhat se ale vůči tomuto způsobu výkladu rozumění významu věty ostře ohrazuje a klade následující otázku: Je rozumění výpovědi „tento dům je velký“ založeno na rozumění nominálnímu výrazu „to, že tento dům je velký“? Nikoli, je tomu právě naopak. Identifikace

¹⁷⁶ „Pokud jde např. o výpovědní věty formy *S je P*, bývá za předmět výpovědi považován zpravidla předmět v pozici subjektu, tedy předmět, o němž se vypovídá. Je však možný i takový přístup, podle kterého se celý vypovídáný stav věcí pojme jako analogon předmětu jmenovaného v případě jména a odliší se od významu výpovědi. U tohoto přístupu mohou být příkladem následující páry vět: ‚a je větší než b‘ a ‚b je menší než a‘. Obě dvě tyto věty vypovídají zjevně odlišné. Liší se nejen gramaticky, nýbrž i ‚myšlenkou‘, tedy právě svým významovým obsahem. Vyjadřují ale tentýž stav věcí, táž věc je predikativně pojata a vypovězena dvojím způsobem.“ (Hu XIX/1, 54)

¹⁷⁷ „Když uskutečňujeme významový akt a jakoby v něm žijeme, miníme přirozeně jeho předmět, a ne jeho význam. Když např. vypovídáme, tak soudíme o příslušné věci, a ne o významu výpovědi, ne o soudu v logickém smyslu. Ten se nám stává předmětným teprve v reflexivním aktu myšlení, v němž nejen hledíme zpět na vykonanou výpověď, nýbrž provádíme potřebnou abstrakci (či lépe řečeno ideaci). Tato logická reflexe není aktem, jež by se objevoval za umělých podmínek, tudíž naprosto výjimečně, nýbrž je to normální součást logického myšlení.“ (Hu XIX/1, 108-109) ... ‚věta *že S je P*‘ ... není zjevně pouhý pomíjivý významový moment v prvním myšlenkovém aktu, v němž se nám tato myšlenka poprvé vynořila, nýbrž v dalších krocích je provedena logická reflexe, a od té chvíle je nadále míněn význam věty, který pojmáme pomocí ideace a identifikace v jednotné myšlenkové souvislosti jako jeden a tentýž význam.“ (Hu XIX/1, 109)

stavu věci „že p“ předpokládá rozumění významu „p“. Je-li tomu opravdu tak, pak je tedy zpředmětněná významová struktura u Husserla zpětně projikována do původního vědomí – Tím se ale Husserl dopouští chyby „hysteron-proteron“, to, co je ve sledu důkazu pozdější, je dosazováno za něco, co je ve sledu důkazu dřívější: „*Předpoklad, že ‚význam-propůjčující‘ vědomí je aktem, musel vést k logické chybě ‚hysteron-proteron‘ spočívající v tom, že předmět, který vzniká teprve následným zpředmětněním významu, je projikován zpět do původního význam-propůjčujícího vědomí.*“ (Tugendhat 1970, 11); „*Stav věci ‚že p‘, který Husserl sám zprvu chápal jako následnou modifikaci, musí být na základě teoreticko-předmětového východiska zpětně projikován do původního vědomí významu.*“ (Tugendhat 1976, 161) Husserlovy se tedy nepodařilo ve vztahu k celým výpovědím ukázat, že je možné stejně jako u nominálních výrazů odlišit jejich význam a předmět, který by odpovídal celému aktu. Proto také u vět nemůže platit schéma, že výraz se vztahuje prostřednictvím významu ke svému předmětu: „*Jestliže se předmět konstituuje teprve v následném zpředmětnění významu, není možné chápat onen ještě nezpředmětněný význam jako něco, ‚prostřednictvím‘ čeho tento předmět míníme.*“ (Tugendhat 1970, 10) „*Jestliže Husserl právem nikdy netvrdil, že předmětem jmen je jejich zpředmětněný význam, měl také konsekventně říci, že ostatní výrazy vůbec nestojí pro nějaký předmět.*“ (Tugendhat 1970, 10-11 pozn.).

Důležitějším zjištěním je ale především to, že Husserl chápe význam výpovědi jako předmět, a sice jako složený (kategoriální) předmět. Způsob, jak význam celé výpovědi vzniká z významu částí výpovědi je tak pojat jako složení, což implikuje to, že jak prvky, tak i výsledek jsou předměty. Sám pojem složení je totiž teoreticko-předmětovou kategorií.

Významy vět jako složené předměty a zpředmětnující pojetí predikátů

Pojetí významu výpovědi jako složeného předmětu vyplývá z Husserlovy teorie kategoriálních aktů: kategoriální akt přivádí k syntéze fundujících akty a jejich předměty. Husserl si byl jasně vědom toho, že kategoriální syntéza neznamená reálné spojení, nýbrž spojení myšlenkové – stavy věcí jsou „ideální předměty“, nikoli reálně složené celky. I myšlení je ale pro Husserla aktem, tj. vědomím předmětu. Stav věcí je proto pojat jako „syntetická předmětnost“, která je složena z předmětů fundujících aktů. I sám moment kategoriální syntézy je nadto pro Husserla aktem, kterému odpovídá vlastní předmětnost – totiž příslušná „forma spojení“. Rozmanité formy spojení jsou podle Husserla vyjadřovány synkategorematickými výrazy – i tyto výrazy tedy mají své „význam-udělovací akty“ a jim odpovídající (nesamostatné) předmětnosti.

Jak je to ale s významem predikativních vět? Nevyhnutelným důsledkem Husserlovy teorie kategoriálních aktů je podle Tugendhata „*zpředměťující pojetí predikátů*“ (Tugendhat 1976, 168). V nejjednodušší predikaci je podle Husserla přiváděn k syntéze akt představující předmět v pozici subjektu a akt představující předmět v pozici predikátu. Predikativní výpověď je v § 48 6. Log. zkoum. přirovnávána k relačním výpovědím formy „A má a“ nebo „A obsahuje a“. Predikáty reprezentují „nesamostatné části“ předmětu (3. Log. zkoum., § 2: „*každý nevztahový, reálný predikát odkazuje na nějakou část subjektového předmětu*“ Hu XIX/1, 231). Může být ale predikativní věta opravdu chápána jako věta relační, predikace jako relace (něco má něco, něco je v něčem atd.)? Teorie kategoriálních aktů je nutně spjata s chápáním predikátů jako předmětů a obojí je nutným důsledkem teoreticko-předmětového východiska.

Tugendhat opět začíná svou argumentaci formou otázky: Kdy můžeme říci „Heidelberský zámek má červeně“? Jaké kritérium máme pro možnost konstatování tohoto vztahu? „Heidelberský zámek má červeně“ můžeme říci právě tehdy, když můžeme rovněž říci „Heidelberský zámek je červený“. Druhá věta je tedy původnější: „*To, co má znamenat věta jako ‚červeně je v zámku‘ nebo ‚červeně a zámek jsou složeny dohromady‘, lze učinit srozumitelným jedině odkazem na větu ‚zámek je červený‘.*“ (Tugendhat 1976, 171-172) „*Rozumět predikativní větě ... nemůže znamenat přivádět dva předměty k syntéze.*“ (Tugendhat 1970, 14). Predikativní větě např. „tento strom je vysoký“ nerozumíme tedy podle Tugendhata nikdy tak, že bychom „v syntetické formě kladli“ zároveň předmět „tento strom“ a zároveň předmět „výška“. Teoreticko-předmětové východisko naopak nutí vysvětlovat větu „Heidelberský zámek je červený“ pomocí věty „Heidelberský zámek má červeně“, a tím se opět dopouští „hysteron-proteron“: „*kvůli nedostatku jiného pojmu významu ... je předmětné vědomí (vědomí červeně) zpětně projikováno do původního významového vědomí predikátu (červený). ... významem predikátu je předmět, totiž odpovídající atribut.*“ (Tugendhat 1976, 170).

Jazykově-analytická alternativa: rozumění výrazu jako ovládnutí pravidla jeho užití

Rozumění predikátu spočívá podle Husserla v představování si určitého „momentu předmětu“, který může být „společným rysem (Merkmal)“ různých předmětů. To je tradiční pojetí, podle kterého nelze objasnit charakterizační funkci predikátů jinak než tak, že jim odpovídají určité „charakteristiky“ na předmětu, a ty jsou realizacemi něčeho obecného, co je možné nazírat pomocí „ne-smyslového názoru“. Nominalismus tradičně odmítal to, že by takový „obecný charakter“ na předmětech skutečně existoval a že by existovalo něco jako

„obecný názor“, který tento charakter představuje. Nominalismus ale neuměl podat pozitivní alternativu, jak jinak chápat charakterizační funkci predikátů. Proto měl konceptualismus a realismus stále navrch.

Potřebujeme tedy jiný způsob vysvětlení toho, co znamená rozumět predikátu, než je vysvětlení, že predikát „stojí pro něco“. A potřebujeme rovněž jiný způsob vysvětlení toho, co znamená, že predikát „připadá“ určitému předmětu, než je vysvětlení, že predikát a předmět jsou složeny v „syntetické předmětnosti“. *„teorie kategoriálních aktů selhává ve všech rovinách. ... Tato teorie byla geniálním pokusem porozumět významu složených výrazů za pomoci beznadějně neadekvátního východiska“* (Tugendhat 1970, 17) Jakou alternativu rozumění predikativní větě navrhuje analytická filosofie? Co znamená rozumět predikátu, jestliže to neznámá představovat si nějaký předmět? Je třeba se ptát na funkci, kterou plní doplnění singulárního termínu predikátem. *„Místo abychom říkali, že funkcí doplnění singulárního termínu predikátem je předmět s něčím spojovat, a tím ho charakterizovat, můžeme říci: funkcí doplnění predikátem není předmět s něčím spojovat, nýbrž ho charakterizovat.“* (Tugendhat 1976, 178) Rozumět predikátu proto musí znamenat rozumět jeho charakterizační funkci.

První skutečnou alternativu předložil podle Tugendhata až pozdní Wittgenstein: Významem slova je to, co je vysvětlováno při vysvětlování významu. Významem predikátu je tedy to, co uvádím, když vysvětluji jeho význam – a to je způsob, jak je tento predikát užíván k rozlišování a klasifikování. Tento způsob užití je vysvětlován na základě příkladů správného a nesprávného užití. Rozumět predikátu tedy znamená ovládat pravidla jeho správného užití. *„Rozumět významu predikátu neznámá vidět něco, nýbrž ovládat pravidlo, které určuje užívání predikátu. Obecnost predikátu je obecností pravidla, nikoli obecností nějakého ,obecného předmětu‘.“* (Tugendhat 1970, 15). Tento způsob myšlení je ale podle Tugendhata Husserlovi zcela cizí: *„Protože Husserl od počátku pojímal užití znaku tak, že znak může být užíván pouze k tomu, aby stál pro určitý předmět, nemohl vůbec připadnout na základní pojem znakového užití jako takového. ... Pro teoreticko-předmětové pojetí je znak pouhým prostředkem mezi vědomím a předmětem. Jeho funkcí je zpřítomňovat pro vědomí předmět, který zastupuje. Ale vědomí si může být vědomo téhož předmětu, který je mu zpřítomňován znkem, i bez znaku. ... Situace se ale zcela změní, jakmile se zohlední i další funkce znaků. Jestliže funkce znaku spočívá např. v charakterizování, pak je tato funkce charakterizování na znak odkázána. Znak zde neslouží jako pouhý prostředek pro něco, co by se mohlo stát i bez něj.“* (Tugendhat 1976, 181). Rozumění znaku jako rozumění jeho funkci je vždy odkázáno na užívání znaku, tedy na „kontext cíleného jednání“. Znak rozumím právě tehdy, když vím,

jak je užíván, tj. když ovládám pravidla jeho užívání. „*zacházení s jazykovými znaky se ukazuje nikoli jako pouhý prostředek vyjadřování, nýbrž jako element rozumění samotného. Pravidly řízené zacházení se znaky nastupuje ... na místo, které u Husserla zaujímala intencionalita. Předpoklad aktů se tak ukázal v případě predikátů a predikativních vět jako neopodstatněný*“ (Tugendhat 1970, 16).

Mínění předmětu je vždy míněním v kontextu intersubjektivně zprostředkovaného, pravidly řízeného užití komplexních výrazů

Totéž ale platí i pro rozumění singulárním termínům. Rozumět funkci singulárního termínu znamená ovládat pravidla jeho správného užití. Vztah k předmětu, na který odkazuje vysvětlení významu singulárního termínu, proto nemůže být chápán odděleně od užívání příslušného znaku. Rozumět singulárnímu termínu znamená ovládat správná pravidla jeho „specifikační funkce“ (vyzdvihování míněného z určitého předem daného množství – nejde tedy o vztah znaku a jednoho předmětu). Významem singulárního výrazu je „*pravidlo užívání výrazu k identifikaci míněného předmětu*“ (Tugendhat 1970, 8). Rozhodnout, k jakému předmětu se v daném případě singulární výraz vztahuje, je možné jedině na základě specifických pravidel užití toho kterého singulárního termínu. „*od znaku oproštěný vztah k předmětu ... neexistuje*“ (Tugendhat 1976, 482). „*Smyslem jazykově-analytického rekurzu ke způsobu užití je v případě singulárních termínů objasnít schéma znak-předmět, zatímco u všech ostatních výrazů je jím zabránit tomu, aby na schéma znak-význam bylo navlečeno schéma znak-předmět.*“ (Tugendhat 1976, 483)

Funkcí singulárního termínu je být zabudován do větného celku. „*Východisko u mínění předmětů brání nejen uspokojivému objasnění významů, nýbrž i uspokojivému objasnění mínění předmětů.*“ (Tugendhat 1970, 19) Jak je tato paradoxní situace možná? Je možná proto, že „*veškeré mínění předmětů patří v souladu se svým smyslem do kontextu rozumění významům.*“ (Tugendhat 1970, 19) Tugendhat poukazuje na to, že tímto směrem se ubírá i Husserlovo vymezení předmětu jako subjektu možných predikací, avšak „*Husserl z tohoto vymezení nevyvodil závěr, že primární jednotkou vědomí je rozumění větě a že pouhé mínění či jmenování předmětu musí být chápáno jako podstatně vyžadující doplnění.*“ (Tugendhat 1970, 19) Předmět je u Husserla vždy nakonec vymežován jako „*korelát představy*“ („*psychologické kritérium*“) – toto určení se sice pojí s určením předmětu jako „*subjektu možných pravdivých predikací*“ („*jazykové kritérium*“), ale nedovoluje Husserlovi sledovat právě tuto druhou linii: „*první určení samo od sebe jednoznačně mluví pro primát věty a spolu s tím významu oproti předmětu, druhé se zdá být samostatné, nevyžadující doplnění, právě tak*

jako je nevyžaduje obraz.“ (Tugendhat 1970, 22) Kdyby se Husserl držel svého „jazykového vymezení“ předmětu jako „subjektu možných pravdivých predikací“ nemohl by podle Tugendhata připustit to, co mu dovoluje připustit jeho druhý pojem předmětu, totiž že reálný předmět se konstituuje v prostém smyslovém názoru. *„K subjektovému výrazu patří určitá logicko-jazyková forma, právě ta, která mu umožňuje objevovat se ve větě v určité pozici, a nikoli v pozici jiné. Jestliže je předmět podstatně ‚subjektem možných pravdivých predikací‘, pak je tato forma pro konstituci předmětu jako předmětu nepostradatelná: spíše by bylo třeba ukázat, jak se takto pojatý předmět konstituuje v souhře jazykového užití a vnímání“* (Tugendhat 1970, 21). *„jen proto, že přijal za základ neudržitelný pojem ‚předmětu‘, mohl Husserl vůbec vyjít od izolovaného vědomí předmětů“* (Tugendhat 1970, 21).

Je vůbec otázkou, zda samo určení intencionálních prožitků jako prožitků s charakterem „zaměření na předmět“ je skutečně získáno na základě zcela „bezpředsudečného“ popisu a zda je přiměřené fenoménu „vědomí“. Tugendhat se snaží prokázat, že údajné „zaměření na předmět“ je i v případě takových „intencionalit“ jako jsou přání, touhy atd. něčím, co do těchto prožitků analýza zpětně projikuje na základě následného reflexivního zpředmětnění původních „intencí“: *„Velká část způsobů vědomí, které nazývá Husserl intencionálními, má jím vyzdvihované ‚zaměření na předmět‘ ... jen proto, že jsou vyjadřovány ve větách a ty zase mohou být nominalizovány.“* (Tugendhat 1970, 20) Husserlovo pojetí „mínícího vědomí“ jako vztahu představy k předmětu jako svému korelátu (předmět – názor) má podle Tugendhata svůj kořen ve staré filosofické tendenci vykládat bytostnou „odemčenost“ člověka na základě modelu vidění: *„Od počátků řecké filosofie až po Husserla ... se myslitelé přidržovali modelu nazírání, ba dokonce modelu vidění. Filosof sedí u svého psacího stolu a přemýšlí o světě; to první, co se mu nabízí, je zření na předměty, které má před sebou: věci na stole a venku před oknem stromy a domy. O tom všem má názorný obraz. A přesně tak, jen právě ne smyslově, je tomu, domnívá se, tehdy, když se vůbec vztahujeme k předmětům. Co ale znamená ‚přesně tak, jen právě ne smyslově‘?“* (Tugendhat 1976, 87). Vidění je takový způsob odemčenosti, v němž to, s čím se setkáváme, stojí zdánlivě jednoduše „před našima očima“, máme to „před sebou“, je to pro nás „před-mětem“. Mínění předmětu je u Husserla nadto myšleno od jednotlivého subjektu. Rozumění větě je v analytické tradici myšleno naopak od intersubjektivního dorozumívání a subjekt se oproti intersubjektivitě ukazuje jako sekundární. Protože „vysvětlování významu“ se vždy odehrává v intersubjektivním zprostředkování, je každé rozumění významu vždy již rozuměním v kontextu intersubjektivního dorozumívání.

ABSTRAKT

Tématem předkládané práce je filosofie jazyka Edmunda Husserla v letech 1900-1914. Práce si klade za cíl podat komplexní výklad hlavních podob, proměn a vnitřních pnutí Husserlových úvah o jazyce ve výše vymezeném období. K dosažení tohoto cíle postupuje metodou imanentní interpretace, ve smyslu výkladu primárních textů, který nezasazuje Husserlovy úvahy do širších historických souvislostí, nýbrž interpretuje je na pozadí jeho filosofie jako celku.

Předkládaná práce je rozdělena do dvou hlavních oddílů. První oddíl pojednává o *Logických zkoumáních* (1900-01) a představuje jejich základní rozvrh analýzy smysluplného užívání jazykových výrazů. Výklad se soustřeďuje v první řadě na koncepci jazykového vyjadřování jako významově zprostředkovaného intencionálního vztahu k předmětu a interpretuje ji na pozadí Husserlova projektu epistemologického objasnění základů formálně-apriorní teorie vědy. Druhý oddíl se zabývá přednáškovými a badatelskými rukopisy z let 1901-1914. Na základě textu *Přednášek o teorii významu 1908* a s nimi souvisejících rukopisů je nejprve představena důležitá proměna Husserlovy sémantiky, která spočívá v objevu a důsledném zohlednění noematického pojmu významu. V dalším sledu je podán výklad *Rukopisů k přepracování a novému vypracování 6. Logického zkoumání 1913/14*, v nichž Husserl dospívá k svému nejdiferencovanějšímu pojetí fenoménu jazykového znaku a vyjadřování, které v mnoha ohledech zásadně překračuje jeho dřívější náhledy. Závěrečný exkurz prezentuje dva kritické úhly pohledu na Husserlovy koncepce z perspektivy novější filosofie jazyka v podání J. Derridy a E. Tugendhata.

Stěžejním dějinně-filosofickým závěrem práce je zjištění, že Husserl navzdory relativně nepatrnému zájmu, který problematice jazyka věnoval, dokázal významným způsobem překonat nedostatky sémantických a sémiotických analýz *Logických zkoumání* a rozvrhl radikálně přepracované pojetí fenoménu smysluplného užívání jazykových výrazů, a to vše v jím nepublikovaných přednáškách a rukopisech z let 1908-1914. Z hlediska systematicko-filosofického je hlavním závěrem práce poznatek, že promýšlení jazyka, které se podřizuje projektu intelektualistické teorie poznání, je svými vlastními předpoklady odsouzeno k reduktivnímu přístupu, a tudíž k nezdaru úsilí o nepředpojatý popis zkoumaného fenoménu.

SUMMARY

The present thesis deals with Husserl's philosophy of language in the period of 1900 – 1914. It aims to present a complex interpretation of its main features, transformations and inner tensions. We use the method of immanent interpretation, i.e. we do not put Husserl's thought into a broad historical context, but interpret it exclusively against background of his own philosophy as a whole.

The text is divided in two main parts. The first one is devoted to the *Logical Investigations* (1900-01) and presents its basic analysis of the meaningful use of lingual expressions. In particular, we focus on the concept of lingual expression as a meaning-mediated intentional relationship to an object and we explain it against the background of Husserl's project of the phenomenological elucidation of fundamentals of an a priori and objective theory of science, namely the pure logic. The second part deals with lectures and research manuscripts dating from 1901 to 1914. First, we explain the important breakthrough of the noematic concept of meaning in reference to the *Lectures on the Doctrine of Meaning 1908* and related research manuscripts. In the next step, we explore the *Manuscripts for the Revision of the Sixth Logical Investigation 1913-14*. In these texts Husserl reaches his most mature approach to the phenomenon of sign and lingual expression and surpasses in many respects his earlier positions. The final section presents two critical perspectives on Husserl's philosophy of language from the point of view of recent philosophy, namely that of J. Derrida and E. Tugendhat.

The main conclusion is that Husserl, despite his relatively tepid interest in the problem of language, managed to overcome many semantic and semiotic inadequacies of the *Logical Investigations* and achieved a much more differentiated approach to the phenomenon of language. The most important transformations are not to be found in Husserl's published works, but in his lectures and research manuscripts especially from the period of 1908 – 1914. However, even these analyses of language still remain subordinated to the theory of knowledge and Husserl's own metaphysical presuppositions hinder him from a really unprejudiced description of the phenomena.

SEZNAM LITERATURY

1. Husserlova díla

Husserl, E.: *Gesammelte Werke (Husserliana)* – Texty edice *Husserliana* citujeme podle následujícího pravidla: Hu I, 60 = *Husserliana*, sv. I, str. 60.

I: *Cartesianische Meditationen und Pariser Vorträge*, vyd. S. Strasser. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973.

II: *Die Idee der Phänomenologie*. Fünf Vorlesungen, vyd. Walter Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973.

III/1: *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie 1. Halbband: Text der 1.-3. Auflage – Nachdruck, vyd. Karl Schuhmann. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1977

IV: *Ideen zur einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Zweites Buch: Phänomenologische Untersuchungen zur Konstitution, vyd. Marly Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1952.

VI: *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, vyd. Walter Biemel. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1976.

VII: *Erste Philosophie (1923/4)*. Erste Teil: Kritische Ideengeschichte. [First philosophy (1923/24)], vyd. Rudolf Boehm. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1956.

VIII: *Erste Philosophie (1923/4)*. Zweiter Teil: Theorie der phänomenologischen Reduktion, vyd. Rudolf Boehm. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1959.

X: *Zur Phänomenologie des inneren Zeitbewusstseins (1893-1917)*, vyd. Rudolf Boehm. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1969.

XIII: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität*. Texte aus dem Nachlass. Erster Teil. 1905-1920, vyd. Iso Kern. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1973.

XVII: *Formale and transzendente Logik*. Versuch einer Kritik der logischen Vernunft, vyd. Paul Janssen. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1974.

XVIII: *Logische Untersuchungen*. Erster Teil. Prolegomena zur reinen Logik. Text der 1. und der 2. Auflage. Halle: 1900, rev. ed. 1913, vyd. Elmar Holenstein. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1975.

XIX: *Logische Untersuchungen*. Zweiter Teil. Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis. In zwei Bänden, Edited by Ursula Panzer. Halle: 1901; rev. ed. 1922. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1984.

XX/1: *Logische Untersuchungen. Ergänzungsband. Erster Teil. Entwürfe zur Umarbeitung der VI. Untersuchung und zur Vorrede für die Neuauflage der Logischen Untersuchungen* (Sommer 1913), vyd. Ulrich Melle. The Hague, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2002

XX/2: *Logische Untersuchungen. Ergänzungsband. Zweiter Teil. Texte zur Neufassung der VI. Untersuchung* (1893/94-1921), vyd. Ullrich Melle, New York: Springer, 2005.

XXII: *Aufsätze und Rezensionen (1890-1910)*, vyd. B. Rang. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1979.

XXIV: *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie. Vorlesungen 1906/07*, vyd. Ullrich Melle. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1985.

XXVI: *Vorlesungen über Bedeutungslehre. Sommersemester 1908*, vyd. Ursula Panzer. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff, 1987.

XXXVII: *Einleitung in die Ethik. Vorlesungen Sommersemester 1920 und 1924*, vyd. Henning Peucker. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2004.

XXXVIII: *Wahrnehmung und Aufmerksamkeit. Texte aus dem Nachlass (1893-1912)*, vyd. Thomas Vongehr and Regula Giuliani. New York: Springer, 2005.

Materialienband 5: *Urteilstheorie. Vorlesung 1905*, vyd. Elisabeth Schuhmann. Dordrecht, Netherlands: Kluwer Academic Publishers, 2002.

Další Husserlovy texty

Husserl, E.: *Briefe an Roman Ingarden mit Erläuterungen und Erinnerungen an Husserl*, vyd. R. Ingarden, The Hague: Martinus Nijhoff 1968.

Husserl, E.: *Erfahrung und Urteil*, vyd. L. Landgrebe, Hamburg: Felix Meiner Verlag, 1985.

Husserl, E.: *Idea fenomenologie*, čes. překl. M. Petříček, Praha: Oikoymenh, 2001.

2. Derridova díla

Derrida J.: *Positions*, Chicago & London: University of Chicago Press, 1981.

Derrida, J.: *Form and Meaning: A Note on Phenomenology of Language*, in: *Margins of Philosophy* 1972, Chicago: University of Chicago Press, 1986.

Derrida, J.: *Hlas a fenomén*, in: *Texty k dekonstrukci*, čes. překl. M. Petříček, Bratislava: Archa, 1993.

Derrida, J.: *La voix et le phénomène. Introduction au problème du signe dans la phénoménologie de Husserl*, Paris: PUF, 1983.

Derrida, J.: *Tradice vědy a skrývání smyslu*, čes. překl. M. Pokorný, Praha: Oikoymenh, 2003.

3. Tugendhatova díla

Tugendhat, E.: *Phänomenologie und Sprachanalyse*, in: Hermeneutik und Dialektik, vyd. R. Bubner, K. Cramer, R. Wiehl. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1970.

Tugendhat, E.: *Der Wahrheitsbegriff bei Husserl und Heidegger*, Berlin: Walter de Gruyter 1970(a).

Tugendhat, E.: *Vorlesungen zur Einführung in die sprachanalytische Philosophie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1976.

4. Sekundární literatura

Ajvaz, M.: *Znak, sebevědomí a čas. Dvě studie o Derridově filosofii*, Praha: Filosofia, 2007.

Bar-Hillel, Y.: *Husserl's Conception of a Purely Logical Grammar*, in: Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations, vyd. J. N. Mohanty, The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.

Becke, C. P.: *Bedeutung und Bedeutsamkeit: Untersuchung zur phänomenologischen Bedeutungstheorie*, Herzberg: Bautz, 1994.

Benoist, J.: *Husserl's Theory of Meaning in the First Logical Investigation*, in: Husserl's Logical Investigations, vyd. D. O. Dahlstrom, Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers, 2003.

Beyer, Ch.: *Von Bolzano zu Husserl. Eine Untersuchung über den Ursprung der phänomenologischen Bedeutungslehre*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1996.

Bernet, R.: *Phänomenologische Erkenntnistheorie und Semantik. Eine Untersuchung zu Husserls Lehre von der noematischen Intentionalität*, nepublikovaná disertační práce, Katholieke Universiteit te Leuven, 1976.

Bernet, R.: *Bedeutung und intentionales Bewußtsein, Husserls Begriff des Bedeutungsphänomens*, in: Studien zur Sprachphänomenologie, Phänomenologische Forschungen, 8, vyd. E. W. Orth, Freiburg-München, 1979.

Bernet, R.: *Husserl's Theory of Signs Revisited*, in: Edmund Husserl and the Phenomenological Tradition, vyd. R. Sokolowski, Washington: Catholic University of America Press, 1988.

Bernet, R.: *Husserls Begriff des Noemas*, in: Husserl-Ausgabe und Husser-Forschung, vyd. S. Ijsseling, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990.

Bernet, R., Kern, I., Marbach, E.: *Úvod do myšlení Edmunda Husserla*, čes. překl. P. Urban, Praha: Oikoymenh, 2004.

Cairns, D.: *The Ideality of Verbal Expressions*, in: Phenomenology: Continuation and Criticism, The Hague: Martinus Nijhoff, 1973.

Dodd, J.: *Expression, Ideality and the Ego: Some Remarks on the 1913 Revisions of Husserl's Logical Investigations*, in: *Husserl's Logical Investigations*, vyd. D. O. Dahlstrom, Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers, 2003.

Eddie, J. M.: *Husserl's Conception of 'The Grammatical' and Contemporary Linguistics*, in: *Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations*, vyd. J. N. Mohanty, The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.

Eddie, J. M.: *Edmund Husserl's phenomenology: A Critical Commentary*, Bloomington Ind.: Indiana University Press, 1987.

Evans, J. C.: *Meaning and Noema*, in: *The Phenomenology of the Noema*, vyd. J. J. Drummond, L. Embree, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1991.

Grünewald, B.: *Der Phänomenologische Ursprung des Logischen*, Kastellaun: A. Henn Verlag, 1977.

Gurwitsch, A.: *Outlines of a Theory of 'Essentially Occasional Expressions'*, in: *Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations*, vyd. J. N. Mohanty, The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.

Heffernan, G.: *Bedeutung und Evidenz bei Edmund Husserl*, Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1983.

Knoblauch, H.: *Zwischen Einsamkeit und Wechselrede: Zur Kommunikation und ihrer Konstitution bei Edmund Husserl*, in: *Husserl Studies 2*, 1985, str. 32-52.

Kořátko, P.: *Význam a komunikace*, Praha: Filosofia 1998.

Melle, U.: *Objektivierende und nicht-objektivierende Akte*, in: *Husserl-Ausgabe und Husserl-Forschung*, vyd. S. Ijsseling, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1990.

Michalski, K.: *Logic and Time. An Essay on Husserl's Theory of Meaning*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1997.

Mohanty, J. N.: *Edmund Husserl's Theory of Meaning*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1964.

Mohanty, J. N.: *Husserl's Thesis of the Ideality of Meanings*, in: *Readings on Edmund Husserl's Logical Investigations*, vyd. J. N. Mohanty, The Hague: Martinus Nijhoff, 1977.

Münch, D.: *Intention und Zeichen. Untersuchungen zu Franz Brentano und Edmund Husserls Frühwerk*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1993.

Parpan, R.: *Zeichen und Bedeutung. Eine Untersuchung zu Edmund Husserls Theorie des Sprachzeichens*, nepublikovaná disertační práce, Ruprecht-Karl-Universität Heidelberg, 1985.

Peregrin, J.: *Význam a struktura*, Praha: Oikoymenh, 1999.

- Petříček, M.: *Die Bedeutung der Phänomenologie*, in: Mesotes, vyd. J. Trinks, Wien: Turia und Kant, 1998.
- Smith, D. W., McIntyre, R.: *Husserl and Intentionality. A Study of Mind, Meaning, and Language*, Dordrecht and Boston: D. Reidel Publishing, 1982.
- Sokolowski, R.: *Grammatik und Denken*, in: Sprache, Wirklichkeit, Bewußtsein. Studien zum Sprachproblem in der Phänomenologie. vyd. E. W. Orth, Freiburg im Breisgau, 1988.
- Sözer, Ö.: *Die Idealität der Bedeutung in den Vorlesungen Husserls über Bedeutungslehre (1908)*, in: Phänomenologie in Widerstreit, vyd. Ch. Jamme, O. Pöggeler, Frankfurt am Main: 1989.
- Ströker, E.: *Phänomenologische Studien*, Frankfurt am Main: Klostermann, 1987.
- Ströker, E.: *Intentionalität und Konstitution. Wandlungen des Intentionalitätskozepts in der Philosophie Husserls*, in: *Dialectica* 38, 1984, str. 191-208.
- Süßbauer, A.: *Intentionalität, Sachverhalt, Noema: eine Studie zu Edmund Husserl*, München: Alber, 1995.
- Sukale, M.: *Denken, Sprechen und Wissen: Logische Untersuchungen zu Husserl und Quine*, Tübingen: J. C. B. Mohr, 1988.
- Urban, P.: *Bolzano a raný Husserl*, in: Osamělý myslitel Bernard Bolzano, vyd. K. Trlifajová, Praha: Filosofia, 2006.
- Welton, D.: *Intentionality and Language in Husserl's Phenomenology*, in: Review of Metaphysics, vol. XXVII, 1973, str. 260-297.
- Welton, D.: *The Origins of Meaning. A Critical Study of Thresholds of Husserlian Phenomenology*, The Hague – Boston – Lancaster, 1983.
- Zahavi, D.: *Intentionalität und Konstitution – eine Einführung in Husserls Logische Untersuchungen*, Copenhagen: Museum Tusculanum, 1992.
- Zahavi, D.: *Husserl und die transzendente Intersubjektivität*, Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers, 1996.
- Zahavi, D.: *Husserl's Phenomenology*, Stanford California: Stanford University Press, 2003.